THE SOCIETY OF WRITERS TO THE SIGNET

LIBRARY
Brigham Young University
RARE BOOK COLLECTION
Vault
093
C714
1478

3 1197 23794 6337
BRIGHAM YOUNG UNIVERSITY

L. x Lib: Collegij Seminarij Jesu & Mariae Lexouiensis.

Lactantii Firmiani de diuinis inſtitutionibus aduerſus gentes. Rubricę primi libri incipiunt.

QVāta ſit & fuerit ſemp cognitio ueritatis. Et ꝙ nec ſine religione ſapientia: nec ſine ſapientia ſit ꝓbanda religio. Capitulū primum. Magno & excellenti ingenio uiri.

De errore philoſophorum euacuantium prouidentiaꝫ: & publica ſtatuentium fide. Cap. ii. Suſcepto igitur.

An poteſtate unius dei mundus regatur: an multorum. Cap. iii. Sit igitur noſtri operis.

Quod ſub uno humili deo particulares plures eſſe non poſſunt. Cap. iiii. Quod ſi quis profecto.

De teſtimoniis poetarum. Cap. v. Sed omittamus.

De teſtimoniis ꝓphetaꝝ & philoſophoꝝ. Et de teſtimoniis Cotte pōtificis trimegiſti. Et de decē Sibyllis. Cap. vi. Nūc ad diuina teſtimonia.

De teſtimonio Apollinis & deorum. Cap. vii. Apollo enim.

De caecitate eoruꝫ qui plures deos opinantur. & unde hic error habuit originem. & ꝙ corpus deo non eſt neceſſarium: nec propagatio liberorum. Cap. viii. His igitur tot & tantis teſtibus.

De Hercule & geſtis eius: atqꝫ ortu eiꝰ ex Ioue & Aclmena: & morte eius. Cap. viiii. Hercules qui ob uirtutem.

De Eſculapio. Apolline. Neptuno ac Marte. & Caſtore. Polluce te atqꝫ Mercurio. Cap. x. Eſculapius & ipſe.

De ipiꝰ Iouis parentibus: & ortu: & uita eius flagitioſiſſima: morte & ſepultura: & opificio poetarū. Cap. xi. Quis eſt igitur.

Quomodo ſtoici figmenta poetarum ad philoſophicam transferant rationem. Cap. xii. Quoniam reuelauimus.

Quomodo poetae & hiſtorici euacuant ſtoicorum traditōnem de Ioue & Saturno & aliis diis. Cap. xiii. Si ergo uane.

Quid inde Ennius doceat in ſacra hiſtoria. Cap. xiiii. Nunc.

Qua ratione homines dii cęperint nominari. Cap. xv. Quibꝰ ex.

Qua rōe dii eē nō pn̄t quos ſexus diſcernit. Et ꝙ in naturaꝫ dei n̄ accidit aut ſexꝰ aut coitꝰ: aut officiū gn̄andi. Cap. xvi. Poteraꝫ

Quod ſtoici fidem hiſtoriarum: & poetarum figmenta inani ficiſſulatione peruertunt: & quae miſeriae: & turpitudines de diis referantur. Cap. xvii. Ob has rationes.

Quomodo refellantur hi: qui deos eſſe factos ex hominibus mẽtiuntur. Cap. xviii. Hoc in loco.
Quod deos uanos: deũ uerũ nemo ſimul poteſt coiere. Capitu. xviiij. At enim dicet aliquis.
De propria romanorum religione. Cap. xx. Venio nunc.
De ſacrificiis & miniſteriis eorum. Cap. xxi. Diximus de diis.
Quis auctor prędictarum uanitatũ in italia apud romanos fuerit: & quis apud alias gentes. Cap. xxij. Harum uanitatum.
Quo tempore cęperint uane ſuperſtitõnes: quibus ſub auctorib⁹. Cap. xxiij. Nunc quoniam uanorum.

Lactantij Firmiani de origine erroris.
Rubricę libri. ij. incipiunt.

QVod rationis obliuio: & ignorãtia ſui facit homines ingratos ueri dei: qui colitur in aduerſis: & in proſperis cõtemnitur. Cap. i. Quanq̃ pmo libro.
Quę fuerit prima cauſa fingendi ſimulacra. Et q͞ꝑ ueriſſima dei imago eſt homo. Et q͞ꝑ extra ſe deum nemo fideliter colit. Cap. ij. Quę igitur amentia.
Quod Cicero & alii q uidebantur ſapientes: cęteris deterius peccauerint. Cap. iij. Sed quid prodeſt.
Quod nil maieſtatis & reuerentię habeant idola. Cap. iiij. Quid
Quod ſolus oĩum creator uer⁹ de⁹ ẽ: ſoluſq; colẽd⁹: nec elemẽta: nec corpa cęleſtia aliqd diuinitatis hñt: in qno & ſtoici deſipiunt: q ſtellas deos putãt: q̃ nõ ſua uolũtate mouẽtur: ſed dei. Et qua rõe eas ſic fieri uoluit. Cap. v. Quanto igitur rectius eſt.
Quod nec terra nec aqua nec pars aliqua mundi: nec totus ipſe deus eſt animatus: ſicut ſtoici mentiuntur: qui quod aſtruunt pariter & euertunt. Cap. vi. Simili modo ſi terra.
Quod dupliciter peccant inſipientes. Et q͞ꝑ auaritia ſub optentu religionis colitur: prẹualente ratione traditione maiorum: & q fuerint maiores: quorum auctoritas prẹiudicat ueritati. Cap. vij. Duplici ergo ratione.
Quod ratione potius innitendum eſt: & quę miracula ſcripta ſũt ad cõfirmationem erroris multoꝝ. Cap. viij. Quare oporteret.
Quod per inuidiam diaboli intrauit mors: & pullulant radices.

UPB

errorum. & ꝙ deus ipſe natura eſt: qui materiam ꝑmordialem & omnia fecit ex nihilo. Cap. ix. Exponam igitur omnium.
Quod deus quatuor elementa diſtinxit: & quatuor qualitates & quatuor tempora: & quod ex calore & humore ſit uita: & quare hoīes igne: cętera aīalia aqua magis utanť. Ca. x. Nūc quoniā.
Quod creato mundo: facta animalia propter homines ſunt: & tā dem homo ipſe. Et quid ſit quod poetę finxerunt Deucalionem homines reparaſſe. Et ꝙ Ariſtoteles falſum putauit mūdum eē ęternum. Et q̄ ſunt tres partes. Cap. xi. Conſummato igitur.
Quod non de terra uel ſponte nata ſunt aīalia: ſed diſpoſitōne diuina cuiꝰ feciſſet deꝰ nos cōſcios ſi ſcire expediret. Ca. xij. Aiūt
Quare duo ſexꝰ mūdi mīoris id ē hoīs: & qd ſit mors ei ꝑma: qd ſecūda: & de ꝑmoꝝ parētū culpa & pęna. Cap. xiij. Cū ğ marē.
Quod non liber pater fuit inuētor uini: ſed Noe poſt diluuiū. & quę fuit origo gentium. & qui ꝑmi habuerint ſcientiam aſtroꝝ: & ignorantiam dei. Cap. xiiij. Deus autem poſtea.
De inquinatione angelorum: & duobus generibus dęmonū: qui ſe perſuaſerunt ut deos coli: quos etiā familiares philoſophi habuerunt ut Socrates. Cap. xv. Cum ergo numerus.
Quod hi prodeſſe putātur cū nocere deſinunt: nec poſſunt aliqd in eos qui in fide ſolidati ſunt: ſed ſancti ſubiecti eis tanq̄ ſerui obediunt. Cap. xvi. Quarum omnium fallaciarum ratio.
Quod hi aſtrologiam auriſpicinā & omnes artes reprobas inuenerunt: & perſuaſerunt cultum idolorum per miracula & uarias fallaciarum tendiculas. Cap. xvij. Eorum inuenta.
Cur deus humano generi ſic patiatur illudi. & ꝙ tribus de cauſis uana eſt deorum religio. Cap. xviij. Dicet aliquis.
Quod in cultu ſimulacrorum nulla pōt eſſe religio: nā a ſimulatione id eſt a fallacia dicta ſunt. Cap. xix. Quicunq; igitur.
Breuis epilogus quo docet gentibus ſuperatis: ſibi a philoſophis grauius imminere certamen. Cap. xx. Peracta eſt igitur.

Lactantii Firmiani de falſa ſapientia
Rubricę tertii libri foeliciter incipiunt.

COmmendatur īprimis ueritas: & oī ꝑfertur eloquentię: & quare eā non ſint aſſecuti philoſophi aperitur. & quare ſtilo

ſimplici:ſacra ſcribantur eloquia. Et philoſophis tūc maxime credendum eſt:cum ſuam ignorātiam profitētur. Ca.i. Vellē
Quod ipſo nomine philoſophię cōuicitur inanis fuerit gentiliter philoſophantium occupatio. Cap.ij. Nunc quo.
Ex quibus rebus philoſophia conſtet. & quis fuerit autor achademicę ſectę quę nihil recti diffinit: ſolam opinionem eē in philoſophia gentilium:qui ideo plus audent:quia errores eorum nō arguit niſi deus. Cap.iij. Videamus tamen.
Quomodo Zeno & Socrates totam philoſophiam ſuſtulerūt de medio: & quaſi quodam ciuili bello ſuis cōfecta eſt armis. Ca.iiij. Recte igitur.
Cōtra achademicos multa ſcire & natura rerum & uitę neceſſitas cogit. Cap.v. Sunt enim multa.
Quomodo ſapientia in medio errantium fuerit. & achademici cōtra phyſicos: & phyſici contra achademicos dimicauerunt. Et ſint aſſiſtatarū exempla quęſtionum. Et rōes cęleſtium ſiue naturalium ſcire non poſſunt. Cap.vi. Immo uero inter.
De morali philoſophia: & quare ſicut utilior:ita & cęteris philoſophię partibus ſit facilior:quę fuerint omniū philoſophorum fere ſententię de ſummo bono. Cap.vii. Tranſeamus.
Quod uera ſapientia docet ſummum bonum hominis non eē animi uel corporis uoluptatem:aut aliquod eorū quę a philoſophis ſunt propoſita. Cap.viij. Quid ergo.
Quid ſit uere ſapientis ſummum bonum. & uitioſa fuerit ratio Anaxagorę ad quid natus ſit homo. Cap.ix. Primum ut.
Quod ea uidēt hoīs eē ꝓpa:cęteris quoq; aīalibus coīa ſūt:hōi uero ꝓpum ē deū noſcere & colere. Cap.x. Sūmum igit bonum
Quod deus fecit hominē cupidum religionis & ſapientię:quorū alterum conſtare ſine altero non pōt. & nihil eorum quę mortales appetunt:ſummum bonum ſit. Cap.xi. Conſtat igitur.
De duplici pugna corporis & animę: & hoſtibus utriuſque. Et uirtus non propter ſe appetenda eſt:ſed propter uitam ęternam: quę ſummum bonum eſt. & uirtutem neceſſario ſequitur: & in pręſenti haberi non poteſt. Cap.xij. Sed quęritur quid.
Quod anima immortalis: & quare diuina traditio logicam nō deſiderat: aut philoſophiam:ſed ethicam ſolam: in qua docenda ſummi philoſophi errauerunt. & quare philoſophia non ſit dux

uitę & uirtutū parens: expultrix & ultrix uitiorum: quod tamē Cicero & alii aſtruere conati ſunt. Cap. xiij. Res exigere.
Quod Lucretius & alii errauerunt opinati ſapientiam inuentam eſſe ab homine: & nec datam hominibus a creatore. & quomodo Cicero ſuis uerbis conuincitur. & ꝙ philoſophia nec uerum docet: nec ad recte uiuendum inſtruit. Cap. xiiij. Rectius itaq;.
Quod in eodem errore fuit Seneca. Et quid philoſophia ſecundū ipſu;. Et ꝙ ſicut deus unus & ueritas una: ita una eſt & ſimplex ſapiētia: & quō phōꝝ ōrō pugnet cū uita. Cap. xv. Eodē duct⁹.
Quod recte docentes & male uiuentes teſte Cicerone non utilitatem ex philoſophia: ſed inanem percipiūt delectationem. & ꝙ ſapientia ſeipſam ſemper exercet in bonis actibus. & quare nō philoſophię ſed ſapientię ipi iugiter īſiſtēdū ſit. Ca. xvi. Verum
Quę fuit ipſa doctrina epicuri q̄ morib⁹ omnium appoſitiſſima loquebat̄. & quō Leucippum & Democritum habuerit autores erroris & fabros athomorum & aſſertores uoluptatis. Ca. xvij. Dixi de philoſophis.
Quomodo pytagorici & ſtoici contrario epicureis errore deſipāt ſic animarū immortalitatem ſtatuentes: ut eas in uaria corpora tranſire mentiantur: & uoluntariam mortem perſuaſerūt inanit̄ philoſophantibus. Cap. xviij. Alii autem.
Quod Cicero & alii ſapientiſſimi immortalitatem animarū ſed infideliter docent. & ꝙ mala uł bona mors ſit pōderanda ex ante acta uita & gratia dei. Cap. xix. At illi qui de.
Quod Socrates in eo fuit cordatior cęteris quia a ſcrutinio cęleſtium & naturalium cauſis diſputationem ſuſpendit: in quibus temere cōſumitur īgenium & tempus: ſed & in multis deſipiunt: quorū ſubiitiuntur exempla. Cap. xx. Videamus nunc.
Quod Plato didicerit a Socrate: quod ſi optineret: humani generis periret ſocietas. Cap. xxi. Videamus tamen quid.
Quod dogma Platonis nō erat niſi criminis fons & fomes & uirtutum omnium exterminium. Cap. xxij. Reſtat.
De minorib⁹ philoſophis: & quaten⁹ īuicē rōe ex reꝝ cōtemptu ꝑficiāt & erroris aſſertores ſint. Cap. xxiij. Cum igitur in tanta.
De antipodibus quos ideo eſſe finxerūt: ꝙ opinati ſunt mundum eſſe rotundum. Cap. xxiiij. Quid illi qui eſſe contrarios.
Quot & quanta prędicenda ſunt: & alias neceſſarias gentiliter

philoſophātibus:ut philoſophiam nullus aſſequatur aut ratus:
Cap.xxv.Nunc pauca.

Quod doctrina cęleſtis ſapientiam ſola largitur:quam natura cō
munis appetit:& q̄rens philoſophiā non inuenit.& q̄ efficax ſit
lex dei & eccleſię ſacramenta. Cap.xxvi.Quod ergo.

Quod philoſophi ſępe recte pręcipiunt:& interdum uident uerũ
Et quare non ſit eis credendum in quo ſolo nitatur conditio cre
aturę & unde:necnon aut fortunę.& quomō philoſophi ſuis ĩui
cem gladiis pereunt. Cap.xxvij.Quid ergo?nihil ne illi.

Quod fortuna nihil eſt:quā philoſophi nonmodo deam :ſed deũ
mentiuntur.& quomodo hũc errorem dęmones immiſerint eis
q deũ neſciebant aut contemnebant.Ca.xxviij.Qua propter.

Item repetitio de fortuna & natura eius & diffinitione eius. Ca.
xxix.Sed repetamus id quod omiſimus.

Epilogus quo docet quomodo tranſeundum ſit a uanitate philo
ſophorum recedentibus : & ad ueram ſapientiam aſpirantibus
ſcilicet ad uerbum dei in quo ſola ueritas inuenitur : & uirtus &
beatitudo : & ab eis que dicta ſunt: ad dicenda tranſitum facit.
Cap.xxx.Docui quantum mea mediocritas tulit.

Lactantii Firmiani de uera ſapientia
Rubricę libri quarti fœliciter incipiunt.

QVomodo unius ſęculi error in omnem ſit tranſfuſus ętatē
& orbem occupauerit.& gręcia poſt gloriam ſeptem ſapien
tum ſtudio perquirendę ueritatis exarſerit: & ſtudioſi eiꝰ ſe ma
luerint philoſophos q̃ ſapientes appellari. Ca.i.Cogitanti.

Quod ibi eſt quęrenda ſapientia ubi gentibus eſt ſtulticię titulꝰ
Et quare pytagoras & plato litterarum perſecutores non acceſſe
runt ad iudeos. Cap.ij.Quare ſi neq; illi fuere.

Quod ſapiētia & religio īſeparabilit̃ cohęrēt:& ꝙ neceſſe ē eoſdē
nō diũſos eē ſecretarios ſapiētię & numinis ſacerdotes.& quare
cōtra naturā ſit colere plures deos.& quare neceſſitate naturę oẽ
dñm eē unũ unicuiq;:ſic & prē; unũ. Ca.iij.Deorũ igit̃ cultus.

Quod ſapiētia ſpectat ad filios:religio ad ſeruos:& utriuſq; fons
deus unus ſolus & uerus:qui īgratũ abdicat filium:& fugitiuũ
punit ſeruum. Cap.iiij.Quibus rebus apparet.

Quod oracula prophetarum sollicite inſpicienda ſunt:quos diui nitus eſſe locutos rerum multo ante prędictarū cōuincit euētus. Et quo tēpore ꝓphetauerit Moyſes. Quot annis Ioſue rexerit populū. Quot pfuerint iudices.q̄ diu regnauerint reges. Quo tē pore dominatus Cyrus. Quod in philoſophis & ſapientię funda mentum. Cap.v. Nunc quoniam docui.

Quod deus creator omnium coomnipotentem genuit filium:& p eum creauit uniuerſa:teſtes ſunt Sibylla & Triſmegyſtus:oracu la cōſona ꝓphetis & ſapiētiſſimo Salomoni. Ca.vi. Deus igit.

Quod nomen filii & angelis aut hominib⁹ ſit ignotū:licet nomē habeat quod non ab utriſq; adoratur. & unde dicatur Ieſus & unde chriſtus. Cap.vii. Fortaſſe quęrat aliquis.

Quod filius bis natus eſt:ęternaliter de patre:temporaliter de uir gine matre:ſed natiuitate inexcogitabili & ineffabili. & quare dicatur uerbum:& in quo ab aliis āgelis differat:& quare illi nō dicantur uerbū dei uel uerba. & quare hominis ſpiritus diſſolu bilis. & quid Dauid & Salomon prophetauerit de hoc uerbo. & ꝙ Salomon pręceſſerit troianum bellum. & qd Iohānes euange liſta de eodem uerbo. Cap.viij. Imprimis enim.

Quod melius a gręcis logos q̄ a latinis uerbū. & qd de deo ſenſe rint gētiles philoſophi Zeno & Triſmegyſt⁹. Ca.ix. S; melius

De ſecunda natiuitate filii quā prophetę multo ante prędixerunt & quomodo eductus ſit iſrael ab ęgypto. & quibus ingratus be neficiis caput bouis in memoriam Apis dei ęgyptiorū figuraue rit. & quis ordo publicarum fuerit poteſtatum uſq; ad domini paſſionem. Cap.x. Imprimis igitur.

Quę fuerit cauſa incarnationis chriſti. Cap.xi. Cum ſępe.

De conceptu & partu uirginis prędicto a prophetis. de paſſione re ſurrectione: & aſcenſione: & iudicio. Cap.xij. Deſcendens.

Quod filius a patre eſt ſecūdum deitatem & ꝙ geminę ſubſtan tię eſſe cōuincitur:tum ex operibus propriis :tum ex oraculis ꝓ phetarum:& etiam Apollinis Milleſij teſtimonio. & quare nec ad Salomonem:nec ad alium q̄ ad chriſtum referri poſſunt uati cinia prophetarum. Cap.xiiij. Summus igitur deus.

De ęterno chriſti ſacerdotio:ꝙ prophetę ſicut & cętera pdixerūt ſic exprimentes Ieſu; chriſtū:ut oracula nec ad filiū Naue:nec ad filiū Ioſedech ualeāt retorqri. & de uiis quas docuit xp̄us :q

nunq̄ ſuum honorem quęſiuit: ſed patris. Cap. xiiij. Quibus.
De baptiſmo chriſti & miraculis quę geſſit in carne ante paſſionē quę non modo a prophetis pręnunciata ſunt: ſed etiam uaticinio Sibyllarū: ſicut Cicero & Varro teſtant̄: ſed oracula ante chriſti aduentum non potuerunt intelligi. Cap. xv. Quoniam de.
De paſſione chriſti quę iudęis eſt ſcandalo: & ſtulticię gentibus quomodo ſummam uirtutem cōtineat: & uerā & ſingularem ſapientiā & ueritatē ſicut ꝓphetę fuerūt ꝓlocuti. Ca. xvi. Venio
Quod calumniati ſunt eum quaſi legis deſtructorem. & quid prę figurauerit circunciſio. & quare in illo iuſſa ſit fieri membro & quare probibitum ſit carne ſuilla ueſci. Cap. xvii. Sed ire.
Quę cauſa & quis fuerit ordo dominicę paſſionis. & quibus ſit ꝑ nuuciata oraculis. Cap. xviii. Cum igitur ea.
De miraculis quę in paſſione domini contigerunt. de ſepultura & reſurrectione. & a quibus teſtimoniis prophetarum fides roboretur iſtorum. Cap. xix. Quid amplius de facino.
Quod ꝑfecto ī galileā dn̄s p⁹ reſurrectōeꝫ diſcipulis ſcripturarū reſerauit arcana. & quare lex uet⁹ dicat̄ teſtamētū: nec potuerit ītelligi an̄ mortē dn̄i. & ꝙ nouū teſtamētū ueteris adīpletio ē. & qb⁹ h̄ an̄ ꝑdictū ſit teſtimoniis. Cap. xx. Profectus ergo.
De aſcenſione domini: diuiſione diſcipuloruꝫ ad naſcētis eccleſię fundamentum iaciendum & roborandūm. & de miraculis eorū & quomodo Petrus & Paulus romam uenientes: prophetauerūt regem in breui uēturum: qui hieroſolimam deſtrueret & iudęos deleret: eodem modo quo poſtea contigit. Cap. xxi. Ordinato
Quod argumentis reuincendi ſunt qui diuinis detrahūt ſacramētis. & quibus argumentis utantur infideles: ut dominicę incarnationis fidem euacuent. Cap. xxii. Confirmati ſunt.
Quod pręceptoris morū uacillat auctoritas: ſi nō facit ipſe quod docet: ſicut in phariſęis patet qui contra ſua pręcepta uiuebant ſed chriſtus primo fecit quod poſtea docuit. Ca. xxiij. Quicūqꝫ
Quod cęleſtem doctorē perfectuꝫ eſſe oporteat. & quare ꝑfectus eē nō poſſit ſine corporis aſſūptione mortalis. Ca. xxiiij. Age.
Quod chriſtus licet mortalitatem noſtram ſumpſerit non tamen natus eſt ut alii hoīes: ſed ex carne uirginis. & quare cuꝫ īmunis eſſet a culpa: ſponte ſubierit poenam. Cap. xxv. Diſcant igitur.
De miſterio dominicę crucis & uirtute & ſignificatione eorū quę

chriſtus geſſit aut pertulit. & quomodo p̄figuratus ſit in immolatione agni legalis. Cap.xxvi. Dixi de humanitate.

De potētia ſigni crucis quātę efficacię ſit inuocatō noīs crucifixi. & quātū a dęmoniis timeat̄ ſignū crucis. Ca.xxvij. Nūc ſat. ē.

De uera & ſingulari religione: & unde dicatur religio: uel ſecūdū Ciceronem uel alios. Cap.xxviij. Quę cum ita ſe habeant.

De unitate patris & filii: ut liq̄at qūo unius dei pn̄t eſſe cultores q duos colūt: alterū p̄rem: alterū filiū: p̄remq; īmortalē: filiū mortalē: de quo ſuperius dictū eſt. Cap.xxix. Fortaſſe q̄rat aliqs.

De hęreſibus quas nō modo prophetę: ſed etiam xp̄us & apoſtoli prędixerunt emerſuras eſſe uitādas. & q̄ illa ſola eccleſia catholica eſt & uera: in qua eſt confeſſio & medicina peccatorum per poenitentiam & fidei ſacramenta. Cap.xxx. Sed quoniam

Lactantii Firmiani de iuſticia libri quinti Rubrice incipiunt.

QVod iniquū & īpiū eſt añ dānare: uel perſonam uel cām: q̄ de merito ei⁹ cognoſcere. & quare ſapīa iūgēda ſit religioni. & quare ſapīa hui⁹ mūdi litteras ſacras cōtēpſerit. & q̄ eloq̄ntia fuit ſęculo: & pleroq; ut āplius eluceſcat ex induſtria īpugnat ueritatē: q̄ fere ſemp idoneis aſſertorib⁹ īdiget. Ca.i. Non eſt apud me.

Quod ex defectu ductorum data eſt temerariis hominibus audacia impugnandi ueritatem ignotam: & hoc ꝓbat exemplo duorum philoſophorum quos uiderat in bithynia. Ca.ii. Ergo qa.

Quod a diſcipulis chriſti uolūtas mentiendi abfuit: qui uitam exercebant cōtrariam uitiis. & quid reſpōdēdum fuit blaſphemię eorum: qui chriſtum magum fuiſſe mentiti ſunt: & ſibi ipis contraria docuerūt. Cap.iij. Abfuit ergo ab his fingendi.

Quare hoc opus incoeptum ſit: & contra quos: & ad quid proſit. Cap.iiij. Hi ergo de quibus dixi cum pręſente.

De iuſticia quam nonmodo philoſophi: ſed etiam poetę qui eos pręceſſerunt tantis quęſierunt uiribus. & qūo ꝓ uero haberi debeat non figmento poetico: q̄ iuſticia terras incolebat regnante Saturno: & aurea fuiſſe ſęcula: ſed Ioue regnante iuſticiam eſſe fugatam. Cap.v. Nunc reddenda eſt.

Quod cupiditas fons malorum omnium expulſas iuſticia ſuas id eſt iniquiſſimas promulgauit leges. & quomodo ſub Ioue naturę conſortes ſeruituti ſubiecerit audax: auara: ambitioſa: ſuperba: & crudelis impietas hominum: & aureum expulit ſęculum: quod ſola facit puritas uerę religionis. Capitulum ſextũ. Quorum omnium.

De aduentu chriſti aureum ſęculum reſtituentis in electis: id eſt ueram reformantis religionem. & ꝙ uirtus innoteſcat: & probat̃ exercitio uitiorum: ut liquidum ſit quare deus mala eſſe permiſerit. Cap. vii. Sed deus ut parens.

Quare iuſticia quę improbatio eſt non uideatur ab hominibus. & ꝙ homo dei templum eſt non aurum uel lapides. & ꝙ deus uirtutibus colendus ē nõ corruptibilibus donis. & ꝙ omĩa mala ex eo proueniunt: ꝙ plures dii coluntur: quia ſi unus ſolus uere coleretur: omnes iura fraternitatis agnoſcerent & exercerent. Ca. viij. Qui ergo putant.

Quod iniqui iuſticiam quam ſibi abeſſe ſentiunt: omnibus abeẽ putant. & in eos qui iuſtiores & innocentiſſimi ſunt: atrocius ſeuiunt id eſt in ſeruos chriſti menſuram patrum implentes: qui caput omnium iuſtorum chriſtum occiderunt: eo ꝙ diſſimilitudo uitę criminoſę ſitiat ſanguinẽ innocentiũ. Ca. ix. Nõnunq̃.

De impia iniquorum qui deum neſciunt pietate. & quid & ubi ſit uera pietas: quam deorum cultores aſſequi nequiunt propter ſubiectas cauſas. Cap. x. Operepretium eſt.

Quod perſecutores chriſtianorum non modo beſtię fuerint: ſed ipſis beſtiis brutiores & truciores. Quibus & quare tormentis martyres afficiant. Cap. xi. His igitur hominibus.

Quomodo ipſi carnificibus grati facti ſunt: q diligunt inimicos & ꝙ expetibilius eſt eſſe bonum & malum putari: q̃ malum eſſe & uideri bonum. Cap. xii. Quid his facias.

Quod ex eo patre iuſticia chriſtianę religionis & ueritas fidei: ꝙ de cultoribus deoruꝫ creſcit eccleſia: ſed de eccleſia nec minis nec tormentis cõpelli poſſit ad cultũ deorum: licet quidã ſacrificaſſe ex infirmitate legantur inuiti: qui tamen poſtea per poenitentiam in quo nouatiani confutant̃ ſurrexerunt fortiores. & ꝙ patientia martyrum ſolidiſſimum eſt chriſtianę religionis fundamẽtum. Cap. xiij. Cum autem noſter numerus.

De uera uirtute chriſtianorum:qui in culmine patientię cõſtituti philoſophos laudatores patientię antecedunt uirtute patiendi.et ꝙ uanum & ſtultum eſt imiginatam terramqꝫ ut deum colere. Cap.xiiij.Sed eſt uera uirtus

Quare ſapientes habentur pro ſtultis.& quomodo in duabus p̄cipue uirtutibus pietate ſcilicet & ęquitate iuſticia conſtet.& qd pietas ſecundum Triſmegyſtũ.& quid ęquitas ſecundum Ciceronem quarũ neutram aſſequi potuerunt romani :uel gręci : nec aliqui niſi chriſtiani. Cap.xv.Quę nunc cauſa.

De ęquitate chriſtianorum:quam philoſophi non habentes :nec ĩuenire:nec defendere potuerunt. Cap.xvi.Duobus igitur.

Quomodo Carneades & iura pro utilitate ſancita:& ueram in hominibus iuſticiam niſi forte ſtultis collegerit inueniri nõ poſſe. & ciuilis iuſticia ſapientiam quidem habeat ſed iniuſtam:naturalis aũt iuſta ſit utiqꝫ:ſʒ ſapĩaʒ oĩno nõ habẽt. C.xvii.Expoſui

Contra Carneadem ꝙ nec ſtultus poteſt eſſe iuſtus:nec ſapiens ĩiuſtus.& ꝙ innocentibus & iuſtis deus ſemper optime cõſulit & neceſſaria prouidet:quę patent ex diffinitione ſtulticię & ſapientię & quę ſit cognatio hoĩs & dei. Ca.xviij.Quod ad prę.

Quod ignoratio immortalitatis & dei ueri prędictorum cauſa errorum eſt:& mortem meretur ęternam.& ꝙ homo non ſit hoĩs genitor:ſed miniſter generatiõis. Et quare deus ueram ſapientiam uoluit ſub ſpecie ſtulticię occultari. Capi.xix.Sed nimirũ.

De inſania eorum qui deos colunt : & non audent ratione contendere cum fidelibus. Et quare ſacramentorum ſuorum ſilentium ĩdicant.Et ꝙ religio per patientiam defendenda eſt: & ratiõe potius q̄ ſeuitia:ferro:uel igne.Et quãtũ & ĩ q̇bus differunt religionis uerę cultus & falſę. Cap.xx.Diſcant igitur.

Quod hoſtes ſuos adorat ſtulta gẽtilitas: quorũ cultus nõ modo chriſtiani : ſed & philoſophi & domeſtici cultores deorum deſtruunt. Cap.xxi.Iſti autem.

Quare maligni ſpiritus inſtigent cultores ſuos in ꝑſecutionẽ fidelium & quare uera religio uideatur inanis. Cap.xxii.Non ergo

Quare deus electos ſuos tradita impiis poteſtate uexari patiatur. Cap.xxiij.Longum eſt uniuerſas.

Quod bonorum tortores torquebuntur:& malas beſtias de terra auferat deus. Cap.xxiiij.Quicquid ergo aduerſum.

Lactantii Firmiani de uero cultu
libri ſexti Rubricę incipiunt.

QVod innocentia ueriſſimus dei cultus eſt: quaꝫ carnalis homo corpori deditus neſcit. Cap.i.Quod erat officium.

Quod deus nec eſurit nec ſitit nec in tenebris eſt:ut ei oporteat hoſtias immolari aut uina offerri uel lumina.& quare hęc offerãtur diis gentium quę fidem rectam & ueram innocentiam offerre neſciunt.In qbus cõſiſtit dei cultus.& ꝙ ĩtra omnia q̃ ad cultũ dei pertinent pręſtantiſſimũ eſt:hoĩes ad ueritateꝫ & iuſticiã erudire.& quare nolit ab elementis ĩcipere. Ca.ij.Mactãt igiť.

De duabus uiis quarum altera uirtutum altera uitiorum eſt: quę in littera pythagorica figurãtur:& fidelius tractantur a chriſtianis q̃ a philoſophis.& de duob⁹ ducibus uiarũ. Ca.iij.Duę ſũt.

De uia uirtutis quę in eliſios cãpos deducere diciť: & uitiorũ quę ad impia tartara ducit:& ducibus utriuſqꝫ. Cap.iiij.Vna eſt.

De falſa diffinitõe phĩę:quã autore Lucilio poſuerũt philoſophi: & uera differẽtia ſcientię & uirtutis. Ca.v.Sed priuſquam.

Quod philoſophi neſcierunt quid eſſet bonum aut malum :quia fontem boni lucidum neſciebant:nec intellexerunt quis debeat rerum & operum finis eſſe.& quomodo cõſtet Lucilium falſo diffiniuiſſe uirtutis officia. Cap.vi.Dixi quod erat.

Quod in uia erroris eſt ſpecies ſapientie & uirtutis.& ꝙ uia ueritatis & ſapientię eſt ſimplex & anguſta & ardua:& deum habet ducem. Cap.vij.Nam illi omnes.

Quare a philoſophis ueritas inueniri non poterat:nec ab his qui terrenis dediti ſunt: ſed ab electis inuenitur per legem dei: cui põt Ciceronis diffinitio adaptari. Cap.viij.Hęc eſt uia.

Quod caput religionis & uia ueritatis ẽ deũ fideliť noſcere et fideliť colere.& quare diũſę leges ſint a gẽtib⁹ ĩſtitutę: & qs ſẽſuũ ĩtegritate uigeat:quã gr̃a largiť poti⁹ q̃ natura. C.ix.Cui⁹ legis.

Quod religio deo miſericordia homini debeť.& quas cauſas ędificandi ciuitates & conueniendi ſocialiter:& inuentionis uerborum falſo cõmenti ſunt. Cap.x.Dixi quid debeatur.

In quos precipue ſit humanitas exercenda:& in quibus liberalitatibus imaginariis pereant opera:& quę impenſa pręſtantis. Ca.xi.Conſeruanda eſt.

A quo ſit ſperanda & expetenda: & quę & quanta ſit uerę libera litatis merces. & q̃ inanis & nulla falſę: & qui ſunt gradus hu- manitatis. Cap.xii. Hęc eſt illa perfecta iuſticia.
De premio: & ꝙ in neceſſitate ex pręcibus pauperū quiſq; teneat̃ a deo: & tribus gradibus uirtutis. Cap.xiij. Quotiens igitur.
Quod philoſophi uera caruerunt humanitate: qui cum ſtoicis eā inter morbos animę poſuerunt. Cap.xiiij. Si ergo.
Quomodo peripathetici uincant ſtoicos & doceant affectuū na- turalium ſtimulos euelli non poſſe ſed mitigari. & ꝙ ea quę bru tis animalibus data ſunt ſingulo homini inſita ſunt uniuerſa: & quō ſtoici mētis affectiones diffiniant. Cap.xv. Hęc enim.
Quomodo peripathetici errauerūt. & ꝙ bonus uſus affectuū uir tus eſt: malus uitiū. & ꝙ uſus ipſe ex cā pēſandꝰ ē. Ca.xvi. At e
Quod ea quę philoſophi uitia putāt uirtutes ſunt: ſi tamen ref- rantur ad finem debitū id eſt ad deū. & ꝙ inſani ſunt qui huma nam naturā ingentis affectibus ſpoliare nituntur. Ca.xvii. Sȝ.
Quomodo pręcepta dei quibꝰ inſiſtendum eſt a philoſophis diſ ſidēt īſtitutis: & q̃uis ſit patientię titulus. Cap.xviij. Sed omit.
Quod peripathetici ſtoicis obuiant in defenſione affectuum. Et quę ſint tres furię quas poetę finxerunt: & quis earum uſus ſit & abuſus. Cap.xix. Stoici cum affectus ex homine.
De quinq; ſenſuū uoluptatibus. & quare plus uoluptatis datū ſit homini a natura q̃ cęteris animantibus. & primum de uoluptate uiſus & de ſpectaculis euitandis. & de ludorū & ſpeculorum au ctoribus. Cap.xx. Reſtat ut contraria quinq;.
De uoluptate aurium: & quid ſibi uelit diuinorum eloquiorum ſimplicitas: quę omnibus carminibus & floribus pompiſq; uer borum pręferenda eſt. Cap.xxi. Aurium uoluptas.
De uoluptate olfatus & guſtus: quē uir prudens euitare debet ut laqueos & tendiculas mortis. Cap.xxii. Ad uoluptates.
De uoluptate tactus: & quare ſit ī hoīe uehemētior q̃ ī cęteris aīali bꝰ: & q̃tas ꝑ eū diabolꝰ turpitudīes īgerat & ſpicula gehēnę & d̃ licito coitu et illicito et q̃re ītra oīa aīantia ſola mlr pꝰ ꝯceptū ſit patiēs uiri. & qs ſit cōtinētię uľ īcōtinētię fructꝰ. C.xxiii. Vēio
De poenitentia & fructu eius & conſcientię ſtimulis: & diſtricto dei iudicio. ex quibus ſacrificiis: & ī qua ara poſſit placari. Ca. xxiiij. Nec tamen deficiat aliquis.

De differentia doni & ſacrificii diuini; & forma laudandi deum: & orationis forma & fructu. Cap.xxv. Nunc de ſacrificio.

Lactantii Firmiani de beata uita Rubricę libri ſeptimi incipiunt.

QVid dictum in pręcedentibus libris: quid reſtat dicēdū in ultīo q ſūt credituri ueritati & q nō & quare. Ca.i. Bn̄ bēt

Quod aureum ſęculum ideſt foeliciſſimus ſtatus futur⁹ eſt poſt iudicium. & quare ratio mūdi nō pōt ab homine apprehendi. & ꝙ ueram ſapientiam non aſſequitur quis beneficio naturę: ſed gratię. Cap.ij. Diſputatione ſummi dei.

Quantum errauerunt ſtoici de ratione mundi & auctore omnium deo & homine per quem factus mundus. & q̄ manifeſte contra Epicurum rationibus doceatur mundum & omnia quę in eo ſūt dei prouidentia gubernari. Cap.iij. Et quoniam de.

Quod omnis res ad aliquem uſum facta eſt: etiam illa quę omnino uidentur eſſe mala: quare homo creatus ſit corpore fragilis & capax rationis. Cap.iiij. Sed de prouidentia ſatis.

Quare hō creatus ſit: & quare ex cōtrariis cōſtet. & ꝙ ei domicilium cōſtitutū eſt in medio: & uita duplex ꝑponit᷑. quarū alteram miniſtrat natura: alterā largitur gratia. & qd ſignificet ꝙ hō primum quadrupedibus cōformatur: & poſtea erigit᷑: & tandē utit᷑ exercitio rationis. Cap.v. Reddamus nunc rationem.

Item quare mundus creatus ſit: quare homo q̄ inanis ſit cultus deorum. Cap.vi. Nunc totam rationem.

Quare philoſophi nequiuerunt comprehendere ueritatem integre quam tamen ſicut exempla declarant particulatim comprehēderunt tamen ſe defendere nequiuerunt. Cap.vij. Quam ſummaꝫ

De immortalitate animę: & quibus eam argumentis Plato ſit conatus aſtruere. Cap.viij. Vnum eſt igitur.

Quę ſit de immortalitate animę fidelis aſſertio. & ꝙ laborum uirtutumqꝫ finis beata ęternitas eſt. Cap.ix. His itaqꝫ argu.

Item de immortalitate animę: & ꝙ uirtus ſemel habita perpetuat᷑ & amitti non poteſt: & ꝙ uita duplex eſt: & item mortes duę homini pręponuntur. Cap.x. Tranſeamus nunc.

De reſurrectione corporum mortuorum & morte & animarum

perpetuitate. Cap.xi.Impletis ergo temporibus.
Itē de īmortalitate aīę cōtra Lucretiū & Epicurū.& de dr̄ia mētis & aīę:& corporū reſurrectione. Cap.xii.Nunc argumento.
Quibus teſtimoniis īmortalitas animę approbatur & futurum iudicium dei.& quantum ariſtoxenus alios uicerit in errore. Ca. xiij.Declaraui ut.
De fine mundi & errore caldęorum.de ętate mundi:& ꝙ poſt ſex ętates:ideſt ſex mille annorum ſtatus mundi mutabitur & renouabitur.& ꝙ mille anni ſunt unus dies dei.& ꝙ poſt mille ānos regnabunt electi dei in terra poſt iudicium. Cap.xiiij. Quoniā de immortalitate.
Quod ſubmerſio Pharaonis & ęgyptiorum:& liberatio hebręorū de ſeruitute ęgypti prępfigurauit liberationem electorum & reprobationem damnatorum:quę futura eſt in fine mundi. Et ꝙ ſigna multa ſicut illam ita & hanc pręcedent liberationem.Et ꝙ romanum imperium ante delebitur.& ꝙ in aſiam ſumma poteſtas omnium reuertetur. & quibus ętatum gradibus roma creuerit & deficiat. Cap.xv.Eſt in arcanis ſanctarū litterarum.
Quomodo imperii uentura ſit deſtructio:& quę illi ſigna pręceſſura ſint ſecūdū uaticinia ꝓphetaꝝ & Sibyllę. Ca.xvi.Qūo aūt
De aduentu magni prophetę qui Helias dicitur:& quomodo īterficietur ab Antichriſto:& reſurget die tertia & aſcēdet in cęlum: Et de perſecutione eccleſię quā inferet Antichriſtus.& de miraculis eius. Cap.xvii.Sed planius.
Quomodo hęc pręnunciata ſunt:& uaticiniis prophetarū:& oraculis gentilium uatū:& uerſibus ſibyllinis. Cap.xviij. Hęc ita.
Quomodo chriſtus & quibus ſignis pręcedentibus deſcendet de cęlo ut interficiat antichriſtum:& tyrannos:& impios deleat de terra:& ꝙ uigilię nocturnę chriſtianorum ideo inſtitutę ſunt:ꝙ chriſtus de nocte uenturus eſt.& ꝙ dii & cultores eorum dabuntur īcendio ut ſibylla prędixit. Cap.xix. Oppreſſo igitur orbe
Quomodo aperiantur inferi & reſurgent mortui. & qui iudicādi ſunt:& qui non.& quomodo hęc ſibylla prędixit.& qua ratione anima cum immortalis ſit patibilis eſſe poſſit ſecūdum ſtoicos Cap.xx.Poſt hęc aperientur.
De potentia dei quę pro merito cuiuſq; pōt & homines & angelos punire.De carnis immortalitate poſt reſurrectionē.de differētia

ignis gehennalis & ignis communis: & quid in electis quid in reprobis operetur. Cap.xxi.Primum igitur.
Quod hęc a quibuſdam dicūtur eſſe poetica: & unde ad notitiã uenerint poetarum: qbus de cāis corruperint ueritatem: & lethę um amnē & alia fantaſtica induxerint. Cap.xxij. Figmenta.
De reſurrectione: & ꝙ pythagoras & alii philoſophi ĩepte locuti ſunt: & de anaſtaſi: mentiētes animas in uaria tranſire corpora. Cap.xxiij.Non igitur renaſcentur.
Quod ſecundum uaticinia Sybillę poſt iudicium ꝑ mille annos regnabit in terra filius dei cū electis ſuis in ſancta ciuitate quã cōſtituet. & ꝙ diabolus uincieť mille ãnis: & omnis creatura mã ſueſcet & ad iucunditatem ſeruiet homini: & chriſtus ab oībus coletur ut deus & dominus. Cap.xxiiij.Nunc reliqua ſub.
Quod non reſtant ex quarundam ſcripturarum aſſertione niſi ducenti anni uſqꝫ ad rerum innouationem. & ꝙ finis non aderit niſi roma deſtructa. Cap.xxv.Hęc ſunt quę a.
Quod elapſis mille annis aurei ſęculi poſt iudicium ſoluetur itẽ diabolus: & concitabit gentes ut ſanctam expugnent ciuitatem: & obſidebunt eam. & quomodo eam omnino deus deſtruet & pęnis ęternis tradet: electis hominibꝰ tranſlatis ad gloriam angelorum poſt reſurrectionem ſecūdam. Cap.xxvi.Diximus.
Exhortatio ut omnis properent ad ſuſcipiendam cum religione ſapientiam: per quas ad beatiſſimam peruenitur ęternę uite beatitudinem. Cap.xxvij.Quoniam decurſus propoſiti.

Lactantii Firmiani de ira dei
ſequuntur Capitula foeliciter.

PRohemium in quo pręmittens ordinem dicendorum ad habendam ueritatem docet deū eē cognoſcēdū. Capitulū .i. Animaduerti ſępe.
De gradibus per quos ad ueritatem aſcenditur: & qui de ipſis gradibus deiiciantur. Cap.ij.Nam cum ſint gradus.
Quod nullus aſſeruit deum iraſci & gratia non moueri. Ca.iij. Primum illud.
Contra epicurum diſputat qui negabat deum iraſci: gratificari: & omnia prouidere. Cap.iiij.Quod ſequitur.

Contra ſtoicos dicentes in deo fore gratiam ſed non iram. Cap. .v. Exiſtimantur ſtoici.
Quod deus iraſcitur. Cap. vi. Hę ſunt de deo:
Quod philoſophi errant. & ꝙ homines ab aliis animantibus maxime differunt religione: q̃ hominis eſt ꝓpria. Cap. vij. Cū ſępe
Contra epicurum religionem ſubuertentem. & ꝙ religio ſit habēda. Cap. viij. Diſſoluitur autem.
Varias opiniones de mundi opificio: & gubernatione enumerat. Cap. ix. Cum ſententię philoſophorum.
Quod mundus dei prouidentia factus ſit & gubernetur. Ca. x. Qui nolunt diuina prouidentia..
Vtrum unius dei an plurium deorum prouidentia mūdus regatur & conſtet. Cap. xi. Quoniam conſtitit.
Quod religio ſit: & hominis ſit. Cap. xij. Nunc quoniam.
Quod omnia tam bona q̃ mala hominis gratia facta ſunt. Cap. .xiij. Si conſideret aliquis.
Cur deus fecerit hominem. Cap. xiiij. Sequitur ut.
Vnde ad hominem peccata perueniant. Cap. xv. Hic fortaſſe.
Quę materia ſit in deo miſerationis: gratię: uel irę. Cap. xvi. Quęrit quiſpiam.
Quod deus admīſtrat mundum: & regit hominum actus: & ꝑ cōſequens iraſcitur. Cap. xvij. Deus inquit epicurus.
Quod ſine ira peccata non corriguntur. Cap. xviij. Quid opus.
Quod homo ex corpore uitia: & ex anima uirtutes habeat. & ꝙ cū uelit deus homines bonos: eoꝝ uitiis iraſcitur. Cap. xix. Sꝫ quo.
Quod malorum foelicitas irę dei nō contradicat. & ꝙ ſit deus patientiſſimus. Cap. xx. Si poteſt igitur.
Si deus iraſcitur: cur hominem iraſci ꝓhibeat. Cap. xxi. Supeſt.
Epilogus & inductio auctoritatum Sibyllę erithręę ad iram dei probandum. Cap. xxij. Hęc habui.
Auctoritatibus aliarum Sibyllarum iram̄ dei probat. Cap. xxiij. Verum quia plures.
Concludit deum amandum: uerendum: honorificandum & metuendum. Cap. xxiiij. Quapropter nemo.

Lactantii Firmiani de opificio dei uel formatione hoīs Capitula ſequūtur.

PRobemiale capitulũ ad Demetrianum in quo narrat cur hͦ opus aſſumpſerit. Cap.i.Quam minime.
Quę deus hõi: & q̃ cęteris aĩantibus dedit. Cap.ij.Dedit ei.
Contra epicuros diſputat:q opera naturę damnabant: & precipue ꝙ hõ cęteris animãtibꝰ imbecillior oriatur. Cap.iij.Vnde ego.
Contra epicuros cõquerentes hoĩes morbis & immaturę morti ſb iectos. Cap.iiij.Idem queruntur hominem.
De differentia creationis animalium brutorum & hominis ſecundum corpus. Cap.v.In principio cum deus.
Contra epicurum qui ex athomis fortuito concurrentibus compactum fabricatumq; hominẽ diſputauit. Cap. vi. Non poſſum
De dei prouidentia circa uniuerſalem hominis fabricam. Cap.vij.Deus igitur ſolidamenta.
De forma hominis: & omniũ membrorum habitudĩe:ſed ſpecialiter de auribus & oculis. Cap.viij.Nunc rationem.
Contra eos qui ſenſus falſos eſſe contendunt. Cap.ix. Libet hͦ.
Ad oculoꝝ fabricã redit:& oĩum mẽbroꝝ habitudinẽ: ſed ſpãlit̃ quę uſque ad uentrem per cutem apparent.
Cap.x.Sed nos ad dei.
De uiſceribus & inteſtinis uſque ad membra genitalia. Cap.xi. Sequitur neceſſario.
De membris conceptionis: & ipſius conceptus phyſica ratione. Cap.xij.De utero quoque & conceptione.
Contra illos qui per uoluptatem membris genitalibus abutuntur & ſubditorum membrorũ forma. Cap.xiij.Poteram nunc.
Quod de multis q̃ ſunt in corpore ratio ſciri nequit. Cap.xiiij. Multa eſſe conſtat in corpore.
De obſcura uocis ratione. Cap.xv.De uoce autem.
Vbi ſit mentis ſedes:& qua ratione corpori coniungatur. Cap. xvi.Mentis quoque rationem.
Quod anima ſit ęterna:& quid ſit ſecũdum philoſophoꝝ uarias opiniones. Cap.xvij Supereſt de anima.
Vtꝝ animus & anima ſint idem. Cap.xviij.Sequitur alia.
De origine anĩę:& an ſit. Cap.xix.Illud quoque in.
Cur deus dedit ſpiritum temptatorẽ. Cap.xx.Ante omnia.
Operis concluſio:& ueritatem ſuperari non poſſe. Cap.xxi. Hęc ad te Demetriane.

Lactantij Firmiani errata p̄mi libri q̄bus ipſe.
deceptus eſt per fratrem Antonium Raudēſem.
theologum collecta & exarata ſunt.

PRimus error: quando dicit: & quidē uniuerſaliter fieri nō poſſe qn omne quod ſit: aliquando eſſe coeperit. Cap. vij.
Secundus error: quando ex pręcedenti errore credidit deum ſeipſum genuiſſe & feciſſe. Ibidem.

In. ij. libro errata.

PRimus error: quando dicit angelos non ſtatim a mundi p̄ncipio ad hominū tutelā eſſe decretos. Cap. xv.
Secundus error: dum dicit deum angelis pręcepiſſe: ne terrę contagione macularentur. Ibidem.
Tertiꝰ error dū dicit diabolū angelos paulatī ad uitia pellexiſſe. Ibidem.
Quartus error: quando dicit angelos dei mulierum congreſſibus inquinatos: & filios genuiſſe. Ibidem.
Quintus error: qn̄ dicit oēs animas cęlo creatas eſſe. Cap. ix.
Sextus: qn̄ dicit cęlum ſtelliferum eē ſupremū: & eſſe ſedem ipſius conditoris: & ibi ſuperos omnes habitare. Cap. x.
Septimus error: quando dicit deum poſuiſſe ſolem & lunā in firmamento. Ibidem.
Octauꝰ: qn̄ dicit aīam ex dei ſb̄ſtātia eē deciſā. Ca. xi. &. ca. xiij
Nonus: quando dicit deum infinitas aīas ſeu infinitam multitudinem animarum a p̄ncipio procreaſſe. Cap. xi.
Pulchra contentio inter Ciceronem & Lactantium de materia prima Ille ęternam eſſe dicit: hic creatā nititur cōprobare. Ca. ix.
Sequitur incidens materia de īduratōne cordis humani: de cauſa quoq; prędeſtinationis reprobationiſq;. Cap. ix.
Decimus: quando dicit deum poſt diluuium inſtituiſſe: ut hoīes poſt centum uiginti annos non amplius uiuerent. Cap. xiiii.
Arguit Ariſtotelē q mūdi ęternitatē poſuit: ipē aūt a deo p̄ductā eē teſtat̄: qđ cū ueriſſime dicat̄: tñ iſta exilit ita uñ aduerſus eum philoſophū arguit: ut ſomniare potiꝰ q̄ litigare nē dicā diſputar̄ uideatur. Cap. xi.
Scribit de diluuio tempore Deucalionis: & quid antea dixerit de diluuio: obliuioſus eſſe dignoſcitur. Cap. xi.

Errata tertii libri.

PRimus error in philoſophia: quãdo dicit ſi antipodes eſſent capita deorſum haberent: pedes uero ſurſuꝫ. Et ubi uere ſint antipodes ibi docetur. Cap.xxiiii.

Secundus quando Platoni dat uitio eum audiſſe dicere matrimonia eſſe cõia: ſed tã illuſtrã phũm nequaꝗ̃ intellexit. Cap.xxi.

Sequit̃ defenſio Platonis aduerſus Ariſtotelem q Platoneꝫ ipſuꝫ & Socratem reprehẽdit: ꝙ uoluerit uxores eẽ cõmunes. C.xxi.

Item Platonis alia defenſio contra Ariſtotelem: q illum & ſocratem damnat ꝙ uoluerit facultates eſſe cõmunes. Cap.xxi.

Tertius: quando dixit omnẽ phĩam abiiciendam: & eam prolixiꝰ inſectatur de laudibus Socratis & Platonis. Cap.xiiii.

Quarti libri errata.

PRimus: quando ſpiritus ſancti omnino negat ſbſtantiã & ibi incipit tractatus de trinitate pſonarũ. Cap.vi.

Secundus error: quãdo dicit ex deo deũ.ſ.filium ex prolatione potuiſſe generari. Cap.viii.& etiam.xiii.& Cap.vi.

Tertius error: qñ ait ꝙ pater filiũ & filius patrẽ facit. Cap.xxx.

Quartus eſt: qñ ait ꝙ integrũ corpus chriſti e patibulo tractum ẽ ne leſum & diminutũ ad reſurgẽdũ ĩhabilie redderet̃. C.xxv.

Quintus error eſt: quãdo dicit chriſtum in galileam pfectum noluiſſe ſe iudeis oſtendere: ne adduceret eos in poenitentiã & improbos reſanaret. Cap.xx.

Sextus error eſt, quando dicit Pilatum in chriſtum mortis ſententiam nequaꝗ̃ pertuliſſe. Cap.xviii.

Septimus error: quando dicit chriſtũ in principio adoleſcẽtię a Iohanne eſſe baptizatum. Cap.xv.

Octauus error eſt: quãdo dicit nihil credendum quod oculis mortalibus cernitur: quia mortale ſit neceſſe eſt. Cap.xxiiii.

Nonus error eſt: quando dicit deum uirtutem docere nõ poſſe ꝙ expers corporis non faciet quę docebit. Cap.xxiiii.

Decimus: quãdo dicit chriſtum ſoluiſſe legẽ Moyſi. Cap.xvii.

Libri ſexti errata.

PRimus error eſt: quando dicit eos eſſe ſtultiſſimos: qui cãdelas & cereos in eccleſia ſuccẽdunt. Cap.ii.

Secundus error eſt: quãdo dicit non eſſe congruens deuꝫ in noſtrum adiutorium inuocari debere. Cap.ultimo.

Reprebendit Lactantius Ciceronem: ꝙ dixerit eum uirum bonū eſſe q ꝓſit quibus poſſit: noceat nemini niſi laceſſitus iniuria: ſed ibi Cicero defēdit: Lactanti⁹ uero iure repbēdit. Ca.xviij.

Quartus: quādo dicit ſi quis liberos ob pauperiē non poterit educare: ſanctius eſt ut ſe ab uxoris congreſſione contineat: q̄ ſceleratis manibus dei opera corrumpat. Cap.xx.

Diſputatio pulcbra ubi Lactantius reprebendit Ciceronem nō recte ſenſiſſe de liberalitate & boſpitalitate & multis aliis: uerum calumniator eſt: non ueritatis aſſertor. Cap.xii.

Errata ſeptimi libri.

PRimus error eſt: quādo dicit completis ſexmillibus annoꝝ mundū deſiturū eſſe. Cap.xiiij.

Secundus: dū dicit ꝙ omnis expectatio de fine mundi non amplius a ſe q̄ ducentorum uidetur annoꝝ. Eodē loco: & Cap.xxij.

Tertius error: & deridēdus eſt dum dicit: ꝙ incolumi urbe roma de interitu mundi nibil eſſe metuendum. Cap.xxv.

Quart⁹: de diuinatōe & aſtrologia mlta īcidēter & pulcbra dicūt p Lactātiū: neſcit quo oraculo diuinare ꝓſūpſerit. Cap.xv.

Quintus quādo de fine ſeptimi milleſimi: & fine ducētorū annorum ſibimet aduerſatur & contradicit. Cap.xxv.

Sextus quādo mille annos illos famoſiſſimos qbus diabolus carcerandus eſt: quid ſibi uelint nō ītelligit ſed delirat. Ca.xxiiij.

Septimus error eſt: quādo dicit bomines poſt iudicium ad paradiſun deliciarum redituros. Cap.xxvi.

Octauus error eſt: fortaſſe ſomniaret: quādo dicit romanorum imperium in Aſiam reuerſurum iterum. Cap.xv.

Nonus: quādo dicit ꝙ qui in die iudicii erūt uiui: nequaq̄ morient ſed p mille ānos īfinitā mltitudinē generabūt. Cap.xxiiij.

Decimus eſt: quādo dicit ꝙ gentes in iudicio non extinguentur omnino. Cap.xxiiij.

Vndecimus eſt: quando dicit ꝙ peracto iudicio: ciuitas ſancta pulcberrima a deo in medio terrę cōſtituetur. Cap.xxiiij.

Duodecim⁹ error ē: qñ īplicat ī ſuis eloqis duos ī fine mūdi Anticbriſtos eē uēturos: nec īprudēs errorē ſuū pcepit. Cap.ultīo.

Xiij. quādo cęlum mediū in tempeſta nocte & non ex tenebroſa aperiri debere quādo dominus ad iudicium uenerit. Cap.xix.

Xiiii. quādo putat dominū cbriſtū comitātibus angelis adūſum

ãticbriſtũ ĩ aerẽ deſcẽſu ꝝ: & q̃rto ꝑlio illũ ſupari debere. C. xix.
Decimuſq̃ntus eſt: quãdo credit ante diem iudicii chriſtũ uẽturũ de cęlo cum antichriſto conflicturum: & ita aduentus duos imprudẽs ponit admodum propinquos. Cap. xxiij.
Xvi. ꝙ cõtra Platonẽ diſſerere & diſputare de mundo contemnit. ſed friuolis & exilibus nimium argumentis. Cap. i.
Xvij. quãdo dicit in reſurrectione uniuerſali nõ erit caro illa quaꝫ deus homini ſuperiecit huic terrenę ſimilis. Cap. xxiiij.
Xviii. quãdo dicit deum in fine mundi factuꝝ. ne ſol per triduũ occidat. & de Lactantii eloquẽtia uideatur: quid Seneca multis annis ante pręſenſerat. Cap. penulti.
Xix. error eſt: quãdo non a deo iudicandos dicit: ſed tantum eos qui in dei religione uerſati ſunt. Cap. xxv.
XX. error: quando dicit ꝙ illi quos plena iuſticia & maturitas uirtutis incoxit ignem iudicii non ſentient. Cap. xxi.
XXi. error eſt quando dicit animas uſq; ad diem iudicii in una cõmuniq; cuſtodia detineri recluſas. Eodem loco.
Viceſimuſſecundus eſt: quãdo dicit ꝙ qui ab inferis ſuſcitabuntur hi pręerunt uiuentibus ueluti iudices. Cap. xxiiij.
Viceſimuſtertius eſt: quando credit ętatem auream propoſitam a poetis eſſe ueram: quidem pꝰ diẽ iudicii eẽ futurã. Cap. ij.
Vltimus error eſt: quando dicit duo iudicia uniuerſalia: duaſq; reſurrectiones uniuerſales eſſe futuras: tempus aũt intermediuꝫ eſſe mille annorũ plenuꝫ oĩ iuſticia & pace omnibuſq; deliciis: quo tempore finito ſcilicet in fine ſeptimi milleſimi ſoluet̃ diabolus & perſequetur fideles ut prius. Capitulo ultimo.

His carminibus: frater Adã genuenſis increpat fratrem Antoniũ

Hic male corripuit ſtolidis Antonius auſis
Auctorem: in uariis cauſa pianda locis.
Non erat in tenebris errantis imaginis aſtrum
Dicere: uel nitidum luce carere iubar.
Deniq; cum ſanctę eccleſię pia lumina: conſtet
Obſequio: ex tanto conticuiſſe uiro.
Tu uero eloquio lingua interdicta latino:
I cubitum: nam te penſitat eleborum.

L. Coelij Lactãcij firmiani diuinaꝝ inſtitutionũ aduerſus gẽtes liber prim⁹ de falſa religione ad Cõſtãtinũ Imꝑatorẽ.

Quãti ſit: & fuerit ſemꝑ cognitio ueritatis: & ꝙ nec ſine religione ſapiẽtia: nec ſine ſapiẽtia ſit ꝓbãda religio. Ca. i.

MAgno & excellenti ingenio uiri cũ ſeſe doctrinę penitus dedidiſſent: qcquid laboris poterat impendi: cõtemptis omnib⁹ publicis & ꝑuatis actionibus: ad ĩqrendę ueritatis ſtudiũ contulerũt: exiſtimãtes multo eſſe pręclarius humanaꝝ diuinarũq; rerum inueſtigare ac ſcire rationẽ: ꝗ̃ ſtruẽdis opib⁹ aut cumulãdis honoribus inhęrere. Quibus rebus qm̃ fragiles terrenęq; ſunt: & ad ſolius corporis ꝑtinent cultũ: nemo melior: nemo iuſtior fieri põt. Erãt qdem illi ueritatis cognitõe digniſſimi: quã ſcire tantopere cupiuerũt: atq; ita ut eaꝫ rebus omnib⁹ anteponerẽt. Nam & abiecisse quoſdã res familiares ſuas & renunciaſſe uniuerſis uoluptatib⁹ cõſtat: ut ſolã nudãq; uirtuteꝫ: nudi expeditiq; ſequerent̃: tm̃ apud eos uirtutis nomẽ & auctoritas ualuit: ut in ea omne ſummi boni premiũ prędicarẽt. Sed neq; adepti ſunt id qđ uolebãt: & operã ſimul atq; induſtriaꝫ ꝑdiderũt: ꝙ ueritas ideſt arcanũ ſummi dei; qui fecit omnia; ingenio ac ꝓpriis nõ põt ſenſib⁹ cõprehẽdi: alioquin nihil inter deuꝫ hominemq; diſtaret: ſi cõſilia & diſpoſitiones illius maieſtatis ęternę cogitatio aſſequeretur humana. Quod ꝙ fieri non potuit: ut homini per ſeipſum ratio diuina noteſceret: nõ eſt paſſus hominem deus lumen ſapientię requirentem diutius oberrare: ac ſine ullo laboris effectu uagari per tenebras ĩextricabiles: aperuit oculos eius aliquando: & notionem ueritatis munus ſuũ fecit: ut & humanã ſapiẽtiam nullam eſſe monſtraret: & errãti ac uago uiã cõſequendę immortalitatis oſtenderet. Verum quoniam pauci utunt̃ hoc cęleſti beneficio ac munere: quod obuoluta in obſcuro ueritas latet: eaq; uel contemptui doctis eſt: ꝙ idoneis aſſertoribus eget: uel odio indoctis ob inſitã ſibi auſteritatem: quam natura hominum procliuis in uicia pati non poteſt. Nã ꝙ uirtutibus amaritudo permixta eſt: uicia uero uoluptate condita ſunt: illa offenſi: hac deliniti feruntur in pręceps: ac bonorum ſpecie falſi mala ꝓ bonis amplectunt̃. Succurrendũ eſſe

bis erroribus credidi: ut & docti ad uerã ſapientiam dirigant: & indocti ad uerã religionẽ. Que pfeſſio mlto melior: utilior glorioſior putãda eſt: q̃ illa oratoria in q̃ diuerſati: nõ ad uirtu tẽ: ſed plane ad argutã malitiã iuuenes erudiebamus. Multo qp pe nũc recti⁹ de preceptis celeſtib⁹ diſſeram⁹: qb⁹ ad cultũ uere maieſtatis mẽtes hominũ ĩſtruere poſſum⁹. Nec tam de reb⁹ bu manis bene meref: q ſciẽtiã bene dicẽdi affert: q̃ q pie atq; inno center docet uiuere: iccirco maiore in gloria philoſophi: q̃ ora tores fuerũt apud grecos. Illi enĩ recte uiuẽdi doctores ſunt ex iſtimati: qđ eſt longe preſtabilius: qm̃ bene dicere ad paucos pti net: bene aũt uiuere ad omnes. Multũ tñ nobis exercitatio illa fi ctarũ litiũ cõtulit: ut nũc maiori copia & facultate dicẽdi cauſa; ueritatis perorem⁹: que licet poſſit ſine eloquẽtia defendi: ut eſt a multis ſepe defenſa: tñ claritate ac nitore ſermonis illuſtrãda & quodãmodo diſſerẽda eſt: ut potẽtius in animos influat: & ui ſua inſtructa: & luce oratõis ornata. De religione itaq; nobis: rebuſq; diuinis inſtituit diſputatio. Nã ſi quidã maximi orato res profeſſionis ſue quaſi ueterani, decurſis operib⁹ actionũ ſua rũ: poſtremo ſe philoſophie tradiderũt: eãq; ſibi reqem labo; iuſtiſſimã putauerũt: ſi animos ſuos in ea; rerũ que inueniri ñ poterãt inqſitione torquerẽt: ut nõ tam ociũ ſibi q̃ negociũ que ſiſſe uideant. Et qdem multo moleſtius q̃ in quo fuerãt añ uer ſati: quãto iuſtius ego me ad illã piam: uerã: diuinã ſapiẽtiã q̃ſi ad portũ aliquẽ tutiſſimum conferã: in qua omnia dictu prona ſunt: auditu ſuauia: facilia intellectu: boneſta ſuſceptu. Et ſi qui dã prudẽtes & arbitri eqtatis inſtitutiones ciuilis iuris cõpoſi tas ediderũt: quib⁹ ciuiũ diſſidentiũ: lites cõtentioneſq; ſopirẽt quãto melius nos & recti⁹ diuinas inſtitutiones litteris pſeque mur: in qb⁹ nõ de ſtillicidijs: aut aquis arcẽdis: aut de manu cõſe rẽda: ſ; de ſpe: de uita: de ſalute: de ĩmortalitate: de deo loqmur ut ſupſtitões mortiferas: erroreſq; turpiſſimos ſopaim⁹. Qđ opus nũc nominis tui auſpicio incboamus Cõſtãtine impator maxime: qui primus romano; prĩcipũ repudiatis errorib⁹ ma ieſtatẽ dei ſingularis ac ueri & cognouiſti & bonoraſti. Na; cũ ille dies foeliciſſimus orbi terra; illuxiſſet: quo te deus ſumm⁹ ad beatum imperij culmen euexit: ſalutare; uniuerſis & optabi lem principatum preclaro initio auſpicatus es. Cum euerſam

quam

[a]iore in gl[ori]a philoſophi
[q]ua[m] oratores apud grecos
fuerunt.

Bene dicere ad paucos
pertinet. Bene aut
uiuere ad om[ne]s.

[...]e ſtudiu[m] oratoribus q[ui]es
iuſtiſſima fuit.

[Quanto] melius di[ui]nis q[uam] hu[m]anis
inſtitutionibus inſudare

ſublatamq; iuſticiã reducẽs:teterrimũ alioꝝ facinus expiaſti: ꝑ
quo facto dabit tibi deꝰ foelicitatẽ:uirtutẽ:diuturnitatẽ:ut eadẽ
iuſticia qua iuuenis exorſus es gubernaculũ reipublicę etiã ſenes
teneas tuiſq; liberis ut ipſe a patre accępiſti tutelã romani nomi
nis tradas. Nã malis q̧ adhuc aduerſus iuſtos & alijs terraꝝ ꝑti
bus ſęuiũt:quãto ſerius tãto uehemẽtius idẽ omnipotẽs merce
dẽ ſceleris exoluet:qꝛ ut eſt erga pios ĩdulgẽtiſſimꝰ pr̃:ſic aduer
ſus impios rectiſſimus iudex:cuius religionẽ cultũq; diuinũ cu
piens defendere. Quẽ potius appellẽ? Quẽ alloquar? Niſi eũ ꝑ
quẽ rebꝰ humanis iuſticia ac ſapiẽtia reſtituta eſt. Omiſſis ergo
huiuſe terręne philoſophię auctoribꝰ nihil certi aſſerentibꝰ: ag
grediamur uiã rectã:quos quidẽ ſi putarẽ ſatis idoneos ad bene
uiuendũ duces eſſe:& ipe ſequerer:& alios ut ſequerent̃ horta
rer:ſed cũ inter ſe magna cõcertatione diſſideant: ſecũq; ipſi ple
rũq; diſcordẽt:apparet eoꝝ iter nequaq̃ eſſe directũ: ſiquidẽ ſi
bi quiſq; ut eſt libitũ proprias uias impreſſerũt: cõfuſionemq;
magnã quęrentibus ueritatẽ reliquerũt. Nobis autem qui ſacra
mentũ uerę religionis accępimus:cũ ſit ueritas reuelata diuinitꝰ
cũ doctorẽ ſapientię:ducẽq; ueritatis deum ſeq̃mur:uniuerſos
ſine ullo diſcrimine uel ſexus uel ętatis ad cęleſte pabulũ conuo
camus. Nullus enim ſuauior animo cibus eſt:q̃ cognitio uerita
tis: cuius aſſerendę atq; illuſtrandę ſeptem uolumina deſtinaui
mus:q̃uis ea res infiniti pene ſit operis & immenſi: ut ſi qs hęc
dilatare atq; exequi pleniſſime uelit:tanta illi rerũ copia exupe
ret:ut nec libri modũ nec finem reperiat oratio. Sed nos iccirco
breuiter omnia colligemus:qꝛ omnia quę allaturi ſumꝰ tam cla
ra ſunt & lucida:ut magis mirum eſſe uideatur: tam obſcuram
uideri hominibus ueritatem:& his pręcipuę:qui ſapientes uul
go putantur:uel qꝛ tantũmodo inſtruendi nobis homines erũt:
hoc eſt ab errore quo ſint impliciti ad rectiorem uiã reuocãdi.
Quod ſi fuerimus(ut ſpero) aſſecuti mittemus eos ad ipſuꝫ do
ctrinę uberrimum fontem ac pleniſſimuꝫ:cuius hauſtu atq; po
tu concęptam uiſceribus ſitim ſedent: ardoremq; reſtinguant.
Erũtq; illis omnia facilia:prona:manifeſta:modo ne pigeat ad
percipiendam ſapientię diſciplinã legendi uel audiendi patien
tiam cõmodare. Multi enim uarijs ſuperſtitionibus pertinacit̃
inhęrentes obturant ſe contra manifeſtam ueritatem:non tã de

nullus suauior aīo cibus q̃ cognitio veritatis.

uitatis cā eſt ignoratio ſui

ſuis religionibus quas praue aſſerūt bene meriti q̃ de ſe male :q
cū habeāt iter rectū: deuios ſequūtur anfractus: planū deſerunt
ut ꝑ pręcipitiū labāť: lucē relinquūt: ut in tenebris cęci ac debiles
iaceant. His conſulendum eſt ne contra ſe pugnēt: uelintq; ſe tan
dem ab inueteratis erroribus liberari: quod utiq; faciēt: ſi quare
ſint nati aliquando ꝓuiderint: hęc eni; prauitatis eſt cauſa: igno
ratio ſui: quam ſi quis cognita ueritate diſcuſſerit: ſciet quo refe
renda: & quemadmodū ſibi degenda ſit. Cuius ſcientię breuiť
ſummam circūſcribo: ut neq; religio ulla ſine ſapientia ſuſcipiē
da ſit: nec ulla ſine religione probanda ſapientia.

Capitulum. ij. De errore philoſophorum euacuantium prouidentiam: & publica ſtatuentium fide.

SVſcępto igiť illuſtrādę ueritatis officio: nō putaui adeo
neceſſariū ab illa quęſtione principium ſumere: quę uide
tur prima eſſe natura. Sit ne prouidentia: quę rebus omnibus cō
ſulat: an fortuitu uel facta ſint omnia uel gerantur? Cuius ſenten
tię auctor eſt Democritus: confirmator Epicurus: ſed & antea
Pythagoras: qui deos in dubium uocauit: & poſtea Dyagoras
qui excluſit: & alij nonnulli qui non putauerunt deos eſſe: quid
aliud effecerunt: niſi ut nulla eſſe prouidētia putaretur: quos ta
men cęteri philoſophi: ac maxime ſtoici: acerrime retuderūt do
centes: nec fieri mundū ſine diuina ratione potuiſſe: nec cōſtare
niſi ſumma ratione regeretur. Sed & . M . Tul. q̃uis academicę
diſciplinę defenſor eſſet de prouidentia gubernatrice rerum: &
multa ſępe diſſeruit: ſtoicorū argumenta cōfirmās: & noua ipſe
afferens plurima: quod facit: tum in omnibus ſuę philoſophię
libris: tum maxime in his qui ſunt de natura deoꝝ. Nec difficile
ſane fuit paucoꝝ hominum praue ſentientiū redarguere menda
cia: teſtimonio populoꝝ atq; gētiū in hac una re nō diſſidētiū
Nemo eſt enim tam rudis: tam feris moribus: qui nō oculos ſu
os in cęlū tollēs: tam& ſi neſciat cuius dei prouidentia regatur
hoc omē quod cernitur: aliquam tamen eſſe intelligat ex ipſa re
rum magnitudine: motu: diſpoſitione: conſtantia: utilitate: pul
chritudine: comparatione. Nec poſſe fieri quin id quod mirabi
li ratōe conſtat: niſi cōſilio maior aliquo ſit inſtructū. Et nobis

utiq̧ facillimū eſt exequi hāc ꝑtē quālibet copioſe. S; ꝙ multu; inter pħos agitata res eſt: & prouidētiā tollētibꝰ: ſatis reſpōſu; uideť ab homībus argutis & eloquētibꝰ: & de ſolertia diuinę ꝓuidētię ꝑ totū hoc opus: qđ ſuſcępimꝰ ſparſim dicere nos neceſſe eſt. Omittamꝰ hāc in pręſenti queſtionē: quę cū cęteris ſic coherę;: ut nihil a nobis diſſeri uideať: ut ñ ſiľ de ꝓuidētia diſſerať.

Capi. iij. An poteſtate uniꝰ dei mūdꝰ regať: an multorum.

SIt igitur noſtri operis exordium quęſtio illa cōſequēs ac ſecūda. Vtrum poteſtate unius dei mundus regať: an ne multorum. Nemo eſt: q deū ſapiat rationem: qui ſecum putet: q nō unū eſſe intelligat: q & condiderit omnia: & eade; quę cōdidit uirtute modereť. Quid enim multis opus eſt ad mūdi regimen ſuſtinendum: niſi forte arbitremur ſi plures ſint: minus habere ſingulos neruorum atq̧ uirium? Quod quidē faciunt hi q eſſe multos uolunt: ꝙ neceſſe eſt imbecilles eſſe: ſi qdē ſinguli ſint auxilio reliquoꝝ: tantę molis gubernaculum ſuſtinere non poſſent. Deus aūt q ē ęterna mens: ex omni utiq̧ parte perfectę cōſumatęq̧ uirtutis eſt. Quod ſi uerū eſt: unꝰ ſit neceſſe eſt. Poteſtas enī uel uirtus abſoluta retinet ſuā propriā firmitatē. Id autem ſolidū exiſtimandū eſt: cui nihil decedere: id perfectu;: cui nihil poſſit accedere. Quis dubitet potentiſſimum eſſe regem: q totius orbis habeat imperiū? Neq̧ immerito cū illiꝰ ſint: quę ubiq̧ ſint omnia: cum ad eum ſolum omnes undiq̧ copię cōgerantur. At ſi plures partiātur orbem: minus certe opum: minus uirium ſinguli habebunt: cum intra pręſcriptam portionem ſe quiſq̧ contineat. Eodem modo etiam ſi dij plures ſunt minus ualebunt: alijs tantundem in ſe habentibus. Virtutis aūt ꝑfecta natura in eo pōt eſſe: in quo totū eſt q̄ in eo in quo pars exigua de toto eſt. Deus uero ſi ꝑfectus eſt: ꝙ perfectus eſt: ut eſſe debet non poteſt eſſe niſi unus: ut in eo ſint omnia. Deorū igitur uirtutes ac poteſtates infirmiores ſint neceſſe eſt: ꝙ tantu; ſingulis deerit: quantum in cęteris fuerit: ita quanto plures tāto minores erunt. Quid quod illa ſumma reꝝ poteſtas ac diuina uis: ne ſeľ quidem diuidi poteſt. Quicquid enim capit diuiſionem & interitum capiat neceſſe eſt. Si autem interitus procul eſt a deo: ꝙ

incorruptibilis eſt: & ęternus: conſequens eſt, ut diuidi poteſtas ęterna nō poſſit: deus ergo unus eſt ſi nihil aliud eſſe poteſt: qđ tantūdē capiat poteſtatis. At hi tñ qui multos eſſe arbitranť: officia dicūt inter ſe partitos: de quibus omnib9 ſuo loco diſputabimus. Illud interi; qđ ad pręſentē locū pertinet teneo. Si partiti ſunt officia inter ſe: eo dē reuoluiť res: ut ex his qlibet ſufficere omnibus nequeat. Perfectus igiť nō erit: qui ceſſantibus cęteris nō pōt omnia gubernare. Ita fit ut ad regendū mundū uni9 perfecta uirtute magis op9 ſit: q̃ imbecillitate multoꝝ. Qui aūt putat hāc tantā magnitudinē non poſſe ab uno regi: falliť enim: nec quāta ſit poteſtas diuinę maieſtatis intelligit: ſi exiſtimat ſingularem deum qui facere mundū potuit: eundem regere nō poſſe quem fecit. At ſi concipiat animo: quāta ſit diuini huius operis immenſitas: cū antea nihil eſſet: tñ uirtute atq; cōſilio dei ex nihilo eſſe conflatā. Quod opus niſi ab uno inchoari pficiq; non potuit: iam intelliget mlťo facilius ab uno regi: qđ eſt ab uno cōſtitutum. Dicat fortaſſe aliquis: ne fabricari quidem tam immēſum opus mundi niſi a pluribus potuiſſe. Quanlibet multos: quālibet magnos faciat: qcqd in mlťis magnitudinis: poteſtatis uirtutis: maieſtatiſq; poſuerit: id totum in unum confero: & in uno eſſe dico: ut tantum in eo ſit iſtarum rerum: quantu; nec excogitari: nec dici poteſt. Qua in re quoniam aut ſenſu defecim9 & a uerbis: quia neq; tantę intelligentię lucem pectus humanu;: neq; explanationem tantarum capit lingua mortalis: idipſū nos intelligere oportet ac dicere. Video rurſus quid econtrario dici poſſet tales eſſe illos plures: qualem nos uolumus unu;. At hoc fieri nullo pacto poteſt: quoniam ſingulorum poteſtas progredi longius non ualebit: occurrētibus ſibi poteſtatibus cęteroꝝ. Neceſſe eſt enim ut ſuos quiſq; limites: aut tranſgredi nequeat: aut ſi tranſgreſſus fuerit: ſuis alterum finibus pellat. Non uidēt qui deos multos eſſe credunt fieri poſſe: ut aliquid diuerſu; uelit: ex qua re diſceptatio inter eos & certamen oriatur: ſicut Homerus bellantes inter ſe deos finxit: cum alij troiam capi uellent: alij repugnarent. Vnius igitur arbitrio mundum regi neceſſe ē: niſi & ſingularum partium poteſtas ad unam prouidentiam referatur: non poterit ſumma ipſa cōſtare: vno quoq; currēte nihil amplius: q̃ quod ad eum proprie pertineat. Sicut nec res quide;

nec res quidē militaris niſi unū habeat ducē atq; rectorē. Q; ſi in uno exercitu tot fuerīt impatores: quot legiones: quot cohortes: quot cunei: quot alę pmū nec inſtrui poterit acies uno quoq; periculū recuſāte: nec regi facile ac tēperari: q ſuis pprijs cōſilijs utant oēs: quoꝝ diuerſitates plus noceant q̄ proſint. Sed in hoc reꝝ naturę imperio niſi un⁹ fuerit ad quē totius ſummę cura referat: uniuerſa ſoluent & corruēt. Dicere aūt multoꝝ arbitrio regi mūdū tale eſt: quale ſi quis affirmat in uno corpore multas mentes: quoniā multa & uaria ſunt miniſteria mēbrorū: ut ſingulos corporis ſenſus ſingulę mentes regere credantur. Itē multi affectus quibus commoueri ſolemus: uel ad iram: uel ad cupiditatem: uel ad lętitiam: uel ad metum: uel ad miſerationem: ut in his omnibus totidem mentes putentur operari.

Capitulum. iiij. Quod ſub uno humili deo particulares plures eſſe non poſſunt.

QVod ſi quis profecto dicat: ne ipſam quidem quę una eſt habere uideatur: quod ſi in uno corpore tantarū reru; gubernationem mens unam poſſideat: & uniuerſis ſemel intenta eſt: cur aliquis exiſtimet mundum non poſſe ab uno regi: a pluribus poſſe! Quod q intelligunt iſti aſſertores deorum: ita eos prēeſſe ſingulis rebus ac partibus dicunt: ut tñ unus ſit rector eximius. Ia; ergo cęteri dij nō erūt: ſ; ſatellites ac miniſtri: quos ille unus maximus & potens omnium officijs his prēfecerit: & ipſi eius imperio ac nutibus ſeruiant: ſi uniuerſi pares non ſunt non igit̄ dij oēs ſunt. Nec enim poteſt hoc idem eſſe quod ſeruit & quod dominatur. Nam ſi deus eſt nomē ſummę poteſtatis incorruptibilis eſſe debet: pfectus: impaſſibilis: nullę rei ſubiectus: ergo dij nō ſunt: quos parere uni maximo deo neceſſitas cogit. Sed quia non fruſtra falluntur: qui hoc ita putant cauſam huius erroris paulopoſt aperiemus. Nūc unitatem diuinę poteſtatis teſtimonijs cōprobem⁹. Prophetę qui fuerūt admodum multi unū deū prędicāt: unū loquūtur: quippe qui uni⁹ dei ſpiritu pleni: quę futura eſſent pari & conſona uoce prędixerunt. At enī ueritatis expertes nō putāt his eſſe credēdū: illas enī non diuinas ſed humanas uoces fuiſſe aiunt: uidelicet q de uno deo

prǫconiū faciunt:aut inſani aut mēdaces fuerūt. Atqui impleta eſſe impleriſq́ʒ quotidie illoꝝ uaticinia uidem⁹:& in unā ſentē tiā cōgruēs diuinatio docet nō fuiſſe furioſos. Quis enī mentis emotǫ:nō modo futura prǫcinere:ſʒ etiā cohǫrētia loqui poſſit? Num ergo fallaces erant:q talia loquebantur? Quid ab his tam lōge alienū fuit:q̄ ratio fallendi cū cǫteros ab omni fraude cohi berēt. Iccirco enī a deo mittebanť:ut & prǫcones eſſent maieſta tis eius:& correctores prauitatis humanǫ. Prǫterea uolūtas fin gēdi ac mentiēdi eoꝝ eſt q opes appetūt:lucra deſiderāt:quǫ res ꝓculdubio ab illis ſanctis uiris abfuit. Ita enī delegato ſibi offi cio facti ſunt:ut derelictis omnib⁹ ad tutelā uitǫ neceſſariis: nō modo in futuꝝ:ſed in die quidē laborarēt cōtenti tēporali cibo quē deus ſubminiſtraſſet:& hi nō modo quǫſtū ullū habuerūt ſed etiā cruciatū atq́ʒ morteʒ. Amara ſunt enim uicioſis ac male uiuentibus prǫcǫpta iuſticiǫ. Itaq́ʒ hi quoꝝ peccata & arguebanť & prohibebanť excruciatos eos acerbiſſime necauerūt. Ergo a q bus abfuit ſtudiū lucri:abfuit etiam uoluntas & cauſa fallendi. Quid ꝙ aliqui eorū principes:aut etiaʒ reges fuerūt: in quos ca dere non poſſet ſuſpicio cupiditatis ac fraudis: & tamē prǫco niū dei ſingularis eadem q̄ cǫteri diuinationem fecerunt.

Capitulum. v. De teſtimoniis poetarum.

SEd omittam⁹ ſane teſtimonia ꝓphetarum: ne minus ido nea probatio uideatur eſſe de quib⁹ his omnino nō credi tur. Veniamus ad auctores:& eos ipſos ad ueri ꝓbationē teſtes citemus:quibus cōtra nos uti ſolēt poetas dico an philoſophos Ex his unum deum probemus neceſſe eſt:nō quod illi habuerīt cognitam ueritatem:ſed ꝙ ueritatis ipſius tanta uis eſt:ut nemo poſſit eſſe tam cǫcus:qui non uideat ingerentē ſe oculis diuinaʒ claritatem. Poetǫ igitur q̄uis deos carminibus ornauerint:& eo rum res geſtas amplificauerint ſummis laudib⁹:ſǫpiſſime tamē confitentur ſpiritu uel mente una contineri regiq́ʒ oīa. Orpheus qui & uetuſtiſſimus poetarum & ǫqualis ipſorum deorum ſiq dem tradunt inter argonautas cum Tindaridis & Hercule naui gaſſe deum uerum. πρότōγōνον. & magnum primogenitum appellat: quodāte ipſum nihil ſit genituʒ:ſed ab ipſo ſint cūcta

generata. Eundē etiā. φανητα nominăt. i. apparētē: q̄ cū adhuc nihil eſſet prim⁹ ex infinito apparuerit & extiterit: cui⁹ origineꝫ atq; naturā q̄ cōcipere animo nō poterat: ex aere immēſo natuꝫ eſſe dixit. πρωτόγονος φαέθων περι μήκιτος ἤερος υἱος. Aliud enī amplius qd̄ diceret nō habebat. Hūc ait eſſe omnium parentē: quoꝝ cā cęlū cōdiderit: liberiſq; proſpexerit: ut haberēt habitaculū ſedēq; cōem. ἔκτισεν ἀθανάτοις δόμον ἄφθιτον ideſt condidit immortalib⁹ domū incorruptibilē. Natura igiť & ratione ducēte intellexit eſſe pręſtātiſſimā potentiā cęli ac terrę cōditricē. Nō poterat enī Iouē dicere eſſe principē reꝝ: q erat Saturno genitus: neq; Saturnū ipſum: q cęlo natus ferebať. Cęlū aūt tanq̄ deū primū cōſtituere nō audebat: quod uidebat eē elementū mundi: quod ipſuꝫ eguerit auctore. Hęc enī ratio p̄duxit ad illū deū primogenitū: cui aſſignat & tribuit principatū. Homer⁹ nihil nobis dare potuit: quod p̄tineat ad ueritatē: q huma na potius q̄ diuina cōſcripſit. Potuit Heſiodus: q deorū generationē vnius libri opere cōplexus eſt: ſed tñ nihil dedit: nō a deo cōditore ſumēs exordiū: ſꝫ a chao quod eſt rudis inordinatęq; materię cōfuſa cōgeries: cū explanare ante debuerit chaos ipſuꝫ unde: quando: quomō eſſe: aut conſtare coepiſſet. Nimirū ſicut ab aliquo artifice diſpoſita: ordinata: effecta ſunt omnia: ſic ipſam materiā factam eſſe ab aliquo neceſſe eſt. Quis igiť hanc niſi dominus fecerit: cuius poteſtati ſubiacent omnia? Sed refugit hoc ille dum horret incognitam ueritatem. Non enī muſarū inſtinctu ſicut uideri uolebat in helicone carmen illud effudit: ſed meditatus uenerat etiā paratus. Noſtrorū primus Maro nō longe fuit a ueritate: cuius de ſummo deo: quem ſpiritum ac mentē nominauit: hęc uerba ſunt. Principio cęlum ac terras campoſq; liquētes: Lucentēq; globum lunę: titaniaq; aſtra: Spiritus intus alit: totamq; infuſa per artus. Mens agitat molē: & magno ſe corpore miſcet. At ne quis forte ignoret: quiſnā eſſet ille ſpiritus: q tantum haberet poteſtatis declarauit alio loco dicens. Deū nāq; ire per oēs terraſq; tractuſq; maris: cęlūq; profundum. Hinc pecudes: armenta: uiros: genus omne ferarū: Quēq; ſibi tenuis naſcentem arceſſere uitas. Ouidius quoq; in principio preclari operis ſine ulla nominis diſſimulatione: a deo quē fabricatorē mundi: quem rerum opificem mūdū fateť inſtructum. Quod ſi uel

Maro

Ouidius

Orpheus uel hi noſtri quę natura ducente ſenſerũt in perpetuuꝫ defendiſſent:eãdem quã nos ſeqmur doctrinã cõprehẽſa uerita te tenuiſſent. Sed hactenus de poetis ad philoſophos ueniamꝰ: quoꝝ grauior eſt auctoritas:certiuſqꝫ iudiciũ:qꝛ nõ rebus cõmẽ ticijs:ſed inneſtigandę ueritati ſtuduiſſe creduntˢ. Thales Mileſi us:qui ũnꝰ e ſeptem ſapiẽtiũ fuit:qui primꝰ omniũ quęſiſſe de cauſis naturalibus traditˢ:aquaꝫ eſſe dixit:a qua nata ſint omnia: deum autem eſſe mẽtem:qui ex aqua cuncta formauerit. Ita ma teriam omnium rerum poſuit in humore:principiũ & cauſam naſcẽdi poſuit in deo. Pythagoras ita diffiniuit qd eſſet deus: animus qui per uniuerſas mundi partes omnemqꝫ naturã cõme ans atqꝫ diffuſus:ex quo omnia quę naſcuntˢ animalia uitaꝫ capi unt. Anaxogoras deum eſſe dixit infinitam mentem:quę per ſe ipſam moueatur. Antiſthenes multos qdẽ eſſe populares deos: unũ tamen naturalẽ ſummę totius artificem. Cleantes & Anaxi menes ęthera dicũt eſſe ſummũ deũ:cui opinioni poeta noſter aſſenſit. Tum pater omnipotens foecundis imbribus ęther. Cõ iugis in gremiũ:lętę deſcendit & omnes. Magnus alit magno ꝑ mixtꝰ corpore foetus. Cryſippus naturalẽ uim diuina ratõe prę ditã:interdum diuinã neceſſitatẽ deũ nũcupat. Itẽ Zenon diui nam naturalemqꝫ legem. Hoꝝ enĩ omniũ ſententia q̃uis ſit incer ta eodẽ tamen ſpectat:ut prouidentiam unam conſentiant::ſiue enim natura:ſiue ęther:ſiue ratio:ſiue mens: ſiue fatalis neceſſi tas:ſiue diuina lex:ſiue qcquid aliud dixeris:ideꝫ eſt quod a no bis dicitˢ deus. Nec obſtat appellationuꝫ diuerſitas: cũ ipa ſigni ficatione ad unum omnia reuoluantˢ. Ariſtoteles q̃uis ipſe ſecuꝫ diſſideat ac repugnantiã ſibi & dicat & ſentiat:in ſummum ta men unam mentem mundo pręeſſe teſtatur. Plato q omniuꝫ ſa piẽtiſſimus iudicatur:monarchiam plane aperteqꝫ defendit: nec ęthera:aut rationem:aut naturam: ſed ut eſt deum nominat ab eo mundũ hũc perfectum atqꝫ mirabilem eſſe fabricatũ: quẽ Ci cero ſecutꝰ atqꝫ imitatꝰ in plurimis deũ frequẽt cõfitetur: ac ſuꝑ mum uocat in his libris:quos de legibus ſcripſit: ab eoqꝫ mun dum regi argumentatur:cum diſputat de natura deorum. Hoc modo nihil eſt pręſtantius deo:ab eo igitˢ mundum regi neceſſe eſt. Nulli igitur eſt naturę obediens aut ſubiectus deus:omnem ergo regit ipſe naturam. Quid autem ſit deus in conſolatõe dif

finit. Nec uero deus ipſe qui intelligiť a nobis alio modo intelli gi poteſt: niſi mens ſoluta quędã libera & ſegregata ab omni cõ cretione mortali: omnia ſentiẽs & omnia mouẽs. Anne⁹ quoq; Seneca q ex romanis: uel acerrimus ſtoicus fuit: q̃ ſępe ſummu; deum merita laude proſeqtur. Nam cum de immatura morte differeret. Nõ intelligis inquit auctoritatẽ ac maieſtatẽ iudicis tui: rectoris orbis terrarũ cęliq; & deoꝝ omniũ deũ: a quo iſta numina quę ſingula adoramus: & colim⁹ ſuſpẽſa ſunt. Itẽ in ex hortationib⁹. Hic cũ prima fundamẽta molis pulcherrimę iace ret & hoc ordireť: quo neq; maius qcq̃ nouit natura: nec meli⁹ ut omnia ſub ducib⁹ ſuis irẽt: q̃uis ipſe p totũ ſe corpus intẽderat: tñ miſtros regni ſui deos genuit: & q̃multa alia de deo noſtris ſimilia locut⁹ eſt: quę nũc differo: quę alio loco oportuna ſunt. Nũc ſatis eſt demõſtrare ſummo ingenio uiros attigiſſe uerita tẽ ac pene tenuiſſe: niſi eos retrorſu; infucata prauis opinionib⁹ cõſuetudo rapuiſſ; : q̃ & deos alios eẽ opinabãť. Et ea q̃ in uſu; hoĩs de⁹ fecit tãq̃ ſenſu prędita eſſent p dijs habẽda & colenda credebanť.

Lactantij ſententi[a]

Anneus seneca Romanus Stoicus acerrimus

Capitulũ. vi. De teſtimonijs pphetaꝝ & philoſophoꝝ. Et de teſtimonijs Cottę põtificis Triſmegyſti. Et de. x. Sibyllis.

Nunc ad diuina teſtimonia trãſeam⁹: ſed prius unũ pferã: quod eſt ſimile diuino: & ob nimiã uetuſtatẽ: & quod is quem nominabo ex hominibus inter deos relatus eſt. Apud Ci ceronẽ Claudius Cotta põtifex diſputãs cõtra ſtoicos de religi onib⁹ & de uarietate opinionũ: quę ſolẽt eſſe de dijs: ut more a cademicoꝝ omnia faceret incerta: quinq; fuiſſe Mercurios ait: & enumeratis p ordinẽ quatuor: quintum fuiſſe eũ a quo Arg⁹ occiſus ſit: ob eamq; cauſam in ęgyptum pfugiſſe: atq; ęgyptijs leges ac litteras tradidiſſe. Hunc ęgyptij. πνοῦτνα. appellant a quo apud eos primus anni ſui menſis ideſt ſeptember nomẽ ac cępit. Idem condidit oppidum: quod etiam nunc gręce uocať Mercurij ciuitas: & faemate ſeruant & colunt eũ religioſe. Qui tam & ſi homo fuerit antiquiſſim⁹ tamen & inſtructiſſim⁹ om ni genere doctrinę: adeo ut ei multarum rerum & artium ſcien tia Triſmegyſto cognomẽ imponeret: hic ſcripſit libros & qui dem multos ad cognitionem diuinarum rerum pertinentes: in

Claudius Cotta Pontifex

Quintus Mercurius

quibus maieſtatem ſummi ac ſingularis dei aſſerit: hiſdēq; nominibus appellat: quibus nos deū & patrē. Ac ne qs nomē ei⁹ requireret. ἀνώνυμον. i. ſine nomine eſſe dixit: eo ꝙ nomīs ꝓprietate nō egeat ob ipſaȝ. ſ. unitatē ipſi⁹: hęc uerba ſunt. ὁ δὲ θεὸς εἷς: εἷς ὀνόματος οὐ προσδεῖται ἔστι γὰρ ὁ ὢν ἀνώνυμος. i. Deus aūt un⁹: un⁹ aūt nomine: eſt enī qui eſt ſine nomīe. Deo igit̄ nomē nō eſt: ꝙ ſolus eſt: nec opus eſt proprio uocabulo: niſi cū diſcrimen exigit multitudo: ut unam quāq; perſonaȝ ſua nota & appellatione deſignes. Deo auteȝ ꝙ ſemper unus eſt propriū nomē eſt deus. Supeſt de reſpōſis carminibuſq; ſacris teſtimonia: quę ſunt multo certiora proferre. Nam fortaſſe hi contra quos agim⁹: nec poetis putāt eſſe credēdū: tanq̄ uana fingentibus: nec philoſophis q errare potuerūt: ꝙ & hi homīes fuerūt. M. Varro quo nemo unq̄ doctior: ne apud gręcos quidē: neq; apud latinos uixit in libris rerū diuinarū: quos ad. C. Cęſarē ſcripſit pōtificē maximū: cū de quindecim uiris loqueret̄: Sibyllinos libros ait nō fuiſſe unius Sibyllę: ſed appellari uno nomine Sibyllinos: ꝙ oēs foeminę uates Sibyllę ſunt a ueterib⁹ nūcupatę: uel ab unius delphidis noīe: ul'a cōſiliis deoꝝ enūciādis σιούσ eniȝ deos nō θεοὺς & cōſiliū nō βουλὴν: ſȝ βουλὰν appellabant ęolico genere ſermonis. Itaq; Sibyllam dictam eſſe quaſi. θεόβουλην. Cęterum Sibyllas decem numero fuiſſe: eaſq; omnes enumerauit ſub auctoribus: qui de ſingulis ſcriptitarunt. Primam fuiſſe de Perſis cuius mentioneȝ fecit Nicanor: qui res geſtas Alexandri macedonis ſcripſit. Secundam Libycam: cuius meminit Eurypides in Lamię prologo. Tertiaȝ Delphicam: de qua Chryſippus loquitur in eo libro: quem de diuinatione compoſuit. Quartam Cumęam in Italia: quam Neui⁹ in libris belli punici: Piſo in annalibus nominat. Quintam Erithręam: quam Appollodorus Erithręus affirmat ſuam fuiſſe ciuem: eamq; grais Iliū petentibus uaticinatam & perituram eſſe troiā: & Homerum mendacia ſcripturū. Sextam Samiā: de qua ſcripſit Eratoſthenes in antiquis annalibus Samioꝝ reperiſſe ſe ſcriptū. Septimam Cumanaȝ noīe Amolthéā: quę ab aliis Herophyle uel Demophyle nominetur: eamq; nouem libros attuliſſe ad regem Tarquiniuȝ Priſcum: ac pro eis trecentos philippeos poſtulaſſe: regemq; aſpernatum precii magnitudinē: & mulieris

[Marginal manuscript notes:]
…o nomē non eſt
…Marcus Varro
…cē ſybille
…mana Amolthea ſibilla
…rquinius priſcus Rex

inſaniam deriſiſſe illã in conſpectu regis tres cõbuſiſſe: ac ꝑ reliqs idẽ pręciũ poſtulaſſe. Tarquiũ multomagis mulierẽ inſanire putaſſe: quę denuo tribꝰ alijs exuſtis cũ in eodẽ pręcio ꝑſeueraret: motũ eſſe regẽ: ac reſiduos trecẽtis aureis emiſſe: quoꝝ poſtea numerus ſic auctus: capitolio refecto: quod ex õnibus ciuitatibus & italicis & gręcis & pręcipue erithręis coacti allatiq; ſunt romã: cuiuſcũq; Sibyllę noĩe fuerũt. Octauã Helleſpõtiacã in agro troiano natã uico marineſſo circa oppiduꝫ girgithium quã ſcribit Hęraclides Põticus Solonis & Cyrri fuiſſe tẽporibꝰ Nonã Phrygiã: quę uaticinata ſit Ancyrę. Decimã Tiburteꝫ nomine Albumeã: quę tiburi colitur ut dea iuxta ripas amnis anienis: cuiꝰ in gurgite ſimulachrũ eius inuẽtũ eſſe dicit̃ tenẽs in manu librũ. Harũ omniũ Sibyllarũ carmina: & ferunt̃: & habent̃ pręterꝙ̃ Cumeę cuiꝰ libri a romanis oculunt̃: nec eis ab ullo niſi qndecim uiris inſpici fas eſt. Et ſunt ſingularũ ſinguli libri: q q; Sibyllę nomine inſcribunt̃ unius eſſe credunt̃: ſuntq; cõfuſi: nec diſcerni: ac ſuũ cuiq; aſſignari põt. Niſi erithręę: quę & nomen ſuũ carmini ueꝝ inſeruit: & erithręã ſe nomĩat: ubi pręlocuta ẽ: cũ eſſet orta babylonię: ſed & nos cõfuſe Sibyllã dicemꝰ ſicubi teſtimonijs earum fuerit abutendum. Omnes igitur hę Sibyllę vnũ deum pręedicãt maxime tamen erithręa: quę celebrior inter cęteras ac nobilior habet̃. Siquidẽ Feneſtella diligẽtiſſimus ſcriptor de quindecim uiris dicẽs ait. Reſtituto capitolio retuliſſe ad ſenatum. C. Curionem conſuleꝫ: ut legati erithręas mitterẽt̃ qui carmina Sibyllę conquiſita romã deportarent. Itaq; miſſos eſſe. P. Gabinum. M. Octatilium. L. Valerium: qui deſcriptos a priuatis uerſus circa mille roman deportarunt: id ſupra oſtendimus dixiſſe Varronem. In his ergo uerſibꝰ quos legati romã attulerũt: de uno hęc ſunt teſtimonia. εἷσ θεὸσ ὃσ μόνοσ ἐςὶ ὁ δὲ ὑπερμεγέθησ ἀγένητοσ. i. unus deus: qui ſolus principatur: iſq; ampliſſimus increatus. Hunc eſſe ſolum deũ ſummum qui cęlum fecerit luminibuſq; diſtinxerit. ἀλλὰ θεὸσ μόνοσ εἷσ πανυπέρτατοσ ὃσ πεποίηκεν οὐρανόν τε ἥλιόν τε ἀςέρασ ἠδὲ σελήνην καρποφόρον γαῖάν τε καὶ ὕδατοσ οἴδματα πόντου. i. Sed deus ſolus unus eminẽtiſſimꝰ qui fecit cęlum: ſolemq; & ſtellas lunamq;: fructiferam terrã & aquę tumores ponti. Qui quomodo ſolus ſit ędificator mũdi

Erithrea sibilla

& artifex rerum: uľ quę in eo ſunt ſolum coli oportere teſtatur. ἀυτόν τόν μόνον ὄντα σέβεσθε ἡγήτορα κόσμόυ: ὅσ μόνοσ εἰσ αἰῶνα καί αἰῶνόσ ἔτυχεν. i. Ipſū: qui ſolꝰ eſt coli te principem mundi: q ſolus eſt in ſęculo atqꝫ a ſęculo factus. Itē alia Sibylla quęcūqꝫ eſt cū ꝑferre ſe ad hoīes dei uocē diceret ſic ait. μόνοσ γάρ. εἰμί θεόσ: καί οὐκ ἔστι θεόσ ἄλλοσ. i. Solꝰ enī deꝰ ſum: & nō eſt alius. Exequerer nūc teſtimonia cęterarū niſi & hęc ſufficerēt: & illa opportunioribus locis reſeruarem. Sed cū defendamꝰ cām ueritatis apud eos: qui aberrātes a ueritate falſis religionibꝰ ſeruiūt: qđ genus ꝓbatōis aduerſus eos magis adhibere debemꝰ: q̄ ut eos deoꝝ ſuoꝝ teſtimoniis reuīcamꝰ

Capitulum. vii. De teſtimonio Apollinis & deorum.

APollo enim quem pręter cęteros diuinum maximeqꝫ fatidicum exiſtimant: colophone reſpondens quod delphis credo emigrauerat amoenitate ductus aſyę: quęrēti cuidā quis eſſet: aut quid eſſet omnino deus: reſpondit uiginti & unū uerſibus: quorum hoc principiū eſt. ἀυτοφυήσ. ἀδίδακτοσ. ἀμήτωρ. ἀστυμφέλικτοσ. ὄυνομα μηδέ λόγω χώρουμενον ἔμπυροσ αἰὼν τοῦτι θεόσ πηκρά δὲ θεοῦ μερίσ ἄγγελοι ἡμεῖν. ideſt. Ex ſe ortus indoctus ſine matre inexpugnabile nomē: nec uerbo capiendū in igne habitās: modica aūt dei portio angeli nos. Nunqd poteſt ſuſpicari de Ioue eſſe dictum quare matrē habuit & nomē. Quid qđ Mercurius ille ter maximus cuius ſupra mētionē feci nomō. αμήτορα. i. ſine matre: ut Apollo ſed ἀπάτορα. ſine patre quoqꝫ appellāt deum: qꝛ origo ille nō ſit aliūde: nec enī pōt ab ullo generatus: qui ipſe uniuerſa generauit: ſatis ut opinor & argumentis docui & teſtibus cōfirmaui: quod per ſe ſatis clarum eſt. Vnum eſſe regē mūdi: unū patrem: unum deū. Sed fortaſſe quęrat aliquis a nobis idem illud: quod apud Ciceronem quęrit Hortenſius. Si deus unus eſt quę eſſe beata ſolitudo queat: tanq̄ nos qui unum eſſe dicimꝰ deſertum ac ſolitarium eſſe dicamus. Habet enim miniſtros: quos uocamus nuncios. Et eſt illud uerum quod dixiſſe in exhortationibus Senecā ſupra retuli genuiſſe: regni ſui miſtros deū. Verū hi neqꝫ dii ſunt: neqꝫ deos ſe uocari: aut coli uolūt: quippe q

nihil preter iuſſum ac uolũtatẽ dei faciãt. Nec tñ illi ſunt: q uul go colunt: quoꝝ & exiguus & certus eſt numer⁹. Q̃ ſi cultores deoꝝ ipſos eos ſe colere putant: quos ſummi dei miniſtros ap pellamus: nihil eſt ꝙ nobis faciãt inuidiã qui unum dicam⁹ mul tos negemus. Si eos multitudo dilectat: nõ duodecim dicim⁹: aut trecẽtos ſexagintaquinq; (ut Orpheus) ſed innumerabiles eẽ arguim⁹ eoꝝ errores in diuerſum: qui tam paucos putant. Sciãt tñ quo nomĩe appellari debeãt: ne deũ ueꝝ uiolẽt: cuius nomen exponũt dñ plurib⁹ tribuũt. Credãt Apollini ſuo: q eodẽ illo re ſpõſo: ut Ioui ꝓncipatũ: ſic etiã ceteris diis abſtulit nomẽ. Terti us enĩ uerſus oſtẽdit dei mĩſtros: nõ deos: ſed ueꝝ angelos ap pellari oportere: de ſe qdẽ ille mẽtitus eſt: q cũ ſit e numero de monum angelis ſe dei aggregauit: deniq; in aliis reſpõſis demo uem ſe eſſe cõfeſſus eſt. Nam cum interrogaretur: quomodo ſi bi ſupplicari uellet: ita reſpõdit. πάνσοφε παντοδίδακτε δαιδαλόστροφε κλῦθι δαῖμον. ideſt: omnia ſapiẽs: omnia docte: qui per multa uerſaris exaudi demon. Itẽ rurſus cũ ꝑces in Apollinem ſminthiũ rogatus exprimeret ab hoc uerſu exor ſus eſt. ἁρμονίη κόσμου φαέσφορε καί σοφέ δαῖμον. ideſt captatio mundi fere totius ſapientie demon. Quid ergo ſuper eſt niſi ut ſua cõfeſſiõe uerberib⁹ ueri dei: ac poene ſb iaceat ſem piterne: Nam in alio reſpondit. δαίμονες οἳ φοιτῶσι περί χθονα καί περί πόντον ἀκάματοι δάμανται ὑπαί μάστιγι θεοῖο. i. demones qui pergunt circa terram & circa põtum infeſſi domantur ſub uerbere dei. De utriſq; generibus in ſecun do libro diſſeremus: interim nobis ſat eſt: quod dum ſe hono rare uult: & in celo collocare confeſſus eſt id: quod res ſe habet quomodo ſint appellandi: qui deo ſemper aſſiſtunt. Retrahãt ergo ſe homines ab erroribus & abiectis religionib⁹ prauis pa rentẽ ſuũ: dominũq; cognoſcãt: cuius nec uirtus exiſtimari põt nec magnitudo ꝑſpici: nec principiũ cõprehẽdi: cũ ad illũ men tis hũane intentio & acumẽ & memoria ꝑuenerit: que ſi ſubdu ctis & cõſũmatis oĩbus uiis ſubſtitit. Heret deficit: nec ẽ aliqd ulterius quo ꝑgredi poſſit: ueꝝ ꝙ fieri nõ poteſt: quin id qđ ſit aliquando eſſe coeperit: conſequens eſt: ut quoniam nihil ante illũ fuit: ipſe ante omnia ex ſeipſo ſit ꝓcreatus: ideoq; ab Apol line. αὐτοφυής. ideſt ex ſe ort⁹. A Sibylla. αὐτογενής. ideſt

ex ſe genitus. & ἀγέννητοσ. ideſt ingenit⁹. & ἀποίητοσ. id
eſt nō fact⁹ noīatᷣ: qđ Seneca hō acut⁹ i exhortatōib⁹ uidit. Nos
inqt aliū de pēdem⁹. Itaq; ad aliquē pſpicim⁹: cui qđ eſt optimū
in nobis debeam⁹. Ali⁹ nos edidit: ali⁹ inſtruxit: de⁹ ipe ſe fecit.

Seneca homo acutus.

Capitulū. viij. De cęcitate eoꝝ qui plures deos opinantur: & unde hic error habuit originem: & ꝙ corpus deo non eſt neceſſarium: nec propagatio liberorum.

His igitur tot & tantis teſtib⁹ cōprobatᷣ unius dei poteſtate ac prouidētia mundū gubernari: cuius uim maieſtatemq; tantā eſſe dicit in thimęo Plato: ut eam neq; mēte cōcipere neq; uerbis enarrare quiſq̃ poſſit: ob nimiam & īęſtimabilē poteſtatem. Dubitet ergo aliqs an qcq̃ difficile aut impoſſibile ſit deo: qui tanta tanq; mirifica opera prouidentia excogitauit: uirtute cōſtituit: ratione perfecit: nunc autem ſpiritu ſuſtentet: poteſtate moderetur: inexcogitabilis: ineffabilis: & nulli alij ſatis notus q̃ ſibi. Vnde mihi de tanta maieſtate ſępius cogitanti qui deos colunt interdum uideri ſolent: tam cęci: tam incogitabiles: tam excordes: tam nō multum a mutis animalibus differentes: qui credant eos: qui geniti ſunt maris ac foeminę coitu aliquid maieſtatis diuinęq; uirtutis habere potuiſſe: cum Sibylla Eritbręa dicat ὀυ δύναται ἀνδρόσ ἐκμηρῶν μήτρασ τε θεόσ τετυπωμένοσ εἶναι. i. Nō poteſt ex uiri ſemīe & matrice deus formatus eſſe. Quod ſi uerum ſicuti eſt: apparet Herculem: Apollinē: Liberum: Mercurium: Iouēq; ipſum cū cęteris homines fuiſſe: qn̄ ſunt ex duobus ſexibus nati. Quid eſt autem tam remotū a deo qđ id opus quod ipe ad ꝓpagandam ſobolē mortalib⁹ tribuit: & ꝙ ſine ſbſtātia corporali nullū pōt eſſe. Dij ergo ſi ſunt immortales ęterni: qđ op⁹ eſt altero ſexu nimiꝝ ut generentᷣ ipa ꝓgenie q op⁹ eſt cū ſucceſſione nō egeāt: q futuri ſunt ſemp. Nā ꝑfecto in homīb⁹ cęteriſq; animalibus diuerſitas ſexus coitio & generatio nullam habet aliam rationem niſi ut omnia genera uiuētium (quoniā ſunt conditione mortalitatis obitura) mutua poſſint ſucceſſione ſeruari. Deo autem: qui eſt ſempitern⁹: neq; alter ſexus: neq; ſucceſſio neceſſaria eſt. Dicet aliquis ut habeat miniſtros: uel in quos ipſe poſſit dominari. Quid ergo op⁹ eſt

Plato.

Sibylla Erithrea.

hi quos deos poete fingūt dij nō ſunt.

q̃

quid

ſexu foemineo: cū de⁹ q eſt omnipotēs ut uocat̃ ſine uſu & ope ra foeminę poſſit filios ꝓcreare. Nā ſi qbuſdā minutis aīalibus id pręſtitit: ut ſibi e folijs natos e ſuauib⁹ herbis ore legāt: cur ex iſtimet aliqs ip̄m deū niſi ex ꝑmixtione ſexus alteri⁹ non poſſe generare? Illos igit̃ quos imperiti & inſipiētes tāq̃ deos & nūcu pāt & adorāt. Nemō eſt tam incōſiderat⁹: q nō intelligat fuiſſe mortales. Quomō ergo: inqt aliqs: dij crediti ſunt? Nimiꝝ q̄ꝛ re ges maxī ac potētiſſimi fuerūt ob merita ſuaꝝ uirtutū: aut mūe rū: aut artiū reptaꝝ: cū cari fuiſſēt his: qb⁹ īperitauerāt: ī memo riā ſunt cōſecrati: qđ ſi qs dubitet res eoꝝ geſtas & facta cōſide ret: quę uniuerſa tam poetę q̄ hiſtorici ueteres prodiderunt.

Capitulum. ix. De Hercule: & geſtis eius: atq; ortu eius ex Ioue & Alcumena & morte eius.

HErcules q ob uirtutē clariſſimus & quaſi african⁹ inter de os habebat̃: nonne orbē terrę quē ꝑagraſſe ac purgaſſe nar rat̃: ſtupris: libidinibus: adulterijs inqnauit: nec miꝝ cū eſſet ad ulterio genit⁹ Alcumenę. Quid tandē potuit in eo eſſe diuini: q ſuis ipſe uicijs mācipatus: & mares & foeminas cōtra oēs leges infamia: dedecore: flagitio affecit? Sed ne illa qdē quę magna & mirabilia geſſit talia iudicāda ſunt: ut uirtutib⁹ diuinis tribuen da uideant̃? Quid enim tā magnificū ſi leonē aprūq; ſuperauit: ſi aues ſagittis deięcit: ſi regnū ſtabulū egeſſit: ſi uirginē uicit: cingulūq; detraxit: ſi equos feroces cū domino interemit? Ope ra ſunt iſta fortis uiri: hoīs tñ: illa enī quę uicit fragilia & mor talia fuerūt. Nulla eſt enī (qđ ait orator) tanta uis quę non ferro aut uiribus debilitari frangiq; poſſit. At animū uincere: iracūdi am cohibere fortiſſimi eſt: quę ille nec fecit unq̃ nec potuit. Hęc qui faciat nō mō ego eū cū ſummis uiris cōparo: ſ; ſimilimum deo iudico. Vellem adięciſſet de libidine: luxuria: cupiditate: inſolentia: ut uirtutem eius impleret: quem ſimilem deo iudica bat. Non enim fortior iudicandus eſt: qui leonē: q̃ qui uiolentiā & in ſeipſo incluſa; feram ſuperat iracūdiā: aut q rapaciſſimas uolucres deijcit: q̃ qui cupiditates auidiſſimas coercet. Aut qui a mazonem bellatricem: q̃ q libidinē uincit pudoris: ac famę de bellatricē: aut q fimu; de ſtabulo: q̃ qui uicia de corde ſuo egerit

abnega
nemo enim
A hos
hercules adulterio genitus Alcumene
Amaſo bellatrix

quę magis ſunt pernitioſa: ꝙ domeſtica & ꝓpria mala ſunt: q̃
illa quę uitari poterāt & caueri. Ex quo fit ut ille ſolus uir fortis
debeat iudicari: ꝗ tēperās & moderat⁹ eſt & iuſtus. Quod ſi co
gitet aliqs quę ſint dei opera: iā hęc oīa quę mirant̄ homīes in
eptiſſimi ridicula iudicabit. Illa enī nō diuinis uirtutibus quas
ignorāt: ſed infirmitate ſuarū uiriū metiunt̄: nā illud quideꝫ ne
mo negauit: Herculē nō tm̄ Heuriſteo ſeruiſſe regi qđ aliq̄tenus
honeſtū uideri poteſt: ſꝫ etiā impudicę mulieri Omphale: quę
illū ueſtib⁹ ſuis indutū ſedere ad pedes ſuos iubebat penſa faciē
tem deteſtabilis turpitudo: ſed tanti erat uoluptas. Quid tū in
quiet aliqs: poetis ne credendū putas? Quid ni putē? Nō enī iſta
Lucillius narrat: aut Lucianus: ꝗ dījs & homini b⁹ nō pepcit: ſed
potiſſimum: qui deoꝝ laudes canebāt: ergo q̄bus credemus? ſi fi
dē laudantibus nō habemus. Qui hos mentiri putat proferat a
lios qb⁹ credam⁹ auctores ꝗ nos doceant: qui ſunt iſti dij? Quo
mō: unde orti? Quę ſit uis eoꝝ? Qui numerus? Quę poteſtas?
Quid in his admirabile? Quid cultu dignum? Quid deniq; cer
tius ueriuſq; myſterium? nullus dabit. Credamus igitur iſtis ꝗ
non ut reprehenderent ſunt locuti: ſed prędicarēt: nauigauit er
go cum argonautis: expugnauitq; troiam. Iratus Laomedonti
ob negatam pro filię mercedem ſalute. Vnde quo tempore fue
rit apparet. Idem furore atq; inſania percitus: uxorem ſuā cum
liberis interimit: hunc homines deum putāt? Sed Philotecte ei⁹
hęres nō putauit: qui facem ſuppoſuit arſuro: qui artus ſuos &
neruos cremari ac diſſoluer̄ uidit. Qui oſſa eius ac cineres in oc
teo monte ſepeliuit: pro quo munere ſagittas eius accępit.

Capitulū. x. De Eſculapio: Apolline: Neptuno: ac Marte & Caſtore: Polluce atq; Mercurio.

ESculapius & ipſe non ſine flagitio Apollinis natus: quid
fecit aliud diuinis honorib⁹ dignū: niſi ꝙ ſanauit hipoly
tū mortē ſane habuit clariorē: qđ a deo meruit fulminari. Hunc
Tarquitius de illuſtribus uiris diſſerens: ait incertis parētib⁹ na
tum expoſitum & a uenatoribus inuētum canino lacte nutritū
chironi traditū didiciſſe medicinā: fuiſſe aūt meſeniū: ſed epi
dauri moratū. Tulli⁹ etiā Cinoſuris ait ſepultū. Quid Apollo

pater eius? Nonne ob amorē quo flagrabat turpiſſime gregē pa
uit alienū: & muros laomedonti extruxit: cū Neptuno merce
de cōductus quę illi negari potuit impune: ab eoq; pmo Rex p
fidus qcqd cū dijs pepigiſſet didicit abnegare? Idē formoſu; pu
erū: & dū amat uiolauit: & dū ludit occidit. Homicida Mars:
& p gratiā cędis crimine ab atheniēſibus liberat⁹: ne uidereť ni
mis ferus: & immanis adulteriū cū Venere cōmiſit. Caſtor &
Pollux dū alienas ſpōſas rapiūt eſſe gemini deſierūt: nā liuore
iniurie cōcitatus Idas alteꝝ gladio trāſuerberauit: & eoſdē poe
tę alternis uiuere alternis mori narrāt: ut iā ſint nō deoꝝ tm̄: ſed
omniū mortaliū miſerrimi: qbus ſemel mori non licet. Hos tñ
Homerus ambos ſimpliciter (nō ut poetę ſolēt) mortuos eſſe te
ſtať. Nā cū faceret in muris aſſidentē Priamo Helenā cūctos
gręcię principes recognoſcere: ſolos aūt ſe fratres ſuos reqrere
ſbięcit orationi ei⁹ huiuſmōi uerſu;. Hęc ait: aſt alios retinebat
terra ſupultos. Fur ac Nebulo Mercuri⁹ quid ad famā ſui reliqt
niſi memoriā fraudum ſuarm? Cęlos dignus ꝙ paleſtrā docuit
& lyram primus inuenit Liberum patrem in ſenatu deorū ſum
mę auctoritatis primęq; eſſe ſententię neceſſe eſt: quia pręter Io
uem ſolus omnium triumphauit: exercitu; duxit: indos debel
lauit: ſed inuictus ille imperator inclyt⁹ maximus ob amorem
ac libidinem turpiſſime uictus eſt. Delatus enim cretam cum ſe
miuiro comitatu. nactus eſt impudicam mulierem in littore ac
fiducia uictorię indicę uir eſſe uoluit: ne nimium mollis eſſe ui
deretur: atq; illa; patris proditricē fratris interemptricē ab alio
relictam & repudiatam in coniugium ſibi uēdicauit & libera;
fecit: & cum ea pariter aſcendit in cęlum. Quid omnium horū
pater Iupiter: qui in ſolenni pręcatione optimus maxim⁹ nomi
natur? Nonne a prima ſua pueritia impius ac pene parricida de
pręhēditur? Cum patrē regno expulit: ac fugauit: nec expectauit
mortem decrepiti ſenis cupiditate regnādi. Et cū paternum ſo
lium per uim: p arma cępiſſet: bello eſt a titanibus laceſcitus: qđ
humano generi prīcipiū fuit maloꝝ: quibus uictis: & pace in p
petuum cōparata: reliquam ſuā uitam in ſtupris adulterijſq; cō
ſumpſit. Omitto uirgines quas imminuit: id enī iudicari ſolet
tolerabile. Amphitrionē ac Tindarū pterire nō poſſū: quoꝝ do
mos dedecore atq; īfamia pleniſſīas reddidit. Illud uero ſūmę

impietatis ac ſceleris quod regiū puerū rapuit ad ſtuprū. Parū enī uidebat̃ ſi in expugnāda foeminarū pudicitia: maculoſus ac turpis eſſet: niſi etiā ſexui ſuo iniuriā faceret: hoc eſt uerū adulteriū qđ fit cōtra naturā: hęc qui fecit uiderimus an maxim⁹ certe optimus nō eſt: qđ nomen a coruptoribus: ab adulteris: ab inceſtis abeſt: niſi forte nos erramus homines: qui talia faciētes ſceleratos uocamus ac ꝑditos: omnibuſq; poenis digniſſimos iudicamus. Stultus autē. M. Tul. qui. C. Varri adulteria obięcit. Eadē enim Iupiter quē colebāt admiſit. Qui. P. Clodio ſororis inceſtum. At illi optimo maximo eadē fuit ſoror & cōiunx.

Capitulum. xi. De ipſius Ioue parentibus & ortu & uita ei⁹ flagitioſiſſima: morte & ſepultura & opificio poetaꝝ

QVis eſt igitur tam excors: q̄ hunc in cęlo regnare putet: q̄ ne in terra quidē debuit? Nō inſulſe quidā poeta triūphū cupidis ſcripſit: quo in libro nō modo potentiſſimum deorū cupidinem: ſed etiam uictorem facit. Enumeratis enī amoribus ſingulorum: quibus in poteſtatē cupidinis ditionēq; ueniſſent: inſtruit pompā in qua Iupiter cum cęteris dijs ante currum triumphantis ducitur cathenatus. Elegāter id quidē dicitur a poeta figuratum: ſed tamen nō multū diſtat a uero. Qui enim uirtutis eſt expers: qui cupiditatibus: ac libidinibus malis uincitur: non cupidini (ut ille finxit) ſed morti ſubięctus eſt ſempiternę. Sed omittamus de moribus dicere: rem conſidiremus: ut intelligāt homīes: in quibus miſeri uerſentur erroribus. Regnare in cęlo Iouē uulgus exiſtimat: id doctis pariter & indoctis ꝑſuaſū eſt. Quod & religio ipſa & precatōes & hymni: & delubra & ſimulachra demonſtrant. Eundem tamen Saturno & Rhea genitum confitentur. Quomodo poteſt deus uideri: aut (ut ait poeta) hominum rerumq; repertor? ante cuius ortum infinita hominum milia fuerunt: eorum ſcilicet qui Saturno regnante uixerunt: ac priores luce quam Iupiter ſunt potiti. Video alium deum regem fuiſſe primis temporibus: alium conſequentibus. Poteſt ergo fieri: ut ali⁹ ſit poſtea futurus. Si enim regnum prius mutatum eſt: cur deſperem⁹ & poſterius poſſe mutari niſi forte Saturnus regnare potuit fortiorem I: upiter non poteſt

Atq diuinũ imperiuꝫ aut ſemp̃ īmutabile eſt:aut ſi eſt mutabile quod fieri nõ põt ſemp̃:utiqꝫ mutabile ẽ. Põt enĩ Iupit̃ regnum amittẽ:ſicut & pr̃ eiꝰ amiſit:ita plane. Nã cũ idẽ neqꝫ uirginibus neqꝫ maritatis unq̃ pep̃ciſſet:& abſtinuit ſe tñ una thetide:quod reſpõſuꝫ fuit maiorẽ p̃re ſuo futuꝝ:q̃ſq̃s ex illa natꝰ eẽt:& p̃mũ in eo prudẽtia nõ dei:cui niſi themis futura dixiſſet ip̃a neſciret. Si autem diuinus nõ ſit:ne deus quidem ſit:unde ipſa diuinitas nominatur:ut ab homine humanitas. Deinde conſcientia imbecillitati:qui timuit utiqꝫ maiorem:quod q fecit ſcit utiqꝫ ꝓfecto nõ eſſe ſe maximum:quod quidem põt aliquid maius exiſtere. Idem per ſtygiam paludem ſanctiſſime iurat. Vna ſuperſtitio ſuperis quę reddita diuis. Quę ẽ iſta ſuperſtitio? Aut a quo reddita eſt? Ergo aliqua poteſtas maxima eſt:quę peierãtes deos puniat:quę tanta formido eſt paludis infernę:ſi ſunt immortales. Quid metuunt eam:quam uiſuri nõ ſunt:niſi quos mori neceſſe eſt? Quid igitur homines oculos ſuos in cęluꝫ tollunt? Quid ſuperbos deierant:cum ipſi ſuperbi ad inferos deuoluant̃:ibiqꝫ habeant quod uenerentur & adorent? illud uero quale eſt eſſe fata quibus dij omnes & ipſe Iupiter pareat:ſi parcarum tanta uis eſt:ut plus poſſint q̃ cęleſtes uniuerſi:quãqꝫ ipſe rector ac dominus:cur non illę potius regnare dicantur:quarum legibus ac ſtatutis parere omnes deos neceſſitas cogit? Nunc cui dubium eſt: quin is qui alicubi res obſequitur maximus non ſit. Nam ſi ſit nõ accipiat fata:ſed faciat. Nunc ad illud quod omiſeraꝫ redeo. In una itaqꝫ ſola fuit continentior cũ eam reperiret:& nõ uirtute aliqua:ſed metu ſucceſſoris. Quę fortitudo utiqꝫ eius ẽ? qui ſit mortalis & imbecillis:& nihil quippe q potuit:& tũc cuꝫ naſceretur extingui:ſicut frater eius antegenitus extinctus eſt? qui ſi uiuere potuiſſet? nunq̃ minori conceſſiſſet imperium: ipſe autem furto ſeruatus:furtimqꝫ nutritus ζεύσ ſiue ζὴν appellatus eſt:nõ ut iſti putãt a feruore cęleſtis ignis:uel ꝙ uitę ſit dator:uel ꝙ animantibus inſpiret animas: quę uirtus ſolius dei eſt: quam enim poſſit inſpirare animam:qui ipſe accipit aliũde? Sed quod p̃mꝰ ex libris Saturni maribus uixerit. Potuerunt igitur homines alium deum habere rectorem:ſi Saturnus non fuiſſet ab uxore deluſus. At enim poetę iſta finxerunt. Errat quiſquis hoc putat:illi enim de hominibus loquebantur: ſed ut eos ornarent quorum

Stygia palus

memoriā laudibus celebrabant:deos eſſe dixerūt. Itaq; illa poti
us ficta ſūt:q̄ tanq̄ de dijs:nō illa q̄ tāq̄ de hominib⁹ locuti ſūt:
qđ clarꝫ fiet exēplo:qđ īferem⁹ .Danaen uiolaturus Iupiť aureos
nūmos largiter ī ſinu ei⁹ īfudit:hęc ſtupri merces fuit. At poetę
q quaſi de deo loquębāť:ne auctoritatē creditę maieſtatis infrin
gerēt finxerūt ip̄m in aureo imbre delapſū:eadē figura: qua im
bres ferreos dicunt:cum multitudine telorum ſagittaꝝq; deſcri
bunt: rapuiſſe diciť in aqla catamitū:poeticus color eſt : ſed aut
per legionē rapuit cuius īſigne aqla ē:aut nauis ī qua eſt īpoſitus
tutelam habuit in aqla figuratā:ſi tauruꝫ figuratū cum rapuit &
tranſuexit Europā: eodem mō conuertiſſe ī bouem traditur Io
Inachi filiā:quę ut irā Iunonis effugeret ut erat iā ſetis obſita iā
bos trāna ſſe dicitur mare:in ęgyptumq; ueniſſe:atq; ibi recępta
priſtina forma dea facta:quę nunc Iſis uocatur. Quo igitur ar
gumento probari poteſt:nec Europam in tauro ſediſſe : nec Io
factam bouem:quod certus dies habetur in faſtis:quo Iſidis na
uigium celebratur:quę res docet nos tranaſſe illam : ſed nauigaſ
ſe. Igitur qui ſapere ſibi uidentur : quia intelligunt uiuum terrę
numq; corpus in cęlo eſſe non poſſe:totam ganymedeaꝫ fabulā
pro falſo repudiant:non ſentiunt in terra id eſſe factum : qa res
ac libido ipſa terręna eſt. Non ergo res ipſas geſtas finxerūt poe
tę:quod ſi facerent eſſent uaniſſimi:ſed rebus geſtis addiderūt
quendam colorem. Non enim obtrectantes illa dicebant:ſed or
nare cupientes:hinc homines decipiuntur maxime : quod dum
hęc omnia ficta eſſe arbitrantur a poetis colunt:quod ignorant:
neſciunt qui ſit poeticę licentię modus:quouſq; progredi fingē
do liceat:cum officium poetę ſit in eo:ut ea quę geſta ſunt uere
in aliquas ſpeties obliquis figurationibus cum decore aliquo cō
uerſa traducant. Totum autem quod referā fingere:ideſt ineptū
eſſe:& mendacem potius q̄ poetam:ſed finxerunt iſta: q̄ fabulo
ſa creduntur. Num etiam illa:quę de dijs foeminis deorumq; cō
nubijs dicta ſunt. Cur igitur ſic figurantur:ſic coluntur:niſi for
te non tantum poetę:ſed ut pictores fictoreſq; imaginum men
tiuntur? Si enim hic Iupiter:qui a uobis dicitur deus: non is eſt:
q ex Saturno & ope natus eſt:nō oportuit niſi ſoli⁹ ſimulachrū
ī tēplis oīb⁹ collocari. Quid ſibi mulieꝝ effigies uolunt? Quid
ſexus īfirm⁹? ī quē ſi cecidit ip̄e Iupiť:eū uero ip̄i lapides hoīem

fatebuntur. Mentitos aiunt eſſe poetas: & his tamē credunt: īmo uero nō eē mētitos re ipſa ꝓbant. Ita enim deoꝝ ſimulachra cōfingunt: ut ex ipſa diuerſitate ſexus appareāt uera eē: q̄ dicūt poetę. Nā qd eſt aliud argumētū imago catamiti: & effigies aqlę: cum añ pedes Iouis ponūť ī tēplis: & cū ipſo pariť adoranť: niſi ut ne fandi ſceleris ac ſtupri memoria maneat ī ęternū. Nō igiť a poetis totū fictū eſt: aliquid fortaſſe traductū & obliqua figuratione obſcuratum: quo ueritas inuoluta tegeretur: ſicut illud de ſortitione regnorum. Aiunt enim Ioui cęlum obtigiſſe: Neptuno mare: inferna Plutoni. Cur non terra potius in ſortem tertiam uenit niſi ꝙ in terra geſta res eſt! Ergo illud in uero eſt: quod regnum orbis ita partiti ſortitiq; ſunt: ut orientis imperium Ioui cederet: Plutoni cui cognomen ageſilao fuit: pars occidentis obtingeret. Eo ꝙ plaga oriētis ex qua lux mortalibus datur ſuperior: occidentis autem īferior eſſe uideatur. Sic ueritatem mēdacō uelauerunt: ut ueritas ipſa perſuaſioni publicę nihil denegaret. De Neptuni ſorte manifeſtum eſt: cuius regnum tale fuiſſe dicimus: quale. M. Antonij fuit infinitū illud imperium: cui totius orę maritimę poteſtatem ſenatus decreuerat: ut prędones perſequeretur: ac mare omne paccaret. Sic Neptuno maritima omnia cum inſulis obuenerunt. Quomodo id probari poteſt: nimirū ueteres hiſtorię docent. Antiquus auctor Euhemerus qui fuit ex ciuitate meſſana res geſtas Iouis & cęterorū: qui dij putantur collegit: hiſtoriamq; contexuit ex titulis & inſcriptionib⁹ ſacris: q̄ in antiquiſſimis templis habebantur: maximeque in fano Iouis triphili: ubi auream columnam poſitā eē ab ipſo Ioue titulus indicabat: in qua columna ſua geſta perſcripſit: ut monumēta eēnt poſteris rerum ſuarum: hanc hiſtoriam interpretatus eſt Ennius & ſecutus: cuius hęc uerba ſunt. Vbi Iupiter Imperiu; neptuno dat maris: ut inſulis omnibus: & quę loca ſunt ſecūdū mare omnibus regnaret. Vera ſunt ergo quę loquunť poetę: ſed obtentu aliquo ſpecieq; uelata. Poteſt & modos olympus figurā poetis dediſſe: ut Iouē dicerēt cęli regnu; eē ſortitum: quod olympus ambiguū nomē ē: & mōtes & cęli. In olympo aūt Iouē habitaſſe docet hiſtoria eadē: quę dicit eadē tēpeſtate Iupiter in monte olympo maximam partem uitę colebat: et eo ad eum in ius ueniebat: ſi q̄ res in controuerſia erant. Itē ſi quis quid noui īuenerat:

Pluto ageſilao

Euhemerus

Ennius

quod ad uitam humanam utile eſſet:eo ueniebat atq; Ioui oſten debat. Multa ĩ hũc modũ poetę tñſferũt:nõ ut ĩ deos mentiant̃: quos colũt:ſed ut figuris uerſicoloribꝰ uenuſtatẽ:ac leporem carminibꝰ ſuis addãt:q aũt nõ ĩtelligũt qũo :aut quare quidq; figuret̃: Poetas uelut mẽdaces & ſacrilegos ĩſequũt̃: hoc errore decepti etiã philoſophi:ꝙ ea q̃ de Ioue ferũt̃ minime cõuenire ĩ deũ; uidebãt̃ duos Ioues fecerũt:unum naturalem :alterũ fabuloſu; . Viderũt ex parte ꝙ erat uerum:eum.ſ. de quo poetę loquuntur hominem fuiſſe. In illo aũt naturali Ioue uulgari conſuetudine religionis inducti errauerunt:ꝙ in deũ nomen hominis tñſtulerunt:qui(ut ſupra diximus)quia ſolus eſt non indiget nomine. Iouẽ aũt illũ eẽ:qui ſit ex ope Saturnoq; natum:negari non põt. Vana igitur perſuaſio eſt eoꝝ:qui nomen Iouis ſummo deo tribuunt. Solent enim quidam errores ſuos hac excuſatione defendere. Qui cõuicti de uno deo cum id negare non poſſunt: ipſu; ſe colere affirmãt. Verum hoc ſibi placere:ut Iupiter nominet̃: quo quid abſurdius. Iupiter enim ſine contubernio coniugis filięque:non ſolet coli. Vnde quis ſit apparet:nec fas eſt:id nomẽ eo tranſferri:ubi nec Minerua eſt ulla nec Iuno. Quid ꝙ huius nominis proprietas:non diuinam uim exprimit:ſed humana; Iouem enim Iunonenque a iuuando eſſe dictos Cicero interpretatur. Et Iupiter quaſi iuuans pater dicitur: quod nomen in deum minime congruit:quia iuuare hominis eſt:opis aliquid conferentis in eum qui ſit alienus: & exigui beneficij. Nemo ſic deum precatur:ut ſe adiuuet:ſed ut ſeruet uitam ſalutemque tribuat:quod multo plus eſt:ac maius eſt:q̃ iuuare. Et quoniam de patre loquimur: pater dicitur filios iuuare cum eos generat. aut educat. Illud enim leuiꝰ eſt q̃ ut eo uerbo magnitudo paterni beneficij exprimatur: quanto id magis inconueniens eſt deo: qui uerus eſt pater:per quem ſumus: & cuius toti ſumus:a quo fingimur:animamur:illuminamur:qui nobis uitam impartit:ſalute; tribuit:uictum multiplicem ſbminiſtrat:non intelligit beneficia diuina:qui ſe iuuari modo a deo putat. Ergo non imperitꝰ mõ: ſed etiã impiꝰ eſt:qui nomine Iouis uirtutem ſummę ptãtis imminuit. Quare ſi Iouem ex rebus geſtis & ex moribus hoĩem fuiſſe in terraq; regnaſſe deprehendimus:ſupereſt ut mortẽ quoq; eius inueſtigemus. Ennius in ſacra hiſtoria deſcriptis omnibus

quę in uita ſua geſſit ad ultimū ſic ait. Deinde Iupiter poſtq̄ terras qnqes circuiuit: oībuſq; amicis atq; cognatis ſuis īperiū diuiſit: reliqtq; hōibus leges: mores: frumētaq; parauit: multaq; alia bona fecit: īmortali gloria memoriaq; affect⁹ ſēpitna monumenta ſuis reliqt: ętate pſūmata ī creta uitā cōſūmauit: et ad deos abiit. Eūq; curetes filij ſui decorauerūt curauerūtq; eū: & ſepulchꝝ ei⁹ ē ī creta ī oppido genoſo: & dicit᷑ Veſta hāc urbā creauiſſe ī quo ſepulchro ei⁹ eſt īſcriptū antiqs litteris gręcis. ξευσ κρονου. i. latine. Iupiter Saturni Hoc certe non poetę tradunt: ſed antiquarum rerum ſcriptores: quę adeo uera ſunt: ut ea ſibyllinis uerſibus confirmentur: qui ſunt tales. Δαίμονεσ ἀψύχουσ νεκύων εἴδωλα καμόντων ὧν κρητη κάνχημα ταφουσ ηδ'ισ μοροσ ἔχει. i. dęmones inanimes cadauerum ſimulachra mortuorum: quoꝝ ſepulchra habet creta male peritura. Cicero de natura deoꝝ cum tres Ioues a theologis enumerari diceret: ait tertium fuiſſe cretenſem Saturni filium: cuius in illa inſula ſepulchrum oſtendit᷑. Quomodo igit᷑ pōt deus alibi eſſe uiuus: alibi mortuus: alibi habere templum: alibi ſepulchrum? Sciāt ergo romani capitolium ſuum: id eſt ſummum caput religionum ſuaꝝ publicarum nihil eſſe aliud q̄ inane monumentum. Veniamus nunc ad eius patrē: qui añ regnauit: & qui fortaſſe plus habebat in ſe: q̄ ex coitu tātoꝝ elementoꝝ genitus eſſe dicat᷑. Videamus qd in eo fuerit deo dignū. In pmis illud quod aureum ſęculum narratur habuiſſe: q; iuſtitia ſub eo fuerit in terra. Teneo aliqd ī eo quod in eius filio non fuit. Quid enī tā cōueniēs deo q̄ iuſtū regimen ac piū ſęculū. Sed cū eadē rōe natū eē cogito: nō poſſū putare deū ſummū: qd' uideam eē aliqd antiqus cęlū atq; terram At ergo deum quęro ultra quē nihil eſt omnino: qui fons & origo ſit rerum. Hic ſit neceſſe eſt: qui cęlum ipſum cōdidit: terrāq; fundauit. Saturnus autem ſi ex his natus eſt ut putatur: quemadmodum poteſt eſſe deus pncipalis: qui aliis ortum ſuum debet. Aut quis pręfuit mundo: antequam Saturnus gigneretur? Sed hoc poeticum eſt (ut dicebam ante) figmentum: nec enim fieri poterat: ut elementa inſenſibilia tantoq; interuallo ſeparata in unū coirent ac filium procrearent: aut is qui natus eſſet non potentiſſimum genitoribus ſimilis exiſteret: ſed eā formam gereret: quā parētes ſui ñ habebāt. Quęram⁹ ergo qd ueritatis ſb hac figura

lateat.Minutius foelix in eo libro q̄ octauius inſcribitur ſic argu
mētatus ē.Saturnū cū fugatꝰ eēt a filio ī italiāq; ueniſſet cęli filiū
dictū ꝙ ſoleamꝰ eoꝝ:quoꝝ uirtutē miremur ad eos:q̄ repētine
aduenerīt de cęlo cecidiſſe dicē:terrę aūt ꝙ ignotis parentibꝰ na
nos filios nominemꝰ.Sūt hęc q̄dē ſimilia ueri nō tñ uera:ꝙ con
ſtat etiā tūc regnaret ita eē habitū.Potuit & ſic argumentari.Sa/
turnū cū potētiſſimꝰ rex eēt ad retinēdā parētū ſuoꝝ memori
am nomina eoꝝ cęlo terręq; indidiſſe:cū hęc prius aliis uocabu
lis appellarent̄:qua rōne et montibus & fluminibus nomina ſūt
impoſita.Neq; enī cum dicunt poetę de progenie Athlantis aut
Inachi fluminis:id potiſſimum dicūt homines ex rebus ſenſu ca
rentibus potuiſſe generari:ſed eos utiq; ſignificant:q̄ nati ſūt ex
his hominibus:qui uel uiui uel mortui nomina mōtibus aut flu
minibus indiderunt.Nam id apud ueteres maxime gręcoſque
uſitatum fuit : ſic maria eorum traxiſſe nomina accipimus : qui
deciderant in ea:ut Egeum Icarium helleſpontuȝ:et in latio Auē
tinus uocabulum monti dedit ī quo ſepultus eſt. Tyberinus uel
tyberis amni quo merſus eſt.Non ergo miranduȝ ſi nomina eo
rum cęlo terręq; attributa eſſent : qui reges generant potentiſſi/
mos.Apparet ergo non e cęlo natum eſſe:quod fieri non poteſt
ſed ex eo hoc homine:cui nomē Vrano fuit:quod eſſe ueꝝ Triſ
megyſtus auctor eſt:q̄ cum diceret admodum paucos extitiſſe:ī
quibꝰ eſſet perfecta doctrina in his Vranum Saturnū mercuriū
noīauit cognatos ſuos.Hęc ille ꝙ ignorauit alio traduxit hiſto
riā:qui quomodo potuerit argumentari oſtendi:nunc dicā quo
modo:ubi:a quo ſit hoc dictum.Non enim Saturnus hoc : ſed
Iupit̄ fecit in ſacra hoſtoria ſic Ennius tradit. Deinde Paneū de
ducit in montem:qui uocatur cęli ſtella.Poſtq̄ eo aſcēdit cōtem
platus eſt late terras:ibiq; in eo monte arā creat cęlo:primuſque ī
ea ara Iupiter ſacrificauit:in eo loco ſuſpexit in cęlum:quod nūc
nos nominamus:idque quod ſupra mundum erat : quod ęther
uocabatur de ſui aui nomine cęlo nomen indidit . Idq; Iupiter
quod ęther uocatur placans primus cęlum nominauit: terręque
hoſtiam:quā ibi ſacrificauit totā adoleuit . Nec hic tantū ſacrifi
caſſe Iupit̄ inuenitur . Cęſar quoq; in arato refert Agloaſtenem
dicere Iouem:cum ex inſula naxo aduerſus titanas proficiſcere/
tur & ſacrificiuȝ faceret in littore:aquilā ei in auſpiciū aduolaſſe

quaꝫ uictor bono omine accęptā tutelę ſuę ſbiugarit. Sacra uero hiſtoria & añ cōſediſſe illi aqlā ĩ capite: atq3 ei regnū portēdiſſe teſtat̃. Cui ergo ſacrificare Iupiter potuit niſi cęlo auo: quē dicit Eubemerus ĩ occeania mortuū: & ĩ opido aulatia ſepultum.

Capitulum. xii. Quomodo ſtoici figmenta poetarum ad philoſophicam tranſferant rationem.

QVoniam reuelauimus myſteria poetaꝝ & Saturni parētes inuenimus ad uirtutes eius & facta redeamus. Iuſtus in regno fuit: ꝑmum ex hoc ipō iā deus nō eſt: q fuit. Deniq3 quod ne iuſtus quidem fuit: ſed impius nō modo in filios: quos necauit uerum etiam in patreꝫ: cui dicitur abſcidiſſe genitalia: quod forſitan uere acciderit. Sed homines reſpectu elementi: quod dicit̃ cęlum totam fabulam explodūt: tanq̄ ineptiſſime fictam: quam tamē ſtoici (ut ſolent) ad rationem phyſicam conātur traducere: quorum ſententiam Cicero de natura deoꝝ diſſerens poſuit. Cęleſtem inquit altiſſimam ętbereāq3 naturā: id eſt igneaꝫ: quę per ſeſe oīa gigneret: uocare uoluerūt ea parte corporis: q̄ cōiunctione alterius egeret ad procreandum: quę ratio in Veſtam potuit conuenire: ſi mas diceretur. Iccirco enim uirginem putāt Veſtaꝫ quia ignis inuiolabile ſit elementum: nihilque naſci poſſe ex eo: quippe qui omnia quę arripuerit aſſummat. Ouidi⁹ ĩ faſtis. Nec tu aliud Veſtam q̄ uiuam intellige flammam. Nataque de flamma corpora nulla uides. Iure igitur uirgo eſt: quę ſemina nulla remittit nec capit: & comites uirginitatis amat. Vulcanoque id potuit aſcribi: qui quidem putatur ignis: et tamen poetę eum nō abſciderunt. Potuit & ſoli: in quo eſt natura & cauſa gignentiū: naꝫ ſine ſolis igneo calore: neq3 naſci quicq̄: augeri poteſt: ut nulli aliĳ elemento magis opus ſit genitalibus q̄ calori: cuius fętu cōcipiuntur: naſcuntur: ſuſtentantur omnia. Poſtremo etiam ſi ita ſit: ut uolunt qui magis abſciſſum cęlo putemus: q̄ omnino ſine genitalibus natum. Nam ſi per ſe gignit non indigebat utiq3 genitalibus: cum Saturnum ipm procrearet. Si uero habuit: & a filio abſciſſa ſunt: ort⁹ rerum & natura omnis interiſſet. Quid ꝙ ipſi Saturno non diuinum modo ſenſum: ſed humanum quoq3 adimunt: cum affirmant eſſe eum Saturnum: qui curſum & conuerſionem ſpaciorum ac temporum continet. Eūq3 gręce idipm

nomen habere κρόνον enī dicit̄:q̄ eſt idē quod ſpaciū tēporis.
Saturnꝰ enī ē appellatꝰ ꝙ ſaturet̄ ānis. Hęc Ciceronis uerba ſunt
exponētis ſnīam ſtoicoꝝ:q̄ q̄ uana ſit cui uis ītelligē promptiſſi
mū ē. Si enī Saturnꝰ cęli ē filiꝰ:q̄uo potuit aut tēpus e cęlo gigni
aut cęlū a tempore abſcīdi:aut poſtea tēpꝰ īperio ſpoliari a filio
Ioue:aut quomodo Iupiter natus eſt ex tempore:aut quibus an-
nis ſaturari poſſit ęternitas:cui nullus eſt finis?

Capituluꝫ.xiiij. Quomodo poetę & hiſtorici euacuant ſto icorum traditionem de Ioue & aliis dijs.

SI ergo uanę ſunt iſtę rationes philoſophoruꝫ:quid ſupeſt
niſi ut uere factum eſſe credamꝰ:ideſt hominem ex homi
ne abſciſſuꝫ: niſi forte aliq̄s exiſtimet dictū fuiſſe:qui timuit co
heredem:cuꝫ ſi quid diuinitatis habuiſſet non patris genitalia
debuerit amputare:ſed propria:ne Iupiter naſceretur:qui eum re
gni poſſeſſione priuauit. Idem ſororem ſuam Rheam:quam la
tine Opem dicimus:cum haberet uxorem : reſponſo uetitus eē
dicitur mares liberos educare:quod futurū eſſet:ut a filio pelle-
ret̄:quā rem metuens natos ſibi filios non utiq̄ꝫ deuorabat :ut fe
runt fabulę:ſed necabat:q̄q̄ ſcriptū ſit in hiſtoria ſacra Saturnuꝫ
& Opem:cęteroſq̄ꝫ tunc homines humanam carnem ſolitos hę
ſitare. Verum primum Iouem leges hominibus moreſq̄ꝫ condē
tem edicto prohibuiſſe ne liceret eo cibo ueſci:quod ſi ueruꝫ eſt
quę poteſt in eo fuiſſe iuſticia ? Sed fictum ſane putemus Satur
num filios deuoraſſe modo cum aliqua ratione. Nūc iccirco qđ
ait uulgus comediſſe filios eum qui extulerit ſepulturęque man
dauerit. Ops autem cum Iouem peperiſſet ſubtraxit infantē:eūq̄ꝫ
nutriendum furtim miſit in cretam. Rurſum imprudentiam re
prehendam neceſſe eſt . Cur enim reſponſum ab alio accępit po
tius? Cur in cęlo conſtitutus in terra non uidebat? Cur cum cori
bantes cymbalis fefellerunt? Poſtremo cur extitit aliqua uis potē
tior aut maior:quę illius uinceret poteſtatem ? Nimirum ſenex
a iuuene facile uictus eſt:ac ſpoliatus imperio:fugit igitur expul
ſus:& in italiam nauigio uenit cum erraſſet diu: ſicut Ouidius ī
faſtorum libris refert. Cauſa ratis ſuper eſt tuſcum rate uenit ad
amnem: Ante pererrato falcifer orbe deus. Hunc errantem atque

inopem Ianus excepit: cuius rei argumēta ſunt nummi ueteres: in quibus eſt cum duplici fronte Ianus. Et in altera parte nauis: ſicut idem poeta ſbiecit. At bona poſteritas puppim formauit in ęre: hoſpitis aduentum teſtificata dei. Omnes ergo non tantum poetę: ſed hiſtoriaꝝ quoqꝫ ac reꝝ antiquarum ſcriptores homi nem fuiſſe conſentiunt: qui res eius in Italia geſtas memorię pro dideūt. Gręci Diodorus & Tallus: latini Nepos & Caſſius & Varro: nam cum agreſti quodam more in Italia uiueretur: is ge nus indocile ac diſperſum montibus altis compoſuit: legeſque dedit: latium & uocari maluit: his quoniam tutus latuiſſet ī oris Cenſet ne aliquis deum eſſe: qui pulſus eſt: qui fugit: qui latuit? Nemo tam ſtultus eſt: qui enim fugit aut latet & uim & morteꝫ timeat neceſſe eſt. Orpheus quia temporibus eius recentior fuit aperte Saturnum in terra & apud homines regnaſſe cōmemorat πρώτιστοσ μέν ἄναξεν ἔπί χθονίοών κρόνοσ ἀνδρῶν. ἐκ δέ κρόνου γένετ᾽ ἄναξ μέγασ εὐρύοπα ζεύσ: ideſt primus quidem regnauit terreſtrium Saturnus uirorum: ex Saturno aūt generatur ipſe rex magnus latus uiſibus Iupiter. Item noſter Ma ro. Aureꝰ hanc uitam in terris Saturnus agebat. Et alio loco Au rea: ut perhibent illo ſub rege fuere Sęcula ſic placida: populos in pace regebat. Neqꝫ ſuperius dixit in cęlo egiſſe uitam: neqꝫ inferi us ſuperos in pace rexiſſe. Vnde apparet illum regem fuiſſe ter ręnum: quod alibi apertius declarat. Aurea cōdet ſęcula: qui rur ſus latio regnata per arua Saturno quondam. Ennius quidem in Euhemero non primum dicit regnaſſe Saturnum: ſed Vranum patrem. Initio inquit primus in terris imperium ſummū Celus habuit: is id regnū una cū fratribꝰ ſuis inſtituit atqꝫ parauit. Nō magna diſſentio: ſi qdē maximoꝝ auctoruꝫ de filio ac patre du bitatio eſt: ſed tñ utrūqꝫ fieri pōt: ut & primus Vranus eminere īter cęteros potētia coeperit: & ꝑncipatū habē non regnū: poſtea Saturnus maiores ſibi opes compauit: ac regiuꝫ nomē aſciuerit.

Capitulum. xiiij. Quid inde Ennius doceat ī ſacra hiſtoria.

NVnc quoniā ab his quę retulimus aliquātulum ſacra hiſto ria diſſentit apiamus ea q̄ ueris litteris cōtinētur: ne poeta rum ineptias in accuſandis religionibꝰ ſequi ac ꝓbare uideamur.

Hęc enī uera ſunt: Exin Saturnus uxorem duxit Opem. Titan q maior natu erat: poſtulat ut ipſe regnaret: ubi Veſta mať eorū & ſorores Ceres atq; Ops ſuadēt Saturno: ut de regno non cōcedat fratri. Ibi Titā: q facie deterior eſſet: q̃ Saturn⁹: iccirco & ꝙ uidebat matrē atq; ſorores ſuas operā dare: ut is Saturnus regnaret: cōceſſit ei ut is regnaret. Ita ꝙ pact⁹ ē cū Saturno uti: ſi quid libeꝝ uirilis ſexus ei natū eēt: ne quē educaret: id ei⁹ rei cā fecit: uti ad ſuos gnatos regnū rediret. Tū Saturno fili⁹: q ṗm⁹ nat⁹ ē euꝫ necauerūt. Deinde poſteri⁹ nati ſūt gemini Iupiť atq; Iuno. Tūc Iunonē Saturno ī cōſpectu dedere: atq; Iouē clā abſcōdūt: dātq; eum Veſtę educandum celantes Saturno. Itē Neptunū clam Saturno Ops parit: eumq; clanculum abſcondit: ad eundem modū tertio partu Ops parit geminos Plutonem & Glaucam. Pluto latine eſt Dieſpiter: alii Orcbum dicūt: ibi Glaucam filiā Saturno oſtendunt: ac filium Plutonem celant atq; abſcondunt. Deinde Glauca parua emoritur. Hęc utiq; ſcripta ſunt Iouis fratruꝫ: atq; eius ſtirps aut cognatio in hunc modum nobis ex ſacra ſcriptione traditum eſt. Item paulopoſt hęc refert. Deinde Titan poſtq̃ reſciuit Saturno filios procreatos atque educatos eſſe clam ſeducit ſecum filios ſuos: qui Titani uocantur: fratremque ſuum Saturnum atque Opem comprehendit: eoſque muro circumegit & cuſtodiam his apponit. Hęc hiſtoria q̃ uera ſit: docet Sibylla eritbręa: eadem fere dicens niſi ꝙ in paucis: quę ad rem non pertinent diſcrepat. Iupiter ergo liberatur ſummi ſceleris crimine: ꝙ patrem uinxiſſe compedibus perhibetur. Id enim Titā patruus fecit: ꝙ ille contra pactionem iuſq; iurandūꝫ mares liberos ſuſtuliſſet. Reliqua hiſtoria ſic contexitur: Iouem adultum cum audiuiſſet patrem atq; matrem cuſtodiis circumſeptos: atq; in uincula coniectos ueniſſe cū magna cretęnſium multitudine titanūq; ac filios eius pugnando uiciſſe: parentes uinculis exemiſſe: patri regnum reddidiſſe: atq; ita in cretam remeaſſe. Poſt hęc deinde Saturno datam ſortem: ut caueret ne filius eum regno expelleret: illū eleuandę ſortis atq; effugiēdi pericui gr̄a inſidiatuꝫ Ioui ut eū necaret. Iouē cognitis inſidiis regnum ſibi denuo uendicaſſe ac fugaſſe Saturnum: qui cum iactatus eſſet per omnes terras perſequentibus armatis: quos ad eū cōprehendendum uel necanduꝫ Iupiter miſerat: uix in Italia locum in quo lateret inuenit.

Capitulũ.xv. Qua ratione homines dij coeperĩt nominari.

QVibus ex reb⁹ cũ conſtet illos hoĩes fuiſſe:nõ eſt obſcuruꝫ qua rõe dij coeperĩt noĩari. Si enĩ nulli reges añ Saturnum uel Vranũ fuerũt ꝑpt̃ hominũ raritatẽ:q agreſtẽ uitã ſine ullo rectore uiuebãt:nõ ẽ dubiũ qn illis tẽporibus hoĩes regẽ ipm̃ totãq; gẽtẽ ſũmis laudib⁹ ac nouis honoribus ĩctare coeperunt:ut etiã deos appellarẽt:ſiue ob miraculũ uirtutis hoc uere putabant rudes adhuc & ſimplices:ſiue ut fieri ſolet in adulatione pſ̃entis potẽtię ſiue ob bñficia:qbus erant ad hũanitatem cõpoſiti. Deinde ipſi reges cũ cari fuiſſent his:quoꝝ uitã cõpoſuerãt magnum ſui deſiderium mortis reliquerunt. Itaq; homines eorum ſimulacbra finxerunt:ut haberent aliquod ex imaginũ cõtemplatione ſolatium:progreſſiq; longius per amorem meriti memoriã defunctoꝝ colere coeperunt:ut gr̃am referre benemeritis uiderent: & ſucceſſores eorum allicerent ad bene imperandi cupiditatem: quod Cicero de natura deorum docet dicenr. Suſcępit autem uita hominum conſuetudoq; communis:ut beneficiis excellẽtes uiros in cęluꝫ fama ac uoluntate tolleret. Hinc Hercules: hinc Caſtor:hinc Pollux:hinc Aeſculapius:hinc liber. Et alio loco atq; alio in pleriſq; ciuitatibus intelligi poteſt acuendę uirtutis gr̃a: aut quo libentius reipublicę cauſa periculuꝫ adiret optimus qſq; uirorum fortium memoriam honore deorum immortaliũ conſecratam. Hac ſcilicet ratione romani Cęſares ſuos conſecrauerunt: & mauri ſuos reges. Sic paulatim religiones eſſe coepere dum illi primi qui eos nouerant eo ritu: eos liberos ac nepotes: deinde omnes poſteros imbuerunt. Et hi tamẽ ſummi reges ob celebritatem nominis in prouintiis omnibus colebantur. Priuati uero ſinguli populi gentis:aut ſuę urbis cõditores:ſeu uiri fortitudine inſignes erãt:ſeu foeminę caſtitate mirabiles ſũma ueneratione coluerunt:ut ęgyptii Iſidem:mauri Iubam: macedones Cabyrim:poeni Vranũ:latini Faunum:ſabini Xanctũ:romani Quirinũ:eodẽ utiq; mõ Athenę Mineruã: ſamos Iunonem: paphos Venerem:lemnos Vulcanũ: naxos Libeꝝ: Apollinẽ delphos. Sic per populos atq; regiones uaria ſacra ſuſcępta ſũt: duꝫ grati homines eẽ ĩ ſuos principes cupiunt. Et quod alios honores uita carentib⁹ deferant inuenire non poſſunt. Pręterea pietas

eorum:q ſucceſſerant plurimũ contulit ad errorẽ: qui ut diuina ſtirpe nati uiderẽt diuinos honores parẽtib⁹ detulerũt: deferriq; iuſſerũt. An nõ põt aliqs dubitare qũo religiones deoꝝ ſint iſti tute: cũ apud Maronẽ legat Aeneę uerba ſocijs ĩperãtis? Nunc pateras libate Ioui pręcibuſq; uocate Anchiſen genitorẽ: cui nõ tantũ ĩmortalitatẽ: ueꝝ etiã uentoꝝ tribuit ptãtem. Poſcamus uẽtos atq; hęc mea ſacra quotannis: urbe uelit poſita templis ſibi ferre dicatis. Idem. ſ. de Ioue Liber & Pean & Mercurius & Appollo fecerunt. Ac poſtea de his ipſis ſucceſſores eorum acceſſerunt etiam poetę & compoſitis ad uoluptatem carminibus in cęlum eos ſuſtulerunt: ſicut faciunt qui apud reges etiam malos panegiribus mendacibus adulantur: quod malum a gręcis ortũ eſt: quorum leuitas inſtructa dicendi facultate et copia: incredibile ẽ quãtas mendaciorum nebulas excitauerit. Itaq; admirati eos et ſuſcęperunt primi ſacra illorum & uniuerſis gentibus tradiderunt. Ob hanc uanitatem Sibylla ſic eos increpat. ἕλλας δὴ τῆ πέποίθας ἐπ' ἄνδρας ἐν ἡγέμονας πόρς τι δὲ δῶρα ματαῖα καταφθιμένοις ἀνατιθῆς θύεις εἰδώλοις τίς σοι ἐν νῷ πλάνην ἔβαλεν ὥστε σε τάδε ποιεῖν μετάλου θεοῦ προσώπου ἀπολελιμμένου. i. gręcia quid confidis in uiros principes: quid dona inania mortuis acquiris: immolas idolis: qui tibi in mentẽ errorẽ impoſuit dei faciem relinquẽti? Marcus Tullius qui nõ tantũ perfectus orator: ſed & philoſophus fuit: ſi quidẽ ſolus exſtitit Platonis imitator in eo libro: quo ſeipm de morte filię conſolatus eſt: nõ dubitauit dicere deos qui publice colerentur homines fuiſſe. Quid ipſius teſtimonium eo debet grauiſſimum iudicari: quod & augurale habuit ſacerdotiũ & eoſdem ſe colere uenerariq; teſtatur. Itaq; intra paucos uerſiculos duas res nobis dedit. Nam dum imaginem filię eodem ſe modo conſecraturum eſſe profiteretur: quo illi a ueteribus ſunt conſecrati: et illos mortuos eſſe docuit: originem uanę ſupſtitõnis oſtendit. Cum uero inquit & mares & foeminas cõplures ex hominib⁹ in deoꝝ numero eſſe uideamus: & eorum in urbibus atq; agris auguſtiſſima delubra ueneremur: aſſentiam eoꝝ ſapiẽtię: quoꝝ ĩgenijs & ĩuentis omnem uitam legibus & ĩſtitutis excultã cõſtitutãq; habem⁹. Quod ſi ullũ unq̃ animal conſecrãdũ fuit: illud profecto fuit ſi Cadmi aut Amphitrionis progenies

aut Tyndari ĩ cęlũ tollẽda fama fuit: huic idẽ honos certe dican dus ẽ: qđ q̄dẽ faciã. Teq; omniũ optimã doctiſſimãq; approbã tib⁹ dĳs ĩmortalib⁹ ipĩs ĩ eorũ coetu locatã ad opinionẽ omniũ mortaliũ cõſecrabo: fortaſſe dicat aliqs ꝓ nimio luctu deliraſſe Ciceronẽ. Atq oĩs illa oratio & doctrina & exemplis & ipõ lo quẽdi genere ꝑfecta nõ ęgri: ſed cõſtãtis animi ac iudicĳ fuit. Et hęc ipã ſnĩa nullũ ꝓfert iudiciũ doloris. Neq; enĩ illũ puto tam uarie: tam copioſe: tã ornate ſcribere potuiſſe: niſi luctum ei⁹ & ratio ipã & cõſolatio amicoꝝ & temporis lõgitudo mitigaſſet. Quid q̄ idem dicit in libris de republica: idẽ de gloria. Naʒ de legibus: quo in opere Platonẽ ſecutus leges uoluit ponere: quib⁹ putaret uſuram eſſe iuſtam: & ſapientem ciuitatem de religione ita ſanxit. Diuos & eos qui cęleſtes ſemper habiti ſunt: colunto: & illos: quos ĩ cęlo merita locauerunt: Herculem: Libeꝝ: Aeſcu lapium: Pollucem: Caſtorẽ: Quirinũ. Item in tuſculanis cum di ceret totum pene cęlũ humano genere cõpletum: ſi uero inquit ſcrutari uetera: ut ex illis ea quę ſcriptores gręce prodiderũt eruere coner: ipſi illi maiorum gentium dĳ qui habentur: hinc a nobis profecti in cęlum reperientur. Quare quorum demon ſtrantur ſepulchra in gręcia reminiſcere: quoniam es initiatus q̄ tradantur ſepulchra myſterĳs. Tũ deniq; quã hoc late pateat ĩtel liges teſtatus eſt: uidelicet Attici conſcientiam ex ipſis myſteriis ĩtelligi poſſe: q̄ omnes illi homines fuerunt: q coluntur: et cũ de Hercule: Libero: ęſculapio: Caſtore: Polluce incunctanter fatent̃. De Appollĩe ac Ioue patribus eoꝝ. Itẽ de neptuno uulcano mar te & Mercurio: quos maioꝝ gentiũ deos appellauit timuit apte cõfiteri. Et iccirco ait late hoc patere ut idẽ de Ioue cęteriſq; anti qorib⁹ dĳs intelligamus: quoꝝ memoriã ſi eadem ratione uete res conſecrauerunt: qua ſe imaginem nomenq; filię conſecratum eſſe dicit ignoſci merentibus poteſt: credentibus non põt. Quis enim tam demens qui conſenſu & placito innumerabilium ſtul torum aperiri cęlum mortuis arbitretur: aut aliquem quod ſcele rato homini placuit Antonio: deus Quirinus quia hoc ipſe non habeat dare alteri poſſe! Apud romanos deus Iulius q̄ hoc ſtoribus uiſum eſt: cum alter gemini fratris extiterit: alter pa trię parricida: quod ſi conſul non fuiſſet Antonius. C. Cęſar pro ſuis in rempublicam meritis: etiã defuncti hominis honore

caruiſſet. Et q̄dem cõſilio Piſonis ſoceri: & L. Cęſaris ꝓpinqui q uetabãt fun⁹ fieri. Et Dolobellę cõſul' q colũnã ĩ foro: ideſt in titulũ ei⁹ euertit: ac foꝝ expiauit. Nã Romulũ deſiderio ſuis fuiſſe declarat Enni⁹: apud quẽ popul⁹ amiſſũ regẽ dolẽs hęc loqtur. O Romule Romule dic q̄lẽ te patrię cuſtodẽ dij genuerũt. Tu ꝓduxiſti nos ĩtra luminis oras. O pr̄: o genitor patrię: o ſanguinẽ dijs oriũdũ: ob h̄ deſideriũ facili⁹ creditũ ẽ Iulio Proculo mẽtiẽti: q ſb̄ornatus a patribus eſt ut nunciaret plebi ſuę uidiſſe ſe regem humano habitu auguſtiorem: eumq; mãdaſſe ad populum ut ſibi delubrum fieret: ſe deum eſſe & Quirinum uocari: quo facto & ipſi populo perſuaſit Romulum ad deos abiiſſe: & ſenatum ſuſpitione cędis regię liberauit.

Capitulũ. xvi. Qua ratione dij eſſe nõ poſſunt: quos ſexus diſcernit. Et ꝙ in naturam dei non accidit: aut ſexus: aut coitus: aut officium generandi.

POteram his quę retuli eſſe contentus: ſed ſuperſunt adhuc multa ſuſcępto operi neceſſaria. Nam quanuis ipſo religionum capite deſtructo uniuerſa ſuſtulerim: libet tamẽ proſequi cętera & redarguere plenius inueteratam perſuaſionem: tandem homines pudeat ſuorum ac poeniteat errorum. Magnum hoc opus & homine dignum. Religionum animos nodis exoluere pergo: ut ait Lucretius: qui quidem hoc efficere non poterat: q̃re nihil ueri afferebat. Noſtrum eſt hoc officium: qui & uerum deum aſſerimus: & falſos refutamus. Illi ergo qui poetas finxiſſe de dijs fabulas opinantur: et deas foeminas eſſe credunt et colũt: reuoluuntur imprudentes ad id quod negauerant: coire illos ac parere. Nec enim fieri poteſt: quin duos ſexus generandi cauſa ſint inſtituti. Recępta uero ſexuum diuerſitate non intelligunt conſequens eſſe: ut concipiant: quod in deum cadere non poteſt ſed ut iſti putant: nã & Iouis eſſe filios dicunt & cęterorum deorum. Naſcuntur ergo et quotidie quidẽ dij noui: nec enim uĩcũt ab hominibus fęcunditate. Igitur deoruꝫ innumerabilium plena ſunt omnia: nullo ſcilicet moriente. Nã cũ uis hominũ ĩcredibil' numerus ſit inęſtimabilis: quos tamen ſicuti naſcuntur mori neceſſe eſt. Quid deoꝝ eẽ tandem putemus: q tot ſęculis nati ſunt:

immortaleſq; manſerunt. Cur ergo tam pauci colunť niſi forte
arbitramur nō generādi cā: ſed tantūmodo capiēdę uoluptatis
duos eē ſexus deoꝝ: & ea exercē: q̄ homūculos & facē & pati pu
det? Cū uero dicāť aliq ex aliqb⁹ nati: cōſequēs ē ut ſemꝑ naſcā
tur: ſi qdē aliqñ ſunt nati: uel ſi aliqñ naſci deſierunt ſcire nos cō
uenit. Cur aut qñ deſierint: non illepide Seneca in libris mora
libus philoſophię. Quid ergo eſt inqt q̄re apud poetas fallaciſſi
mus Iupiť deſierit liberos tollere? Vtꝝ ſexagenari⁹ fact⁹ eſt: &
illi lex papia tabulā impoſuit? An imperauit ius triū liberorum:
an tandem illi uenit in mentem ab alio expectes alteri quod fece
ris? Et timet ne quis ſibi faciat: quod ipſe Saturno? At iſti q deos
aſſerunt uideant quomodo reſpondeant huic argumento quod
inferemus. Si duo ſunt ſexus deorum: ſequitur concubit⁹ Si coe
unt: & domos habeant neceſſe eſt. Nec enim carent uirtute ac pu
dore: ut hoc promiſcue aut in propatulo faciant: ſicut multa ui
demus facere animalia. Si domos habent conſequens eſt: ut & ur
bes habeant: & quidē auctore Naſone qui ait. Plebes habitat di
uerſa locis ac fronte potētes: Cęlicolę clariq; ſuos poſuere pena
tes. Si habent urbes: & agros igitur habebunt. Iam quis nō uide
at quę ſequantur: arare illos & colere quod uictus cauſa fit: ergo
mortales ſunt: quod argumentum idem retrouerſu; ualet. Si enī
agros non habent: nec urbes quidem. Si urbes non: nec domos q
dem. Si domibus carent: ergo & concubitu. Si concubit⁹ ab his
abeſt: et ſexus igitur foemineus. In dijs aūt uidem⁹ & foeminas
eſſe ergo dij non ſunt. Diſſoluat hoc argumentum ſi quis pōt.
Ita enim res rem ſequitur: ut hęc ultima neceſſe ſit confiteri. Sed
ne illud quidem diſſoluet aliquis ex duobus ſexib⁹ alter fortior
alter infirmior eſt. Robuſtiores enim mares ſunt: foeminę imbe
cilliores. Imbecillitas autem non cadit in deum: ergo nec foemi
neus ſexus. Huic additur ſuperioris argumenti extrema illa con
cluſio: ut dij non ſint: quoniam in dijs & foeminę ſunt.

Capitulū.xvij. Quod ſtoici fidem hiſtoriaꝝ & poetarum
figmenta inani phyſiculatiōe peruertūt: & quę miſerię & turpi
tudines de dijs referantur.

OB has rationes ſtoici alio uerſu deos interpretantur. Et
qꝛ non uident quia ſit in uero conantur eos cum rerum

naturalium ratione cõiungere: quos Cicero ſecutus de diis: ac re ligionib⁹ eoꝝ hãc ſñiam tulit. Videtis ne igiť: ut a phyſicis reb⁹ bñ atq; utiliť ĩuentis tracta rõ ẽ ad cõmenticios ac fictos deos: q̃ res genuit falſas opiniones erroreſq; turbulẽtos ſupſtitiones pe ne aniles: & formę enĩ deoꝝ nobis: & ętates: & ueſtit⁹ ornatuſq; noti ſũt. Genera p̃terea coniugia: cognatiões oẽs: oĩaq; traducta ad ſĩlitudinẽ ĩbecillitatis hũanę. Quid plani⁹? Quid ueri⁹ dici põt Romanę philoſophię p̃nceps: & ampliſſimo ſacerdotio p̃ dit⁹ cõmẽticios ac fictos deos redarguit: quoꝝ cultus ſupſtitio nes pene aniles eſſe teſtať: falſis opinionibus erroribuſq; turbulẽ tis implicatos eſſe homines quęritur? Nam totus liber tertius de natura deoru; omnes funditus religiones euertit ac delet. Quid ergo a nobis expectatur amplius? Num eloquentia ſuperare poſ ſumus Ciceronem? minime id quidẽ: ſed fidutia illi defuit igno ranti ueritatem: quod ipſe ſimpliciter in eodem opere confiteť. Ait enim facilius ſe poſſe dicere quid non ſit: q̃ quid ſit: hoc eſt falſa ſe intelligere uera neſcire. Clarum eſt igitur homines fuiſſe illos: qui dii putantur. Et eorum memoriam poſt mortem con ſecratam: ideo etiam ętates diuerſę ſunt: & certę imagines ſingu lorum q̃ in eo habitu & ętate ſingulorum ſimulachra configura ta ſunt: in qua quenq; mors deprehendit. Conſideram⁹ ſi placet erũnas infęlicium deorum: Iſis filium perdidit: Ceres filiam ex pulſam & per orbem terrę iactatam: Latona uix inſulam parua; in qua pareret inuenit: Deum mater & amauit formoſum adole ſcentẽ & eundem cum pellice deprehenſum exectis uirilib⁹ ſe ĩ uiꝝ reddidit. Et nũc a gallis ſacerdotibus ſacra eius celebrantur. Iuno Pellices acerrime perſecuta eſt: quia parere ipa nõ potuit ex fratre. Inſulam ſamũ ſcribit Varro prius parthenia nomina tam ꝙ ibi Iuno adoleuerit: ibiq; etiã Ioui nupſit: itaq; nobiliſſi mum & antiqſſimũ templum eius eſt Sami: & ſimulachrum in habitu nubentis figuratum: & ſacra eius anniuerſaria nuptiaru; ritu celebrantur. Si ergo adoleuit: ſi fuit uirgo primo poſtea mu lier: hominem fuiſſe qui non intelligit pecudẽ ſe fatereť? Quid loquar obſcoenitatem Veneris omnium libidinibus proſtitu tę: non deorum tãtum: ſed etiam hominum? Hęc enim ex famo ſo Martis ſtupro genuit Harmoniam: ex Mercurio hermaphro ditum: qui eſt natus Androginus: ex Ioue cupidine;: ex Anchiſa

Aeneam ex buthe Hericben. Ex Adone qde; nullū potuit q etiā tū puer ab apro ictus occiſus ē: q̄ p̄ma ut ī biſtoria ſacra cōtinet̄ artē meretriciā īſtituit: auctorq; mulierib⁹ ī cypro fuit: uti uulgo corpoꝝ q̄ſtu; facerēt. Qđ icirco īperauit ne ſola pręt̄ alias mulieres īpudica & uiroꝝ appetēs uideret̄. Etiā ne babet hęc aliqd numinis: cui⁹ plura numerāt̄ adulteria q̄ part⁹. Sed ne illę quidē uirgines illibatam caſtitatem ſeruare potuerunt. Vnde enim putemus Eritbitbonium eē natū: an ex terra: ut poetę uideri uolūt? At res ipſa clamat. Nam cu; Vulcanus dijs arma feciſſet: eiq; Iupiter optionem dediſſet p̄mii quod uellet poſtulandi: iuraſſetq; ut ſolebat per infernam paludem: ſe nibil negaturum: tum faber claudus Mineruę nuptias poſtulauit. Hic Iupiter optimus maximus tanta religione conſtrictus abnuere non potuit: Mineruam tamen monuit repugnare pudicitiamq; defendere: tu; in illa colluctatione Vulcanum in terram profudiſſe aiunt ſemē unde ſit Ericbtbonius natus: idq; illi nomen impoſitum: ἀπὸ τῆσ ἐρίδοσ καί χθονόσ. ideſt ex certamine atq; bumo. Cur igitur uirgo eum puerum cum dracone concluſum & obſignatum tribus uirginibus cecropidis commendauit: euidēs ut opinor inceſtū: quod nullo modo tolerari poſſit. Altera cum pene amatorem ſuum perdidiſſet: qui erat turbatis diſtractus ęquis: pręſtantiſſimum medicum Aeſculapium curando iuueni aduocauit: eumq; ſanatū ſecretis alma recondit ſedibus. & Nymphę egerię: nemoriq; relegat. Solus ubi in ſyluis italis ignobil' ęuum exigeret: uerſoque ibi nomine uirbius eſſet. Quid ſibi uult hęc tam diligens tam ſolicita curatio? Quid ſecretę ſedes? Quid relegatio uel tam longe: uel ad mulierem: uel ad inſolitudinem? Quid deinde nominis commutatio? Poſtremo quid equoru; tam p̄tinax abominatio? Quid ſignificāt hęc omnia niſi cōſciētia; ſtupri: aut amorē minime uirginalem? Erant plane: cur tantum laborem pro tā fideli iuuene ſuſciperet: qui amanti nouercę obſequm p̄negaret.

Capitulum. xviij. Quomodo refellantur bi qui deos eſſe factos ex bominibus mentiantur.

HOc in loco refellendi ſunt etiam bi qui deos ex bominib⁹ eſſe factos non tantum fatentur: ſed ut eos laudent etiam

glorianť aut uirtutis gr̃a:ut Herculẽ:aut muneruȝ:ut Cererem ac
Libeꝝ:aut artiũ repertaꝝ:ut Aeſculapiũ uel Mineruã. Hęc uero
q̃ iepta ſint:q̃q; nõ digna ꝑpt̃ q̃ hoĩes ĩexpiabili ſe ſcelere cõtami
nent:hoſteſq; deo uero fiãt:q̃ cõtẽpto mortuoꝝ ſacra ſuſcipiũt
ex ſingulis reb⁹ oſtẽdã. Virtutẽ eẽ dicũt:q̃ hoĩem tollat in cęlũ:
nõ illã de qua philoſophi dixerũt:quę poſita eſt in bonis animi
ſed hanc corporalem quę dicitur fortitudo:quę quoniam pręci
pua in Hercule fuit:immortalitatem meruiſſe creditur. Quis tã
ſtulte ineptus eſt:ut corporis uires diuinum uel etiam humanuȝ
bonum iudicet:cum ſint et maiores pecudibus attributę:ut uno
morbo ſępe frangãtur:uel ipſa ſenectute oculi minuantur et cor
ruant? Itaq; idem ille cum deformari ulceribus thoros ſuos cer
neret:nec ſanari ſe uoluit:nec ſenem fieri:ne quãdo ſeipſo minor
aut deformior uideretur. Hunc ergo quo uiuum ſeipſum com
buſſerat aſcendiſſe in cęlum putauerunt:eaque ipſa quę ſtultiſſi
me admirati ſunt ſimulachris & imaginibus compreſſa & con
ſecrata poſuerunt:ut imperpetuum uanitatis eorum monumen
ta pręſtarent:qui ob necẽ beſtiarum deos fieri credidiſſent. Sed
hęc gręcorum fortaſſe culpa ſit:qui res leuiſſimas pro maximis
ſemꝑ habuerũt. Quid noſtri num ſapientiores:q̃ athleticã qdẽ
uirtutem cõtemnunt? quia nihil obeſt ſed regiam: quia late ſolet
nocere:ſic admiranť ut fortes & bellicoſos duces in deoꝝ coetu
locari arbitrentur. Nec eſſe ullã aliã ad ĩmortalitatem uiã:q̃ exer
citus ducere:aliena uaſtare:urbes:delere oppida excidere:liberos
populos aut trucidare:aut ſbijcere ſeruituti:uidelicet quo plures
homines afflixerint:ſpoliauerint:occiderint:eo ſe nobiliores &
clariores putant:& inanis glorię ſpecie capti ſcelerib⁹ ſuis nomẽ
uirtutis imponunt. Iam mallem ut a feraꝝ cędibus deos ſibi fin
gerent:q̃ immortalitatem tam cruentam probarent. Si quis unuȝ
hominem iugulauerit pro contaminato ac nefario habetur. Nec
ad terręnum hoc domicilium deorum admitti eum fas putant.
Ille autem qui infinita hominum milia trucidauerit:cruore cam
pos inundauerit:flumina ĩfecerit:non mõ in templũ:ſed etiã in
cęlum admittitur. Apud Enniũ ſic loquiť Africanus. Sic fas ce
dendo cęleſtia ſcandere cuiq̃ eſt:mihi ſoli cęli maxima porta pa
tet:ſcilicet quia magnam partem generis humani extinxit ac per
didit. O quãtus in tenebris Africane uerſat⁹ es:uel poti⁹ o poeta

qui per cędes & ſanguinē patere hominib⁹ ī cęlū aſcenſū putaueris. Cui uanitati etiā Cicero aſſentit. Eſt uero īquit Africane: naꝫ & Herculi eadē ipa porta patuit tāq̄ ipe plane cū id fieret ianitor fuerit ī cęlo: eqdē ſtatuere nō poſſū dolēdū ne poti⁹ ridendū an putē: cū uideā & graues & doctos &(ut ſibi uident) ſapiētes uiros: ī tā miſerādis erroꝝ fluctib⁹ uolutari: ſed hęc ē uirtus q̄ nos īmortales facit: mori qdē malī q̄ exitiū eē q̄plurimis: ſi aliṫ parari īmortalitas nō pōt: niſi ꝑ ſanguinē: quid fiet: ſi omnes ī cōcordiam cōſenſerīt. Quod fieri pōt: ſi pernitioſo & impio furore proięcto īnocentes eſſe ac iuſti uelīt. Num igitur nemo erit cęlo dignus? Num peribit uirtus: quia hominibus in homines ſęuire non dabitur? Sed iſti qui euerſiones urbium populorumqꝫ ſummam gloriam compntant: ocium publicum non ferent: rapient ſęuient: & iniuriis inſolenter illatis hūanę ſocietatis foedus irrūpent: ut habere hoſtem poſſint: quē ſceleratius deleant q̄ laceſſerint. Nunc ad reliqua pergamus. Nomē deorū Cereri ac Libero traditio munerum fuit. Poſſum diuinis docere litteris: uinum atqꝫ fruges ante progeniem cęli: atqꝫ Saturni fuiſſe in uſuꝫ hominum: ſed ab his ſane inuenta eſſe fingamus. Num poteſt plus uideri aut maius collegiſſe fruges: hiſqꝫ fractis panem facere docuiſſe: aut uuas de uitibus lectas expreſſiſſe: uinumqꝫ feciſſe: q̄ fruges ipſas aut uites generaſſe aut protuliſſe de terra. Reliquerit hęc ſane deus humanis ingeniis eruenda: tamen fieri non poteſt quin ipſius ſint omnia: qui tribuit ſapientiam homini: ut inueniret & ipſa illa: quę poſſent inueniri primus inuenit. Artes quoqꝫ ſuis inuentoribus immortalitatem peperiſſe dicuntur: ut Aeſculapio medicina: Vulcano fabrica. Colamus igitur & illos q fullonicā ſutrināqꝫ docuerūt. Cur aūt figulino reptori honos non habetur? An quia iſti diuites uaſa ſamia cōtemnunt? Sunt & alię artes quaꝝ repertores humanę uitę plurimū profuerūt. Cur non etiam illis attributa ſunt templa? ſed nimirum Minerua eſt: quę omnes reperit. Ideoqꝫ illi opifices ſupplicant. Ergo ab his ſordibus Minerua aſcendit in cęlum. Eſt uero cauſa cur quiſq̄ derelinquat eum: qui terram cum animantibus: cęlum cuꝫ aſtris & luminibus exorſus eſt: ut eaꝫ ueneretur: quę telā docuit ordiri. Quid ille qui uulnera in corporibus ſanare docuit? Num poteſt eſſe pręſtantior: q̄ qui corpora ipſa formauit: ſentiendi aut uiuendi

rationem dedit. Herbas deniq; ipſas & cętera quibus medendi ars conſtat: excogitauit atq; protulit.

Capitulum.xix. Quod deos uanos & deum uerum nemo ſimul poteſt colere.

AT enim dicet aliquis & huic ſũmo: qui fecit omnia: & illis qui partem proferunt ſuam uenerationem eſſe tribuendã. Primum nec factum eſt unq̃: ut qui hos colit etiam deum colue rit: neq; fieri poteſt: quoniam ſi honos idem tribuitur aliis: ipſe ideo non colitur: cuius religio eſt illum eſſe unum ac uerum deũ credere. Clamat ſummus poeta eos omnes: qui inuentas uitam excoluere per artes apud inferos eſſe: ipſumq; illum medicinę re pertorem talis & artis ad ſtygias undas fulmine eſſe detruſũ: ut intelligamus quãtum ualeat pater omnipotens: qui etiã deos ful minibus extinguat: ſed homines ingenioſi hanc ſecum habebãt fortaſſe rationem: quia deus fulminari non poteſt: apparet non eſſe factum: ĩmo uero quia factum eſt apparet hominem fuiſſe non deum. Mendacium enim poetarum non in facto ſed in no mine. Metuebant enim malũ ſi cõtra publicã pſuaſionẽ faterent̃ qđ erat ueꝝ. Qđ ſi hoc cõſtat ĩter ipos ex hominib⁹ deos factos: cur ergo nõ credunt poetis: ſi qñ illoꝝ fugas & uulnera: & mor tes: et bella: & adulteria deſcribũt? Quib⁹ ex reb⁹ ĩtelligi dat̃ nõ potuiſſe ullo pacto fieri deos: q̄ ne hoĩes qdem pbi fuerunt: eaq; in uita ſua geſſerunt quę mortem pariunt ſempiternam.

Capitulum.xx. De propria romanorum religione.

VEnio nunc ad proprias romanorum religiones: quoniam de communibus dixi. Romuli nutrix Lupa honorib⁹ eſt affecta diuinis. Et ferrem ſi animal ipſum fuiſſet: cuius figuram gerit. Sed auctor eſt Liuius: larentinę eẽ ſimulachrum: & qdem non corporis: ſed mentis ac morum. Fuit enim Fauſtuli uxor: & ppt̃ uulgati corporis uilitatem Lupa ĩter paſtores: ideſt mere trix nuncupata ẽ: unde etiã Lupanar dicit̃. Exemplũ ſcilicet athe nienſium in ea figuranda romani ſecuti ſunt: apud quos mere trix quędam nomine Leęna cum tyrannum occidiſſet: quia nefas erat ſimulachrum conſtitui meretricis in templo: animalis

effigiem poſuerunt:cuius nomē gerebat. Itaqꝫ ut illi monumen tū ex noīe:ſic iſti ex ꝓfeſſione fecerūt. Huius nominis etiā dies feſtus dicat⁹ eſt & larētilinalia cōſtituta. Nec hāc ſolā Romani meretricē colūt:ſed Faulam quoqꝫ quā Herculis ſcortū fuiſſe Verrius ſcribit. Iam quanta iſta immortalitas putanda ſit: quā etiam meretrices aſſequātur. Flora cū magnas opes ex arte mere tricia quęſiuiſſet:populū Romanū ſcripſit hęredē: certāqꝫ pe cuniā reliquit:cuius ex ānuo foenore ſuus natalis dies celebrareť editione ludorū quos appellāt floralia. Quod ꝗ ſenatui flagi tioſum uidebať ab ipſo nomine argumentū ſumi placuit: ut pu dēdę rei quędā dignitas addereť. Deā finxerūt eſſe: quę florib⁹ pręſit:eāqꝫ oportere placari:ut fruges cū laborib⁹:aut uitib⁹ be ne proſpereqꝫ floreſcerēt. Eū colorē ſecutus in faſtis poeta non ignobilē nymphā fuiſſe narrauit quę ſit coloris uocitata: eamqꝫ Zephyro nuptā quaſi dotis loco id accępiſſe muneris a marito ut haberet omniū florū ꝑtātem. Honeſte quidē iſta dicunť:ſed inhoneſte turpiterqꝫ credūť. Nō debēt cū ueritas ꝙriť huiuſmo di nos uelamēta decipere. Celebranť ergo illi ludi cū omni laſci uia cōueniētes memorię meretricis. Nam pręter uerboꝝ licētiaꝫ quibus obſcoenitas oīs effundiť:exuūtur etiā ueſtibus populo flagitante meretrices:quę tunc mimorum funguntur officio:eti am in conſpectu populi uſqꝫ ad ſatietatem impudicorum lumi nū cū pudendis motibus detinentur. Cloacinę ſimulachriū in cloaca maxima repertum Tatius conſecrauit:& quia cuius eſſet effigies ignorabat ex loco illi nomen impoſuit. Pauorem pallo remqꝫ Tullius Hoſtilius figurauit & coluit. Quid de hoc dicā niſi dignum fuiſſe quę ſemper deos ſuos ſicut optari ſolet pręſentes haberet. Ab hoc illud. M. Marcelli de cōſecratione hono ris atqꝫ uirtutis honeſtate nominum differt re congruit. Eadem uanitate mentem quoqꝫ inter deos Senatus quoque collocauit: quam profecto ſi habuiſſet eiuſmodi ſacra nūquam ſuſcępiſſet Magnum Cicero audaxqꝫ cōſilium ſuſcępiſſe gręciaꝫ dicit:ꝙ cu pidinū & amoꝝ ſimulachra in gymnaſijs cōſecraſſet:adulat⁹ eſt uidelicꝫ Athico:& irriſit hoīeꝫ familiarē. Nō eſt enim illud ma gnū aut omnino cōſiliū dicēdū fuit:ſed impudicoꝝ hominum perdita & deplorata nequitia:qui liberos ſuos:quos erudire ad honeſta deberent: proſtituerunt libidini iuuentutis: a quibus

d

flagitiorum deos & in illis potiſſimuꝫ locis: ubi nuda corpora corruptorū lumīb⁹ patēt: & in illa coli ętate uoluerunt: quę ſimplex & improuida prius irretit: & in laqueos pōt cadere q̄ caue re. Quid mirū ſi ab hac gēte uniuerſa flagitia manarunt: apud quā ipſa uicia religioſa ſunt: eaqꝫ nonmō nō uitant̄: uerū etiā colunt̄. Et ideo huic ſentētię tanq̄ gręcos prudētia uinceret adiecit Virtuttes enī oportere non uicia conſecrari. Quod ſi recipis o Marce Tulli nō uides fore ut irrūpāt uicia cū uirtutibus: qꝫ mala bonis adhęrēt & in animis hominū potentiora ſunt: quę ſi uetas cōſecrari: reſpōdebit tibi eadē illa gręcia ſe alios deos colere ut ꝓſint alios ne noceāt. Hęc enim excuſatio ſemꝑ eſt eorum: q mala ſua pro dijs habent: ut Romani rubiginem ac febrem: ſi ergo uicia cōſecrāda nō ſunt: in quo tibi aſſentior: ne uirtutes quidem. Non enim per ſe ſapiunt: aut ſentiunt: neqꝫ intra parietes: aut ędiculas luto factas: ſed intra pectus collocandę ſunt: & interius comprehendendę ne ſint falſę: ſi extra hominem fuerint collocatę. Itaqꝫ pręclaram illam legem tuam derideo: quam ponis his uerbis. Aſt illa propter quę datur homini aſcenſus in cęlum: mentem: uirtutem: pietatem: fidem: earumqꝫ laudum delubra ſunt. An quin hęc ſeparari ab homine non poſſunt. Si enim colenda ſint: in homine ipo neceſſe eſt ſint. Si aūt ſint extra hominē: quid opus eſt ea colere quibus careamus. Virtus colenda eſt nō imago uirtutis: & colēda eſt nō ſacrificio aliquo: aut thure: aut precatione ſolemni: ſed uolūtate ſola aut propoſito. Naꝫ quid eſt aliud colere uirtutem: niſi eam comprehendere animo & tenere: quod unuſquiſqꝫ ſimul accępit uelle conſequitur? Hic ſolus uirtutis eſt cultus: nam religio & ueneratio nulla alia niſi unius dei tenenda eſt. Quid igitur opus eſt o uir ſapientiſſime ſuperuacuis extructionibus loca occupare: quę poſſint humanis uſibus cedere? Quid ſacerdotes conſtituere uana & inſenſibilia cultores? Quid immolare uictimas? Quid tantos ſumptus: uel fingendis uel colēdis imaginibus impendere? Firmius & incorruptius templum eſt pectus humanum: hoc potius ornetur: hoc ueris illis numinibus impleatur. Has ergo falſas conſecrationes ſequitur quod neceſſe eſt. Qui enim uirtutes ſic colunt: ideſt q umbras atque imagines uirtutem conſectantur: ea ipſa quę uera ſunt: tenere non poſſunt. Itaqꝫ nulla in quoquā uirtus eſt uicijs

ubiq; dominantibus nulla fides: omnia pro ſe quoq; rapiente ꝑ fidia: nulla pietas nec cõſanguineis: nec parẽtibus: parcente auari tia & cupiditate in uenenũ & ferrũ ruẽte: nulla pax: nulla cõcor dia: publice bellis ſęuiẽtibus: priuatis ĩimicitiis uſq; ad ſangui ne furẽtibus: nulla pudicitia libidinibus effrenatis omnẽ ſexum & oẽs corporis ptes cõtaminãtibus nec tñ deſinũt ea colere quę fugiũt & oderũt. Colũt enĩ thure ac ſummis digitis: quę ſenſi bus intimis colere debuerũt: qui error oĩs ex illius principalis ac ſummi boni ignoratione deſcendit. Vrbe a gallis occupata ob ſeſſi ĩ capitolio Romani cũ ex mulierũ capillis tormẽta feciſſẽt ędẽ Veneri caluę cõſecrarũt. Nõ igiẽ intelligũt q̃ uanę ſint reli giones: uel ex eo ipõ ꝙ eas his ineptiis cauillanẽ. A lacedęmoniis fortaſſe didicerãt: deos ſibi ex euentis fingere. Qui cum meſſa nos obſiderẽt: & illi furtim decęptis obſeſſorib⁹ egreſſi ad diri piendã lacedęmonẽ cucurriſſent: a ſpartanis mulieribus fuſi fu gatiq; ſunt. Cognitis aũt hoſtium inſidiis lacedęmonii ſequebã tur. His armatę mulieres obuiã longius exiuerũt: quę cu; uiros ſuos cernerent parare ſe ad pugnã: qui putarent meſſenios eſſe: corpora ſua nudauerunt. At illi uxoribus cognitis & aſpectu in libidinem concitati ſicut erant armati permixti ſunt utiq; ꝑ miſcue. Nec enim uacabat diſcernere: ſic iuuenes haſdem antea miſſi cum uirginibus: ex quibus ſunt parthenii nati. Propter hu ius facti memoria; ędem Veneri armatę ſimulachrũ poſuerũt. Quod tam&ſi ex cauſa turpi: tamen honeſtius uideẽ armatam Venerem cõſecraſſe: q̃ caluam. Eodẽ tempore Ioui quoq; paſto ri ara apposita eſt: ꝙ eos in quiete monuiſſet ut ex omni frumẽ to quod habebant panem facerent: & in hoſtium caſtra iactarẽt eoque facto ſoluta eſſet obſidione: deſperantibus gallis inopia ſubigi poſſe Romanos. Quę iſta religionum deriſio eſt: ſi eo rum defenſor eſſem quid tam grauiter queri poſſunt: q̃ deo no men in tantum ueniſſe contemptum: ut turpiſſimis nominibus ludibrio habeatur? Quis non rideat fornacem deam: uel poti⁹ doctos uiros celebrandis fornacalibus operari? Quis cũ audiat deam mutam tenere riſum queat? Hanc eſſe dicunt ex qua ſint nati lares: & ipſam laram nominãt uel larundam. Quid pręſta re colenti poteſt: quę loqui nõ poteſt? Colitur & cęca: quę Her culi fecit indiciũ de furto boũ: diuinitatem cõſecuta ꝙ perdidit

fratrē. Et Cunina quę infantes tuetur in cunis ac faſcinas ſummo
uet. Et Sterculiꝰ q ſtercorādi agri rōem primus induxit. Et Tu
tinus in cuiꝰ ſinu pudēdo nubētes pręſidēt ut illaꝝ pudicitiā ꝑ
or deꝰ delibaſſe uideať. Et mille alia portēta: ut iam uaniores q
hęc colēda ſuſcęperīt quā ęgyptios eē dicamꝰ: q monſtruoſa &
ridicula quędā ſimulachra uenerāť & colūt: hęc tñ aliquā habēt
imaginē. Quid q lapidē colūt informē atq; rudē: cui nomē erat
Terminꝰ. Hic eſt quē ꝓ Ioue Saturnꝰ diciť deuoraſſe: nec īmeri
to illi honos tribuiť. Nā cū Tarqniꝰ capitoliū facere uellet: eoq;
in loco multoꝝ deoꝝ ſacella eſſent: cōſuluit eos ꝑ auguria: utrū
Ioui cedere uellēt: & cedētibꝰ cęteris ſolus Terminꝰ māſit. Vn
de illū poeta capitolij īmobile ſaxū uocat. Iam ex hoc ipō q̄ ma
gnus Iupiter inueniť cui nō ceſſit lapis: ea fortaſſe fiducia ꝙ illū
de paternis faucibꝰ liberauerat. Facto itaq; capitolio ſupra ip̄m
Terminū foramē eſt in tecto relictū: ut ꝙ non ceſſaret libero cę
lo frueret: quo ipſi neq̄dē fruebātur: qui lapidē frui putauerūt.
Et huic ergo publice ſupplicatur quaſi cuſtodi finiū deo: qui ñ
tantum lapis ſed etiam ſtipes interdum eſt. Quid de his dicam
qui colunt talia: niſi ipſos potiſſimū lapides ac ſtipites eſſe?

Capitulum. xxi. de ſacrificijs & myſterijs eorum.

DIximus de dijs ipſis: q coluntur. Nūc de ſacrificijs: ac my
ſterijs eoꝝ pauca dicēda ſunt. Apud cypros autē humanā
hoſtiam Ioui Theucrus immolauit. Idq; ſacrificiū poſteris tra
didit: quod eſt nuper Adriano imperante ſublatum. Erat lex a
pud tharos inhumanam & feram gentem: ubi Diane hoſpites ī
molarent: & id ſacrificium multis temporibus celebratum eſt.
Galli Eſum atq; Theutantem humano cruore placabant. Nec la
tini quidem huius immanitatis expertes fuerunt. Siquidē latia
lis Iupiter: & nunc ſanguine colitur humano. Quid ab his bo
ni precantur qui ſic ſacrificāt? Aut quid tales dij hominibus prę
ſtare poſſunt? quorum poenis propiciantur: ſed de barbaris nō
eſt adeo mirādum: quorum religio cum moribus cōgruit. No
ſtri uero qui ſemper manſuetudinis & humanitatis gloriam ſi
bi uendicauerunt: nonne ſacrilegis his ſacris immaniores reperi
unť? Hi enim potius ſcelerati ſunt habēdi: qui cū ſint liberalium

diſciplinarũ ſtudijs expoliti ab humanitate deſciſcũt: quã q rudes & imperiti ad mala facinora bonoꝝ ignoratõe labunť. Apparet tñ antiquũ eſſe hũc immolandoꝝ hominũ ritũ. Siqdem Saturnus in latio eodẽ genere ſacrificij cult⁹ eſt: nõ qdem ut homo ad arã immolareť: ſed uti in tiberim de ponte miluio mitteretur: qď ex reſponſo quodã factitatũ Varro auctor eſt. Cuius reſpõſi ultimus uerſ⁹ ẽ talis. καί κεφαλάσ κροΔή καί τῶ πατρί πέμπετε φῶτα. & capita Saturnio & patri mittite lũina: ideſt hominem. Quod quia uidetur ambiguum: & fax illi & homo iaci ſolet. Verum id genus ſacrificij ab Hercule cum ex Hiſpania rediret dicitur eſſe ſublatum ritu tamen ꝑmanente: ut pro ueris hominibus imagines iacerentur ex ſcirpo: ut Ouidius in faſtis docet. Donec inde uenit thiryntius arua quot ãnis Triſtia: Leucadio ſacra parata modo. Illum ſtramineum in aquaꝫ miſiſſe quirites. Herculis exemplo corpora falſa iace. Hęc ſacra ueſtales uirgines faciunt: ut ait idem. Tum quoqꝫ priſcoꝝ uirgo ſimulachra uirorum. Mittere roboreo ſcyrpea põte ſolet Nam de infantibus qui eidem Saturno immolabantur propter odium Iouis: quid dicam? Non inuenio tam Babaros tam ĩmanes fuiſſe homines: ut parricidium ſuum: ideſt tetrum atqꝫ execrabile humano generi facinus ſacrificium uocarent: cum teneras atqꝫ innocentes animas: quę maxime eſt ętas parentib⁹ dulcior ſine ullo reſpectu pietatis extinguerẽt: immanitatemqꝫ omnium beſtiarum: quę tamen foetus ſuos amãt feritate ſuperarẽt. O dementiã inſanabilem: quid illis iſti dij amplius facere non poſſent: ſi eſſent iratiſſimi q̃ faciunt propicij. Cuꝫ ſuos cultores parricidijs inquinãt: orbitatibus mactãt: humanis ſenſibus ſpoliãt. Quid põt eſſe his homĩbus ſancti? Aut qď in ꝓphanis locis faciẽt: q inter aras deoꝝ ſumma ſcelera cõmittunt? Peſcenius feſtus in libris hiſtoriaruꝫ per ſatyram refert Carthaginẽſes Saturno humanas hoſtias ſolitos immolare: & cum uicti eſſent ab Agathocle rege ſiculorũ iratũ ſibi deũ putauiſſe: itaqꝫ ut diligẽtius piaculũ ſoluerẽt: ducentos nobiliũ filios immolaſſe tantũ religio potuit ſuadere maloꝝ: quę peperit ſceleroſa atqꝫ impia facta. Cur ergo dementiſſimi homini illi ſacrificio conſulebant: cum tantam partem ciuitatis occiderent: quantam fortaſſe ne Agathocles quidem uictor occiderat? Ab iſto genere ſacroꝝ nõ

minoris inſanię iudicanda ſunt publica illa ſacra: quorum alia ſũt matris in quib⁹ homĩes ſuis ipſis uirilib⁹ litãt. Amputato enim ſexu nõ uiros ſe nec foeminas faciũt. Alia uirtutis: quã eãdẽ bellonã uocãt: in qbus ipſi ſacerdotes non alieno ſed ſuo cruore ſacrificãt. Sectis nãq; humeris & utraq; manu districtos gladios exerẽtes currũt: & efferunt̃ & inſaniũt. Optime igit̃ Quĩtilian⁹ in phatico iſtud inqt. Si de⁹ cogit irat⁹ eſt: etiã ne hęc ſacra ſunt. Nõne ſatius eſt pecudũ mõ uiuere q̃ deos tam impios: tam pro phanos: tã ſanguinarios colere? S; unde iſti errores: & hęc tanta flagitia manauerũt: ſuo loco differem⁹. Interim uideam⁹ & cętera quę carẽt ſcelere: ne ſtudio inſectãdi uideamur eligere peiora. Iſidis ęgyptia ſacra ſunt q̃tenus filiũ puulũ uel pdiderit ul̃ inuenerit. Nã pmo ſacerdotes eius deglabrato corpore ſua pectora tundũt: lamentant̃ ſicut ipſa cũ perdidit fecerat. Deĩde puer pducitur quaſi inuẽtus & in lęticiã luct⁹ ille mutat̃. Ideo lucan⁹. Nunq̃q; ſatis quęſit⁹ Oſiris ſemp enĩ pdũt: ſemp & inueniũt. Refertur ergo in ſacris imago rei quę uera geſta eſt: quę pfecto ſi qd ſapimus declarat mortalẽ mulierẽ fuiſſe ac pene orbã: niſi unicũ reperiſſet: qđ illũ ipſum poetã minime fugit apud quem Põpeius adoleſcẽs morte patris audita hęc loqt̃. Euoluã buſto iam numen gẽtibus Iſim. Et tectum ligno ſpargam per uulgus Oſirim. Hic eſt Oſiris quem Serapym & Serapidem uulgus appellat. Solẽt enĩ mortuis cõſecratis noĩa immutari: credo ne qs putet eos homines fuiſſe. Nam & Romulus poſt mortẽ Quirinus dict⁹ eſt. Et Ledea Nemeſis: & Circę Marica: & Ino poſtq̃ ſe precipitauit Leucotea materq; Matuta: & Melicertes filius eius Palęmõ atq; portun⁹. Sacra uero Cereris Heleuſinę nõ ſũt his diſſimilia. Nam ſicut ibi Oſiris puer planctu matris inquiritur: ita hic ad inceſtu; patrui matrimonium rapta proſerpina: quam quia facibus ex ęthnę uertice accẽſis quęſiſſe in Sicilia Ceres dicit̃: idcirco ſacra eius ardentium thędarum iactatione celebrãtur. Apud lapſacum priapo lętabilis uictima eſt aſellus: cuius ſacrificij ratio in faſtis hęc redditur. Cu; dij omnes ad feſtu; matris magnę conueniſſent: epuliſq; ſatiati noctem luſibus ducerẽt quieuiſſe humi Veſtam ſomnumq; coepiſſe: ibi Priapum ſomno ei⁹ ac pudicitię inſidiatũ: ſed illam ĩ tempeſtiuo clamare aſelli quo Silenus uehebat̃: excitatã libidinẽ uero inſidiatoris

eſſe detectam. Hac de cauſa lapſacenos aſellum Priapo quaſi in ultionē mactare cōſueuiſſe. Apud Romanos uero eūdē ueſtali bus ſacris in honorē pudicitię cōſeruare panib⁹ coronari. Quid turpius? Quid flagitioſius: q̃ ſi Veſta beneficio aſini uirgo eſt? At poeta fabulā finxit. Nū ergo illud eſt uerius? Quid referunt hi q phenomena ſcripſerūt: cū de duabus cancri ſtellis loquūtur quas gręci ὀνόυσ uocāt aſellos fuiſſe: q Liberū patrē trāſuexe rint cū amnem trāſire nō poſſet: quoꝝ alteri hoc pręmiū dede rit: ut humana uoce loqueret͂. Itaq; inter eū Priapūq; ortum eſſe certamē: de obſceni magnitudine Priapū uictū & iratū intere miſſe uictorē. Hoc uero multomagis ineptū eſt: ſed poetis licet qcqd uelint. Nō excutio tam deforme myſteriū: nec Priapū de nudo: ne qd appareat riſu dignū. Finxerūt hęc ſane poetę: ſ; ne ceſſe eſt alicui⁹ turpitudinis tegēdę gratia ficta ſint. Quę ſint er go quęramus. At ea ꝓfecto manifeſta eſt. Nā ſicut lunę thaurus mactatur: quia ſimiliter habet cornua & placat equo perſis radi is hyperiona cinctum: ne detur celeri uictima tarda deo. Ita in hoc ꝙ magnitudo membri uirilis enormis eſt: non potuit eni; mōſtro aptior uictima reperiri: q̃ quę ipſu; cui mactatur poſſet imitari. Apud Lindum quod eſt oppidum rhodi: Herculis ſa cra ſunt: quoꝝ a cęteris longe diuerſus eſt ritus. Siquidem non Euphemia (ut Gręci appellāt) ſed maledictis & execratione cele brantur. Eaq; pro uiolatis habent: ſi qñ inter ſolemnes ritus uel impudenti alicui exciderit bonum uerbū. Cui⁹ rei hęc rō reddi tur: ſi tamen ulla eſſe in rebus uaniſſimis poteſt: Hercules cū eo delatus eſſet famēq; pateretur: aratorem quēdam aſpexit operā tem: ab eoq; petere coepit ut ſibi unū bouem uenderet. Enīuero ille negauit fieri poſſe: quia ſpes ſua omnis colendę terrę duob⁹ illis iumentis niteretur. Hercules ſolita uiolentia uſus: ꝙ unū ac cipere non potuit: utrūq; ſuſtulit. At ille infoelix cū boues ſuos mactari uideret: iniuriam ſuam maledictis ultus eſt: qd homini eleganti & urbano gratiſſimum fuit. Nā dum comitibus ſuis epulas apparat: dūq; alienos boues deuorat illum ſibi amariſſi me conuiciantē cum riſu & cachīnis audiebat. S; poſtq̃ Herculi diuinos honores ob admirationem uirtutis deferri placuit a ci uibus ei ara poſita eſt: quam de facto βούζυγον. ideſt bouis iu gū nominauit: ad quā duo uincti boues immolarērur: ſicut illi

quos abſtulerat aratori: eumq; ipſum ſibi cōſtituit ſacerdotē ac precepit ut hiſdē maledictis ſemp̄ in celebrādi ſacrificijs uteret̃ q̄ negaret ſe nūq̄ epulatū iocūdius. Hęc iam nō ſacra ſunt: ſ; ſacrilegia in qbus id ſanctū dicit̃: qđ in alijs ſi fiat ſęueriſſime uindicat̃. Ipſius aūt chretici Iouis ſacra qd aliud qđ qūo ſit aut ſubtractus patri aut nutrit⁹ oſtēdūt! Capella enim Amalthee Nymphęque uberib⁹ ſuis aluit infantē: de qua Germanicus Cęſar in aratheo carmine ſic ait. Illa putat̃ nutrix eē Iouis ſi uere Iupiter īfans ubera chreteę mulſit fiduſſima caprę: Sidereq; claro gratū teſtat̃ alūnū. Huius capellę corio uſū eſſe pro ſcuto. Iouem contra titanas dimicantē. Muſęus auctor eſt: unde a poetis ęgiochus nominat̃. Ita qcqd eſt geſtū in abſcōdendo puero idipſu; per imaginē gerit̃ in ſacris. S; & mr̃is eius myſteriū idē cōtinet qđ Ouidi⁹ exponit in faſtis. Ardua iam dudū reſonāt tinnitib⁹ idę. Tutus ut infāti uagiat ore puer. Pars clipeos ſudibus: galeas pars tundit inanes. Hoc curetes habēt: hoc coribātes opus. Res latuit priſciq; manēt imitātia facti. Ęra deę comites raucaq; terga mouent. Cymbala p̄ galeis: p̄ ſcutis tympana pulſant. Tibia dat phrygios: ut dedit ante modos. Hāc totā opinionē quaſi a poetis fictā Saluſtius reſpuit: uoluitq; īgenioſe interp̄tari. Cur altores Iouis dicantur curetes fuiſſe ſic ait: q̄ p̄ncipes diuini ītelligēdi fuerūt uetuſtatē ut cętera ī maius cōponētē altores Iouis celebrauiſſe. Quātū errauerit homo eruditus iam res ipſa declarat. Si enim princeps eſt Iupiter: & deorum: & religionū: ſi añ illum nulli dij colebant̃ uulgo q̄ nōdum nati fuerāt qui colūtur apparet. Curetes ex diuerſo principes fuiſſe diuini nō intelligendi per quos error omnis inductus eſt: & dei ueri memoria ſb̄lata. Ex ipſis itaq; myſterijs & ceremonijs intelligere debuerunt hominibus ſe mortuis ſupplicare. Non igitur exigo ut aliquis poetarū fictionibus credat: qui hos mentiri putat pōtificū ipſorum ſcripta cōſideret: & qcquid eſt litterarū ad ſacra p̄tinētium reuoluat plura fortaſſe q̄ nos afferimus: inueniet in qbus intelligat inania: inepta: cōmēticia eſſe omnia quę pro ſanctis habent̃ Si qs autem p̄cepta ſapiētia depoſuerit errorē: p̄fecto ridebit ineptias hominū pene dementiū: illos dico qui uel inhoneſto ſaltatu tripudiāt: uel qui nudi uncti coronati aut p̄ſonati aut luto obliti currunt. Quid de ſcutis iam uetuſtate putridis dicam!

Quę cū portāt deos ipos ſe geſtare humeris ſuis arbitrant̃. Nã Furius Bibaculus inter pręcipua pietatis exēpla numerat̃. Qui cū prętor eſſet: tū lictoribus pręeūtibus ancillę portauit: cū ha beret magiſtratꝰ beneficio muneris eius uacationē. Nō ergo ille Furius: ſed plane furioſus fuit: qui cū pręturā hoc miniſterio ſe putauit ornare. Merito igit̃ cū hęc a uiris non imperitis ac rudi bus fiāt: Lucretiꝰ exclamat. O ſtultas hominū mētes. O pectora cęca: q̃libet in tenebris uitę: quātiſq; periculis degit̃: hoc ęui qđ cunq; eſt. Quis hęc ludibria nō derideat qui habeat aliquid ſani tatis! Cū uideat homīes uelut mēte captos ea ſerio facere: quę ſi quis faciat in luſu nimis laſciuus & ineptus eſſe uideatur.

Capitulum. xxij. Quis auctor prędictarū uanitatum in ita lia apud Romanos fuerit: & quis apud alias gentes.

HArum uanitatū apud Romanos auctor & cōſtitutor Sa binus ille rex fuit: qui maxīe animos hominū rudes atq; imperitos: nouis ſupſtitionibus implicauit: quod ut faceret ali- q̃ cū auctoritate: ſimulauit cū dea Egeria nocturnos ſe habere cōgreſſus. Erat quędā ſpelunca peropaca in nemore aricino: un de riuus perenni fonte manabat. Huc ſe remotis arbitris inferre cōſueuerat: ut mentiri poſſet monitu deę cōiugis ea ſacra popu lo ſe tradere: quę acceptiſſima dĳs eſſent: uidelicet aſtutiam Mi nois uoluit imitari: qui ſe in antrum Iouis recōdebat: & ibi diu moratus: leges tāq̃ ſibi a Ioue traditas afferebat: ut homines ad parendū nō modo imperio ſed etiā religione cōſtringerꝫ. Nec difficile ſane fuit ꝑſuadere paſtoribus. Itaq; pōtifices: flamines ſalios: augures creauit: deos per familias deſcripſit: ſic noui po puli feroces animos mitigauit: & ad ſtudia pacis a rebus bellicis auocauit. Sꝫ cū alios falleret: ſeipſum tamen non fefellit: nā poſt annos plurimos Cornelio & Bebio conſulibus in agro ſcribę Petilĳ ſub ianiculo arcę duę lapideę ſunt reperte a foſſoribus: quarū in altera corpus Numę fuit: in altera ſeptē latini libri de iure pōtificio. Itē gręci totidem de diſciplina ſapiētię ſcripti: q bus religiones nō eas modo: quas ipe inſtituerat: ſed omnes pręterea diſſoluit. Qua re ad ſenatum delata decretum eſt: ut hi li bri abolerentur. Ita eos. Q. Petilius pretor urbanꝰ in concione

populi cõcremauit. Inſipienter id quidẽ. Quid enĩ ꝓfuit libros eſſe cõbuſtos: cũ hoc ipſum ꝙ ſunt ideo cõbuſti: ꝙ religionibus derogabãt memorię ſit traditũ. Nemo ergo tũc in ſenatu ñ ſtultiſſim⁹. Potuerãt enim & libri aboleri: & res tñ in memoriam nõ exire. Ita dũ uolũt etiã poſteris approbare q̃ta pietate defenderint religiones: auctoritate religionũ ipſarũ teſtando minuerũt. Sed ut Pompilius apud Romanos inſtitutor ineptaruꝫ religionũ fuit: ſic ante Pompiliũ Faunus in latio: q & Saturno auo nefaria ſacra cõſtituit: & Picum patrẽ inter deos honorauit: & ſororẽ ſuã Fautam Faunã eandẽq; cõiugem cõſecrauit. Quam Gabius Baſſus fatuã nominatã tradidit: ꝙ mulieribus fata canere cõſueuiſſet: ut Faunus uiris. Eandẽ Varro ſcribit tantę pudicitię fuiſſe: ut nemo illã quoad uixerit pręter ſuũ uirũ mas uiderit: nec nomẽ eius audierit. Idcirco illi mulieres in operto ſacrificãt: & bonam deam nominãt. Et. C. Sex. Clodius in eo libro quẽ gręce ſcripſit refert Fauni hãc uxorẽ fuiſſe: quę ꝙ cõtra morem decuſq; regium clam uini ollam ebiberat & ebria facta erat uirgis mirtheis a uiro uſq; ad mortẽ cęſã. Poſtea uero cuꝫ euꝫ facti ſui poeniterꝫ: & deſideriũ ei⁹ ferre ñ poſſꝫ diuinũ illi honorẽ detuliſſe: idcirco in ſacris ei⁹ obuolutã uinia amphorã poni. Reliquit ergo poſteris Faunus quoq; nõ parũ erroris: quem tamen prudentes quiq; pręſpiciunt. Nam Lucilli⁹ eorũ ſtulticiã: qui ſimulachra deos putãt eſſe: deridet his uerſibus. Terricolas lamias Fauni quas Pompiliiq; ĩſtituere. Numęq; tremit omnia ponit. Vt pueri infantes credunt ſigna omnia aena. Viuere & eẽ homines: ſic iſti omnia ficta Vera putant: credunt ſignis cor ineſſe aenis. Pergula pictorũ: & cętera: Poeta quideꝫ ſtultos homines infantibus comparauit: at ego multo imprudentiores eẽ dico. Illi enim ſimulachra homines dicunt uel putant: hi deos. Illos ętas facit putare quod non eſt: hos ſtulticia. Illi utiq; breui deſinunt falli: hoꝝ uanitas & durat ſemꝑ & creſcit. Sacra liberi patris primus Orpheus induxit in gręcia: primuſq; celebrauit ĩ monte boetię thebis: ubi liber natus eſt proximo. Qui cum frequenter citharę cantu perſonaret: Citheron appellatus eſt. Ea ſacra etiam nunc orphica nominantur: ĩ quibus ipſe poſtea dilaceratus & carptus eſt. Et fuit per eadẽ tempora quibus Faun⁹. Sed quis etate pręceſſerit dubitari poteſt: ſiquidem per eoſdẽ annos

Latinus Priamuſq; regnarunt. Item patres eorum Picus & Lau
medon: quo regnante Orpheus cū argonautis ad Ilienſiū littus
acceſſit. Procedamur igit̃ ulterius & quęramus: qs ōnino colen
doꝝ deoꝝ prim⁹ auctor extitit. Didim⁹ in libris ἐξητήσεωσ
πινδαρικῆσ. i. narrationis pindaricę ait. Meliſſea chretenſiuꝫ
regē primū dȷ́s ſacrificaſſe ac ritus nouos ſacroꝝq; pōpas intro
duxiſſe. Huius ducis fuiſſe filias: Amaltheā & Meliſſaꝫ: quę Io
uem pueꝝ caprino lacte ac melle nutrierūt. Vnde poetica illa fa
bula originē ſumpſit: aduolaſſe apes atq; os pueri melle cōpleſ
ſe. Meliſſam uero a patre primā ſacerdotē matri magnę cōſtitu
tā: unde adhuc eiuſdē matris antiſtites Meliſſę nuncupant̃. Hi
ſtoria uero ſacra teſtat̃ ip̄m Iouē poſtq̃ rerū potit⁹ eſt: in tantaꝫ
inſolentiā ueniſſe: ut ipſe ſibi fana multis in locis conſtitueret.
Nā cū terras circuiret: in quācūq; regionē uenerat: reges princi
peſue populoꝝ hoſpitio ſibi & amicitia copulabat: & cū a quo
q; digrederet̃: iubebat ſibi Fanū creari hoſpitis ſui nomine: q̃
ſi ut poſſet amicitię & foederis memoria cōſeruari. Sic cōſtitu
ta ſunt tēpla Ioui Athabirio Ioui Labiriādo. Athabirius enī &
Labiriādus hoſpites eius atq; adiutores in bello fuerunt. Itē Io
ui Laprio: Ioui Molioni: Ioui Caſſio: & quę ſunt in eundē mo
dū: qđ ille aſtutiſſime excogitauit: ut & ſibi honorē diuinū: &
ut hoſpitibus ſuis ꝑpetuū nomē acq̃reret cū religione cōiūctū.
Gaudebāt ergo illi & huic imperio eius libenter obſequebant̃:
& nominis ſui gratia ritus annuos: & feſta celebrabant. Simile
quiddā in ſicilia fecit Aeneas: cū cōditę urbis Aceſte hoſpitis no
men impoſuit: ut eam poſtmodū lętus ac libēs Aceſtes diligerꝫ
augeret hornaret. Hoc modo religionē cultus ſui ꝑ orbeꝫ terrę
Iupiter ſeminauit: & exemplū cęteris ad imitandū dedit. Siue
igit̃ a Meliſſeo: ſicut Didimus tradidit colendoꝝ deoꝝ ritus ef
fluxit: ſiue ab ip̄o quoq; Ioue: ut Euhemerus tradit. De tēpore
tamen cōſtat qn̄ dȷ́ coli coeperint. Meliſſeus quidē multum
anteceſſit ętate: quippe qui educauerit Iouem pronepotē. Et id
circo fieri poteſt: uel ut ante uel ut adhuc puero Ioue deos cole
re inſtituerit: ideſt alumni ſui matrē & auiaꝫ tellurem: quę fuit
Vrani coniunx: patrem Saturnum. Et ipſe hoc exemplo atq; in
ſtituto Iouem ad tantam ſuperbiam prouexerit: ut poſtea ſibi
diuinos honores auderet aſſumere.

Capitulum.xxiij. Quo tempore uanę ſuperſtitiones: qui bus ſub auctoribus.

NVnc qm̄ uanarū ſupſtitionū originē deprebēdimus: ſup eſt ut etiā tēpora colligamus: per quę fuerint illi: quoꝝ me moria colit̄. Theophilus in libro de temporibus ad Auctboli cum ſcripto ait in biſtoria ſua Tallum dicere: ꝙ Belus quem ba byloni & aſſyri colūt autiquior troiano bello fuiſſe inueniatur CCC.xxij.annis: Belū aūt Saturno ęqualē fuiſſe: & utrūqꝫ uno tēpore adoleuiſſe. Quod adeo uerū eſt: ut ratione ipſa colligi poſſit. Nam & Agamemnon qui geſſit bellum troicum: Iouis abnepos fuit: & Achilles Aiaxqꝫ ꝓnepotes: & Vlixes eodē gra du ꝓximus. Priamus quidem longa ſerie: ſed auctores quidam tradunt Dardanū & Iaſiū Coryntbi filios fuiſſe: nō Iouis. Nec enim ſi ita fuiſſet: ad uſus impudicos Ganymedē pronepotem ſuū babere potuiſſ;. Itaqꝫ parētibus illoꝝ: quos ſupra nomīaui: ſi cōgruenter annos diuidas. numerus cōſentiet. Ab excidio au tem Troianę urbis colligunt̄ anni mille quadringēti ſeptuagin ta. Ex bac temporum ratione manifeſtum eſt ante annos nō am plius q̄ mille octingentos natum eſſe Saturnu;: qui & ſator om nium deorum fuit. Non ergo iſti glorientur ſacrorū uetuſtate: quorum & origo & ratio & tēpora deprebēſa ſunt. Reſtant ad buc aliqua quę ad arguendas religiones falſas plurimū ualeant: ſed iam finem facere libro decreui: ne modū excedat. Ea eni; ple nius ſunt exequenda: ut omnibus refutatis quę ueritati uidentur obſtare: ut bomines qui bonoꝝ ignorātia uagant̄ incerti: ad reli gionem uerā poſſumus imbuere. Primus aūt ſapiētię grad⁹ eſt falſa intelligere. Secundus uera cognoſcere. Ergo apud que; bęc prima inſtitutio noſtra ꝓfecerit: qua falſa deteximus: excitabit̄ ad ueri cognitionem: quia nulla eſt bomini iocūdior uoluptas & erit iam ſapiētia cęleſtis diſciplinę dignus: quarę ad cogno ſcenda cętera libens ac paratus acceſſerit.

L. Coelij Lactancij firmiani diuinaꝝ inſtitutionū aduerſus gen tes liber de origine erroris ad Cōſtantinū imperatorē.

Q; rationis obliuio: & ignorātia ſui: facit bomines ingratos ueri dei: qui colitur in aduerſis & in ꝓſperitate cōtēnit̄. Ca.i.

QVanq̃ primo libro religiones deoruꝫ falſas eſſe mõſtrauerim:ꝙ hi quorum uarios diſſimileſqꝫ cultus:ꝑ uniuerſam terrã cõſenſus hominũ ſtulta ꝑſuaſione ſuſcępit: mortales fuerint: functiqꝫ uita diuinę neceſſitati morte cõceſſerint:tamẽ ne qua dubitatio reliquatur:hic ſecũdus liber fontem ipſum patefaciet erroꝝ:cauſaſqꝫ omnes explicabit:quibꝰ decepti homĩes & primitꝰ deos crediderĩt:& poſtmodũ inueterata ꝑſuaſione in ſuſcęptis prauiſſime religionibus ꝑſeuerauerint.Geſtio enĩ coniunctis manibꝰ:& hominum impia uanitate detecta ſingularis dei aſſerere maieſtatẽ ſuſcipiẽs utilius & maius officiũ : ſcilicet reuocãdi homines a prauis itineribus:& in gratiã ſecũ ipſos reducendi:ne ſe(ut quidã philoſophi faciũt) tãtopere deſpiciant. Neue ſe infirmos & ſuperuacuos:& nihil & fruſtra omnino natos putent:quę opinio pleroſqꝫ ad uicia cõpellit.Nã dum exiſtimãt nulli deo nos eſſe curę:aut poſt mortẽ nihil eſſe futuros:totos ſe libidinibus adijciũt. Et dũ licere ſibi putãt:hauriẽdis uoluptatibus ſitienter incũbunt:per quas imprudentes in laqueos mortis incurrãt.Ignorãt enim quę ſit hominis ratio:q̃ ſi tenere uellẽt :in primis deum ſuum agnoſcerent:uirtutem iuſticiamqꝫ ſequerentur:terręnas figmentis animas ſuas non ſubſternerent: mortiferas libidinum uoluptates nõ appeterent. Deniqꝫ ſeipſos magni ęſtimarent:atqꝫ intelligerẽt plus eſſe in homine q̃ uideť: cuius uim conditionemqꝫ non aliter poſſe retineri: niſi cultum ueri parentis ſui:depoſita prauitate ſuſcęperint.Et quideꝫ ſicut oportet de ſumma reruꝫ ſępenumero cogitans:admirari ſoleo maieſtatem dei ſingularis:quę continet regitqꝫ omnia:in tantaꝫ ueniſſe obliuionem:ut quę ſola coli debeat:ſola potiſſimum negligatur.Homines autem ipſos ad tantam cęcitatem eſſe deductos:ut uero ac uiuo deo mortuos anteferãt:terręnos autem in terraqꝫ ſepultos ei qui fundator ipſius terrę fuit: & tamen huic impietati hominum poſſet uenia concedi:ſi omnino ab ignorãtia diuini nominis ueniret hic error. Cum uero ipſos deorum cultores:ſępe uideamus deum ſummuꝫ & cõfiteri & prędicare q̃ ſibi ueniam ſperare poſſint impietatis ſuę:qui nõ agnoſcunt cultum eius:quem prorſus ignorari ab homine fas nõ eſt. Nam & cum iurant:& cum optant:& cum gratias agunt non Iouem

aut deos multos:ſed deū nominā̄t adeo ipſa ueritas cogente na tura etiā ab inuictis peccatorib9 erūpit. Quod quidē nō faciūt in proſperis rebus. Nā tū maxīe deus ex memoria hominū ela bitur:cū beneficijs eius fruētes honorē dare diuinę indulgentię debēt. At uero ſi qua neceſſitas grauis preſſerit:tūc deū recordā tur. Si belli terror infremuerit: ſi morboꝝ peſtifera uis incubue rit:ſi alimēta frugibus lōga ſiccitas denegauerit: ſi ſęua tempe ſtas:ſi grādo ingruerit ad deū confugiūt:a deo petiť auxilium: deus ut ſubueniat oratur:ſi qs in mari uento ſęuiēte iactať hūc inuocāt:ſi qs aliq̄ ui affligitať:hūc potius īplorāt. Si qs ad extre mam mendicandi neceſſitatē deductus uictū precibus expoſcit deū ſolum obteſtatur:& per eius diuinum atq; unicum nomē hominum ſibi miſericordiaꝫ quęrit. Nunq̄ igitur dei memine runt:niſi dum in malis ſunt. Poſtq̄ metus deſeruit: & pericula receſſerunt:tum uero alacres ad deorum templa concurrunt:his libant:his ſacrificant:hos coronant. Deo autem:quem in ipſa ne ceſſitate implorauerunt:ne uerbo quidem gratias agūt:adeo ex rerum ꝓſperitate luxuria:ex luxuria uero ut uicia omnia:ſic im pietas aduerſus deum naſcitur. Qua nam iſtud ex cauſa fieri pu temus:niſi eſſe aliquam peruerſam poteſtatem:quę ueritatis ſit ſemper inimica:quę humanis erroribus gaudeat:cui unicum ac perpetuum ſit opus effundere tenebras:& hominum cęcare mē tes:ne lucem uideant:ne deniq; in cęlum aſpiciant:ac naturā cor poris ſui ſeruent. Nam cum cęteri animantes pronis corporib9 in humū ſpectēt:q: rationem ac ſapiētiā non accęperunt: nobis autem ſtatus erectus:ſublimis uultus ab artifice deo datus ſit: apparet iſtas religiones deorū non eſſe rationis humanę: q: cur uant cęleſte animal ad uenerāda terręna. Parens ille noſter unus & ſolus cum fingeret hominem:ideſt animal intelligens & rōis capax: eum uero ex humo ſubleuauit ad contemplationem ſui artificis erexit:quod optime īgenioſus poeta ſignauit. Pronaq; cum ſpectent animalia cętera terram. Os homini ſublime dedit cęlumq; uidere. Iuſſit & erectos ad ſidera tollere uultus. Hinc utiq;. ανθρωπόσ gręci appellauerunt:q: ſurſum ſpectet. Ipſi er go ſibi renunciant:ſeq; hominum nomine abdicant:q non ſur ſum aſpiciant:ſed deorſuꝫ niſi forte ad idipſum q: recti ſumus ſine cā homini attributū putāt. Spectare nos cęluꝫ deus uoluit:

utiq̄ nõ fruſtra:nã & aues & ex mutis pene oĩa cęlũ uidẽt:ſ; no bis ꝓprię datũ eſt cęlũ rigidis ac ſtãtibus uidere: ut religionem ibi queram⁹:ut deũ cui⁹ ſedes illa eſt:quẽ oculis nõ poſſum⁹ aĩo cõtẽplemur:qđ ꝑfecto nõ faciũt:qui ęs aut lapidẽ:quę ſunt terra uenerant̃. Eſt aũt prauiſſimũ:cũ ratio corporis recta ſit: qđ eſt temporale:ipſum uero animu; qui ęternus humilem fieri:cum figura & ſtat⁹ nihil aliud ſignificẽt:niſi mentẽ homĩs eo ſpecta re oportere quo multũ: & animũ tam rectũ eſſe debere q̃ corp⁹ ut id cui dominari debet imitetur:uerũ homines & homĩs ſui & rationis obliti:oculos ſuos ab alto deiiciũt:ſoloq̄ defigunt: atq̄ timẽt opa digitoꝝ ſuoꝝ:q̃ſi qcq̃ eẽ poſſit artifice ſuo mai⁹

Capitulum. ii. Quę fuerit prima cauſa fingendi ſimu lachra. Et ꝙ ueriſſima dei imago eſt homo: & ꝙ extra ſe deum nemo fideliter colit.

QVę igitur amẽtia eſt:aut ea fingere quę ipſi poſtmodũ timent: aut timere quę finxerint? Non ipſa inquiunt ti memus:ſed eos ad quorum imaginẽ ficta eſt: & quoꝝ nomĩb⁹ cõſecrata ſunt. Nempe ideo timetis:ꝙ eos eſſe in cęlo arbitrami ni. Neq̄ enim ſi dii ſunt aliter fieri poteſt. Cur igitur oculos in cęlũ nõ tollitis:& aduocatis deoꝝ nominibus in aperto ſacrifi tia celebratis? Cur ad parietes & ligna & lapides potiſſimum q̃ illos ſpectatis:ubi eos eſſe credatis? Quid ſibi tẽpla? Quid are uolunt? Quid deniq̄ ipſa ſimulachra:quę aut mortuorum: aut abſentium monumenta ſunt? Nam omnino fingendarum ſimi litudinum ratio idcirco ab hominibus inuenta eſt:ut poſſet eo rum memoria retineri:qui uel morte ſubtracti uel abſentia fue rant ſeparati. Deos igitur in quorum numero reponemus? Si in mortuorum: quis tam ſtultus ut colat? Si in abſentium: colen di ergo non ſunt:ſi nec uident:quę facimus:nec audiunt quę pre camur. Si autem dii abſentes eſſe non poſſunt: qui quoniam di uini ſunt:in quacunq̄ mundi parte ſunt uident: & audiunt uni uerſa. Superuacua ergo ſunt ſimulachra illis ubiq̄ pręſentibus: cum ſatis ſit audientium nomina precibus aduocare. At enim pręſentes non niſi ad imagines ſuas adſunt: ita plane quemad modum uulgus exiſtimat:mortuoru; animos circa tumult⁹ & corporũ ſuoꝝ reliqas aberrare:ſed tamẽ poſtq̃ deus ille pręſto

eſſe coepit: iam ſimulachro eius opus nõ eſt. Quęro enim ſi qs imaginẽ hominis peregre cõſtituti cõtẽplet̃ ſępius: ut ex ea ſola tiũ capiat abſentis: num idẽ ſanus eſſe uideat̃: ſi eo reuerſo atqꝫ pręſente in cõtẽplanda imagine ꝑſeueret: eaqꝫ potius q̃ ipſi⁹ hominis aſpectu frui uelit? Minime ꝑfecto. Et tñ homĩs imago neceſſaria tum uidet̃ cũ ꝓcul abeſt: ſupuacua futura cũ pręſto eſt. Dei aũt cuius ſpiritus ac numen ubiqꝫ diffuſus abeſſe nunq̃ põt ſemꝑ utiqꝫ imago ſupuacua eſt: ſed uerent̃ ne oĩs eoꝝ religio inanis ſit & uacua: ſi nihil in pręſẽti uideãt quod adorẽt: & ideo ſimulachra cõſtituũt: quę ꝗꝛ mortuorum ſunt imagines: ſimilia mortuis ſunt: omni enim ſenſu carẽt. Dei aũt in ęternũ uiuẽtis uiuũ & ſenſibile debet eſſe ſimulachꝝ. Quod ſi a ſimilitudine id nomen accępit: qũo poſſunt iſta ſimulachra deo ſimilia iudicari: quę nihil ſentiũt nec mouent̃? Itaqꝫ ſimulachruꝫ dei non illud eſt: qđ digitis hominis: & lapide aut ęre: aliaue materia fabricat̃: ſed ipſe homo: quoniã & ſentit & mouetur: & multas magnaſqꝫ actiones habet. Nec intelligunt homines ineptiſſimi ꝗꝛ ſi ſentire ſimulachra & moueri poſſent: ultro adoratura homines fuiſſent: a qb⁹ ſunt expolita: quę eſſent aut incult⁹ & horridus lapis: aut materia informis ac rudis: niſi fuiſſent ab homĩe formata. Homo igit̃ illoꝝ quaſi parens putãdus eſt: ꝑ cuius manus nata ſunt: ꝑ quẽ ſpeciem: figurã: pulchritudinem habere coeperunt. Et ideo melior eſt q fecit q̃ illa: quę facta ſunt: & tamen factorem ipm̃ nemo ſuſcipit aut ueretur. Quę fecit timet tanq̃ plus poſſit eſſe in opere q̃ in opifice. Recte igit̃ Seneca in libris moralibus ſimulachra inqt deoꝝ uenerant̃: illis ſupplicant: genu poſito illa adorant: illis per totum aſſident diem aut aſtant: illis ſtipem iaciunt: uictimas cędunt: & cum hęc tantopere ſuſcipiant: fabros q illa fecere contẽnũt. Quid inter ſe tam contrarium: q̃ ſtatuarium deſpicere factorem: ſtatuam adorare: & eũ ne in conuictu qdem admittere: qui tibi deos faciat. Quam ergo uim: quã poteſtatẽ habere poſſunt: cum ipſe q fecit illa non habeat: ſed ne hęc qdem dare his potuit: quę habebat uidere: audire: loqui: moueri? Quiſq̃ne igitur tam ineptus eſt: ut putet aliquid eſſe in ſimulachro dei: in quo ne hominis quidem quicq̃ eſt pręter umbram? ſed hęc nemo conſiderat: infecti ſunt enim perſuaſione: ac mentes eorum penitus ſucum ſtulticię perbiberũt.

Adorant ergo inſenſibilia qui ſentiunt: irrationabilia q̃ ſapiũt: exanima q̃ uiuũt: terrena q̃ oriunt̃ e cęlo. Iuuat ergo uelut in aliqua ſublimi ſpecula conſtitutũ: unde uniuerſi exaudire poſſint Perſianũ illud ꝓclamare. O curue in terras aĩę & cęleſtiũ manes cęlũ potiꝰ intuemini: ad cuiꝰ ſpectaculũ uos excitauit ille artifex uerus deꝰ: ille uobis ſublimẽ uultũ dedit: uos in terrã curuamĩ: uos altas mẽtes & ad parentẽ ſuũ cũ corporibꝰ ſuis erectas ad inferiora deprimitis: tanq̃ uos poeniteat non quadrupedes eſſe natos: fas nõ eſt cęleſte animal cũ terrenis in terramq́; uergentibus adęquari. Quid uos beneficiis cęleſtibus orbati: proniq́; in humum ueſtra ſponte ꝓcumbitis? Humi enim miſeri uolutamini: cũ deorſu; quęritis quod in ſublimi quęrere debuiſtis. Nã iſta mortalium digitoꝝ ludicra & fragilia figmenta: ex quolib; materię genere formata q̃d aliud ſunt terra ex qua nata ſunt. Quid ergo rebus inferioribus ſubiacetis? Quid capitibus ueſtris terrã ſuperponitis? Cu; ergo uos terrę ſubmittitis humilioreſq́; facitis ipſi uos ultro ad inferos mergitis: ad mortemq́; damnatis: q̃ nihil terra inferius & humilius: niſi mors & inferi: quę ſi effugere uelletis ſubięctam pedibus ueſtris terram contemneritis: corporis ſtatu ſaluo q̃d idcirco rectum accępiſtis: quo oculos atq́; mẽtem cum eo qui fecit conferre poſſetis. Contẽnere autẽ & calcare terram: nihil aliud eſt: q̃ ſimulachra nõ adorare: q̃ de terra ficta ſunt. Ite; diuitias non cõcupiſcere: uoluptates corporis ſpernere: quia opes & corpus ipſum cuius hoſpitio utimur terra eſt Viuum colite ut uiuatis. Moriatur enim neceſſe eſt: qui ſe ſuamq́; animam mortuus adiudicauit.

Capitulum. iiii. Quod & alii qui uidebantur ſapientes: cęteris deterius peccauerunt.

SEd q̃d prodeſt ad uulgus & ad hoĩes imperitos hoc mõ cõcionari: cũ uideamꝰ etiã doctos & prudẽtes uiros cũ religionũ intelligant uanitatẽ: nihilominus tamẽ etiã in his ipſis quę dãnant colendis: neſcio qua prauitate pręſtare. Intelligebat Cicero falſa eſſe quę hoĩes adorarent. Nã cũ multa dixiſſet quę ad euerſionem religionum ualerent: ait tamen non eſſe illa uulgo diſputanda: ne ſuſcępta publicę religionis diſputatio talis

extinguat. Quid ei facies: qui cū errare ſe ſentiat: ultro iṗe in lapides impingat ut populus oīs offendat? ipſe ſibi oculos eruat: ut oēs cęci ſint: qui nec de aliis bene mereat quos patit errare: nec de ſeiṗo q alienis accedit erroribꝰ: nec utit tandē ſapiētię ſuę bono: ut factis impleat: qd mente pcępit: ſed prudēs & ſciēs pedē laqueo inſerit: ut ſimul cū cęteris quos liberare ut prudētior debuit & ipſe capiat: quin potius ſi qd tibi Cicero uirtutis eſt: experire populū facere ſapientē. Digna res eſt: ubi omnes eloquentię tuę uires exeras. Nō enim uerendū eſt ne tibi in tam bona cā deficiat oratio: q ſępe etiā malas copioſe ac fortiter defendiſti: ſed nimirū Socratis carcerē times: ideoq; patrocinium ueritatis ſuſcipere nō audes. At mortē ut ſapiēs cōtēnere debuiſti. Et erat multo pulchrius: ut ob bene potius dicta q̄ ob maledicta morereris. Nec tibi laudis plus philippicę afferre potuerunt: q̄ diſcuſſus error humani generis & mētes hominum ad ſanitatē tua diſputatione reuocare. Sꝫ cōcedamus timiditati quę in ſapiēte eſſe nō debet. Quid ergo ipſe in eodē uerſatis errore? Video te terrēna & manu facta uenerari. Vana eſſe intelligis: & tn̄ eadem facis: quę faciūt ipſi quos ipſe ſtultiſſimos confiteris. Quid igit pfuit uidiſſe te ueritatē: quā nec defenſurus eſſes: nec ſecuturus? Sed ſi libenter errant hi qui errare ſe ſentiunt: quantomagis uulgus indoctum: quod pompis inanibus gaudet: animiſq; puerilibus ſpectat omnia oblectatur friuolis: & ſpecie ſimulachrorū capitur: nec ponderare ſecum unamquāq; rem pōt: ut intelligat nihil colendum eſſe quod oculis mortalibus cernitur: q necesse eſt mortale ſit? Nec mirandum eſſe ſi deum non uideant: cum ipſi nequidem hominem uideant: quem uidere ſe credunt. Hoc enim quod oculis ſubiectū eſt: non homo ſed hominis receptaculū eſt: cuiꝰ qualitas & figura nō ex lineamētis uaſculi quo cōtinetur: ſed ex factis & moribus peruidetur. Qui ergo colunt ſimulachra: corpora ſunt hominibus carentia: q ſe corporalibus dediderūt: ne uidēt plus aliquid mēte q̄ corpe: cū ſit animi officium ea ſubtilius cernere quę acies corporalis non poteſt intueri Quos hoīes idē ille philoſophꝰ ac poeta grauiter accuſat: tanq̄ humiles & abiectos q contra naturę ſuę rationē ad ueneranda ſe terręna pſternāt. Ait enī. Et faciūt aīos humiles formidīe diuū Depreſſoſq; premūt ad terrā. Aliud quidem ille cū hoc diceret

ſentiebat:nihil utiq; eſſe colendū ꝙ dij humana nō curēt. Deniq; alio loco religiones deoꝝ & cultus inane eſſe officiū cōfitetur. Nec pietas ulla eſt uelatū ſępe uideri. Vertere ſe ad lapide;:atq; oēs accedere ad aras:Et ꝓcūbere humi ꝓſtratū & pādere palmas Ante deū:delubra nec aras ſanguine multo. Spargere quadrupedū:nec uotis nectere uota. Quę ꝑfecto ſi caſſa ſunt:nō oportet ſublimes & excelſos aīos auocari atq; in terrā premi: ſ; nihil aliud q̄ cęleſtia cogitare. Impugnatę ſunt ergo a prudētiorib⁹ falſę religiones:ꝙ ſentiebāt eē falſas:ſ; nō eſt inducta uera:ꝙ q̄lis aut ubi eſſet ignorabāt. Itaq; ſic habuerūt tanq̄ nulla eſſet oīo: ꝙ uerā nō poterāt inuenire. Et eodē mō inciderūt in errorē mlťo maiorē q̄ illi q falſā tenebāt. Nā & iſti fragiliū cultores q̄uis ſint inepti:ꝙ cęleſtia cōſtituūt in rebus corruptibilibus atq; terrenis:aliqd ſapiētię retinēt:& habere ueniā poſſunt:ꝙ ſūmū hoīs officiū:& ſi nō re ipa:tñ ꝓpoſito tenēt:ſiqdē hominū atq; mutorū uel ſolū uel certe maximū in religiōe diſcrimē eſt. Hi uero q̄to fuerūt ſapiētiores ꝙ intellexerūt falſę religiōis errorē: tanto facti ſūt ſtultiores:ꝙ eē aliquā uera; nō putauerūt. Itaq; qm̄ facili⁹ ē de alienis iudicare q̄ de ſuis:dū alioꝝ pręcipitiū uidēt: nō ꝑſpexerūt qd añ ſuos pedes eēt. In utraq; igiť pte:& ſūma ſtulticia inueniť & odor qdā ſapientię:ut poſſit dubitare quos dicas potiſſimū ſtultiores:illos neq falſa; religionē ſuſcipiūt: an eos q nullā. S; ut dixi uenia cōcedi poſſet impitis:& q ſe ſapientes eſſe nō fateanť:his uero ñ pōt:q ſapiētiā ꝓfeſſi ſtulticiam potius exhibēt. Non ſum equidem tam iniquus:ut eos putem diuinare potuiſſe:ut ueritatē per ſeipos inuenirent:qď fieri ego non poſſe cōfiteor:ſed hoc ab his exigo:ratione ipſa pręſtare potuerunt. Facerēt enim prudentius ſi & intelligerēt eſſe aliquā uerā: & falſis impugnatis apte ꝓnunciarēt eā quę uera eſſet ab hominibus non teneri. S; mouerit eos fortaſſe illud qď ſi q̄ uera eſſet religio:exerceret ſe uīdicare:ne patereť eē aliud qcq̄. Videre enī nullo modo potuerāt:quare aut a quo: & queādmodu; religio uera opprimereť:quod eſt diuini ſacramenti & cęleſtis archani. Id uero niſi doceatur:aliquis ſcire nullo pacto poteſt. Summa rei hęc eſt. Imperiti & inſipientes falſas religiōes ꝓ ueris habent quia neq; uerā ſciūt:neq; falſa; intelligūt. Prudētiores uero: qa ueram neſciunt:aut in his quas falſas eē intelligunt pſeuerant:ut

aliquid tenere uideant͂:aut omnino nihil colunt ne incidāt in er rorē:cū idipm̄ maximi ſit erroris:uitā pecudū ſub figura hoīs imitari:falſuꝫ uero intelligere:eſt q̄dē ſapiētię: ſꝫ humanę: ultra hūc gradū ꝓcedi ab hoīe nō poterit. Itaqꝫ multi phōꝝ religiōes (ut docui) ſuſtulerūt:ueꝝ aūt ſcire diuinę ē ſapientię. Homo aūt ꝑ ſeipm̄ ꝑuenire ad hāc ſapiētiā nō pōt:niſi doceat͂ a deo. Philo ſophi q̄d ſummū fuit hūanę ſapiētię aſſecuti ſunt:ut ītelligerēt q̄d ñ ſit:illud aſſeq̄ nequerūt ut dicerēt q̄d ſit. Nota Ciceronis uox eſt:utinā tam facile uera inuenire poſſem:q̄ falſa cōuincere. Quod qꝛ uires humanę cōditōis excedit:eius officiū facultas no bis eſt attributa:q̄bus tradidit deus ſciāꝫ ueritatis. cui explicādę q̄tuor poſteriores libri ſeruiēt. Nūc interim falſa ut coepim⁹ de tegamus.

Capi. iiij. Quod nil maieſtatis & reuerentię habeāt idola.

Quid igitur maieſtatis poſſunt habere ſimulachra:quę fu erūt ī homūculi ꝑtāte:uł ut aliud fierēt:uł ut oīo nō fierēt idcirco apud Horaciū Priapus ita loq͂t. Olim trūcus erā ficul nus inutile lignū. Cū faber incert⁹ ſcānū faceret ne Priapū. Ma luit eſſe deū:de⁹ inde ego furū:auiūꝫ maxīa formido. Quis ñ ſit tāto hoc cuſtode ſecurus? Fures enī tā ſtulti ſunt:ut Priapi tē tiginē timeāt:cū aues ipſę quas terrore falcis aut inguinis abigi exiſtimāt ſimłacbris fabrefactis.i. hoīuꝫ plane ſiłib⁹ inſideāt:ni dificēt:inq̄nēt. Sꝫ Flacc⁹ ut ſatirici carmīs ſcriptor deriſit hoīuꝫ uanitatē. Veꝝ hi q faciūt:ſeriā ſe rē facere opinant͂. Deniqꝫ poe ta maxim⁹:hō in cęteris prudēs:in ſolo nō poetice:ſꝫ anilit deſi piuit:cū ī illis emēdatiſſimis libris etiā fieri hoc iubet. Et cuſtos fuꝝ atqꝫ auiūꝫ cū falce ſaligna. Helleſpōtiaci ſeruet tutela Pria pi. Adorāt ergo mortalia:aut a mortalib⁹ facta:frāgi enī crema ri poſſunt ac ꝑire: nam & tectis uetuſtate labētib⁹ ſępe cōminui ſolēt:& cōſumpta incēdio dilabunt͂ ī cinerē:& plerūꝫ niſi ſua illis magnitudo ſbuenerit:aut cuſtodia diligēs ſepſerit in prędā furib⁹ cedūt. Quę igit͂ inſania eſt:ea timere: ꝓ q̄b⁹ aut ruinę aut ignes aut furta timeantur? Quę uanitas aliquā ab his ſpectare tu telam:quę tueri ſemetipſa nō poſſunt? Quę ꝑuerſitas ad eorum preſidia decurrere:quę ipſa cū uiolant͂ multa ſunt:niſi a colenti bus uindicent͂? Vbi ergo ueritas eſt:ubi nulla uis adhiberi pōt religiōi:ubi nil qꝛ uiolari poſſit appꝫ:ubi ſacrilegiū fieri ñ pōt?

Quicqd aũt oculis manibuſq; ſbiectũ eſt:id uero q fragile eſt: ab oĩ rõe ĩmortalitatis eſt alienũ. Fruſtra igĩ hoĩes auro:ebore: gemmis deos excolũt & exornãt:q̃ſi uero ex his reb9 nullã poſ ſint cape uoluptatẽ. Quis uſus ẽ pcioſoꝝ muneꝝ nihil ſẽtiẽtib9? An ille q mortuus? Pari enĩ rõe defũctoꝝ corpa odorib9 ac pre cioſis ueſtib9 illita & cõuoluta humi cõdũt qua deos honorãt: q neq; cũ fierẽt ſentiebãt:neq; cũ colũt ſciũt. Nec enĩ ſenſum cõ ſecratione ſũpſerũt. Nõ placebat Perſio:q aurea uaſa templis in ferant:ſupuacuum putãti eẽ ĩter religiones:q nõ ſanctitatis:ſed auaritiẹ ſit ĩſtrm. Illa enĩ ſati9 ẽ deo quẽ recte colas ĩferre p mune re. Cõpoſitũ ius fas q animi ſanctoſq; receſſus. Mẽtis & ĩcoctũ generoſo pect9 honeſto. Egregie ſapienterq; ſenſit:ueꝝ illud ri diculũ ſbdidit. Hoc eſſe auꝝ in templis q ſint Veneri donatẹ a uirgine pupe:quas illa omittẽ fortaſſe cõtempſit. Nõ uidebat.n. ſimulachra ipa & effigies deoꝝ Polycleti & Eufranoris & Phy diẹ manu ex auro atq; ebore pfectas. Nihil aliud eſſe q̃ grandes pupas:nõ a uirginib9 quaꝝ luſibus uenia dari põt:ſed a barbatis hominib9 cõſecratas. Merito igĩ etiã ſenũ ſtulticiã Seneca deri det. Nõ inqt bis pueri ſumus ut uulgo dicĩ:ſed ſemp ueꝝ hr ĩter eſt:q maiores nos ludimus. Ergo his ludicris & ornatis & grã dibus pupis:& unguẽta & thura & odores inferũt:his opimas & pingues hoſtias immolãt:qb9 eſt qdem os:ſed carent officio dẽtiũ. His peplos & indumẽta precioſa:quibus uſus uelaminis nullus eſt. His aurũ & argentum cõſecrãt:quẹ tã non habent qui accipiũt:q̃ qui illa donarũt. Nec immerito Dionyſius ſiciliẹ ty rannus:poſt uictoriã grecia potitus deos tales cõtempſit:ſpolia uit:illuſit. Si quidẽ ſacrilegia ſua iocularibus etiã dictis proſeq̃ batur. Nam cũ Ioui olympio aureũ amictũ detraxiſſet:laneum iuſſit imponi dicens:eſtate eſſe graue aureum:hyeme frigidum: laneum uero utriq; tempori aptum. Idem auream barbam detra hens:et Aeſculapio incõgruẽs:& iniquũ eẽ ait. Cũ apollo pr̃ ei9 imberbis eſſet adhuc ac leuis priorẽ filiũ q̃ patrẽ barbatũ uideri Item pateras & exuuias:& parua quedã ſigilla quẹ ſimulachro rũ protentis manib9 tenebantur detrahebat:& accipe ſe illa non auferre dicebat. Per q̃ enim ſtultũ eſſe & ingratũ:nolle accipere ab his ultro porrigentibus:a quibus bona ſibi hoĩes precarẽtur. Hẹc enim fecit impune:q rex & uictor fuit. Qui etiam ſecuta ẽ

eum ſolita foelicitas. Vixit enī uſq; ad ſenectutē: regnūq; p manus filio tradidit. In eo igit̃ ꝙ hoīes ſacrilegia uindicare non poterāt: oportuit deos ipſos ſui uīdices eē. At ſi humil' qd tale cōmiſerit: huic pſto ſūt flagella: ignes: eculei: cruces: et quicqd excogitare iratis & furētib⁹ lic;. Sed cū puniūt dephēſos ī ſacrilegio ipſi de deoꝝ ſuoꝝ ptāte diffidūt. Cur enī nō illis potiſſimū relīquāt ulciſcēdi ſui locū: ſi eos poſſe aliqd arbitrāt̃: qnetiā putant illoꝝ numine accidiſſe: ut pdones reꝝ ſacraꝝ dephēſi tenerēt̃: & ſęuiūt nō tā ira q̃ metu: ne ſi deoꝝ iniuriā nō uīdicauerīt: ipſos expectāt pene īcredibili. ſ. uanitate: q nocituros ſibi deos putant ob aliena ſcelera: q ipis a qbus uiolati ſpoliatiq; ſunt: p ſe ipſos nihil nocē potuerūt. At enī ſępe ipi quoq; in ſacrilegos uīdicauerunt pōt id uel caſu accidiſſe: ꝙ aliqn̄ nō ſēper: ſed tamen paulo poſt: quando id acciderit oſtēdam. Sed quęro cur illi tot & tanta ſacrilegia in Dionyſio non uindicauerint: qui non furtim ſed palam deos ludibrio habuit. Cur hūc tā potentē ſacrilegū a templis a ceremonijs: ab imaginib⁹ ſuis nō acuerīt! Cur etiam ſacris rebus ablatis pſpere nauigauit: quod ioco ipſe teſtatus eſt ut ſolebat! Videtis ne inqt comitibus ſuis naufragium timētib⁹: q̃ pſpera ſacrilegis nauigatio ab ipis dijs īmortalib⁹ tribuat̃! Sed hic fortaſſe a Platone didicerat deos nihil eē. Quid. C. Verres quē Tullius accuſator ei⁹ eidē Dionyſio: & Phalaridi: & tyrānis oībus cōpat: nonne omnem ſiciliā cōpilauit ſublatis deoꝝ ſimulachris ornamētiſq; phanoꝝ! Ocioſu; eſt pſeq ſingula. Vnū libet cōmemorare: in quo accuſator omnib⁹ eloquētię uiribus: omni deniq; conatu uocis & corporis deplorauit. De Cerere uel cathinenſi uel ęthereſi: quaꝝ alterius tanta fuit religio: ut adire tēpli ei⁹ ſecreta penetralia uiris nefas eēt. Alterius antiquitas tāta fuit: ut omnes hiſtorię loquāt̃ ipſam deā fruges ī ęthnę ſolo pmū reperiſſe: filia;q; ei⁹ uirginē ex eodē loco raptā. Deniq; gracchanis tēporib⁹ turbata republica & ſeditiōib⁹ & oſtentis cū reptū eēt in carminib⁹ ſibillynis: antiquiſſimā Cererē debere placari: legati ſunt ęthnā miſſi. Hęc igit̃ Ceres uel religioſiſſima q̃ uidē maribus ne adorandi qdā gratia licebat uel antiqſſima quē: S.P.Q. R. ſacrificijs doniſq; placauerat: ex arcanis & uetuſtis penetralibus a. C. Verre īmiſſis latronib⁹ ſeruis impune ſblata ē: idē uero cum affirmaret ſe a ſiculis ut cauſam puīcię ſuſciperet oratū: his

uerbis uſus eſt ſeſe iam ne deos quidem in ſuis urbibus ad quos confugerēt habere: ꝙ eorum ſimulachra ſanctiſſima. C. Verres ex delubris religioſiſſimis ſuſtuliſſet. Quaſi uero ſi Verres ex urbibus delubriſqꝫ ſuſtulerat: de cęlo quoqꝫ ſuſtulerat. Vñ apparet iſtos deus nihil habere in ſe amplius: q̃ mām de qua ſunt fabricati: nec īmerito ad te. M. T. hoc eſt ad te ipſum hominē ſiculi cōfugerūt quoniā triēnio ſunt exp̲ti deos illos nihil ualere. Eſſent enī ſtultiſſimi: ſi ad eos ob defendēdas iniurias hominū cōfugiſſent. Qui. C: Verri ne ꝓ ſeipſis irati eē potuerūt. At. n. Verres ob hęc facinora dānat⁹ ē: nō ꝗ dñ uīdicauerunt: ſed Ciceronis īduſtria qua uel defenſores eius opp̄ſſit: uel gratię reſtitit. Quid ꝙ apud ipſum Verrem nō fuit ulla dānatio: ſed uacatio: ut queādmodū Dionyſio deoꝝ ſpolia geſtāti: dñ īmortales bonā dederāt nauigationē: ſic etiā Verri bonā qetē tribuiſſe uideantur: in qua ſacrilegiis ſuis trāquille frui poſſet. Nā fremētibus poſtea ciuilib⁹ bellis ſb̄ optēta dominationis ab omni p̲iculo & metu remotus: alioꝝ graues caſus & miſerabiles exit⁹ audiebat: & q cecidiſſe ſolus omnibus ſtantib⁹ uidebatur: is uero uniuerſis cadentibus ſolus ſtetit: donec illum & opibus ſacrilegio partis & uita ſaciatū: ac ſenectute cōfectum: ꝓſcriptio triunuiralis afferret eadē ſcilicet quę Tullium uiolatę deoꝝ maieſtatis ultorem. Quinetiam foelix in eo ipſo fuit: ꝙ añ ſuaꝫ mortem crudeliſſimum exitum ſui accuſatoris audiuit: diis uidelicet ꝓuidentibus: ut ſacrilegus ac prędo ille religionum ſuaꝝ nō añ moreret̃: q̃ ſolatium de ultione cępiſſet.

Capitulū. V. Qꝫ ſolus omniū creator uerus de⁹ eſt: ſoluſqꝫ colēdus: nec elemēta nec corp̲a cęleſtia aliq̄d diuinitatis habēt: ī quo & ſtoici deſipiūt: q ſtellas deos putāt: quę nō ſua uoluntate mouentur: ſed dei: & qua ratione eas ſic fieri uoluit.

QVanto igit̃ rectius eſt omiſſis inſenſibilibus et uanis oculis eo tēdere: ubi ſedes: ubi habitatio eſt dei ueri: q terram ſtabili firmitate ſuſpendit: qui cęlum diſtinxit aſtris fulgentib⁹: qui ſolem rebus humanis clariſſimum: ac ſingulare lumē in argumētū ſuę unicę maieſtatis accēdit. Terris aūt maria circūfundit: flumina ſempiterno lapſu fluere p̄cępit: iuſſit & extēdi campos ſubſidere ualles: fronde tegi ſyluas: lapidoſos ſurgere montes

Quę utiq; oĩa non Iupiter fecit: q añ annos mille ſeptingẽtos na tus ẽ: ſed ille opifex reꝝ mũdi melioris origo: q uocat de⁹: cuius ꝑncipiũ q̃m nõ põt cõꝑhendi: nec q̃ri debet q̃dẽ. Satis ẽ homini ad plenã ꝑfectãq; prudẽtiã: ſi deũ eẽ ĩtelligat: cui⁹ ĩtelligẽtię uis & ſũma hęc ẽ: ut ſuſcipiat & honorificet cõem parẽtem generis humani: & reꝝ mirabiliũ fabricatorẽ. uñ q̃da; hebetis obtuſiq; cordis: elemẽta quę: & facta ſũt & carẽt ſenſu tãq̃ deos adorant: q cũ dei opa mirarẽtur: cęlũ cũ luminib⁹ uariis: terrã cũ campis & mõtib⁹: maria cũ fluminib⁹: & ſtagnis: & fontib⁹: eaꝝ rerũ admiratiõe obſtupefacti: & ipi⁹ artificis obliti: quẽ uidẽ nõ po terãt: ei⁹ opa uenerari & colere coeperũt: nec unq̃ ĩtelligẽ querũt: quãto maior q̃to mirabilior ſit: q illa fecit ex nihilo: quę cũ uide ant diuinis legibus obſequentia: commodis atq; uſibus homi num perpetua neceſſitate famulari: tamẽ illa deos exiſtimant eſſe ingrati aduerſus bñficia diuina: q deo & pr̃i ĩdulgẽtiſſimo: ſua ſibi opa prętulerũt. Sed q̃d miru; ſi aut barbari: aut ĩperiti ho mines errãt: cũ etiã ph̃i & ſtoicę diſciplinę ĩ eadẽ ſint opinione: ut oĩa cęleſtia q̃ mouẽt̃ ĩ deoꝝ numero habẽda eẽ cẽſeant̃. Siq̃dẽ Lucillius ſtoicus apud Ciceronẽ ſic loquitur. Hanc igit̃ in ſtellis cõſtantiã: hãc tantã in tã uariis curſib⁹ in omni ęternitate cõueni entiã tempoꝝ: non poſſum intelligere ſine mente: rõne: conſilio: quę cũ in ſideribus eſſe uideamus: non poſſumus ea ipſa non in deorũ numero ponere. Item paulo ſuperius. Reſtat inq̃t ut mo tus aſtroꝝ ſit uoluntarius: quę qui uideat nõ indocte ſolum: ue rum etiã impie faciat ſi deos eſſe neget. Nos uero & q̃dẽ cõſtant̃ negamus: ac uos o ph̃i nõ ſolũ ĩdoctos: & ĩpios: uerũ etiã cęcos & ineptos: deliros probamus: q ignorãtiam impitorum uanita te uiciſtis. Illi enĩ ſolem & lunam: uos etiam ſidera deos putatis. Tradite igit̃ nobis ſtellaꝝ myſteria: ut aras & tẽpla ſingulis eri ganus: ut ſciamus: quo quãq; ritu: quo die colamus: q̃bus noĩb⁹ quibus precibus aduocemus: niſi forte nullo diſcrimine tam in numerabiles: tã minutos deos aceruatim colere debemus. Quid q̃ argumentũ illud quo colligunt uniuerſa cęleſtia deos eẽ incõ trarium ualet. Nam ſi deos eẽ idcirco opinant̃: q̃ cęteros & rõ nabiles curſus habent: errãt. Ex hoc enĩ apparet deos non eſſe: q̃ exorbitare illis a pręſtitutis itineribus non licet. Cęterum ſi dii eſſent: huc atq; illuc paſſim ſine ulla neceſſitate ferrentur: ſicut

animãtes in terra:quoꝝ ꝙ liberę ſunt uolũtates: huc atq; illuc uagant̃ ut libuit:et quo quãq; mens duxerit eo fert̃. Nõ ẽ igit̃ aſtrorũ mot⁹ uolũtari⁹ ſed neceſſari⁹:ꝙ pręſtitutis legib⁹ officiiſq; deſeruiũt:ſed cũ diſputaret de curſib⁹ ſideꝝ:quos ex ipa reru; ac tẽpoꝝ cõgruẽtia ĩtelligebat:nõ eẽ fortuitos exiſtimauit uoluntarios eẽ tãq̃ nõ poſſẽt tã diſpoſite:tã ordinate moueri: niſi ſenſus illis ineẽt officiĵ ſui ſciẽs. O q̃ difficilis ẽ ignorãtib⁹ ueritas: & q̃ facilis ſciẽtib⁹. Si mot⁹ inqt aſtrorum fortuitu nõ ſũt:nihil aliud reſtat:niſi ut uolũtarii ſint:immo uero ut nõ eẽ fortuitos manifeſtum eſt:ita nec uolũtarios. Qũo igit̃ in cõficiẽdis itineribus cõſtãtiã ſua; ſeruant:nimiꝝ de⁹ uniuerſi artifex ſic illa diſpoſuit:ſic illa machinatus ẽ:ut ꝑ ſpacia cęli diuina & admirabili rõe decurrerẽt:ad efficiẽdas ſuccedẽtiũ ſibi tempoꝝ uarietates. An Archimedes ſiculus cõcauo ęre ſimilitudinẽ mũdi ac figurã potuit machinari:in quo ita ſolẽ:ac lunãq; cõpoſuit: ut ĩęquales motus & cęleſtibus ſimiles:cõuerſionib⁹ ſinguliſq; quaſi dieb⁹ efficerẽt:& nõ mõ acceſſus ſolis & receſſus:uel incrementa diminutioneſq; lunę ueꝝ etiã ſtellaꝝ:uel errantiũ uel uagaꝝ:diſpares curſus orbis ille dũ uertit̃ exhiberet? Deus ergo illa uera non potuit machinari & efficere:quę potuit ſolertia hominis imitatione ſimulare? Vtrum ne igitur ſtoicus ſi aſtrorum figuras in illo ęre pictas effictaſq; uidiſſet:ſuo illa conſilio moueri diceret:ac non potius artificis ingenio? Ineſt ergo ſideribus ratio:ad pagẽdos meatus ſuos apta:ſed dei eſt illa ratio:q & fecit & regit omnia:non ipſorum ſiderum quę mouentur. Nam ſi ſole; ſtare uoluiſſet perpetuus itaq; dies eſſet. Item ſi motus aſtra nõ haberẽt: quis dubitat ſempiternã noctem fuiſſe futuram? Sed ut diei ac noctis uices eſſent:moueri ea uoluit:& tam uarie moueri:ut nõ modo lucis ac tenebrarum mutuę uiciſſitudines fierẽt:quibus laboris & qetis alterna ſpacia cõſtarẽt:ſed etia; frigoris & caloris & diuerſoꝝ tempoꝝ uis ac poteſtas:uel generandis uel maturandis frugibus conueniret. Quam ſolertiã diuinę ꝑtãtis in machinandis itinerib⁹ aſtroꝝ:ꝙ ꝓbi non uidebãt: aĩalia eſſe ſidera putauerunt:tãq̃ pedibus & ſpõte non diuina ratione procederent. Cur aũt excogitauerit illa deus:quis non intelligit? Scilicet ne ſolis lumine decedente:nimium cęca nox terris atq; horrentibus tenebris ingraueſceret:noceretq; uiuentibus. Itaq; & cęlum ſimul

mira uarietate diſtinxit: & tenebras ipſas multis minutiſq; lum
nibus tẽpauit. Quãto igiẽ Naſo ſapiẽtius: q̃ illi q ſapiẽtię ſtu
dere ſe putant: q ſentit a deo lumina illa ut horrorẽ tenebrarũ de
pellerẽt iſtituta. Is eũ libꝝ quo phęnomena breuiẽ cõphẽdit: his
tribꝰ uerſibꝰ terminauit. Tot numero taliq; deꝰ ſimulachra figu
ra: Impoſuit cęlo perq; atras ſparſa tenebras: Clara pruinoſę iuſ
ſit dare lumina nocti. Quod ſi fieri non põt: ut ſtellę dij ſint: ḡ
nec ſol qdẽ ac luna dij eẽ poſſunt: qm̃ luminibus aſtroꝝ nõ rõne
differũt: ſed magnitudine. Quod ſi hi dij nõ ſunt: ḡ nec cęluꝫ q
dem in quo illa oĩa continẽtur.

Capitulũ. Vi. Quod nec terra: nec aqua: nec pars aliqua mũ
di: nec totus ipſe deus eſt animatus ſtoici mentiuntur: qui quod
aſtruunt pariter & euertunt.

SImili modo ſi terra quã calcamus: quam ſubigimus & coli
mus ad uictũ: deus non eſt: nec campi qdem ac montes dij
erunt. Sed hi nõ ſunt: ḡ non tellus quidem: uniuerſa deus uideri
põt. Item ſi aqua quę ſeruit aĩantibus ad uſum bibendi aut lauan
di: deus nõ eſt: nec fontes quidem: ex quibus aqua ꝓfluit. Si fon
tes nõ ſunt: ne flumina qdẽ: q̃ de fontibꝰ colligũtur. Si flumina
quoq; dij non ſunt: ḡ & mare: quod ex fluminibus conſtat deus
haberi nõ põt. Qꝫ ſi neq; cęlũ: neq; terra: neq; mare: q̃ mũdi ptes
ſunt: dij eẽ poſſunt: ergo ne mũdus qdem totus deus eſt: quem
idem ipſi ſtoici & animantẽ & ſapiẽtem eẽ contendunt. Et ꝓpte
rea deũ in quo tã incõſtantes fuerũt: ut nihil dictũ ſit ab his: qd'
nõ ab hiſdem fuerit euerſuꝫ. Sic enĩ argumẽtanẽ fieri nõ poſſe ut
ſenſu careat: quid ſenſibilia ex ſe generat. Mũdus autem generat
hominẽ: q eſt ſenſu pręditus: ḡ & ipſum ſenſibilẽ eſſe. Item ſine
ſenſu eſſe non poſſe: cuiꝰ pars habeat ſenſuꝫ. Igitur q; hõ ſenſibil'
eſt: etiã mũdo cuius pars homo eſt ineſſe ſenſuꝫ. Propoſitões q
dem uerę ſunt: & ſenſibile eſſe quod ſenſu pręditum gignat: &
habẽ ſenſuꝫ: cuiꝰ pars ſenſu aucta ſit: ſed aſſũptiões falſę: quibus
argumenta concludunt: q; neq; mundus generat hominem: neq;
mundi homo pars eſt: nã hominẽ a ꝑncipio idem deus fecit: qui
& mundũ: & nõ eſt mundi pars homo: ſicut corporis membꝝ.
Poteſt enĩ mundus eſſe ſine homine: ſicut urbs & domus. Atq
ut domꝰ uniꝰ hominis habitaculũ ẽ: & urbs unius populi: ſic &

mundus domiciliũ totius humani generis. Et aliud ē qd̓ ĩcolit: aliud qd̓ ĩcolit. Sed illi dum ſtudēt id qd̓ falſo ſuſcępant cõfirmare & ſenſibilē eē mũdũ: & deũ: argumētoꝝ ſuoꝝ cõſequētia nõ uiderũt. Nã ſi mũdi pars ē hõ: & ſenſibilis ē mũdus ꝙ ſētit. Ergo ꝙ mortalis ē hõ: mortalis ſit mũdus neceſſe eſt: nec tãtum mortalis: ſed etiã oĩb⁹ morbis & paſſionib⁹ ſbięct⁹. Et econtrario ſi de⁹ ē mũdus: & ptes ei⁹ utiqꝫ ĩmortales ſũt: ğ & hõ de⁹ ē: ꝙ ps ē (ut dicitis) mũdi. Si hõ ğ iumēta & pecudes: & cętera gña beſtiaꝝ: & auiũ: & piſciũ: quoniã illa eodeꝫ mõ ſentiũt: & mundi ptes ſunt: At hoc tolerabile eſt. Nã & hęc colunt ęgyptij: ſed res eo puenit: ut & ranę & culices & formicę dij eē uideantur: ꝙ & ipſis ineſt ſenſus: & ex parte mũdi ſunt: ita ſemper argumēta ex falſo petita: ineptos & abſurdos exitus habent. Quid ꝙ ijdē ipſi aiunt: deoꝝ & hominũ cã mundum eſſe conſtructuꝫ: quaſi cõmunem domum. Ergo nec mundus deus eſt nec animás: ſi cõſtructus eſt: animans enim nõ conſtruitur: ſed naſcitur. Et ſi eſt ędificatus: & ſic utiqꝫ tanq̃ domus tanq̃ nauis. Eſt ergo aliquis artifex mundi deus: & ſeorſum erit mundus q factus eſt: ſeorſũ ille qui fecit. Iam illud q̃ repugnans & abſurdum: ꝙ cum cęleſtes ignes cęteraqꝫ mundi elementa deos eſſe affirment. Item ipſum deum mundum dicunt. Quomodo poteſt ex deorum multorũ aceruo unus deus cõfici: ſi aſtra dij ſunt: mundus ergo non deus ſed domicilium deorum eſt. Si uero mundus deus eſt: ğ illa oĩa quę ſunt in eo dij non ſunt: ſed dei mēbra: quę utiqꝫ ſola dei nomen accipere non poſſunt. Nec enim recte quis dixerit membra hominis unius multos homines eſſe: ſed tamen non eſt ſimilis comparatio animalis & mundi. Animal enim quia ſenſu ꝑdituꝫ eſt: etiã membra eius habent ſenſum: nec niſi a corpore diuulſa putreſcunt. Cuius igitur rei ſimilitudinem gerit mundus? Nimirum ipſi docent cum factum eſſe non diffitentur: ut eſſet dijs & hominibus quaſi cõmunis domus. Si ergo eſt conſtructus ut domus: nec ipſe deus eſt: nec elemēta quę ſunt partes eius: ꝙ neque domus habere dominium ſui poteſt: neqꝫ illa de quibus domus conſtat. Non tantum igitur ueritate: ſed etiam uerbis ſuis reuincuntur. Sicut enĩ domus in uſum habitandi facta per ſe nihil ſentit dominoqꝫ ſubięcta eſt: qui eam fecit aut incolit: ita mundus per ſe nihil ſentiens: factori deo ſubiacet: q eum in uſuꝫ ſui fecit.

Capitulum. Vij. Quod dupliciter peccant inſipiētes. Et ꝙ auaritia ſb optētu religionis colit̃ ꝑualēte: rõe: traditõe maiorū & qui fuerint maiores: quoꝝ auctoritas pręiudicat ueritati.

D Vplici ğ rõe peccat̃ ab inſipiētib⁹. Primū ꝙ elemēta ideſt dei opera deo ꝓferūt. Deinde ꝙ elementoꝝ ipoꝝ figuras hūana ſpecie cōphenſas colunt. Nā ſolis lunęqꝫ ſimulachra hūanum ī modū formāt. Itē ignis & terrę & maris q̄ illi Vulcanū: ueſtā: Neptunū uocāt: nec elemētis ipis ī aperto litāt. Tāta hoīes imaginū cupiditas tenet: ut iā uiliora dicāt illa q̄ uera ſūt: auro ſ. gemmis & ebore delectātur. Hoꝝ pulchritudo & nitor pſtrīgit oculos: nec ullā religionē putāt: ubicūqꝫ illa nō fulſerit. Itaqꝫ ſb optētu deoꝝ auaricia & cupiditas colit̃. Credūt enī deos amare quicqd ipi cōcupiſcūt: qcqd eſt ꝓpt̃ quod furta: & latrocinia: & homicidia quotidie ſęuiūt: ꝓpt̃ quod bella ꝑ totū orbē populos urbeſqꝫ ſbuertunt. Conſecrant ergo dijs manubias & rapinas ſuas: quos certe neceſſe eſt imbecilles eſſe: ac ſummę uirtutis expertes: ſi ſubięcti ſunt cupiditatibus. Cur enim cęleſtes eos putemus: ſi deſiderāt aliquid de terra? Vel beatos: ſi aliqua re indigent? Vel incorruptos: ſi uoluptati habent ea: in quibus appetendis cupiditas hominum non immerito damnatur? Veniunt igitur ad deos: non tam religionis gratia: quę nulla poteſt eſſe in rebus male partis & corruptibilibus: q̄ ut aurum oculis hauriant: nitorem leuigati marmoris aut eboris aſpiciant: ut īſignes lapillos & coloribus ueſtes: uel diſtincta gemmis fulgentibus pocula inſatiabili contemplatione contrectent. Et quanto fuerint ornatiora templa & pulchriora ſimulachra: tanto plus maieſtatis habere credātur: adeo religio eorum nihil aliud eſt: q̄ qđ cupiditas hūana mirat̃. Hę ſūt religiones quas ſibi a maioribus ſuis traditas ꝑtinaciſſime tueri ac defendere pſeuerant: nec conſiderāt quales ſint: ſed ex hoc ꝓbatas atqꝫ ueras eſſe cōfidunt: ꝙ eas ueteres tradiderūt: tantaqꝫ eſt auctoritas uetuſtatis: ut inquirere in eam ſcelus eē dicat̃. Itaqꝫ credit̃ ei paſſim tāq̄ cognitę ueritati. Deniqꝫ apud Ciceronē ſic dicit Cotta Lucillio. Hebes Balbe: qd Cotta: qd pontifex ſentiat: fac nunc ego intelligam: quid tu ſentias: a te enim philoſophe rõnem religionis accipere debeo. Maioribus aūt noſtris etiā nulla rõe reddita rationis eſt credē. Si credis cur

ergo rationē requiris quę pōt efficere ne credas? Si rōnē requiris & quęrendā putas: ḡ nō credis? Ideo enī q̄ris ut eā ſeq̄ris cū inue neris: docet te ecce rō: nō eē ueras religiones deoꝝ qd facies? Ma iores ne poti⁹ an rationē ſequeris? Quę qdē tibi nō ab alio īſinu ata: ſed a te ipſo īuēta & electa ē: cū oēs religiōes radicit⁹ eruiſti. Si rōnem maius: diſcedere te neceſſe ē ab īſtitutis & auctoritate maiorū: quoniā id ſolum rectum eſt quod ratio pręſcribit. Si autē pietas maiores ſequi ſuadet: fatere igitur & ſtultos illos fu iſſe: qui excogitatis contra rationem religionibus ſeruiunt & te ineptum qui id colas quod falſū eſſe cōuinceris. Sed tamen qm̄ nobis tantopere maioꝝ nomen opponitur: uideamus tamē qui fuerint maiores illi a quorum auctoritate diſcedi nefas dicitur. Romulus urbem cōditurus: paſtores inter quos adoleuerat con uocauit: cūq; is numerus cōdendę urbi parum idoneus uideret̄: conſtituit aſylum. Eo paſſim confugerūt: ex finitimis locis peſſi mi quiq; ſine ullo cōditōis diſcrimine ita cōflauit: ex bis oībus populū legitq; ī ſenatum eos: q ętate anteibant: & patres appella uit: quorum cōſilio gereret oīa: de quo ſenatu Pṗtius elegiaꝝ ſcriptor hęc loq̄tur. Buccina cogebat priſcos ad uerba quirites. Centū illi in prato ſępe ſenatus erat: Curia prętexto nunc q̄ nitet alta ſenatu: Pellitos habuit ruſtica corda patres. Hi ſunt patres quorū decretis eruditi ac prudētes uiri deuotiſſime ſeruiebant: idq; ueꝝ ac īmutabile omnis poſteritas iudicet: ꝙ centum pelliti ſenes ſenatū eſſe uoluerūt: quos tamen (ut in primo libro dictū eſt) Pompilius illexit ut uera crederent eſſe ſacra: quę ipſe trade bat. Eſt uero ꝙ illorum auctoritas tanti habeat̄ a poſteris: quos nemo cū uiuerēt neq; ſūm⁹ neq; īfim⁹ affinitate dignos iudicauit

Capitulū. Viij. Quod ratione poti⁹ īnitendū ē: & quę mi racula ſcripta ſunt ad confirmationem erroris multorum.

QVare oportet in ea re eē maxīe in qua uitę ratio uerſat̄ ſibi quēq; cōfidere: ſuoq; iudicio ac ṗpriis ſenſib⁹ niti ad inue ſtigādā & ṗpendendā ueritatē: q̄ credentem alienis errorib⁹ de cipi tanq̄ ipm̄ rationis exptem: dedit oībus deus ṗ uirili portio ne ſapientiam: ut & inaudita inueſtigare poſſent & audita ṗpen dere. Nec ꝙ nos illi temporibus anteceſſerunt. Sapientia quoq;

añceſſerunt:quę ſi oĩbus ęqualiť datur occupari ab añcedentib⁹ nõ põt: illibabilis ẽ tãq̃ lux & claritas ſolis:ꝙ ut ſol oculoꝝ: ſic ſapiẽtia lumẽ ẽ cordis hũani. Quare cũ ſapẽ: ideſt ueritatẽ q̃rere oĩb⁹ ſit ĩnatũ ſapiẽtiã: ſibi adimũt: q ſine ullo iudicio ĩuẽta maiorũ ꝓbãt: & ab aliis pecudũ more ducũť: ſed hõs fallit ꝙ maiorũ noĩe poſito nõ putãt fieri poſſe ut aut ĩpi plus ſapiãt: ꝙ minores uocãť: aut illi deſipuerĩt: ꝙ maiores noĩanť. Quid ğ ĩpedit quin ab ipſis ſumam⁹ exẽplũ. Aut qũo illi qui falſa ĩuenerãt poſteris tradiderũt: ſic nos q ueꝝ ĩuenim⁹ poſteris meliora tradam⁹. Supeſt ingens q̃ſtio cui⁹ diſputatõ nõ ab ingenio ſed a ſciẽtia uenit: quę plurib⁹ explicãda erit: ne qd dubiũ omnino relĩquať. Nam fortaſſe aliquis ad eã cõfugiat: q̃ a multis et nõ dubiis traduntur auctoribus eos ipſos quos docuimus deos nõ eẽ: maieſtateꝫ ſuã perſępe oſtendiſſe: & ꝓdigíjs: & ſomníjs: auguríjs: & oraculis: & ſane mľta enumerari poſſunt digna miracula. Imprimis illud quod Actius Nauius ſũmus augur cũ Tarquiniũ Priſcũ cõmoneret: ut nihil noui facere ĩciperet niſi prius eſſet inaugurat⁹: eiqꝫ Rex artis eius eleuans fidem diceret ut conſultis auibus renũciaret ſibi: utrũ ne fieri poſſet id qđ ĩpe aĩo cõcępiſſet affirmaretqꝫ Nauius poſſe. Cape igiť hãc inqt cotem eamqꝫ nouacula diſíjce: at ille incunctãter accępit ac ſecuit. Deinde illud quod Caſtor & Pollux bello latino apud lacum Iuturnę uiſi ſũt equoꝝ ſudoreꝫ abluentes cum ędes eoꝝ: quę iuncta fonti erat ſua ſponte patuiſſet. Iidem bello macedonico equis albis inſidẽtes Publio Vatieno romam nocte uenienti ſe obtuliſſe dicuntur: nũciãtes eo die regem Perſen uictum atqꝫ captũ: quod paucis poſt dieb⁹ litterę Pauli ueꝝ fuiſſe docuerũt. Illud etiã mirabile ꝙ ſimulachrũ fortunę muliebri non ſemel locutũ eſſe tradiť. Itẽ Iunonis monetę cum captis ueíjs unus ex militibus ad eam tranſferendam miſſus iocabũdus: ac ludens interrogaret utruꝫ ne romã migrare uellet? Reſpondit uelle: Claudia quoqꝫ proponitur in exemplo miraculi. Nam cũ ex libris ſibyllinis idęa mater eẽt accita & in uado tiberini fluminis nauis in qua uehebatur hęſiſſet: nec ullo modo aut ulla ui commoueretur: Claudiam ferunt quę ſemꝑ impudica eſſet habita ob nimios corporis cultus deam ſũmiſſis genib⁹ oraſſe: ut ſi ſe caſtam iudicaret ſuum cingulum ſequeretur. Ita nauĩ quę ab omni iuuẽtute non ualuit cõmoueri ab una muliere

eſſe commotam. Illud ęque mirum ꝙ Lue ſęuiente Aeſculapius Epidauro accitus urbē romā diuturna peſtilētia liberaſſe ꝓhibetur. Sacrilegi quoqꝫ numerari poſſūt: quoꝝ pręſētib⁹ poenis īiuriam ſuā dij uīdicaſſe credūtur. Appius Claudi⁹ cenſor cum aduerſus reſpōſum ad ſeruos publicos ſacra Herculis trāſtuliſſet: luminib⁹ orbat⁹ ē. Et potitiorum gens q̄ ꝑdidit ītra uni⁹ anni tempus extīcta eſt. Itē cenſor Fuluius cū ex Iunonis lacinię templo marmoreas tegulas abſtuliſſet: qb⁹ deę ędē fortunę eq̄ſtris quaꝫ romę fecerat tegeret et mēte captus ē. Et amiſſis duob⁹ filiis ī illirico militātib⁹ ſūmo animi merore cōſumptus eſt. Pręfect⁹ etiā M. Antonij Turullius cum apud choos euerſo Aeſculapij luco claſſem feciſſet: eodeꝫ poſtea luco a militib⁹ Cęſaris ē īterfect⁹. His exemplis adiungitur Pirrhus: qui ſblata ex theſauro Proſerpinę locrēſis pecunia naufragiū fecit a uicinis deę littoribus illiſus eſt: ut nihil pręter eā pecuniam incolumē reperiretur. Ceres quoqꝫ Milleſia multuꝫ ſibi apud homines uenerationis adięcit. Nam cum ab Alexandro capta ciuitas eſſet: ac milites ad eā ſpoliandam irrumpiſſent omnium oculos repente obięctus fulgor ignis extinxit. Reperiūtur etiam ſomnia q̄ uim deoꝝ uideantur oſtendere. Tiberio nāqꝫ Attinio homini plebeio qui per q̇etem obuerſatus eſſe Iupiter dicitur: & pręcępiſſe ut cōſulibus et ſenatui nūciaret ludis circenſibus ꝓximis ꝑ̄ſultorē ſibi diſplicuiſſe ꝙ Antronius maximus q̇dā diuerberatū ſeruū ſub furca medio circo ad ſuppliciū duxerat: ideoqꝫ ludos inſtaurari oportere: ꝙ cum ille neglexiſſet eodē die filiū ꝑdidiſſe: ipeaūt graui morbo eſſe correptus. Et cū rurſus eandē imagineꝫ cerneret quęrentem ſatis ne poenarū ꝓ neglecto imperio pependiſſet lectica delat⁹ ad cōſules: & omni re in ſenatu expoſita recępiſſe corporis firmitatē: ſuiſqꝫ pedibus domū redijſſe. Illud quoqꝫ ſomnium nō minoris admirationis fuit: quo Cęſar Auguſt⁹ dicit̄ eē ſeruat⁹. Nam cum bello ciuili brutiano implicitus graui morbo abſtinē proelio ſtatuiſſet medico ei⁹ Artorio mineruę ſpecies obſeruata eſt: monens ne ꝓpter corporis imbecillitatē caſtris ſe continēt Cęſar. Itaqꝫ in acie lectica ꝑlatus eſt. Eodē die a Bruto caſtra capta ſunt. Multa p̄terea exempla ſimilia poſſūt ꝓferri: ſed uereor ne ſi fuero in ꝓpoſitione reꝝ cōtrariaꝝ diutius īmoratus: aut oblitus eſſe propoſiti uidear: aut crimen loquacitatis incurram.

Capitulū.ix. Quod p inuidiā diaboli intrauit mors & pullulant radices errorum. Et q̄ deus ipſe natura eſt qui materiam primordialem & omnia fecit ex nihilo.

EXponā igit̄ oīum iſtoꝝ rōnem quo facili⁹ res difficiles & obſcurę ītelligant̄: & has oēs ſimulati numinis p̄ſtigias reuelabo: qb⁹ īducti hoīes a ueritatis uia lōgius receſſerunt: ſed repetā lōge lati⁹ ut ſi qs ad legēdū expers ueri & ignar⁹ acceſſerit. Inſtituat̄ atq; intelligat q̄ tādē ſit caput hoꝝ: & cā maloꝝ: & lumine accępto ſuos ac toti⁹ generis hūani pſpiciat errores. Sicut mater ſine exemplo genuit auctorē ſuum: ſic īeffabilit̄ pr̄ genuiſſe credēdus ē coęternū. De matre nat⁹ ē: q añ iam fuit de patre q aliquando non fuit: hoc fides credat: intelligentia non requirat. Ne autem non inuentum putet incredibile: aut repertum nō credat ſingulare. Cum eſſet deus ad excogitandum prudētiſſimus ad faciendum ſolertiſſimus anteq̄ ordiretur hoc opus mundi: quoniā pleni & cōſūmati boni fons in ipō erat: ſicut eſt ſemper ut ab eo bono tāq̄ riuus oriretur: lōgeq; pflueret pduxit ſimilē ſui ſpiritū qui eſſet uirtutibus dei patris pręditus. Quomodo autem id uoluerit: in quarto docere conabimur libro. Deinde fecit alterum in quo īdoles diuinę ſtirpis nō pmanſit. Itaq; ſuapte inuidia tanq̄ ueneno infectus eſt: & ex bono ad malū tāſcendit: ſuoq; arbitrio quod a deo illi liberū datum fuerat contrarium ſibi nomen aſciuit. Vnde apparet cunctorum malorum fontem eſſe liuorem. Inuidit enim illi anteceſſori ſuo: qui deo patri perſeuerando tum cōprobatus etiam & carus eſt. Hunc ergo ex bono p ſe malū effectū gręci λιαβόλον.i. diabolū appellāt: nos criminatorē uocamus: q̄ crimina in q̄ ipſe illicit ad deū deferat. Exorſus igitur deus fabricam mundi illum primū & maximū filium pręfecit operi uniuerſo: eoq; ſimul & conſiliatore uſus ē: & artifice in excogitandis: ornandis: pficiēdiſq; rebus: quoniā is & prudētia: et puidētia: & ratione: & poteſtate pfectus eſt: de quo nūc partius q̄ alio loco: & uirtus: & nomē eius: & ratio ine narrāda nobis erit. Nemo quęrat ex qb⁹ iſta materiis: tā magna: tam mirifica opera de⁹ fecerit. Omnia enim fecit ex nihilo: Nec audiendi ſunt poetę: qui aiunt chaos in principio fuiſſe: ideſt cōfuſionem rerum atq; elemētorum. Poſtea uero deum dirimiſſe

omnē illā cōgeriē: ſinguliſq3 reb⁹ ex cōfuſo aceruo ſeparatis ī ordi
nemq3 deſcriptis īſtruxiſſe mūdū parit̄ & ornaſſe: qb⁹ facile eſt
rñdere ptātē dei nō ītelligentib⁹: quē credūt nihil efficē poſſe ni
ſi ex mā ſbiacente ac parata: in q̄ errore etiā pħi fuerūt. Nā Cice-
ro de natura deoꝝ diſputās ait ſic. Primū igit̄ nō eſt ꝓbabile eā3
materiā rerum: unde orta ſunt omnia eē diuina ꝓuidētia effectā:
ſed habere & habuiſſe uim: & naturam ſua3: ut igitur faber cum
quid ędificaturus eſt: non ipſe facit materiam: ſed ea utitur quę
ſit parata fictorq3 ita cera. Sic iſti ꝓuidentię diuinę materia3 prę
ſto eſſe oportuit nūquā ipſe faceret: ſed quam haberet paratam
ꝗ ſi non eſt a deo materia facta: ne terra quidem: & aqua: & aer:
& ignis a deo factus eſt. O q̄ multa ſunt uicia ī his decē uerſib⁹.
Primum ꝗ is qui in aliis diſputationibus & libris fere omnibus
ꝓuidentię fuerit aſſertor: & qui acerrimis argumentis impugna
uerit eos: qui prouidentiam non eſſe dixerunt. Idem nunc quaſi
proditor aliquis aut tranſfuga prouidentiam conatus eſt tollē:
in quo ſi contradicere uelis: nec cogitatione opus eſt: nec labore
ſua illi dicta recitanda ſunt. Nec enim ab ullo poterit Cicero q̄
a Cicerone uehementius refutari. Sed concedamus hoc mori &
inſtituto academicorum: ut liceat hominibus ualde liberis di
cere ac ſentire quę uelint: ſententias ipſius conſideremus. Nō eſt
inquit ꝓbabile materiam rerum a deo factam. Quibus hoc argu
mentis probes? Nihil enī dixiſti quare hoc non ſit ꝓbabile. Itaq3
mihi econtrario uel maxime probabile uidetur: nec tamen temē
uidetur cogitanti plus eſſe aliquid in deo: quem profecto ad im
becillitatem hominis redigis: cui nihil aliud q̄ opificiū cōcedis.
Quomodo igitur ab homīe diuina illa uis differret: ſi ut homo
ſic etiam deus ope indigeat aliena? Indiget autem ſi nihil moliri
poteſt: niſi ab altero illi materia miniſtretur: quod ſi fit imperfe
ctę utiq3 uirtutis eſt: & erit iam potentior iudicandus materię in
ſtitutor. Quo igitur nomine appellabitur qui potentia deu3 uin
cit? Siquide3 maius eſt propria facere: q̄ aliena diſponere. Si aūt
fieri non poteſt ut ſit potentius deo quicq̄: quē neceſſe eſt ꝑfectę
eſſe uirtutis poteſtatis rationis. Idem igitur materię fictor eſt:
qui & rerum ex materia conſtantium (neq3 enim deo non faciēte
& inuito) eſſe aliquid: aut potuit aut debuit. Sed probabile eſt
inquit materiam rerum & habere & habuiſſe uim & naturā ſuā

quã uim potuit habere nullo dante:quã naturã nullo generante. Si habuit uim:ab aliquo eã aſſũpſit. A quo aũt ſumẽ niſi a deo potuit. Si habuit nãm q̃ utiq; a naſcẽdo dicit̃:nata ẽ:a quo autẽ niſi a deo potuit ꝓcreari. Natura enĩ qua dicitis orta eẽ oĩa ſi cõſiliũ nõ habet:efficẽ nihil põt. Si aũt gñandi aut faciẽdi potẽs ẽ: habet ẽ cõſiliũ:& ꝓpterea deus ſit neceſſe eſt. Nec alio nomine appellari põt ea uis:in qua ineſt & ꝓuidẽtia excogitãdi & ſolertia poteſtaſq; faciẽdi. Meli⁹ igit̃ Seneca omniũ ſtoicoꝝ acutiſſimus:q uidet nil aliud eẽ nãm q̃ deum. Ergo inquit deũ non laudamus:cui naturalis eſt uirtus:nec illam didicit ex ullo: ĩmo laudabimus:quãuis enim naturalis illi ſit:ſibi illam dedit:quoniã deus ipſa natura eſt. Cum igitur ortum rerum tribus naturę:ac detrahis deo in eodem luto hęſitans uerſuram ſoluis. A quo.n. fieri negas:ab eodem plane fieri mutato nomine confiteris. Sequtur ineptiſſima comparatio:ut enĩ faber inquit cum quid ędificaturus eſt:non ipſe facit materiam: ſed utitur ea quę ſit parata:fictorq; item cera. Sic iſti prouidentię diuinę materiam eſſe p̃ſto oportuit:nõ quã ipſe faceret:ſed quam haberet paratam: immo uero non oportuit. Erit enim deus minoris poteſtatis ſi ex parato facit quod eſt hominis. Faber enim ſine ligno nihil ędificabit quia lignum ipſum facere non poteſt. Non poſſe autem imbecillitatis eſt humanę:deus uero facit ſibi ipẽ materiam:quia poteſt. Poſſe enim dei eſt:nam ſi non poteſt:deus non eſt. Homo facit ex eo quod eſt:q; per mortalitatẽ ĩbecillis eſt:per imbecillitatem definitę ac modicę poteſtatis. Deus aũt fecit ex eo qđ non eſt:q; per ęternitatem fortis eſt:per fortitudinem poteſtatis immenſę: quę fine ac modo caret ſicut uita factoris. Quid ergo mirum ſi facturus mundum deus:prius materiam de qua faceret pręꝑauit ex eo quod non erat: quia nefas eſſet deum aliunde aliquid mutuari:cum in ipſo uel ex ipſo ſint omnia. Nam ſi eſt aliquid añ illum factum:& quicq̃ non ab illo factum eſt:poteſtatem dei et nomen amittet. At enim materia nunquam facta ẽ ſicut deus qui ex materia fecit hũc mundum. Duo igitur conſtituuntur ęterna: & quidem inter ſe contraria:quod fieri ſine diſcordia & pernicie non põt. Collidant enim neceſſe ẽ ea:quorum uis & ratio diuerſa ẽ:ſic utraq; ęterna eſſe non poterunt:ſi repugnant: q; ſupare alterum neceſſe eſt:ergo fieri nõ poteſt: quin ęterni natura ſit

ſimplex:ut ĩde oĩa uelut ex fonte deſcẽderĩt. Itaq̧ aut de⁹ ex mã ortus ẽ:aut mã ex deo. Quid hoꝝ ſit ueri⁹ facile eſt intelligi. Ex his enĩ duob⁹ alteꝝ ſenſibile ẽ:alteꝝ caret ſenſu. Ptãs faciendi ali qd nõ põt eſſe niſi in eo qđ ſentit:qđ ſapit:qđ cogitat:qđ moue tur. Nec incipi aut fieri aut conſũmari quicq̃ põt:niſi fuerit rõne prȩuiſu;. Et quẽadmodum fiat anteq̃ eſt:aut quẽadmodum con ſtet poſtq̃ fuerit effectum. Deniq̧ is facit aliquid qui habet uolũ tatem ad faciendum:& manus ad id quod uoluit implendum. Quod autem inſenſibile eſt:iners & torpidũ ſemper iacet:nihil inde oriri põt:ubi nullus eſt motus uoluntarius. Nam ſi omne animal ratione conſtat:certe naſci ex eo non põt:quod ratione ꝓ ditum nõ eſt:nec aliunde accipi poteſt id:quod ibi unde petitur non eſt. Nec tamẽ commoueat aliquem:ꝙ animalia quȩdam de terra naſci uidentur. Hȩc enim nõ terra per ſe gignit:ſed ſpirit⁹ dei ſine quo nihil gignitur. Non ergo deus ex materia:quia ſen ſu prȩditum ex inſenſibili:ſapiens ex bruto: impatibile de pati bili:expers corporis de corporali nũq̃ poteſt oriri: ſed materia potius ex deo eſt. Quicquid enĩ eſt ſolido & contractabili cor pore:accȩpit externa; uim:quod accȩpit uim diſſolubile eſt: qđ diſſoluitur interibit:quod interit ortum ſit neceſſe eſt. Quod ortum eſt habuit fontem unde oriretur:ideſt factorem aliquem ſentientem:prouidum:peritumque faciendi:is eſt profecto nec ullus alius q̃ deus. Qui quoniam ſenſu:ratione:prouidentia:po teſtate:uirtute prȩditus eſt:& animantia & inanimata creare & efficere põt:quia tenet quomodo quicq̧ ſit faciendum. Materia uero ſemꝑ fuiſſe nõ põt:quia mutationẽ non caperet: ſi fuiſſet. Quod enim ſemper fuit:ſemper eſſe nõ deſinit: & unde abfuit ꝑncipiũ abeſſe hinc etiã finẽ neceſſe eſt. Quinetia; facilius eſt ut id quod habuit initium fine careat:q̃ ut habeat finẽ:quod initio caruit. Materia ergo ſi facta non eſt:nec fieri ex ea quicq̃ poteſt. Si fieri ex ea non poteſt:nec materia quidem erit. Materia enim eſt ex qua fit aliquid. Omne autem ex quo fit:quia recipit opifi cis manum deſtruitur:& aliud eſſe incipit. Ergo quoniam fine; habuit materia:tum cu; factus eſt ex ea mundus:& initiũ quoq̧ habuit. Nã quod deſtruitur:ȩdificatũ eſt:qđ ſoluiť:alligatum: quod finitur:incoeptũ eſt. Si ergo ex commutatione ac fine ma teria colligiť habuiſſe ꝑncipiũ:a quo alio fieri niſi a deo potuit?

Solus igiť deus eſt q fact⁹ nõ eſt:& idcirco deſtruere alia poteſt ipſe deſtrui nõ põt:pmanebit ſemp in eo qđ fuit:ꝙ nõ ẽ aliunde gñat⁹:nec ort⁹:nec natiuitas ei⁹ ex aliqua re alia pẽdet:q̃ illũ mu tata diſſoluat. Ex ſeipõ ẽ ut ĩ p̃ dixim⁹ libro. Et iõ talis ẽ qualeꝫ ſe eẽ uoluit ĩpaſſibilis:ĩmutabilis:ĩcorrupt⁹:beat⁹:ęternus. Iã uero illa cõcluſio q̃ ſnĩam terminauit Tullius multo abſurdior:ꝙ ſi mã inquit a deo nõ eſt facta:nec terra qdem:& aqua:& aer:& ignis a deo factus eſt. Quã callide piculum pręteruolauit. Sic .n. ſuperi⁹ illud aſſũpſit tanq̃ pbatione non indigeret:cũ id multo eſſet incertius:q̃ illud ppter quod aſſũptũ ẽ. Si nõ eſt inqt a deo facta mã:nec mundus a deo factus eſt. Ex falſo maluit colligere quod falſum eſt:q̃ ex uero quod uerum. Et cum debeant incerta de certis pbari:hic pbationẽ ſumpſit ex incerto ad euertẽdũ qđ erat certum. Nam diuina prouidentia effectum eẽ mundũ:ut taceam de maxĩo Triſmegiſto q hoc prędicat. Taceã de carminibus Sibyllaꝝ:quę idẽ nũciant. Taceã de pphetis:q opus mundi & opificiũ dei uno ſpiritu ac pari uoce teſtãť. Etiã inter pħos pene uniuerſos cõuenit. Idẽ etiã pythagorici:ſtoici:pipothetici: q ſũt p̃ncipales oĩum diſciplinę. Deniqꝫ a p̃mis illis ſeptẽ ſapientibus:uti a Socrate uſqꝫ ad platonẽ p cõfeſſo etiã ĩdubitato hĩtũ ẽ donec un⁹ multis poſt ſeculis extitit delirus Epicurus q auderet negare id qđ ẽ euidẽtiſſimũ ſtudio.ſ.inueniẽdi noua ut nomĩe ſuo cõſtitueret diſciplinam:& ꝙ nihil noui potuit repire: ut tñ diſſentire a cęteris uideẽť:uetera uoluit euertẽ:in quo illũ circũlatrantes pħi oẽs coarguerũt. Certius ẽ igiť mũdũ puidẽtia ĩſtructũ:q̃ mãm puidentia cõglobataꝫ. Quare non oportuit putare: idcirco mũdum non eẽ diuina puidentia factum:ꝙ mã eius diuina puidentia facta non ſit:ſed ꝙ mundus diuina puidentia ſit effectus:etiam mãm eſſe factam diuinitus. Credibilius eſt enim mãm potius a deo factam:ꝙ deus oĩa põt:q̃ mũdum a deo non eſſe factũ:ꝙ ſine mẽte rõe cõſilio nihil fieri põt. Veꝝ hęc nõ Ciceronis eſt culpa:ſed ſectę. Cũ enĩ ſuſcępiſſet diſputatiõem qua deoꝝ nãm tollẽt:de qua pħi garriebant:oẽm diuinitateꝫ ignorãtia ueri putauit eẽ tollẽdaꝫ. Itaqꝫ deos potuit tollẽ:ꝙ non erant. Cũ aũt puidẽtiã diuinaꝫ:q̃ ẽ in uno deo conaretur euertere:quia contra ueritatem niti coeperat:ſed deficientibus argumentis in hanc foueaꝫ neceſſario decidit:unde ſe extricare nõ poſſet. Hic g̃

illũ teneo hęrentē:teneo defixũ:quo Lucilli⁹ q cõtra diſſerebat obmutuit. Hic eſt ergo cardo reꝝ:hic uertũť oĩa. Explicz ſe Cotta ſi põt ex hac uoragine: ꝓferat argumēta qb⁹ doceat ſemper fuiſſe mãm:quã nulla ꝓuidētia effecerit. Oſtēdat qũo qcq̃ pōderoſũ & graue aut eē potuerit ſine auctore:aut ĩmutari ualuerit: ac deſierit eē qđ ſemp fuit:ut ĩcipet eē qđ nũq̃ fuit. Quę ſi docuerit tũ demũ aſſētiat ne mũdũ qdē diuina ꝓuidētia cõſtitutũ: & tñ ſic aſſentiar:ut aliis illũ laq̃is teneã. Eodē .n. quo nollet reuoluer:ut dicat & mãm de q̃ mũd⁹ ē:& mũdũ q de mã eſt nã extitiſſe:cũ ego ipſam nãm deũ eſſe contendam. Nec enim poteſt facere mirabilia:ideſt maxima ratione cõſtantia:niſi qui habet mētem:prouidentiam:poteſtatez:ita fiet:ut deus fecerit omnia: nec quicq̃ eſſe poſſit omnino:quod nõ originem a deo traxerit. At idem quotiens Epicureus eſt:& nõ uult a deo factũ eſſe mundũ quęrere ſolet qbus manibus:quibus machinis:quibus uectibus: qua molitione hoc tantum opus fecerit. Videret fortaſſe ſi eo tempore potuiſſet eſſe quo deus fecit. Sed ne perſpiceret homo dei opera:noluit eum inducere in hunc mundum niſi ꝑfectis oĩbus ſed ne induci quidem poterat. Quomodo enim ſubſiſteret cũ fabricaretur deſup cęlũ:terra ſubter fundaretur:cum fortaſſe humida uel nimis corporata rigorib⁹ concreſceret:uel igneis caloribus incocta & ſolidata dureſceret! Aut quomõ uiueret ſole nõdũ inſtituto:nec frugibus ac animalibus natis! Itaqz neceſſe fuit hominē poſtremo fieri:cum iam mundo cęteriſqz rebus manus ſumma eſſet ĩpoſita. Deniqz ſanctę litterę docent hominem fuiſſe ultimũ dei opus:& ſic inductũ fuiſſe in hũc mũdũ:quaſi in domũ iã paratã & inſtructã. Illius enim cauſa facta ſunt oĩa. Idem etiã poetę fatentur. Ouidius perfecto iã mundo & uniuerſis animalib⁹ figuratis hoc addidit. Sancti⁹ his aĩal mentiſqz capatius alte:Deerat adhuc:et quod dominari in cętera poſſet. Natus homo eſt:a deo nefas extimandum eſt ea ſcrutari q̃ deus uoluit eē celata. Veꝝ ille non audiendi aut diſcendi ſtudio requirebat:ſed refallēdi ꝗz cõfidebat neminē id poſſe dicere. Quaſi uero ex hoc putãdũ ſit nõ eſſe hęc diuinit⁹ facta:ꝗz qũo fcã ſint nõ põt ꝓuideri. An tu ſi educat⁹ ĩ domo fabrefacta & ornata nullã unq̃ fabricã uidiſſes:domũ illã putaſſe nõ ab hoĩe eē ędificataz: ꝗz qũo edificatur ignorares. Idem profecto de domo quęreres

quod nũc de mundo reqris: qbus manib⁹ qb⁹ ferramẽtis homo tãta eẽt opa molit⁹: maxīe ſi ſaxa īgentia: īmẽſa cemẽta: uaſtas co lũnas opus totũ ſſblime & excelſũ uideres. Nõne hęc tibi huma naꝝ uiriũ modũ uiderẽť excedere: ꝙ illa nõ tã uiribus q̃ rõe atq; artificio facta eẽ neſcires? ꝙ ſi hõ q̃ nihil pfectũ eſt tñ plus efficit rõe q̃ uires ei⁹ exiguę patiãť: qd ẽ cur īcredibile tibi eẽ uideať: cu; mundus diciť fact⁹ a deo: in quo ꝙ pfect⁹ eſt nec ſapiẽtia poteſt habere terminum: nec fortitudo menſuram? Opera ipſius uiden tur oculis quomodo aũt illa fecerit nec mẽte qdem uidẽtur: ꝙ ut Hermes ait mortale immortali temporale perpetuo: corruptile incorrupto propinquare non põt: ideſt ppius accedere & intelli gentia ſubſequi. Et ideo terrenum adhuc animal reꝝ cęleſtium p fectionẽ nõ capit: quia corpore quaſi cuſtodia ſeptu; teneť: quo minus ſoluto ac libero ſenſu cernat oĩa. Sciat igiť q̃ inepte faciat qui res inenarrabiles quęrit: hoc eſt enĩ modum conditionis ſuę tñſgredi: nec intelligere quouſq; homini liceat accedere. Deniq; cũ aperiret homini ueritatẽ deus ea ſola ſcire nos uoluit: quę inť fuit hominẽ ſcire ad uitã conſequendam. Quę uero ad curioſa; & pfanã cupiditatem pertinebãt reticuit ut arcana eſſent. Quid ergo quęris quę nec potes ſcire? Nec ſi ſcias beatior fias. Perfecta eſt in homine ſapiẽtia: ſi & deũ eẽ unũ: & ab ĩpo eẽ facta uniuer ſa cognoſcat.

Capitulũ. x. Quod deus quatuor elementa diſtinxit & qua tuor qualitates: & quatuor tempora: & ꝙ ex calore & humore ſit uita: & quare homines igne: cętera animalia aqua magis utanť

NVnc quoniam refutauimus eos qui de mundo & factore eius deo aliter ſentiũt q̃ ueritas habet: ad diuinam mundi fabricã reuertamur: de qua in arcanis ſanctę religionis litteris tra ditur. Fecit igitur deus pmũ oĩum cęlum: & in ſſblime ſuſpẽdit quod eſſet ſedes ipſius dei conditoris. Deinde terrã fundauit ac cęlo ſubdidit: quã homo cum cęteris animaliũ generibus incole ret. Eã uoluit humore circũflui & cõtineri: ſuũq; uero hĩtaculu; diſtĩxit claris luminib⁹: & ĩpleuit ſole. ſ. lunęq; orbe fulgenti & aſtroꝝ micãtiũ ſplẽdẽtib⁹ ſignis adornauit: tenebras aũt ꝙ ẽ his cõtrarium cõſtituit in terra. Nihil enim per ſe continet luminis niſi accipiat a cęlo: in quo poſuit lucem perennem: & ſuperos et

uitam perpetuã. Et cõtra in terra tenebras & inferos & mortem. Tanto enĩ hęc ab illis ſupiorib⁹ diſtãt: quantũ mala bonis & uicia uirtutib⁹. Ipſi⁹ quoq; terrę binas partes contrarias inter ſe diuerſaſq; cõſtituit. ſ. oriẽtẽ occidẽtemq;: ex qbus oriẽs deo accẽſetur: q ipẽ luminis fons & illuſtrator eſt rex: & qď oriri nos faciat ad uitã ſempiternã. Occidẽs aũt cõturbatę illi prauęq; menti aſcribit: qď lumẽ abſcõdat: qď tenebras ſemp inducat. Et quod homines faciat occidere atq; ĩterire peccatis. Nã ſicut lux oriẽtis eſt: in luce aũt uitę ratio uerſat: ſic occidẽtis tenebrę ſunt. In tenebris autem mors & interitus continetur. Deinde alteras partes eadem ratione dimenſus eſt meridiem ac ſeptentrione;: quę partes illis duabus ſocietate iunguntur. Ea enim quę eſt ſolis calore flagrantior: proxima eſt & cohęret orienti. At illa quę frigoribus & perpetuo gelu torpet: eiuſdem eſt cuius extremus occaſus. Nam ſicut contrarię ſunt lumini tenebrę: ita frigus calori: ut igitur calor lumini eſt proximus: ſic meridies orienti ut frig⁹ tenebris: ita plaga eſt ſeptentrionis occaſui. Quibus ſingulis partibus ſuum tempus attribuit: Ver ſcilicet orienti: Aeſtatem meridionali plage: Occidentis autumnus eſt: Septentrionis hibernus. In his quoq; duabus partibus meridionali & ſeptentrionali figura uitę & mortis continetur: quia uita in calore eſt: mors ĩ frigore. Sicut autem calor ex igne eſt: ita frigus ex aqua. Secũdu; hax partiũ dimẽſionẽ diem quoq; facit ac noctem: quę ſpatia et orbes tempox perpetuos ac uolubiles quos uocam⁹ annos alterna per uices ſucceſſione cõficiant. Dies quem pm⁹ oriẽs ſbmini ſtrat: dei ſit neceſſe eſt: ut omnia quęcũq; meliora ſunt. Nox aũt quam occidens extremus inducit: ei⁹ ſcilicet quẽ dei eſſe ęmulu; diximus. Quę duo etiã in hoc pręſcius futurorum deus fecit: ut ex his & uerę religionis: & falſax ſuperſtitionu; imago quęda; oſtenderet. Nam ſicut ſol qui oritur in diem licet ſit unus: unde ſolem eſſe appellatũ Cicero uult uideri: q obſcuratis ſideribus ſolus appareat: tamen q uex ac perfectę plenitudinis lumẽ eſt: et calore potiſſimo: & fulgore clariſſimo illuſtrat omnia: ita ĩ deo licet ſit unus: & maieſtas & uirtus & claritudo perfecta ẽ. Nox autem q̃ prauo illi Antitheo dicimus attributam eius ipius multas & uarias religiones per ſimilitudinem demonſtrat. Quãuis enĩ ſtellę innumerabiles micare ac radiare uideant: tamẽ quia nõ

ſunt plena ac ſolida lumina nec caloris pferũt quicq̃: nec tenebras multitudine ſua uincunt. Duo igit̃ illa pncipalia inueniunt̃: q̃ diuerſam & cõtrariã ſibi habẽt ptãtem: calor & humor: quę mirabilit̃ deus ad ſuſtẽtãda & gignẽda oĩa excogitauit. Nã cũ uirt⁹ dei ſit in calore & igni: niſi ardorẽ uimq; ei⁹ admixta humoris ac frigoris mã tempaſſet: nec naſci quicq̃: nec cohęrere potuiſſet qn ſtatĩ cõflagratiõe ĩteriret: quicqd eẽ coepiſſet. Vñ phi quidã & poetę diſcordi cõcordia mundũ cõſtare dixerũt: ſed rõnem penitus non uiderũt. Heraclius ex igne nata eſſe oĩa dixit. Tales Mileſius ex aqua. Vterq; uidit aliquid: ſed errauit tamẽ uterq;: quod alterutrum ſi ſolum fuiſſet: neq; aqua naſci ex igne potuiſſet: neq; rurſus ignis ex aqua: ſed eſt uerius ſimul ex utroq; pmixto cuncta generari. Ignis quidem permiſceri cum aqua non poteſt: quia ſunt utraq; inimica: & ſi cõminus uenerint: alterutrum quod ſuperauerit conficiat alterum neceſſe eſt: ſed eorum ſubſtãtię permiſceri poſſunt. Subſtantia ignis calor eſt: aquę humor. Recte igitur Ouidius. Quippe ubi temperiem ſũpſere humorq; calorque concipiunt: & ab his oriuntur cuncta duobus. Cumq; ſit ignis aquę pugnax uapor humidus oĩs: Res creat & diſcors cõcordia foetibus apta eſt. Alterum enim quaſi maſculinum elementum eſt: alterũ quaſi foemininum: alterum actiuũ: alterum patibile. Ideoq; a ueteribus ĩſtitutum eſt: ut ſacramento ignis et aquę nuptiarum foedera ſanciantur: quod foetus animantium calore & humore corporentur: atq; animentur ad uitam. Cum enim conſtet omne animal ex anima & corpore: materia corporis in humore eſt: animę calore. Quod ex auium foetibus datur ſcire: quos craſſi humoris plenos niſi opifex calor fouerit: nec humor poteſt corporari: nec corpus animari. Exulibus quoq; ignis & aqua interdici ſolebat. Adhuc enĩ uidebatur nefas: q̃uis malos tamen homines ſupplicio capitis afficere. Interdicto igit̃ uſu earum rerum: quibus uita cõſtat hominum: perinde habebatur ac ſi eſſet qui eam ſententiam excęperat morte mulctatus. Adeo iſta duo elemẽta prima ſunt habita: ut nec ortum hominis: nec ſine his uitam crediderĩt poſſe conſtare. Horũ alterũ nobis commune eſt cũ cęteris animantibus: alterum ſoli homini datũ. Nos enĩ quoniã cęleſte atq; ĩmortale animal ſum⁹: igne utimur: q nobis ĩ argumẽtũ ĩmortalitatis dat⁹ eſt: qm̃ ignis e cęlo ẽ: cuius nã

ꝙ mobilis eſt: & ſurſum nititur: uitę continet rationem. Cętera uero aĩalia qm̃ tota ſunt mortalia: tantũmodo aqua utuntur: qđ eſt elementũ corporale atq; terrenũ: cuius nã ꝙ mobilis ẽ: ac deorſu; uergẽs: figurã mortis oñdit: iõ pecudes neq; ĩ cęlũ ſuſpiciunt: neq; religiones ſentiũt: qm̃ ab his uſus ignis alienus eſt. Vñ aũt uel qũo deus hęc duo ꝑncipalia: ignem & aquã uel accẽderit uel eliquauerrit: ſolus ſcire poteſt qui fecit.

Capitulũ. xi. Quod creato mundo facta animalia ꝓpter homines ſunt: & tandem homo ipſe. Et qđ ſit ꝙ poetę finxerunt Deucalionem homines reparaſſe: Et ꝙ Ariſtoteles falſum putauit mundum eſſe ęternum. Et quę ſunt tres partes.

COnſũmato igitur mundo: animalia uariꝫ generis diſſimilibus formis: & magna & minora uti fierent imꝑauit. Et facta ſunt bina: ideſt diuerſi ſexus ſingula: ex quorum foetibus & aer: & terra: & maria completa ſunt. Deditq; his omnibus generatim deus alimenta de terra: ut uſui eſſe hominibus poſſent. Alia nimirum ad cibos: alia uero ad ueſtimentum. Quę aũt magnaꝝ ſunt uiriũ: ut in excolẽda terra iuuarent: unde dicta ſunt iumenta: ita rebus omnibus mirabili deſcriptiõe cõpoſitis: regnu; ſibi ęternum parare conſtituit: & innumerabiles animas ꝓcreare quib⁹ ĩmortalitatem daret. Tum fecit ipe ſibi ſimulachrum ſenſibile atq; ĩtelligens: ideſt ad imaginis ſuę formam: qua nihil poteſt eſſe perfectius: homine; figurauit ex limo terrę: unde homo nuncupatus eſt: ꝙ ſit factus ex humo. Deniq; Plato humanã formã; theoidẽ eſſe ait. Et Sibylla quę dicit. εικωμ εσ τ αθρωποσ εμη λοτον ορθον εχουσα. i. imago eſt homo mea rationem rectam habens. De hac hominis fictione poetę quoq; quãuis corrupte: tamen non aliter tradiderũt. Nãq; hominẽ de luto a Prometheo factum eẽ dixerunt. Res eos non fefellit: ſed nomẽ artificis. Nullas enim litteras ueritatis attigerãt: ſed quę ꝓphetarum uaticinio tradita in ſacrario dei continebanť: ea de fabulis & obſcura opinione collecta & deprauata ut ueritas a uulgo ſolet uariis ſermonibus diſſipata corrumpi: nullo addente aliqđ aliud quod audierat carminibus ſuis cõprehenderũt. Et hꝰ qdẽ inepte ꝙ tã mirabile: tamq; diuinũ opificiũ homini dederũt. Quid. n.

homo.

ueritas ſolet a uulgo corrumpi

opus fuit hominem de luto fingi: cum poſſet eadem ratione generari qua ipſe Promoetheus ex Iapetho natus ē? Qui ſi fuit hō generare hominem potuit: facere non potuit. De diis aūt illum non fuiſſe poena eius in caucaſo monte declarat. Sed neq; patrē ipſius Iapethum: patruumq; Thitana quiſq̄ deos nuncupauit: q2 regni ſublimitas penes Saturnum ſolum fuit: per quam diuinos honores cum omnibus ſuis poſteris conſecutus eſt. Multis argumentis hoc figmentum poetarum coargui poteſt. Factū eſt diluuium: ad perdendam tollendamq; ex orbe terrę maliciam cōſtat inter omnes. Idem enī & ph̄i poetę ſcriptoreſq; rerum antiquarum loquūntur: in eo maxīe cum ꝓphetarū ſermone conſentiūt. Si ergo cathacliſmus a deo ideo factus eſt: ut malicia: q̄ ꝑ nimiā multitudinē increuerat perderet̄: qūo fictor hominis Promoetheus fuit: cuius filium Deucalionem iidem ipſi ob iuſtitiam ſolum eſſe dicunt ſeruatum? Quomodo unus gradus & una progenies orbem terrę tam celeriter potuit hominibus implere? Sed uidelicet hoc quoq; ſic corruperunt: ut illud ſuperius: cum ignorarent in quo tempore cathacliſm9 ſit factus in terra: & quis ob iuſtitiam meruerit genere hūano pereunte ſaluari: & quomodo aut cum quibus ſeruatus ſit: quę omnia ꝓpheticę litterę docent. Apparet ergo falſum eſſe quod de opificio Promoethei narrāt. Veꝝ q2 poetas dixeram non omnino mentiri ſolere: ſed figuris inuoluere & obſcurare: q̄ dicāt nō dico eſſe mētitos: ſed ꝑmum omnium Promoetheum ſimulachrum hominis formaſſe depīgi & molli luto. Ab eoq; natā eē primo artem ſtatuas & ſimulachra fingendi. Siquidem Iouis temporibus fuit: quibus primū templa cōſtitui & noui deoꝝ cultus eſſe coeperunt: ſic ueritas fucata mendacio eſt: & illud quod a deo factū ferebat̄ homini qui opus diuinum imitatus eſt coepit aſcribi. Cęterū fictio ueri ac uiui hominis e limo dei eſt: quod Hermes quoq; tradidit: q nō tantum hominē ad imaginem dei factū eē dixit a deo: ſed etiam illud explanare tentauit: q̄ ſb̄tili rōe ſingula quęq; in corpore hominis mēbra formauerit: cū eorum nihil ſit qd̄ non tantundem ad uſus neceſſitatē: quantū ad pulchritudinē ualeat. Id uero etiā ſtoici cum de prouidentia dixerunt facere conant̄: & ſecutos eos Cicero pluribus quidē locis: ſed tamen materiam tam copioſā & uberem ſtrictim contigit: quam ego nunc idcirco prętereo: q2

nuper proprium de ea re librũ ad Demetrianũ auditorem meũ ſcripſi. Illud hͦ loco ꝓterire nõ poſſũ: ꝙ errãtes philoſophi qdã aiunt hoĩes cęteraqꝫ aĩalia ſine ullo artifice orta eſſe de terra. Vñ illud uirgilianũ ẽ. Terrea ꝓgenies duris caput extulit aruis. Et hi maxĩe fuerũt ĩ ea ſnĩa: q eſſe ꝓuidẽtiã negãt. Nã ſtoici aĩantium fabricã diuinę ſolertię tribuũt: Ariſtoteles aũt labore ſe ac moleſtia liberauit dicens ſemꝑ fuiſſe mũdũ. Itaqꝫ & hũanũ genus & cętera quę in eo ſunt initium nõ habere: ſed fuiſſe ſemꝑ: ac ſemꝑ fore. Sed cum uideamus ſingula quęqꝫ aĩalia quę añ non fuerũt incipere eſſe & eſſe deſinere: neceſſe eſt totum genus aliquando eẽ coepiſſe: aliquãdo deſinituꝝ eſſe ꝙ coepit. Omnia enim trib⁹ temporib⁹ contineri neceſſe eſt: ꝓterito: pręſenti: futuro. Pręteriti eſt origo: pręſentis ſbſtãtia: futuri diſſolutio. Quę omnia in ſingulis hominibus apparent: & incipim⁹ enĩ cum naſcimur: & ſumus cum uiuimus: & deſinimus cum interimus. Cloto coluꝫ baiulat Lachesis trahit: Atropos ocaet. Vñ etiã tres parcas eẽ uoluerunt: unã quę uitã hominibus ordiaẽ: alterã q̃ cõtexat: tertiaꝫ quę rumpat ac finiat. In toto aũt genere hominum: ꝙ ſolum pręſens tempus apparet: ex eo tamen & pręteritum: ideſt origo colligiẽ: & futuꝝ ideſt diſſolutio. Nam quoniam ẽ: apparet aliqñ coepiſſe: eſſe.n. nulla res ſine exordio poteſt: et ꝙ coepit apparet quandoqꝫ deſitura Nec enĩ poteſt id totũ eẽ immortale: quod ex mortalibus conſtat. Nã ſicut uniuerſi per ſingulos interimus fieri poteſt: ut aliquo caſu omnes ſimul: uel ſterilitate terraruꝫ: q̃ accidere uel ꝑticulatim ſolet: uľ peſtilentia ubiqꝫ diffuſa: quę ſingulas urbes atqꝫ regiones plerũqꝫ populaẽ: uel incendio in orbeꝫ miſſo: quale iã fuiſſe ſb Phętonte diciẽ: uel diluuio aquaruꝫ: quale ſub Deucalione traditur: cum pręter unum hominem genus omne deletum eſt. Quod diluuium ſi caſu accidit: profecto potuit accidere: ut & unus ille qui ſuperfuit interiret. Si autem diuinę prouidentię nutu: quod negari non poteſt: ad reparandos homines reſeruatus eſt: apparet in dei poteſtate eſſe: uel uitã uel ĩteritũ generis humani. Quod ſi uult poteſt accidere in totũ: ꝙ ꝑ partes occidit: apparet aliquando eſſe ortum: & fragilitas ut initium: ſic declarat & terminum. Quę ſi uera ſunt: non potuit defendere Ariſtoteles: quo minus habuerit & mũdus ipſe ꝓncipiũ. Quod ſi Ariſtoteli Plato & Epicurus extorquẽt: & Platoni &

Ariſtoteli qui ſemꝑ fore mundum putauerūt:licet ſint eloquentes:ingratis tamen idem Epicurus eripiet: ꝙ ſequit̃ ut habeat & finē.S; hęc ī ultīo libro plurib⁹:nūc ad hoīs originē recurram⁹.

Capitulū.xii. Quod nō de terra uel ſponte nata ſunt animalia:ſed diſpoſitione diuina:cui⁹ feciſſet de⁹ nos cōſcios ſi ſcire expediret.

AIunt certis cōuerſionib⁹ cęli:& aſtroꝝ motib⁹ maturitatē quādā extitiſſe aīaliū ſerēdoꝝ.Itaq; terrā nouā ſemē genitale retinētē:folliculos ex ſe quoſdā ī uteroꝝ ſimilitudinē ꝓtuliſſe.De qb⁹ Lucreti⁹.Creſcebāt uteri terrā radicib⁹ apti.Eoſq; cū maturaſſēt nā cogēte ruptos:aīalia tenera ꝓfudiſſe.Deinde terrā ipſam hūore quodā q eēt lacti ſimilis exuberaſſe: eoq; alimento aīantes eē nutritos.Qūo aūt uim frigoris aut caloris ferre aut uitare potuerūt:aut omnino naſci cum ſol exureret:frigus abſtringeret.Nō erant inqunt in principio mundi hyems nec ęſtas: ſed ꝑpetua tempies et uer ęquabile.Cur ergo nihil hoꝝ fieri etiā nūc uidemus:ꝙ ſemel fieri neceſſarium fuit:ut animalia naſcerētur. Poſtq̄ uero eē coeperūt: conceſſa his facultate generādi:& terra parere deſit:& temporis conditio mutata eſt.O q̄ facile eſt mendacia redarguere.Primū ꝙ nihil pōt eſſe in hoc mundo:qđ non ſic permaneat ut coepit. Nec enim ſol & luna & aſtra tunc non erant:aut cū eſſent meatus nō habebāt:aut nō diuina moderatio quę curſus eoꝝ temperat & gubernat cū ipis ſimul coeperit.Deinde(ꝙ ſi ita ſit ut dicūt)ꝓuidētiam eē neceſſe ē:& in idipſum īcidūt quod maxime fugiūt.Nōdū enī natis aīalibus aliqs utiq; ꝓuidit ut naſcerent̃:ne orbis terrę deſertus aut incultus horrēt. Vt autē de terra ſine officio parentum naſci poſſent: neceſſe eſt magna rōe eſſe ꝓuiſum.Deinde ut humor ille concretus de terra in uarias imagines corpoꝝ fingeret̃.Itē ut e folliculis qb⁹ tegebātur accępta uiuēdi ſentiēdiq; rōe:tanq̄ ex aluo matrū ꝓfunderentur:mira inexplicabiliſq; ꝓuiſio eſt.Sed putemus id quoq; caſu accidiſſe:illa certe quę ſequūt̃ fortuita eē nō poſſūt:ut terra cōtinuo lacte manaret:ut aeris temperies eēt ęq̄lis:q̄ ſi cōſtat idcirco eēt facta:ut aīalia recēter edita ul' haberēt alimētū:ul' nō haberent piculū:neceſſe ē ut aliqs diuina neſcio q̄ rōe ꝓuiderit.Quis autē pōt prouidere niſi deus? Videamus tamen an idipſum quod dictitant fieri potuerit:ut hoīes naſcerentur e terra. Si conſideret

aliquis q̄diu & qbus educet̃ infans:ītelliget ꝓfecto non potuiſſe terrigenas illos pueros ſine ullo educatore nutriri. Fuit n. neceſ ſe q̄pluribꝰ mēſibꝰ iacere ꝓiectos: donec confirmatis neruis mo uere ſe: locūq; mutare poſſēt: qđ uix ītra uniꝰ āni ſpaciū fieri po teſt. Iā uide utꝝ ne īfans eodē mō & eodē loco q̄ ē effuſus iacē p mltos mēſes ualuerit: an nō humore illo terrę ꝙ alimēti grā mi niſtrabat: & ſui corporis purgamētis ī unū mixtis: obrutꝰ corru ptuſq; morereť. Itaq; nullo mō fieri pōt: qn ab aliquo fuerit edu catꝰ: niſi forte aīalia oīa nō tenera nata ſūt: ſed ex creta qđ ut dice rent nūq̄ uenit illis ī mētē. Omnis ḡ illa ratio impoſſibilis & ua na eſt: ſi tamen ratio dici poteſt: qua id agiť ut nulla ſit rō. Qui enim dicit omnia ſua ſponte eſſe nata: nihilq; diuinę ꝓuidentię tribuit: hic profecto rationem non aſſerit ſed euertit. Quod ſi neq; fieri quicq̄ ſine ratione neq; naſci poteſt: apparet diuinā eſſe ꝓuidētiā: cuiꝰ ē ꝓpriū quod diciť ratio. Deus igiť reꝝ omnium machinator fecit hominē: qđ Cicero q̄uis expers cęleſtiū lr̃arū uidit tn̄: q libro de legibus primo hoc idem tradidit: quod pro phetę cuius uerba ſubieci. Hoc aīal prouidum: ſagax multiplex: acutū memor: plenū rationis & cōſilii: quē uocamus hominem p̄clara quadam conditione generatum eſſe a ſummo deo ſoluꝫ. Eſt enim ex tot animantium generibus atq; naturis particeps rō nis & cogitationis: cum cętera ſint omnia exptia. Vides ne ho minem quāuis longe a ueritatis noticia remotum: tn̄ quoniam imaginem ſapientię tuebatur: intellexiſſe non niſi a deo hominē potuiſſe generari: ſed tamen diuinis opus eſt teſtimoniis ne mi nus humana ſufficiant. Sibylla hominem dei opus eſſe teſtatur: ὅσ μόνοσ ἐστί θεόσ κτιστήσ ἀκράτητοσ ὑπάρχων αὐ τόσ δὲ ἐστήριξε τύπον μορφῆσ μερόπωντε αὐτόσ ἔμι ξε φύσιν πάντων γενέτη βιοτόιο. i. qui ſolus eſt deus creator liber ipſe autem ſtatuit figuram formę homini. Ipſe miſcuit na turam omnium in generatione uitę. Eadem tamen ſanctę lr̃ę cō tinēt. Deus ergo ueri patris officio functꝰ ē: ipe corpus effinxit: ipſe aīam q̄ ſpiramus infudit: illius ē totū quicqd ſumus. Qūo id effecerit ſi nos oporteret ſcire docuiſſet: ſicut docuit cętera q̄ cogitationē nobis & priſtini erroris & ueri luminis attulerunt.

Ca. xiii. Quare duo ſexus mūdi minoris ideſt hōis: & qd ſit mors eiꝰ p̄ma: qd ſecūda: & de p̄moꝝ parētū culpa & poena.

CVm ergo marem ad ſimilitudinē ſuā primū finxiſſet: tū
etiā foeminā cōfigurauit ad ipſius hominis effigiē: ut duo
īter ſe ꝑmixti ſexus: ꝓpagare ſobolē poſſent: & omnē terrā mul
titudine opplere. In ipſiꝰ aūt hōis fictiōe illarū duaꝝ materiaꝝ:
quas īter ſe diximus eē cōtrias: ignis & aqua cōcluſit ꝑfecitqꝫ rō
nem. Ficto enī corpore ſpirauit ei animā de uitali fonte ſpiritꝰ
ſui: qui eſt perennis ut ipſius mūdi ex cōtrijs cōſtātis elemētis ſi
militudinē gereret. Conſtat enī ex anima & corpore: ideſt quaſi
ex cęlo & terra: quādo qdē anima qua uiuimus uelut e cęlo orit̃
a deo corpus e terra: cuiꝰ e limo diximus eſſe formatum. Empe
docles quē neſcias utrum ne inter poetas an īter philoſophos nu
meres: qꝫ de rerum natura uerſibꝰ ſcripſit: ut apud romanos Lu
cretius & Varro quatuor elemēta cōſtituit: ideſt ignē: aerē: aquā
et terrā: fortaſſe Triſmegyſtum ſecutus q̧ noſtra corpora ex his
quatuor elementis conſtituta eſſe dixit a deo. Habere nāqꝫ in ſe
aliquid ignis: aliquid aeris: aliquid aquę: aliquid terrę: & neque
ignem eſſe: neqꝫ aerem: neqꝫ aquam: neqꝫ terram: quę quidem fal
ſa non ſunt. Nā terrę ratio in carne eſt: humoris in ſanguīe: aeris
in ſpiritu: ignis in calore uitali: ſed neqꝫ ſanguis a corpore ſecer
ni pōt: ſicut humor a terra: neqꝫ calor uitalis a ſpiritu: ſicut ignis
ab aere: adeo rerum omnium duo ſola reperiunt̃ elementa: quo
rum omnis ratio in noſtri corporis fictiōe cōcluſa eſt. Ex rebus
igit̃ diuerſis ac repugnantibus homo factus eſt ſicut ipſe mūdꝰ
ex luce ac tenebris: ex uita & morte: quę duo inter ſe pugnare in
homine pręcępit: ut ſi anima ſuꝑauerit: quę ex deo orit̃ ſit īmor
talis: & in ꝑpetua luce uerſetur. Si aūt corpus uicerit aīam ditio
niqꝫ ſubięcerit: ſit in tenebris ſempiternis & in morte: cuius non
ea uis eſt ut iniuſtas aīas extinguat oīo: ſed ut puniat in ęternum.
Eā poenā ſecundā mortē noīamus: q̄ eſt & ipſa ꝑpetua: ſicut &
īmortalitas. Primā ſic diffinimꝰ. Mors eſt naturę aīantiū diſſo
lutio: uel ita. Mors ē corporis aīęqꝫ ſeductio. Secundā uero ſic.
Mors eſt ęterni doloris ꝑpeſſio: uel ita. Mors ē aīaruꝫ ꝓ meritis
ad ęterna ſupplicia dānatio. Hęc mutas pecudes nō attingit: q̄rū
aīę nō ex deo cōſtātes: ſed ex cōmuni aere morte ſoluunt̃. In hac
igit̃ ſocietate cęli atqꝫ terrę: quoꝝ effigies ī hōie exꝑſſa ē: ſuꝑiorē
ꝑtē tenent ea q̄ ſūt dei: aīa. ſ. quę dominium corporis habet: infe
riorem autem ea quę ſunt diaboli. Corpus utiqꝫ quod qꝫ terrenū

eſt:animę debet eſſe ſbięctum:ſicut terra cęlo. Eſt enĩ terra quaſi uaſculũ quo tanq̃ domicilio temporali hic ſpirit⁹ cęleſtis utaᷣ. Vtriuſq; officia ſũt:ut hoc qđ ẽ ex cęlo & deo ĩperet:illud uero qđ ex terra ẽ:diabolo ſeruiat. Qđ qdẽ nõ fugit hõie;: neq; Salu ſtiũ q ait. Sed oĩs nr̃a uis ĩ aĩo et corpore ſita ẽ:animi ĩperio:cor poris ſeruitio magis utimur:recte ſi ita uixiſſet ut locutus ẽ. Ser uiũt.n. foediſſimis uoluptatib⁹:ſuáq; ip̃e ſentẽtiá uitę prauitate diſſoluit. Qđ ſi aĩa ignis ẽ(ut oſtẽdimus)ĩ cęlũ debet eniti ſicut ignis ne extĩguaᷣ: hoc ẽ ad ĩmortalitatẽ q̃ in cęlo ẽ. Et ſicut ardẽ ac uiuere nõ põt ignis:niſi aliqua pingui mã teneaᷣ ĩ qua habeat alimentũ:ſic animę materia:& cibus eſt ſola iuſticia: q̃ teneᷣ ad uitã. Poſt hęc deus hoiem qua expoſui rõe generatũ poſuit ĩ pa diſo.i.in horto fęcũdiſſimo & amoeniſſimo:quẽ ĩ ptib⁹ orien tis omni genere ligni arboꝝq; cõſeruit:ut ex eaꝝ uariȷs fructibus aleretur:expersq; omniũ laboꝝ deo patri ſũma deuotione ſerui ret. Tum dedit ei certa mãdata q̃ ſi obſeruaſſet:immortalis ma neret:ſi tranſcendiſſet:morte afficereᷣ. Id aũt pręceptum fuit:ut ex arbore una:quę fuit in medio padiſi non guſtaret:ĩ qua poſu erat intelligentia; boni & mali. Tũ criminator ille inuidens ope ribus dei:oẽs fallacias & calliditates ſuas ad decipiẽdũ hominẽ ĩtendit ut ei adimeret ĩmortalitatẽ:et p̃mo mulierẽ dolo illexit: ut uetitũ cibũ ſumeret:& p eã ip̃i quoq; homini pſuaſit:ut tñſcẽ deret dei legẽ. Percępta igiᷣ ſciẽtia boni & mali:pudere eũ nudi tatis ſuę coepit abſcõditq; ſe a facie dei:quod antea non ſolebat. Tũ deus ſentẽtia in peccatores lata eięcit hominẽ de paradiſo:ut uictũ ſibi labore cõquireret:ipſũq; paradiſũ igni circũuallauit: ne hõ poſſet accedere: donec ſummum iudiciũ faciat in terra: & iuſtos uiros cultores ſuos in eũdẽ locũ reuocet morte ſublata:ſi cut ſacrę lr̃ę docẽt & Sibylla erithręa cũ dicit. ὀι Δέ θόν τιμῶν τεσ ἀλιθινόν ἀένχόν τε ζωήν κληρονομοῦσιτόν αἰῶνοσ χρόνον αὐτόι ὀικόυντεσ παράδεισον ἐριθηλέα κήπον Qui autem deum honorant uerum:ſapientiam utiq; uitam hę reditario iure poſſident ſęculi tempus ipſi habitantes ad paradi ſum ſimiliter florentiſſimum hortum. Verũ quoniã hęc extra nea ſũt tota in ex̃nea operis hui⁹ parte tractabimus. Nũc ea quę p̃ma ſũt explicemus. Mors itaq; ſecuta eſt hoie; ſecũdũ dei ſnia; qđ etiã Sibylla ĩ carmĩe ſuo doc; dicẽs. ἄνθρωπον πεπλᾶσθαι

θεόυ παλάμαισ ὄν καὶ πλάνησεν ὄφισ δολίωσ ἐπιμοί ραν ἀνελθένι τόυθανάτου γνῶσιντελαβεῖν ἀγαθοῦ τεκα κοῦτε. i. hoīem factū dei manib⁹ quē & ſeduxit ſerpēs doloſe ad fatū aſcēdere mortis: notionē q; boni & mali hoīēm plaſmatam dei ipi⁹ palmis: quē dolis fefellit ſerpēs: ut uim mortis īcurreret: & ſciētiā accipē boni & mali. Sic fcā hōis uitā ē: & p oēm ſciētiā publicatū: cū Varro nō ignoraret argumētari nixus eſt: cur putarēt antiq mille ānos uictitaſſe. Ait enī apud ęgyptios p annis mēſes haberi: ut nō ſolis p duodecī ſigna circuit⁹ faciat annum: ſed lunā q orbē illū ſigniferu; .xxx. dierum ſpatio luſtrat: quod argumentum perſpicue falſum eſt. Nemo enim tunc milleſimum annum tranſgreſſus eſt. Nunc uero qui ad centeſimū perueniunt: quod fit ſępiſſime: mille certe ac ducentis menſibus uiuunt. Et auctores idonei tradūt ad cētū. xx. annos perueniri ſolē. Sed q ignorabat Varro cur aut quādo uita hōis eſſet diminuta ipſe diminuit cū ſciret mille &. cccc. mēſib⁹ poſſe uiuē hominē.

Capitulū. xiiij. Quod nō Liber pater fuit inuentor uini: ſed Noe poſt diluuium. Et quę fuerit origo gentium. Et qui primi habuerint ſcientiam aſtrorum & ignorantiam dei.

Deus aūt poſtea cum uideret orbem terrę malitia & ſceleribus oppletum: ſtatuit humanū genus diluuio perdere: ſed tamen ad multitudinem repandam delegit unū: quod corruptis omnibus quod ſingulare iuſtitię ſuperat exemplum. Hic cū ſexcentoꝝ eēt annorum: fabricauit arcam ſicut pręceperat ei deus: in qua ipſe cum cōiuge ac tribus filiis totidē q; nurib⁹ reſeruatus eſt cum aqua uniuerſos montes altiſſimos operuiſſet. Deinde orbe ſiccato execratus in iuſtitiā p̄oris ſeculi deus: ne rurſus lōgitudo uitę cā eēt excogitandoꝝ maloꝝ: paulatī p ſingulas progenies diminuit hominis etatē: atq; in centū et. xx. annis metā collocauit: quam tranſgredi non liceret. Ille uero cū egreſſus eēt ex archa: ut ſanctę litterę docēt: terrā ſtudioſe coluit: atq; uineā ſua manu ſeuit. Vnde arguūtur q auctorē uini Libeꝝ putant. Ille enim non modo Liberum: ſed etiā Saturnū atq; Vranū mltis āteceſſit ętatibus. Qua ex uinea cum p̄mū fructum coepiſſet: lętus factus bibit uſq; ad ebrietatem: iacuitq; nudus: quod cum uidiſſet unus ex filiis cui nomē fuit Cham: nō texit p̄ris nuditatē: ſed egreſſus

etiã fratrib⁹ indicauit. At illi ſumpto pallio intrauerunt auerſis uultibus patrẽq; texerũt. Quę cũ facta recognouiſſet pr̃: abdicauit atq; expulit filium. At ille profugus in eius terrę parte conſedit: quę nunc arabia nominat̃. Eaq; terra de nomine ſuo chenaan dicta eſt: & poſteri eius chananei. Hęc fuit p̃ma gens quę deum ignorauit: quoniã p̃nceps eius & conditor cultũ dei a patre non accępit: maledict⁹ ab eo. Itaq; ignorantiã diuinitatis minorib⁹ ſuis reliquit. Ab hac gente ꝓximi quiq; populi multitudine ĩcreſcente fluxerunt. Ipſius autem patris poſteri hebręi dicti: penes quos religio dei reſedit. Sed & ab his poſtea multiplicato in immenſum numero: cũ eos anguſtię locoꝝ ſuoꝝ capere nõ poſſẽt: tũ adoleſcẽtes uel miſſi a parentibus: uel ſua ſponte: cũ reꝝ penuria cogeret ꝓfugi ad quęrendas ſibi nouas ſedes huc atq; illuc diſperſi: omnes inſulas et orbẽ totum repleuerũt: et a ſtirpę ſanctę radicis auulſi: nouos ſibi mores atq; inſtituta ꝑ arbitrio cõdiderunt. Sed omniũ p̃mi q ęgyptũ occupauerãt cęleſtia ſuſcipẽ atq; adorare coeperũt. Et q domiciliis non tegabantur propter aeris qualitatẽ: nec ullis in ea regione nubibus ſbtexit̃ cęlũ: curſus ſiderum & defectus notauerũt: dũ ea ſępe uenerantes curioſius atq; liberius intuerentur. Poſtea deinde portentificas aĩaliũ figuras quas colerent cõmenti ſunt qbuſdam ꝓdigiis ĩducti. Quorum mox auctores aperiemus: Cęteri aũt qui per terram diſperſi fuerunt admirãtes elementa mundi cęlum: ſolẽ: terram: mare: ſine ullis imaginib⁹ ac templis uenerabant̃. Et his ſacrificia in aperto celebrabãt: donec ꝓceſſu tempoꝝ potẽtiſſimis regib⁹ templa & ſimulachra fecerũt. Eaq; uictimis & odorib⁹ colere ĩſtituerunt: ſic aberrãtes a notitia dei gẽtes eẽ coeperũt. Errant igit̃ q deoruꝫ cultus ab exordio reꝝ fuiſſe cõtendũt: & p̃orẽ eẽ gentilitatem q̃ dei religionem: quã putãt poſteri⁹ ĩuentã: q fontẽ atq; originem ueritatis ignorant. Nunc ad principium mundi reuertamur.

Capitulũ. xv. De inquinatione angelorũ: & duobus generibus dęmonum: qui ſe perſuaſerũt ut deos coli: quos etiam familiares philoſophi habuerunt ut Socrates.

CVm ergo numerus hominũ coepiſſet ĩcreſcere: ꝓuidẽs deus ne fraudib⁹ ſuis diabol⁹: cui ab ĩitio dederat terrę ptãtẽ

uel corrumperet uel diſperderet hoĩes:quod in exordio fecerat: miſit angelos ad tutelã cultũq; generis hũani:qb⁹ pcępit añ omnia:ne terrę cõtagione maculati ſbſtãtię cęleſtis amittẽt dignitatem.ſ.id eos facẽ phibuit:qđ ſciebat eẽ facturos:ut ueniã ĩperare nõ poſſent.Itaq; illos cũ hõib⁹ cõmorãtes:dominator ille terrę fallaciſſim⁹ cõſuetudine ipa paulatĩ ad uicia pellexit:& mulierũ cõgreſſib⁹ inquinauit.Tũ ĩ cęlũ ob peccata: qb⁹ ſe ĩmerſerãt non recępti ceciderũt ĩ terrã:ſic eos diabolus ex angelis dei ſuos fecit ſatellites ac miniſtros.Qui aũt ſũt ex his pcreati:q; neq; angeli neq; hoĩes fuerũt:ſed mediam quandã naturã gerentes:non ſunt ad inferos recępti:ſicut in cęlum parentes eorum:ita duo genera dęmonum facta ſunt.Vnum cęleſte:alterum terręnum.Hi ſunt immundi ſpiritus maloꝝ quę geruntˀ auctores:quoꝝ idem diabolus eſt pnceps.Vñ Triſmegyſtus illũ dęmonarchen uocat. Dęmonas aũt grãmatici dictos aiunt:quaſi δαήμονας.ideſt peritos ac rerũ ſcios.Hos aũt putant deos eẽ:ſciunt illi quidem futura multa:ſed nõ omnia:quippe qb⁹ penitus cõſiliũ dei ſcire nõ liceat.Et ideo ſolent reſpõſa ĩ ãbiguos exit⁹ temperare.Eos poetę & ſciũt eẽ demonas & loquũtur.Heſiodus ita tradit.τοὶ μὲν δαίμονές εἰσί διὸς μεγάλου διὰ βουλὰς ἐσθλοί ἐπιχθόνιοι φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων.i.hi quidem dęmones ſũt Iouis magni:ppter uoluptatem boni terreſtris cuſtodes mortaliũ hominũ.Quod iccirco dictũ ẽ:quoniã cuſtodes eos hũano generi de⁹ miſerat:ſed ipi cũ ſint pditores hominum:cuſtodes tñ ſe uocari uolũt:ut ipi colantˀ:& de⁹ nõ colatˀ.Philoſophi quoq; de his dixerũt.Nã Plato etiã naturas eoꝝ ĩ ſimpoſio exprimere conatus eſt.Et Socrates eſſe circa ſe aſſiduũ dęmona loquebatˀ:q puero ſibi adhęſiſſet:cuius arbitrio & nutu ſua uita regeretˀ.Magorum quoq; ars omnis ac potentia horum aſpiratõnibus conſtat:a quibus inuocati uiſus hominũ pręſtigĳs obcęcãtibus fallunt:ut non uideant ea quę ſunt:& uidere ſe putẽt illa q̃ non ſunt.Hi(ut dico) ſpirit⁹ cõtaminati ac pditi per omnẽ terrã uagantˀ:& ſolatium pditionis ſuę perdẽdis hominib⁹ opantur. Itaq; omnia inſidĳs fraudib⁹ errorib⁹ complent.Adhęrent enĩ ſingulis hominibus:& oẽs oſtiatĩ domos occupãt: ac ſibi geniorũ nomẽ aſſumũt:ſic enĩ latino ſermone dęmonas interptantˀ. Hos in ſuis penetralibus cõſecrant.His quotidie profundunt:et

ſciētes demonas uenerant̃:quaſi terrẹſtres deos: & q̃ſi depulſo res maloꝝ:q̄ ipi faciūt & irrogāt.Qui quoniā ſūt ſpirit⁹ tenues & īcōp̄hēſibiles:īſinuāt ſe corporib⁹ hominū:& occulte ī uiſce rib⁹ operti ualitudinē uiciāt:morbos citāt:ſōnijs aīos t̄rēt: men tes furorib⁹ quatiūt:ut hoīes his malis cogant ad eoꝝ auxilia de currere

Capitulum.xvi. Quod hi ꝓdeſſe putant̃ cū nocere deſinūt: nec poſſūt aliq̄d ī eos q̄ in fide ſolidati ſunt:ſed ſanctis ſbiẹcti: eis tanq̃ ſeruis obediunt.

OVarū omniū fallaciaꝝ ratio ex ꝑtibus ueritatis obſcura ē. Prodeſſe enī eos putant:cum nocere deſinunt:qui nihil ali ud poſſunt q̃ nocere.Dicat fortaſſe aliquis colēdos eſſe ergo ne noceant:ſi quidem poſſunt nocere.Nocent illi quidem: ſed his a quibus timentur:quos manus dei potens & excelſa non ꝓtegit qui ꝓphani ſunt a ſacramento ueritatis.Iuſtos aūt.i.cultores dei metuūt:cuius nomine adiurati de corporibus excedūt:quorum uerbis tanq̃ flagris uerberati:nō modo dẹmonas eē ſe confitent̃ ſed etiam nomina ſua ẹdunt:illa quẹ in templis adorātur: quod plerunq; coram cultoribus ſuis faciunt: non utiq; in obprobriū religionis:ſed honoris ſui:quia nec deo per quē adiurantur: nec iuſtis quorum uoce torquentur mentiri poſſunt.Itaq; maximis ſẹpe ululatibus ẹditis:uerberari ſe & ardere & iam iāq; exire ꝓclamant.Tantū habet dei cognitio ac iuſtitia ptātis:cui ergo no cere poſſunt:niſi his quos habēt ī ſua ptāte?Deniq; affirmat eos Hermes:q̄ cognouerūt deū:nō tātū ab īcurſionib⁹ dẹmonū tutos eē:ueꝝ etiam ne fato quidem teneri μία φυλακὴ εὐσέβεια· εὐσεβοῦς γὰρ ἀνθρώπου οὔτε δαίμων κακὸς οὔτε εἱμαρμένη κρατεῖ· θεὸς γὰρ ῥύεται τὸν εὐσεβῆ ἐκ παντὸς κακοῦ. τὸ γὰρ ἓν καὶ μόνον ἐν ἀνθρώποις ἐστὶν ἀγαθὸν εὐσέβεια.i.una inquit cuſtodia pietas.Pium enim homini eſt nec dẹmon malus: nec fatum tenet: nam deus liberat pium ab omni malo:q̄d' piū unū & ſolū in omnib⁹ bonū eſt pietas. Quid ſit aūt pietas:alio loco his uerbis teſtatur dicens. ἡ γὰρ εὐσέβεια γνῶσίς ἐστι θεοῦ.i.pietas notio eſt dei. Aſclepius autē audi tor eius eandem ſententiā lati⁹ explicauit:ī illo ſermone ꝑfecto quē ſcripſit ad regē. Vterq; uero dẹmonas eē affirmat īimicos & uexatores hoīum: quos iō Triſmegyſtus angelos malignos

appellat: adeo nõ ignorãt ex cęleſtibus deprauatos terrenos eſſe coepiſſe

Capitulũ. xvii. Quod hi aſtrologiam aruſpicia et omnes artes reprobas inuenerunt & perſuaſerunt cultum idoloruꝫ per miracula: & uarias fallaciarum tendiculas.

HOrum inuenta ſunt aſtrologia: & aruſpicia: & auguratio & ipſa quę dicuntur oracula & necyomantia: & ars magica & quicquid pręterea malorum exercent homines: uel palaꝫ: uł occulte: quę omnia per ſe falſa ſunt: ut Sibylla erithrea teſtatur. ἐπεὶ πλάνη πάντα τάδ᾽ ἐστιν ἅπερ ἄφρονεσ ἄνδρεσ ἐρευνῶσι κατ᾽ ἦμαρ. i. quia error hęc omnia ſunt quę ſtulti homines ſcrutãtur quotidie. Sed idẽ ipſi auctores pręſentia ſua faciunt: ut uera eſſe credantur. Ita hominũ credulitatem mentita diuinitate deludunt: quod illis uerum aperire non expedit. Hi ſunt qui imagines & ſimulachra fingere docuerunt: qui ut & hominũ mẽtes a cultu ueri dei auerterent: & fictos mortuoꝝ regũ uultus et ornatos exqſita pulchritudĩe ſtatui cõſecrariq; fecerũt: & illoꝝ ſibi nomina quaſi pſonas induerũt aliquas: ſed eos magi & hi quos uere maleficos uulgus appellat: cũ artes ſuas execrabiles exercent: ueris ſuis nominibus cient illis cęleſtibus: quę in litteris ſanctis leguntur. Hi porro inceſti ac uagi ſpiritus: ut turbent omnia & errores humanis pectoribus offundunt: ferunt ac miſcent falſa cum ueris. Ipſi enim cęleſtes multos finxerũt eẽ unũq; regẽ omniũ Iouẽ: eo ꝙ multi ſunt ſpiritus angeloꝝ ĩ cęlo & unus parens ac dominus omniũ de⁹: ſed ueritatẽ mentitis nominib⁹ ĩuolutam: ex oculis abſtulerũt. Nã deus (ut in principio docui) neq; nomine cum ſolus ſit eget: neq; angeli cũ ſint ĩmortales dici ſe deos aut patiũtur aut uolunt: quoꝝ unũ ſolũq; officiũ eſt ſeruire nutibus dei: nec omnino quicq̃ niſi iuſſu facere. Sic. n. mundũ regi a deo dicimus: ut a rectore prouintiam: cuius apparitores nemo ſocios eſſe in regenda prouintia dixerit: q̃uis illorũ miniſterio res gerat. Et hi tñ poſſunt aliquid pręt̃ iuſſa rectoris p ipſius ignorantiã: quę eſt cõditionis humanę. Ille aũt pſes mundi & rector uniuerſi: qui ſcit omnia: cuius diuinis oculis nihil ſeptũ eſt: ſolus habet reꝝ omniũ cũ filio ſuo ptãtẽ: nec eſt in angelis quicq̃: niſi parendi neceſſitas. Itaq; nullũ ſibi honorẽ tribui uolunt: quorũ honor in deo eſt. Illi autem qui deſierũt a dei

miniſterio: ꝙ ſunt ueritatis inimici & preuaricatores: dei nomē ſibi & cultū deoꝝ uēdicare conāt: nō quo ullū bonorem deſide rēt. Quis. n. bonor ꝑditis ē? Nec ut deo noceāt cui noceri nō po teſt: ſed ut bominibꝰ quos nitūt a cultu & noticia uerę maieſta tis auertē: ne ĩmortalitatē adipiſci poſſint: quā ipi ſua neqtia per diderūt. Offundūt itaq; tenebras: et ueritatē caligine obducunt. ne dominū: ne patrē ſuū norīt: & ut illiciāt facile: in tēplis ſe oc culūt: & ſacrificijs oībꝰ ꝓſto adſūt. Edūtq; ſępe ꝓdigia: qbꝰ ob ſtupefacti bomines fidē cōmodēt ſimulacbris diuinitatis ac nu minis. Inde eſt ꝙ ab augure lapis nouacula ĩciſus eſt: & ꝙ Iuno ueienſis migrare ſe romā uelle rñdit: ꝙ fortuna muliebris picu lum denūciauit: ꝙ Claudię manū nauis ſecuta ē: ꝙ ĩ ſacrilegos et Iuno nudata: et Locrenſis Proſerpina: & Ceres Mileſia uindica uit: & Hercules de Appio: & Iupiter de Atinio: & Minerua de Cęſare. Hinc ꝙ ſerpēs urbē romā peſtilētia liberauit Epidauro arceſſitꝰ. Nam illuc dęmoniarcbes ipe ĩ figura ſua ſine ulla diſſi mulatōe perductꝰ eſt: ſi qdē legati ad eā rē miſſi dracōnē ſecum mirę magnitudinis attulerūt. In oraculis aūt uel maxime fallūt quoꝝ pręſtigias ꝓpbani a ueritate ĩtelligere non poſſunt: ideoq; ab illis attribui putāt: & ĩperia: & uictorias: & opes: & euentus ꝓſperos reꝝ. Deniq; ipſoꝝ nutu ſępe rēpublicā ꝑiculis ĩminenti bus liberatam. Quę ꝑicula & reſponſis denunciauerūt: & ſacri ficijs placati auerterunt: ſed omnia iſta fallacię ſunt. Nam cu; diſ poſitiones dei pręſentiant: quippe qui miniſtri eius fuerunt: ĩter ponunt ſe in bis rebus: ut quęcūq; a deo uel facta ſunt uel fuerūt ipſi potiſſimum facē aut feciſſe uideāt. Et quotiēs alicui populo uel urbi ſecundum dei ſtatutū boni quid impendet: illi ſe id fa cturos: uel ꝓdigijs: uel ſōnijs: ulꝰ oraculis pollicēt: ſi ſibi templa: ſi bonores: ſi ſacrificia tribuantur. Quibus datis cum illud acci derit: quod neceſſe eſt: ſummā ſibi pariunt ueneratōem. Hic tem pla deuouētur: & nouę imagines cōſecrāt: mactāt greges boſtia rū. Sed cū bęc facta ſunt: nibilominꝰ tñ & uita & ſalus eoꝝ qui bęc fecerīt ĩmolant. Quotiens aūt ꝑicula impendent: ob aliquā ſe ĩeptam & leuem cauſam ꝓfitētur iratos: ſicut Iuno Varroni: ꝙ formoſum puerum in templo Iouis ad exuuias tenendas col locarat: & ob banc cām romanū nomen apud Cannas pene dele tum eſt: quod ſi Iuno alterū Ganymeden uerebatur: cur iuuentꝰ

romana luit poenas? Vel ſi dii tantũmodo duces curãt: cęteram mltitudinẽ negligũt. Cur Varro ſolus euaſit: q hᷓ fecit? Et Paulꝰ q nihil meruit occiſus ẽ? Videlicet nil tũc romanis accidit fatis Iunonis iniq̃: cũ Hanibal duos exercitꝰ populi romani & aſtu et uirtute cõfecit. Nã Iuno audere nõ poterat aut carthaginẽ defen dere: ubi arma eiꝰ & currus fuit: aut romanis nocẽ: qꝛ ꝓgeniẽ tro iano a ſanguine duci audierat: tirias olĩ q̃ uerteret arces. Sed illo rũ ſũt iſti luſus: q ſᷓ noĩbus mortuoꝝ deliteſcẽtes uiuẽtibꝰ pla gas tẽdũt. Itaqꝫ ſiue illud ꝑiculũ qđ ĩminet uitari põt: uideri uo lũt id placati auertiſſe ſiue nõ põt: id agũt ut ꝓpᷓ illoꝝ cõtẽptũ accidiſſe uideatur. Itaqꝫ ſibi apud homines q eos neſciunt aucto ritatẽ ac timorẽ pariũt. Hac uerſutia & his artibus notitiam ueri ac ſingularis dei apud oẽs gẽtes ĩueterauerũt. Suis enĩ uiciis ꝑdi ti ſꝑuiũt & craſſanᷓ ut ꝑdãt. Iccirco etiã hũanas hoſtias excogi tauerũt: ipi hoſtes hũani generis: ut q̃mltas deuorarẽt animas.

Capitulum. xviii. Cur deus humano generi ſic patiatur illudi. Et qꝛ tribus de cauſis uana eſt eorum religio.

DIcet aliquis cur ergo deus hęc fieri patitur: nec tã malis ſuc currit erroribus: ut mala cum bonis pugnent: ut uicia ſint aduerſa uirtutibꝰ: ut habeat alios quos puniat: alios quos hono ret? Vltimis enim temporibus ſtatuit de uiuis ac mortuis iudi care: de quo iudicio mihi erit in ultimo libro diſputatõ. Differt ergo donec ueniat temporum finis: quo effundat iram ſuam in poteſtate ac uirtute cęleſti: ſicut uatum prędicta priorum terri bili monitu horrificant. Nunc autem patitur homines errare: & aduerſum ſe quoqꝫ impios eſſe: ipſe iuſtus & mitis & patiens. Nec enim fieri poteſt: ut non is in quo perfecta ſit uirtus: ſit etiã perfecta patientia. Vnde quidã putãt: ne iraſci qdẽ deũ omnino qꝛ affectibus qui ſunt ꝑturbationes animi ſᷓiectꝰ nõ ſit: qꝛ fragi le ẽ oẽ animal: qđ afficiᷓ & cõmouetur. Quę perſuaſio ueritatẽ atqꝫ religionem funditus tollit. Sed ſeponatur interim locus hic nobis de ira dei differendi: qꝛ & uberior eſt materia: & opere ꝓ prio latius exequenda. Illos ergo nequiſſimos ſpiritꝰ qſquis ue neratus fuerit & ſecutus: ne cęlo nec luce potiaᷓ: quę ſunt dei: ſed in illis decidet q̃ in diſtributione reꝝ attributa eſſe ipſi malorũ

principi diſputauimus:in tenebras.ſ.& inferos:& in ſuppliciũ ſempiternũ.Docui religiones deoꝝ triplici rõe uanas eſſe.Vno ꝙ ſimulachra ipſa q̃ colunt̃:effigies ſint hominũ mortuoꝝ.Eſt aũt pverſu; & incongruẽs:ut ſimulachrũ hõis a ſimulachro dei colat̃.Colit enĩ qđ eſt deteri⁹ & ĩbecilli⁹:Tũ inexpiabile facinus eẽ:deſere uiuẽtem:ut defunctoꝝ monumẽtis ſeruias:q nec uita; nec lucẽ dare cuiq̄ poſſunt qua ipi carent.Nec eẽ aliũ quenq̃ deũ pręter unũ:cui⁹ iudicio ac poteſtati omnis anima ſbiecta ſit. Al tero ꝙ ipſe imagines ſacrę:quibus inaniſſimi homines ſeruiũt: omni ſenſu carent:quoniam terra ſint. Quis autem nõ ĩtelligat nefas eſſe:rectum animal curuari ut adoret terram?Quę idcirco pedibus noſtris ſubiecta eſt:ut calcanda nobis nõ adoranda ſit: qui ſumus ideo excitati:& ex ea ſtatũ ſblimen pręter cęteras ani mantes accępimus:ut non reuoluamur deorſum:nec hũc cęleſte; uultum pijciamus ad terram:ſed oculos eo dirigamus:quo illos naturę ſuę conditio direxit:nihilq̄ aliud adoremus:nihil cola mus:niſi ſolum artificis parentiſq̄ noſtri unicum nomen:qui ꝓ pterea hominem rigidum figurauit:ut ſciamus nos ad ſuperna & cęleſtia prouocari.Tertio ꝙ ſpiritus qui pręſunt ipſis religio nibus:cõdẽnati & abiecti:adeo per terram uolutentur:qui non tantum nihil pręſtare cultoribus ſuis poſſunt:quoniam rerũ po teſtas penes unum eſt.Veꝝ etiã mortiferis eos illecebris & erro ribus perdant:quoniã hoc illis quotidianũ eſt opus:tenebras ho minib⁹ obducere:ne q̃rat̃ ab his uerus deus.Non igit̃ colẽdi ſũt ꝙ ſententię dei ſbiacent.Eſt enĩ piaculũ maximum abdicere po teſtati eorum:quibus ſi iuſtitiã ſequare potentior eſſe poſſis:& eos adiuratione diuini nominis expellere ac fugare.Quod ſi ap paret religiones iſtas tot modis eſſe uanas:quibus docui:manife ſtum eſt eos q uel mortuis ſupplicãt:uel terrã uenerant̃:uel ſpiri tib⁹ ĩpuris aĩas ſuas mãcipãt rõem hominũ nõ tenẽ:eoſq̄ ĩpieta tis ac ſceleris ſui ſupplicia pẽſuros:q rebelles aduerſus parẽtẽ ge neris hũani deũ ſuſceptis inexpiabilib⁹ ſacris fas oẽ uiolauerũt.

Capitulũ.xix. Quod in cultu ſimulachrorũ nulla poteſt eẽ religio:nam a ſimulatione:ideſt a fallacia dicta ſunt.

QVicũq̄ igit̃ ſacramẽtum hominis tueri:rationẽq̄ naturę ſuę nitit̃ optinere:ipſe ſe ab humo ſuſcitet & erecta mente

oculos ſuos tendat in cęlũ nõ ſb pedibus quęrat deũ: nec a ueſtigĩjs ſuis eruat qđ adoret: q̃ qcqd hõi ſbiacet: ĩfra hoĩe ſit neceſſe ẽ: ſed q̃rat ĩ ſblimi: q̃rat ĩ ſũmo: q̃ nihil põt hõie mai⁹ eẽ: niſi qđ fuerit ſupra hoĩe: de⁹ aũt maior ẽ hõie ſupra: ergo nõ ĩfra ẽ. Nec in ima poti⁹: ſed ĩ ſũma regione q̃rend⁹ ẽ. Quare nõ ẽ dubium: qn religio nulla ſit: ubicũq ſimulachrũ ẽ. Nã ſi religio ex diuinis reb⁹ ẽ: diuini aũt nihil ẽ: niſi ĩ cęleſtib⁹ reb⁹. Carẽt ğ religiõe ſimulachra: q̃ nihil põt eẽ cęleſte in aere qđ fit ex terra. Qđ qdẽ de noĩe ipo apparere ſapiẽti põt. Quicqd enĩ ſimulaẽ: id falſum ſit neceſſe ẽ: nec põt unq̃ ueri nomẽ accipere: qđ ueritatẽ fuco & imitatõe mẽtitur. Si aũt oĩs imitatio nõ res potiſſimũ ſeria: ſed quaſi ludus ac iocus eſt: non religio in ſimulachris: ſed minus religionis ẽ. Pręferendum eſt igitur uerum omnib⁹ falſis. Calcãda terręna ut cęleſtia conſequamur. Ita enĩ res ſe habet: ut qſq animam ſuam cuius origo de cęlo eſt: ad ĩferna & ima pſtrauerit: eo cadet quo ſe ipſe deięcerit. Ideoq oportet rõnis ac ſtat⁹ ſui memorem: non niſi ad ſupna niti ſemp ac tendere. Quod qui fecerit hic plane ſapiens: hic iuſtus: hic hõ: hic cęlo deoq dignus iudicabitur: quẽ ſuus parẽs nõ humilẽ: nec ad terrã more quadrupedũ abięctũ: ſed ſtãtẽ poti⁹ ac rectũ ſicut eum fecit agnouerit.

Capi. xx. Breuis Epilogus quo docet gentibus ſuperatis: ſibi a philoſophis grauius imminere certamen.

PEracta eſt igiẽ ni fallor: magna & difficilis ſuſcępti operis portio: & maieſtate cęleſti ſuggerẽte nobis dicẽdi facultatem ĩueteratos depulimus errores. Nũc uero maior nobis ac difficilior cum philoſophis pposita luctatio ẽ: quorum ſũma doctrina & eloquentia quaſi moles aliqua mihi opponiẽ. Nam ut illic multitudine ac prope cõſenſu omniũ gentiũ p̄mebamur: ita hic auctoritate pręſtãtiũ omni genere laudis uiroꝝ. Quis autem neſciat plus eſſe momenti in pauciorib⁹ doctis: q̃ in plurib⁹ imperitis? Sed non eſt deſperandũ: iſtos quoq de ſententia deo ac ueritate ducibus poſſe depelli. Nec tã pertinaces fore arbitror: ut clariſſimum ſolem ſanis ac patẽtibus oculis uidere ſe negẽt: mõ illud uerũ ſit: quod ipſi ſolẽt profiteri ſtudio ĩueſtigãdę ueritatis ſe teneri. Efficiã profecto: ut quęſitã ueritatẽ diu & aliqñ ĩuẽtam eẽ credãt: & hũanis ingeniis inueniri non potuiſſe fateãtur.

L.Coelii lactantij firmiani diuinaꝝ inſtitutionũ aduerſus gẽtes libro.iii.de falſa ſapientia ad Conſtantinum Imꝑatorem.

Cõmẽdat̃ ĩ primis ueritas:& omnium ꝑfert̃ eloquẽtię.Et quare nõ ſint eã aſſecuti philoſophi apitur.Et quare ſtilo ſimplici ſacra ſcribãt̃ eloq̃a.Et ꝙ phĩs tũc maxĩe credẽdũ ẽ:cũ ſuã ignorãtiam profitentur.C.i.

VEllẽ mihi quoniã ueritas in obſcuro latere adhuc exiſtimat̃:uel errore atq; ĩperitia uulgi uarijs et ineptis ſupſtitiõib⁹ ſeruiẽtis:uľ phĩs prauitate ingenioꝝ turbãtib⁹ eã poti⁹ q̃ illuſtrãtibus:& ſi nõ q̃lis in Marco Tullio fuit:ꝙ ꝑcipua & admirabiľ fuit:aliquã tñ ꝓximã eloquẽtię cõtigẽ facultatẽ:ut quãtũ ueritas ui ſua ꝓpa ualeat:tãtũ ĩgenij quoq; uirib⁹ nixa exercẽt ſe aliqñ:et diſcuſſis cõuictiſq; tã publicis:q̃ eoꝝ q ſapiẽtes putãt̃ erroribus hũano generi clariſſimũ lumẽ ĩferret.Qd̓ qdẽ duab⁹ ex cauſis fieri uellẽ:uel qd̓ magis poſſẽt credẽ hoĩes ornatę ueritati q etiã mẽdacio credũt:capti orationis ornatu lenocinioq; uerboꝝ:uel certe ut ipſi philoſophi ſuis armis potiſſimũ:qbus placere ſibi & confidere ſolent opprimerent̃ a nobis:ſed quoniã deus hanc uoluit rei eſſe naturam:ut ſimplex & nuda ueritas eẽt luculẽtior quia ſatis ornata per ſe eſt.Ideoq; ornamentis extrinſecus additis fucata corrumpit̃.Mendaciũ uero ſpecie placet aliena:ꝙ p ſe corruptũ uaneſcit ac defluit:niſi aliunde ornatu quęſito circũlitum fuerit ac politum:ęquo animo fero ingenium mihi mediocre fuiſſe conceſſum.Verum ego non eloquentię ſed ueritatis fiducia ſuſcępi hoc opus maius fortaſſe q̃ ut poſſit meis uiribus ſuſtineri:quod tamen etiam ſi ego defecerim deo cuius eſt hoc munus adiuuante:ueritas ipſa complebit.Etenim cum ſciam maximos quoſq; oratores a cauſidicis mediocribus ſępe uictos:ꝙ tanta eſt potentia ueritatis:ut ſeipſam quanuis in rebus exiguis ſua claritate defendat:Cur hanc ego in maxima cauſa ab ingenioſis quidem illis ac diſertis uiris.ſed tamen falſa dicentibus opp̃ſum iri putem:ac nõ illa ſi minus oratione noſtra:quę de tenui fonte admodum exilis emanat:lumine tamen ſuo clara & illuſtris appareat?Nec ſi philoſophi doctrina litterarum mirabiles extiterint:ego illis etiam ſcientiam ueri cognitionemque conceſſerim:quam nemo cogitando aut diſputando aſſequi poteſt

Neq; enim nunc reprehendo eoru; ſtudium:qui ueritatem ſcire uoluerũt:q2 naturã hominis de9 ueri adipiſcendi cupientiſſimã fecit:ſed id arguo:id reuĩco:q2 honeſtã illo4 & optima; uolũta tem nõ ſit ſecut9 effect9:q2 neq; qd eẽt ue4 ipm ſciebãt:neq; qũo aut ubi aut qua mẽte q̃rendũ:ita dũ ſuccurrẽ hũanis errorib9 cu piunt:ipi ſe ĩ plagas & errores maximos ĩduxerũt. Ad h̄ igitur me opus coarguẽdi ph̄iam:ſuſceptę materię ordo ipe deduxit. Nã cũ error omnis:aut ex religione falſa oriat̃:aut ex ſapientia: in eo conuincendo neceſſe eſt utrunq; ſubuertere. Cum enim ſit nobis diuinis litteris traditum:cogitationes hominum philoſo pho4 ſtultas eſſe:idip̄m re & argumẽtis docẽdũ eſt:ne qs hone ſto ſapientię nomine inductus:aut inanis eloquentię ſplendore deceptus:humanis malit q̃ diuinis credere: quę quidem tradita ſũt breuit̃ ac nude. Nec enĩ decebat alit̃ ut cum de9 ad hominem loqueret̃ argumẽtis aſſereret ſuas uoces:tanq̃ fides ei non habere tur:ſed ut oportuit eſt locutus:quaſi re4 omniũ maxim9 iudex cuius non eſt argumentari:ſed pronunciare uerum. Ipſe ut de9: nos autem cum ad res ſingulas teſtimonia diuinę uocis habea mus:profecto monſtrabimus: quanto certioribus argumentis poſſunt uera defendi:cum etiam falſa ſic defendant̃:ut uera ſole ant uideri:quare non eſt quod philoſophis tãtũ honoris habea mus:ut eorum eloquentiam pertimeſcamus. Loqui enĩ bene po tuerunt ut homines eruditi:uere autem loqui nullo modo:quia ueritatem non didicerant ab eo qui eius potens eſſet. Nec ſane magnum aliquid efficiemus:q2 illos ignorantię redarguemus: quam ipſi ſępiſſime confitentur:in eo ſolo quoniam eis non cre ditur:in quo ſolo credi debuit conabor oſtendere nunq̃ illos tã ueridicos fuiſſe:q̃ cum ſententiam de ſua ignoratiõe dixerunt.

Capitulum.ii. Quod ipſo nomine philoſophię conuĩcitur: q̃ inanis fuerit gentiliter philoſophantium occupatio.

NVnc quoniam duobus ſuperiorib9 libris religionũ falſi tas demõſtrata ẽ:necnon origo ipa toti9 erroris expoſita: hui9 libri mun9 ẽ:philoſophiã quoq; oſtẽdere:q̃ inanis & falſa ſit ut omni errore ſb̄lato:ueritas patefacta clareſcat. Ordiamur itaq; a communi philoſophię nomine:ut ipſo capite deſtructo

facilior nobis aditus pateat ad excidendu; omne corpus:ſi tamē
poteſt corpus uocari:cuius partes ac mēbra diſcordēt nec ulla cō
page inter ſe cohęreant:ſed quaſi diſiecta & diſſipata palpitare
potius q̄ uiuere uideātur. Philoſophia eſt ut nomen indicat:
ipſiq; diffiniunt ſtudium ſapientię. Vnde igit̄ probem magis
philoſophiam non eſſe ſapientiam:q̄ ex ipſius nominis ſignifi
catione. Qui enim ſapientię ſtudet:utiq; nondu; ſapit: ſed ut ſa
pere poſſit ſtudet. In cęteris artibus ſtudiū qd efficiat et quo ten
dat apparet:quas cum diſcendo aliquis aſſecutus eſt:iam nō ſtu
dioſus artificij:ſed artifex nominatur. At enim uerecūdię cauſa
ſtudioſos ſe ſapiētię:nō ſapiētes uocauerūt. Immo uero Pytha
goras qui hoc primus nomen inuenit: cum pauloplus ſaperet q̄
illi priores:qui ſe ſapientes putauerunt intellexit nullo humano
ſtudio poſſe ad ſapientia; perueniri:& ideo non oportere incō-
prehenſę atq; imperfectę rei pfectum nomen imponi. Itaq; cum
ab eo quęreret̄:quēnam ſe profiteretur. Reſpondit philoſophū
i. quęſitorem ſapientię. Si ergo philoſophia ſapientiam quęrit
nec ipſa ſapientia eſt:quia neceſſe eſt aliud eſt quod quęrit:aliud
quod quęritur:nec quęſitio ſapientię recta eſt:quia nihil poteſt
inuenire. Ego uero ne ſtudioſos quidem ſapientię philoſophos
eſſe conceſſerim:quia illo ſtudio ad ſapientiam non puenit̄. Nā
ſi facultas inueniendę ueritatis huic ſtudio ſubiaceret:et ſi eſſet id
ſtudium tanq̄ iter ad ſapientiam:aliqn̄ eſſet inuenta. Cum uero
tot temporibus:tot ingenijs in eius inquiſitione cōtritis non ſit
cōprehenſa:apparet nullam eſſe ibi ſapientiam. Non ergo ſapiē
tię ſtudent:qui philoſophant̄:ſed ipſi ſtudere ſe putant:q2 illud
quod quęrunt:ubi aut quale ſit neſciunt. Siue ergo ſapientię ſtu
dent:ſiue non ſtudent:ſapientes non ſunt:quia nunq̄ reperiri po
teſt:quod aut non recte quęritur:aut omnino non quęritur.

nūq̄ reperiri pot quia non recte queritur

Capitulum.iij. Ex quibus rebus philoſophia conſtet. Et qs
fuerit auctor academicę ſectę:quę nihil recte diffinit q̄ ſolā opi
nionem eſſe in philoſophia gentilium qui ideo plus audent: qa
errores eorum non arguit niſi deus.

Videamus tamen idipſū poſſit ne h̄ ſtudio reperiri aliqd an
nil. Duabus rebus uidetur philoſophia cōſtare ſcientia:&

philoſofia ex duabus rebus conſtat

opinatiōe:nec ulla alia re. Sciētia uenire ab ĩgenio nō pōt:nec co
gitatione cōp̄hendi:q: in ſeipſo habere ꝓpriā ſciētia:nō homi
nis ſed dei eſt. Mortalis autem natura nō capit ſcientiā:niſi q̄ ue
niat extrĩſecus. Idcirco enĩ oculos:& aures:& cęteros ſenſus pa
tefecit in corpore diuina ſolertia:ut ꝑ eos adit⁹ ſciētia ꝑueniret
ad mentem. Nā cauſas naturaliū reꝝ diſqrere:aut ſcire uelle: ſol
utꝝ ne tantus quātus uideatur:an multis partib⁹ maior ſit q̄ oĩs
hęc terra. Item luna globoſa ſit:an cōcaua. Et ſtellę utrum ne co
hęreant cęlo : an per aerem libero curſu ferantur. Cęlum ipſum
qua magnitudine:qua materia conſtet:utrum quietum ſit an mo
bile:an incredibili celeritate uoluatur. Quanta ſit terrę craſſitu
do:aut quibus fundamentis librata & ſuſpenſa ſit. Hęc inquam
diſputando & coniecturis uelle compręhendere : tale eſt profe
cto:quale ſi diſſerere uelimus:qualem eſſe arbitramur cuiuſpiā
remotiſſimę gentis urbem:quam nunquam uidimus : cuiuſque
nihil aliud q̄ nomen audiuimus : ſi nobis in ea re ſcientiam uen
dicemus : quę non poteſt ſciri:nonne inſanire uideamur:qui af
firmare id audiamus:in quo reuinci poſſumus? Quāto magis q
naturalia quę ſciri ab homine non poſſunt: ſi ſcire ſe putant : fu
rioſi dementeſq; ſunt iudicandi? Recte ergo Socrates & eum ſe
cuti academici ſcientiam ſuſtulerunt:quę nō diſputantis: ſed di
uinantis eſt. Supereſt ut opinatio in philoſophia ſola ſit. Nam
unde abeſt ſcientia:id totum poſſidet opinatio. Id enim opinat̃
quiſq; quod neſcit. Illi autem qui de rebus naturalib⁹ diſputāt :
opinantur ita eſſe ut diſputant. Neſciunt igitur ueritatem : quo
niam ſcientia certi eſt:opinatio incerti. Redeamus ad illud ſupe
rius exemplum. Age opinemur de ſtatu & qualitate urbis illius:
quę nobis rebus omnibus pręter nomen ignota eſt. Veriſimile
eſt in plano ſitam lapideis moeniis:ędificiĳs ſublimibus :uĳs plu
ribus : magnificis ornatiſq; delubris. Deſcribamus ſi placet mo
res habitumq; ciuiū. Sed cū hęc dixerimus alius contraria diſpu
tabit:& cum hic quoq; perorauerit:ſurget & tertius:& aliĳ dein
ceps:& opinabunt̃ multo diſparia:q̄ nos ſumus opinati. Quid
ḡ erit ex oĩbus ueri certius? Fortaſſe nihil. At oĩa ſunt dicta:q̄ in
reꝝ natura cadunt:ut neceſſe ſit aliquid eoꝝ eſſe uerum:at neſcie
tur:quis uerum dixerit: poteſt fieri:ut omnes ex parte aliqua er
rauerint : ex parte attigerint ueritatem . Stulti ergo ſumus ſi

hoc diſputatione queramus. Poteſt enim ſupuenire aliquis: qui opiniones noſtras derideat: noſq; pro inſanis habeat: q uelimus id qđ neſcim⁹ q̃le ſit opinari. Verū nō opus eſt: longe poſita cō quirere. Vnde nemo fortaſſe ueniat: q nos redarguat. Age opine mur: qd nūc in foro gerat̃: qd in curia lōgu; eſt id quoq; dicam⁹: interpoſito uno pariete qd fiat: nemo poteſt id ſcire: niſi q audi uerit aut uiderit. Nullus eni; audet id dicere: ꝙ nō ſtatim uerbis ſed re ipa pręſenti refutabit̃. At q hoc idem faciūt philoſophi: q diſputāt in cęlo quid agat̃: ſed eo ſe id impune facere arbitrātur: quia null⁹ exiſtit qui errores eorum coarguat. Quod ſi exiſtima rent deſcenſurum eſſe aliquē: qui eos delirare ac mentiri doceret: nunq̃ quicq̃ de his rebus quas ſcire non poſſent diſputarēt. Nec tamen ideo foelicior putanda eſt eorum imprudentia & audacia quia non redarguunt̃. Redarguit eni; deus: cui ſoli veritas nota eſt: licet conniuere uideatur: eamq; hominū ſapientiam pro ſum ma ſtulticia computat.

Capi. iiij. Qūo Zeno & Socrates totā philoſophiam ſuſtule rūt de medio: & q̃ſi quodā ciuili bello ſuis cōfecta eſt armis.

Recte igitur Zeno ac ſtoici: opinationem repudiarunt. Opinari enim te ſcire quod neſcias: non eſt ſapientis: ſ; temerarij potius ac ſtulti. Ergo ſi neq; ſciri quicq̃ poteſt (ut Socra tes docuit) nec opinari oportet (ut Zeno) tota philoſophia ſubla ta eſt. Quidem ꝙ non tantum ab his duobus euertitur: qui phi loſophię principes fuerunt: ſed ab omnibus ut iam uideatur: iam pridem ſuis armis eſſe confecta: in multas ſectas philoſophia di uiſa eſt: & omnes uaria ſentiunt: in qua ponimus ueritate;: in om nibus certe non poteſt: deſignemus quanlibet nempe in cęteris omnibus ſapientia non erit. Tranſeamus ad ſingulas. Eodē mo do quicquid uni dabimus. cęteris auferemus. Vnaquęq; eni; ſe cta omnes alias euertit: ut ſe ſuaque confirmet. Nec ulli alteri ſa pere concedit: ne ſe deſipere fateatur: ſed ſicut alias tollit: ſic ipſa quoq; ab alijs tollitur omnibus. Nihilominus enim philoſophi ſunt: qui eam ſtultcię accuſant. Quācunq; laudaueris: ueramq; dixeris: a philoſophis uituperatur ut falſa. Credemus ne igitur uni: ſe ſuāq; doctrinā laudāti: an multis unius alterius ignorātiā

culpantibus. Rectius ergo ſit neceſſe eſt: quod plurimi ſentiunt: q̄ quod unus. Nemo enim poteſt de ſe re recte iudicare: qd' nobilis poeta teſtat̄. Ita enim cōparatam eſſe hominum naturā omnium: aliena ut melius uideāt & diiudicēt q̄ ſua. Cum igit̄ omnia incerta ſint: aut omnibus credendū ſit: aut nemini. Si nemini: ſapientes ergo nō ſunt: quia ſinguli ſapientes eſſe ſe putāt: ſi omnibus: ęque nō ſunt ſapientes: quia ſinguli ab omnib⁹ eſſe negant̄ ſapiētes. Pereūt igit̄ uniuerſi hoc mō: & tāq̄ ſpartiatę illi poetarū: ſic ſe inuicē iugulāt: ut nemo ex omnibus reſtet: quod eo fit: quia gladiū habent: ſcutum nō habēt. Si ergo ſingulę ſectę multarum ſectarū iudicio ſtulticię conuincuntur: omnes igitur uanę atq; inanes reperiuntur. Ita ſeipam philoſophia cōſumit & cōficit. Quod cū intelligeret Archeſilas academię cōditor reprehēſiones omniū inter ſe collegit: cōfeſſionēq; ignorantię claroꝝ philoſophorū: armauitq; ſe aduerſus omnes. Itaq; cōſtituit nouam nō philoſophandi philoſophiaʒ. Eo igit̄ auctore: duo philoſophię genera eſſe coeperūt. Vnū illud uetus quod ſcientiam ſibi uendicat. Alterū nouū repugnās: quod eam detrahit. In his duobus generibus uideo diſcidiū: & quaſi ciuile bellum: ſapientiam quę diſtrahi nō poteſt: in qua parte ponemus. Si natura rerū ſciri poteſt: hęc tironū caterua interibit: ſi non poteſt ueterani cōficiēt̄: ſi pares fuerūt: nihilomin⁹ peribit dux omniū philoſophia quia diſtracta eſt. Nihil eniʒ poteſt ſine interitu ſuo ſibi eſſe cōtrarium. Si autē (ut docui) nulla poteſt eſſe in homine interna & propria ſcientia: ob fragilitatem conditionis humanę Archeſilę man⁹ uincit: ſed ne ipā qdē ſtabit: q nō pōt omnino nihil ſciri.

Capitulum. v. Contra academicos multa ſcire & natura reruʒ & uitę neceſſitas cogit.

SVnt enim multa quę natura ipſa nos ſcire: & uſus frequēs & uitę neceſſitas cogit. Itaq; pereundum eſt niſi ſcias quę ad uitam ſunt utilia: ut appetas: quę periculoſa: ut fugias & uites Preterea multa ſunt quę uſus inuenit. Nam ſolis ac lunę uarii curſus: & meatus ſiderum: & ratio temporum deprehenſa eſt: & natura corporum a medicis herbarūq; uires: & ab agricolis natura terrarum: necnon imbriū futuroꝝ: ac tempeſtatum ſigna collecta

ſunt. Nulla deniq; ars eſt: quę nō ſcientia cōſtet. Debuit ergo Archeſilas ſi qd ſaperet diſtinguere: quę ſciri poſſent: queue neſciri. Sed ſi id feciſſet ipſe ſe in populū redegiſſet. Nā uulgus interdū plus ſapit: ꝙ tantū quātū opus eſt ſapit: a quo ſi quęras utruȝ ſciat aliqd: an nihil dicet ſe ſcire quę ſciat: fatebiť ſe neſcire quę neſciat. Recte ergo alioꝝ ſuſtulit diſciplinas: ſed nō recte fundauit ſuā. Ignoratio enim rerū omniū nō poteſt eſſe ſapiētia: cui⁹ eſt ſcire propriū. Ita cū philoſophos expugnauerit: ac docuerit nihil eos ſcire: ipſe quoq; nomen philoſophi ꝑdidit: qa doctrina eius eſt nihil ſcire. Nā q alios reꝑhendat quod neſciāt ipſe debet ſciēs eſſe. Cū autē nihil ſciat: quę puerſitas: queue inſolentia eſt: ob idipſum ſe philoſophū cōſtituere propter qď ceteros tollat? Poſſunt eniȝ ſic reſpōdere: ſi nihil nos ſcire cōuincis: & ideo non eſſe ſapientes: quia nihil ſciamus: ergo ne tu qdem es ſapiēs: quia te quoq; cōfiteris nihil ſcire. Quid ergo promouit archeſilas niſi ꝙ confectis omnibus philoſophis: ſeipm quoq; eodem mucrone tranſfixit? Nuſq̄ ne igitur ſapientia eſt.

Capitulū. vi. Quomodo ſapientia in medio errantiuȝ fuerit. Et academici cōtra phyſicos: & phyſici cōtra academicos dimicauerint. Et quę ſint aſſiſtataruȝ exempla queſtionum. Et ꝙ rationes cęleſtium ſiue naturalium ſcire non poſſunt.

IMmo uero īter philoſophos fuit: ſed nemo uidit. Alij putauerunt ſcire poſſe omnia: ſapiētes utiq; non fuerunt. Alij nihil: ne hi quidem ſapientes fuerunt illi: quia plus homini dederūt: hi quia minus utriuſq; in utrāq; partem modus defuit. Vbi ergo ſapientia eſt: ut neq; te omnia ſcire putes quod dei eſt: neq; omnia neſcire quod eſt pecudis. Eſt enim aliquid mediuȝ quod ſit hominis: ideſt ſcientia cum ignoratione coniuncta & temperata. Scientia in nobis ab anima eſt: quę oritur e cęlo: ignoratio a corpore quod eſt e terra. Vnde nobis & cuȝ deo: & cum animalibus eſt aliqua communitas. Ita quoniam ex his duobus cōſtamus elementis: quorum alterum luce preditum eſt: alterum tenebris. Pars nobis data eſt ſcientię: pars ignorantię: per hunc quaſi pontem tranſire ſine cadendi periculo licȝ. Nam ſi illi omnes q in alteram partem inclinauerunt: aut dextro: aut ſiniſtro uerſus

hoc hominis est scientia coniuncta cum ignorantia

ceciderūt. Vtraqꝫ aūt pars qūo errauerit dicā. Academici contra phyſicos ex rebus obſcuris argumentati ſunt nullā eſſe ſcientiā: & exemplis paucarū rerū incōprehēſibiliū cōtēti: amplexi ſunt ignorantiā: tanq̄ ſcientiā totam ſuſtiliſſent: quia in parte ſuſtulerāt: phyſici contra ex his quę aperta ſunt: argumentum trahebant ſciri poſſe: cōtentiqꝫ pſpicuis retinebant ſciētiā: tanq̄ totā defendiſſent: quia ex parte defenderāt. Ita neqꝫ hi clara: neqꝫ illi obſcura uiderūt: ſed utriqꝫ dum ſolā ſcientiā conſertis manibus: uel retinēt uel eripiūt: nō uiderunt in medio conſtitutā fore: quę illos ad ſapiētiā tranſmitteret. Verū Archeſilas ignorantię magiſter: cū Zenoni obtractaret principi ſtoicorū: ut totā philoſophiam euerteret (auctore Socrate) ſuſcepit hāc ſententiam: ut affirmaret nihil ſciri poſſe. Itaqꝫ coarguit ad exiſtimatōem philoſophoꝝ: q putaſſent ingeniis ſuis erutā eſſe atqꝫ inuentā ueritatē: uidelicet ꝙ mortalis fuerat illa ſapiētia: pauciſqꝫ ante temporibus inſtituta: ad ſummū iam incrementū ꝑuenerat: ut iam neceſſario cōſeneſceret ac periret repēte exſtitit academia tāq̄ ſenectꝰ philoſophię quę illā cōficeret iam deflorescentē. Recte uidit Archeſilas arrogātes uel potius ſtultos eſſe: q putēt ſciētiam ueritatis cōiectura poſſe cōprehēdi: ſed tamen falſa dicentē redarguere nō pōt niſi qui ſcierit ante quid ſit uerum: ꝙ Archiſilas ueritate non cognita facere conatus: introduxit genus philoſophię aſſiſtatum: quod latine inſtabile ſiue inconſtans poſſumus dicere. Vt enim nihil ſciendum ſit: aliquid ſciri neceſſe eſt. Nam ſi omnino nihil ſcias idipſuꝫ nihil ſciri poſſe tolletur. Itaqꝫ qui uelut ſentētię loco pronunciat: nihil ſciri tanq̄ percęptū ꝓfitetur & cognitum: ergo aliquid ſciri poteſt. Huic ſimile eſt illud ꝙ in ſcholis ꝓponi ſolet in aſyſtati generis exemplum ſomniaſſe quendam: ne ſomniis crederet. Si enim crediderit: tum ſequitur ut non ſit credenduꝫ ſi aūt non crediderit: tum ſequitur ut credendum ſit. Ita ſi nihil ſciri poteſt: neceſſe eſt idipm̄ ſciri: ꝙ nihil ſciatur: ſi auteꝫ ſcitur poſſe nihil ſciri: falſum eſt ergo ꝙ dicitur nihil ſciri poſſe. Sic inducitur dogma ſibiipſi repugnās: ſeqꝫ diſſoluens. Sed homo uerſutus cęteris philoſophis: uoluit ſciētiā eripere: ut eam domi abſconderet. Nam ſibi illā profecto non adimit: qui aliquid affirmat: ut cęteris adimat: ſed nihil agit. Apparet enim ac fureꝫ ſuum prodit. Quāto faceret ſapientius ac uerius: ſi exceptōe facta

diceret cauſas:rationeſq; dũtaxat reꝝ cęleſtiũ ſeu naturalium ꝙ ſunt abditę neſciri poſſe:ꝙ null⁹ doceat:nec quęri oportere qa inueniri quęrẽdo nõ poſſunt. Qua exceptõe interpoſita:& phy ſicos admonuiſſet:ne quęrerẽt ea quę modum excederẽt cogita tionis humanę:& ſeipſuȝ calũnię inuidia liberaſſet:& nobis cer te dediſſet aliquid quod ſequeremur. Nunc aũt quom ab his ſe quẽdis nos retraxerit:ne uelim⁹ plus ſcire q̃ poſſum⁹:nõ minus a ſe quoq; ipſo retraxit. Quis enĩ uelit laborare:ne qcq̃ ſciat:aut eiuſmodi ſuſcipere doctrinã:ut etiã communẽ ſcientiã perdat: quę ſi doctrina eſt:ſciẽtia eſt neceſſe ut cõſtet. Si nõ eſt:quis tam ſtultus:ut diſcẽdũ id putet:in quo aut nihil diſcit: aut omnino dediſcit. Quare ſi neq; omnia ſciri poſſunt ꝙ phyſici putaue-runt:neq; nil ꝙ academici philoſophia omnis extincta eſt.

Capitulum. vij. De morali philoſophia: & quare ſicut utili or:ita & cęteris philoſophię ptibus ſit facilior: quę fuerint omniũ philoſophoꝝ fere ſententię de ſummo bono.

TRanſeamus nũc ad alterã philoſophię partẽ quã ipſi mo ralẽ uocãt:in q̃ toti⁹ philoſopię ratio cõtinet. Si qdẽ in il la phyſica ſola oblectatio eſt:in hac etiã utilitas. Et quoniã in di ſponẽdo uitę ſtatu:formãdiſq; moribus piculo maiore peccat: maiorẽ diligẽtiã neceſſe eſt adhiberi:ut ſciam⁹ qũo nos oporte at uiuere. Illic enĩ põt uenia cõcedi:ꝙ ſiue aliqd dicũt:nihil pſũt ſiue delirãt:nihil nocẽt. Hic uero null⁹ diſcidio:null⁹ errori eſt loc⁹. Omnes unũ ſentire oportet:ipamq; philoſophiã uno q̃ſi ore pręcipe:ꝙ ſi qd fuerit erratũ:uita omnis euertit in illa pori parte:ut periculi minus ita plus difficultatis eſt:ꝙ obſcura rerũ ratio cogit diuerſa & uaria ſentire. Hic ut periculi pl⁹: ita min⁹ difficultatis:ꝙ ipe uſus reꝝ & quotidiana experimẽta poſſunt docere:qd ſit uerius & meli⁹. Videam⁹ ergo utrũne cõſentiãt: aut qd nobis afferãt:quo rectius uita degat. Non neceſſe eſt om nia circuire. Vnũ eligam⁹ac potiſſimũ:qd eſt ſummũ ac pncipa le:in quo totius ſapiẽtię cardo uerſat. Epicurus ſummũ bonuȝ in uoluptate animi eſſe cenſet. Ariſtippus in uoluptate corporis Chaliphon & Dynomachus cyrenaici: honeſtatẽ cuȝ uoluptate iunxerũt. Diodorus in priuatõe doloris:ſummũ bonũ poſuit

Hieronymꝰ ĩ nõ dolẽdo. Peripathici aũt in bonis animi & corporis & fortunę. Erilli ſummũ bonũ eſt ſciẽtia. Zenonis cũ natura cõgruenter uiuere: quorundã ſtoicoꝝ uirtutẽ ſeq. Ariſtoteles in honeſtate ac uirtute ſummũ bonũ collocauit. Hęc ſunt fere omniũ ſentẽtię. In tãta diuerſitate quẽ ſeqmur? Cui credimꝰ? Par eſt omnibꝰ auctoritas. Si eligere poſſumus qđ eſt meliꝰ: iaꝫ nõ eſt philoſophia nobis neceſſaria: qꝛ ſapientes iam ſumꝰ: q de ſapiẽtiũ ſentẽtijs iudicemꝰ. Cũ uero diſcẽdi ſapientię cã uenia mus: qd poſſumꝰ iudicare q nõdum ſapere coeperimꝰ: maxime cum prę́ſto aſſit academicus: q nos pallio retrahat ac uetet cuiq̃ credere: nec tamen afferat ipſe quod ſequamur.

Capi. viij. Quod uera ſapiẽtia docet ſummũ bonũ hõis nõ eſſe animi uel corpis uoluptatẽ: aut aliqd eoꝝ quę a philoſophis ſunt ꝓpoſita.

QVid ergo ſupeſt: niſi ut omiſſis litigatõibꝰ furioſis ac ꝑtinacibꝰ: ueniamꝰ ad iudicẽ illum: ſcilicet datorẽ ſimplicis & qetę ſapiẽtię q nõ tm̃ formare nos ac inducere in uiã poſſit: ueꝝ etiã de cõtrouerſijs iſtoꝝ ferre ſententiã. Hęc nos docet qđ ſit hoĩs ueꝝ ac ſummũ bonũ: de quo prius q̃ dicere incipio: illę oẽs ſentẽtię ſunt refellendę: ut appareat neminẽ illoꝝ fuiſſe ſapientẽ. Cũ de officio hoĩs agať: oportet ſummũ ſummi aĩalis bonũ in eo cõſtitui: qđ cõe cum cęteris aĩalibus eſſe nõ poſſit: ſꝫ ut feris dẽtes: armentis cornua: uolucribꝰ pẽnę propria ſunt: ſic homini aliqd ſuũ debet aſcribi: ſine quo rationeꝫ ſuę cõdtõnis amittat. Nã qđ uiuendi aut generãdi cã datum eſt omnibꝰ qdeꝫ bonũ naturale ſummũ tñ nõ eſt: niſi qđ eſt unicuiqꝫ generi ꝓprium. Sapiẽs ergo nõ fuit: q ſummum bonũ credidit animi uoluptatẽ: qm̃ ſiue ulla ſecuritas ſiue gaudium eſt: cõis eſt omnibus. Ariſtippo ne reſpondẽdum quidẽ duco: quẽ in corporis ſemꝑ uoluptatẽ tuentem. nihilqꝫ aliud q̃ uentri & uẽeri ſeruienteꝫ: nemini dubiũ eſt hominẽ nõ fuiſſe. Sic enĩ uixit: ut nihil inter euꝫ pecudẽqꝫ diſtaret: niſi unum qđ loquebatur: qꝛ ſi aſino aut cani: aut ſui facultas loquẽdi tribuať: quęraſqꝫ ab his quid ſibi uelint cũ feminas tam rabide cõſectanť: ut uix diuelli queãt: cibos etiã potumqꝫ negligant. Cur aut alios mares uiolenter abigant: aut ne uicti quideꝫ aſſiſtãt: ſed a fortioribus ſępe contriti: eo magis

inſectent? Cur nec imbres: nec frigora ꝑtimeſcāt: laborē ſuſcipi
ant: periculū nō recuſent? Quid aliud reſpōdebūt: niſi ſummū
bonū eſſe corporis uoluptatē: eā ſe appetere: ut afficiant ſuauiſ
ſimis ſenſib⁹ eoſq; eſſe tanti: ut aſſequendorū cauſa: nec labore;
ſibi ullū: nec uulnera: nec mortē ipām recuſandā putent? Ab his
ne igit̄ pręcępta uiuēdi petem⁹: q hoc idē ſentiunt: qđ aīę ratōis
exptes. Aiūt cyrenaici uirtutē ipſam ex eo ipō eſſe laudandā: ꝙ
ſit effigies uoluptatis. Ve ꝝ ergo inqt obſcoenus canis: aut ſus il
le lutulētus. Nā ideo cū aduerſario ſumma uiriū cōtētōe depu
gno: ut uirtus mea pariat mihi uoluptatē: cui⁹ expers ſim: neceſ
ſe eſt ſi uictus abſceſſero. Ab his ergo ſapere diſcem⁹: quos a pe
cudib⁹ ac beluis nō ſnīa ſed lingua diſcernit. Priuatōe; doloris
ſummū bonū putare: nō plane ꝑipatheticoꝝ ac ſtoicoꝝ: ſed cyni
coꝝ phōꝝ eſt. Quis enī nō intelligat ab ęgrotis: & in aliquo do
lore poſitis: eſſe hoc diſputatū? Quid tā ridiculū: q̄ id habere
ꝓ ſummo bono: qđ medic⁹ poſſit dare? Dolēdū eſt ergo ut fru
amur bono: & qdē ġuit̄ ac ſępe: ut ſit poſtea ñ dolore iucūdi⁹
Miſerrimus eſt igit̄ q nunq̄ doluit: ꝙ bono caret: que; nos foeli
ciſſimū putabam⁹: ꝙ malo caruit. Ab hac uanitate ñ lōge abfuit
q ōnino nihil dolere ſummū bonū dixit. Na; pręter qđ omne
animal doloris eſt fugiēs: qs pōt ſibi hoc bonū pręſtare: qđ no
bis ut eueniat nihil aliud poſſumus q̄ optare. Sūmum aūt bonū
nō pōt efficere quenq̄ beatū: niſi ſemꝑ fuerit in ipſi⁹ ꝑtāte. Hoc
aūt nō uirt⁹ homini: nō doctrina: nō labor: ſ; natura cūctis ani
mantibus pręſtat. Qui uoluptatē cū honeſtate iūxerūt: cōionē
hāc effugere uoluerūt: ſed effecerūt repugnās bonū: qm̄ q uolu
ptati deditus eſt: honeſtate careat neceſſe eſt: q honeſtati ſtudet
uoluptate. Peripatheticorū bonum nimium multiplex excęptis
animi bonis: quę ipſa quę ſint: magna cōtentio eſt cōe cū beluis
poteſt uideri. Nam corporis ideſt incolumitas: indolentia: uali
tudo: nō minus ſunt mutis: q̄ homini neceſſaria: ac neſcio an eti
am magis ꝙ homo & medelis & miniſterijs ſubleuari pōt: mu
ta nō poſſunt. Itē quę appellāt fortunę bona: nā ſicut hōi opib⁹
ad uitā tuendā: ita illis pręda & pabulis eſt opus: ita inducēdo
bonū: qđ nō ſit in hominis ꝑtāte totū hominē alienę ditioni ſb
iugauerūt. Audiam⁹ etiā Zenonē (nā is īterdū uirtutē ſomniat)
Sūmū inquit eſt bonū: cū natura cōſentanee uiuere. Beluarum

igitur nobis more uidendū eſt. Nā quę abeſſe debent ab homīe
in his oībꝰ deprehēdunť: uoluptates appetūt: metuūt: fallūt: inſi
dianť: occidūt. Et qđ ad rē maxīe attinet: deū neſciūt. Quid er
go me docet: ut uiuā ſecūdū naturā: ꝙ ipſa in deteriꝰ ꝓna eſt: &
qbuſdā blādimētis leniioribꝰ in uicia pręcipitat: uel ſi aliā muto
rū: aliā hoīs dicit eſſe naturā: ꝙ homo ad uirtutē ſit genitꝰ: non
nihil dicit: ſ; tñ nō erit diffinitio ſūmi boni: ꝙ nullū eſt aīal: qđ
nō ſecūdū naturā uiuat. Qui ſciētiā ſūmū bonū fecit: aliqd hōi
ꝓpꝛium dedit: ſ; ſciētiā alteriꝰ rei grā hōies appetūt nō ꝓpter ipā;
Quis enī ſcire cōtētꝰ eſt: nō expetēs aliquē fructū ſciētię. Artes
iō diſcunť: ut exerceanť. Exercēť aūt uel ad ſbſidia uitę: uľ ad uo
luptatē: uel ad gloriā. Nō ē igiť ſummū bonū qđ nō ꝓpter ſe ex
petiť. Quid inteſt: utrū ſciētiā ſūmū bonū putemꝰ: an illa ipſa
quę ſciētia ex ſe parit: ideſt uictū: gloriā: uoluptatē: quę nō hōi
ſunt ꝓpria: & iō ne ſumma qdē bona? Nā uoluptatis & uictus
appetētia nō hōi ſolū: ſ; etiā mutis ineſt. Quid cupiditatis glo
rię? Nōne in equis deꝑhēdiť: cū uictores exultēt: uicti dolēt? Tā
tus amor laudū: tātę uictoria curę. Nec īmerito ſummus poeta
expiēdū eē ait. Et qs cui q dolor uicto quę gloria palmę. Quid
ſi ea quę parit ſciētia cōia ſūt cū alijs aīalibꝰ: nō ē ergo ſūmū bo
nū ſciētia. Pręterea nō mediocre huiꝰ diffinitōis ē uiciū: ꝙ ſciē
tia nuda poniť. Incipiēt enī beatiores uideri: q artē aliquā ſcierīt
immo uero q & res malas ſcierīt: & tā beatꝰ ſit q uenena didice
rit tpare: q̄ q mederi. Quęro igiť ad quā rē ſcientia referēda ſit?
Si ad cauſas reꝝ naturalium: quę beatitudo erit mihi ꝓpoſita: ſi
ſciero unde nilꝰ oriať: uel qcqd de cęlo phyſici delirāt: qd ꝙ eaꝝ
rerū nō eſt ſcia: ſ; opinatio quę ꝑ ingenijs uaria eſt? Reſtat ut ſci
entia bonoꝝ ac maloꝝ ſūmū bonū ſit. Cur ergo ſciā; maluit: q̄
ipā; ſapiētiā ſummū bonū dicere: cū ſit utriuſqȝ ſignificatio &
uis eadē? Nemo tñ uſqȝ ad ſummū bonū dixit eē ſapiētiam: qđ
meliꝰ dici potuit. Nā ſcia paꝝ eſt ad bonū ſuſcipiendū: malūqȝ
fugiēdū: niſi accedat & uirtus. Multi enī phōꝝ cū de bonis ma
liſqȝ differerēt: aliter tñ q̄ loquebanť natura cogēte uixerūt: quia
uirtute caruerūt. Virtꝰ aūt cū ſcia cōiūcta: ſapiētia ē. Supeſt ut
eos etiā refellamꝰ: q uirtutē ipā; ſūmū bonū putauerūt: in q̄ opi
nione etiā. M. Tul. fuit in quo mľtū īcōſiderati fuerūt. Nō eni;
uirtꝰ ipā ē ſūmū bonū: ſ; effectrix & mř ē ſūmi boni: qm̄ pueiri

ad illud ſine uirtute nõ põt. Vtrũq; intellectu eſt facile. Quero
enĩ utrũ ne ad preclarũ illud bonũ facile pueniri putẽt: an cũ diffi
cultate ac labore expediãt: accumẽ ſuũ erroreq; defendãt. Si faci
le ad illud: ac ſine ullo labore pueniri põt ſummũ bonũ nõ eſt.
Quid enĩ nos cruciem⁹? Quid cõficiam⁹ enitẽdo dieb⁹ & nocti
b⁹? Q̃n q̃dẽ tã in prõptu id qd̓ querim⁹ iacet: ut illud qlibet ſine
ulla cõtẽtõe animi dep̄hẽdat: ſʒ ſi cõe quoq; ac mediocre quodli
bet bonũ nõ niſi labore aſſeqmur: qm̃ bonorũ natura ĩ arduo po
ſita ẽ: malorũ ĩ precipiti. Sũmo igit̃ labore ſũmũ bonũ aſſeq ne
ceſſe ẽ: qd̓ ſi ueriſſimũ ẽ: ergo altera uirtute op⁹ ẽ ut pueniamus
ad eã uirtutẽ: que dicit̃ ſũmũ bonũ: qd̓ ẽ incõgruẽs & abſurdũ
ut uirt⁹ p ſeip̃aʒ: pueniat ad ſeip̃aʒ. Si nõ põt ad ullũ bonũ niſi p
laborẽ pueniri: apparet uirtutẽ eẽ p quã pueniat̃: qm̃ ĩ ſuſcipien
dis pferẽdiſq; laborib⁹: officiũq; uirtutis ẽ. Ergo ſũmũ bonuʒ
nõ põt eẽ id p qd̓ neceſſe ẽ ad aliud pueniri. Sʒ illi cũ ignorarẽt
qd efficeret uirt⁹: aut quo tẽderet: honeſti⁹ aũt nihil reperirẽt: ſb
ſtiterũt in ipſi⁹ uirtutis noĩe: quã nullo ꝓpoſito emolumẽto: ap
petẽdã eſſe dixerũt: ut bonũ ſibi cõſtituerũt q̇ bono indigerẽt.
Ariſtoteles ab his nõ lõge receſſit: q uirtutẽ cũ honeſtate ſũmuʒ
bonũ putauit: q̃ſi ulla uirtus poſſit eſſe inhoneſta: ac nõ ſi quid
habuerit turpitudĩs uirtus eſſe deſinat: ſed uidit fieri poſſe: ut
de uirtute prauo iudicio ſentiat̃ male: & iõ exiſtimatõi hõinũ
ſuiẽdũ putauit. Quod q facit: a recto bonoq; diſcedit: q̇ nõ eſt
in nr̃a ptãte: ut uirtus ꝓ ſuis meritis honeſtet̃. Nam qd eſt hone
ſtas: niſi honor ꝑpetu⁹: ad aliquẽ ſecundo populi rumore dela-
tus. Quid ergo fiet? ſi errore ac prauitate hõinũ: mala exiſtĩatio
ſbſeq̃tur. Abijciem⁹ ne uirtutẽ: q̇ flagitioſa & turpis ab ĩſipiẽti
bus iudicet̃? Que qm̃ inuidia p̄mi ac uexari põt: ut ſit ip̄m ꝓpri
um ac ꝑpetuũ bonum: nullo extrĩſecus adiumẽto ĩdigere debet
quin ſuis p ſe uirtutibus nitat̃ & cõſtet. Itaq; nec ullũ ei ab hoĩe
bonũ ſperãdum ẽ: nec ullum malum recuſandum. Venio nunc
ad uere ſapiẽtie ſũmũ bonũ: cui⁹ natura hoc mõ det̃minãda eſt.

Capi. ix. Quid ſit uere ſapiẽtis ſummum bonum. Et q̃ uicio
ſa fuerit ratio Anaxagore ad qd nat⁹ ſit homo.

PRimum ut ſoli⁹ hõis ſit: nec cadat in ullum aliud aĩal. Dei
de ut ſoli⁹ animi nec cõicari poſſit cum corpe. Poſtremo

ut nō poſſit cuiq̄ ſine ſciētia & uirtute cōtingere. Quę circūſcriptio illas oēs ſciētias excludit ac ſoluit. Eoꝝ enī q dixerūt nihil tale eſt. Dicā nūc qd ſit: ut doceā qđ inſtitui phōs oēs cęcos atq; inſipiētes fuiſſe: q qđ eſt hōi ſummū bonū cōſtitutū: nec uidere nec intelligere: nec ſuſpicari aliquādo potuerūt. Anaxagoras cū ab eo quęreret: cui⁹ rei cā nat⁹ eſſet: reſpōdit ſolis ac cęli uidēdi Hāc uocē admirant oēs: ac philoſopho dignā iudicant. At ego hūc puto nō inueniētē qd reſpōderet effudiſſe hoc paſſim ne taceret. Quod qdem ſecū ſi ſapiēs fuiſſet: cōmētatū & meditatu; habere debuit: q; ſi qs rationē ſui neſciat: ne hō ſit qdē: ſed putemus nō ex tēpore dictū illud effuſum. Videam⁹ in trib⁹ uerbis quot & quāta peccauerit. Primū q; omne hoīs officium in ſolis oculis poſuit: nihil ad mētē referēs: ſed ad corp⁹ oīa. Quid ſi cęcus fuiſſet: officiū ne hoīs amitteret: qđ fieri ſine occaſu animę nō pōt. Quid cętere corpis ptes: unde carebūt ſuis quoq; muneribus? Quid qđ plus eſt in auribus q̄ in oculis ſitū: qm̄ doctrina & ſapiētia pcipi aurib⁹ ſolis pōt: oculis ſolis nō pōt. Cęli ac ſolis uidēdi cā natus es. Quis te in hoc ſpectaculū induxit: aut qd cęlo: rerūq; natura uiſio tua cōfert? Nimiꝝ ut hoc immēſum & admirabile opus laudes? Cōfitere ergo reꝝ omniū eſſe conſtitutorē deū: q te in hūc mūdū quaſi teſtē laudatorēq; tanti ſui operis induxit. Magnū eſſe credis uidere cęlum atq; ſolē. Cur ergo gratias nō agis ei: q huius beneficii auctor eſt? Cur nō ipſius uirtutē: prouidētiā: ptātemq; metiris aīo: cuius opa miraris? Eteni; neceſſe eſt ut multo mirabilior ſit: q mirabilia pfecit. Si te qſpiam uocaſſet ad coenā: in eaq; optime acceptus eſſes: nō ſan⁹ uidereris: ſi pluris faceres ipſam uoluptatē: q̄ uoluptatis auctorem. Adeo philoſophi ad corpus oīa referūt: nihil prorſus ad mentē nec uidēt amplius: q̄ qđ ſb oculis uenit. Atqui remotis omnib⁹ officijs corporis in ſola mente ponēda eſt hoīs ratio. Non ergo ideo naſcimur: ut ea que ſunt facta uideamus: ſed ut ipſu; factorem rerum omniū cōtemplemur: ideſt mente cernamus. Quare ſi quis hominē qui uere ſapit interroget: cuius rei gratia nat⁹ ſit Reſpondebit intrepidus ac paratus: colendi ſe dei gratia natu;: qui nos ideo generauit: ut ei ſeruiamus. Seruire autem deo nihil aliud eſt: q̄ bonis operibus tueri: & cōſeruare iuſticiā: ſed ille ut homo diuinaꝝ rerū imperitus: rē maximā redegit ad minimu;:

duo ſola diligēda quę ſibi dicerꝫ intuēda. Quod ſi natū ſe eſſe dixiſſet:ut mūdū intuereť:q̄q̄ oīa cōprebēderet:ac maiori utere tur ſono: tn̄ nō impleſſet bōis officiū:ꝗ quāto pluris eſt aīa q̄ corp⁹:tāto pluris eſt de⁹ q̄ mūdus:ꝗ mūdū deus fecit & regit. Nō ergo mūdus oculis:ꝗ utrūqꝫ eſt corp⁹:ſed deus aīa cōtēplā dus eſt:ꝗ de⁹ ut eſt ipſe immortalis:ſic animū uoluit eē ſempi ternū. Dei aūt cōtēplatio eſt uenerari & colere cōem parētē ge neris bumani. Quod ſi a pħis abfuit ꝑięctiqꝫ in terrā ruerūt di uina ignorādo:exiſtimādus eſt Anaxagoras ad ea quę uidenda natū eſſe ſe dixit:nec cęlū uidiſſe nec ſolem. Expedita eſt igitur bominis ratio:ſi ſapiat cuius ꝓpria eſt bumanitas. Nam ipſa bu manitas quid eſt niſi iuſticia? Quid eſt iuſticia niſi pietas? Pie tas autem nibil aliud eſt q̄ de parentis agnitio.

Capi. x. Quod ea quę uidenť bōis eē ꝓpria:ceteris quoqꝫ aīa libus cōia ſunt:bōi uero ꝓpriū eſt deū noſcere & colere.

SVmmū igiť bonū bomīs in ſola religione eſt. Nā cętera etiā quę putanť eſſe bomini ꝓpria:in cęteris quoqꝫ aīalib⁹ reperiunť. Cum enī ſuas uoces ꝓpriꝭs inter ſe notis diſcernunt. atqꝫ dinoſcūt:colloq uidenť:ridēdi quoqꝫ ratio apparet in bis aliqua:cū deuulſis auribus:cōtractoqꝫ rictu & oculis in laſciuiā reſolutis:aut bomini alludūt:aut ſuis quiſqꝫ cōiugibus ac foeti bus ꝓpriꝭs. Nōne aliq̄d amori mutuo:& indulgētię ſimile im ꝑtiūt. Iā illa quę ſibi ꝓſpiciūt in futuꝝ:& cibos reponūt: babēt utiqꝫ prudētiā:rōis quoqꝫ ſigna in m̄ltis deprēdunť. Nā quādo utilia ſibi appetūt:mala cauēt:pericula uitāt: latibula ſibi parāt: in plures exitus diſparentia ꝑfecto aliq̄d intelligunt. Poteſt ali qs negare illis ineē rōem:cū bōieꝫ ipſuꝫ ſępe deludant. Nam qui bus generādi mellis officium eſt:cū aſſignatas incolunt ſedes:ca ſtra muniūt:domicilia īenarrabili arte cōponūt:regi ſuo ſuiūt. Neſcio an in bis ſit ꝑfecta prudētia. Incertū eſt igiť: utꝝ ne illa quę bōi tribunť:cōia ſint cū aliꝭs uiuētibus. Religiōis certe ſunt expertia. Eq̄deꝫ ſic arbitror uniuerſis aīalibus eſſe datā rationē ſꝫ mutis tātūmō ad uitā tuēdā:bomini aūt ad ꝓpagādā. Et ꝗ in bōīe ipſa ratio ꝑfecta eſt:ſapiētia noīať:quę in boc eximiuꝫ facit bōīem:ꝗ ſoli datū ē bōi ītelligere diuina. Qua de re Ciceronis

ſumum bonū bōis in ſola religione eſt.

uera eſt ſnīa. Ex tot inq̄t generibꝰ nullū eſt aīal pręter hoīem: qd̓ habeat noticiā aliquā dei. Ipſiſq; ī hoībꝰ nulla gēs ē: neq; tā īmāſueta: neq; tā fera: quę nō etiā ſi ignoret: qualē deū haberi deceat tñ habēdū ſciat. Ex quo efficit̄ ut is agnoſcat deū: q̄ unde ortus ſit q̄ſi recordet̄. Qui ergo philoſophi uolūt animos omni metu liberare: tollūt etiā religionē & orbāt hoīe; ſuo ꝓprio ac ſingulari bono: qd̓ eſt a recte uiuēdo atq; ab oī humanitate diſiunctū: ꝙ deus ut cūcta uiuētia ſubięcit hōi: ſic ipm̄ hōie; ſibi. Na; qd eſt cur iidē diſputēt: eo dirigendā eſſe mentē: quo uultus erectus eſt. Si enī nobis in cęlū ſpectādū eſt: ad nihil utiq; aliud: q̄ ob religionē: ſi religio tollit̄: nulla nobis ratio cū cęlo eſt. Itaq; aut eo eſt ſpectandū: aut in terra ꝓcūbendū. In terrā ꝓcūbere niſi uelimꝰ: qd ē nō poſſumꝰ: quoꝝ ſtatꝰ rectus eſt: in cęlū igit̄ ſpectandū eſt: quo natura corporis ꝓuocat. Quod ſic cōſtat eſſe faciendū: aut ideo eſt faciēdū: ut religioni ſeruiamus: aut ideo: ut rationē reꝝ cęleſtiū cognoſcamꝰ. Sed rōem reꝝ cęleſtiū cognoſcere nullo mō poſſumꝰ: ꝙ nihil eiuſmōi pōt cogitādo inueniri ſicut ſupra docui. Religioni ergo ſeruiēdū eſt: quā q̄ nō ſuſcipit: ipſe ſe ꝓſternit in terrā: & uitā pecudū ſecutꝰ humanitate ſe abdicat. Sapiētiores ergo imperiti: q̄ etiā ſi errāt in religione diligenda: tñ naturę ſuę cōditioniſq; meminerint.

Capi. xi. Quod deus fecit hominē cupidū religionis & ſapientię: quoꝝ alteꝝ cōſtare ſine altero ñ poteſt. Et ꝙ nihil eoꝝ quę mortales appetunt ſummum bonum ſit.

COnſtat igitur totius humani generis conſenſu religione; ſuſcipi oportere: ſed quomodo in ea erret̄ explicādum ē. Naturā homīs deus hāc eſſe uoluit: ut duarum rerum cupidus & appetēs eſſet: religionis & ſapiētię: ſed homīes ideo fallunt̄: ꝙ aut religionē ſuſcipiunt omiſſa ſapientia: aut ſapiētię ſoli ſtudēt omiſſa religione: cum alteꝝ ſine altero eſſe non poſſit ueꝝ. Cadunt ergo ad multiplices religiones: ſed ideo falſas: ꝙ ſapiētiā reliquerūt: quę illos docere poterat: deos multos eē nō poſſe Aut ſtudent ſapientię: ſed ideo falſę: quia religionē ſummi dei omiſerunt: q̄ eos ad ueri ſcientiā potuit erudire. Sic homīes q̄ alteruteꝝ ſuſcipiūt uitā deuiā: maximiſq; erroribus plenā ſequunt̄

qm̄ in his duobꝰ inſeperabiliter connexis: & officiū hōis: & ue
ritas oīs incluſa eſt. Miror itaqꝫ nullū oīno phōꝝ extitiſſe: q ſe
dē ac domiciliū ſūmi boni reperiret. Potuerunt enī ſic quęrere
Quodcūqꝫ eſt ſummū bonū: neceſſe ē oībꝰ eſſe ꝓpoſitū. Volu
ptas ē quę appetit̄ a cūctis: ſꝫ hęc & cōis eſt cū beluis: & honeſti
uim nō hꝫ: & ſatietatē affert: & nimia nocet: & ꝓceſſu minuitur
ętatis: & multis nō cōtigit. Nā q opibꝰ carēt: quorū maior ē nu
merus: etiā uoluptate careāt neceſſe eſt. Nō ē igit̄ ſummū bonū:
ſꝫ ne bonū qdē uoluptas? Quid diuicię? Multo magis. Nam &
plerūqꝫ & paucioribꝰ caſu: & inertibꝰ ſępe: & nōnūq̄ ſcelere cō
tigunt & optant̄ ab his q eas iam tenēt. Quid regnū ipm: ne id
qdē? Nō enī cūcti hoīes regnare poſſūt: & neceſſe eſt uniuerſos
ſūmi boni capaces eſſe. Quęramꝰ igit̄ aliqd: qđ ꝓpoſitū ſit om
nibus. Num uirtus negari nō pōt: quin & bonū nō ſit: & omni
um certe bonū. Sꝫ ſi beata eē nō pōt: qꝛ uis & natura eius ī malo
rū ꝑferētia poſita eſt: nō eſt ꝑfecto ſūmū bonū. Quęramus ali
ud: at nihil uirtute pulchriꝰ: nihil ſapiētia digniꝰ inueniri poteſt
Si enī uicia ob turpitudinē fugiēda ſunt: uirtꝰ igit̄ appetēda ē ob
decorē. Quid ergo? Poteſt ne fieri ut qđ bonū: qđ honeſtū eſſe
cōſtat: mercede ac pręmio careat: ſitqꝫ tam ſterile: ut nihil ex ſe
cōmodi pariat. Labor ille magnꝰ & difficultas & eluctatio ad
uerſus mala: qbus hęc uita plena eſt: aliqd magni boni pariat ne
ceſſe eſt. Id uero quid eē dicemꝰ: num uoluptatē? At nihil turpe
ex honeſto naſci poteſt. Num diuitias? Num poteſtates? At ea
quidem fragilia ſunt & caduca. Num gloriam? Num honoreꝫ?
Num memoriā nominis? At hęc oīa nō ſunt in ipa uirtute: ſed ī
aliorum exiſtimatōe atqꝫ arbitrio poſita. Nā ſępe uirtus & inui
ſa eſt: & malo afficitur. Debet autem id bonuꝫ qđ ea naſcitur ita
cohęrere: ut diuelli atqꝫ abſtrahi ne quęat: nec aliter ſummuꝫ bo
num uideri poteſt: q̄ ſi & proprium ſit uirtutis & tale ut neqꝫ
adíjci quicq̄: neqꝫ detrahi poſſit. Quid qđ in his omnibꝰ cōten
nēdis uirtutis officia cōſiſtūt: nā uoluptates: opes: potētias: ho
nores: eaqꝫ oīa quę ꝑ bonis habēt̄ nō cōcupiſcere: nō appetere: n̄
amare: qđ cęteri faciunt uicti cupiditate ideſt profecto uirtus.
Aliud ergo ſublimius atqꝫ pręclariꝰ efficit: nec fruſtra his pręſē
tibꝰ bonis reluctāt̄: niſi qđ maiora & ueriora deſiderat non de
ſperemus inueniri poſſe. Modo uerſet ſe cogitatio in oīa. Neqꝫ

enim leuia: aut ludicra prēmia petuntur.

Capitu. xij: De duplici pugna corporis & animę & hoſtibus utriuſq;: Et q̄ uirtus nō ꝑpter ſe appetēda eſt: ſed ꝑpter uitā ęternā quę ſummū bonū eſt. Et uirtutē neceſſario ſeq̄r & in pręſenti haberi non poteſt.

SEd q̄ritur qd ſit: propter qd naſcimur: qd efficiat uirtus: poſſumus ſic inueſtigare. Duo ſunt ex q̄bus homo cōſtat: anim⁹ & corpus. Multa ſunt ꝓpria animi: multa ꝓpria corporis multa utriq; cōia: ſicut eſt ipſa uirtus: quę quotiēs ad corpus refert̄: diſcernēdi gratia fortitudo nomiat̄. Quoniā igit̄ utriq; ſb iacet fortitudo: utriq; ꝓpoſita dimicatio eſt: & utriq; ex dimicatōe uictoria. Corpus q̄ ſolidū eſt: & cōprehēſibile: cum ſolidis & cōprehēſibilibus cōfligat neceſſe eſt. Anim⁹ aūt q̄ tenuis & inuiſibilis eſt: cū his cōgredit̄ hoſtibus: q uideri tangiq; non poſſunt. Qui ſunt aūt hoſtes animi: niſi cupiditates: uicia: peccata: quę ſi uicerit uirtus ac fugauerit: immaculat⁹ erit anim⁹ ac purus. Vnde ergo colligi pōt: qd efficiat animi fortitudo? Nimiꝝ ex cōiūcto & pari: hoc eſt ex corporis fortitudine. Quod cū in aliquā cōgreſſiōe; certamēq; uenerit: q d aliud ex uictoria q̄ uitā petit. Siue enī cū homine: ſiue cū beſtia dimices: pro ſalute certatur. Ergo ut corp⁹ uincēdo id aſſeqtur: ut nō intereat: ſic etiam anim⁹ ut ꝑmaneat: & ſicut corp⁹ ab hoſtibus ſuis uictu; morte mulctat̄: ita ſuperatus a uiciis anim⁹ moriat̄ neceſſe eſt. Quid ergo intererit inter animi corporiſq; dimicatōe;: niſi q̄ corp⁹ temporalē uitā expetit: anim⁹ ſempiternā? Si ergo uirt⁹ ꝑ ſeipa; beata nō eſt: qm̄ in ꝑferēdis (ut dixi) malis: tota uis ei⁹ eſt: ſi oīa quę pro bonis cōcupiſcunt̄ negligit: ſi ſumm⁹ eius gradus ad mortem patet: quandoquidē uitā quę optatur a cęteris ſępe reſpuit: mortemq; quā cęteri timēt: fortiter ſuſcipit. Si neceſſe eſt aliq̄d ex ſe magni boni pariat: quia ſuſtentati & ſuꝑati uſq; ad mortē labores ſine pręmio eſſe non poſſunt. Si nullū pręmium quod ea dignum ſit in terra reperitur: quandoquidem cuncta quę fragilia ſunt & caduca ſpernit. Quid aliud reſtat: niſi ut cęleſte aliquid efficiat: quia terręna uniuerſa contēnit: & altiora nitatur: quia humilia deſpicit. Id uero nihil aliud poteſt eſſe q̄ immorlitas. Merito ergo philoſophorum non obſcuris Eucliles: qui fuit conditor megaricorū diſciplinę: diſſentiēs a cęteris id eſſe

ſummū bonum dixit:qđ ſimile ſit & idem ſemp.Intellexit pfe
cto quę ſit natura ſummi boni:licet id nō explicauerit qd ſit:id
eſt autē immortalitas.Nec aliud omnino qcq̄:qꝫ ſola nec immi
nui:nec augeri:nec immutari pōt.Seneca quoqꝫ imprudēs īcidit
ut fatereť nullū eſſe aliud uirtutis pręmium:q̄ immortalitatem:
laudās enī uirtutē in eo libro quē de immatura morte cōſcripſit
Vna inqt res eſt uirtus quę nos immortalitatē donare poſſit:
& pares dijs facere.Sed & Stoici quos ſecut⁹ eſt negāt ſine uirtu
te effici queq̄ beatū poſſe:ergo uirtutis pręmiū beata uita eſt:ſi
uirtus(ut recte dictū eſt)beatā uitā facit.Nō eſt igiť(ut aiūt)p
pter ſeipam uirtus expetenda:ſed ꝓpter uitā beatā:quę uirtutē
neceſſario ſequiť.Quod argumētum docere eos potuit:qđ eſſꝫ
ſummū bonū.Hęc autē uita pręſens & corporalis beata eſſe nō
pōt:qꝛ malis eſt ſubiecta per corpus.Epicurus deū beatuꝫ & in
corruptū uocat:qꝛ ſempitern⁹ eſt.Beatitudo enī pfecta eſſe debꝫ
ut nil ſit quod eam uexare:ac imminuere:aut immutare poſſit.
Nec aliter quicq̄ exiſtimari beatum pōt:niſi fuerit incorruptuꝫ.
Incorruptum autē nihil eſt:niſi quod eſt immortale.Sola ergo
immortalitas beata eſt:qa corrumpi ac diſſolui nō pōt.Quod
ſi cadit in hominem uirtus:quod negare nullus poteſt:cadit &
beatitudo.Nō pōt enī fieri ut ſit miſer:qui uirtute eſt pręditus.
Si cadit beatitudo:ergo & immortalitas cadit in hominē:quę
beata eſt.Summum igiť bonum:ſola immortalitas inueniť:qa
nec aliud animal:nec corpus attingit.Nec poteſt cuiq̄ ſine ſcien
tię uirtute ideſt ſine dei cognitione ac iuſticia puenire.Cui⁹ ap
petitio q̄ uera:q̄ recta ſit:ipſa uitę huiuſce cupiditas ī dicat:quę
licet ſit tēporalis & labore pleniſſima:expetitur tamē ab omni
bus & optať.Hanc enīꝫ tam ſenes q̄ pueri:tam reges q̄ infimi:tā
deniqꝫ ſapiētes q̄ ſtulti cupiūt.Tāti ē(ut Anaxagorę uiſū eſt)cō
templatio cęli ac lucis ipſius:ut quaſcunqꝫ miſerias libeat ſuſti
nere.Cum igitur laborioſa hęc & breuis uita:non tantum ho
minum:ſed etiam cęterorum animātium conſenſu magnum bo
num eſſe ducatur.Manifeſtum eſt eandē ſummū ac pfectum fie
ri bonū ſi & fine careat & omni malo.Deniqꝫ nemo unq̄ extitiſ
ſet:q hāc ipam breuē cōtemneret:aut ſubiret mortē:niſi ſpe uitę
longioris.Nā illi qui pro ſalute ciuiū uoluntarie ſe neci optule
rūt ſicut Thebis Meneoch⁹ Athenis Codrus.Romę Curci⁹ &

mures duo Decij: nunq̄ mortē uitę cōmodis prętuliſſent: niſi ſe immortalitatē opinione ciuiū cōſeq putauiſſēt. Qui tñ & ſi ne ſcirē immortalitatis uiā: res tñ eos nō fefellit. Si enī uirt⁹ diuiti as & opes ideo contēnit: q̄ fragiles ſunt: uoluptates ideo q̄ bre ues: ergo & uitā fraglē breuēq; iō cōtēnit: ut ſolidā & ꝑpetuā cō ſequat̄. Ipſa ergo cogitatio ꝑ ordinē gradiēs & uniuerſa cōſide rās: ꝑducit nos ad eximiū illud & ſingular̄: cui⁹ cauſa naſcimur bonū. Quod ſi feciſſent philoſophi: ſi nō qđ ſemel apprehēde rāt tueri ꝑtinacit̄ maluiſſent: ꝑfecto ꝑueniſſent ad uerū hoc ut oſtēdi mō. Quod ſi nō fuit eorū q cęleſtes aīas una cū corpori-b⁹ extinguūt: illi tñ q de immortalitate diſputant animi: intelli gere debuerūt. Ideo ꝓpoſitā nobis eē uirtutē: ut ꝑdomitis libi-dinib⁹ rerūq; terreſtriū cupiditate ſuperata: purę ac uictrices aīę ad deū ideſt ad originē ſuā reuertant̄. Idcirco enī ſoli animātiū ad aſpectū cęli erecti ſum⁹: ut ſummū bonū noſtrū in ſummo deo eſſe credam⁹. Ideo religionē ſoli capim⁹: ut ex hoc ſciamus humanū ſpiritū nō eē mortalē: q̄ deū q eſt immortalis & deſi derat & agnoſcit. Igit̄ ex omnib⁹ philoſophis: q aut ꝓ ſummo bono ſciētiā: aut uirtutē ſunt amplexi: tenuerūt qdē uiā ueritā-tis: ſed nō ꝑuenerūt ad ſummū. Hęc enī duo ſunt: quę ſimul effi ciāt illud qđ querit̄: ſciētia id pręſtat: ut qūo: & quo ꝑueniēdū ſit nouerimus: uirtus ut ꝑueniam⁹. Alterū ſine altero nihil ualet Ex ſciētia enī uirtus: ex uirtute ſummū bonū naſcitur. Beata igi tur uita quam philoſophi quęſiuerunt ſemper & quęrunt: ſiue in cultu deorum: ſiue in piloſophia: nulla eſt & ideo ab his non potuit reperiri: quia ſummū bonum nō in ſummo quęſiuerūt: ſed in imo. Sūmum autē qđ eſt niſi cęlum & deus: unde animus orit̄? Imū quid eſt niſi terra: unde corpus eſt? Itaq; licet quidam philoſophi ſummum bonum non corpori ſed animo dederint tamē quoniam ad illud hanc uitam retulerūt: quę cum corpore terminatur: ad corpus reuoluti ſunt: cuius eſt omne hoc temp⁹ quod trāſigitur in terra. Quare non immerito ſummū bonum non cōprehenderunt: quia qcquid ad corpus ſpectat: & immor talitatis eſt expers: unum ſit neceſſe eſt: nō cadit ergo in hominē beatitudo illo modo quo philoſophi putauerunt: ſed ita cadit nō ut tūc beatus ſit cū uiuit in corpore: quod utiq; ut diſſoluat̄ neceſſe ē corrūpi: ſ; tūc cū aīa ſocietate corporis liberata in ſolo

ſpiritu uiuit. Hoc uno beati eſſe in hac uita poſſum⁹: ſi minime beati eſſe uideamur: ſi fugientes illecebras uoluptatū: ſoliqꝫ uirtuti ſeruientes: in omnibus laborib⁹ miſerijſqꝫ uiuam⁹: quę ſunt exercitia & coroborarāēta uirtutis: ſi deniqꝫ aſperā illā uiā difficilemqꝫ teneamus: quę nobis ad beatitudinem patefacta eſt. Sūmum igit̄ bonum: quod beatos facit non poteſt eſſe niſi in ea religione atqꝫ doctrina: cui ſpes immortalitatis adiuncta eſt.

Capi. xiij. Quod anima immortalis: & q̄re diuina traditio logicā non deſiderat aut philoſophiam: ſed ethicā ſolā in q̄ docēda ſummi philoſophi errauerūt. Et quare philoſophia non ſit dux uitę & uirtutum parens: expultrix & ultrix uiciorum quod tamen Cicero & alij aſtruere conati ſunt.

Mo Res exigere uidet̄ hoc loco: ut quoniā docuim⁹ immortalitatē eſſe ſummū bonū: idipm immortalē eſſe animā comprobem⁹. Qua de re ingēs inter philoſophos diſceptatio ē: nec qcq̄ tn̄ explicare: aut probare potuerūt: hi q ueꝝ de aīa ſentiebāt exptes enī hui⁹ diuinę eruditionis: nec argumēta uera: qb⁹ uincerēt attulerūt: nec teſtimonia qb⁹ pbarēt: ſed oportunius hāc queſtionē tractabim⁹ in ultimo libro: cū de uita beata nobis erat diſſerēdū. Supeſt pars illa tertia philoſophię: quā uocāt logicā id eſt rationalē: in q̄ tota dialetica & omnis loquēdi ratio cōtinet̄. Hāc diuina eruditio nō deſiderat: qꝛ non in lingua: ſed in corde ſapiētia eſt. Nec itereſt q̄li utat̄ ſmone: res enī nō uerba quęrunt̄. Et nos nō de grāmatico aut oratore: quoꝝ ſciētia eſt quomodo loqui deceat: ſed de ſapiēte diſſerimus: cuius doctrina eſt q̄uo uiuere oporteat: qꝛ ſi neqꝫ phyſica illa ratio neceſſaria ē neqꝫ hęc logica: qꝛ beatos facere nō poſſunt: reſtat ut in ſola ethica totius philoſophię uis cōtineat̄: ad quā ſe abięctis omnibus Socrates cōtuliſſe dicitur. In qua etiam parte quoniā philoſophos erraſſe docui: qui ſummū bonū (cuius capiendi gratia generati ſunt) nō cōprehēderunt: apparet falſam & inanē eſſe omnē philoſophiā: quia nec inſtruit ad iuſticię munera: nec officiū hoīs rationēqꝫ confirmat. Sciant igitur errare ſe: qui philoſophiam putant eſſe ſapientiam: non trahant̄ auctoritate cuiuſq̄: ſed ueritati potius: & faueant & accedant. Nullus hic temeritati locus eſt: in ęternū

ſtulticię poena ſubeũda eſt: ſi aut pſona inanis: aut opinio falſa deceperit. Homo aũt q̃liſcũq; eſt ſi ſibi credit: hoc eſt ſi hõi credit (ut nõ dicã ſtult⁹) qui ſuũ nõ uideat errorẽ: certe arrogãs eſt: q ſibi audeat uẽdicare quod humana cõditio nõ recipit. Ille ipſe romanę linguę ſumm⁹ auctor quãtũ fallat: licet ex illa ſentẽtia p uidere: qui cũ in libris officiorum philoſophiã nihil aliud eẽ dixiſſet q̃ ſtudiũ ſapiẽtię: ipſam autem ſapiẽtiã rerum diuinarum & humanarũ ſcientiã: tum adięcit: cuius ſtudiũ: qui uituperat haud ſane intelligo qd nam ſit quod laudãdũ putet. Nam ſi oblectatio quęrit animi: requieſq; curarũ: quę cõferri cũ eorum ſtudijs poſſunt: qui ſemp aliqd inqrunt: quod ſpectet & ualeat ad bene beateq; uiuẽdũ. Si uero ratio cõſtãtię uirtutiſq; ducit: aut hęc ars eſt: aut nulla omnino per quã eas aſſequamur. Nullam dicere maximarum rerum artem eſſe: cum minimarũ ſine arte nulla ſit hominum eſt parum conſiderate loquentiũ: atq; in maximis rebus errantium. Si aũt eſt aliqua diſciplina uirtutis: ubi ea quęrat: cũ ab iſto genere diſcẽdi diſceſſeris? Et qdem tam & ſi operam dederim: ut quãtulũcũq; dicendi aſſequerer facultatem propter ſtudiũ dicendi: tamen eloquens nunq̃ fui: quippe qui forum ne attigerim qdem ſed neceſſe eſt ipſa me faciat eſſe bonitas eloquentem: ad quã diſerte copioſeq; defendendam: ſciẽtia diuinitatis & ipſa ueritas ſufficit. Vellem igit Ciceronem pauliſper ab inferis ſurgere: ut uir eloquentiſſimus ab homunculo non diſerto doceretur. Primum qdnam ſit quod laudandum putet: qui uituperat id ſtudium quod uocatur philoſophia. Deniq; neq; illam eſſe artem qua uirtus & iuſticia diſcatur: nec aliam ullã ſicut putauit. Poſtremo quoniã eſt uirtus diſciplina ubi quęrenda ſit: cũ ab illo diſcendi genere diſceſſeris: quod ille nõ audiendi diſcẽdiq; grã quęrebat A quo enim poſſet audire: cũ ſciret id nemo? Sed ut in cauſis facere ſolebat interrogatione uoluit urgere: ad confeſſionẽq; deducere: tanq̃ conſideret reſponderi prorſus nihil poſſe: quo minus philoſophia eſſet magiſtra uirtutis. Quod qdem in tuſculanis diſputationib⁹ apte pfeſſus eſt: ad eã ipam cõuerſa oratõe tanq̃ ſe declamatorio dicẽdi genere iactaret. O uitę philoſophia dux inquit. O uirtutis indagatrix expultrix uitiorũ: quid nõ modo nos: ſed omnino uita hominũ ſine te eſſe potuiſſet. Tu inuẽtrix legũ: tu magiſtra morũ ac diſciplinę fuiſti. Quaſi uero aliqd p

ſeipa ſentiret: ac nõ poti⁹ ille laudãdus eſſet q eã tribuit. Potuit eodẽ mõ grãs agere cibo & potui: ꝙ ſine his rebus conſtare uita nõ poſſit: in qbus ut ſenſus ita beneficij nihil eſt: atqui ut illa corporis alimenta ſunt: ſic animę ſapientia.

Ca. xiiij. Quod Lucretius & alij errauerũt opinati ſapiẽtiã inuentã eſſe ab homine: & nec datã hominib⁹ a creatore. Et qũo Cicero ſuis uerbis cõuincit. Et ꝙ philoſophia nec ueꝝ docȝ: nec ad recte uiuendũ inſtruit.

Rectius itaqȝ Lucretius cũ eũ laudat q ſapiẽtiã primus inuenit: ſed hoc inepte: ꝙ ab homine inuẽtã putauit: q̃ſi uero illaȝ alicubi iacentẽ homo ille quẽ laudabat ĩuenerit: tãq̃ tibias ad fontẽ (ut poetę aiũt) ꝙ ſi repertorẽ ſapientię ut deũ laudauit. Ita enĩ dicit. Nemo (ut opinor) erit mortali corpe cret⁹. Nã ſicut ipa petit maieſtas cognita rerũ: dicẽdũ eſt deus ille fuit. Deus inclyte memini: tñ nõ erit ſic laudãd⁹ de⁹ ꝙ ſapiẽtiã inuenerit: ſȝ ꝙ hominẽ fecerit q poſſet capere ſapiẽtiã. Minuit enĩ laudẽ: q ptẽ laudat ex toto: ſȝ ille ut hoĩeȝ laudauit: q tñ ob id ipm deberȝ p deo haberi ꝙ ſapere ĩuenerit. Nã ſic ut ait. Nõne decebit hũc hoĩem diuũ numero dignarier eſſe. Vnde apparet: aut Pythagorã uoluiſſe laudare: q ſe prim⁹ ut dixi phũm noĩauit: aut Mileſiũ Thalẽ q de reꝝ natura prim⁹ tradit̃ diſputaſſe. Sȝ dũ hoĩeȝ quęrit extollere: rẽ ipam depſſit. Non enĩ magna ſi ab hoĩe potuit ĩueniri: uerũ põt ut poetę dari uenia. At ille idẽ pfect⁹ orator ſũmuſqȝ philoſoph⁹ ne gręcos rephẽdã: quoꝝ leuitatẽ ſemp accuſat: & tñ ſequit̃ ipaȝ ſapiẽtiã: quã alias donũ: al's inuẽtũ deoꝝ uocat: poetice figuratã laudat in faciẽ. Grauit̃ etiã quęrit̃ extitiſſe aliquos q eaȝ uituparẽt. Quiſq̃ ne inqt uituperare uitę parẽtem: & hoc parricidio ſe inqnare audeat: & tã ĩpie ingrat⁹ eẽ? Nos ergo Mar. Tul. parricidę ſum⁹: & inſuẽdi te iudice in culeũ: q in phĩam negam⁹ parẽtẽ eſſe uitę. An tu q aduerſus deũ tã ĩpie ingrat⁹ es? Nõ hũc cuius effigiem uenerearis in capitolio ſedentẽ: ſed illũ q mũdum fecit hoĩemqȝ figurauit: q ſapiẽtiã quoqȝ ipaȝ ĩter cętera cęleſtia ſua beneficia largit⁹ eſt. Magiſtrã tu uirtutis: aut parentẽ uitę uocas: ad quã ſi qs acceſſerit: m'lto ſit ĩcertior neceſſe eſt: q̃ prius fuerit. Cui⁹ enĩ uirt⁹ quę ipſa ubi ſita ſit: adhuc philoſophi non expediũt: cui⁹ uitę cũ ipſi doctores ante fuerint: ſenectute ac morte cõfecti: q̃ cõſtituerĩt qũo uiui deceat: cui⁹ ueritatis ĩdagatricẽ

profiteri potes qui ſępe teſtaris:cū tāta multitudo fuerit philoſophorum:ſapientem tame extitiſſe adhuc neminē.Quid ergo te magiſtra illa uitę docuit? An ut potentiſſimū cōſulē maledictis inceſſeres:eūq; hoſtem patrię uenenatis orationibus faceres? Sed omittamus illa quę poſſunt excuſari fortunę nomine. Studuiſti nempe philoſophię:& qdem ſic ut nullus unq̄ diligēti⁹:quippe q omnes cognoueris diſciplinas: ſicut ipſe gloriari ſoles: eamq; ipā; latinis litteris illuſtraueris:imitatorēq; te Platonis oſtēderis Credo igiť quid didiceris:aut in qua ſecta ueritatē deprehēderis In academia ſcilicet quā ſecutus es:quā ꝓbaſti:at hęc nihil docet niſi ut ſcias te nihil ſcire. Tui ergo te libri arguūt:q̄ nihil a philoſophia diſci poſſit ad uitā.Hęc tua uerba ſunt. Mihi aūt nō modo ad ſapientiam cęci uidemur:ſed ad ea ipſa:quę aliqua ex parte cerni uideantur hebetes & obtuſi.Si ergo philoſophia eſt magiſtra uitę:cur tibi cęcus & hebes & obtuſus uidebare: quem oportuit illa docentē & ſentire & ſapere:& in clariſſima luce uerſari? At quā cōfeſſus fueris philoſophię ueritatē:docēt ad filiū cōpoſita pręcępta:qb⁹ mones philoſophię qdē pręcępta noſcēda: uiuēdū aūt eſſe ciuiliter.Quid tam repugnās dici poteſt? Si noſcēda ſunt pręcępta philoſophię:ideoq; utiq; noſcēda ſūt: ut recte ſapiēterq; uiuam⁹. Vł ſi ciuiliter uiuēdū eſt:nō eſt igiť philoſophia ſapiētia:ſiqdem melius eſt ciuiliter q̄ philoſophice uiuere. Nam ſi ſapiētia eſt quę dicitur philoſophia:ſtulte ꝑfecto uiuit: qui nō ſecundū philoſophiā uiuit.Si aūt non ſtulte uiuit: qui ciuiliter uiuit:ſeqtur ut ſtulte uiuat q philoſophice uiuit. Tuo itaq; iudicio philoſophia ſtulticię inanitatiſq; damnata eſt.Idē in conſolatione:ideſt in opere nō ioculari:Hāc de philoſophia ſententiā tuliſti.Sed neſcio q uos teneat error: aut miſerabilis ignoratio ueri. Vbi eſt ergo philoſophię magiſteriū? Aut qd te docuit illa uitę parens:ſi uerū miſerabiliter ignoras?Quod ſi hęc erroris ignorationiſq; confeſſio:pene inuito tibi ab intimo pectore cōpreſſa eſt:cur nō tibi aliquādo uerū fatearis philoſophiā: quā; tu nihil docentem in cęlum laudibus extuliſti: magiſtram uirtutis eſſe non poſſe.

Cap.xv.Quod in eodē errore fuit Seneca. Et quid phīa ſecundu; ipm.Et ꝙ ſicut deus unus & una ueritas:ita una eſt & ſimplex ſapientia.Et qūo phoꝝ oratio pugnet cū uita.

EOdem ductus errore Seneca. Quis enim uerã uiã teneret errãte Cicerone? Philoſophia (inqt) nihil aliud eſt q̃ recta uiuendi ratio: uel honeſte uiuẽdi ſciẽtia: ul' ars recte uitę agẽdę. Nõ errabim⁹: ſi dixerim⁹ phiã eſſe legẽ bene honeſteq; uiuẽdi. Et q dixerit illã regulã uitę: ſuũ illi reddidit. Hic plane nõ reſpexit ad cõe philoſophię nomẽ: quę cũ ſit in plurís ſectas diſciplinaſq; diffuſa: nihilq; habeat certi: nihil deniq; de quo uniuerſi una mẽte: ac uoce cõſentiãt. Quid põt eſſe tam falſu; q̃ regulã uitę phiam uocari: in q̃ diuerſitas pręcepto⁊ rectũ iter ĩpediat & turbet? Aut legẽ bene uiuẽdi: cui⁹ capita lõge diſſonãt: aut ſciẽtiã uitę agẽdę: in q̃ nihil cõtraria ſępe dicendo: q̃ ut nemo qcq̃ ſciat. Quęro enim utrũ ne academiã philoſophiã putet eſſe an non? Negaturũ nõ arbitror: quod ſi eſt: nihil ergo illo⁊ cadit in philoſophiam: quę ut oĩa reddat incerta legẽ abrogat: artem nulla; putat: rationem ſubuertit: regulã deprauat: ſciẽtiam fundit⁹ tollit: falſa igitur illa omnia: q; in rem ſemp incertã: & adhuc nihil explicãtẽ cadẽ nõ poſſũt. Nulla itaq; ratio uel ſcientia ul' lex bene uiuẽdi: niſi in hac unica & uera & cęleſti ſapiẽtia cõſtituta eſt quę philoſophis fuerit ignota. Nam illa terrẽna quoniam falſa eſt: fit uaria & multiplex: ſibiq; tota cõtraria eſt. Et ſicut unus eſt huius mundi cõſtitutor & rector deus: una ueritas: ita unã eſſe ac ſimplicem ſapientiam neceſſe eſt: q; quicqd eſt uerũ ac bonũ id perfectum eſſe nõ poteſt: niſi fuerit ſingulare. Quod ſi philoſophia uitã poſſet inſtruere: nulli niſi philoſophi eſſent boni. Et qui eã nõ didiciſſent: eſſent omnes ſemp mali: cũ uero innumerabiles exiſtant: & ſemp extiterint qui ſunt aut fuerint ſine ulla doctrina boni. Ex philoſophis perraro fuerit: qui aliquid in uita fecerit laude dignũ. Quis eſt tandem qui nõ uideat eos homines uirtutis: qua ipſi egent nõ eſſe doctores? Nam ſi quis mores eo⁊ diligẽter inquirat: inueniet iracũdos: cupidos: libidinoſos: arrogantes: proteruos: & ſub obtentu ſapiẽtię ſua uicia celãtes: domi faciẽtes ea quę in ſcholis arguiſſent. Fortaſſe mentior accuſandi gr̃a: nõne idipſu; Tullius & fateť & queriť? Quotus inqt qſq; philoſopho⁊ inueniť: q ſit ita morat⁹: ita animo ac uita cõſtitut⁹: ut ratio poſtulat: q diſciplinã uerã nõ oſtentationẽ ſcientię: ſed legẽ uitę putet: qui obtemperet ipſe ſibi: & decretis pareat ſuis. Videre autem licet alios tanta leuitate & iactatione:

ut his fuerit nõ didiciſſe melius:alios pecũię cupidos:alios glo
rię:multos libidinũ ſeruos:ut cũ eoꝝ uita & uicijs mirabilit̃ pu
gnet oratio. Nepoſq; Cornelius ad eundẽ Ciceronẽ ita ſcribit.
Tantũ abeſt ut ego magiſtrã eſſe putẽ uitę philoſophiã:beatęq;
uitę ꝑfectricẽ:ut nullis magis exiſtimẽ opus eſſe magiſtros ui-
uẽdi:q̃ pleriſq; q in ea diſputanda uerſant̃. Video enĩ magnam
ꝑtem eoꝝ:q in ſchola de pudore & cõtinẽtia pręcipiãt argutiſſi
me:eoſdẽ in omniũ libidinũ cupiditatib⁹ uiuere. Itẽ Seneca ĩ ex
hortatõibus. Pleriq; inquit philoſophoꝝ tales ſunt diſerti in cõ
uiciũ ſuũ:quos ſi audias in auaritiã:in libidinẽ:in ambitõe; per
orãtes:in iudiciũ ſuũ putes ꝓfeſſos. Adeo redũdant ad ipos ma
ledicta in publicũ miſſa:quos nos nõ alit̃ intueri decet:q̃ medi-
cos:quoꝝ tituli remedia habẽt pixides uenena. Quoſdam uero
nec pudor uiciorum tenet:ſ; patrocinia turpidini ſuę fingũt:ut
etiã honeſte peccare uideant̃. Faciet (inqt ſapiẽs idẽ Seneca) etiã q̃
nõ ꝓbabit:ut etiã ad maiora trãſitũ inueniat:nec relĩquet bonos
mores:ſ; tẽpori aptabit:ut qbus alij utunt̃ in gloriã aut uolupta
tẽ:utat̃ agendę rei cã. Deinde paulopoſt. Omnia quę luxurioſi
faciũt:quęq; imperiti:faciet & ſapiẽs:ſ; nõ eodẽ mõ:eodẽq; pro
poſito. Atqui nihil intereſt quo animo facias:quod feciſſe uicio
ſum eſt:ꝗ facta cernunt̃:animus nõ uidet̃. Ariſtippo cirenaicoꝝ
magiſtro cũ Laide nobili ſcorto fuit cõſuetudo:quod flagitiu;
grauis ille philoſophię doctor ſic defendebat:ut diceret multũ
inter ſe & cęteros Laidis amatores intereſſe: ꝗ ipſe haberet Lai
de;:alij uero a Laide haberent̃. O pręclara & imitanda bonis ſa
pientia. Huic uero liberos in diſciplinã dares:ut diſcerẽt habere
meretricem. Aliquid inter ſe ac perditos intereſſe dicebat:ſcilic;
ꝗ illi bona ſua perderent:ipſe gratis luxuriaret̃. In quo tamen ſa
pientior meretrix fuit:quę ſic philoſophu; habuit pro Lenone
ut ad ſe omnis iuuentus doctoris exemplo & auctoritate cõcur
reret corrupta ſine ullo pudore. Quid ergo ĩterfuit:quo animo
philoſophus ad meretricẽ famoſiſſimã cõmearet:cũ enĩ popul⁹
& riuales ſui uiderẽt omnibus ꝑditis neqorẽ? Nec ſatis fuit ita
uiuere:ſ; docere etiã libidines coepit:ac mores ſuos de lupanari
ad ſcholã trãſtulit:diſſerẽs uoluptatẽ corporis eẽ ſũmũ bonu;
Quę doctrina execrabilis & pudẽda:nõ in corde philoſophi:
ſed in ſinu meretricis eſt nata. Nam quid ego de cinicis loquar?

Quibus in propatulo coire cum cõiugibus mos fuit. Quid mirũ ſi a canibus quoꝝ uitam imitanť: etiã uocabulũ nomẽqꝫ traxerũt! Nullũ igiť in hac diſciplina magiſteriũ uirtutis eſt: cũ etiaꝫ illi qui honeſtiora pręcipiũt: aut non faciũt ipſi quę ſuadẽt: aut ſi faciunt quod raro accidit: nõ diſciplina eos ad rectum: ſed natura producat: quę ſępius etiã indoctos impellit ad laudem.

Capitulũ. xvi. Quod recte docentes & male uiuẽtes teſte Cicerone nõ utilitatẽ ex philoſophia: ſed inanẽ ꝑcipiũt delectationẽ. Et ꝙ ſapiẽtia ſeipſaꝫ ſemꝑ exercet in bonis actib⁹. Et q̃re nõ philoſophię ſꝫ ſapiẽtię ipſi iugiter inſiſtendũ ſit.

UErũ enĩ cũ ſe ꝑpetuę deſidię tradãt: nullãqꝫ uirtutẽ capeſſant: & oẽꝫ ſuã uitã nihil aliud q̃ in eloquẽtia peragãt: qd aliud q̃ inertes putari debẽt! Sapiẽtia aũt niſi in aliquo actu fuerit: quo uim ſuã exerceat: inanis & falſa eſt. Recteqꝫ Tulli⁹ ciuilis uiros q rẽpublicã gubernẽt: q urbes aut nouas cõſtituãt: aut cõſtitutas ęqtate tueanť: q̃ ſalutẽ libertatẽqꝫ ciuiũ: uel bonis legibus: uel ſalubrib⁹ cõſilijs: uel iudicijs grauib⁹ cõſeruent: philoſophię doctorib⁹ pręfert: Bonos enĩ facere oportet. potius q̃ incluſos in angulis faciẽda pręcipere: que ne ipſi qdẽ faciũt q loquũtur. Et quoniã ſe a ueris actibus remouerũt: apparet eos exercẽdę linguę cã: uel uacandi gratia artem ipſam philoſophię reppeiſſe. Qui autem docent tm̃ nec faciũt: ipſi pręcęptis ſuis detrahũt põdus. Quis enĩ obtẽperet: cũ ipſi pręcęptores doceãt non obtẽperare! Bonũ eſt aũt recta & honeſta pręcipere: ſꝫ niſi & facias mendaciũ eſt: & eſt incõgruẽs atqꝫ ineptũ nõ in pectore: ſed in labijs habere bonitatẽ. Nõ ergo utilitatẽ ex philoſophia: ſed oblectationẽ petunt. Quod quidẽ Cicero teſtatus eſt. Profecto inquit omnis iſtoꝝ diſputatio q̃q̃ uberrimos fontes uirtutis & ſciẽtię cõtineat: tñ collata cũ hoꝝ actis ꝑfectiſqꝫ rebus: uereor ne tm̃ uideatur attuliſſe negocijs hominũ quãdã oblectationẽ ocij. Vereri quidẽ non debuit cum uerum diceret: ſed quaſi timeret ne proditi myſterij reus a philoſophis citareť. Nõ eſt auſus cõfidenter pronunciare quod fuit uerũ: illos non ideo diſputare ut doceãt: ſed ut ſe oblectẽt in ocio: qui qm̃ auctores ſunt reruꝫ gerendarũ: nec ipſi quicq̃ gerunt: ꝓ loquacibus ſunt habendi. Sed

profecto ꝙ nihil boni ad uitã afferebãt: nec ipſi decretis ſuis op tẽperauerũt: nec qſq̃ ꝑ ſęcula inuent⁹ eſt: q eorum legib⁹ uiueret. Abiũtiẽda eſt igit̃ oĩs philoſophia: ꝙ nõ ſtudendũ ſapientię: ꝙ fine ac mõ car;: ſed ſapiendũ qdem eſt: & mature. Nõ enĩ nobis altera uita cõcedit̃: ut cũ quęram⁹ in hac ſapientiam: in illa ſapere poſſimus: in hac utrũq; fieri neceſſe eſt: cito inueniri debet: ut ci to ſuſcipi poſſit: ne quid pereat ex uita: cuius finis incert⁹ eſt. Ci ceronis Hortenſius cõtra philoſophiã diſſerẽs: circũuenit̃ argu ta cõcluſione: qui cum diceret philoſophandũ non eſſe: nihilo minus philoſophari uidebat̃: quoniã philoſophi eſt quid in ui ta faciendũ uel non faciendũ ſit diſputare. Nos ab hac calumnia immunes ac liberi ſumus: qui philoſophiã tollim⁹: ꝙ humanę cogitationis inuentio eſt: ſophiã defendim⁹: ꝙ diuina traditio eſt. Eamq; ab omnib⁹ ſuſcipi oportere teſtamur. Ille cũ philoſo phiã tolleret: nec melius aliqd afferret: ſapientiã tollere putabat̃: eoq; facili⁹ de ſapiẽtia pulſus eſt: ꝙ cõſtat hominẽ nõ ad ſtultici am: ſ; ad ſapiẽtiã naſci. Pręterea illud quoq; argumentum cõtra philoſophiã ualet plurimũ: quo idem eſt uſus Hortẽſius ex eo poſſe intelligi phĩam nõ eſſe ſapiẽtiã: qd̃ principiũ & origo ei⁹ appareat. Quãdo inquit philoſophi eſſe coeperũt. Thales (ut o pinor) primus recẽs: hęc qdẽ ętas. Vbi ergo apud antiquiores la tuit amor iſte inueſtigãdę ueritatis: idẽ Lucretius ait. Deniq; na tura hęc rerũ: ratioq; reperta eſt: Nuper & hac primum cũ ꝑmis ipſe repertus. Nunc ego ſum in patrias q poſſum uertere uoces. Et Seneca. Nundũ ſunt inquit mille anni ex quo initia ſapientię nata ſunt: multis ergo ſęculis humanum genus ſine ratõe uixit. Quod irridens Perſius. Poſtq̃ inquit ſapere urbi cũ pipere & palmis uenit tanq̃ ſapiẽtia cũ ſaporis mercibus fuerit inuecta: q̃ ſi ſecundum hominis naturã eſt: cũ homĩe eſſe coeperit neceſſe eſt. Si uero nõ eſt: nec capere qdem illã poſſit humana natura: ſ; ꝙ recępit: igit̃ a principio fuiſſe ſapiẽtiã neceſſe eſt. Ergo philo ſophia ꝙ nõ a principio fuit: nõ eſt eadẽ uera ſapiẽtia: ſed uideli cet gręci ꝙ ſacras ueritatis litteras nõ attigerãt: quẽadmodu; de prauata eſſet ſapiẽtia neſciuerũt. Et ideo cum uacare ſapiẽtia hu manam uitã putarẽt: philoſophiã commenti ſunt: ideſt latente; atq; ignotã ſibi ueritatem diſſerẽdo eruere uoluerũt: qd̃ ſtudiũ per ignorantiam ueri ſapientiam putauerunt.

Cap.xvij. Quę fuit ipſa doctrina Epicuri quę moribꝰ omniũ appoſitiſſima eloq̄bat̃. Et q̃uo Leucippũ & Democritũ habuerit auctores errori & fabros athomoꝝ & aſſertores uoluptatis

Dixi de philoſophia q̄ breuiter potui: nũc ad philoſophos ueniamꝰ: nõ ut cũ eiſdẽ certemꝰ: q ſtare nõ pñt: ſ; ut eos fugientes atq̧ deięctos noſtro cãpo inſeq̄mur. Epicuri diſciplina multa celebrior ſemp̱ fuit q̄ cęteroꝝ: nõ q̧ ueri aliq̄d afferat: ſed q̧ multos ad populare nomẽ uoluptatis inuitat. Nemo enĩ non in uicia pronus eſt. Pręterea ut ad ſe multitudinẽ cõtrahat: appoſita ſingulis q̄buſq̧ moribus loq̄t̃. Deſidioſum uetat litteras diſcere: auaꝝ populari largitione liberat: ignauum ꝓhibet accedere ad rẽpublicã: pigrũ exercere: timidũ militare. Irreligioſus audit deos nihil curare: inhumanꝰ & ſuis cõmodis ſeruiẽs iubet̃ nihil cuiq̄ tribuere. Omnia enĩ ſui cã facere ſapientẽ: fugiẽti turbã ſolitudo laudat̃. Qui nimiũ parcus eſt: diſcit aqua & polenta uita; poſſe tolerari. Qui odit uxorẽ: huic enumerant̃ celibatus bona. Habẽti malos liberos: orbitas prędicat̃. Aduerſus impios parẽtes nullũ uinculũ eſſe naturę. Impatiẽti ac delicato dolore; eſſe omniũ maloꝝ: maximũ dicit̃ forti etiã in tormẽtis beatu; eẽ ſapientẽ. Qui claritati ac potentię ſtudet: huic pręcipit̃ reges colere. Qui moleſtiã ferre nõ põt: huic regiã fugere. Ita homo aſtutꝰ ex uarijs diuerſiſq̧ modis circulu; cogit: & dum ſtudet placere omnibus: maiori diſcordia ſecũ ipſe pugnauit: q̄ inter ſe uniuerſi. Vnde aũt diſciplina eius tota deſcendat: quã originẽ habeat explicãdũ eſt. Videbat Epicurus bonis aduerſa ſemper accidere: paup̱tatem: labores: exilia: carorũ amiſſiones: malos cõtra bonos eſſe: augeri potẽtia: honoribus affici: uidebat innocẽtia; minus tutã: ſcelera impune committi. Videbat ſine dilectu morũ ſine ordine ac diſcrimine annoꝝ ſęuire mortẽ: ſed alios ad ſenectutem ꝑuenire: alios infantes rapi: alios iam robuſtos interire: alios in primo adoleſcentię flore immaturis funeribus extingui in bellis potius meliores & uinci & perire. Maxime aũt cõmouebat homines in primis religioſos grauioribꝰ malis affici. His aũt qui aut deos omnino neglexerũt: aut nõ pie coluerũt: uel minora ĩcõmoda euenire uel nulla: ipſa etiã ſępe templa fulmĩbus cõflagrare: quod Lucretius querit̃ cũ dicit de deo. Tũ fulmina

mittat & ędes. Ipſe ſuas diſturbet & in deſerta recedẽs. Sęuiat exercẽs telũ: qđ ſępe nocẽtes. Pręterit examĩatq; indignos inq; merẽtes. Quod ſi uel exiguã ueritatis aurã colligere potuiſſet: nunq̃ diceret ędes illũ ſuas diſturbare: cũ ideo diſturbet: q̄ non ſunt ſuę. Capitoliũ qđ eſt romanę urbis & religionis caput ſũ mũ: nõ ſemel: ſ; ſępius fulmĩe ictũ cõflagrauit. Homĩes aũt in genioſi qd de hoc exiſtimauerint: ex dicto Ciceronis apparet: q ait diuinit⁹ extitiſſe illã flammã: nõ quę terreſtre illud domicili um Iouis deleret: ſ; quę ſublimius magnificẽtiuſq; depoſceret. Qua de re etiã in libris cõſulatus ſui eadẽ dixitq; quę Lucreti⁹. Nã pr̃ altitonãs ſtellãti nixus olympo: Ipſe ſuas arces atq; ĩclita tẽpla petiuit. Et capitolinis iniecit ſedibus ignes. Pertinaci ergo ſtulticia nõ modo uim maieſtatẽq; ueri dei nõ intellexerũt: ſed etiã impietatẽ ſui erroris auxerũt: q tẽplum cęleſti iudicio ſępe dãnatu; reſtituere cõtra fas omne contenderint. Cũ hoc igitur cogitaret Epicurus earum rerum uelut iniquitate inductus. Sic enim cauſam rationemq; ignoranti uidebať: exiſtimauit nullam eſſe prouidentiã. Quod cũ ſibi pſuaſiſſet: ſuſcępit etiã defendẽ dum: ſic in errores inextricabiles ſe ipſe incluſit. Si enim proui dentia nulla eſt: quomodo tam ordinate tam diſpoſite mũdus effectus eſt? Nulla inqt diſpoſitio eſt: multa enĩ facta ſunt aliter q̃ fieri debuerũt: & inuenit hõ diuin⁹: quę repręhẽderet: quę ſin gula ſi uacarũt refellere facile oſtenderẽ: nec ſapientẽ hunc fuiſſe nec ſanũ. Itẽ ſi nulla prouidentia eſt: quomõ animaliũ corpora tam prouidenter ordinata ſunt: ut ſingula queq; mẽbra mirabili ratõe diſpoſita: ſua officia cõſeruent? Nihil inqt in procreandis animalibus ꝓuidẽtię ratio molita eſt. Nam neq; oculi facti ſunt ad uidendũ: neq; aures ad audiendum: neq; lingua ad loquẽdũ: neq; pedes ad ambulandũ: qm̃ prius hęc nata ſunt q̃ eſſet loqui: audire: uidere: ambulare. Itaq; non hęc ad uſu; nata ſunt: ſ; uſus ex illis natus eſt. Si nulla prouidentia eſt: cur imbres cadunt: fru ges oriuntur: arbuſta frondeſcũt? Non inqt ſemꝑ animantium cauſa iſta fiunt: quoniam prouidentię nihil proſunt: ſed oĩa ſua ſpõte fieri neceſſe eſt. Vnde ergo naſcuntur: aut quomodo fiũt oĩa quę gerũtur? Nõ eſt inqt prouidẽtię opus: ſunt eni; ſemina per inane uolitãtia: quibus inter ſe temere conglobatis uniuerſa gignũtur atq; cõcreſcunt. Cur igitur illa non ſentimus: aut non

cernimus? Quia nec colorē habēt inqt: nec calorē ullū: nec odo
rē: ſaporis quoq; & humoris expertia ſunt: & tā minuta ut ſeca
ri ac diuidi neqant. Sic eū ꝙ in p̄ncipio falſu; ſuſceperat: conſe-
quētiū rez neceſſitas ad deliramēta ꝑduxit. Vbi enī ſūt: aut un
de iſta corpuſcula? Cur illa nemo pręter unū Leucippū ſomnia
uit? a quo Demōcrit⁹ erudit⁹ hęreditatē ſtulticię reliquit Epicu
ro. Quę ſi ſint corpuſcula: & qdē ſolida ut dicūt: ſb oculos cer
te uenire poſſunt. Si eadē eſt natura omniū: qūo res uarias effici
unt? Vario inqt ordine ac poſitione cōueniūt: ſicut littera: q̄ cū
ſint paucę: uarie tamen collocatę innumerabilia uerba cōficiunt.
At litterę uarias formas habēt. Ita inqt & hęc ipa primordia: nā
ſunt aſpera: ſunt hamata: ſunt leuia. Secari ergo & diuidi pñt: ſi
aliqd ineſt illis qd̓ emineat. Si aūt leuia ſunt & humoris ĩdigēt
cohęrere nō poſſunt. Hamata igiť eſſe oportet: ut poſſint ĩuice;
cōcatenari. Cū uero tā minuta eſſe dicanť: ut nulla ferri acie diſſi
ci ualeāt: qūo hamos aut āgulos habēt? Quos ꝙ extāt neceſſe eſt
poſſe diuelli. Deinde quo foedere inter ſe: qua mēte cōueniūt: ut
ex his aliquid cōſtituať: ſi ſenſu careant: nec coire tam diſpoſite
poſſunt? Quia nō poteſt qcq̄ rationale ꝑficere niſi rátio. Qua;
multis coargui hęc uanitas poteſt: ſed properat oratio. Hic eſt
ille qui genus humanum ingenio ſuperauit: & oēs extinxit ſtel-
las: ut exort⁹ ęthere⁹ ſol. Quos eqdē uerſus nūq̄ ſine riſu legere
poſſum. Non enim de Socrate aut Platone hoc ſaltim dicebat:
qui uelut reges habenť philoſophorum: ſed de homine quo ſa-
no ac uigenti nullus ęger ineptius delirauit. Itaq; poeta inaniſſi-
mus leonis laudibus murē nō ornauit: ſ; obruit & obtriuit. At
idē nos metu liberat mortis: de qua hęc ipſius uerba ſunt exp̄ſſa
Quādo nos ſum⁹ mors nō eſt. Quādo mors eſt: nos nō ſum⁹
Mors ergo nihil ad nos: q̄ argute nos fefellit: quaſi uero tranſa-
cta mors timeať: qua iam ſenſus ereptus eſt: ac non ipſum mori
quo ſenſus eripiť. Eſt igitur temp⁹ aliquod quo & nos iam nō
ſumus: & mors tamen nondū eſt: idq; ipſu; uideť miſerum eſſe
ꝙ & mors eſſe incipit: & nos eſſe deſinim⁹. Nec fruſtra dictu;
eſt: mors miſera nō eſt. Adit⁹ ad mortē eſt miſer: hoc ē morbo
tabeſcere: ictū ꝑpeti: ferrū corpore excipere: ardere igni: dētib⁹
beſtiaz laniari. Hęc ſunt quę timenť: nō ꝙ mortē afferūt: ſed ꝙ
dolorē magnum. Quin potius effice ne dolor malū ſit: omniū

inqt maloꝝ maximū eſt. Quid ergo nō poſſu; nō timere: ſi id qđ mortē antecedit aut efficit malū eſt? Quid ꝙ totū illud argumētū falſu; eſt: ꝙ nō intereūt animę? Vere inqt nā qđ cū corpore naſcit: cū corpore intereat neceſſe eſt. Iā ſuperi⁹ dixi differre hūc locū meli⁹: & operi ultimo reſeruare: ut hāc Epicuri ꝑſuaſionem: ſiue illa Democriti: ſiue Dicearchi fuit: argumētis & diuinis teſtimonijs redarguā. Verum ille fortaſſe impunitatē uicijs ſuis ſpoſpōdit: fuit enī turpiſſimę uoluptatis aſſertor: cui⁹ capiēdę cā naſci hominē putauit. Quis cum hoc affirmari audiat: uicijs & ſceleribus abſtineat. Nā ſi periture ſūt animę: appetamus diuitias: ut oēs ſuauitates capere poſſim⁹. Quę ſi nobis deſunt: ab his q habent auferamus clam: dolo: ui. Eo magis ſi humanas res nullus deus curat: quādocūq; ſpes impunitatis arriſerit: rapiamus: necem⁹: ſapientis eſt enī malefacere: ſi & utile ſit & tutu;: qm̄ ſi qs in cęlo deus eſt: nō naſcit cuiq̄. Aeque ſtulti eſt bñ facere: ꝙ ſicut ira nō cōmouet: ita nec gr̄a tangit. Voluptatib⁹ igit quoquomō poſſimus ſeruiam⁹. Breui enī tempore nulli erim⁹ omnino. Ergo nullū diē: nullū deniq; temporis punctū fluere nobis ſine uoluptate patiamur: ne ꝙ ipi quādoq; perituri ſum⁹ idipm̄ qđ uixim⁹ pereat. Hoc ille tam&ſi nō dicit uerbo: re tamen ipa docet. Nā cū diſputat oīa ſapienter ſua cauſa facere: ad utilitatem ſuam refert omnia quę agit. Itaq; qui audit hęc flagitia: nec boni qcq̄ faciendū putabit: qm̄ benefacere ad utilitatē ſpectat alienā: nec a ſcelere abſtinēdū: ꝙ maleficio pręda cōiūcta eſt Archipirata qſq̄ uel latronū ductor: ſi ſuos ad graſſandū cohortet: quo alio ſermone uti pōt: q̄ ut eadem dicat quę dicit Epicurus: deos nihil curare. Nō ira nō gratia tangi: inferorum poenas nō eſſe metuēdas: ꝙ animę poſt mortē occidāt: nec ulli omnino ſunt inferi: uoluptate; eſſe maximū bonū: nullā eſſe humanā ſocietatē: ſibi quēq; cōſulere: neminē eſſe q alterum diligat niſi ſua cauſa: mortem non eſſe metuēdam forti uiro: nec ullū dolorem: qn etiam ſi torqueatur: ſi uratur: nihil ſe curare dicat. Eſt plane cur quiſq̄ putet hāc uocem uiri eſſe ſapientis: quę poteſt latronibuſ aptiſſime commodari.

Capitulum. xviij. Quomodo pythagorici & ſtoici cōtrario epicureis errore deſipiant: ſic amniarū īmortalitatem ſtatuētes ut eas in uaria corpora tranſire mentiant. Et uoluntariā morte;

perſuaſerũt inaniter philoſophantibus

ALij aũt cõtraria his dixerũt: ſupeſſe aĩas poſt mortẽ & hi ſunt maxime Pythagorici: ac ſtoici: qbus & ſi ignoſcẽdũ eſt: ꝙ uerũ ſentiũt: nõ poſſum tñ nõ reprehẽdere eos: q nõ ſcientia: ſed caſu inciderũt in ueritatẽ. Itaq; in eo ipſo qđ recte ſentiebãt aliqd errarũt. Nã cũ timerẽt: argumentũ illud quo colligit̃ neceſſe eſt: ut occidãt animę cũ corporib⁹: ꝙ cũ corporib⁹ naſcũtur. Dixerũt nõ naſci aĩas: ſ; inſinuari potius in corpora: & de alijs in alia migrare corpora. Nõ putauerunt aliter poſſe fieri: ut ſupſint animę poſt corpora: niſi uideãt̃ fuiſſe añ corpora. Par igit̃ ac prope ſimilis errorẽ partis utriuſq;: ſed hęc in preterito falſa eſt: illa in futuro. Nemo enim uidit qđ eſt ueriſſimũ: & naſci aĩas: & nõ occidere: ꝙ cur id fieret: aut quę ratio eſſet homĩes neſcierũt. Multi ergo ex his: qui ęternas eſſe animas ſuſpicabantur: tanq̃ in cęlũ migraturi eſſent: ſibiipſis manus intulerunt: ut Cleantes & Cryſippus: ut Zeno & Empedocles: qui ſe in ardentis ęthnę ſpecũ in tempeſta nocte deięcit: ut cũ repẽte nõ apparuiſſet: abijſſe ad deos crederet̃. Et ex romanis Cato: qui fuit in oĩ ſua uita ſocratice uanitatis imitator. Nã Democritus in alia fuit pſuaſione: ſed tamen ſponte ſua lęto caput obuius obtulit ipſe: quo nihil ſceleratius fieri põt. Nã ſi homicida nefari⁹ eſt: ꝙ hominis extinctor eſt: eidem ſceleri obſtruct⁹ ẽ q ſe necat: ꝙ hominẽ necat. Immo uere maius eſſe id facinus exiſtimãdũ eſt: cuius ultio deo ſoli ſubiacet. Nã ſicut in hãc uitã nõ noſtra ſpõte uenimus: ita rurſus ex hoc domicilio corporis qđ tuendũ nobis aſſignatũ eſt: eiuſdẽ iuſſu nobis recedẽdũ eſt: q nos in hoc corp⁹ induxit: tam diu habitaturos: donec iubeat emitti: & ſi uis aliqua inferat̃: ęqua mente patiendũ eſt: cũ extincta innocẽtis anima inulta eſſe nõ poſſit: habeamuſq; iudicẽ magnũ: cui ſoli uindicta integra ſemper eſt. Homicidę igit̃ illi oẽs philoſophi: & ipẽ romanę ſapientię princeps Cato: q anteq̃ ſe occider;: plegiſſe platonis librũ dicit̃: q ẽ ſcriptus de ęternitate animarũ. Et ad ſummum nefas philoſophi auctoritate cõpulſus eſt. Et hic tamẽ aliquã moriendi cãm uidet̃ habuiſſe: odiũ ſeruitutis. Quid Ambrachiotes ille: q cũ eũdẽ librũ plegiſſet: pręcipitẽ ſe dedit: nullã aliã ob cã;: niſi ꝙ Platoni credidit? Execrabilis prorſus ac fugienda doctrina: ſi abigit homĩes a uita. Quod ſi ſciſſet Plato

atq; docuiſſet: a quo: & qũo: & qbus: & quę obſacta: & quo tẽ-pore immortalitas tribuat: nec Theobritũ impegiſſet in mortẽ uolũtariã: nec Catonẽ: ſed eos ad uitam & ad iuſticiã poti⁹ erudiſſet. Nam Cato uidet̃ mihi cãm quęſiſſe moriẽdi: nõ ut tã cęſarem fugeret: q̃ ut ſtoico⁊ decretis obtẽperaret quos ſectabat̃: nomẽq; ſuũ grandi aliquo facinore clarificaret: cui qd mali accidere potuerit: ſi uiuerit nõ inuenio. C. enĩ Cęſar ut clęmẽs erat: nihil aliud efficere uolebat: etiã in ipo belli ciuilis ardore: q̃ ut bene mereri de repub. uideret̃: duob⁹ optimis ciuib⁹ Cicerone & Catone ſeruatus. Sed redeam⁹ ad eos q mortẽ pro bono laudãt. De uita quereris q̃ſi uixeris: aut unq̃ tibi ratio cõſtiterit: cur omnino ſis natus. Nõne igitur tibi uerus ille & cõis omnium pater terẽtianũ illud iure increpauerit? Prius diſce qd ſit uiuere: ſi diſplicebit uita: tum iſtoc utitor: indignaris te malis eſſe ſubięctũ q̃ſi qcq̃ merearis boni: q prẽ;: q dominũ: q regẽ tuũ neſcis: q quã uis clariſſimã lucẽ intuearis oculis: mente tamen cęcus es: & in pfundis ignorantię tenebris iaces. Quę ignorãtia efficit: ut quoſdã dicere nõ puderet: ecirco nos eſſe natos: ut ſcelerũ poenas lueremus: quo qd delirius dici poſſit nõ inuenio. Vbi enĩ uel quę ſcelera potuim⁹ admittere: q omnino nõ fuimus? Niſi forte credem⁹ inepto illi ſeni: q ſe in priori uita Euforbiũ fuiſſe mẽtitus eſt. Hic credo ꝙ erat ignobili genere natus: familiam ſibi ex Homeri carminib⁹ adoptauit. O mirã & ſingularẽ Pythagorę memoriã. Et o miſerã obliuionẽ noſtrũ omniũ: q neſciam⁹ ꝙ ante fuerim⁹. S; fortaſſe uel errore aliquo uel gr̃a ſit effectũ: ut ille ſolus lethęũ gurgitẽ nõ attigerit: nec obliuiõis aquã guſtauerit: uidelicet ſenex uanus (ſicut ocioſę aniculę ſolẽt) fabulas tanq̃ infantibus credulis finxit. Quod ſi bene ſenſiſſet de his qbus hęc locutus eſt: ſi hoĩes eos exiſtimaſſet: nunq̃ ſibi tam petulanter mentiẽdi licẽtiã uẽdicaſſet: ſ; deridẽda hoĩs leuiſſimi uanitas. Quid Ciceroni faciem⁹: q cũ in principio cõſolatõis ſuę dixiſſet luendorũ ſcelerũ cã naſci homĩes? Iterauit idipſum poſtea: quaſi obiurgãs eũ: q uitã nõ eſſe malis poenã putet. Recte ergo pfat⁹ eſt errore ac miſerabili ueritatis ignorãtia ſe teneri.

Capi. xix. Quod Cicero & alij ſapiẽtiſſimi immortalitatem animarum ſe infideliter docent. Et ꝙ mala uel bona mors ſit ponderãda ex anteacta uita & gratia dei.

AT illi q de mortis bono diſputãt:ꝙ nihil ueri ſciũt:ſic ar gumẽtant̃. Si nihil eſt poſt mortẽ:nõ eſt malum mors: au fert enĩ ſenſu; mali. Si aũt ſupſunt animę:etiã eſt bonũ:ꝙ ĩmor talitas ſeqt̃:quã ſentẽtiã Cicero de legib⁹ ſic explicauit. Gratule murq; nobis:qm̃ mors aut leuiorẽ q̃ q eſt in uita:aut certe nõ de teriorẽ eſt allatura ſtatũ. Na; ſine corpore animo uigẽte diuina eſt uita:ſenſu carẽte nihil ꝑfecto eſt mali. Argute ut ſibi uidetur q̃ſi nihil eſſe aliud poſſit. At qn utrũq; hoc falſu; eſt. Docẽt eni; diuinę litterę nõ extingui aĩas:ſed aut pro iuſticia prę mio affi ci:aut poena pro ſceleribus ſempiterna. Nec enim fas eſt: aut eu; qui ſcelerat⁹ in uita foeliciter fuerit effugere quod meretur: aut eum qui ob iuſticĩam miſerrimus fuerit ſua mercede fraudari. Quod adeo uerum eſt:ut idem Tullius in cõſolatione nõ eaſdẽ ſedes incolere iuſtos atq; impios prędicauerit. Nec enĩ omnib⁹ inqt ĳdem illi ſapientes arbitrati ſunt:eunde; curſum in cęlo pa tere. Nam uicĳs & ſceleribus cõtaminatos deprimi in tenebras atq; coeno iacere docuerũt:caſtos autẽ animos:puros:integros: incorruptos:bonis etiam ſtudĳs atq; artibus expolitos:leui quo dam & facili lapſu ad deos:ideſt ad naturam ſimilem ſui peruo lare. Quę ſententia ſuperiori illi argumento repugnat. Illud enĩ ſic aſſumptum eſt:tanq̃ neceſſe ſit omnem hominem natum im mortalitate donari. Quod igit̃ erit diſcrimẽ uirtutis ac ſceleris ſi nihil intereſt:utrũ ne Ariſtides ſit aliquis an Phalaris? Utru; Cato an Catilina? Sed hãc repugnãtiã rerũ ſententiãq; non cer nit:niſi q tenet ueritatẽ. Si qs igit̃ nos roget:utꝝ mors ne ſit bo num an malũ:reſpondebimus qualitate; eius ex uitę ratione pẽ dere. Nã ſicut uita ipſa bonũ eſt:ſi cũ uirtute uiuat̃:malum ſi cũ ſcelere:ita & mors ex pręteritis uitę actibus põderanda eſt. Ita fit ut ſi uita ĩ dei religiõe trãſacta ſit:mors malũ nõ ſit ꝙ trãſla tio eſt ad ĩmortalitatẽ:ſi aliter:malũ ſit neceſſe eſt:qm̃ (ut dixi) ad ęterna ſupplicia trãſmittit. Quid ergo dicemus: niſi errare illos q aut mortẽ appetũt tanq̃ bonũ:aut uitã fugiũt tãq̃ malũ? Niſi ꝙ ſunt iniqſſimi q pautiora mala nõ cõpenſant bonis plu rib⁹. Nã cũ omnẽ uitã ꝑ exqſitas & uarias traducãt uoluptates mori cupiũt:ſi qd forte his amaritudinis ſupuenit & ſic habent tanq̃ illis nunq̃ fuerit bene:ſi aliquando fuerit male. Damnãt igi tur uitã omnẽ bonis plena;: quę nihil aliud q̃ malis opinantur.

Hinc nata eſt inepta illa ſententia: hãc eſſe mortẽ: quã nos uitam putam⁹: illã uitã quã nos pro morte timeamus. Ita ꝑmũ bonuꝫ eſſe nõ naſi: ſecundũ citius mori. Quę ut maioris ſit auctoritatis ſileno attribuit. Cicero ĩ cõſolatõe. Nõ naſci inqt lõge optimuꝫ: nec ĩ hos ſcopulos ĩcidẽ uitę. Proximũ aũt ſi natus ſis: q̃ꝑmũ mori tanq̃ ex incẽdio effugere uiolentiã fortunę crediidiſſe ſe illi uaniſſimo dicto. Exinde apparet ꝙ adięcit aliqd de ſuo ut ornaret. Quęro igit: cui eſſe optimũ putet nõ naſci: cũ ſit nullus omnino q ſentiat. Nam ut bonũ ſit aliqd aut malũ ſenſus efficit. Deinde cur omnẽ uitã nihil aliud eſſe q̃ ſcopulos & incẽdium putauerit: quaſi aut in noſtra fuerit poteſtate ne naſceremur: aut uitã nobis fortuna tribuat nõ deus: aut uiuẽdi ratio qcqd ſimile incẽdio habere uideat. Nõ diſſimile Platonis illud eſt: qđ aiebat ſe gr̃as agere nature: primũ ꝙ hõ natus eſſet potius q̃ mutũ aĩal: deinde ꝙ mas potius q̃ foemina: ꝙ gręcus q̃ barbar⁹: poſtremo ꝙ atheniẽſis non theban⁹: & ꝙ tẽporibus Socratis. Dici nõ põt quantã mẽtib⁹ cęcitatẽ: quantoſqꝫ pariat errores ignoratio ueritatis. Ego plane cõtenderim nũq̃ qcq̃ dictũ eſſe in rebus humanis deliri⁹: q̃ſi uero ſi aut barbarus: aut mulier: aut aſian⁹: deniqꝫ nat⁹ eſſet idẽ ipſe Plato nõ eſſet: ac nõ illud ipſuꝫ qđ nat⁹ fuiſſet. Sed Pythagorę uidelicꝫ credidit: q ut uetarꝫ homĩes animalib⁹ ueſci: dixit animas de corporibus in alioꝝ aĩaliũ corpora cõmeare: qđ etiã uanũ & impoſſibile eſt. Vanũ ꝙ neceſſe nõ fuit: ueteras aĩas in noua corpora inducere: cũ idẽ artifex qui ꝑmas aliquãdo fecerat: potuerit ſemꝑ nouas facere. Impoſſibile ꝙ recte rõis aĩatam immutare naturã ſtat⁹ ſui nõ põt: quã ignis aut deorſum niti: aut in trãuerſum fulmĩs mõ flammã ſuã fundere. Exiſtimauit ergo homo ſapiẽs fieri potuiſſe: ut aĩa q̃ tunc erat in Platone: in aliqđ mutũ aĩal includeret: eẽtqꝫ humano ſenſu prędita ut intelligeret ac doloret: incõgruẽti ſe corpore oneratã. Quãto ſani⁹ faceret: ſi gr̃as ſe agere diceret: ꝙ ingenioſus: ꝙ docilis natus eſſet: ꝙ in his opibus ut liberaliter erudiret. Nã ꝙ athenis nat⁹ eſt: qd in eo beneficij fuit? An nõ plurimi extiterunt in alijs ciuitatib⁹ excellẽti ingenio atqꝫ doctrina uiri: q meliores ſinguli q̃ oẽs athenienſes fuerũt? Quãta hominum milia fuiſſe credamus q & athenis nati: & temporibus Socratis: indocti tñ ac ſtulti fuerũt? Nõ enim aut parietes aut locus: in quo quiſqꝫ eſt

effuſus ex utero cōciliat homini ſapiētiam. Quid uero attinuit Socrati ſe tēporibus natū gloriari? Num Socrates ingenia diſcē tibus potuit dare? Nō uenit in mente; Platoni Alcibiadē quoq; & Criciaꝫ eiuſdē Socratis aſſiduos auditores fuiſſe: quoꝝ alter hoſtis patrię acerrimus fuit: alter crudeliſſim⁹ omniū tyrānoꝝ.

Capitulū. xx. Quod Socrates in eo fuit cordatior cęteris: q̧ a ſcrutinio cęleſtiū & naturaliū cauſis diſputationem ſuſpen dit: in q̄bus temere cōſumit̄ ingenium & tempus: & ī multis deſipiunt: quoꝝ ſubiiciuntur exempla.

Uideam⁹ nūc q̄d in Socrate ipō tam magnū fuerit: ut hō ſa piens merito gratias ageret illis temporib⁹ eſſe ſenatū: nō inficior fuiſſe illū paulo cordatiorē: q̄ cęteros q̄ naturā rerū pu tauerūt ingenio poſſe cōprehēdi. In quo illos non tm̄ excordes fuiſſe arbitror: ſed etiā impios q̧ in ſecreta illi⁹ cęleſtis prouidē tię curioſos oculos uoluerūt immittere. Romanę & in pleriſq; urbib⁹ ſcim⁹ eē q̄dā ſacra: q̄ aſpici a uiris nefas habet̄. Abſtinēt igit̄ aſpectu: q̄b⁹ illa cōtaminati nō lꝫ: & ſi forte uł errore uł caſu quopiā uir aſpexit: p̄mo poena ei⁹: deīde īſtauratōe ſacrificii ſce lus expiat̄. Quid his facias: q̄ incōceſſa ſcrutari uolūt? Nimirū mł'to ſceleratiores q̄ arcana mūdi, & hoc cęleſte tēplū ꝓphanari īpiis diſputatōib⁹ q̄rūt: q̄ q̄ ędē Veſtę: aut bonę deę: aut Cereris ītrauerit: q̄ penetralia q̄uis adire uiris nō liceat: tm̄ a uiris fabrica ta ſunt. Hi uero nō tm̄ īpietatis crimē effugiūt: ſꝫ q̄d eſt multo in dignius eloquētię famā: aut ingenii gloriā cōſequūtur. Quid ſi aliq̄d inueſtigare poſſent? Sūt enī tā ſtulti in aſſeuerādo: q̄ ipro bi in q̄rēdo: cū neq; inuenire q̄cq̄ poſſūt nec defendere: etiā ſi in uenerint. Nā ſi ueꝝ uel fortuito uiderīt q̄d ſępi⁹ cōtingit: cōmit tūt ut ab aliis id ꝑ falſo refellat̄. Nō enī deſcēdit aliq̄s de cęlo: q̄ ſentētiā de ſinguloꝝ opinionibus ferat: quapropter nemo dubi tauerit eos qui iſta cōquirāt: ſtultos ieptos iſanos eſſe. Aliquid ergo Socrates habuit cordis humani: qui cū intelligeret hęc nō poſſe inueniri ab eiuſmodi queſtionibus ſe remouit. Vereor q; in eo ſolo: m'ta enī ſunt eius non mō laude īdigna: ſꝫ etiā reprehē ſione digniſſima: in q̄b⁹ fuit ſuoꝝ ſimillim⁹. Ex his unū eligaꝫ

quod ab omnibꝰ ſit probatū celebre hoc prouerbium Socrates habuit. Quod ſupra nos nihil ad nos. Procūbamꝰ igiť in terrā: & manꝰ ad pręclara opera nobis datas cōuertamꝰ in pedes. Nihil ad nos cęlū: ad cuiꝰ cōtēplationē ſumus excitati: nihil deniq; lux ip̄a ptineat. Certe uictus noſtri cā de cęlo eſt. Qđ ſi hoc ſenſit nō eſſe de rebus cęleſtibus diſputandū: ne illoꝝ qdē rōem poterat cōprehēdere: quę ſub pedibꝰ habebat. Quid ergo num errauit in uerbis? Veriſimile nō eſt: ſ; nimiꝝ id ſenſit qđ locutus eſt: religioni minime ſeruiendū: qđ ſi aperte diceret: nemo patereť. Quis enim nō ſentiat hunc mundū tam mirabili ratione ꝑfectū: aliq̄ prouidētia gubernari? Quādoqdem nihil eſt qđ poſſit ſine ullo moderatore cōſiſtere. Sic domꝰ ab habitatore dilabiť. Nauis ſine gubernatore abit peſſum. Et corpus relictum ab aīa defluit: ne dū putemus tantā illā molē: aut cōſtrui ſine artifice: aut ſtare ſine rectore tā diu potuiſſe. Quod ſi publicas illas religiones uoluit euertere: nō improbo: qn etiā laudabo: ſi ipſe qđ eſt meliꝰ inuenerit: uerū idē ꝑ canē & anſerē deierabat. O hominē ſcurrā (ut ait Zeno Epicureus) ineptū: ꝑditū: deſperatum: ſi cauillari uoluit religionē: dementem: ſi hoc ſerio fecit: ut aīal turpiſſimū pro deo habereť. Quis iam ſupſtitiones ęgyptiorū audeat repręhēdere: quas Socrates athenis auctoritate confirmauit ſua? Illud uero nōne ſūmę uanitatis: ꝙ ań mortē familiares ſuos rogauit: ut Aeſculapio gallū quē uouerat pro ſe ſacrarent? Timuit uidelicet ne apud Rhadamātum receptorē reus uoti fieret ab Aeſculapio. Demētiſſimū hominē putarē: ſi morbo affectus periſſet: cū uero hoc ſanꝰ fecerit: eſt ip̄e īſanꝰ q eū putet eē ſapiētē. En cuiꝰ tēporibus natū eſſe ſe hō ſapiēs gratuletur.

Capitulū. xxi. Quod Plato didicerit a Socrate: quod ſi obtineret: humani generis periret ſocietas.

Videamus tamen quid illum Socrates docuerit: qui cū totā phyſicam repudiaſſet: eo ſe cōtulit ut de uirtute atq; officio quęreret. Itaq; nō dubito: qn auditores ſuos iuſticię pręceptis erudierit. Docēte igiť Socrate nō fugit Platonē: iuſticię uim in ęqtate cōſiſtere. Siqdē omnes pari cōditione naſcunť: ergo inquit nihil priuati ac ꝓprij habeāt: ſed ut pares eſſe poſſint: quod

iuſticię ratio deſiderat: oĩa in cõe poſſideãt: ferri hoc põt q̃diu de pecunia dici uideť: qđ ipm q̃ impoſſibile ſit & q̃ iniuſtũ: poterã multis rõibus oſtendere. Cõcedam⁹ tñ ut poſſit fieri. Oẽs enĩ ſapiẽtes erũt & pecuniã cõtemnẽt. Quo ergo illũ cõitas iſta pduxit? Matrimonia quoq; inqt cõia eſſe debebũt: ſ. ut ad eãde; mulierẽ multi uiri tanq̃ canes cõfluant: & is utiq; obtineat: q uiribus uicerit. Aut ſi ſapiẽtes ſunt ut philoſophi: expectẽt ut uicibus tãq̃ lupanar habeãt. O mirã Platonis ęqtatẽ. Vbi eſt igitur uirtus caſtitatis? Vbi fides cõiugalis? Quę ſi tollas: oĩs iuſticia ſublata eſt. At idẽ dixit beatas ciuitates futuras fuiſſe: ſi aut philoſophi regnarẽt: aut reges philoſopharenť. Huic ergo tã iuſto tam ęquo uiro regnũ dares: q aliĳs ſuſtuliſſet ſua: aliĳs cõdonaſſ; aliena: proſtituiſſet pudicitiã mulierũ: q̃ null⁹ unq̃ nõ mõ rex: ſ; ne tyrann⁹ quidẽ fecit. Quam uero intulit rationem turpiſſimi huius conſilĳ ſic inquit. Ciuitas concors erit: & mutui amoris conſtricta uinculis: ſi omnes omnium fuerint: & mariti & p̃res & uxores & liberi. Quę iſta cõfuſio generis humani eſt? Quo modo ſeruari poteſt caritas: ubi nihil eſt certum quod ametur? Quis aut uir mulierem: aut mulier uirum diliget: niſi habitauerint ſemper una: niſi deuota mens & ſeruata inuicem fides indiuiduã fecerit caritatem? Quę uirtus in illa promiſcua uoluptate locum non habet? Item ſi omnes omnium liberi ſint: quis amare liberos tãq̃ ſuos poterit: cũ ſuos eſſe aut ignoret aut dubitet? Quis honorẽ tanq̃ patri deferet: cũ unde nat⁹ ſit neſciat? Ex quo fit: ut nõ tantum alienũ pro patre habeat: ſed etiã patrẽ pro alieno. Quid q̧ uxor poteſt eſſe cõis: filius uero non poteſt? quem concipi non niſi ex uno neceſſe eſt. Perit ergo illi uni cõmunitas ipſa reclamente natura. Supeſt ut tãtummõ cõcordię cauſa uxores uelint eſſe cõmunes. At nulla uehementior diſcordiaru; eſt cauſa: q̃ unius foeminę a multis maribus appetitio: quod Plato ſi ratione nõ poterat: exemplis certe potuit admoneri: & mutorũ animaliũ quę ob hoc uel acerrime pugnẽt: & hominum qui ſemper ob eam rem grauiſſima inter ſe bella geſſerũt.

Capitulu;. xxĳ. Quod dogma Platonis non erat niſi criminis fons & fomes & uirtutum omnium exterminium.

Reſtat ut cõmunio iſta nihil aliud habeat: pręter adulteria & libidines: propter quas funditus euertẽdas: eſt uirtus uł maxime neceſſaria. Itaq̃ nõ inuenit concordiã: quã quęrebat: ꝙ nõ uidebat unde oriat̃. Nã iuſticia in extrapoſitis nihil momenti habet: nec in corpore quidem: ſed tota in hominis mẽte uerſatur. Qui ergo uult homines adęquare: nõ matrimonia: nõ opes ſubtrahere debet: ſed arrogantiã: ſupbiã: tumorẽ: ut illi potẽtes & elati pares eſſe ſe etiã mẽdiciſſimis ſciãt. Detracta enim diuitibus inſolentia & iniquitate: nihil intererit: utrũ ne alij diuites: alij pauperes ſint: cũ animi pares ſint: quod efficere nulla alia res pręter religionẽ dei poteſt. Putauit igit̃ ſe inueniſſe iuſticiã: cũ eam prorſus euerteret: ꝙ nõ rerũ fragiliũ: ſed mẽtium debet eſſe cõmunitas. Nam ſi iuſticia uirtutũ omniũ eſt mater: cũ illę ſingulę tollunt̃: ipſa ſubuertit̃. Tulit aũt Plato ante oĩa frugalitatẽ: quę utiq̃ nulla eſt: ubi proprij nihil habeat̃. Tulit abſtinentiam: ſi quidẽ nihil fuerit quo abſtineat̃ alienũ. Tulit tẽperantiã: tulit caſtitatem: quę uirtutes in utroq̃ ſexu maxime ſunt. Tulit uerecũdiã: pudorem & modeſtiam: ſi honeſta & legitima eſſe incipiunt: quę ſolẽt flagitioſa & turpia iudicari. Sic uirtutem cum uult omnib⁹ dare: omnibus ademit. Nam rerũ proprietas & uiciorũ & uirtutum materię cõtinet: cõmunitas aũt nihil aliud q̃ uiciorũ licentiam. Nam uiri qui multas mulieres habent: nihil aliud dici poſſũt q̃ luxurioſi ac nepotes. Itẽ mulieres quę a multis habent̃: non utiq̃ adulterę: ꝙ certũ matrimoniũ nullũ eſt: ſ3 proſtitutę ac meretrices ſint neceſſe eſt. Redegit ergo humanã uitã ad ſimilitudinẽ nõ dico mutoꝝ: ſed pecudũ ac bęluarũ. Nã uolucres pene omnes faciunt matrimonia: & paria iungunt̃: & nidos ſuos tanq̃ geniales thoros cõcordi mẽte defendũt: & foetus ſuos ꝙ certi ſunt amãt: & ſi alienos obiecęris abigũt. At hõ ſapiẽs cõtra morẽ hominũ cõtraq̃ naturã: ſtultiora ſibi quę ſe quereret̃ elegit. Et quoniã uidebat in cęteris animalib⁹ officia marium foeminarũq̃ nõ eſſe diuiſa: exiſtimauit oportere etiã mulieres militare: & cõſilijs publicis intereſſe & magiſtratus gerere: & imperia ſuſcipere. Itaq̃ his arma & equos aſſignauit: conſequẽs eſt: ut lanã & telã uiris & infantiũ geſtatões: nec uidit ĩpoſſibilia eſſe: quę diceret ex eo: ꝙ adhuc in orbe terrę neq̃ tã ſtulta neq̃ tam uaria ulla gens extiterit: quę hoc modo uiueret.

Capi.xxiij.De minoribus philoſophis:& quatenus inuicem ratione ex rerum cōtemptu ꝓficiāt & erroris aſſertores ſint:

QVm igit̄ in tanta uanitate ipſi philoſophoꝝ principes deprehēdant̄:qd illos minores putabimus:q nunq̄ ſibi tā ſapientes uideri ſolēt:q̄ cū pecunię cōtemptu gloriant̄? Fortis animꝰ:ſ; expecto qd faciāt: & quo ille cōtēptus euadat. Tradita ſibi a parētibꝰ patrimonia:tanq̄ malū fugiūt ac deſerūt. Et ne in tēpeſtate naufragiū faciāt:in trāquillo ſe ultro pręcipitāt:nō uirtute:ſ; peruerſo metu fortes:ſicut illi q cū timēt ne ab hoſte iugulent̄:ipſi ſe iugulāt:ut mortē morte deuitēt. Sic iſti unde poſſēt gloriā libertatis acqrere:ſine honore ſine gratia perdūt. Laudat̄ Democritꝰ ꝙ agros ſuos dereliquerit : eoſqꝫ paſcua publica fieri paſſus ſit:probarem ſi donaſſet. Nihil aūt ſapienter fit quod ſi ab oībꝰ fiat:inutile eſt ac malum: ſed hęc negligentia tolerabilis. Quid ille qui patrimoniūm in numos redactum effudit in mare?Ego dubito utrum ne ſanus an demens fuerit. Abite inquit in ꝓfundu; malę cupiditates:ego uos mergā : ne ipſe mergar a uobis. Si tantus pecunię contēptus eſt?fac illā beneficium:fac humanitatem:largire pauperibus. Poteſt hoc quod ꝑditurus es mul‑tis ſuccurrere:ne fame aut ſiti aut nuditate moriant̄. Imitare inſaniā ſalte; furorēqꝫ Tuditani:ſparge populo diripiēda. Potes & pecuniā effugere:& tamē bene collocare: ꝙ ſaluum eſt qcqd pluribus ꝓfuit. Zenonis autem paria peccata qs ꝓbat? Sed omittamus id quod eſt ab oībus ſemꝑ irriſu;. Illud ſatis eſt ad cohercendū furioſi hoīs errorē:ꝙ inter uicia & morbos miſericordiā poſuit. Adimit nobis affectu;:quo ratio humanę uitę pene omnis continet̄. Cū enim natura hominis imbecillior ſit q̄ cęteroꝝ aīaliū:quę uel ad ꝑferēdā uim tēporum:uel ad incurſiones a ſuis corporibus arcendas:naturalibus munimētis ꝓuidētia cęleſtis armauit. Homini aūt ꝙ nihil iſtoꝝ datū eſt:accępit ꝑ iſtis omnibus miſerationis affectum:qui plane uocat̄ humanitas: q̄ noſmet inuicem tueremur. Nā ſi hō ad cōſpectū alterius hominis efferaret̄:quod facere uidemus animantes quarum natura ſoliuaga eſt:nulla eſſet hominū ſocietas:nulla urbium condēdaꝝ uel cura uel ratio:ſic neqꝫ uita qdem ſatis tuta cum cęteris animalibus expoſita:eſſet imbecillitas hominū & ipi inter ſemetipos

beluarũ more ſequirẽt. Nõ minor in aliis demẽtia. Quid enĩ dici põt de illo q nigrã dixit eẽ niuẽ? q̃ cõſequẽs erat ut etiã picẽ albã eſſe diceret. Hic eſt ille q ſe iccirco natũ eſſe diceret: ut cęlũ ac ſo lẽ uideret: q in terra nihil uidebat ſole lucẽte. Xenophanes dicen tib⁹ mathematicis orbẽ lunę duo de uiginti ptib⁹ maiore; eſſe q̃ terrã: ſtultiſſime credidit: & ꝙ huic leuitati fuit conſentaneum: dixit intra cãcauũ lunę ſinũ: eſſe aliã terrã: & ibi aliud genus ho minũ ſimili mõ uiuere: quo nos in hac terra uiuim⁹. Habẽt igiť illi lunatici hoĩes alterã lunã: quę illis nocturnũ lumẽ exhibeat: ſicut hęc exhibet nobis. Et fortaſſe hic noſter orbis alteri⁹ inferi oris terrę luna ſit fuiſſe Seneca inter ſtoicos ait: q deliberarent utrũ ne ſoli quoq; ſuos populos darẽt: inepte. ſ. qui dubitauerit Quid enĩ pderet ſi dediſſet? S; credo calor deterrebat: ne tanta; multitudinẽ periculo cõmitteret: ne ſi ęſtu nimio periſſent ipſi⁹ culpa eueniſſe tanta calamitas diceret.

Capitulũ. xxiiii. De antipodibus quos ideo eſſe finxerũt: ꝙ opinati ſunt mundum eſſe rotundum.

QVid illi q eſſe cõtrarios ueſtigiis noſtris antipodas putãt? Nunqd aliquid loquũtur? Aut eſt quiſq̃ tam ineptus: qui credat eſſe homines: quorum ueſtigia ſint ſuperiora q̃ capita? Aut ibi quę apud nos iacent uniuerſa pendere: fruges & arbores deorſu; uerſus creſcere: pluuias & niues & grãdines ſurſu; uer ſus cadere in terrã. Et mirať aliquis ortos penſiles inter ſeptem mira narrari: cum philoſophi & agros & maria & urbes & mõ tes pẽſiles faciãt. Huius quoq; erroris aperiẽda nobis origo eſt. Nam ſemp eodẽ mõ falluntť. Cũ enim falſum aliquid in princi pio ſumpſerũt: ueriſimilitudine inducti: neceſſe ẽ eos in ea quę conſequuntur currere: ſic incidunt in multa ridicula: quia neceſ ſe eſt falſa eſſe: quę rebus falſis congruunt. Cum aũt primis ha buerint fidem: qualia ſunt ea quę ſequunť nõ circũſpiciũt: ſ; de defendunt omnimõ: cum debeant prima illa utrum ne uera ſint an falſa: ex cõſequentibus iudicare. Quę igiť illos ad antipodas ratio pduxit? Videbant ſiderum curſus in occaſum meantiu;: ſolẽ atq; lunã in eandem partẽ ſemp occidere: atq; oriri ſemper ab eadem. Cũ aũt nõ perſpicerent quę machinatio curſus eorũ temperaret: nec quomõ ab occaſu ad orientem remeant. Cęlum

aũt ipſum in oẽs fere partes putarẽt eſſe deuexum: qđ ſic uideri ꝓpter immenſam latitudinem neceſſe eſt. Exiſtimauerũt rotun dum eſſe mundum ſicut pilam. Et ex motu ſiderũ opinati ſunt cęlũ uolui: ſic aſtra ſolemq; cũ occiderint uolubilitate ip̃a mũdi ad ortũ referri. Itaq; ętbereos orbes fabricati ſunt: quaſi ad figu rã mũdi: eoſq; celarũt portentuoſis q̃buſdam ſimulacbris quę aſtra eſſe dicerent. Hãc igiť cęli rotũditatẽ illud ſequebať: ut ter ra in medio ſinu eius eſſet incluſa: ꝙ ſi ita eſſet terrã ip̃aʒ globo ſimilẽ: neq; enĩ fieri poſſet: ut nõ eſſet rotũdũ: qđ rotũdo inclu ſũ teneret. Si aũt rotũda etiã terra eſſet: neceſſe eſſet: ut ĩ oẽs cęli partes eãdẽ faciẽ gerat: ideſt montes erigat: cãpos tendat: maria cõſternat. Quod ſi eſſet: etiã ſequebať illud extremum: ut nulla ſit pars terrę quę non ab boĩbus: cęteriſq; animalibus incolatur. Sic pẽdulos iſtos antipodas cęli rotunditas adinuenit. Quod ſi quęras ab bis qui bęc portenta defendũt: qũo nõ cadũt oĩa in inferiorẽ illã cęli partẽ? Hãc reſpõdẽt reꝝ eſſe naturã: ut põdera in mediũ feranť: & ad mediũ cõnexa ſint oĩa: ſicut radios uide mus in rota. Quę aũt leuia ſunt ut nebula: fum⁹: ignis: a medio deferãtur ut cęlũ petãt. Quid dicã de bis neſcio: q̃ cũ ſemel aber rauerint: cõſtãter in ſtulticia pſeuerãt: & uanis uana defendunt: niſi ꝙ eos ĩterdũ puto ioci cã pbiloſópbari: aut prudẽtes & ſci os mẽdacia defendẽda ſuſcipere: q̃ſi ut ingenia ſua in malis reb⁹ exerceãt uľ oſtẽdãt. At ego multis argumẽtis ꝓbare poſſem: nul lo mõ fieri poſſe: ut cęlũ terra ſit inferi⁹: niſi & liber iã cõcludẽ dus eſſet: ut adbuc aliqua reſtarẽt quę magis ſint pręſenti operi neceſſaria. Et qm̃ ſinguloꝝ errores ꝑcurrere nõ eſt vni⁹ libri op⁹ ſatis ſit pauca enarraſſe: ex qb⁹ poſſint q̃lia ſint cętera intelligi.

Capi. xxv. Quot & quãta predicẽda ſũt: & alias neceſſarias gẽtiliᷓ pbiloſopbãtib⁹ ut pbĩam nullus aſſequať aut rarus.

NVnc pauca nobis de pbiloſopbia in cõmuni dicẽda ſunt: ut cõfirmata cã peroremus. Summus ille noſter Platonis imitator exiſtimauit pbĩam non eſſe uulgarem: ꝙ eam non niſi docti bomĩes aſſeq̃ poſſent. Eſt inq̃t pbiloſopbia paucis cõten ta iudicibus: multitudinẽ cõſulto ipſa fugiens. Non eſt igiť ſa pientia ſi ab bominum coetu abboreret: quoniam ſapientia ſi

homini data eſt:ſine ullo diſcrimine oĩbus data eſt:ut nemo ſit
ꝓrſus:q eã capere nõ poſſit. At illi uirtutẽ humano generi datã
ſic amplexabant̃:ut ſoli oĩum publico bono frui uelle uiderent̃:
tã inuidi q̃ſi uelĩt deligare oculos:aut effodere cęteris ne ſolẽ ui
deãt. Nã qd eſt aliud homĩb⁹ negare ſapiẽtiã:q̃ mẽtib⁹ eoꝝ ueꝝ
ac diuinũ lumẽ auferre? Qd̃ ſi natura hoĩs ſapiẽtię capax ẽ:opor
tuit & opifices & ruſticos & mulieres: & oẽs deniqꝫ humanã q
formã gerũt doceri ut ſapiãt:populũqꝫ ex omni lingua & cõdi
tione & ſexu & ętate cõflari. Maximũ itaqꝫ argumẽtũ eſt philo
ſophiã neqꝫ ad ſapientiã tendere:neqꝫ ĩpã eẽ ſapiẽtiã: qd̃ myſte-
riũ eius barba tm̃ celebrat̃ & pallio. Senſerũt hoc adeo ſtoici:q
& ſeruis & mulierib⁹ philoſophãdũ eſſe dixerũt. Epicur⁹ quo
qꝫ q rudes omniũ litterã ad philoſophiã ĩuitat. Itẽ Plato q ciui
tatẽ de ſapiẽtib⁹ uoluit cõponere. Conati qdẽ ſunt illi facere qd̃
ueritas exigebat:ſ; nõ potuit ultra uerba ꝓcedi. Primũ qꝛ multis
artibus opus eſt: ut ad philoſophiã poſſit accedi. Diſcendę lit
terę iſtę cõmunes ꝓpter uſu; legendi:qꝛ in tãta reꝝ uarietate : nec
diſci audiẽdo poſſunt omnia:ne memoria cõtineri. Grãmaticis
quoqꝫ nõ parũ operę uel dandũ eſt:ut rectã loquendi rationem
ſcias. Id multos annos auferat neceſſe eſt. Nec oratoria quidem
ignorãda eſt:ut ea quę didiceris: ꝓferri atqꝫ eloq poſſis. Geome
tria quoqꝫ ac muſica & aſtrologia neceſſaria eſt:qꝛ hę artes cum
philoſophia hñt aliquã ſocietatẽ:quę uniuerſa ꝑdiſcere neqꝫ foe
minę poſſunt:qbus intra puberes annos officia mox uſibus do
meſticis ꝑfutura diſcenda ſunt. Neqꝫ ſerui qb⁹ ꝑ eos annos uel
maxime ſeruiendũ eſt:qbus poſſunt diſcere:neqꝫ pauꝑes: aut o
pifices:aut ruſtici:qbus in diẽ uictus labore eſt quęrẽdus. Ob eã
cauſam Tullius ait abhorrere a multitudine philoſophiam. At
enim rudes Epicurus accipiet. Quomodo ergo illa quę de prin
cipijs reꝝ dicunt̃ intelligẽt:quę ꝑplexa & inuoluta uix etiã poli
ti homĩes aſſequũt̃? In rebus igit̃ obſcuritate implicitis: & inge
nioꝝ uarietate cõfuſis: & eloquentiũ uiroꝝ exqſito ſermone fu
catis:quis imperito ac rudi loc⁹ eſt? Deniqꝫ nunq̃ ullas mulieres
philoſophari docuerũt:pręter unam ex omni memoria Theni
ſten. Neqꝫ ſeruos pręter unum Pythagoram:quem male ſeruien
tem redemiſſe ac docuiſſe tradunt̃. Enumerãt etiam Platonem
ac Diogenẽ:qui tamen ſerui nõ fuerũt:ſed his ſeruitus euenerat:

ſunt enim capti: platonē quidē redemiſſe Aniceris q̄dam tradit̄ ſeſtertiis octo. Itaq; inſectatus eſt cōuiciis hūc ip̄m redemptorē Seneca: q̄ Platonē paruo exiſtimauerit furioſus ut mihi quide; uidet̄: qui homini fuit iratus q̄ non multā pecuniam perdidit. ſ. aurum appendere debuit tan̄q̄ pro mortuo Hectore: aut tantum in genere nummorum: quantū uenditor non popoſcit. Ex bar baris uero nullum pręter unū Anacharſim Sytham: qui philoſo phia; ne ſomniaſſet quidē: niſi & linguam & lr̄as an̄ didiciſſet.

Cap. xxvi. Quod doctrina cęleſtis ſapiētiā ſola largit̄: quā natura cōmunis appetit: et q̄rens philoſophiā nō īuenit. Et q̄ effi cax ſit lex dei: & eccleſię ſacramenta.

QVod ergo illi poſcēte natura faciendum eſſe ſenſerūt: ſed tamen neq; ipſi facere potuerunt: neq; a philoſophis fieri poſſe uiderunt. Sola hęc efficit doctrina cęleſtis: quę ſola ſapien tia eſt. Illi ſcilicet perſuadere cuiq̄ potuerunt: qui nihil perſuadēt etiam ſibi. Aut cuiuſq̄ cupiditates oppriment: temperabunt ira;: libidinem cohercebūt: cui ipſi & cedant uiciis: & fateantur plus ualere naturam. Dei autem pręcępta quia & ſimplicia et uera ſūt: quantū ualeant in animis hominum: quotidiana experimenta de monſtrant. Da mihi uirum: qui ſit iracundus: maledicus: effrena tus: pauciſſimis dei uerbis tam placidum q̄ ouem reddam. Da cupidum: auarum: tenacem: iam tibi eum liberalem dabo: & pe cuniam ſuam plenis manibus largientem. Da timidum doloris ac mortis: iam cruces & ignes: & pericula & taurum contemnet. Da libidinoſum: adulterū: ganeonē: iam ſobriū: caſtū: continētē uidebis. Da crudelem & ſanguinis appetentem: iam in ueram clę mentiā furor ille mutabit̄. Da iniuſtum: inſipientem: peccatore;: continuo & ęquus & prudens & innocēs erit. Vno enī lauacro malicia omnis abolebit̄: tanta diuinę ſapientię uis eſt: ut in hōis pectus infuſa: matrem delictoꝝ ſtulticiā uno ſemel īpetu expel lat. Ad quod efficiēdū: nō mercede: nō liberis: non lucubrationi bus opus ē. Gratis iſta fiūt facile: cito mō pateāt aures: & pectus ſapiētiā ſitiat. Nemo uereat̄: nos aquam nō uendimus: nec ſolem mercede pręſtamus. Dei fons uberrimus atq; p leniſſimus patet cunctis: & hoc cęleſte lumen uniuerſis oritur: q uicūq; oculos ha bent. Num q̄s h̄ philoſophorum: aut un̄q̄ pręſtitit: aut pręſtare

ſi uelit pōt? Qui cū ętates ſuas in ſtudio philoſophię conterant: neq; aliū queq̄ neq; ſeipſos ſi natura paululū obſtitit poſſunt facere meliores. Itaq; ſapiētia eoꝝ ut plurimū efficiat: nō excidit uicia: ſed abſcōdit. Pauca uero dei pcępta ſic totū hoīem īmutant: & expoſito uetere nouum reddūt: ut nō cognoſcas eundē eſſe.

Cap. xxvii. Quod philoſophi ſępe recte pcipiūt: & īterdū uidēt ueꝝ. Et quare nō ſit eis credendū in quo ſolo nitat̄ cōditō creaturę et unde: necnō aut fortunę. Et qūo phi ſuis īuicē gladiis pereunt.

QVid ergo: Nihil ne illi ſimile pcipiunt? Immo pmulta & ad uerum frequenter accedunt: ſed nihil ponderis habent illa pręcępta: quia ſunt humana: & auctoritate maiori: ideſt diuina illa carent. Nemo igitur credit: quia tam ſe hominem putat eē qui audit: q̄ eſt ille qui pręcipit. Pręterea nihil apud eos certi eſt: nihil quod a ſcientia ueniat. Sed cum omnia coniecturis agant̄: multa etiam diuerſa & uaria proferantur: ſtultiſſimi ē hominis pręceptis eoꝝ uelle parere: quę utrū uera ſint an falſa dubitatur: & ideo nemo paret: quia nemo uult ad incertu; laborare. Virtutem eſſe ſtoici aiunt: quę ſola efficiat uitā beatā. Nihil pōt uerius dici: ſed quid ſi cruciabit̄ aut dolore efficiet̄? Poterit ne qſq̄ īter carnifices beatus eē? Immo uero illat⁹ corpori dolor materia uirtutis eſt: itaq; ne ī tormētis qdē miſer ē. Epicurus mlto forti⁹: ſapiens inqt ſemp beat⁹ ē: & uelut īcluſus in phyalaridis tauro hāc uocē emittet: ſuaue ē & nihil curo: qs eū nō irriſerit? Maxīe q; homo uoluptari⁹ perſonam ſibi uiri fortis impoſuit: & qdē ſupra modū. Non enī fieri pōt: ut qſq̄ cruciatus corporis p uoluptatibus ducat: cum ſatis ſit ad officium uirtutis implendu; perferre ac ſuſtinere. Quid dicitis ſtoici? Quid tu Epicure? Beat⁹ ē ſapiēs etiam cum torquet̄: ſi propter gloriam patientia non fruatur. In tormentis enim fortaſſe morietur: ſi propter memoriam aut nō ſentiet ſi occidūt animę: aut ſi ſentiet: nihil ex ea cōſequet̄. Quis ergo alius fructus eſt in uirtute? Quę beatitudo uitę: ut ęquo animo moriant̄? Bonū mihi affertis unius horę aut fortaſſe momēti: ppter quod nō expediat in tota uita miſeriis & laboribus confici. Quātum aūt temporis mors occupat quę cum uenit: utrum ęquo animo: an iniquo eam ſbieris: iā nihil refert. Ita fit: ut nihil

aliud ex uirtute capteť niſi gloria. Sed hęc aut ſupuacua et breuis eſt: aut prauis hominū iudiciis non ſequetur. Nullus igitur ex uirtute fructus eſt: ubi uirtus mortalis eſt & caduca. Itaqꝫ q hęc locuti ſunt: umbram quādā uirtutis uiderūt: ipſam uirtutem nō uidebant. Deflexi enī fuerūt ī terrā: nec uultꝰ ſuos ī altū erigebāt: ut eā poſſent ītueri: q̄ ſeſe cęli regionibꝰ oſtētabat. Hęc cā ē: cur p̄ cęptis eoꝝ nullus obtēperet: quoniā aut ad uicia erudiūt: ſi uolu ptatē defēdūt: aut ſi uirtutē aſſerūt: neqꝫ peccato poenā minanť: niſi ſoliꝰ turpitudinis: neqꝫ uirtuti ullū p̄miū pollicēť: niſi ſoliꝰ honeſtatis & laudis: cū dicāt nō ꝓpter aliud: ſed ꝓpter ſeipſam expetendam eſſe uirtutem. Beatus eſt igitur ſapiens in tormētis: ſed cum torquetur pro fide: pro iuſticia: pro deo: illa patientia doloris beatiſſimum faciet. Eſt enim deus qui ſolꝰ poteſt hono rare uirtutem: cuius merces immortalitatis ſola eſt: quam q non appetūt: nec religionem tenent: cui ęterna ſubiacet uita. Profecto neqꝫ uirtutis uim ſciunt: cuius pręmium ignorāt: neqꝫ in cęlum ſpectant: quod ipſi ſe facere putant: cum res non inueſtigabiles q̄ runt: quia ratio in cęlum ſpectandi nulla alia eſt: niſi aut religio nem ſuſcipere: aut animam ſuam immortaleꝫ eſſe credere. Quiſ quis enī aut deū colendū eſſe intelligit: aut immortalitatis ſpem ſibi propoſitam habet: mens eius in cęlo eſt. Et licet id non aſpi ciat oculis: animę tamen lumine aſpicit. Qui autem religionem non ſuſcipiunt: terręni ſunt: quia religio de cęlo eſt. Et q animaꝫ putant cum corpore interire: ęque in terram ſpectant: quia ultra corpus quod eſt terra nihil amplius uidēt: quod ſit immortale. Nihil igitur prodeſt hominem eſſe fictū: ut recto corpore ſpe ctet in cęlum: niſi erecta mente deum cernat: & cogitatio eius in ſpe uitę perpetuę tota uerſetur.

Capi. xxviii. Quod fortuna nihil eſt quā philoſophi non modo deam: ſed deū mentiunť. Et quomodo hunc errorem dę mones immiſerint eis qui deum neſciebāt: aut contemnebant.

QVapropter nihil aliud eſt in uita quo ratio: quo conditio noſtra nitatur: niſi dei q nos genuit agnitio: & religioſus ac pius cultus. Vnde quoniam philoſophi aberrauerunt: ſapien tes utiqꝫ nō fuerūt. Quęſierunt illi qdem ſapientiā: ſed quia non rite quęrebant: ꝓlapſi ſunt lōgius: & in maxīos errores īciderūt:

ut etiam cõmunem ſapiẽtiam nõ teneret. Nõ enĩ tantũ religionẽ aſſerere uoluerũt: ueꝝ etiã ſuſtulerũt dũ ſpecie uirtutis falſę ĩdu cti: conãť amicos oĩ metu liberare: q̃ religiõis euerſio naturę no men ĩuenit. Illi enĩ cũ aut ignorãt a quo eẽt effect⁹ mũd⁹: aut per ſuadere uellẽt nihil eẽ niſi diuina mẽte ꝑfectũ: naturã eẽ dixerũt reꝝ omniũ matrẽ: quaſi dicerẽt oĩa ſua ſpõte eẽ nata: quo uerbo plane ĩprudentiã ſuã cõfitẽtur. Natura enĩ remota ꝓuidentia & poteſtate diuina prorſus nihil eſt. Quod ſi deum naturam uo cant: quę peruerſitas eſt: naturam potius q̃ deũ nominare. Si aũt natura ratio eſt: uel neceſſitas uel conditio naſcendi: non eſt ꝑ ſe ipſam ſenſibilis: quia neceſſe eſt mentem diuinam: quę ſua pro uidentia naſcendi ꝑncipium rebus omnibus prębeat. Aut ſi natu ra eſt cęlum atq; terra: & omne quod natum eſt: non eſt de natu ra: ſed dei opus. Non diſſimili errore credunt eẽ fortunaꝫ: quaſi deam quandã res humanas uariis caſibus illudentem: q; neſciunt unde ſibi bona & mala eueniant. Cum ac ſe compoſitos ad prę liandum putant: nec ullam tamen rationeꝫ reddunt: a quo & quã ob cauſam: ſed tantum cũ fortuna ſe digladiari momẽtis omni bus glorianť. Iã quicũq; alios cõſolati ſunt ob interitũ omiſſio nemq; carorum: fortunę nomen acerrimis accuſationibus ꝓſci derũt: nec omnino ulla eoꝝ diſputatõ de uirtute ẽ: in qua nõ for tuna uexeť. Marcus Tullius in ſua conſolatione pugnaſſe ſe ſem per cõtra fortunam loquitur: eamq; a ſe eſſe ſuperatam: cum for titer inimicoꝝ ĩpetus retudiſſet: nec tũ q̃dem ſe ab ea fractũ: cum domo pulſus patria caruit. Tũ aũt cum amiſerit cariſſimam fili am: uictum ſe a fortuna turpiter confiteť. Cedo inquit: & manũ tollo. Quid hoc homine miſerius: qui ſic iaceat ĩſipienter inq̃t: ſed qui ꝓfiteť ſe eſſe ſapientẽ? Quid ergo ſibi uult aſſumptõ no minis? Quid eſt cõtempt⁹ ille reꝝ: qui magnificis uerbis prętẽdi tur? Quid diſpar ceteris habitus? Aut cur omnino pręcępta ſapi entię dantur: ſi nemo qui ſapiat adhuc inuentus eſt? Et quiſq̃ no bis inuidiam facit: quia philoſophos negamus eſſe ſapientes: cuꝫ ipſi nec ſcire ſe quicq̃: nec ſapere fateatur? Nam ſi quando ita de fecerint: ut ne affigere quidem quicq̃ poſſint: quid faciunt in reb⁹ ceteris? Tum uero ignorantię admonentur: & quaſi furibundi exiliunt: & exclamãt ſe cęcos eſſe & excordes. Anaxagoras pro nunciat circunfuſa eſſe tenebris omnia. Empedocles anguſtas

eſſe ſenſum ſemitas queritur :tanq̃ illi ad cogitandum rheda & quadrigis opus eſſet. Democritus quaſi in puteo quodam ſic alto ut fundus ſit nullus:ueritatem iacere demerſam nimirum ſtultę ut cętera . Non enī tanq̃ in puteo demerſa eſt ueritas : quo uel deſcendere uel etiam cadere illi licebat:ſed tanq̃ in ſummo montis excelſi uertice:uel potius in cęlo quod eſt ueriſſimum. Quid enī ē cur eā potiꝰ ī imū deprẹſſam diceret:q̃ ī ſummū leuatā:niſi forte mētē quoq; ī pedibꝰ aut in imis calcibus conſtituē malebat potiꝰ:q̃ ī pectore aut ī capite? Adeo remotiſſimi fuerūt ab ea ueritate:ut eos ne ſtatus qdē ſui corporis admoneret:ueritatē illis in ſūmo eē q̄rendā. Ex hac deſperatōe cōfeſſio illa Socratis nata ē : q̃ ſe nihil ſcire dixit niſi hͦ unū:ꝙ nihil ſciat . Hic academię diſciplina manauit:ſi tn̄ diſciplina dici pōt:in qua ignoratio & diſcitur et docetur. Sed ne illi quidem:q ſcientiā ſibi aſſumpſerūt:id ipſum quod ſe ſcire putabant conſtanter defendere potuerunt . Qui quoniam ratio illis non quadrabat:per ignorātiam reꝝ diuinaꝝ tam uarij tam incerti fuerūt:ſibiq; ſępe cōtria diſſerētes : ut qd ſentirēt quid uellēt:ſatis ſtatuere ac diiudicare non poſſes. Quid igitur pugnes aduerſus homines eos:q ſuo ſibi gladio pereūt? Quid labores:ut eos deſtruas:quos ſua ipſos deſtruit atq; afficit oratio? Ariſtoteles inqt Cicero ueteres philoſophos accuſans ait eos:aut glorioſiſſimos aut ſtultiſſimos fuiſſe:qui exiſtimauiſſent philoſophiā ſuis ingeniis eē ꝑfectā:ſed ſe uidē ꝙ paucis annis magna acceſſio facta eēt breui tēpore phīam plane abſolutā fore. Qđ igit̄ fuit illud tēpus? Quo ī ore? Qñ ē? aut a qbus abſoluta? Nam ꝙ ait ſtultiſſimos fuiſſe qui putauiſſent ingeniis ſuis perfectam eſſe ſapientiam:uerum eſt:ſed ne ipſe qdem ſatis prudenter:qui aut a ueteribus coeptā:aut a nouis auctā:aut mox a poſterioribus perfectum iri putauit . Nunq̃ enim poteſt inueſtigari:quod non per uiam ſuam quęritur.

Capitulum.xxix. Item repetitio de fortuna & natura eius et diffinitione eius.

SEd repetamus id quod omiſimus . Fortuna ergo nihil ꝑ ſe eſt:tanq̃ nec ſic habendū ē:tanq̃ ſit ī aliquo ſenſu. Si quidem fortuna eſt accidentium rerum ſubitus atq; inopinatus euētus. Veꝝ philoſophi ne aliquādo non errent:in re ſtulta uolunt

eſſe ſapientes:qui fortunę ſexum mutant:eam q̃ non deam ſicut uulgus:ſed deũ eſſe dicũt. Eundẽ tñ ĩterdũ naturam :ĩterdũ fortunam uocãt. Quid m̃lta(inq̃t idẽ Cicero)efficiat inopinata nobis ꝑpter obſcuritatẽ ignorationẽq̃ cauſaꝝ? Cũ igit̃ cauſas ignorent ꝑpter quas fiat aliq̃d:etiã ip̃m q̃ faciat ignorẽt neceſſe ẽ. Idẽ in opere ualde ſerio:in quo p̃cępta uitę deprompta ex pħia filio dabat. Magnã ĩquit eẽ fortunę uim in utrãq̃ partẽ q̃s neſciat? Nã & cũ ꝓſpero flatu eiꝰ utimur:ad exitꝰ ꝑuenimꝰ optatos. Et cum reflauerit:affligimur. Primũ q̃ negat ſciri poſſe q̃cq̃:ſic h̃ dixit tanq̃ & ipſe & omnes ſciant. Deinde q̃ etiã quę clara ſunt:dubia conantur efficere:hoc putauit eſſe claruʒ:quod illi eſſe debuit uel maxime dubium:nam ſapienti omnino falſum eſt. Quis inquit neſcit? Ego uero neſcio. Doceat me ſi pȏt quę ſit illa uis:q̃ flatus iſte:& qui reflatus. Turpe igit̃ eſt hominẽ ingenioſum id dicẽ: quod ſi negas probare nõ poſſit. Poſtremo q̃ is qui dicit aſſenſus eẽ retinendos:q̃ ſtulti ſit hominis rebꝰ incognitis temẽ aſſẽtire:licet plane uulgi & ĩperitorum opinionibus credidit:q̃ fortunam putant eſſe:quę tribuit hominibus bona & mala. Nam ſimulachruʒ eius cũ copia & gubernaculo fingunt:tãq̃ hęc & opes tribuat:& humanaruʒ rerum regimen obtineat:cui opinioni & Virgilius aſſenſit:qui fortunam omnipotẽtem uocat. Et hiſtoricus q̃ ait:ſed ꝑfecto fortuna in oĩ re dominat̃. Quid ergo cęteris diis loci ſupeſt? Cur nõ aut ip̃a regnare dicit̃:ſi plus pȏt:aut ſola colit̃ ſi oĩa:ul̃ ſi tantũ mala immittit? Aliquid cauſę ꝑferãt: cur ſi dea ſit:hominibus ĩuideat:eoſq̃ perditos cupiat:cũ ab his religioſe colat̃? Cur ęquior ſit malis:iniq̃or aũt bonis:cur inſidietur affligat:decipiat:& exterminet? Quis illã generi hominum uexatricem cõſtituit perpetuã? Cur deniq̃ tã malã ſortita ſit ꝑtãtem:ut res cũctas ex libidine mag̃ q̃ ex uero celebret obſcuretq̃? Nec inq̃ philoſophos inquirere oportuit potiuſ q̃ temere innocentem accuſare fortunam:quę etiam ſi ſit aliqua nihil tamen afferri ab his poteſt:cũ hominibꝰ tã ĩimica ſit q̃ putatur. Itaq̃ illę omnes orationes quibus iniq̃tatem fortunę lacerãt:ſe ſuaſq̃ uirtutes coñ fortunã ſupbiſſime iactãt:nihil ſunt aliud q̃ deliramẽta incõſideratę leuitatis. Quare nõ inuideãt nobis q̃bus aperuit ueritatem deus:qui ſicut ſcimus nihil eſſe fortunã:ita ſcimus eẽ prauum ac ſubdolũ ſpiritũ:q̃ ſit inimicꝰ bonis:hoſtiſq̃ iuſticię

qui contraria faciat q̃ de⁹ :cuius inuidię cauſam in ſecūdo libro explicauimus. Hic ergo inſidiat̃ uniuerſis:ſed eos qui neſciūt de um errore impedit:ſtulticia obruit:tenebris circūfundit:ne quis poſſit ad diuini nominis peruenire noticiam : in quo uno & ſa pientia cōtinet̃ & uita ꝑpetua. Eos aūt qui deum ſciūt : dolis & aſtutia aggreditur:ut cupiditate ac libidine irrbetiat:aut peccatis blandiētib⁹ deprauatos īpellat ad mortem:uel ſi dolo nihil ꝓfe cerit:ui et uiolētia deiicere conat̃. Iccirco enī in ꝑmordiis tr̃ſgreſ ſionis non ſtatim ad poenā detruſus a deo eſt:ut hoīem malitia ſua exerceat ad uirtutē:quę niſi agitet̃:niſi aſſidua uexatōe robo retur:nō pōt eſſe ꝑfecta. Si qdem uirtus eſt perferrēdoꝝ malorū fortis ac inuicta patientia. Ex quo fit:ut uirt⁹ nulla ſit:ſi aduerſa rius deſit. Huius itaqꝫ peruerſę poteſtatis cū uim ſentirent uirtu ti repugnantem:nomen ignorent:fortunę uocabulum ſibi inane finxerūt. Quod q̃ longe a ſapientia ſit remotū:declarat Iuuenal' his uerſibus. Nullum numē habes ſi ſit prudentia: ſed nos Te fa cimus fortuna deam:cęloqꝫ locamus. Stulticia igitur & error & cęcitas:et(ut Cicero ait)ignoratio rerum atque cauſarum:naturę ac fortunę nomina induxit. Sed ut aduerſarium ſuū neſciūt: ſic nec uirtutem quidem ſciunt:cuius ſcientia ab aduerſarij notione deſcendit:quę ſi coniuncta eſt cum ſapientia:uel(ut ipſi aiunt)ea dem ipſa ſapientia eſt:ignorent neceſſe eſt in quib⁹ rebus ſita ſit. Nemo enī pōt ueris armis inſtrui:ſi hoſtem cōtra quem fuerit ar mandus ignorat:nec aduerſarium uincere:qui in dimicando nō hoſtē uerū:ſed umbram petit. Proſternet̃ enī qui alio intentus: uenientem uitalibus ſuis ictū:nec pręuiderit ante nec cauerit.

Cap. xxx. Epilogus quo docet qūo tr̃ſeūdum ſit a uanitate philoſophoꝝ recedētib⁹: & ad uerā ſapiētiā aſpirātib⁹. ſ. ad uer bū dei:in quo ſolo ueritas inuenitur: & uirt⁹ & beatitudo: & ab eis quę dicta ſunt:ad dicenda tranſitum facit.

DOcui q̃tū mea mediocritas tulit:lōge deuiū philoſophos iter a ueritate tenuiſſe:ſentio tñ q̃multa pręterierim :quia non erat mihi ꝓpria cōtra philoſophos diſputatio:ſed huc neceſ ſario diuertendum fuit:ut oſtenderem tot & tanta ingenia in re bus falſis eſſe conſumpta:ne quis forte a prauis religionibus ex cluſus : ad eos ſe conferre uellet:tanquā certi aliquid reperturus.

Vna igiť ſpes homini:una ſalus in hac doctrina quā defendim⁹ poſita eſt. Omnis ſapientia hominis in hoc uno eſt:ut deum co- gnoſcat et colat. Hoc noſtꝝ dogma:hęc ſententia ē. Quāta itaqꝫ uoce poſſum teſtificor:proclamo:denuncio. Hoc ē illud quod philoſophi omnes in tota ſua uita quęſierunt:nec unquam tamē inueſtigare: comprehendere:tenere ualuerunt: quia aut prauam religionē tenuerūt:aut totam penitus ſuſtulerunt. Faceſſant igiť illi omnes:qui humanam uitam nō inſtruunt ſed turbant. Quid enim docent? Aut quem inſtruunt:qui ſeipſos nundum īſtruxe- rūt? Quem ſanare egroti? Quem regere cęci poſſunt? Huc ergo nos omnes quibus eſt cura ſapientię conferamus. An expectabi- mus donec Socrates aliq̄d ſciat? An Anaxagoras lumē ī tenebris inueniat? Aut Democritus ueritatem de puteo extrahat? Aut Em pedocles dilatet animi ſui ſemitas? Aut Archeſilas & Carneades uideant:ſentiant:percipiant? Ecce uox de cęlo ueritatem docens: & nobis ſole ipſo clarius lumē oſtendens. Quid nobis iniq ſu- mus:& ſapientiā ſuſcipere cunctamur:quam docti homines cō tritis inq̄rendo ętatibus ſuis:nūquam reperire potuerunt? Qui uult ſapiens ac beatus eſſe:audiat dei uocem:diſcat iuſticiam:ſa- cramētū natiuitatis ſuę norit:humana cōtēnat: diuina ſuſcipiat: ut ſummū illud bonuꝫ ad quod natus eſt poſſit adipiſci. Diſſo- lutis religionibus uniuerſis:& omnibus quęcunqꝫ in earū defen ſionem dici uel ſolebant uel poterant refutatis:deinde conuictis philoſophię diſciplinis:ad ueram religionem nobis ſapientiāqꝫ ueniēdum eſt:quoniam eſt(ut docebo) utrunqꝫ coniunctum:ut eam uel argumentis:uel exemplis:uel idoneis teſtibus aſſeram⁹. Et ſtulticiam quam nobis iſti deoꝝ cultores obięctare non deſi nunt:ut nullam penes nos:ſic totā penes ipſos eſſe doceamus. Et quanq̄ prioribus libris cū falſas arguerim religiones:& hic cum falſam ſapientiam tollerem:ubi ueritas ſit oſtenderim: planius tamen quę religio:& quę ſapientia uera ſit liber ꝑxim⁹ īdicabit.

L. Coelij Lactantij diuinaꝝ inſtitutionū aduerſus gētes liber quartus in quo docetur quę religio:& quę ſapientia uera ſit.

Quomodo uni⁹ ſęculi error ī omnē ſit trāſfuſus ętatē:& orbē occupauerit:& gręcia poſt gloriā ſeptem ſapiētiū ſtudio ꝑqui- rende ueritatis exarſerit:& ſtudioſi ei⁹ ſe maluerīt philoſophos q̄ ſapientes appellari. C. ꝑmū.

COgitanti mihi: & cū animo meo ſępe reputan
ti p̄orē illū generis hūani ſtatū: & miꝝ pariter
& īdignū uideri ſolet: qd' uniꝰ ſęculi ſtulticia
religiones uarias ſuſcipiētis: deoſqꝫ mltos eſſe
credētis: in tantā ſubito ignorationē ſui uentū
eſt: ut ablata ex oculis ueritate: neqꝫ religio ueri
dei: neqꝫ hūanitatis rō teneret̃: hominibꝰ nō ī cęlo ſūmū bonum
quęrētibꝰ: ſed in terra: quā ob cām ꝓfecto ſęculoꝝ ueteꝝ mutata
foelicitas ē. Coeperūt enī relicto parēte & cōſtitutore omnium
deo īſenſibilia digitoꝝ ſuoꝝ figmenta uenerari: q̄ prauitas qd ſe
fecerit: qd maloꝝ attulerit: res ip̄a declarat. Auerſa nāqꝫ a ſūmo
bono: qd' iō beatū & ſempiternū ē: qꝛ uideri tāgi cōp̄hēdi nō po
teſt: & a uirtutibꝰ ei bono cōgruētibꝰ: q̄ ſūt ęque immortales: ad
hos corruptos & fragiles deos lapſi: & ſtudētes his rebꝰ qbꝰ ſo
lū corpus ornat̃: alit̃: delectat̃: mortē ſibi ꝑpetuā cū dijs et cū bo
nis corporibꝰ q̄ſierūt: qꝛ morti corpus oē ſ̄biectū ē. Inſecuta eſt
igit̃ huiuſmodi religionis iniuſticia & īpietas ſicuti fuerat neceſ
ſe. Deſierūt enī uultꝰ ſuos ī cęlū tollere: ſed deorſū mētes homi
nū dep̄ſſę terręnis ut religiōibꝰ: ſic etiā bonis īhęrebāt. Secutū ē
diſcidiū generis humani & fraus & nefas oē: qꝛ ſpretis ſempiter
nis atqꝫ īcorruptis bonis: q̄ ſola debēt ab homine cōcupiſci: tem
poralia & breuia maluerūt: maiorqꝫ ad malū hominibꝰ fides fu
it: q prauū recto qꝛ p̄ſentius fuerat p̄tulerūt. Sic hūanā uitā p̄ori
bus ſęculis in clariſſima luce uerſatā caligo & tenebrę cōp̄hende
rūt. Et qd' huic prauitati cōgruēs erat poſtq̄ ſ̄blata ſapiētia ē: tum
demū homines ſapientum ſibi nomē uēdicare coeperūt: tū aūt
nemo ſapiēs uocabat̃: cū oēs erāt: uterqꝫ nomē illud publicū ali
qñ q̄uis ad paucos redactū: tū uim ſuā retineret. Poſſent enī for
taſſe pauci illi uel ingenio ul' auctoritate: uel aſſiduis hortamētis
liberare populū uicijs & erroribꝰ. Sed adeo ī totū ſapientia occi
derat: ut ex ip̄a nominis arrogātia nullū eoꝝ q uocaret̃ apparuit
fuiſſe ſapientē. Et tñ p̄uſq̄ hęc ph̄ia quę dicit̃ eēt inuenta: ſeptem
fuiſſe tradunt̃ primi omnium: qui quia de rebus naturalibus quę
rere ac diſputare ſunt auſi: ſapiētes haberi appellariqꝫ meruerūt.
O miſerum calamitoſumqꝫ ſęculū: quo p orbē totū ſeptem ſoli
fuerunt: qui hominum uocabulo cierentur. Nemo enim poteſt
iure dici homo: niſi qui ſapiens eſt. Sed ſi cęteri omnes pręt̃ ip̄os

ſtulti fuerũt:ne illi quidẽ ſapientes:ꝙ nemo ſapiẽs eſſe uere iudi
cio ſtultoꝝ põt:adeo ab his abfuit ſapientia:ut ne poſtea qdem ĩ
creſcẽte doctrina:& multis magniſq; ingeniis in idip̄m ſemꝑ in
tentis nõ potuerit pſpici ueritas & cõphẽdi. Nã poſt illoꝝ ſeptẽ
ſapiẽtũ gloriã:ĩcredibile ẽ quãto ſtudio ĩqrẽdę ueritatis grecia
oĩs exarſerit. Ac p̄mũ nomẽ ip̄m ſapiẽtię arrogãs putauerit:ſʒ ꝙ
nõ ſapiẽtes:ſed ſtudioſos ſapiẽtię uocauerũt:quo facto & illos
q temere ſapiẽtũ ſibi nomẽ aſciuerãt:erroris ſtulticięq; dãnaue-
rũt:& ſe quoq; ipſos ignorãtię:quã qdẽ nõ diffitebãt᷑. Naʒ ubi
cũq; reꝝ natura ĩgeniis eoꝝ quaſi manus oppoſuerat: ne rõnem
poſſent aliq̃ reddere teſtificari ſolebãt nihil ſcire ſe: nihil cernẽ.
Vñ multo ſapiẽtiores ĩueniũt᷑:q ſe aliq̃ ex ꝑte uiderũt:q̃ illi qui
ſapere crediderant.

Cap.ii. Quod ibi ẽ q̃renda ſapiẽtia ubi gẽtibꝰ ẽ ſtulticię titu
lus. Et quare Pythagoras & Plato litteraꝝ ꝓſecutores nõ acceſſe
runt ad iudęos.

QVare ſi neq; illi fuere ſapiẽtes:q ſunt appellati:neq; poſteri
ores:q nõ dubitauerũt inſipiẽtiã cõfiteri:qd ſupeſt niſi ut
alibi ſit q̃renda ſapiẽtia:quare nõ ẽ ubi q̃rebat᷑ ĩuẽta. Quid auteʒ
putemus fuiſſe cauſę:cur tot ĩgeniis:totq; tẽporiꝰ ſũmo ſtudio
& labore q̃ſita non reperiret᷑:niſi ꝙ eã philoſophi extra fines ſu
os quęſierũt? Qui quoniã pagratis & exploratis oĩbꝰ nuſq̃ ullã
ſapiẽtiã cõphẽderũt:& alicubi eẽ illã neceſſe ẽ:apparet illic potiſ
ſimũ eẽ quęrẽdã ubi ſtulticię titulus apparet:cuiꝰ uelamẽto deus
ne arcanũ ſui diuini operis in ꝓpatulo eẽt theſauꝝ ſapiẽtię & ue-
ritatis abſcondit. Vñ eqdẽ ſolemꝰ mirari:ꝙ cuʒ Pythagoras &
poſtea Plato:amore indagandę ueritatis accenſi:ad ęgyptios &
magos & perſas uſq; penetraſſent:ut earũ gẽtiũ ritus & ſacra co
gnoſcerent. Suſpicabãt᷑ enĩ ſapiẽtiam in religione uerſari: & ad
iudęos tantũ nõ acceſſerũt:penes quos tũc ſolos erat: & quo fa-
cilius ire potuiſſent. Sed auerſos eẽ arbitror diuina ꝓuidẽtia ne-
ſcire poſſent ueritatẽ:ꝙ nõdũ fas erat alienigenis hominibꝰ reli-
gionẽ dei ueri iuſticiãq; cognoſcere. Statuerat enĩ deꝰ appropin-
quante ultimo tẽpore ducẽ magnũ cęlitꝰ mittere:q eã ꝑfido ĩgra
toq; populo ablatã externis gentibus reuelaret. Qua de re in hoc
libro aggrediar diſputare:ſi prius oſtendero ſapientiam cum re
ligione ſic cohęrere:ut diuelli utrunq; non poſſit.

Capitulum.iiij. Quod ſapientia & religio inſeparabiliter co
hęrent: & ꝙ neceſſe eſt eoſdem nō diuerſos eſſe ſecretarios ſapi-
entię & numinis ſacerdotes. Et quare contra naturam ſit colere
plures deos. Et quare neceſſitate naturę oportet dominum eſſe
unum unicuiq;: ſic & patrem unum.

DEorū igit̃ cultus in priore libro docui non habuiſſe ſapien
tiā nō mō: ꝙ diuinū animal hominē terrenis fragilibuſq;
ſubſternit: ſed ꝙ nihil ibi deſerit̃: qđ ꝓficiat ad mores excolen-
dos uitāq; formādam: nec habet inqſitionē aliquā ueritatis: ſed
tantūmodo ritū colendi: qui nō officio mentis: ſed miniſterio
corporis conſtat. Et ideo nō eſt illa uera religio iudicanda: quia
nullis iuſticię uirtutiſq; pręceptis erudit: efficitq; meliores. Ita
philoſophia ꝙ ĩ illis religionē: ideſt ſummā pietatem nō habet
nō eſt uera ſapientia. Nā ſi diuinitas quę gubernat hunc mundū
incredibili beneficentia genus hominū ſuſtentat: & quaſi pater
na indulgentia fouet: uult ꝑfecto grām ſibi referri & honorē da
ri. Nec cōſtare homini ratio pietatis poteſt: ſi cęleſtib⁹ beneficiis
extiterit ĩgrat⁹: quod nō ē utiq; ſapiētis. Quoniā igitur (ut dixi)
philoſophia & religio deoꝝ diſiuncta ſunt & longe diſcreta: ſi
quidem alij ſunt ꝓfeſſores ſapientię: per quos utiq; ad deos non
adit̃. Alij religionis antiſtites: per quos ſapere nō diſcitur: appa
ret nec illam eſſe ueram ſapientiā: nec hanc religionē: iccirco nec
philoſophia potuit ueritatem comprehendere: nec religio deo-
rum rationē ſui qua caret reddere. Vbi aūt ſapiētia cū religione
inſeparabili nec nexu cohęret: utrūq; eē ueꝝ neceſſe eſt. Quę iā et
in colēdo ſapere debemus: ideſt ſcire qđ nobis: & qūo ſit colen
dum: & in ſapiendo colere: ideſt re & actu qđ ſcierim⁹ implere.
Vbi ergo ſapientia cū religione cōiungitur: ubi.ſ. ibi de⁹ colit̃
unus: ubi uita & act⁹ oīs ad unū caput & ad unā ſūmā refert̃. De
niq; iidē ſūt doctores ſapientię: q & dei ſacerdotes. Nec tñ mo
ueat queq̃ ꝙ ſępe factū ē & fieri pōt: ut philoſophus aliqs deoꝝ
ſuſcipiat ſacerdotiū: qđ cū ſit: nō tñ cōiūgit̃ phīa cū religione:
ſed etiā phīa inter ſacra ceſſabit: & religio quando philoſophia
tractabitur. Illa enī religio muta eſt: nō tātū quia mutorum eſt:
ſed quia ritus eius in manu & in digitis eius: & nō ĩ corde aut in

ingua ſicut noſtra quę uera eſt. Iccirco & in ſapientia religio: & in religione ſapiētia ē: ergo nō pōt ſegregari: q̄ ſapere nihil aliud ē: niſi deū ueꝝ iuſtis ac pijs cultib⁹ honorare. Multoꝝ aūt deorū cult⁹ nō eē ſecūdū naturā: etiā hͦ argumēto colligi pōt & cōphēdi Omnem deū q ab hoīe colit̄: neceſſe ē īter ſolēnes rit⁹ & p̄catio nes p̄rem nūcupari: nō tātū honoris gr̄a ſed & rōis: q̄ & antiq- or ē hoīe: q̄ uitā ſalutē uictūq; p̄ſtat ut pr̄. Itaq; & Iupit̄ a p̄cāti- bus pr̄ uocat̄: & Saturn⁹ & Ian⁹ & Liber & cęteri deīceps: quod Lucillius ī deoꝝ cōſilio irridet: uti nemo ſit noſtrū: qn aut pater optim⁹ diuū: aut Neptun⁹ pr̄: Liber: Saturn⁹ pater: Mars: Ian⁹: Quiriu⁹ pr̄: ſic & hoc nomē pater dicat̄ ad unū: qđ ſi natura nō patit̄: ut ſint uni⁹ hōis plures patres. Ex uno enī p̄creat̄: ergo de- os etiā mltos colere cōtͣ naturā ē: cōtraq; pietatē. Vn⁹ ergo colē dus ē: q pōt uerus pr̄ nominari. Idē etiā domin⁹ ſit neceſſe ē: q̄re ſicut pōt indulgere: ita etiā cohercere. Pater ideo appellād⁹ ē: qa nobis multa & magna largitur. Dominus ideo: quia caſtigandi & puniendi habet maximam poteſtatem. Dominuꝫ uero eundeꝫ eſſe qui ſit pater: etiam iuris ciuilis ratio demonſtrat. Quis enī poterit filios educare: niſi habeat in eos dominij p̄tātē? nec īmeri to paterfamilias dicit̄: licet tantū filios habeat: uidelicet nomē pa tris complectitur etiam ſeruos: quia familiam ſequit̄: & nomen familię complectitur etiam filios quia pater antecedit. Vnde ap paret eundem ipſum & patreꝫ ſeruoꝝ & dominū filioꝝ. Deniq; & fili⁹ manumittit̄ tāq̄ ſeruus: & ſeruus liberat⁹: patroni nomē accipit tāq̄ fili⁹. Qđ ſi p̄pterea paterfamilias nominat̄: ut appare at eum duplici poteſtate pręditū: quia & indulgere debet q̄ pat̄ ē: & cohercere q̄ dominus: ergo idē ſeruus eſt q & fili⁹: & idem dominus qui & pater. Sicut igitur naturę neceſſitate non poteſt eſſe niſi unus pater: ita nec dominus niſi unus. Quid enim faciet ſeruus ſi multi domini diuerſa imperauerīt? ergo cōtra rationeꝫ cōtraq; naturā ſunt religiones multoꝝ deoꝝ. Si q̄dem nec patres multi poſſunt eē nec domini: deos aūt & patres & dominos nū cupari neceſſe ē. Teneri ergo ueritas nō pōt: ubi hō idē multis pa trib⁹ dominiſq; ſubięctus eſt. Vbi animus in multa diſperſus huc atq; illuc diuagat̄. Nec habere ullā firmitatē religio pōt: quā do certo & ſtabili domicilio caret. Cultus ergo deoꝝ ueri eē nō poſſunt: eodē mō quo matrimoniū dici non poteſt: ubi mulier

uiros multos habet: ſed hęc aut meretrix aut adultera nominabitur. A qua enĩ pudor: caſtitas: fides abeſt: uirtute careat neceſſe ē: ſic & religio deoꝝ impudica eſt & inceſta: quia fide caret: qꝛ bonos ille inſtabilis & incertus caput atq; originem non habet.

Cap. iiij. Quod ſapiētia ſpectat ad filios: religio ad ſeruos & utriuſq; fons deus unꝰ ſolus & uerus: q ĩgratū abdicat filium & fugitiuum punit ſeruum.

Quibus rebus apparet q̃ inter ſe coniuncta ſint ſapientia & religio: ſapientia ſpectat ad filios: quę exigit amorem: religio ad ſeruos: quę quidem exigit timorem. Nā ſicut illi patreꝫ diligere debent & honorare: ſic hi dominū colere: & uereri. Deus autem q unus eſt quoniā utranq; perſonā ſuſtinet & patris & domini: & amare eū debemus: quia filii ſumus: & timere: qꝛ ſerui. Nō pōt igiť nec religio a ſapientia ſeparari: nec ſapiētia a religione ſecerni: quia idem deus eſt: qꝛ & ĩtelligi debet: qꝛ eſt ſapientia: & honorari qꝛ eſt religionis. Sed ſapiētia pręcedit: religio ſequitur: quia prius eſt deum ſcire: cōſequēs colere. Itaq; in duobꝰ nominibus una uis eſt: q̃uis diuerſa eſſe uideanť. Alteꝝ enĩ poſitum eſt in ſenſu: alterū in actu: ſed tñ ſimilia ſunt duobus riuis uno fonte manātibus. Fons aūt ſapientię & religionis deus eſt: a quo hi duo riui ſi aberrauerĩt accreſcāt neceſſe ē: quē q neſciunt nec ſapiētes eſſe poſſunt: nec religioſi. Sic fit ut philoſophi & q deos colunt ſimiles ſint: aut filiis abdicatis aut ſeruis fugitiuis: neq; illi patrem quęrūt: neq; hi dominū: & ſicut abdicati hęreditatem non aſſequunť: & fugitiui ĩpunitatē. Ita neq; philoſophi immortalitatē accipiunt: quę eſt regni cęleſtis hęreditas: ideſt ſūmum bonū: qđ illi maxĩe quęrūt: neq; cultores deoꝝ poenā ſempiternę mortis effugient: q̃ aĩaduerſio ueri domini aduerſus fugitiuos ſuę maieſtatis ac nominis. Deū uero eſſe patrem: eūdēq; dominum utriq; ignorauerunt tam cultores deoꝝ: q̃ ipſi profeſſores ſapientię: quia aut nihil oĩno colēdū putauerūt: aut religiones falſas approbauerūt: aut etiā ſi uim ptātemq; ſummi dei intellexerūt: ut Plato: qui ait unū eſſe fabricatorem mundi deum: & Marcus Tullius qui fatetur hominē pręclara quadā cōditiōe a ſummo deo eſſe generatum: tamē et debitū tanq̃ ſummo patri non reddiderūt: quod erat conſequens atq; neceſſariū. Deos aūt

neq; patres neq; dominos eſſe non poſſe:nō tantum multitudo (ut ſupra oſtēdi)ſed etiā rō declarat:qua neq; fictū eſſe ab bis bominē tradit:neq; deos ipſos antecedere originem bominis inuenitur. Si quidē fuiſſe in terra bomines anteq̄ Vulcanus & Liber & Appollo:& ipſe Iupiter naſcerent apparet. Sed ne Saturno ficto bominis:neq; cęlo patri ei9 aſſignari ſolet:qd' ſi nullus eorū qui colūtur formaſſe a pncipio:atq; īſtituiſſe bominē traditur. Null9 igit ex bis pr̄ bominis nūcupari pōt:ita nec de9 qdē. Ergo fas nō ē uenerari eos a qb9 nō ſit bō generat9:q; neq; a multis pōt generari. Vnus igit ac ſolus coli debet:q Iouē:q Saturnum:qui cęlum ipſum terrāq; anteceſſit. Is enī neceſſe ē bominē figurauerit:qui añ bominē cęlū terrāq; pfecit. Solus pater uocandus eſt: qui creauit:ſolus dominus nūcupandus:q regit:qui babet uitę ac necis uerā ac perpetuā ptātē:quē q nō adorat & inſipiēs ſeru9 ē: q deū ſuū aufugiat:& īpius filius:q ſuū ueꝝ prēm uel oderit uel ignoret.

Cap. v. Quod oracula ,ppbetaꝝ ſolicite inſpiciēda ſūt:quos diuinit9 eē locutos reꝝ multo añ p̄dictaꝝ cōuīcit euētus. Et quo tempore ,ppbetauerit Moyſes. Quot ānis Ioſue rexerit populū. Quot p̄fuerint iudices:q̄ diu regnauerīt reges. Quo tēpore dominatus Cyrus. Quod in ,ppbetis & ſapientię fundamentum.

NVnc quoniam docui ſapientiam & religionē nō poſſe de duci:ſupereſt ut de ipſa religione ac ſapientia diſſeramus. Sentio quidem q̄ ſit difficilis de rebus cęleſtibus diſputatio:ſed tamen audiendum eſt ut illuſtrata ueritas pateat. Multiq; ab errore atq; interitu liberentur:qui eā ſub uelamento ſtulticię latente; aſpernant ac reſpuunt. Sed priuſq̄ incipiā de deo et operibus ei9 dicere:pauca mibi de ,ppbetis ante dicēda ſūt:quoꝝ teſtimoniis nunc uti neceſſe eſt:qd' in prioribus libris ne facerem temperaui. Ante omnia qui ueritatem ſtudet cōprebendere: non mō intelligēdis ,ppbetaꝝ uocibus animū debet intēdere: ſed etiā tempora p quę quiſq; illoꝝ fuerit diligentiſſime inquirere: ut ſciat & quę futura prędixerunt:& poſt quot annos prędicta completa ſint nec difficultas in bis colligendis ineſt ulla. Teſtati enim ſunt ſb quo quiſq; rege diuini ſpiritus fuerit paſſus inſtinctum:multiq; ſcriptos libros de temporibus ediderūt:initiū faciētes a ,ppbeta

Moyſe qui troianũ bellũ ſeptingẽtis fere annis ãceſſit. Is autem cũ p ãnos quadragĩta populũ rexiſſet: ſucceſſorẽ habuit Ioſuen: q ſeptẽ & uiginti annis tenuit pncipatũ. Ex inde ſub iudicib⁹ fu erunt p annos tricentoſſeptuaginta. Tũ mutato ſtatu reges habẽ coeperũt: qbus ĩperiũ tenẽtib⁹ p annos quadringẽtoſſexaginta uſq; ad Sedechię regnũ oppugnati a rege babylonico: captiq; iu dęi diuturnũ ſeruitiũ ptulerũt: donec ſeptuageſimo poſt anno Cyrus maior captiuos iudęos terris ac ſedib⁹ ſuis redderet: q p id tẽpus ĩ perſas ſuſcępit ĩperiũ: quo rome Tarqnus ſuperbus. Quare cũ oĩs tẽpoꝝ ſeries ex iudaicis & ex gręcis romaniſq; hi ſtoriis colligatur: etiã ſingulorũ prophetarum tempora colligi poſſunt: quorũ tamen ultimus Zacharias fuit: quem conſtat ſub Dario rege ſecũdo anno regni ei⁹ octauo menſe ceciniſſe: adeo antiquiores eſſe gręcis ſcriptoribus prophetę reperiũt. Quę oĩa eo pfero ut errorẽ ſuum ſentiant: qui ſcripturã ſacrã coarguere nitunt: tanq̃ nouã & recens fictam: ignorantes ex quo fonte ſan ctę religionis origo manauerit. Quod ſi quis collectis proſpe ctiſq; temporibus fundamẽtũ doctrinę ſalubriter ięcerit: & ue ritatem penitus cõprehẽdet: & errorẽ cognita ueritate deponet.

Capitulũ. vi. Quod deus creator omniũ coomnipotentem genuit filium: & per eum creauit uniuerſa: teſtes ſunt Sibylla & Triſmegyſtus: oracula conſona prophetis & ſapientiſſimo Sa lomoni.

Deus igitur machinator conſtitutorq; rerum ſicuti in ſecun do libro diximus: anteq̃ prẹclarum hoc opus adoriretur: ſanctũ et incorruptibilẽ incõprehẽſibilẽ ſpiritũ genuit: quẽ filiũ nuncuparũt. Et q̃uis alios poſtea ĩnumerabiles p ipm creauiſſet quos angelos dicimus: hunc tamen ſolum primogenitum diui ni nominis appellatione dignatus eſt patria ſcilicet uirtute ac ma ieſtate pollentem. Eſſe autem ſummi dei filium: qui ſit poteſtate maxima pręditus: non tantum congruentes in unum propheta rum uoces: ſed etiam Triſmegyſti prędicatio: & Sibyllarum ua ticinia demõſtrãt. Hermes ĩ eo libro q λόγοσ τέλειοσ ĩſcribit̃ his uſus ẽ ṽbis. ὁ κύριοσ καί τῶν πάντων πιοητήσ ὅν θεόν καλεῖν μενομίκαμεν: ἐπεί τόν δεύτερον ἐποίησε θεόν ὁρα τόν καί αἰσθητόμ. αἰσθητόμ δέ φημί ὀυ διά τό αἰσθεσθαί

αὐτὸν. περὶ γὰρ τούτου οὐκέστιν πότερον αὐτὸς αἴσθοι/το ἄλλ᾽ ὅτι εἰς αἰσθήσεις ὑποπέμπει καὶ εἰς νοῦν ὅτι οὖν τοῦτον ἐποίησε πρῶτον καὶ μόνον καὶ ἕνα καλῶς δὲ αὐτῷ ἐφάνη καὶ πληρέστατος πάντων τῶν ἀγαθῶν ἡγάσθη τε καὶ πάνυ ἐφίλησεν ὡς ἴδιον τόκον. Ideſt dominus & omnium creator: quem deum uocare cenſemus: quia ſecundum fecit deum uiſibilem et ſenſibilem. Senſibilem autem nõ ideo ꝙ ipſe ſentit dicitur: de hoc enĩ nõ ē utꝝ ipē ſentiat: ſed ꝙ in ſenſus ſubmittit & mētē: q ergo eũ fecit pmũ & unũ & ſolũ: bonus ei uiſus ē & pleniſſimus omniũ bonorum: ſanctificauitqꝫ & amauit quaſi filiũ. Sibylla eritbręa in carminis ſui pncipio: qđ a ſummo deo exorſa ē: filiũ dei ducē & ĩperatorē omniũ bis uerſibus pdicat. παντοτρόφον κτίστην ὅς γλυκὺ πνεῦμα ἅπασι κατέθετο καὶ ἡγήτορα θεὸν πάντων ἐποίησε. i. õniũ nutritorē creatorēqꝫ: qui dulcē ſpiritũ oĩb⁹ apposuit: ac pncipē omniuꝫ deoꝝ fecit. Et rurſus in fine eiuſdē carminis. ἄλλον αὐτὸν ἔδωκε θεὸς πιστοῖς ἄνδρασι γεραίρειν: ideſt alterum dedit deus fidelibus uiris honorarem ipſum tuum cognoſce deum q dei filius ē. Et alia Sibylla pcępit hũc oportere cognoſci. αὐτὸν σοῦ γίνωσκε θεὸν θεοῦ υἱὸν ἐόντα. Videlicet ipſe dei filius: q p Salomonē ſapientiſſimũ regē diuino plenũ locut⁹ ē: eaqꝫ ſbięcim⁹ Deus cõdidit me ĩ initio ſuaꝝ uiaꝝ ĩ opera ſua añ ſecula: fũdauit me in pncipio añq̃ terrã faceret: anteq̃ abyſſos cõſtitueret: puſq̃ pderent fontes aquaꝝ: ante omnes colles genuit me: dominus fecit regiones & terras inhabitabiles ſub cęlo. Cum pararet cęlos aderam illi: & cum ſecerneret ſuã ſedē: cũ ſup uētos faceret ualidas nubes: & cũ cõfirmatos poneret mõtes ſub cęlo: quãdo fortia faciebat fundamenta terrę: erã penes illũ diſponens: ego erã cui agaudebat: quotidie autē iocũdabar añ faciem eius: cum lętaretur orbe perfecto. Iccirco aũt Triſmegyſt⁹ δημιουργὸν τοῦ θεοῦ ideſt creatorē dei: & Sibylla. σύμβουλον. i. cõſiliariũ appellat: q tãta ſapiētia ſit ĩſtruct⁹ a deo patre: ut cõſilio & manib⁹ uteref in fabricatione mundi.

Cap. vij. Quod nomē filij & angelis aut hominib⁹ ſit ignotũ: licet nomē habeat quod ab utriſqꝫ adoratur. Et unde dicatur Ieſus & unde Chriſtus.

FOrtaſſe quęrat aliquid hoc loco: qs ſit iſte tam potēs: tam

deo carus:& quod nomē habeat:cuiꝰ ꝑma natiuitas nō mō ante ceſſit mundū:ueꝝ etiā prudētia diſpoſuerit:uirtute cōſtruxerit. Primū nos ſcire cōuenit nomē eiꝰ ne angelis qdē notū eē: q morant̃ ĩ cęlo:ſed ipi ſoli ac deo patri nec añ id publicabit̃:ut ē ſanctis lr̃is traditū q̄ diſpēſatio dei fuerit ĩpleta. Deĩde nec enūciari poſſe hoĩs ore ſicut docꝫ Hermes hęc dicēs. ἄιτιον δὲ τούτου τοῦ ἀιτίου ἡ τοῦ θείου καὶ ἀγεννήτου ἀγαθοῦ βούλησις ἡ θεόν. προήνεγκεν οὗ τὸ ὄνομα οὐ δύναται ἀνθρωπίνῳ στόματι λαληθῆναι. i. e causa aūt huiꝰ cauſę diuini boni uolūtas cuius nomen non poteſt humano ore fari. Et paulopoſt ad filiū ἔστι γάρ τις ὦ τέκνον ἀπόρρητος λόγος σοφίας ὅσιος ὁσίου τοῦ μόνου κυρίου πάντων. καὶ προνοουμένου ὃν εἰπεῖν ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐστί. Eſt enim fili ſecretus quidā ſermo ſapientię ſanctus de ſolo domino omnium:& qui ante mente capitur:quem dicere ſupra hominem eſt. Sed quāuis nomen eius quod ei a principio pater ſummus impoſuit:nullus alius pręter ipſum ſciat:habet tamē & inter angelos aliud uocabulum:& inter homines aliud. Ieſus quippe inter homines nominantur. Nā chriſtus non propriū nomen eſt nuncupatio poteſtatis et regni. Sed exponenda huius nominis ratio eſt ꝓpter ignorantium errorem:qui eū mutata littera χρηστόν ſolent dicere. Erat iudęis ante pręceptum ut ſacꝝ conficerēt ungentū:quo perungi poſſēt: hi qui uocabāt̃ ad ſacerdotiū uel ad regnū. Et ſicut nūc romanis ĩdumētū purpurę ĩſigne ē regię dignitatis aſſūptę:ſic illis unctō ſacri ungentionē ac poteſtatē regiā conferebat. Verum quoniaꝫ gręci ueteres χρίεσθαι dicebant ungi: quod nunc ἀλείφεσθαι ſicut indicat homericus uerſus ille quo propiciabant unxerunt oleo τὸν δὲ δμωαὶ λοῦσαν καὶ χρῖσαν ἐλαίῳ: Ideſt hunc autem famulę lauerūt & unxerunt oleo:ob hanc rationē nos euꝫ chriſtum nuncupamus:ideſt unctuꝫ:q hębraice Meſſias dicitur. Vnde in qbuſdā gręcis ſcripturis:quę male de hębraicis ĩterp̄tate ſunt ἠλειμμένος:ideſt ungendo creatus ſcriptus inuenitur ἠλειμμένος ἀπὸ τοῦ ἀλείφεσθαι :ideſt ab ungendo curari. Sed tñ utrolibet nomine rex ſignificatur. Non ꝙ ille regnū hoc terrenū fuerit adeptus:cuius capiendi nōdum tempus aduenit: ſed ꝙ cęleſte ac ſempiternū eſt de quo diſſeremus in ultĩo libro: nunc uero de prima eius natiuitate dicamus.

Ca.viii. Quod filiꝰ bis natꝰ ē:etęrnaliter de patre:tempora
liter de uirgine matre:ſed natiuitate inexcogitabili & ineffabili.
Et quare dicatur uerbũ:& in quo ab aliis angelis differat: & q̃re
illi non dicanť uerbum dei uel uerba .Et quare hominis ſpiritus
diſſolubilis.Et quid Dauid & Salomon ꝓphetauerit de hoc uer
bo.Et ꝙ Salomõ p̄ceſſerit troianũ bellũ: ꝙ Iohãnes euangeliſta
de eodẽ uerbo

IN primis enĩ teſtificabimur illũ bis eẽ natũ ꝑmũ ĩ ſpiritu
poſtea ĩ carne. Vñ apud Hieremiã ita dicit̃:ꝑuſq̃ te forma
rem in utero noui te.Et itẽ apud ipm̃:beatus q erat anteq̃ naſcere
tur:quod nulli alii cõtigit pręter chriſtũ:q cũ eẽt a ꝑncipio filius
dei regeneratus eſt denuo ſecundum carnem: quę duplex natiui
tas eius magnum ĩtulit humanis pectoribus errorẽ:circũfuditqꝫ
tenebras ex his q̃ uere religionis ſacramẽta retinebãt. Sed nos id
plane dilucideqꝫ mõſtrabimus:ut amatores ſapientię facilius ac
diligentius inſtruanť:q audit dei filiũ dici nõ debet tãtum nefas
mẽte cõcipere:ut ex cõnubio ac ꝑmixtione foeminę alicuius deũ
ꝓcreaſſe:qđ nõ fecit niſi aĩal corꝑale mortiqꝫ ſbięctuu.Deꝰ aũt
cũ ſolus adhuc eẽt cui ꝑmiſcere ſe potuit?aut cũ eẽt tantę poteſta
tis:ut quicquid uellet efficeret:utiqꝫ ad creandum ſocietate alteri
us non indigeret?niſi forte exiſtimabimus deum ſicut Orpheus
putauit:marẽ eẽ & foeminã:ꝙ aliter generare nõ quiuerit:niſi ha
beret uim ſexus utriuſqꝫ:quaſi aut ipſe ſecũ coiret:aut ſine coitu
non potuerit ꝓcreare . Et Hermas in eadẽ fuit opinione:cũ dicit
ἀυτο πάτορ ἀκαι ἀυτο μήτορα.Quod ſi ita eẽt ut a ꝓphetis
pater dicit̃:ſic etiam mater diceret̃.Quomodo igitur ꝓcreauit?
Primũ nec ſciri a quoq̃ poſſunt nec narrari opera diuina:ſed tñ
ſanctę litterę docent:in qbꝰ tãtũ ẽ illũ filium dei eẽ ſermonem:
itẽqꝫ cętoros angelos dei ſpiritus eẽ . Nã ſermo eſt ſpiritus cum
uoce aliqd ſignificãte probatus.Sed tñ quoniam ſpiritus & ſer
mo diuerſis ꝑtibꝰ ꝓferũť:ſi qdẽ ſpiritꝰ naribꝰ:ore ſermo proce
dit:magna inter hunc dei filiũ:cęteroſqꝫ angelos differentia eſt.
Illi enĩ ex deo taciti ſpiritꝰ exierũt:q nõ ad doctrinã dei traden
dam ſed ad miniſteriũ dei creabãť.Ille uero cũ ſit & ipẽ ſpiritꝰ:
et tñ cũ uoce ac ſono ex dei opere ꝓceſſit:ſicut ꝟbũ ea rõe q̃ uoce
eiꝰ ad populũ fuerat uſus:id ẽ ꝙ ille magiſter futurus eẽt doctri
nę dei:& cęleſtis arcani ad hoĩem ꝑferẽdi :ꝙ ipm̃ ꝑmo locutꝰ ẽ.

ut ꝑ eum ipſe ad nos loqueret̃. Et ille uocē dei ac uoluntatem no
bis reuelaret. Merito ergo ſermo & uerbū dei dicitur: q ꝓceden
tem de ore ſuo: uocalē ſpiritū quē nō utero ſed mēte cōceperat:
inexcogitabili quadā maieſtatis ſuę uirtute ad effigiem q̃ ꝓprio
ſenſu ac ſapientia uigeat cōprehēdit: & alios itē ſpiritus in ange
los figurauit. Noſtri ſpiritus diſſolubiles ſunt: quia mortales ſu
mus: dei autem ſpiritus & uiuunt & manent & ſentiunt: qa ipſe
immortalis eſt: ſenſus & uitę dator. Noſtrę uoces licet aure mi-
ſceant̃ atq; euaneſcāt: tñ pleꝝq; manent lr̃is cōp̄henſe: quanto ma
gis dei uoce cōp̄hendēdum ē: & manere ī ęternū & ſenſu ac uir
tute cōmutari: quam de deo patre tāq̃ riuus de fonte traduxerit.
Quod ſi qs mirat̃ ex deo deū ꝓlatione uocis ac ſpirit⁹ potuiſſe
generari: ſi ſacras uoces ꝓphetaꝝ cognouerit: deſinet ꝑfecto mi
rari Salomonē patremq; ei⁹ Dauid potētiſſimos reges fuiſſe: &
eoſdem ꝓphetas: etiā his fortaſſe ſit notū: q diuinas litteras non
attigerūt: quoꝝ alter q poſteri⁹ regnauit troianę urbis excidium
cētū & quadragīta ānis añceſſit. Hui⁹ pr̃ diuinoꝝ ſcriptor hym
noꝝ ī pſalmo trigeſimoſecundo ſic ait. Verbo dei cęli ſolidati
ſunt: & ſpiritu oris ei⁹ omnis uirt⁹ eoꝝ. Item rurſus in pſalmo
quadrageſimoquarto. Eructauit cor meū uerbum bonum: dico
ego opera mea regi. Cōſtat uidelicet nulli alii opera dei eē nota
niſi filio ſoli q ē uerbū dei: & quē regnare īꝑpetuū neceſſe ē. Itē
Salomō ip̄m uerbū dei eē demōſtrat: cui⁹ manib⁹ opera iſta mū
di fabricata ſūt. Ego inqt ex ore altiſſimi ꝓdiui añ omnē creatu
ram: ego in cęlis feci ut oriret̃ lumē īdeficiēs: & nebula texi oēm
terrā. Ego ī altis habitaui: & thronus me⁹ ī colūna nubis. Iohan
nes quoq; ita tradidit. In p̄ncipio erat uerbū: & uerbū erat apud
deū: & de⁹ erat uerbū: oīa ꝑ ip̄m fcā ſūt: & ſine ip̄o factū ē nihil.

Cap. ix. Quod melius a gręcis logos: q̃ a latinis uerbum: & qd de deo ſenſerint gentiles philoſophi Zeno et Triſmegyſtus

SEd melius gręci. λόγον. dicunt q̃ nos uerbū ſiue ſermonē λόγος enim & ſermonē ſignificat & rationē: quia ille eſt uox & ſapientia dei: hunc ſermonē diuinū ne philoſophi qdem ignorauerunt. Si quidem Zeno rerum naturę diſpoſitoreꝫ atq; opificem uniuerſitatis. λόγον p̄dicat: quē & fatū & neceſſitateꝫ rerum & deum & animum Iouis nuncupat ea conſuetudīe: qua

ſolent Iouē pro deo accipere:ſed nihil obſtant uerba: cuꝫ ſnīa cō gruat ueritati. Eſt enī ſpiritus dei:quē ille animum Iouis nomīa uit. Nam Triſmegyſtus qui ueritatē pene uniuerſam neſcio quo modo īueſtigauit:uirtutem maieſtatemq; uerbi ſępe deſcripſit: ſic declarat illud ſuperius exemplum:quo fatetur eē ineffabilem quēdā ſpiritum ſanctumq; ſermonem:cuius enarratio modum hominis excedat. Dixi de natiuitate ꝑma breuiter ut potui. Nūc de ſecunda:quoniam controuerſia ē:in ea maxime diſſerendum eſt:ut ueritatē ſcire cupientibus lumen ītelligentię proferamus.

Cap. x. De ſecūda natiuitate filij quā ꝓphetę multū añ ꝑdixerūt. Et qūo eductꝰ ſit iſrael ab ęgypto: et quibꝰ īgratus bñficiis caput bouis ī memoriā Apis dei ęgyptiorū figurauerit: et qs ordo publicarum fuerit poteſtatum uſq; ad domini paſſionem.

IN ꝑmis igitur ſcire homines oportet ſic a principio pręceſſiſſe diſpoſitionem ſummi dei:ut eſſet neceſſe appropīquante ſęculi termino dei filium deſcēdere:ut cōſtitueret deo tēplum doceretq; iuſticiam. Verūtamē nō in uirtute angeli aut poteſtate cęleſti:ſed in figura hominis & conditione mortali & cū magiſterio functus fuiſſet:traderetur in manus īpioꝝ mortemq; ſuſcipet:ut ea quoq; per uirtutem domita reſurgeret:& homini quē induerat:quem gerebat:& ſpem uincendę mortis afferret:et ad pręmia immortalitatis admitteret. Hanc ergo diſpoſitioneꝫ ne quis ignoret docebimus prędicta eſſe omnia: quę in chriſto uidemus eſſe completa. Nemo aſſeueratōni noſtrę fidē accōmodet:niſi oſtendero prophetas ante multam temporum ſeriem ꝑdicaſſe:forte ut aliquando filius dei naſcereť ſicut homo: & mirabilia faceret:& cultum dei per totam terrā ſeminaret:et poſtremo patibulo figeretur:& tertio die reſurgeret. Quę oīa cū ꝓbauero eoꝝ tempoꝝ litteris q deū ſummū mortali corpore uiuētē uiolauerunt. Quid aliud obſtabit quo minus ueram ſapientiam clarum ſit in hac religione uerſari. Nunc a principio totius ſacramenti origo narranda eſt. Maiores noſtri qui erant principes hebręoꝝ cū ſterilitate:atq; inopia laborarent:tranſierūt in ęgyptū rei frumentarię gratia:ibiq; diutius cōmorantes intolerabili ſeruitutis iugo premereň:tū miſertꝰ eoꝝ deus eduxit eos ac liberauit de manu ęgyptiorū: poſt ānos tricentos trigīta duce Moyſe

per quē poſtea illis lex a deo data eſt:in q̄ eductione oſtēdit uir
tutē ſuę maieſtatis de⁹. Traięcit enī populū medio mari rubro
pręcedēte angelo atq; ſcindēte aquā:ut populus ꝑ ſiccum gradi
poſſet:quē(ut ait poeta)Curuata in mōtis faciē circūſtetit unda
Qua re audita tyrān⁹ ęgyptioꝝ cū magna ſuoꝝ manu inſecut⁹
eſt: et mare adhuc patēs temere ingreſſus:coeūtib⁹aquis cū exer
citu delet⁹eſt.Hebręi uero egreſſi e ſolitudine multa mirabilia
uiderūt.Nā cū ſitim paterenť:ictu uirge rupe ꝑcuſſa:ꝓſilij̃t fōs
aquępopulūq; recreauit:quo rurſus eſuriēti cęleſtis alimēti plu-
uia deſcēdit:qn etiā coturnices in caſtra eoꝝ uēt⁹ induxit: nō ut
mō cęleſti ſ; etiā inſtructiorib⁹ epulis ſaturarenť. Pro his tn̄ di
uinis bn̄ficiȷ̄s honorē deo nō reddiderūt: ſ; depulſa iā ſeruitute
iā ſiti fameq; depoſita:ī luxuriā delapſi ad ꝓphanos ęgyptioꝝ
rit⁹aīos trāſtulerūt.Cū enī Moyſes dux eoꝝ aſcēdiſſet in mōtē
atq; ibidē quadraginta dieb⁹ moraretᷣ:aureū caput bouis quem
uocāt ipſi apim quod eos ſigno pręcederet figurarūt.Quo pec
cato ac ſcelere offenſus deus impiū & ingratū populū ꝓ merito
poenis ḡuib⁹ affecit:& legi quā ꝑ Moyſen dederat ſubiugauit.
Poſtea uero cū in deſerta quadā ꝑte Syrię cōſediſſent: amiſerūt
uetus nomē Hebręi.Et qm̄ princeps eoꝝ exanimis Iudas erat iu
dęi ſunt appellati:& terra quā incoluere iudęa.Et primo ꝗdem
nō dominio regū ſubięcti fuerūt: ſed populo ac legi ciuiles iu
dices pręſidebāt:nō tn̄ inanū cōſtituti ſunt:ſicut romani conſu
les:ſ; ꝑpetua iuriſdictione ſubnixi.Tum ſublato iudicū nomīe
poteſtas regalis inducta eſt. Verū regimē eoꝝ iudicibus tenēti
bus prauas religiones ſępe ſuſcęperāt:atq; offenſus ab his de⁹to
tiēs alienigenis ſubiugabat:donec rurſus poenitētia populi mi-
tigatus liberaret eos ſeruitute.Itē ſub regib⁹finitimoꝝ bellis ob
delicta uexati.Poſtremo capti abductiq; babylonē poenas im-
pietatis ſuę graui ſeruitio pepēderūt:donec Cyrus ueniret in re
gnū:ꝗ ſtatim iudęos reſtituit edicto.Exinde thetrarchas habue
rūt uſq; ad Herodē:ꝗ fuit ſub imperio Tyberȷ̄ Cęſaris:cui⁹ an
no ꝗntodecimo:ideſt duob⁹geminis cōſulib⁹:ante diē decimū
calēdarū apriliū iudęi Chriſtum cruci affixerūt:hic reꝝ exitus:
hic ordo in arcanis ſanctarū litterarū cōtinetᷣ:ſed prius oſtēdaꝫ
qua de cauſa in terrā uenerit Chriſtus:ut fundamentū diuinę re
ligionis & ratio clareſcat.

Capitulum.xi.Quę fuerit cauſa incarnationis Chriſti.

CVm ſępe iudęi preceptis ſalutarib⁹ repugnarēt:atq; a diui na lege deſiſterēt aberrātes ad impios cultus deoꝝ:cū de⁹ iuſtos & electos ſancto ſpiritu implebat:ꝓphās in media plebe cōſtituēs:ꝑ quos peccata ingrati populi uerbis minacib⁹ increpa rett: & nihilomin⁹ ad poenitētiā ſceleris agēdā hortaret̄:quā ni ſi egiſſent:atq; abięctis uanitatib⁹ ad deū ſuū rediſſent:forte ut teſtamtū ſuū mutaret:ideſt hęreditatē uitę īmortalis ad extnas cōuerteret natōes: aliūq; ſibi populū fideliorē ex alienigenis cō gregaret.Illi aūt a ꝓphetis increpati:nō mō uerba eoꝝ reſpuerūt ſ; qd' ſibi peccata exprobrarēt offenſi eos ipſos exqſitis cruciati b⁹ necauerūt:q̄ oīa diuinę litterę ſignata cōſeruant. Dicit enī ꝓ pheta Hieremias.Ad uos ſeruos meos ꝓphetas añ lucē mittebā & nō obaudiebatis me:neq; intēdebatis aurib⁹ ueſtris cū dicere; uobis:cōuertat̄ unuſqſq; a uia ſua mala: & neqſſimis affectioni bus ur̄is: & habitabitis in terra iſta quā dedi uobis & patrib⁹ ue ſtris a ſęculo uſq; in ſęculū.Nolite ambulare poſt deos alienos ut ſeruiatis eis: & ne incitetis me in operib⁹ manuū ueſtraꝝ ad di ſperdēdos uos.Eſdras aūt ꝓpheta q fuit eiuſdē Cyri tēporib⁹:a quo iudęi ſunt reſtituti ſic loqt̄.Deſciuerūt a te & abięcerūt le gē tuā poſt corp⁹ ſuū: & ꝓphetas tuos interfecerunt: q obteſta bant̄ eos ut reuerterent̄ ad te.Itē Helias in libro baſilion tertio. Emulādo emulatus ſu; dn̄o deo omnipotēti:q: dereliqrunt te filii iſrael: & altaria demolierūt: & quęrūt anima; meā auferre a me: ꝓpter has illoꝝ impietates abdicauit eos imꝑpetuū:itaq; de ſiit ꝓphetas mittere ad eos:ſed illū filiū ſuū primogenitū:illum opificē rerū & cōſolatorē ſuū labi iuſſit e cęlo:ut religionē ſan ctam dei trāſferret ad gentes:idē ad eos q deū ignorabāt:doce retq; iuſticiā quā ꝑfidus populus abięcerat:qd' iam pridē anūcia uerat ſe eſſe facturū.Sic Malachias indicat dicēs.Nō eſt mihi uo lūtas circa uos dicit dn̄s: & ſacrificiū acceptū nō habeo ex mani bus ueſtris:qm̄ a ſolis ortu uſq; ad occaſu; clarificabitur nomen meū apud gentes.Item Dauid in pſalmo xvi.Cōſtitues me in ca put gentiū:populus quē nō cognoui ſeruiet mihi. Iſaias quoq; ſic loqtur.Venio colligere omnes gentes & linguas: & uenient & uidebunt claritatē meam: & dimittā ſuper eos ſignum. Et

mittā ex his cōſeruatos in gētes quę lōge ſunt:quę nō audierūt gloriā meā:& nunciabūt claritatē meam in gentes. Volens igit̃ de⁹ metatorē tēpli ſui mittere in terraꝫ: noluit eū in poteſtate & claritate cęleſti mittere:ut ingrat⁹ in deū popul⁹ in errorē maximū induceret̃:ac poenas ꝓ facinorib⁹ ſuis luerēt:q dn̄m ac deuꝫ ſuū nō recępiſſent:qđ olim ꝓphetę cecinerāt ſic eē factuꝝ. Iſaias enī quē ipſi iudęi ſerra cōſectū crudeliſſime necauerūt ita dicit. Audi cęlū & pcipe aurib⁹ terra:qm̄ dn̄s locut⁹ eſt:filios genui & exaltaui:ipi aūt ſpreuerūt me. Agnouit bos poſſeſſorē ſuū:& aſinus preſepiū dn̄i ſui:iſrael aūt me nō cognouit:& popul⁹ meus me nō intellexit. Hieremias quoqꝫ ſimiliter ait. Cognouit tēpus ſuū tutur & hyrūdo:& ruris paſſeres cuſtodierūt tēpora introit⁹ ſui:populus aūt me⁹ nō cognouit iudiciū domini. Quo modo dicitis ſapiētes ſum⁹:& lex domini nobiſcū eſt? Incaſſū facta eſt metatura falſa. Scribe cōfuſi ſunt:ſapiētes trepidauerūt & capti ſunt:qm̄ uerbū dn̄i reprobauerūt. Ergo ut coeperā dicere:cū ſtatuiſſet deus doctorem uirtutis mittere ad hoīes:renaſci eū denuo in carne pręcępit & ipſi homini ſimilem fieri:cui dux & comes & magiſter eſſet futurus:ſꝫ tn̄ qm̄ clęmens eſt & pius erga ſuos deus:ad eos ipſos eum miſit quos oderat:ne illis in ꝑpetuum ſalutis uiam clauderet:ſed daret hijs liberā facultateꝫ ſequēdi deū:ut & pręmiuꝫ uitę adipiſcerent̃:ſi ſecuti fuiſſent:qđ plurimi eoꝝ faciunt atqꝫ fecerunt:ut culpa ſua in poenaꝫ mortis incurrerent:ſi regem ſuum repudiaſſent. Apud illos igit̃ & ex eorum ſemīe regenerari eū iuſſit:ne ſi fuiſſet alienigena iuſtam poſſent excuſationē de lege prętendere:qꝛ eū nō ſuſcępiſſent ſił ut nulla omnino gens eēt in terra:cui ſpes īmortalitatis negaret̃.

Capitulum. xij. De cōceptu & partu uirginis pręducto a prophetis. De paſſione reſurrectione & aſcenſione & iudicio.

Deſcendēs itaqꝫ de cęlo ſpirit⁹ ille ſpūs dei ſanctā uirgineꝫ cui⁹ utero ſe īſinuaret elegit. At illa diuino ſpiritu hauſto repleta cōcepit:& ſine ullo attactu uiri repēte uirginalis uterus intumuit. Quod ſi animalia quędam uento & aura cōcipere ſolere omnibus notū eſt:cur quiſq̄ mirū putet cum ſpiritu cui eſt facile qđ uelit grauatā eē uirginē dicim⁹? Quod ſane īcredibile

poſſet uideri:niſi hoc futuꝝ ante multa ſęcula ꝓphetę ceciniſſēt Salomon ſic ait. Infirmatus eſt uterus uirginis: & accępit foetuꝫ & grauata eſt: & facta eſt in multa miſeratione mater uirgo. Itē ꝓpheta Iſaias cuiꝰ uerba ſunt hęc. Propter hoc dabit deꝰ ipē nobis ſignū. Ecce uirgo cōcipiet in utero & pariet filiū & uocabiť nomē eius Hemanuel. Quid de hoc manifeſtius dici pōt! Legebant iſta iudęi: q eū negauerūt. Si qs nos hęc fingere arbitrať ab his reqrat: ab his potiſſimū ſumat: ſatis firmū teſtimoniū ē ad ꝓbadā ueritatē: quod ab ipſis ꝓhibeť & inimicis. Hemanuel nūq̄ uocatus eſt: ſed Ieſus q latine diciť ſalutaris ſiue ſaluator: quia cunctis gentibus ſalutifer uenit: ſed ꝓpheta declarauit hoc nomine qđ deus ad hoīes in carne uenturꝰ eſſet. Hemanuel aūt ſignificat nobiſcū deus: ſcilicet ꝙ illo ꝑ uirginē nato cōfiteri homines oportebat: deum ſecum eſſe: ideſt in terra & in carne mortali. Vnde Dauid in pſalmo octuageſimoquarto. Veritas inqt de terra orta eſt: ꝙ deus in quo ueritas eſt: terrenum corpus accępit: ut terrenis uiam ſalutis aperiret. Iteꝫ Iſaias ipſe. Ipſi autem non crediderunt: & exacerbauerunt ſpiritum ſanctum: et conuerſus eſt eis ad inimicitiā: et ipſe expugnauit: & recordatus eſt dieruꝫ ſęculi qui ſuſcitauit de terra paſtorem ouium. Quis aūt futurus eſſꝫ ille paſtor declarauit alio loco dicens. Exultent cęli deſuper & nubes induant iuſticiam: aperiatur terra: & pullulet ſaluator. Ego enim dominꝰ deus creaui eum. Saluator uero eſt (ut ſupra diximꝰ) Ieſus. Sed alio loco idē ꝓpheta ſic prędicat. Ecce natus eſt nobis puer: & datꝰ eſt nobis filius: cuiꝰ imperiū ſuper humeros eius: & uocatum eſt nomen eius magni cōſilij nuncius. Iccirco enī miſſus eſt a deo patre: ut uniuerſis gentibus quę ſub cęlo ſunt: ſingularis & ueri dei ſanctum myſteriū reuelaret ablatum perfido populo: qui aduerſus deum ſępe deliquit. Daniel quoqꝫ ſimilia prelocutus eſt. Videbā inqt in uiſu noctis: & ecce in nubibus cęli ut filius hominis ueniens: & uſqꝫ ad uetuſtū dieꝝ peruenit. Et q aſſiſtebant optulerūt eum: & datū eſt ei regnū & honor & imperium: & omnis populus tribus & linguę ſeruiēt ei & poteſtas eius ęterna quę nūq̄ trāſibit: & regnū eius qđ nō corrūpeť. Quomō igiť iudęi & confiteng & ſperant Chriſtū dei q hunc iccirco reprobauerūt: ꝙ ex homine natus eſt! Nā cū ita ſit a deo cōſtitutū: ut idem Chriſtus bis ueniat in terram: ſemel ut

unum deũ gentib⁹ nunciet: deinde rurſus ut regnet: qũo in ſecũ dũ eius aduentũ credunt: ꝙ primũ nõ crediderunt. Atq̃ ꝓpheta utroſq; aduent⁹ eius paucis uerbis cõprehẽdit. Ecce inquit in nubibus cęli ut filius hoĩs ueniẽs: nõ dixit ut fili⁹ dei: ſed ut fili⁹ hominis: ut oſtẽderet ꝙ carne indui haberet in terra: ut ſuſcępta hominis figura & cõditõe mortali doceret homines iuſticiã. Et cũ mãdatis dei funct⁹ ueritatẽ gẽtib⁹ reuelaſſet: mulctaret̃ etiã morte: ut inferos etiã uinceret ac reſignaret. Atq; ita demũ reſurgens ad patrẽ proficiſceret̃ in nube ſublatus. Adiecit enim ꝓpheta & ait. Et uſq; ad ãtiquũ dierum peruenit: & oblat⁹ eſt ei. Antiquũ dierũ appellauit ſummũ deũ: cui⁹ ętas & origo nõ põt cõprehẽdi: ꝗ ſolus a ſęculis affuit: & erit ſemꝑ in ſęcula. Chriſtum autẽ poſt paſſionem & reſurrectionẽ aſcenſurũ eſſe ad deũ patrem Dauid in pſalmo centeſimonono conteſtatus eſt his uerbis. Dixit dominus domino meo: ſede a dextris meis: quo aduſq; ponam inimicos tuos ſupedaneum pedum tuorum: qui propheta cũ rex eſſet: quem appellare dominum ſuum poſſet: qui ſederet ad dexterã dei: niſi Chriſtũ filium dei qui eſt rex regũ & dominus dominoꝝ. Quod Iſaias apertius oſtendit dicens. Sic dicit dominus deus Chriſto domino meo: cui⁹ tenui dexterã obaudire: ante eum gentes & fortitudinẽ regum diſrumpam. Aperiam ante illũ portas: & ciuitates nõ claudent̃. Ego ante te ibo: & mõtes deplanabo: & fores ęreas cõteram: & ſeras ferreas cõfringam. Et dabo tibi theſauros abſconditos & inuiſibiles: ut ſcias ꝗ ego ſum dominus deus q uoco nomen tuum deus iſrael. Deniq; ob uirtutem & fidem quã deo exhibuit in terra: datũ eſt ei regnũ & honor & imperium: & oẽs populi tribus linguę ſeruient ei: & poteſtas eius ęterna: quę nunq̃ tranſibit: & regnũ eius nõ corrũpetur. Quod quidẽ duob⁹ modis intelligit̃: ꝗ & nũc habet ꝑpetuã poteſtatẽ: cũ oẽs gentes & oẽs linguę nomẽ ei⁹ uenerant̃: maieſtatẽ confitent̃: doctrinã ſequunt̃: uirtutẽ imitant̃: habet imperiũ: habet honorẽ: cũ oẽs tribus linguę terrę pręceptis eius obtẽperãt. Et idẽ poſtea. Cũ rurſus aduenerit in poteſtate ac claritate: ut omnem animã iudicet: & iuſtos ad uitã reſtituat: tũc uere toti⁹ terrę regimẽ obtinebit. Tũc ſublato de reb⁹ humanis omni malo: aureũ ſęculũ (ut poetę uocant) ideſt iuſtũ ac pacificũ temp⁹ orient̃: ſed hęc uberius in ultimo libro diſſerem⁹

cũ de ſecũdo aduẽtu loq̃mur: nũc de pmo (ut coepim⁹) explicemus.

Capi. xiiij. Quod filius a pr̃e eſt ſecũdũ deitatẽ: & q gemine ſbſtãtię eẽ cõuincit̃: tũ ex opibus pprijs: tũ ex oraculis pphetaꝝ: & etiã Apollinis Milleſij teſtimonio. Et q̃re nec ad Salomonẽ nec ad aliũ q̃ ad Chriſtũ referri pñt uaticinia pphetaꝝ.

SVmmus igitur deus ac parens omniũ: cũ religionẽ ſuam tranſferre uoluiſſet: doctorem iuſticię miſit e cęlo: ut nouis cultoribus nouã legem in eo uel p eũ daret: nõ ſicut ante fecerat per hominẽ: ſed tñ naſci eum uoluit tanq̃ hominem: ut p omnia ſummo patri ſimilis exiſteret. Ipſe eni; deus pater & origo & principiũ rerum: qm̃ & parentibus caret. ἀπάτορα atq; ἀμήτορα. ideſt ſine patre atq; ſine matre a Triſmegyſto ueriſſime nominat̃: q ex nullo ſit pcreatur. Iccirco etiã filium bis naſci oportuit ut ipſe fieret ἀπάτορ atq; ἀμήτορ. In prima enĩ natiuitate ſęculi ἀμήτορ fuit: q ſine officio matris a ſolo deo patre p generat⁹ eſt. In ſecũda uero carnali ἀπάτορ fuit: qm̃ ſine patris officio uirginali utero procreatus: ut mediã inter deũ & hoĩem ſubſtantiã gerens: noſtram hanc fragilẽ imbecillẽq; naturam q̃ſi manu ad immortalitatem poſſet educere: factus eſt dei filius per ſpiritum: & hominis per carne;: ideſt & deus & homo: dei uirtus in eo ex operibus quę fecit apparuit: fragilitas homĩs ex paſſione quã pertulit: qua; cur ſuſcępit paulopoſt docebo. Integrum & deum fuiſſe teſtatur his uerbis. Fatigata eſt ęgyptus & negociatio ęthiopũ & ſaba uiri alti ad te tranſgredientur: & tui erunt ſerui & poſt te ambulabunt uincti compedibus: & adorabunt & te precabuntur: quoniam in te deus eſt: et non eſt ali⁹ deus pręter te: tu enim deus es & neſciebam⁹ deus iſrael ſaluator. Confundẽtur & reuerebuntur omnes qui aduerſant̃ tibi: & cadant in confuſionẽ. Item propheta Hieremias ſic ait. Hic de⁹ noſter & nõ deputabitur alius abſq; illo: q inuenit omnem uiã prudentię: & dedit eam Iacob puero ſuo: & Iſrael dilecto ſibi: poſt hoc in terris uiſus eſt: & cũ hominibus uerſatus eſt. Item Dauid in pſalmo quadrageſimoquarto. Thronus tuus deus in ſęcula ſęculorũ: uirga ęquitatis uirga regni tui. Dilexiſti iuſticiam & odio habuiſti iniuſticiã: propterea unxit te deus: deus tuus oleo

exultationis. Quo uerbo & nomē oſtendit: ſiquidem (ut ſupra docui) ab unctione appellat⁹ eſt Chriſt⁹. Deinde hominē fuiſſe eūdē Hieremias docet dicēs. Et hō eſt: & qs cognouit eū? Itē Iſaias. Et mittet eis deus hominem & ſaluabit eos: iudicās ſanabit eos. Sed & Moyſes in numeris ita loquit̃. Oriet̃ ſtella ex Iacob: & exurget hō ex iſrael. Propterea Mileſius Apollo cōſult⁹: utꝝ ne deus an hō fuerit: hoc modo reſpōdit gręce. θνητόσ ἔην κατὰ σάρκα σοφόσ τερατώδεσιν ἔργοισ ἀλλὰ ὑπό χαλδαίων κρίτων ὅπλοισ συναλωθείσ γόμφοισ καί σκολόπεσι πικρὴν ἀνέπλησε τελευτίν. Ideſt mortalis erat corpe: ſapiēs mōſtroſis operib⁹: ſed ſub iudicib⁹ caldęis armis cōprehēſus clauis & fuſtib⁹ amaꝝ finē cōpleuit. Primo qdē ueriu uerū dixit: ſ; argute cōſultorē fefellit: ſacramētū ueritatis penitus neſcientē. Videt̃ enī negaſſe illū deū: ſ; cū fatet̃ ſecūdū carnē fuiſſe mortalē: qđ nō etiā cōſequēs eſt: ut ſecundū ſpiritū deus fuerit: qđ nos affirmam⁹. Quid enī fuerat neceſſe carnis facere mētōe; cū ſatis eſſet dicere fuiſſe mortalē: ſ; ueritate preſſus negare non potuit quēadmodū res ſe haberē: ſicut illud qđ ait fuiſſe ſapiētē Quid ad hoc Apollo reſpōdēs ſi ſapiēs eſt: ergo doctrina eius ſapiētia eſt: nec ulla alia: & ſapiētes qui ſequunt̃ nec ulli alij. Cur ergo uulgo ꝑ ſtultis uanis & ineptis haberemur: q ſectamur magiſtrū etiā ipſoꝝ deoꝝ cōfeſſione ſapiētē? Nā ꝙ ait portentifica illū opera feciſſe: quo maxime diuinitatis fidem meruit: aſſentire nobis iam uidet̃ cū dicit eadem qbus nos gloriamur: ſed colligit ſe: tñ & ad dęmoniacas fraudes redit. Cū enim ueꝝ neceſſitate dixiſſet: iam deorū ac ſui proditor uidebat̃: niſi ꝙ ab eo ueritas expreſſerat: mendacio fallente celaſſet. Ait ergo illū feciſſe opera mirāda: uerū non diuina uirtute ſed magica. Quid mirū ſi hoc Apollo ueritatē ignorantibus perſuaſit: cum iudęi quoqꝫ cultores ut uidebantur ſummi dei idem potuerūt: cu; ante oculos illoꝝ quotidie fierēt miracula: nec tamen tantarū uirtutū cōtemplatione impelli potuerūt: ut deū crederent: quem uidebant propter Dauid: quem inter cęteros prophetas uel maxime legūt in pſalmo uigeſimo ſic eos dānat. Redde illis retributione; eorum: quonia; nō intellexerūt in operibus domini. Ex hui⁹ ipſi⁹ domo Chriſtum generatā iri ſecundum carnē: & ipſe Dauid & alij annūciauerūt. Apud Iſaiam ita ſcriptū eſt. Et erit in die illa

radix Ieſſe: & qui exurget prĩcipari in nationes: in eũ gentes ſperabũt: & erit reqes eoꝝ in honore. Et alio loco. Exiet uirga de radice Ieſſe: & flos de radice eius deſcẽdet: & reqeſcet ſup eũ ſpiritus dei: ſpiritus ſapientię & intellectus: ſpiritꝰ cõſiliȷ̃ & fortitudinis: ſpiritꝰ pietatis: & implebit illũ ſpiritꝰ timoris dei. Ieſſe aũt fuit pater Dauid: ex cuius radice aſcenſuꝝ eſſe florem prę locutus eſt: eum ſcilicet de quo Sibylla dicit. ἀνθήσει δὲ ἄνθος καθαρόν. Ideſt floreſcet aũt flos purus. Iteꝫ in Baſilion libro ſęcundo: ꝓpheta Nathan miſſus eſt ad Dauid uolentẽ deo tẽpluꝫ fabricare: & fuit uerbum ad Nathan dicens. Vade & dic ſeruo meo Dauid. Hęc dicit dominus omnipotẽs. Non tu ędificabis mihi domũ ad inhabitandum: ſed cũ impleti fuerint dies tui & dormieris cũ patribꝰ tuis: ſuſcitabo tuum ſemen poſt te: & parabo ſemen eius: hic ędificabit mihi in nomine meo: & erigã thronũ eius uſqȝ in ſęculũ. Et ego ero ei in patreꝫ & ipſe erit mihi in filium: & fidem cõſequetur domus eiuſqȝ in ſęculũ. Sed hęc ut iudęi non intelligerẽt illa fuit cauſa: ꝙ Salomõ filiꝰ Dauid deo templum ędificauit: & ciuitatem quam de ſuo nomine Hieroſolymaꝫ nuncupauit. Itaqȝ ad ipſum quę a ꝓpheta dicta ſunt retulerunt. Salomon autem ab ipſo prẽ ſuo imperiȷ̃ regimen accępit Prophetę uero de eo loquebantur: qui tamen naſceretur poſtq̃ Dauid cũ patribus ſuis requieuiſſet. Pręterea Salomonis imperium ꝑpetuum non fuit. Annis enĩ quadraginta regnauit: deinde ꝙ nunq̃ filius dei dictus ſit: ſed filiꝰ Dauid: & domꝰ quã ędificauit: non fidem cõſecuta eſt: ſicut eccleſia quę eſt ueꝝ templuꝫ dei: quod non in parietibus eſt: ſed in corde hominum ac fide: qui credunt in eũ ac uocãtur fideles. Illud uero Salomoniũ templum quia manu factum eſt: manu cecidit. Deniqȝ pater eius in pſalmo centeſimouigeſimoſeptimo de operibus filiȷ̃ ſui ꝓphetauit hoc modo. Si dominus non ędificauerit domum: ſine cã laborant qui ędificant eam. Si dominus non cuſtodierit ciuitatem: ſine cauſa uigilant qui cuſtodiunt eam.

Ca. xiiiȷ. De ęterno chriſti ſacerdotio quod prophetę ſicut & cętera prędixerunt: ſic exprimentes Ieſum Chriſtum ut oracula nec ad filium Naue: nec ad filium Ioſedech ualeant retorqueri. Et de uiȷs quas docuit Chriſtus qui nunq̃ ſuũ honoreꝫ

queſiuit:ſed patris.

QVibus ex rebus apparet prophetas omnes denũciaſſe de Chriſto fore aliquando:ut ex genere Dauid corporaliter natus cõſtitueret ęternum templũ deo quod appellat̃ ecclesia:& uniuerſas gentes ad religionem ueram dei cõuocaret. Hęc dom⁹ fidelis hoc immortale templũ:in quo ſi qs nõ ſacrificauerit: immortalitatis pręmiũ non habebit. Cuius tẽpli & magni & ęterni quoniã Chriſtus fabricator fuit:idem neceſſe eſt habeat in eo ſacerdotiũ ſempiternum:nec põt niſi p eũ qui cõſtituit templuꝫ ad aditum templi:& ad cõſpectũ dei peruenire. Dauid in pſalmo centeſimonono id ipſum docet dicens. Ante luciferũ genui te. Iurauit dominus & nõ poenitebit eum:tu es ſacerdos in ęternum ſecundum ordinẽ melchiſedech. Item in Baſileon libro p̃mo. Et ſuſcitabo mihi ſacerdotẽ fidelẽ:q oĩa quę ſunt in corde meo faciat. Et ędificabo ei domũ fidelẽ: & trãſibit in cõſpectu meo omnib⁹ diebus. Qui aũt futur⁹ eſſet cui de⁹ ęternũ ſacerdotiũ pollicebat̃: Zacharias etiã nomine poſito apertiſſime docuit:ſic enĩ dixit. Et oſtendit mihi dominus deus Ieſum ſacerdotem magnũ ſtãtem ante faciẽ angeli domini: & diabolus ſtabat ad dexterã ipſius ut aduerſaret̃ ei. Et dixit domin⁹ ad diabolũ imperet domin⁹ in te qui elegit hieruſalem:& ecce titio eięctus ab igne:& Ieſus erat indutus ueſtimentis ſordidis:& ſtabat ante faciem angeli:& reſpondit & dixit ad circũſtãtes ante faciem eius. Ferte ueſtimenta ſordida ab eo & induite eum tunica talari:& imponite cydarim mũdã ſup caput ipſi⁹. Et cooperuerũt eum ueſtimẽto:& impoſuerũt cydarim mundã ſup caput ipſi⁹ Et angelus domini teſtificabatur ad eum dicens. Hęc dicit dñs omnipotens:ſi in uijs meis ambulaueris:& pręcępta mea ſeruaueris:tu iudicabis domum meam:& dabo tibi qui cõuertentur in medio horum circũſtantiũ. Audi itaqꝫ Ieſu ſacerdos magne. Quis non igitur captos mentibus tum fuiſſe iudęos arbitretur qui cum hęc legerent & audirent:nefandas manus de ſuo intulerunt? At quin ab eo tempore quo Zacharias fuit uſqꝫ ad annum quintũdecimuꝫ Tiberij cęſaris quo Chriſtus crucifixus eſt:anni quingẽti numerant̃:ſiqdem Darij & Alexandri adoleuit ętate: qui fuerunt non multo poſtq̃ tarquinius ſuperbus exactus eſt. Sed illi rurſus eodeꝫ modo falſi decęptiqꝫ ſunt:putantes hęc de

Ieſu eſſe dicta filio Naue: qui ſucceſſor fuit Moyſi: aut de ſacer-dote Ieſu filio Ioſedech: in quos nihil congruit eoꝝ que poeta narrauit. Nō enī ſordidati illi unq̄ fuerūt: cū alter eoꝝ princeps potēſſim⁹ fuerit: alter ſacerdos: aut ꝑpeſſi ſunt aliq̄d aduerſi: ut tanq̄ titio eiect⁹ ex igne putaret̄: aut aliq̄n in cōſpectu angeloruꝫ ſteterūt: aut ꝓpheta de preteritis loq̄bat̄ poti⁹ q̄ de futuris. Locutus eſt igit̄ de Ieſu filio dei: ut oſtēderet eū primo in humanitate & carne eſſe uentuꝝ. Hec enim eſt ueſtis ſordida: ut pararet tēplū deo: & ſicut titio igni cōburet̄: ideſt ab hominib⁹ cruciamēta ꝑfert: & ad ultimū extingueret̄. Titionē enim uulgo appellāt extractū foco torrem ſemiuſtum extinctū. Quomodo autē & cum quibus mandatis a deo mitteret̄ in terrā: declarauit ſpiritus dei ꝑ ꝓphetā docēs futuꝝ: ut cū uolūtate ſummi patris fideliter & cōſtanter impleſſet: acciperet iudiciū atqꝫ imperiū ſempiternum. Si in uijs meis inquit ambulaueris: & precepta mea ſeruaueris: tu iudicabis domū meā. Que fuerint ueri dei: & que precepta eius: nec ambiguū nec obſcurū eſt. Deus enim cū uiderꝫ maliciā & falſoꝝ deorum cultus ꝑ orbē terre inualuiſſe: ut iam nomen eius ex hominū memoria fuiſſet pene ſublatū. Siq̄dem iudei quoqꝫ q̄bus ſolis arcanū dei creditū fuerat: relicto deo uiuo ad colēda figmenta irrhetiti demonū fraudib⁹ aberraſſent: nec increpiti ꝑ ꝓphetas reuerti ad deū uellēt: filium ſuū principē angeloꝝ legauit ad homīes: ut eos cōuerteret ab impijs & uanis cultibus ad cognoſcendū & colendū uerū deū. Itē ut eoꝝ mentes a ſtulticia ad ſapientiā: ab iniquitate ad iuſticie opera traduceret. He ſunt uie dei in q̄bus ambulare eū precepit: hec precepta que ſeruāda mādauit: ille uero exhibuit deo fidem. Docuit enim ꝙ unus deus ſit: eūqꝫ ſolū coli oportere: nec ille unq̄ ſe deū eē dixit ꝙ nō ſeruaſſet fidem: ſi miſſus ut deos tolleret & unū aſſereret: & induceret alios uel aliū preter unū. Hoc erat nō de uno deo facere preconiū nec eius q̄ miſerat: ſꝫ ſuū ꝓpriū negociū gerere: ac ſe ab eo quē illuſtratur⁹ uenerat ſeparare: ꝓpterea quia tam fidelis extitit: quia ſibi nihil prorſus aſſumpſit: ut mandata mittentis impleret: & ſacerdotis perpetui dignitatem: & regis ſummi honorem: & iudicis poteſtatem: & dei nomen accepit.

Capitulum. xv. De baptiſmo Chriſti & miraculis que geſſit

in carne ante paſſionem: quę nõ modo a ꝓphetis pręnũciata ſũt
ſed etiã uaticinio Sibyllaꝝ: ſicut Cicero & Varro teſtant̃: ſ; ora
cula ante Chriſti aduentũ non potuerũt intelligi.

QVoniã de ſecũda natiuitate dixim⁹: q̃ ſe hoĩbus in carne
mõſtrauit: ueniam⁹ ad illa opa mirãda: quę cũ eſſent cęle-
ſtis uirtutis indicia: magũ iudęi putauerũt. Cũ ꝑmũ adoleſcere
coepit: tinct⁹ eſt a Iohãne ꝓpheta ĩ iordane flumine: ut lauachro
ſpũali peccata nõ ſua q̃ utiq; nõ habebat: ſ; carnis quã gerebat ab
oleret: ut queãdmodũ iudęos ſuſcepta circũciſiõe: ſic etiã gẽtes
baptiſmo: ideſt purifici roris pfuſiõe ſaluaret: tunc uox de cęlo
audita eſt. Fili⁹ me⁹ es tu ego hodie genui te. Quę uox apud Da
uid prędicta inuenit̃. Et deſcẽdet ſup eũ ſpũs dei format⁹ in ſpẽ
colũbę cãdidę. Exinde maxĩas uirtutes coepit opari: nõ pſtigijs
magicis q̃ nihil ueri ac ſolidi oſtẽtãt: ſ; ui ac ptãte cęleſti quę &
iã pridẽ ꝓphetis nũciãtib⁹ canebant̃. Quę opa tã multa ſunt ut
unus liber ad implẽda oĩa nõ ſit. Enumerabo igit̃ illa breuit̃ &
generatim ſine ulla pſonaꝝ ac locoꝝ deſignatõe: ut ad exponen-
dã paſſiõis eius crucíſq; rõem poſſi; puenire: quo iãdudũ feſti-
nat oratio. Virtutes eius fuerũt quas Apollo portẽtificas appel
lauit: ꝙ quacũq; iter faciebat ęgros ac debiles & omni morboꝝ
genere laborãtes uno uerbo: unoq; momẽto reddebat ĩcolumes
adeo ut mẽbris oĩbus capti recęptis repẽte uirib⁹ roborati ipi le
ctulos ſuos reportarẽt: in qb⁹ fuerãt pauloante delati. Claudis
uero ac pedũ uicio aflictis: nõ mõ gradiendi ſ; etiã currẽdi da-
bat facultatẽ. Tũ quorũ cęca lumĩa in altiſſimis tenebris erãt: eo
rũ oculos in pſtinũ reſtituebat aſpectũ. Mutoꝝ quoq; linguas ĩ
eloqũ ſermonẽq; ſoluebat. Itẽ ſurdoꝝ patefactis aurib⁹ inſinua
bat auditũ: pollutos ac aſperos maculis repurgabat. Et hęc oĩa
nõ manib⁹ aut aliq̃ medela: ſ; uerbo ac iuſſiõe faciebat. ſicut etiã
Sibylla prędixerat. πάντα λόγω πράττων πάσαντε νόσ-
ον θεραπεύων. ideſt omnia uerbo agẽs: oẽm infirmitatẽ curãs.
Nec utiq; mirũ ꝙ uerbo faciebat mirabilia: cũ ipſe eẽt dei uerbũ
cęleſti uirtute ſubnixũ. Nec ſatis fuit ꝙ uires imbecillib⁹ redde
ret: ꝙ debilib⁹ integritatẽ: ꝙ ęgris & lãguẽtib⁹ ſanitatẽ: niſi etiã
mortuos ſuſcitaret: uelut e ſomno ſolutos ad uitãq; reuocaret.
Quę uidentes tũc iudęi dęmoniaca potẽtia fieri arguebãt: cum

omnia ſic futura ut facta ſunt: arcanę illoꝝ litterę cõtinerẽt. Le-
gebant quippe tũ alioꝝ ꝓphetaꝝ: tũ Iſaię uerba dicẽtis. Confor
tamini manus reſolutę & genua debilia conſolamini. Qui eſtis
puſilli animi nolite timere: nolite metuere: dñs noſter iudiciũ re
tribuet: ipſe ueniet & ſaluos faciet nos. Tũc aperient̃ oculi cęco-
rũ: & aures ſurdorum audiẽt. Tũc ſaliet claudus ſicut ceruus: &
plana erit lingua mutoꝝ: ꝙ rupta eſt in deſerto aqua: & riuus in
terra ſiteniti. Sed & Sibylla eadẽ cecinit his uerſibꝰ. νεκρῶν δὲ
ἀνάστασις ἔσται: καὶ χωλῶν δρόμος ὠκύς: καὶ κοφὸς ἀκο
ύσει καὶ τυφλοὶ βλέψουσι λαλήσουσιν οὐ λαλέοντες
Ideſt mortuoꝝ aũt ſurrectio erit: & claudoꝝ curſꝰ uelox: ſurdꝰ
audiet: cęci uidebũt: loquent̃ nõ loquẽtes. Ob has eiꝰ uirtutes &
ỏpa diuina cũ magna illũ mltitudo ſequeret̃ uł debiliũ uel ęgro
toꝝ: uel eoꝝ q curãdos ſuos offerre cupiebãt aſcẽdit ĩ mõtẽ quẽ
dã deſertũ ut ibi adorarꝫ: ubi cũ triduo moraret̃: ac fame popu
lus laboraret: uocauit diſcipulos quęrẽs quãtos ſecũ cibos geſta
rẽt. At illi qnqꝫ panes & duos piſces in pera ſe habere dixerunt.
Afferri ea iuſſit ac multitudinẽ ꝑ qnq̃genos diſtributã diſcũbe
re. Qđ cũ diſcipuli faciũt: frãgebat ipſe panẽ minutatim carnẽqꝫ
piſciũ cõminuebat: & utraqꝫ in manibꝰ eiꝰ augebant̃. Et cũ appo
ni illa populo diſcipulis imperaſſet: ſaturata ſũt qnqꝫ milia ho
minũ: & inſuꝑ duodecim cophini de reſiduis fragmĩbꝰ ĩpleti.
Quid aut dici aut fieri põt mirabilꝰ! At id Sibylla futurũ ceci-
nerat olĩ his uerbis. ἐν ἄρτοις ἅμα πέντε καὶ ἰχθύεσι δοιοῖ-
σιν ἀνδρῶν χιλιάδας ἐν ἐρήμῳ πέντε κορέσει τὰ περι
σσεύοντα δαβῶν μετακλάσματα δώδεκα πληρώσει
κοφίνους εἰς ἐλπίδα πολλῶν. Ideſt panibꝰ ſił qnqꝫ & pi-
ſcibꝰ duobꝰ: hoĩuꝫ milia ĩ heremo qnqꝫ ſaciabit: & reliqas tollẽs
duodecĩ cophinos ĩplebit in ſpẽ multoꝝ. Quęſo qd hic potue
rit ars magica moliri: cꝰ peritia ad nihil aliud q̃ circũſcribẽdos
oculos ualꝫ: Itẽ ſeceſſurꝰ orãdi gr̃a ſicut ſolebat in montẽ: pręcę
pit diſpulis ut nauiculã ſumerẽt ſeqꝫ pręcederẽt. At illi urgente
iam ueſpere profecti: contrario uento laborare coeperũt. Cũqꝫ
iam medium fretum tenerent: tum pedibus mare ingreſſus con-
ſecutus eſt eos tanq̃ in ſolido gradiens: non ut poetę Orionem
mentiuntur in pelago incedentem: qui diuerſa corporis parte:
humero ſupeminet undas. Et rurſus cũ obdormiuiſſet in naui

& uent⁹ uſq₃ ad extremū ꝑiculū ſęuire coepiſſet: excitat⁹ e ſōno ſilere ꝑtin⁹ uentū iuſſit & fluct⁹q maximi ferebant̃ congeſcere: ſtatimq₃ ſub uerbo eius trāquillitas inſecuta eſt. Mentiuntur for taſſe lr̄ę ſancte docētes tātā fuiſſe in eo ptātē: ut impio ſuo coge ret uētos obſeq: maria ſeruire: morbos cedere: inferos obędire. Quid qđ eędē Sibyllę carmīb⁹ ſuis añ docuerūt: q̄rū una (cuius ſupra fecim⁹ mētōe₃) ſic ait. τούσ ἀνέμουσ παύσει ἐν λόγω: ϛρώσει δέ θάλασσαν μαινομένην ἐν ποσίν εἰρήνησ πίϛει τε πατήσασ. ideſt uentos cōpeſcet: ſternet aūt inſanū mare pe dibus pacis fideq₃ calcās. Et rurſus alia q̄ dicit. κύματα πεζεύ σει. νόσον ἀνθρώπων ἀπολύσει. ζήσει τεθνηώτασ ἀπώ σεται ἄλγεα πολλοῖσ ἐκ μιάσ πηγήσ ἄρτου κόροσ ἔσσε ται ἀνδρῶν. Ideſt fluct⁹ ꝑambulabit: morbos hominū reſol uet: uiuificabit mortuos: arcebit dolores a multis. Ex uiuo autē fonte panis ſacietas erit uiris. His teſtimoniis qdā reuicti: ſolēt eo cōfugere: ut aiant nō illa eſſe carmīa Sibyllina: ſed a nr̄is ficta atq₃ cōpoſita: qđ ꝑfecto nō putabit q Ciceronē Varronēq₃ lege rit: alioſq₃ ueteres q Eritbręā Sibyllā cęteraſq₃ cōmemorāt: ex q̄ rū libris iſta exēpla ꝑferim⁹: q anctores obierūt anteq̄ Chriſt⁹ ſecūdū carnē naſceret̃. Veꝝ nō dubito: qn illa carmīa prioribus temporib⁹ ꝑ delira mēto ſint habita: cū ea nemo intelligeret. De nūciabāt enī mōſtruoſa q̄dā miracula: quoꝝ nec rō nec tēp⁹ nec auctor deſignabat̃. Deniq₃ Eritbręa fore ait: ut diceret̃ inſana & mēdax. Ait eni₃ φήσουσι σιβύλλην μαινομένην ψεύϛριαν ἐπὶ ἄν δέ γένηται ἅπαντα τηνίκα μου μνήμην ποιήσετε καί οὐκέτι μὲ οὐδείσ μαινομένην φήσει τήν θεού μεγάλοιο προφήτιν. i. dicent inſanā uatē & mēdacē. Cū aūt fa cta fuerīt uniuerſa: tū mei meminerīt: neq₃ me iam qſq̄ mēdace₃ dicet: dei magni ꝑphetā. Latuerūt igit̃ multis ſęculis: poſtea ue ro aīaduerſa ſunt quę Chriſti natiuitas & paſſio patefecit arca na: ſicut etiā uoces ꝑphetaꝝ: q̄ cū ꝑ annos mille qngentos uel eo amplius lectę fuiſſent a populo iudęoꝝ: nec tn̄ intellectę ſunt ni ſi poſtq̄ illas Chriſt⁹ & uerbo & opib⁹ interꝑtat⁹ eſt. Illū enī ꝓ phetę annūciauerunt: nec ullo mō poterāt q̄ illi loq̄bant̃ intelli gi: niſi fuiſſent uniuerſa cōpleta.

Capitulū. xvi. De paſſione Chriſti quę iudęis eſt ſcandalo & ſtulticię gentibus: quomodo ſummam uirtutē cōtineant:

& ueram & ſingularem ſapientiam & ueritatem ſicut prophetę
fuerunt pręlocuti.

VEnio nūc ad ipſa; paſſionē quę uelut opprobrium nobis obiectari ſolet: qđ & hominē: & ab hominib⁹ īſigni ſupplicio affectū & excruciatū colam⁹: ut doceā eā ipſa; paſſionē a deo cū magna & diuina rōe ſuſceptā: & in ea ſola & uirtutē & ueritatē & ſapiētiā cōtineri. Neq; enī ſi beatiſſim⁹ in terra fuiſſ; & ꝑ omnē uitam in ſumma foelicitate regnaſſet: qſq̄ illū ſapiēs aut deū crediſſet: aut honore diuino dignū iudicaſſet: qđ faciunt uere diuinitatis expertes: q caducas opes: & fragilē potentiā & alieni beneficij bona non tantum ſuſcipiūt: ueꝝ etiā cōſecrāt: & ſcientes memorię mortuoꝝ deſeruiunt: fortunam iam extinctam colentes: quā ne uiuā qdem pręſentēq; ſapientes colēdā ſibi unq̄ putauerūt. Nec enī pōt aliqd in rebus terręnis eſſe uenerabile cęloq; dignum: ſed ſola eſt uirtus: ſola iuſticia: quę pōt ueꝝ bonū & cęleſte & ꝑpetuum iudicari: q; nec datur cuiq̄ nec auferetur: qua uirtute ac iuſticia quoniam Chriſtus inſtructus uenit in terrā: immo uero quoniā ipſe eſt uirt⁹: & ipſe iuſticia deſcēdit: ut eā doceret hominēq; formaret. Quo magiſterio ac dei legatione ꝑfunct⁹ ob eā ipſam uirtutē: quā ſimul & docuit & fecit ab omnib⁹ gentib⁹ & meruit & potuit deus credi. Ergo cū magn⁹ populus ad eū uel ob iuſticiā quā docebat: uel ob miracula quę faciebat ſubinde cōflueret: & pręcępta eius audiret: & a deo miſſu; deiq; filiū crederet: tū primiores iudęoꝝ & ſacerdotes & ira ſtimulati: q; ab eo tanq̄ peccatores increpabant: & inuidia deprauati: q; cōfluente ad eū multitudine cōtēni ſe ac deſeri uidebāt: & q; caput ſceleris illoꝝ fuit ſtulticia & errore cęcati: & immemores pręcęptorū cęleſtium ac ꝓphetaꝝ coierunt aduerſus eum impiūq; cōſiliū de eo tollendo cruciādoq; coeperunt: qđ & ꝓphetę multo ante deſcripſerāt. Na; & Dauid in principio pſalmoꝝ ſuoꝝ ꝓuidens in ſpiritu quātū facinus admiſſuri eſſent beatū eſſe ait: q nō abierit in cōſilio impioꝝ. Et Salomon in libro ſapiētię his uerbis uſus eſt. Circūueniam⁹ iuſtū: qm̄ inſuauis eſt nobis: & exprobrat nobis peccata legis: ꝓmittit ſe ſcientiam dei habere: & filiū dei ſe nominat: factus eſt nobis in traductione; cogitationū noſtrarū: grauis eſt nobis etiā ad uidendum: quoniam diſſimilis eſt alijs uita illius: & immutatę ſunt uię illius:

tanq̃ nugaces exiſtimati ſumꝰ ab eo: & cõtinet ſe a uijs noſtris: q̃ ſi ab immũditijs: & prefert nouiſſima iuſtoꝝ: & gloriant̃ ſe habere prẽꝫ deũ. Videamꝰ ergo ſi ſermones illiꝰ ueri ſunt: & tẽtemus q̃ uẽtura ſunt illi cõtumelijs & tormẽtis: interrogemꝰ eũ ut ſciamꝰ reuerẽtiã illiꝰ: & ꝓbemus patiẽtiã illiꝰ: morte turpiſſima cõdẽnemꝰ eũ. Hęc cogitauerũt & errauerunt. Excęcauit enĩ illos ſtulticia ipoꝝ: & neſcierũt ſacramẽta dei. Nõne ita deſcripſit nefariũ illud cõſiliũ ab impijs initũ cõtra deũ: ut plane interfuiſſe uideat̃. Atq; a Salomone q̧ hęc cecinit uſq; ad id tẽpus quo geſta res eſt: mille ac decẽ ãni fuerũt. Nihil nos fingimꝰ nihil addimꝰ: habebãt hęc q̧ fecerũt: legebãt in quos hęc dicta ſunt: ſ; & nunc hęredes noĩs & ſceleris illoꝝ: habẽt & dãnatõem ſuã ꝓphetarũ uoce prędictã: & quotidianis lectionibꝰ pſonãt. Hęc aliquãdo in cor ſuũ quę pars eſt: & ipſa dãnatõis admittũt ĩcrepiti. Ergo ſępe a Chriſto iudęi exprobãte illis peccata & ĩiuſticias: & a populo pene deſerti cõcitati ſunt ad eũ necãdũ: cuiꝰ rei audaciã illis dedit humilitas eiꝰ. Nã cũ legerẽt cũ quãta uirtute & claritate filius dei uẽturus eſſet e cęlo: Ieſum aũt cernerẽt humilẽ: quietũ: ſordidũ: & informẽ: nõ credebãt filium dei eſſe: ignorãtes duos aduẽtꝰ eiꝰ a ꝓphetis eſſe prędictos: primũ in humanitate carnis obſcurũ: ſecũdũ in fortitudine maieſtatis manifeſtũ. De primo Dauid ĩ pſalmo ſeptuageſimoprimo ſic ait. Deſcẽdet ſicut pluuia in uellus: & oriet̃ in diebꝰ eius iuſticia: & abundantia pacis donec extollatur luna. Sicut enĩ pluuia ſi deſcendat in uellus: aĩaduerti nõ põt: q; ſtrepitum non facit: ita Chriſtum in terram ſine cuiuſq̃ ſuſpitione uentuꝝ eſſe dixit: ut iuſticiam doceret & pacem. Iſaias quoq; ita tradidit. Domine q̧s credidit auditui noſtro: & brachium domini cui reuelatum eſt? Anũciauimꝰ coraꝫ ipſo ſicut pueri: & ſicut radix in terra ſitiẽti: non eſt figura eius neq; claritas: & uidimꝰ illum & non habuit figurã neq; decorẽ ſed figura eius ſine honore: & deficiẽs pręter cęteros hoĩes hõ in plaga poſitꝰ eſt ſciẽs ferre ĩbecillitatẽ: q; auerſus eſt & non eſt cõputatus. Hic peccata noſtra portat & pro nobis dolet: & nos putauimus ipſum eſſe in dolore & in plaga & in uexatione: ipẽ aũt uulneratus eſt ꝓpter facinora noſtra: & infirmatus eſt ꝓpter peccata noſtra: doctrina pacis noſtrę ſup illum: liuore eius nos ſanati ſumꝰ: oẽs nos ſicut oues errauimus & deus tradidit illuꝫ

pro peccatis noſtris. Et Sibylla eodē modo locuta eſt. οἰκτρὸσ ἄτιμοσ ἄμορφοσ ἐν οἰκτοῖσ ἐλπίδα δώσει .i. miſerabilis ignominioſus īformis ut miſerabilib⁹ ſpe; prębeat: ꝑpt hāc humilitatē deū ſuū nō agnoſcētes: inierūt cōſiliū deteſtādū: ut priuarēt eū uita: q ut eos uiuificar; aduenerat.

Capi. xvij. Quod calūniati ſunt eū q̃ſi legis deſtructorē. Et qd pręfigurauerit circūciſio. Et q̃re in illo iuſſa ſit fieri membro. Et q̃re ꝓhibitū ſit carne ſuilla ueſci.

SEd irę atq; inuidię ſuę quā in cordib⁹ ſuis gerebāt int⁹ incluſa: alias cauſas pręferebāt ꝙ legē dei p Moyſen tradita; ſolueret: idest ꝙ ſabbatis nō uacaret operās in ſalutē hominū: ꝙ circūciſionē uacue facer;: ꝙ abſtinētiā ſuillę carnis auferret. In quibus rebus iudaicę religionis ſacramenta cōſiſtunt. Ob hęc itaq; cętera ꝑs populi quę nondū ad Chriſtū ſeceſſerat a ſacerdotib⁹ incitabaṫ: ut p uim iudicaret eum ꝙ legem dei ſolueret: cū hoc ille nō ſuo iudicio ſed ex dei uolūtate: ut ſecundū prędicta facer; ꝓphetarū. Micheas enī nouā legem datuꝝ denunciauit hoc mō. Lex de ſyon: & ſermo domini ex hieruſalē: & iudicabit inṫ plurimos populos & reuincet: & diriget ualidas nationes. Illa eni; prior lex quę p Moyſen data eſt: non in monte ſyon: ſed in mōte oreb data eſt: quā Sibylla fore ait ut a filio dei ſolueret̃ oſtēdit ἀλλ᾽ ὅτε ἂν ταῦτα ἅπαντα τελειωθῇ ἅπερ εἶπον εἰσ αὐτὸν πᾶσ λύσεται νόμοσ. Ideſt ſed quando hęc ꝑfecta erūt quę dixi in ipſu; omnis lex ſoluet̃. Sed & ipſe Moyſes per que; ſibi datam legem dum ꝑtinaciter tuetur exciderunt a deo: ſ; deum non agnouerunt: prędixerat fore ut propheta maxim⁹ mitteretur a deo: qui ſit ſupra legē: q uoluntatem dei ad homines ꝑferat. In deuteromio ita ſcriptū reliquit. Et dixit domin⁹ ad me Prophetā excitabo eis de fratribus eoꝝ ſicut te: & dabo uerbu; meū in os eius: & loquetur ad eos ea quę pręcępero ei: & quiſqs nō audierit ea quę loquetur ꝓpheta ille in nomine meo: ego uindicabo in eum. Denūciauit ſcilicet domin⁹ p ipſu; legifeꝝ ꝙ filium ſuū: ideſt uiuā pręſentemq; legē miſſurus eſſ;: & illam ueterem per Moyſen datā ſoluturus: ut denuo per eū qui eſſet ęternus: legem ſanciret ęternam. Itē de circūciſione ſoluenda Iſaias ita ꝓphetauit. Hęc dicit domin⁹ uiris Iuda qui habitāt in hieruſalē. Reuocate inter uos nouitatē: & ut ne ſeminaueritis ī ſpinis.

Circũcidite uos dño deo ueſtro: & circũcidite ꝓputiũ cordis
ueſtri:ne exeat ira mea ſicut ignis:& nõ ſit q extinguat. Itẽ Moy
ſes. Ipſe in nouiſſimis dieb⁹ circũcidet deus cor tuũ ad dñm de
um tuũ amãdũ. Itẽ Ieſus Naue ſucceſſor ei⁹. Et dixit dñs ad Ie-
ſuꝫ:fac tibi cultellos petrinos nimis acutos:& ſede & circũcide
ſecũdo filios iſrael. Secũdã circũciſionẽ futurã eẽ dixit: nõ car-
nis ſicut fuit ꝑma q̃ etiã nũc iudei utũt:ſꝫ cordis ac ſpũs quã tra
didit Chriſt⁹ q fuit uerus Ieſus. Non enĩ ꝓpheta ſic ait. Et dixit
Ieſus ad me:ſꝫ ad Ieſuꝫ ut oſtenderet ꝙ non de eo loq̃ret: ſed de
Chriſto ad quẽ tunc deus loq̃bat. Chriſti enĩ figurã gerebat ille
Ieſus:q cũ ꝑmũ Auſes uocaret:Moyſes futura preſentiẽs iuſſit
eũ Ieſum uocari:ut dux militię delect⁹ eſſet aduerſus Amalech
q oppugnabat filios iſrael:& aduerſariũ debellaret ꝑ noĩs figu-
rã:& populũ in terrã ꝓmiſſionis induceret. Et iccirco etiã Moy
ſi ſucceſſit:ut oſtenderet nouã legem ꝑ Chriſtum Ieſum datam
ueteri legi ſucceſſurã quę data ꝑ Moyſẽ fuit. Nã illa carnis circi-
cũſio caret utiq; rõe:ꝙ ſi deus uellet ſic a principio formaſſꝫ ho
minẽ ut ꝑputiũ nõ haberet:ſed hui⁹ ſecũdę circũciſionis figura
erat:ſignificãs nudãdũ eſſe pectus:ideſt aperto & ſimplici cor
de oportere nos uiuere:qm̃ ps illa corporis quę circũcidit habet
quãdã ſimilitudinẽ cordis & eſt pudenda. Et ob hãc cauſaꝫ de⁹
nudari eã iuſſit:ut hoc argumẽto nos admoneret: ne inuolutuꝫ
pect⁹ haberem⁹:ideſt ne q̃d pudẽdũ facin⁹ intra cõſcientię ſecre-
ta uellemus. Hęc eſt cordis circũciſio de q̃ ꝓphetę loquunt:quã
deus a carne mortali ad aĩam trãſtulit:quę ſola mãſura eſt. Vo
lẽs enĩ uitę ac ſaluti noſtrę ꝓ ęterna ſua pietate cõſulere: poenitẽ-
tiã nobis in illa circũciſiõe ꝓpoſuit:ut ſi cor nudauerimus: ideſt
ſi peccata cõfeſſi:ſatis deo fecerimus:ueniã cõſequamur: quę cõ
tumacibus & admiſſa ſua celantibus denegatur ab eo:q nõ faciẽ
ſicut hõ ſꝫ ĩtima & arcana pectoris intuet. Eodẽ etiã ſpectat car
nis ſuillę interdictio:a q̃ cũ deus abſtinere iuſſit: id potiſſimuꝫ
uoluit intelligi:ut ſe a peccatis atq; ĩmũdicijs abſtinerẽt. Eſt eniꝫ
lutulẽtũ hoc aĩal & ĩmũdũ:nec unq̃ cęlũ aſpicit:ſed in terra to-
to corpe ꝓiectũ:& ore uẽtri ſemꝑ & pabulo ſeruit:nec ullũ aliũ
dũ uiuit pręſtare uſuꝫ põt ſicut cęterę aĩantes:q̃ uel ſedẽdi uehi-
culũ ꝓſtant uel in cultib⁹ agroꝝ iuuãt:uel plauſtra collo trahũt:
uel onera tergo geſtãt:uel indumenta ex uellis ſuis exhibent: uel

copia lactis exuberāt: uel cuſtodiēdis domib⁹ īuigilāt. Inᵉ dixit ergo ne porcina carna uterēt. i. ne uitā porcoꝝ imitarēt: q ad ſolā mortē nutriunt: ne uentri ac uolūtatib⁹ ſeruiētes: ad faciēdam iuſticiā inutiles eſſent: ac morte afficerent. Itē ne ſe foedis libidinib⁹ immergerēt ſicut ſus quę ſe coeno ingurgitat: uł ne terręnis ſeruiāt ſimulacbris ac ſe luto inqnēt. Luto enī ſe obliniūtq deos ideſt q lutū terrāq; uenerant: ſic uniuerſa pręcępta legis iudaicę ad exhibendā iuſticiā ſpectāt: qm̄ p ambagē data ſunt: ut p carnaliū figurā ſpūalia noſcerent.

Capi. xviij. Quę cā & qs fuerit ordo dominicę paſſionis: & qbus ſit pręnūciata oraculis.

CVm igit ea quę de⁹ uoluit fieri: queq; p pphetas ſuos mltis ſęculis ante prędixit Chriſt⁹ impleret: ob ea incitati & diuinas lr̄as neſciētes coierūt: ut deū ſuū cōdēnarēt. Quod cu; ſciret futuꝝ ac ſubinde diceret oportere ſe pati ac inᵉfici p ſalute mltoꝝ: ſeceſſit tn̄ cū diſcipulis ſuis: nō ut uitaret qd neceſſe erat ppeti ac ſuſtinere: ſ; ut oſtēderet ꝙ ita fieri oporteret in omni pſecutione: ne ſua qs culpa incidiſſe uideat: ac denūciauit fore: ut ab uno eoꝝ pderet. Itaq; Iudas pręmio illect⁹ tradidit filiū dei iudęis: at illi cōprebēſu; ac pontio pilato: q tūc legat⁹ ſyriā regebat: oblatū cruci affigi poſtulauerūt: obijciētes ei nihil aliud niſi ꝙ diceret ſe filiū dei eſſe regē iudęoꝝ. Item ꝙ dixerat ſoluere ſe hoc tēplū qd ędificatū eſt ānis q̄dragintaſex: ego illud ſine manib⁹ in triduo reſuſcitabo: ſignificās breui futurā paſſionē ſuā: & ſe a iudęis inᵉfectū tertio die reſurrecctuꝝ. Ipſe erat ueru; dei tēplū: ac uoces ei⁹ tāq̄ infauſtas & īpias inſectabant. Quę cū pilatus audiſſet: & ille in defenſiōe; ſui nihil dicer;: pnūciauit nihil in eo dānatōe dignū uideri. At īiuſtiſſimi accuſatores cū populo quē incitauerāt ſbclamare cęperūt: & crucē ei⁹ uiolētis uocib⁹ flagitare. Tū Pōti⁹ & illoꝝ clamorib⁹ & Herodis tetrarchę īſtigatōe metuētis ne regno pelleret uict⁹ eſt: nec tn̄ ipſe ſententiā ptulit: ſed tradidit eū iudęis: ut ipi de illo ſecūdū legē ſuā iudicarēt. Duxerūt ergo eū flagellis uerberatū: & pri⁹ q̄ cruci affigerēt illuſerūt: indutū enī coloris punicei ueſtē ac ſpinis coronatū q̄ſi regē ſalutauerūt: & dederunt ei cibū fellis & miſcuerunt ei aceti potionem. Poſt hęc cōſpuerūt in faciē ei⁹: & palmis cęciderunt. Cūq; ipſi carnifices de ueſtimētis eius contēderent ſortiti ſunt

inter ſe de tunica ac pallio. Et cū hęc oīa fierēt nullā uocē ex ore
ſuo tanq̄ ſi mutus eſſet emiſit: tū ſuſpēderūt inter duos noxios
mediū: q ob latrocinia dānati erāt: cruciq; affixerūt. Quid ego
hic in tanto facinore deplorem? Aut qb⁹ uerbis tātū neſas conq̄
rar? Nō enī gabianā crucē deſcribim⁹: quā. M. Tul. uniuerſę elo-
quētię ſuę uerbis ac uirib⁹ uelut effuſis toti⁹ ingenij fontib⁹ ꝑſecu
tus ē: facin⁹ indignū eē ꝓclamās: ciuē romanū cōtra oēs leges in
cruce eē ſblatū. Qui q̄uis innocēs fuerit: & illo ſupplicio īdign⁹
mortalis tñ & ab hoīe ſceleſto q iuſticiā ignoraret affectus eſt.
Quid de h⁹ crucis indignitate dicem⁹: ī q̄ de⁹ a cultorib⁹ dei ſu-
ſpēſus: atq; ſuffixus eſt? Quis tā facūdus & tāta rerū ūborūq; co-
pia īſtruct⁹ exiſtet: q̄ ořo tātę affluētię ubertate decurrēs: ut illā
crucē merito deploret: quā mūdus ipe & tota elemēta luxerunt?
Hęc aūt ſic futura fuiſſe & ꝓphetarū uocib⁹ & Sibyllinis carmini
bus denūciatū ē. Apud Iſaiā ita ſcriptū īuenit̃. Nō ſū cōtumax
neq; cōtradico: dorſū meū poſui ad flagella: & maxillas meas
ad palmas: faciē aūt meā nō auerti a foeditate ſputorū. Similr̃ Da
uid ī pſal. xxxiiij. Cōgregata ſūt ſup me flagella & ignorauerūt
diſſoluti ſūt nec cōpūcti ſūt: tēptauerāt me deriſerūt deriſu: &
ſtriderūt dētib⁹ ſuis ſup me. Sibylla quoq; eadē futura mōſtra-
uit. εἰσ ἀνόμουσ χεῖρασ καὶ ἀπίςων ὕςερον ἥξει Δώσουσ ι
δὲ θεῷ ῥαπίσματα χερσὶν ἀνάγνοισ καὶ ςόμασι μιαροῖ
σι. πτύσματα φαρμακόεντα Δώσει δὲ εἰσ μάςιγασ ἁπ
λῶσ ἁγνὸν τότε νῶτον. Ideſt in man⁹ iniq̄s & īfideliū poſtea
ueniēt: dabūt deo alapas manib⁹ īceſtsi: & orib⁹ īmūdis expuēt
ſaliuas uenenoſas: dabit aūt ī uerbera oīo īnocēs dorſū. Itē de
ſilētio eius ꝙ uſq; ad mortē ꝑtinacit̃ tenuit. Iſaias ſic locut⁹ eſt.
Sicut ouis ad īmolādū ductus ē: & ſicut agnus corā tōdētibus
ſine uoce ſic nō aperuit os ſuū. Et Sibylla ſupradicta. καὶ κολα
φιζόμενοσ σιγήσει μήτισ ἐπιγνῷ τίσ λόγοσ ἢ πόθεν ἦλθεν
φθιμένοισι λαλήσει καὶ ςέφανον φορέσει τὸν ἀκάνθινον
Latinę aūt. i. & colaphos accipiēs tacebit: ne qs agnoſcat ꝙ ūbū
& unde uenit: ut mortuis loq̄t̃: & coronā portabit ſpineā. De ci
bo uero & potu quē anteq̄ eū figerēt illi obtulerūt. Dauid ī pſal.
lxviij. ſic ait. Et dederūt in eſcā meā fel: & in ſiti meo potauerūt
me aceto. Idē hoc futurū etiam Sibylla cōcionata eſt. εἰσ δὲ τὸ
βρῶμα χολὴν. καὶ εἰσ δίψαν ὄξοσ ἔδωκαν τῆσ ἀφιλο-

ξενίησ ταῦτην. Δείξουσι τράπε̄ζαν. Ideſt in cibū aūt fel: &
in ſitī acetū dederūt: in hoſpitalitatis hāc mōſtrabāt mēſam. Et
alia Sibylla iudeā terrā his uerbis increpat. ἀυτὴ γάρ σὺ ἄφρων
τὸν σὸν θεὸν ὀυκ ἐνόησασ παίζοντα θνητοῖσι νοήμασιν
ἀλλὰ κἀκάνθαισ ἔστεψασ στεφάνω φοβερήν τε χολὴν ἐκέ-
ρασασ. i. Ipſa enim ſtulta deū tuū nō cognouiſti ludētē morta
lib⁹ mētib⁹: ſ; ſpinis corōaſti corōa horridūq; fel miſcuiſti. Fo
aūt ut iudei man⁹ dederūt deo ſuo eūq; interficerēt: teſtimonia ꝓ
phetaꝝ hęc anteceſſerūt. Apud Eſdrā ita ſcriptū eſt. Et dixit Eſ
dras ad populū. Hoc paſcha ſaluator nr̄ ē & refugiū nr̄m cogi-
tate: & aſcēdat ī cor ur̄m qm̄ habem⁹ eū humiliare in ſigno: &
poſt hęc ſperabim⁹ in eū ne deſerat̄ hic loc⁹ ī ęternū tp̄s dicit do
min⁹ de⁹ uirtutū. Si nō credideritis ī eū neq; exaudieritis ānūcia
tōe; ei⁹: eritis deriſio in gētib⁹: unde apparet iudęos nullā aliam
ſpē ſe habere: niſi ſe abluerīt a ſanguīe: nec ſperauerīt in eū ipſu;
quē necauerīt. Iſaias cū facin⁹ eoꝝ deſignat dicit. In hūilitate iu-
diciū ei⁹ ablatū ē. Natiuitatē qs enarrabit: qm̄ auferet̄ a terra uita
ei⁹: a facinorib⁹ ppl̄i mei abduct⁹ ē ad mortē: & dabo malos ꝓ
ſepultura ei⁹: & diuites ꝓ morte ei⁹: q; facin⁹ nō fecit: neq; inuēt⁹
eſt dol⁹ in ore ei⁹: ꝓpterea hēditabit mltos: & fortiū diuid; ipē
ſpolia: propterea q; tradit⁹ eſt ad mortē: & int̄ facinoroſos de-
putat⁹ eſt: & ipē peccatū multoꝝ ptulit & ꝓpt facinora illoꝝ tra
ditus eſt. Dauid quoq; in pſalmo. xciii. Captabūt ī aīa & ſangui
nē īnocētē cōdēnabūt: & fact⁹ eſt mihi dn̄s in refugiū. Et Hiere-
mias. Dn̄e ſignifica mihi & cognoſcā: tūc uidi meditatōes eoꝝ
ego ſicut agn⁹ ſine macula pduct⁹ ſu; ad uictimā: ī me cogitaue
rūt cogitatōe; dicētes. Venite mittam⁹ lignū ī panē ei⁹ & erada
m⁹ e t̄ra uitā ei⁹: & nomē ei⁹ nō erit ī memoria āpli⁹. Lignū aūt
crucē ſignificat & panē corp⁹ ei⁹: q; ipē ē cib⁹ & uita boīu; q cre
dūt ī carnē quā portauit & ī cruce q̄ pepēdit: de q̄ tn̄ aptius ipſe
Moyſes ī deuteronoīo ita p̄dicauit. Et erit pēdēs uita tua an̄ ocu
los tuos: & timebis die ac nocte: nō credes uitę tuę. Idē rurſus ī
numeris. Nō q̄ſi hō de⁹ ſuſpēdit̄: neq; q̄ſi filiᶜ hōis minas patit̄.
Zacharias etiā ſic tradidit. Et ītuebūt ī me quē trāſfixerūt. Item
Dauid ī pſal. xxi. Effoderūt man⁹ meas & pedes meos: dinume
rauert̄ oīa oſſa mea. Ipi aūt cōtēplati ſūt & uidert̄ me: diuiſert̄ ſi
bi ueſtimēta mea: & ſr̄ ueſtē meā miſert̄ ſortē. Quę utiq; ꝓphetā

nō de ſe locut⁹ ē:fuit.n.rex & nūq̄ illa ꝑpeſſus ē.Spūs dei ꝑ illuꝫ
loquebaᵗ:q fuerat illa paſſur⁹poſt ānos mille & q̄nquagīta.Tot
enī colligūᵗ āni a regno Dauid uſq; ad crucē Chriſti.Sꝫ & Salo-
mon fili⁹ei⁹ q bieroſolymā cōdidit:eā ipaꝫ ꝑiturā eē ī ultionem
ſanctę crucis ꝓphetauit·Q đ ſi auertimini a me dicit dn̄s:& nō
cuſtodieritis ueritatē meā:reĳciā iſrabel a terra quā dedi illis: &
domū bāc:quā edificaui illis ī noīe meo ꝓiiciā illā exoīb⁹:et erit
iſrabel ī ꝑditionē & ī opprobriū populo:& domus bęc erit de
ſerta:& oīs q trāſierit ꝑ illā admirabiᵗ: & dicet ꝓpᵗ quā rē fecit
dn̄s terrę buic & domui buic bęc mala!Et dicēt ꝙ reliquerūt do
minū deū ſuū:& ꝑſecuti ſūt regē ſuū dilectiſſimū deo:& cruci
auerūt illū ī būilitate magna:ꝓpᵗ bᵒ īportauit illis de⁹ mala bęc.

Ca.xix. De miracul'q̄ ī paſſiōe dn̄i cōtigerūt:et de ſepultura
et reſurrectōe.Et a qb⁹teſtimonĳs ꝓpbetaꝝ fides roboreᵗ iſtoꝝ.

QVid āpli⁹ de facinorib⁹ iudęoꝝ dici pōt:q̄ excęcatos tū fu
iſſe atq; īſanabili furore correptos:q bęc q̄tidie legētes neq;
ītellexerūt:neq; qn facerēt cauē uoluerunt.Suſpēſus igiᵗ atq; affi
xus exclamauit ad dn̄ꝫ uoce magna:& ultro ſpūm poſuit.Eadē
bora terremot⁹ fact⁹ ē:& uelū tēpli qđ ſeꝑabat duo tabernacula
ſciſſū ē ī duas ꝑtes: & ſol repēte ſbduct⁹ ē:& ab bora ſexta uſq;
ad borā nonā tenebrę factę ſūt.Qua de re Amos ꝓpbeta teſtaᵗ.
Et erit ī die illo dicit dn̄s occidet ſol meridie:& tenebrabiᵗ dies
lucis:& cōuertā dies feſtos ueſtros ī luctum:& cantica ueſtra ī la
mentationē.Itē Hieremias.Exterrita ē q̄ parit & tęduit aīam:&
ſbiuit ſol ei cum adbuc medi⁹dies eēt:cōfuſa ē & maledicta:reli
quos eoꝝ in gladiū dabo in conſpectu inimicoꝝ eoꝝ.Et Sibylla
ναοῦ δ' ἐσχισθήσεται πέτασμα καί ἤματι μέσῳ νὺξ ἔσται
σκοτόεσσα πελώριος ἐν τρισίν ὥραις. Ideſt tēpli uero ue-
lum ſcindetur:& medio die nox tenebroſa nimis tribus boris:
cū bęc facta eſſent ne ꝓdigĳs q̄dem cęleſtibus facinus ſuū intel-
ligere querūt.Sed quoniā prędixerat ſe tertio die ab īferis reſur-
rectuꝝ:metuentes ne a diſcipulis ſurrepto & amoto corꝑe uni
uerſi reſurrexiſſe eū crederēt:& fieret mlᵗo maior in plebe cōfu
ſio.Detraxerunt eum cruci et cōcluſū in monumēto firmiter mi
litari cuſtodia circūdederūt. Veꝝ tertio die an̄ luceꝫ terremotu
facto repente patefactū ē ſepulcbrū:& cuſtodib⁹quos attonitos
obſtupefecerat pauor nibil uidentibus : integer a ſepulcbro ac

uiuus egreſſus in galileā ꝓfectꝰ ē: ut diſcipulos ſuos ꝗreret. In ſe pulchro uero nihil repertū ē niſi exuuię: qbꝰ inuolutū corpꝰ īclu ſerant. Illū aūt apud īferos nō remāſuꝝ: ſed die tertio reſurrectu rum ꝓphetę cecinerant. Dauid in pſalmo quīquageſimo. Nō de relīques aīam meā apud īferos: nec dabis ſanctū tuū uidē īteritū Itē ī tertio. Ego dormiui & ſōnū coepi: & reſurrexi: qm̄ dn̄s au xiliatꝰ ē mihi. Oſer quoq; ꝑmꝰ. xiȷ̈. ꝓphetaꝝ de reſurrectione eiꝰ teſtificatꝰ ē. Hic filiꝰ meꝰ ſapiēs: ꝓpt qđ nūc nō reſiſtet ī cōtribu latione filioꝝ ſuoꝝ: & de manu īferoꝝ eruā eū. Vbi ē iudicium tuū mors: aut ubi ē aculeꝰ tuus? Idem alio loco. Viuificabit nos poſt biduū die t̃tio. Etiō Sibylla īpoſituꝝ eē morti terminū di xit poſt biduū ſōniū. καί θάνατοσ μοῖραν τελέσει τρίτον ἦμαρ ὑπνῶσασ. καί τότε ἀπο φειμένων ἀναδλείξασ εἰσ φάοσ ἥξει πρῶτοσ ἀναστάσεωσ κλητοῖσ ἀρχὴν ὑποδλεί ξασ. Ideſt & mortis fatū finiet trium dieꝝ ſomno ſuſcępto: & tūc a mortuis regreſſus in lucē ueniet ꝑmꝰ reſurrectionis īitium oſtendit. Vitā enī nobis acqſiuit morte ſupata. Nulla igit̃ ſpes alia cōſequēdi īmortalitatis homini dat̃: niſi crediderit ī eū: & illā crucē portādā patiēdamq; ſuſcęperint.

Cap. xx. Qđ ꝓfecto in galilea dn̄o poſt reſurectionem di ſcipulis ſcripturaꝝ reſerauit arcana. Et quare lex uetus dicatur te ſtamentum: nec potuerit ītelligi ante mortem domini: & quod nouū teſtamentum ueteris adimpletio eſt: & quibus hoc ante ꝑ dictum ſit teſtimoniis.

PRofectus ergo in galileā noluit enī ſe iudęis oſtendere: ne adduceret eos ī poenitētiā: atq; īpios reſeruaret. Diſcipulis iteꝝ congregatis ſcripturę ſanctę litteras: ideſt prophetiarum ar cana patefecit: quę anq̄ pateret̃ perſpici nullo modo poterant: qa ipſū paſſionēq; eius anunciabant. Iccirco Moyſes: & idem īpi ꝓ phetę legem quę iudęis data erat: teſtamentum uocant: quia niſi teſtator mortuus fuerit: nec confirmari teſtamentum pōt: nec ſci ri quid in eo ſcriptū ſit: ꝙ clauſū & obſignatū eſt. Itaq; niſi chri ſtus mortē ſuſcępiſſet: apire teſtamētū: ideſt reuelari & intelligi myſteriū dei nō potuiſſet. Veꝝ ſcriptura oīs in duo teſtamenta diuiſa eſt. Illud quod aduētū dn̄i paſſionēq; anteceſſit: ideſt lex & prophetę uetus dicitur. Ea uero quę poſt reſurrectionem eius ſcripta ſunt: nouū teſtamentū nominatur. Iudęi ueteri utūt̃: nos

nouo:ſed tamen diuerſa non ſunt:quia nouum ueteris adīpletio
eſt:& in utroq; idem teſtator eſt chriſtus:qui ꝓ nobis mortē ſu
ſcępit:nos hęredes ęterni regni fecit:abdicato & exhęredato po
pulo iudęoꝝ:ſicut Hieremias ꝓpheta teſtat̃:cū loquit̃ talia.Ecce
dies uenient dicit dñs:& conſūmabo domui iſrahel: & domui
iuda teſtamētū nouū nō ſecūdū teſtm̄:qđ diſpoſui patribꝰ eoꝝ
in die qua apphendi manū eoꝝ:ut illos educerē e terra ęgypti:qa
ipi nō pſeuerauerunt in teſtō meo:& ego neglexi eos dicit dñs.
Itē alio loco ſimiliter ait.Dereliq domū meā:dimiſi hęreditatē
meā ī manu inimicoꝝ eius:facta ē mihi hęreditas mea ſicut leo ī
ſylua:dedit ſup me uocē ſuā:iō odiui eā cū ſit hęreditas eiꝰ cęle-
ſte regnū:nō utiq; ipam hęreditatē ſe occidiſſe dicit:ſed hęredes
q aduerſus eū īgrati & ipſi extiterunt:facta ē inqt hęreditas mae
mihi ſicut leo:ideſt pręda & deuoratio factꝰ ſū hęredibꝰ meis:q
me īmolauerūt ſicut pecus:dedit ſuper me uocē ſuā:ideſt ſnīam
aduerſus me mortis crucisq; dixerūt.Nā ꝙ ſupiꝰ ait:cōſūmatu
rū ſe domui Iuda: teſtamētū nouū:oſtēdit uetꝰ illud teſtamētū
qđ p Moyſen ē datū nō fuiſſe pfectū:id quod p chriſtū dari ha
beret cōſūmatū fore:domū aūt Iuda & Iſrahel nō utiq; iudęos
ſignificat quos abdicauit:ſed nos q ab eo cōuocati ex gētibus in
illoꝝ locū adoptionēq; ſucceſſimꝰ:& appellamur filii iudęorū:
qđ declarat Sybilla cū dicit.ἰουδαίων μακάριον θεῖον γένος
οὐρανιώνων:Ideſt iudęorum beatū diuinū genus cęleſtiū.Qđ
aūt futuꝝ eēt id genus:Iſaias docet apud quē pr̃ ſūmus ad filiū
loquit̃ dicens.Ego dñs deus uocaui te ad iuſticiā:& tenebo ma-
num tuā:& confirmabo te:& dedi te in teſtamētum generis mei
ī lucē gentiū apire oculos cęcoꝝ:& ꝓducere ex uīculis alligatos:
& de domo carceris ſedentes in tenebris.Cū igit̃ nos antea tanq̃
cęci:& tāq̃ carcere ſtulticię īcluſi ſederemꝰ ī tenebris ignorantes
deū & ueritatē illuminati ab eo ſumus:q nos teſtamento ſuo ad
optauit:& liberatos uīculis malis atq; in lucē ſapiētię productos
in hęreditatē regni cęleſtis aſciuit.

Cap.xxi. De aſcenſione dñi:diuiſione diſcipulorū ad naſcē
tis eccelſię fundamentum iaciēdum & roborādū:& de miracul'
eoꝝ:& quō Petrus & Paulus romam uenientes: ꝓphetauerunt
regem inbreui uenturum:qui Hieroſolymam deſtrueret:& iudę
os deleret:eodem modo quo poſtea contigit.

ORdinato uero diſcipulis ſuis euãgelio:ac noĩs ſui p̃dicatõ
ne circũfudit ſe repẽte nubes:eũq; ĩ cęlũ ſuſtulit quadrage
ſimo poſt paſſionẽ die:ſicut Daniel fore oſtẽderat dicẽs.Et ecce
ĩ nubibꝰ cęli ut filiꝰ hõis ueniẽs uſq; ad uetuſtũ dieꝝ p̃uenit.diſci
puli uero ꝑ p̃uĩtias diſperſi fũdamẽta eccl'ię ubiq; poſuerũt:faci
entes & ipi ĩ noĩe magiſtri dei magna & pene ĩcredibilia miracu
la:q̃ deſcẽdẽs ĩſtruxerat eos uirtute ac p̃tãte:qua poſſet noue an
nunciatiõis rõ fũdari & cõfirmari:ſed & futura aperuit illis oĩa
q̃ Petrus & Paulꝰ q romę p̃dicauerũt:& ea p̃dicatio ĩ memoriã
ſcripta ꝑmãſit:in qua cũ m̃lta alia mira tũc etiã hoc futuꝝ eẽ di-
xerũt: ut poſt breue tẽpus ĩmitteret deus regem qui expugnaret
iudęos:& ciuitates eoꝝ ſolo adęquaret:ipſos aũt fame ſitiq; con
fectos obſideret:tũ fore ut corporibus ſuoꝝ ueſcerent̃ & conſu
merẽt ſe ĩuicẽ.Poſtremo ut capti uenirẽt ĩ manus hoſtiũ:& ĩ con
ſpectu ſuo acerbiſſime cõiuges ſuas uexari cernerẽt:uiolari ac ꝓ
ſtitui uirgines:diripi pueros:allidi paruulos:oĩa deniq; igni fer
roq; uaſtari:captiuos in perpetuum terris ſuis exterminari:eo q̃
exultauerũt ſup amantiſſimũ & ꝓbatiſſimũ dei filiũ.Itaq; poſt
illoꝝ obitũ:cũ eos Nero interemiſſet:iudęoꝝ nomẽ & gentem
Veſpeſianus extinxit:fecitq; oĩa quę illi futura p̃dixerant.

Cap.xxii. Quod argumẽtis reuincẽdi ſũt qui diuinis detra
hunt ſacramentis.Et quibus argumentis utantur infideles ut do
minicę incarnationis fidem euacuent.

COnfirmata ſunt(ut opinor)q̃ falſa et in credibilia putãtur:
ab his quos uera cęleſtiũ litteraꝝ doctrina non imbuit:ſed
tamen ut refellant̃ a nobis etiã illi q nimiũ non ſine malo ſuo ſa-
piunt:rebuſq; diuinis fidem detrahunt:argumẽtiſq; illoꝝ coar-
guimus errorem:ut tandẽ aliq̃n peruideãt ita fieri oportuiſſe ſi-
cut nos oſtendimus factũ.Et q̃q̃ apud bonos iudices ſatis habe
ant firmitatis uel teſtimonia ſine argumẽtis:uel argumẽta ſine te
ſtimoniis:nos tamẽ non contenti alterutro ſumus cũ ſuppeditat
nobis utrũq;:ne cui peruerſe ingenioſo aut nõ ĩtelligendi:aut cõ
tra diſſerendi locũ relinquamꝰ.Negant fieri potuiſſe: ut naturę
immortali quicquã decederet.Negãt deniq; deo ĩdignum ut hõ
fieri uellet:ſeq; infirmitate carnis oneraret:ut paſſionibus:ut do
lori:ut morti ſe ipſe ſubiiceret q̃ſi nõ facile illi eẽt:ut citra corpo
ris ĩbecillitatẽ ſe hoĩbꝰ oſtẽderet:eoſq; iuſticiã doceret:ſi q̃dẽ id

uolebat maiori auctoritate: ut aiũt ꝓfeſſi dei. Tũc.n.cũctos fuiſ ſe pceptis cęleſtib⁹ parituros: ſi ad ea uirt⁹ ac ptãs dei pcipientis accederet. Cur igit aiũt ad docẽdos hõies nõ ut de⁹ uenit? Cur ſe tã humilẽ ĩbecillẽq3 cõſtituit: ut ab hõib⁹ & cõtemni & pena affi ci poſſet? Cur uim ab ĩbecill' et ĩmortalib⁹ paſſus ẽ? Cur nõ man⁹ hominũ: aut uirtute repulit: aut diuinitate uitauit? Cur non maie ſtatẽ ſuã ſb ipa ſaltẽ morte patefecit: ſ3 ut ĩualid⁹ ĩ iudiciũ duct⁹ ẽ: ut nocẽs dãnat⁹: ut mortal' occiſus? Refutabo hęc diligẽter nec queq̃ patiar errare. Illa.n.magna & mirabili rõe ſũt fcã: q̃ qcũq3 pcęperit nõ tm̃ mirari deſinet deũ ab hõib⁹ eẽ cruciatũ: ueꝝ etia3 facile puidebit: ne deũ qdẽ potuiſſe credi: ſi ea ipa q̃ arguit facta non eſſent.

Ca.xxiij. Quod precęptoris moꝝ uacillat auctoritas: ſi nõ facit ipſe quod docet: ſicut in philoſophis patet: qui contra ſua precepta uiuebant: ſed xp̃us primo fecit quod poſtea docuit.

QVicũq3 pcępta dat hõib⁹ ad uitã moreſq3 fingit alioꝝ: q̃ro debeat ne ipe facẽ q̃ pcępit an nõ debeat? ſi nõ fecerit ſoluta pcepta ſũt. Si.n.bona ſũt q̃ pcipiũt: ſi uitã hominũ ĩ optĩo ſtatu collocãt: nõ ſe debet ipe pcęptor a numero cętuq3 hominũ ſegre gare ĩter quos habitat ipe. Et ipi eodẽ mõ uiuẽdũ eẽ quo docet eẽ uiuẽdũ: ne ſi alit uixerit ipe pcęptis ſuis fidẽ detrahat leuioreq3 doctrinã ſuã faciat: ſi re ipa reſoluat qd' ṽbis nitat aſtrigẽ. Vnuſ qſq3 enĩ cũ audit pcipiẽtẽ: nõ uult ſibi ĩponi neceſſitatem parẽdi tãq̃ ſibi ius libertatis adimat. Itaq3 rñde doctori h' mõ: nõ poſſũ facẽ q̃ iubes qm̃ ſũt ĩpoſſibilia: uetas me iraſci: uetas cupẽ: uetas li bidine cõmoueri: uetas dolorẽ aut mortẽ timẽ: ſ3 h' adeo cõn na turã ẽ: ut his affectib⁹ aĩalia uniuerſa ſbięcta ſũt: ul' ſi adeo putas repugnari poſſe naturę: & tu ipſe q̃ pcipis fac ut ſciã fieri poſſe. Cũ aũt ipe nõ facias: q̃ ĩſolẽtia ẽ: ut hõi libero ĩponẽ uelis leges: q bus ipe nõ pareas? Prius diſce q doces: & añq̃ mores alioꝝ corri gas tuos corrige. Quis negat iuſtã eẽ hãc reſpõſionẽ: qnetiã ſi in cõtẽptũ ueniet huiuſmodi doctor: & eludet uiciſſim qꝫ uidebit & ipe deludẽ? Quid g̊ faciet & ille pcęptor: ſi hęc fuerint oppoſi ta: qũo adimet excuſationẽ cõtumacib⁹: niſi ut pſentib⁹ factis do ceat poſſibilia ſe docere? Vñ euenit ut philoſophoꝝ pcęptis nul lus obtẽperet: hoĩes.n.malũt exẽpla q̃ ṽba: qꝫ loq facile ẽ: pſtare difficile. Vtinã quidẽ tã multi bene facerent: q̃ multi loquuntur

bene:ſed qui pręcipiūt nec faciūt:abeſt ab his fides:& ſi homīes fuerīt cōtēnunt ut leues:ſi deus opponet ei fragilitatis hūanę excuſatio ſupeſt:ut factis uerba firmēt:qđ & philoſophi facē nequnt. Itaq3 cū ipi pceptores uicāt affectib9:quos uici pdicāt oportere neminē poſſūt ad uirtutē quā pdicāt falſo erudire. Ob eāq3 cām putāt neminē adhuc pfectū eē ſapiētē.i.ī quo ſūmę doctrinę ac ſciētię ſūma uirt9 & pfecta iuſticia cōſēſerit:qđ qdē uerum fuit. Nemo.n.poſt mūdū cōditū tal' extitit niſi chriſt9:q & uerbo ſapiētiā tradidit:& doctrinā pſenti uirtute firmauit.

Cap.xxiiij. Quod cęleſtem doctorē pfectū eſſe oporteat:et quare pfectus eſſe non poſſit ſine corporis aſſūptione mortalis

HGe nunc conſideremus an doctor e cęlo miſſus poſſit nō eē pfect9:nōdū de hoc loquor quē ueniſſe a deo negant. Figamus aliquē e cęlo eē mittēdū:qui uitā hominū rudimentis uirtutis inſtituat:& ad iuſticiā formet. Nemini dubium poteſt eſſe quin is doctor qui cęlitus mittit:tā ſciētia ſit re4 omniū q̄ uirtute pfect9:ne nihil inter cęleſte terrenūq3 differat! Nā ī homine interna & propria doctrina eē nullo pacto pōt:nec enim mens terrenis uiſceribus incluſa & tabe corporis impedita:aut cōphendere p ſe pōt:aut cape ueritatē niſi aliūde doceat:& ſi maxīe poſſit ſummā tn̄ uirtutē cape nequeat:& ab oīb9 uiciis reſiſtere:quorū materia in uiſceribus continetur. Eo fit ut terrenus doctor perfectus eſſe non poſſit. At uero cęleſtis cui ſcientiā diuinitas:uirtutem immortalitas tribuit:in docēdo quoq3 ſicut ī cęteris pfect9 & cōſūmat9 ſit neceſſe ē. At id omnino fieri nō pōt:niſi mortale corpus ſibi aſſumat. Cur aūt fieri nō poſſit:rō clara eſt. Nā ſi ad homines ueniat ut deus:ut omittā q mortales oculi claritate3 maieſtatis ei9 conſpicere ac ſuſtinere nō poſſēt:ipſe certe deus uirtutē docere nō poterit:quia expers corporis nō faciet q̄ docebit:ac p hoc doctrina eius pfecta nō erit. Alioqn ſi uirt9 ſumma eſt dolorem patiēter p iuſticia officioq3 pferre:ſi uirt9 ē mortē ipa3 et ītētatā nō metuere:& illatā fortiter ſuſtinē. Debet ergo doctor ille perfectus & docere iſta pręcipiēdo:& cōfirmare faciendo:q qui dat pręcepta uiuēdi amputare debet omniū excuſationū uias:ut īponat hominib9 parēdi neceſſitatē nō aliqua ui:ſed pudore:& tamen libertatem relinquat:ut & pręmiū ſit cōſtitutū parētib9:q poterāt nō parere ſi uellent. Qūo ergo poterit amputari

excuſatio:niſi ut qui docet faciat quę docet:& ſit quaſi p̄uius &
manū porrigat ſecuturo:quēadmodū pōt facē q̄ docet: ſi nō ſit
ei ſil'is quē docet:Nā ſi nulli ſbięctus ſit paſſioni:pōt ei docenti
hō ſic rn̄dere. Volo eq̄dē nō peccare:ſed uincor. Indutus ſū enī
carne fragili & ībecilla:hęc ē q̄ iraſcit̄:q̄ cōcupiſcit:q̄ docet:quę
mori timet. Itaq; ducor īuitus & pecco:nō ꝗ uolo ſed ꝗ cogor.
Sentio me etiā ip̄e peccare:ſed neceſſitas fragilitatis īpellit: cui re
pugnare non poſſū. Quid ad hęc rn̄debit p̄cęptor ille iuſticię? q̄
modo cōfutabit ac redarguet hominē q delictis ſuis excuſatiōe;
carnis oſtēdet? niſi & ip̄e carne fuerit īdutꝰ:ut oſtēdat etiā carnē
poſſe capere uirtutem. Cōtumacia enī redargui nō pōt:niſi exem
plo:nam habere nō poſſūt q̄ doceas firmitatem niſi ea prior fece
ris:quia natura hominū ꝓcliuis in uicia uideri uult: non modo
cum uenia:ſed etiā cū ratione peccare. Oportet magiſtrū docto
remq; uirtutis homini ſimillimū fieri:ut uincēdo peccatū doce
at hominē uinci ab eo poſſe peccatū:ſi uero ſit īmortal':exēplū ꝓ
ponere homini nullo mō pōt. Exiſtet enī cōſtās aliquis ac dicet.
Tu q̄dē nō peccas:ꝗ liber es ab hoc corpore:nō cōcupiſcis:ꝗ im
mortali nihil eſt neceſſariū:nihil uero m'ltis rebꝰ opus eſt:ut tue
ar hanc uitā. Mortē nō times:ꝗ in te ualere non pōt. Dolorē con
tēnis:ꝗ nullā uim pati potes. At ego mortal' utrūq; timeo:ꝗ cru
ciatꝰ mihi grauiſſimos inferūt:quos tolerare īfirmitas carnis nō
pōt. Doctor itaq; uirtutis etiā hāc excuſationē debuit hominibꝰ
auferre: ne q̄s ꝗ peccat neceſſitati potius aſcribit q̄ culpę ſuę. Er
go ut ꝑfectus eſſe poſſit:nihil ei debet opponi ab eo qui docēdꝰ
eſt:ut ſi forte dixerit impoſſibilia p̄cipis. Rn̄deat ecce ip̄e facio:
ego carne īdutꝰ ſū cuius ē peccare ꝓpⁱū:at ego eādē carnē gero:&
tn̄ peccatū ī me nō dominat̄. Mihi opes cōtēnere difficile ē:q̄a ui
ui alit̄ nō pōt ī hᵒ corpore. Ecce mihi corpꝰ ē:& tn̄ pugno contra
oēm uoluptatē. Nō poſſū ꝑ iuſticia nec dolorē ferre nec morte;:
q̄a fragil' ſū. Ecce & ī me dolor ac mors habet ptātē:& ea ip̄a q̄ ti
mes uīco:ut uictorē te faciā doloris ac mortis. Prior uado ꝑ ea q̄
ſuſtineri nō poſſe p̄tēdis:ſi p̄cipiētē ſeq̄ nō potes ſequere an̄cedē
tem. Sublata hᵒ mō oīs excuſatio ē:& fateri hoīem neceſſe ē ſua
culpa iniuſtū eē:qui doctorē uirtutis & eūdē ducē nō ſequatur.
Vides ergo q̄to ꝑfectior ſit mortalis doctor:q̄a dux eē mortal'
pōt q̄ īmortalis:quia patientiam docere non pōt:quia ſubiectus

paſſionibus non ē. Nec h̄ tñ eo ptinet ut hoīem deo p̄ferā: ſed ut oſtēdā neq; hoīem pfecta doctrina eē nō poſſe: niſi ſit idē deus: ut auctoritate cęleſti neceſſitatē parēdi hoīb⁹ īponat. Neq; deu; niſi mortali corpore īduat̃: ut p̄cępta ſua factis adimplēdo cęteros parēdi neceſſitate cōſtrīgat. Liqdo ḡ appet eū q uitę dux & iuſticię ſit magiſter: corporalē eē oportē: nec alit̃ fieri poſſe ut ſit illi⁹ plena & pfecta doctrina: niſi habeat radicē & fūdamētū ſtabiliſq; apud hoīes ac fixa pmaneat. Ipm aūt ſbire carnis ac corporis ībecillitatē: uirtutēq; ī ſe recipe doctoris: ut eā ſil' & v̄bis doceat & factis. Itē ſbiēctū eē morti & paſſionib⁹ cūctis: qm̄ & in paſſione tolerādā: et ī morte ſbeūda uirtutis officia uerſāt̃. Quę oīa (ut dixi) cōſūmat⁹ doctor pferre debet: ut doceat poſſe pferri.

Cap. xxv. Quod christus licet mortalitatē noſtrā ſūpſerit: nō tñ nat⁹ eſt ut alii homines: ſed ex carne uirginis: & quare cum immunis eēt a culpa: ſponte ſubierit poenā.

DIſcant igit̃ homines & intelligant: quare deus ſummus cu; legatū ac nunciū ſuū mitteret ad erudiendā pręcęptis iuſticię ſuę īmortalitatē: mortali uoluerit eū carne indui & cruce affigi & morte mulctari. Nā cū iuſticia nulla eſſet in terra: doctore; miſit quaſi uiuā legē: ut nomē ac templū nouū conderet: ut uerū ac piū cultū p omnē terrā uerbis et exemplo ſeminaret: ſed tamē ut certū eſſet a deo miſſū: nō ita illū naſci oportuit: ſicut homo naſcit̃ ex mortali utroq; cōcretus: ſed ut appareret illū etia; in homine eſſe cęleſtē creatus ē ſine opa genitoris. Habebat. n. ſp̄ūale; p̄rem deū: & ſicut p̄r ſp̄s ei⁹ de⁹ ſine matre: ita mater corporis eius uirgo ſine patre fuit. Igit̃ de⁹ & homo: inter deū atq; homine medius conſtitutus. Vnde illū gręci μεσίτην uocant: ut hominē pducere ad deū poſſet: ideſt ad immortalitatē: qa ſi deus tantū fuiſſet (ut ſupius dictū eſt) exempla uirtutis homini p̄bere nō poſſet: ſi homo tantū nō poſſet hoīes ad iuſticiā cogere niſi auctoritas ac uirt⁹ hoīe maior accederet. Etenī cū conſtet homo ex carne & ſpiritu: & oporteat ſpiritū iuſticię opibus emereri ut fiat ętern⁹. Caro quoniā terrena ē ideoq; mortal': copulatum ſibi ſpiritū trahit ſecū: & ab īmortalitate ducit ad mortē. Ergo ſp̄s carnis expers dux eē hōi ad īmortalitatē nullo pacto poterit: qm̄ caro īpedit ſpiritū quo min⁹ deū ſequat̃. Eſt enī fragilis & ſubiecta peccato. Peccatum autem pabulum mortis eſt. Itaque iccirco

mediator aduenit: ideſt deus in carne: ut caro eũ ſequi poſſet: & eriperet morti hoĩem cui⁹ ẽ dominatio in carne: iõ carne ſe ĩduit: ut deſideriis carnis edomitis doceret non neceſſitatis eẽ peccare: ſed ꝓpoſiti ac uolũtatis. Vna enim nobis & magna & pręcipua cũ carne luctatio eſt: cui⁹ infinitę cupiditates premunt animam: nec dñm retinere patiũtur: ſed eam uoluptatib⁹ & illecebris ſua uib⁹ mãcipatã morte afficiũt ſempiterna. Quibus ut repugnare poſſemus: deus nobis uiam ſuꝑandę carnis: & aperuit & oñdit. Quę uirtus ꝑfecta & oĩbus numeris abſoluta coronã uĩcentib⁹: & mercedẽ expetendę nobis ĩmortalitatis impꝑtit.

Cap.xxvi. De myſterio dominicę crucis: & uirtute et ſignificatione eorum: quę chriſtus geſſit aut ꝑtulit. Et qũo pręfigurat⁹ ſit in immolatione agni legalis.

Dixi de hũanitate & fragilitate & paſſione: cur hęc deus ſubire maluerit: nũc ipſi⁹ crucis rõ reddẽda ẽ & uis enarrãda: qđ ſũmus pr̃ a ꝑncipio diſpoſuerit: & queãdmodũ cũcta q̃ geſta ſunt ordinauerit: nõ tãtũ diuinatõ ꝓphetaꝝ: q̃ in chriſtũ uera ꝑceſſit: ſ; etiã rõ ipſi⁹ paſſionis docet. Quęcũq; enĩ paſſus ẽ non fuerũt inania: ſ; habuerũt figurã & ſignificãtiã magnã: ſicut etiã diuina illa opera q̃ fecit: quoꝝ uis & ꝑtãs ualebat qdẽ ĩ ꝑſens: ſed declarabat aliqd ĩ futuꝝ. Aꝑuit cęcoꝝ oculos uirt⁹ cęleſtis: & lucem nõ uidẽtib⁹ reddidit. Et hͦ facto ſignificauit fore: ut conuerſus ad gẽtes q̃ deũ neſciebãt ĩſipiẽtiũ pectora illuminaret luce ſapientię: & ad ueritatẽ cõtẽplãdã oculos cordis aperiret. Vere.n. cęci ſũt q cęleſtia nõ uidẽtes: & tenebris ignorantię circũfuſi: terręna & fragilia uenerant̃. Patefecit aures ſurdoꝝ. Nõ utiq; hactenus uis illa cęleſtis operata ẽ: ſed declarabat breui fore: ut q erant ueritatis expertes: & audirẽt & ĩtelligerẽt diuinas dei uoces. Vere enĩ ſurdos dixeris: q cęleſtia & uera faciẽda nõ audiũt: mutoꝝ linguas in eloquiũ ſoluit. Admirabilis etiã cũ fieret potentia: ſed inerat huic uirtuti alia ſignificatio quę oſtenderet mox futurũ: ut rerum cęleſtium nuper ignari percępta ſapientię diſciplina de deo & ueritate diſſererẽt. Nã q rõem diuinitatis ignorat: is uere elĩguis & mut⁹ ẽ: l; ſit omniũ diſertiſſim⁹. Lĩgua.n. cũ ueꝝ loq cęperit. i. uirtutẽ maieſtatẽq; dei ſingularis ĩterꝑtari: tũ demũ officio naturę ſuę fũgit̃: q̃ diu aũt falſa loqtur: ĩ uſu ſuo non eſt: & ideo infans ſit neceſſe ẽ: q diuina ꝓloqui nõ poteſt. Pedes quoq;

claudoꝝ ad officiũ gradiendi reformauit. Laudabil' diuini opis fortitudo: ſ; figura id cõtinebat qđ cohibitis errorib⁹ uitę ſęcularis ac deuię it̃ ueritatis aperiẽt̃: p qđ graderẽt̃ hoĩes ad dei gr̃a; cõſequẽdã. Is. n. uere claud⁹ exiſtimãd⁹ ẽ: q caligine ac tenebris ĩ ſipiẽtię ĩplicat⁹: & quo tẽdat ignar⁹: offẽſibilib⁹ & caducis greſſib⁹ p uiã mortis ĩcedit. Itẽ labes & maculas ĩqnatoꝝ corpoꝝ repugnauit. Nõ exigua ĩmortal' potẽtię opa: ueꝝ id ꝑtendebat hęc uis ꝙ peccatoꝝ labıb⁹ ac uicioꝝ macul' ĩqnatos: doctrina ei⁹ purificatura eẽt eruditõe iuſticię: leproſi. n. atq; elephãtici debẽt haberi: quos uel ĩfinitę cupiditates ad ſcelera: ul' ĩſatiabiles uoluptates ad flagitia cõpellũt: & dedecoꝝ macul' ĩiuſtos labe afficiũt ſẽpit̃na. Iacẽtia mortuoꝝ corpa erexit: eoſq; noĩb⁹ ꝓprĳs ĩclamatos a morte reuocauit. Quid cõgruenti⁹ deo! Quid miraculo digni⁹ omniũ ſęculoꝝ: q̃ decurſã uitã reſignaſſe: cõpletiſq; hominũ tẽporib⁹ tẽpora abięciſſe ꝑpetua: arcana mortis reuelaſſe! S; hęc inenarrabil' poteſtas imago uirtutis maioris fuit: quę demõſtrabat tantam uim habiturã eſſe doctrinã ſua;: ut gentes in orbe toto q̃ alienę a deo ſ̃bięctę morti fuerũt: cognitione ueri luminis animatę ad immortalitatis pręmia peruenirent. Eos enĩ recte mortuos exiſtimaueris: qui datorem uitę deũ neſciẽtes: atq; animas ſuas a cęlo in terrã deprimẽtes in laqueos ęternę mortis ĩcurrũt. Quę igit̃ cũ faciebat ĩ p̃ſens imagines erãt futuroꝝ: q̃ illęſis affectiſq; corporibus exhibebat ea ſpũaliũ figurã gerebãt: ut ĩ p̃ſenti uirtutis nobis terrenę opa monſtraret: & in futuꝝ ptãtem ſuę cęleſtis maieſtatis oſtenderet. Ergo ſicut opa ei⁹ ſignificantiã quoq; maioris poteſtatis habuerũt: ita etiam paſſio nõ ſimplex nec ſupuacua nec fortuita p̃ceſſit: ſ; ut illa q̃ fecit magnã uirtutẽ ac ptãtem doctrınę ei⁹ ſignificabãt: ſic ea quę paſſus eſt odio futuram eſſe ſapientiam nunciabant. Aceti enim potus ac fellis cibus acerbitates & amaritudines in hac uita ſectatoribus ueritatis pollicebat̃. Et q̃q̃ paſſio ipſa acerba & amara ſpecimẽ nobis futurorum tormentoꝝ dabat: quę morãtib⁹ nobis ĩ hoc ſęculo uirtus ipſa ꝓponit: tñ illiuſmõi cibus & potus ĩ os doctoris noſtri ueniens: p̃ſſuram nobis laboꝝ ac miſeriaꝝ p̃beat exẽplum. Quę omnia tolerari ac ꝑpeti neceſſe eſt eos qui ueritatẽ ſequũt̃: quoniam ueritas eſt acerba & inuiſa oĩb⁹: q ueritatis exptes uitã ſuã mortiferis uoluptatibus dederũt. Nã corona ſpinea capiti eius ĩpoſita id decla

rabat forte:ut diuinã ſibi plebẽ de nocẽtib⁹ cõgregaret. Corona enĩ dicit̃ circũſtans ĩ orbe popul⁹. Nos aũt q̃ añ cognitionẽ dei fuim⁹ ĩiuſti ſpinę:ideſt mali & nocẽtes eram⁹ ignorãtes q̃d eſſet bonũ: & a iuſticię notione atq; operibus alięni:oĩa ſcelere ac libidine polluebam⁹. Plecti uero ex dumis & ſẽtib⁹ ſanctũ dei caput cingim⁹:q̧ cõuocati ab ip̃o circũfuſi undiq; ad eũ magiſtro et doctori deo aſſiſtim⁹:regẽq; illũ mũdi et oĩum uiuẽtiũ dñm coronam⁹. Q̃d uero ad crucẽ ſpectat magna ĩ ea uis ac rõ ẽ: quã nũc conabor oñdere. De⁹ nãq;(ſicut ſupi⁹ expoſui)cũ ſtatuiſſet hoĩem liberare:magiſtꝝ uirtutis legauit ĩ terrã:q̃ & p̃cęptis ſalutarib⁹ formaret hoĩes ad ĩnocẽtiã:& opib⁹ factiſq; p̃ſẽtib⁹ iuſticię uiã pãderet:qua gradiẽs hõ & doctorẽ ſuũ ſequẽs: ad uitam ęternã p̃ueniret. Is igit̃ corporatus eſt & ueſte carnis indutus: ut homini ad quẽ docẽdũ uenerat:uirtutis & exempla & ĩcitamẽta pręberet. Sed cum ĩ oĩb⁹ uitę officijs iuſticię ſpecimẽ prębuiſſet ut doloris quoq; patientiã mortiſq; cõtẽptũ:q̃b⁹ p̃fecta & cõſũmata ſit uirt⁹ traderet hõi:uenit ĩ manus impię nationis:cum & uitare potuiſſet ſcientia futuri quã gerebat: & repellẽ eadem uirtute q̃ mirabilia faciebat. Suſtinuit ergo cruciat⁹ ac uerbera & ſpinas. Poſtremo etiã mortẽ ſuſcipe nõ recuſauit:ut homo illo duce ſubactã & catenatã mortẽ cũ ſuis terroribus triũpharet. Cur aũt ſũmus pater id potiſſimũ gen⁹ mortis elegerit: q̃ affici eum ſineret:hęc rõ eſt. Dicat enĩ fortaſſe aliq̃s:cur ſi deus fuit & mori uoluit:non ſaltẽ aliquo honeſto mortis genere affectus eſt? Cur potiſſimum cruce? Cur infami genere ſupplicij:quod etiam homini libero quãuis nocẽti uideat̃ indignũ? Primũ q̧ is q̃ humil' aduenerat:& humilib⁹ & ĩfirmis opẽ ferret:& ĩ oĩb⁹ ſpem ſalutis oſtenderet:eo genere afficiendus fuit:quo hũiles et infirmi ſolent:ne q̃s eẽt omnino:q̃ eũ nõ poſſet imitari. Deinde ut integrũ corpus eius ſeruaretur:quem die tertio reſurgere ab inferis oportebat. Nec hoc cuiq̃ ignorãdum eſt:quod ipſe ante de ſua paſſione pręcicãs:etiã id notũ fecerit habere ſe poteſtatẽ cum uellet deponẽdi ſpiritũ et reſumẽdi. Suffixus itaq; cũ ſpiritũ ſpõte depoſuerat:neceſſarium carnifices nõ putauerũt oſſa eius ſuffringere: ſicut mos eoꝝ ferebat:ſed tãtũmõ lat⁹ ei⁹ p̃forauerunt:ſicut integrũ corpus patibulo detractũ eſt:& ſepulchro diligẽter ĩcluſũ. Quę omnia iccirco facta ſunt:ne lęſum ac diminutũ corpus ad

reſurgendũ inhabile redderet. Illa quoq̃ pręcipua fuit cã: cur deus crucẽ maluerit q̄ illa exaltari eũ fuit neceſſe: & omnibus gentibus paſſionem dei noteſcere. Na; quoniã is q̄ patibulo ſuſpẽdit & conſpicuus eſt omnib⁹ & cęteris altior: crux potius electa eſt: quę ſignificaret illũ tã cõſpicuũ tã ſublimẽ futuꝝ: & ad eum cognoſcendum pariter & colendum cunctę nationes: ex oĩ orbe cõcurrerẽt. Deniq̃ nulla gens tam inhumana eſt: nulla regio tam remota: cui aut paſſio eius aut ſb̃limitas maieſtatis ignota ſit. Extẽdit ergo in paſſione manus ſuas orbẽq̃ dimẽſus eſt: ut iam tũc oſtenderet ab ortu ſolis uſq̃ ad occaſũ: magnũ populu; ex oĩb⁹ linguis & tribubus cõgregatũ ſub alas ſuas eẽ uenturũ: & ſignu; illud maximũ atq̃ ſublime frõtibus ſuis ſuſcęptuꝝ. Cuius rei figurã iudęi etiã nunc exhibent: cum limina ſua de cruore agni notant. Deus enĩ ꝑcuſſurus ęgyptios: ut ab ea plaga ĩmunes faceret hebręos: p̄cęperat his ut agnũ candidũ ſine macula ĩmolarẽt: ac ſignũ liminib⁹ ſuis de ſanguine ei⁹ ĩponerẽt. Itaq̃ cũ ęgyptiorũ primogenita una nocte interiſſent: hebręi ſoli ſigno ſanguĩs tuti fuerũt: nõ quia cruor pecudis tãtam in ſe uim haberet: ut hoĩbus ſaluti eſſet: ſed imago fuit reꝝ futurarũ. Nam agnus candid⁹ ſine macula chriſtus fuit: ideſt innocẽs & iuſtus & ſanct⁹: q̄ ab hiſdem iudęis ĩmolat⁹ ſaluti eſt omnib⁹ qui ſignis ſanguinis: ideſt crucis qua ſanguinẽ fudit ſua in fronte cõſcripſerũt. Frons enim ſũmũ limẽ eſt hominis: & lignũ ſãguine delibutũ crucis ſignificatio ẽ. Deniq̃ ĩmolatõ pecudis ab his ipis q̄ faciũt paſcha noĩat̃ ἀπὸ τοῦ πάσχειν: quia paſſionis eſt figura quam deus p̄ſcius futuroꝝ tradidit ꝑ Moyſen populo ſuo celebrandam: ſed tamen figura ualuit in p̄ſenti ad depellendũ ꝑiculũ: ut appareat quãtum ueritas ipſa ualitura ſit ad plebẽ dei ꝓtegendã in extrema totius orbis neceſſitate. Quomodo aũt uel in qua plaga tuti hoĩes ſint futuri: q̄ ſignu; h̃ ueri & diuini ſanguinis in ſũmo corporis ſui notauerunt: in nouiſſimo libro docebo.

Ca. xxvii. De potẽtia ſigni crucis: q̃tę efficacię ſit ĩuocatõ nominis crucifixi. Et q̃tũ a dęmoniis timeat̃ ſignũ crucis.

NVnc ſatis ẽ de hui⁹ ſigni potẽtia: q̃tũ ualeat exponere q̃to terrori ſit dęmonibus hoc ſignũ: ſciet q̄ uiderit quatenus adiurati ꝑ chriſtũ de corporib⁹ q̄ obſederĩt fugiant. Nam ſicut ipſe cũ inter hoĩes ageret: uniuerſos dęmones uerbo fugabat: hominũq̃ mẽtes emotas & malis ĩcurſib⁹ furiatas: ĩ ſenſus p̄ſtinos

reponebat. Ita nūc ſectatores eiꝰ eoſdē ſpūs inqnatos de homini bus & noīe magiſtri ſui & ſigno paſſiōis excludūt. Cuius rei nō difficil' ē ꝓbatō. Nā cū dĳs ſuis īmolāt ſi aſſiſtat aliqs ſignatam frōtē gerēs: ſacra nullo mō litāt: nec rñſa pōt cōſultꝰ reddē uates: Et hec ſepe cā pcipua iuſticiā pſeqndi mal' regibꝰ fuit. Cū .n. quidā miniſtroꝝ nr̄i ſacrificātibꝰ dñis aſſiſterēt īpoſito frōtibus ſigno: deos illoꝝ fugauerūt: ne poſſēt ī uiſceribꝰ hoſtiaꝝ futura depīgere. Qđ cū ītelligerēt aruſpices īſtigātibꝰ hiſdē demonibꝰ qbus ꝓſecrarāt cōquerētes ꝓphanos hoīes ſacris ītereſſe: adegerūt pncipes ipſos in furorē ut expugnarēt dei tēplum: ſeq; uero ſacrilegio cōtaminarēt: qđ grauiſſimis pſequentiū poenis expiaretur. Nec tamē ex hoc ipō ceci homines ītelligere poſſunt: aut hāc eſſe uerā religionē: cui ad uincēdu; tāta uis ineſt: aut illā falſā que ſbſiſtere aut cōgredi nō pōt: ſed aiunt hoc deos nō metu ueꝝ odio facere: quaſi quiſq̄ poſſit odiſſe niſi eum q aut noceat: aut poſſit nocere: immo uero congruens maieſtati fuit: ut eos quos oderāt preſentibus poenis afficerent potiꝰ q̄ fugarent. Sed quonia; neq; accedere ad eos poſſunt in quibus celeſtem notam uiderint: nec his nocere quos ſignum īmortale munierit tāq̄ inexpugnabilis murus laceſſūt eos p homines & manibꝰ pſequūť alienis: quos ꝓfecto ſi eē cōfiteť uicimus. Neceſſe ē hāc eē uerā religionē: que & rationem demonu; nouit: & aſtutiā ītelligit: & uim retūdit: & eos ſpiritualibus armis domitos ac ſbactos cedere ſibi cogit. Si negāt teſtimonĳs poetaꝝ ac philoſophoꝝ refellēť. Qđ ſi eē & malos eē īficias nō eūt: qd ſupeſt niſi ut alios eē dicāt deos alios demones? Exponāt igiť nobis differētiā generis utriuſq;: ut ſciamus qd colēdū: qd execrādū ſit. Habeāt ne īter ſe aliqđ cōſortiū an uero inimici ſint? Si ſunt aliq̄ neceſſitudīe copulati: quatenus eos diſcernemus? Aut quomō utriuſq; generis honorē cultumq; miſcebimus? Si autē ſunt inimici: aut demones deos nō timent: aut dĳ demones fugare nō poſſūt? Ecce aliqs inſtinctu demonis percitus dementie efferť: inſanit: ducamus iſtum ī Iouis optimi maximi templū: uel qa ſanare homines Iupiter neſcit in Aeſculapĳ uel Apollinis fanū iubeat utriuſlibet ſacerdos dei ſui nomīe: ut nocens ille ſpiritus excedat ex hoīe: nullo id pacto fieri pōt. Que igiť deoꝝ uis ē: ſi ſbiectos ſibi demones nō habēt? At uero ĳdē demones adiurati p nomē ueri dei ꝓtinꝰ fugiūt. Que ratio

eſt ut chriſtũ timeant: Iouẽ aũt nõ timeant: niſi ꝙ idem ſunt dę
mones qnos uulgus deos eẽ opinaẽ. Deniqꝫ ſi cõſtituaẽ ĩ medio:
& is quẽ cõſtat ĩcurſum dęmonis ꝑpeti et delphici Apollinis ua
tes: eodẽ mõ dei nomẽ horrebũt: & tã celerĩ excedet de ſuo uate
Apollo: q̃ ex hõie ſpũs ille dęmonicꝰ: & adiurato fugatoqꝫ deo
ſuo uates ĩ ꝑpetuũ cõticeſcet. Ergo idẽ ſũt dęmones quos fatenẽ
execrãdos eẽ iidẽ dĳ qbꝰ ſupplicãt. Si nobis credẽdum eẽ nõ pu
tant: credãt Homero: q ſũmũ illũ Iouẽ dęmonibus aggregauit:
ſed & aliis poetis ac pħis q eoſdem mõ dęmonas mõ deos nũcu
pãt: quoꝝ alteꝝ ueꝝ alteꝝ falſũ ẽ. Illi enĩ neqſſimi ſpũs ubi adiu
rãtur: ibi ſe dęmonas cõfitẽẽ: ubi colũẽ: ibi ſe deos mẽtiũẽ: ut er
rores hõibꝰ ĩmittãt: & auocẽt a dei ueri notione: ꝑ quã ſolã põt
mors ęterna uitari. Iidẽ ſũt q deĳciẽdi hõis cãm uarios ſibi cultꝰ
ꝑuerſa religione ꝑ diuerſa regionũ cõdiderũt: mẽtitis tm̃ aſſum
ptiſqꝫ noĩbꝰ ut fallerẽt. Nã ꝙ diuinitatẽ ꝑ ſeipſos affectare nõ po
terãt: aſciuerũt ſibi noĩa potẽtiũ regũ: ſƀ quoꝝ titulꝰ honores ſi
bi deoꝝ uẽdicarẽt. Qui error diſcuti põt: & ĩ lucẽ ueritatis ꝓtra
hi. Nã ſi qs ſtudet altiꝰ ĩqrere: cõgreget eos qbꝰ ꝑitia ẽ ciere ab in
feris aĩas. Euocẽt Iouẽ Neptunũ Vlcanũ Mercuriũ Apollinẽ: pa
trẽqꝫ omniũ Saturnũ. Rñdebũt ab ĩferis oẽs: et ĩterrogati loquẽ
tur: & de ſe & de deo fatebũẽ. Poſt hęc euocẽt chriſtũ nõ aderit
nõ appebit: ꝙ nõ ampliꝰ q̃ biduo apud inferos fuit. Quid hac ꝓ
batione certius proferri põt? Ego uero non dubito quin ad ueri
tatem Triſmegyſtus hanc aliqua ratione ꝑueniret: q de deo pr̃e
oĩa & de filio locutꝰ ẽ multa q̃ diuinis cõtinẽẽ arcanis.

Capitulum. xxviĳ. De uera & ſingulari religione: & unde dicaẽ religio: uel ſecũdum Ciceronem uel alios.

QVę cũ ita ſe habeãt (ut oſtendimꝰ) apparet nullã aliã ſpem uitę homini eẽ ꝓpoſitã: niſi ut abięctis uanitatibꝰ & errore miſerabili deũ cognoſcat: & deo ſeruiat: niſi huic tẽpali renũciet uitę: ac ſe rudimẽtis iuſticię ad cultũ uere religionis ĩſtituat. Hac enĩ cõditione gignimur: ut generati nos deo iuſta & debita obſequia prębeamus: hũc ſolum nouerimꝰ hũc ſequamur. Hoc uinculo pietatis obſtricti deo & religati ſumus: unde ipa religio nomẽ accepit: nõ (ut Cicero ĩterpretatus eſt) a religando: q ĩ libro de natura deoꝝ ſecũdo dicit ita. Nõ. n. pħi ſolum: uerum etiam maiores noſtri ſuperſtitionẽ a religione ſepauerũt. Nã q totos

- ro̅ dmone gignimꝰ ut

dies precabanᷣ & ĩmolabãt:ut ſui ſibi filij ſupſtites eſſent:ſuper ſtitioſi ſũt appellati. Qui aũt oĩa q̃ ad cultũ deoꝝ ptinerẽt retra ctarẽt:& tã q̃ relegerẽt hi dicti ſũt religioſi ex relegendo :tã q̃ ex eligẽdo eligẽtes:& ex diligẽdo diligẽtes:& ex ĩtelligẽdo ĩtelligẽ tes. His.n.oĩbꝰ ineſt uis legẽdi eadẽ q̃ ĩ religioſo:ita factũ ẽ ĩ ſup ſtitioſo a religioſo:alteꝝ uicii nomẽ:alteꝝ laudis. Hęc ĩterp̃tatio q̃ ĩepta ſit:ex re ip̃a licet noſcere. Nã ſi ĩ hiſdẽ diis colẽdis:& reli gio & ſupſtitio uerſaᷣ:exigua uel potiꝰ nulla diſtãtia eſt. Quid enĩ mihi affert cauſę:cur precari pro ſalute filioꝝ ſemel religioſi & idem decies facere ſupſtitioſi eẽ hoĩs arbitreᷣ? Si enim ſemel facere optimũ ẽ:q̃to magis ſępius? Si hora p̃ma:ergo & tota diẽ Si una hoſtia placabilis:placabiliores utiq3 hoſtię plurimę: quia multiplicata obſequia merenᷣ potius q̃ offendunt? Non enim nobis odioſi uidentur hi famuli:qui aſſidui ac frequentes ad ob ſequium fuerint:ſed magis cari. Cur igitur ſic in culpa & nomẽ rep̃henſibile accipiat: q aut filios ſuos magis diligit :aut deos ſa tis honorat? Laudeᷣ aũt qui minus. Quod argumẽtũ etiã ecõtra rio ualet. Si enĩ totus dies p̃cari & immolare criminis eſt:ergo et ſemel? Si ſupſtites filios ſ̃binde optare uicioſũ ẽ:ſupſtitioſus eſt igiᷣ ille q raro id optauerit? Aut cur uicii nomen ſit ex eo tractũ: quo nihil honeſtius:nihil iuſtiꝰ optari põt? Nã ꝙ ait religioſos a religendo appellatos : qui retractent ea diligenter q̃ ad cultum deoꝝ pertineant:cur illi qui hoc ſępe in die faciũt:religioſoꝝ no men amittãt:cũ m̃lto utiq3 diligentius ex aſſiduitate ipſa religãt ea quibus dij colunᷣ? Quid ergo ẽ? Nimiru3 religio ueri cultus: ſuperſtitio falſi. Et omnino q̃d colas ĩtereſt:nõ quẽadmodũ co las:aut q̃d p̃ceris. S3 ꝙ religioſos deoꝝ cultores ſe putant cũ ſint ſupſtitioſi:nec religionẽ poſſũt a ſupſtitione diſcernẽ:nec ſigni ficãtiã nominũ exp̃mere. Dximꝰ nomẽ religionis a uinculo pie tatis eẽ deductũ:ꝙ hominẽ ſibi deꝰ religauerit & pietate cõſtrin xerit:ꝙ nos ſeruire ei ut domino:& obſequi ut patri neceſſe eſt. Eo meliꝰ ergo id nomẽ Lucretius ĩterpretatus eſt:q ait religionũ ſe nodos ſoluere. Supſtitioſi aũt uocanᷣ:nõ q filios ſuos ſupſti tes optãt. Oẽs enĩ optamus:ſed aut hi q ſupſtitẽ memoriam de functorum colunt:aut qui parentibus ſuis ſupſtitibus colebant imagines eoꝝ domi tã q̃ deos penates. Nam qui nouos ſibi ritꝰ aſſumebant:ut in deorum uicem mortuos honorarent : quos ex

hominibus in cęlū recęptos putabāt:hos ſupſtitioſos uocabant. Eos uero qui publicos & antiquos deos colerent:religioſos nominabāt. Vñ Virgili⁹. Vana ſupſtitio ueteꝝq; ignara deoꝝ. Sꝫ cum ueteres quoq; deos inueniamus eodem mō conſecratos eſſe poſt obitum:ſupſtitioſi ergo qui multos ac falſos deos colunt. Nos aūt unū deū religioſi qui uni & uero deo ſupplicamus.

Cap.xxix. De unitate patris & filii:ut liqueat qūo unius dei poſſūt eē cultores q duos colūt:alteꝝ patrē alteꝝ filiū:patrē immortalem:filiū mortalem:de quo ſuperius dictum eſt.

Hortaſſe querat aliquis:quomō cum deum nos unuꝫ colere dicamus:duos tamen aſſeueremus deū patrē & deū filiuꝫ: quę aſſeueratio pleroſq; in maximum impegit errorem. Quib⁹ cū ꝓbabilia uideātur eſſe quę dicimus in hoc uno labare nos arbitrant̃:qđ & alteꝝ & mortalē deū fateamur. De mortalitate iam diximus:nunc de unitate doceamus. Cum dicimus deū patrē & deum filium:non diuerſum dicimus:nec utrūq; ſecernimus: qa nec pater ſine filio eē poteſt:nec filius a patre ſecerni:ſiqdem nec pater ſine filio nuncupari:nec fili⁹ poteſt ſine patre generari. Cū igit̃ & pater filiū faciat & filius patrem:una utrique mens: unus ſpūs:una ſbſtantia ē:ſed ille quaſi exuberans fons ē:hic tāq̄ deflu ens ex eo riuus:ille tāq̄ ſol:hic tanq̄ radius ex ſole porrectus:qui quoniam ſummo patri & fidelis & carus eſt:nō ſeparatur ſicut nec riuus a fonte:nec radius a ſole:qꝛ & aqua fontis in riuo eſt:& ſolis lumē ī radio:ęque nec uox ab ore ſeiungi:nec uirt⁹ aut manus a corpore diuelli pōt. Cū igit̃ a ꝓphetis idē manus dei & uirtus & ſermo dicat̃:utiq; nulla diſcretio ē: qꝛ & lingua ſermonis miniſtra eſt:& manus in qua eſt uirtus:indiuiduę ſunt corporis portiones. Propriore exēplo uti libet. Cū quis habet filiū quem unice diligit:qui tamē ſit ī domo & ī manu patris:licet ei nomē dñi ꝑtātemq; cōcedat:ciuili tñ iure & dom⁹ una & unus dominus noīat̃. Sic hic mūdus una dei dom⁹:& fili⁹ & pater:q unanimes incolūt mūdū deus unus:qꝛ & unus eſt tāq̄ duo:& duo tāq̄ unus. Neq; id miꝝ cū & fili⁹ ſit in patre: qꝛ pater diligit filium: & pater in filio:quia uoluntati patris fideliter paret:nec unq̄ faciat aut fecerit:niſi quod pater aut uoluit aut iuſſit. Deniq; unum deum eſſe tam patrem q̄ filiū:Iſaias in illo exēplo quod ſuperi⁹

poſuimus oſtendit cũ diceret. Adorabũt te & in te ꝑcabũt: quo niã in te de⁹ ẽ: & nõ ẽ ali⁹ de⁹ ꝑter te. Sed & alio loco ſimiliter ait. Sic dicit dñs de⁹ rex iſrabel & q eruit eũ de⁹ ętern⁹: ego ꝑm⁹ & ego nouiſſim⁹: & ꝑter me nemo ẽ de⁹. Cũ duas pſonas ꝓpo-ſuiſſet dei regis. i. chriſti: & dei pr̃is q eũ poſt paſſionẽ ab ĩferis excitauit: ſicut oſtẽdiſſe dixim⁹ Oſee ꝓpbetã q ait. Et de manu ĩ feroꝝ eruã eũ: tñ ad utrãq; pſonã referẽs ĩtulit: & ꝑter me nõ eſt deus: cũ poſſet dicere ꝑter nos: ſed fas nõ erat plurali numero ſe parationẽ tantę neceſſitudinis fieri. Vnus eſt enĩ ſolus liber de us ſummus carens origine: quia ipſe eſt origo rerum: & in eo eſt ſimul & filius & omnia continent̃. Quapropter cũ mens & uo luntas alterius ĩ altero ſit: uel poti⁹ in utroq; una merito un⁹ de⁹ uterq; appellat̃: ꝙ qcqd ẽ in patre ad filium tranſtulit: & qcquid eſt in filio a patre deſcẽdit. Non poteſt igitur ille ſummus ac ſin gularis deus niſi per filium coli: qui ſolum patrem ſe colere pu-tat: ſicut filium non colit: ita ne patrem quidem colit. Qui autẽ filiũ ſuſcipit & nomẽ eius gerit: is uere cũ filio ſimul & patrem colit: quoniã legatus & nuncius & ſacerdos ſummi patris ẽ fili⁹ Hic tẽpli maximi ianua eſt: bic lucis uia: bic dux ſalutis: bic oſti-um uitę.

Cap. xxx. De bęredibus quas non modo propbetę: ſed etiã chriſtus & apoſtoli prędixerunt emerſuras eẽ uitãdas. Et ꝙ illa ſola eccleſia catbolica ẽ & uera: in qua ẽ cõfeſſio & medicina pec catoꝝ ꝑ poenitentiam et fidei ſacramenta.

SEd quoniã multę bęreſes extiterũt: & inſtinctibus dęmo num populus dei ſciſſus eſt: determinãda eſt nobis breuit̃ ueritas: ac in ſuo proprio domicilio collocanda: ut ſi qs aquam uitę cupit baurire: nõ ad detritos lacus deferat̃ q nõ babẽt uenaꝫ: ſed uberrimũ dei fontẽ nouerit: quo irrigat⁹ perenni luce patiat̃. Ante omnia ſcire nos cõuenit: & ipſum & legatos eius prędixiſ ſe: ꝙ plurimę ſectę & bęreſes baberẽt exiſtere: quę concordiam ſancti corporis rũperent: ac monuiſſe ut ſumma prudentia caue remus: nequãdo in laqueos & fraudes illi⁹ aduerſarñ noſtri cum quo luctari nos deus uoluit inciderem⁹: tñ dediſſe certa mãdata q̃ in ꝑpetuũ cuſtodire debemus. Quoꝝ pleriq; imitatores deſer to itinere cęleſti uias ſibi deuias ꝑ anfractus & pręcipitia condi-derũt: ꝑ quã partẽ plebẽ ĩcautã & ſimplicẽ ad tenebras mortẽq;

deducerent. Quod quatenus acciderit exponã . Fuerũt quidam noſtroꝝ uel minus ſtabilita fide: uel min⁹ docti: uel min⁹ cauti: q deſcidiũ facerẽt unitatis: & eccleſiã diſſiparẽt. Sed hi quoꝝ fides lubrica fuit: cũ deũ noſſe ſe et colere ſimularẽt augendis opibus: & honori ſtudẽtes affectabãt maximũ ſacerdotiũ: & a potiorib⁹ uicti cadẽ ſe cũ ſuffragatorib⁹ ſuis maluerũt: q̃ eos facere ꝑpoſitos qb⁹ cõcupierãt ipi añ ꝑponi. Quidã uero nõ ſatis cęleſtibus litteris eruditi: cũ ueritatis accuſatorib⁹ rñdere nõ poſſẽt: obiĳciẽtib⁹ uel ĩpoſſibile uel ĩcõgruẽs eẽ: ut de⁹ ĩ uteꝝ ſe mulieris ĩcluderet: nec cęleſtẽ illã maieſtatẽ ad tãtã ĩfirmitatẽ potuiſſe deduci: ut hominib⁹ cõtẽptui: deriſui: cõtumelię: & ludibrio eẽt. Poſtremo etiã cruciamẽta ꝑferret: atq; execrabili patibulo figeretur. Quę oĩa cũ neq; ĩgenio nec doctrina defẽdẽ ac refutare poſſent: nec enĩ uim rõemq; penit⁹ ꝑuidebãt: deprauati ſũt ab itinere recto & cęleſtis litteras corruperunt: ut nouã ſibi doctrinã ſine ulla radice ac ſtabilitate cõponerẽt. Nõnulli aũt falſoꝝ ꝓphetarũ uaticinio illecti: de qb⁹ & ueri ꝓphetę & ipẽ ꝑdixerãt: exciderũt a doctrina dei & traditionẽ uerã reliquerũt. Sed illi omnes dęmoniacis fraudib⁹ irrhetiti: quas proſpicere & cauere debuerãt: diuinũ nomẽ & cultũ ꝑ ĩprudẽtiã ꝑdiderũt. Cum enĩ friges aut nouatiani: aut ualentiniani: aut marcionitę: aut antropiani: aut arriani: ſeu qlibet alĳ nominãť: christiani eẽ deſierũt hi q christi nomine amiſſo: hũana & externa uocabula ĩduerunt. Sola igitur catholica eccleſia eſt q̃ ueꝝ cultu; retinet. Hic ẽ fons ueritatis: hoc ẽ domicilium fidei: hoc templu; dei: quo ſi quis nõ intrauerit: uel a quo ſi quis exiuerit a ſpe uitę ac ſalutis ęterne alien⁹ ẽ. Neminẽ ſibi oportet pertinaci concertatione blandiri. Agitur enĩ de uita & ſalute: cui niſi caute & diligenter cõſulatur: amiſſa & extĩcta erit. Sed tñ q: ſinguli quiq; cętus hęreticoꝝ ſe potiſſimu; christianos & ſuam eẽ catholicã eccľam putãt: ſciendũ eſt illã eẽ uerã in qua eſt religio cõfeſſio & poenitẽtia: q̃ peccata & uulnera qb⁹ ẽ ſubięcta imbecillitas carnis ſalubriter curat. Hęc interim paucis admonendi gratia retuli: ne quis errorem fugere cupiẽs: maiori implicet̃ errore: dum penetrale ueritatis ignorat. Poſtea plenius & uerius contra omnes mendacioꝝ ſectas ꝓprio ſeparatoq; opere pugnabimus. Sequit̃ ut quoniam ſatis de religione uera & ſapientia locuti ſumus: in ꝓximo libro de iuſticia diſſerams.

a est catho^ca ecclesia

L.Coelij Lactantij firmiani diuinaꝝ īſtitutionū aduerſus gen
tes Liber qntus de iuſticia ad Conſtantinum imꝑatorem.

Qꝫ iniquū & īpiū ē añ dānare pſonā :uel cām q̄ de merito eius
cognoſcē:& quare ſapiētia ſit uīciēda religioni:& quare ſapiētia
hui⁹ mūdi litteras ſacras cōtēpſerit:& qꝛ ęloq̄ntia ſęculo ſeruit:
& qꝛ pleꝝqꝫ ut melius elluceſcat ex īduſtria īpugnat ueritatē:q̄ fe
re ſemꝑ idoneis aſſertoribus indiget.C.i.

NOn ē apud me dubiū Cōſtātine īꝑator maxīe qn
h̄ opus noſtꝝ quo ſingularis ille reꝝ conditor:&
hui⁹ īmēſi operis rector aſſerit̄. Si qs attigerit ex
iſtis īeptę religionis:ut ſūt nimia ſupſtitiōe īpar-
tientes:īſectet̄ etiā maledictis:ut uix lectio fortaſ
ſe ꝓncipio affligat:ꝑſciat:execret̄:ſeqꝫ ī expiabili ſcelē cōtamina
ri atqꝫ aſtrīgi putet:ſi hęc aut legat patiēter aut audiat.Ob h̄ tñ ſi
fieri pōt hūanitatis iure poſtulam⁹:ut non ꝓus dānet:q̄ uniuerſa
cognouerit.Nā ſi ſacrilegis & ꝓditorib⁹ & ueneficis ptās defē-
dēdi ſui dat̄:nec ꝓdānari quēq̄ īcognita cā licet: nō iniuſte petere
uidemur:ut ſi qs erit ille q īciderit in hęc:ſi leget plegat:ſi audiet
ſnīam:differat ī extremū:ſed noui hominū ꝑtinātiā:nūq̄ īpetra
bimus. Timēt enī ne a nobis reuicti manus dare aliqñ clamante
ipſa ueritate cogantur.Obſtrepunt igitur:& intercedūt ne audi-
ant:& oculos ſuos opꝓmūt:ne lumē uideāt qd' offerim⁹. Quo
plane ipſi diffidentiā ſuę perditę rationis oñdūt:cū neqꝫ cogno
ſcere neqꝫ congredi audent:quia ſciunt ſe facile ſupari.Et iccirco
diſcęptatione ſublata pellitur e medio ſapiētia ui geritur :ut ait
Ennius.Et qꝛ ſtudent dānare tanq̄ nocentes quos utique ſciunt
innocentes:conſtare de ipſa innocentia nolunt:quaſi uero maior
iniquitas ſit probatam innocentiam dānaſſe q̄ inauditam. Sed
(ut dixi)uerentur:ne ſi audierint damnare nō poſſint. Et iō cul-
tores dei ſummi hoc eſt iuſtos homines torquent : interficiunt:
exterminant:nec cauſas odioꝝ ipſi reddere poſſunt:qui tam ue
hementer oderunt:quia ipſi errant:iraſcuntur his qui uiam uerā
ſequūtur:& cū corrigere ſe poſſint : errores ſuos inſup crudeli
bus factis coaceruant:innocentium cruore maculant̄ : & dicatas
deo mētes euiſceratis corporib⁹ detorquēt:cū talib⁹ nūc congre
di & diſputare cōtēdimus.Hos ad ueritatē ab inepta pſuaſione

traducere:q ſanguinē facilius hauſerūt:q̄ uerba iuſtorum. Quid
igit̄? Operā ne ꝑdemus? Minime. Nam ſi lucrari hos a morte:ad
quā cōcitatiſſime tēdūt:nō potuerimꝰ: ſi ab illo itinē de morte
ad uitā lucēq; reuocare:quoniā ipſi ſaluti ſuę repugnāt:nr̄os tn̄
cōfirmabimꝰ:quoꝝ nō ē ſtabilis ac ſolidis radicibꝰ fundata & ſi
xa ſnīa. Nutant enī plurimi & maxīe: q litteraꝝ aliqd attigerūt.
Nā & ī hoc philoſophi & oratores & poetę ꝑnicioſi ſūt: ꝙ in
cautos animos facile irrhetire poſſunt ſuauitate ſermonis & car-
minū dulci modulatione currētiū. Ob eāq; cām uolui ſapientiā
cū religione cōiūgere:ne qd ſtudioſis illa inanis doctrina poſſit
officere:ut iam ſcientia litterarum nō mō nihil noceat religioni
atq; iuſticię:ſed etiā proſit q̄plurimū:ſi is q eas didicerit ſit ī uir
tutibꝰ inſtructior & ī ueritate ſapiētior. Pręterea etiā ſi nulli alij
nobis certe ꝓderit:delectabit ſe conſcientia:gaudebitq; mens ſe
in ueritatis luce nerſari:quod ē animę pabulū incredibili quadā;
iocūditate perfuſum. Verum non eſt deſperandum:fortaſſe nō
canimus ſurdis. Hęc enim tam in malo ſtatu res eſt:ut deſint ſa-
ne mentis quibus & ueritas placeat:& monſtratum ſibi rectum
iter & uideant & ſequantur. Circūliniatur modo poculum cęle
ſtis ſapientię melle:ut poſſint ab īprudentibꝰ amara remedia ſi-
ne offenſione potari:dū illiciēs p̄ma dulcedo acerbitatē ſaporis
aſperi ſub prętextu ſuauitatis occultat. Nā hęc īprimis cauſa eſt:
cur apud ſapientes & doctores & principes huius ſęculi ſcriptu
ra ſancta fide careat:ꝙ prophetę communi ac ſimplici ſermone
ut ad populum ſunt locuti. Contemnuntur itaq; ab his q nihil
audire uł legere niſi expolitum ac diſertū uolūt:nec qcq̄ īhęrere
animis eoꝝ pōt:niſi qd aures blandiori ſono mulcet. Illa uero q̄
ſordida uidentur anilia:inepta:uulgaria exiſtimātur. Ideo nihil
uerū putāt:niſi quod auditu ſuaue eſt:nihil credibile eſt:niſi qd
poteſt incutere uoluptatem:nemo rē ueritate ponderat:ſed orna
tu. Non ergo credunt diuinis:quia fuco carent:ſed ne illis quidē
qui eas interpretantur:quia ſunt & ip̄i aut omnino rudes:aut cer
te parum docti. Nam ut plene ſint eloquentes perraro contingit
cuius rei cā in aperto eſt. Eloquentia enim ſęculo ſeruit:populo
ſe iactare et in rebus malis placere geſtit. Si qdē ueritatē ſępius ex
pugnare conat̄:ut uim ſuam mōſtret:opes expetit:honores cōcu
piſcit:ſūmū deniq; gradū digītatis expoſcit. Ergo h̄ q̄ſi hūilia

deſpicit:arcana tanq̄ cōtraria ſibi fugit:qppe q publico gaudeat & multitudinē celebritatēq; deſideret.Eo fit:ut ſapiētia & ueritas idoneis p̄conibꝰ indigeat.Et ſi q forte litteratoꝝ ſe ad eā cōtulerūt:defenſioni eius nō ſuffecerūt.Ex his q mihi noti ſūt Minutiꝰ foelix non ignobilis inter cauſidicos loci fuit: huius liber cui octauio titulꝰ eſt declararat:quā idoneꝰ ueritatis aſſertor eſſe potuiſſet:ſi ſe totū ad id ſtudiū cōtuliſſet.Septimꝰ quoq; Tertulianꝰ fuit omni genere lr̄aꝝ peritꝰ:ſ; in eloquēdo paꝝ facilis & minꝰ cōptꝰ:& multū obſcurꝰ fuit.Ergo ne hic qdē ſatis celebritatis inuenit.Vnꝰ igit̄ p̄cipuus & clarus extitit Cyprianus:q magnā ſibi gloriā ex artis oratorię ꝓfeſſiōe quęſierat: & admodū multa cōſcripſit in ſuo genere mirāda.Erat enī ingenio facili:copioſo:ſuaui:& quę ſermonis maxima eſt uirtꝰ apto:ut diſcernere nō neq̄as:utꝝ ne ornatior ī loquēdo : an facilior in explicādo an potētior in pſuadēdo quiſq̄ fuerit.Hic tn̄ placere ultra uerba ſacramētū ignorātibꝰ nō pōt:qm̄ myſtica ſunt quę locutus eſt:& ad id pręparata ut a ſolis fidelibꝰ audiant̄.Deniq; a doctis huiꝰ ſęculi qbus forte ſcripta eius innotuerunt derideri ſolet.Audiui ego quēdā hoīe; diſertū ſane:q eū immutata una lr̄a Coprianū uocaret quaſi elegās ingeniū:& melioribꝰ rebꝰ aptū ad aniles fabulas cōtuliſſet.Quod ſi accidit hoc ei cuiꝰ eloquētia nō īſuauis eſt:qd tandē putemꝰ accidere illis quoꝝ ſermo ieiunꝰ eſt & ing̃tus:q neq; uim pſuadendi neq; ſubtilitatē argumentādi: neq; ullam prorſus acerbitatem ad reuincendum habere potuerūt!

Capitulum.ij.Quod ex defectu doctoꝝ data eſt temerariis hominibꝰ audacia impugnandi ueritatē ignotā: & hoc ꝓbat exēplo duoꝝ philoſophoꝝ quos uiderat in bithynia.

ERgo ꝗ defuerūt apud noſtros idonei peritiq; doctores: qui uehemēter q acriter errores publicos redarguerēt: qui cauſam omnē ueritatis ornate copioſeq; defenderent: ꝓuocauit quoſdā hęc ipa penuria:ut auderēt ſcribere cōtra ignotā ſibi ueritatē.Omitto eos q prioribꝰ eā tēporibꝰ neq̄cq̄ laceſſerunt.Ego cū in bithynia lr̄as oratorias accitus docerē: contigiſſetq; eodē tempore ut dei templū euerteret̄:duo extiterūt ibidem q iacenti atq; abiectę ueritati neſcio utrum ſuperbius an importunius in

ſultarent:quoꝝ alter ātiſtitē ſe philoſophię ꝓfitebat̄:ueꝝ ita uici oſus:ut cōtinētię magiſter nō min⁹ auaritia q̄ libidinib⁹ arderet: in uictu tā ſumptuoſus:ut ī ſchola uirtutis aſſertor:parſimonię paupꝫtatiſq; laudator:in palatio peius coenaret q̄ domi: tn̄ uicia ſua capillis & pallio:& qd̓ maximū eſt uelamentū diuitijs pręte gebat:quas ut augeret ad amicitias iudiciū miro ambitu penetra bat:eoſq; ſibi repēte auctoritate falſi noīs obligabat:non mō ut eoꝝ ſententias uēderet:uerum etiā ut cōfines ſuos quos ędibus agriſq; pellebat:a ſua repetēdo hac potētia retardabat. Hic uero q ſuas diſputatōes morib⁹ deſtruebat:uel mores ſuos diſputati onib⁹ arguebat:ipē aduerſus ſe ḡuis cenſor & accuſator accerri mus:eodē ipō tpe quo iuſt⁹ popul⁹ nefarie lacerabat̄: tres libros euomuit cōtra religionē nomēq; chriſtianū. Profeſſus ante oīa philoſophi officiū eſſe:erroribus hominū ſbuenire:atq; illos ad uerā uiā reuocare:ideſt ad cultus deoꝝ:quoꝝ numine ac maieſta te(ut ille dicebat)mūdus gubernaret̄:nec pati hoīes īperitos quo rūdā fraudib⁹ illici:nec ſimplicitas eoꝝ prędę ac pabulo ſit ho minib⁹ aſtutis. Itaq; ſe ſuſcępiſſe hoc mun⁹ philoſophia dignū ut p̄ferret nō uidētib⁹ lumē ſapiētię:nō mō ut ſuſcęptis deoruꝫ cultib⁹ reſaneſcāt:ſed etiā ut ꝑtinaci obſtinatōe depoſita corpo ris cruciamēta deuitēt:nec ſęuas mēbroꝝ laceratōes fruſtra ꝑpeti uelīt. Vt aūt appareret c⁹ rei gr̄a opus illud elaboraſſet: effuſus eſt in principū laudes:quoꝝ pietas & ꝓuidentia(ut qdem ipē di cebat)tū in cęteris rebus humanis:tum pręcipue in defendendis deoꝝ religionib⁹ claruiſſet:cōſultū eſſe tandē rebus humanis:ut cohibita impia & anili ſupſtitione:uniuerſi homines legitimis ſacris uacarent:ac ꝓpicios ſibi deos experirent̄. Vbi aūt religio nis eius cōtra quā perorabat infirmare uoluit rōem: ineptus: ua nus:ridiculus apparuit:ꝗ grauis ille cōſultor utilitatis alienę:nō modo qd oppugnaret:ſed etiam qd loqueret̄ neſciebat. Nam ſi q noſtrorū affuerunt q̄uis temporis gratia conticeſcerēt: animo tamen deriſere:utpote cū uiderēt hominem profitentē ſe illumi naturum alios cū ipſe cęcus eſſet:reducturū alios ab errore: cuꝫ ipſe ignoraret ubi pedes ſuos poneret:eruditurū alios ad uerita tem:cuius ille nec ſcintillā qdē unā uidiſſet aliquādo:quippe cū ſapiētię profeſſor profligare ſapientiā niteret̄. Omnes tn̄ id ar guebāt:quod illo potiſſimū tempore id operis eſſet aggreſſus:

quo furebat odioſa credulitas. O philoſophū adulatorē ac tēpo
ri ſeruientē. Verū hic ꝑ ſua inanitate cōtēpt⁹ eſt: q & gratiā quā
ſperauit nō eſt adept⁹: & gloriā quā captauit in culpā rephenſio
nemq; cōuerſa eſt. Alius eādē materiā mordacius ſcripſit: q erat
tūc e numero iudicū: & q auctor in primis faciēdę ꝑſecutōis fu
it: quo ſcelere nō cōtent⁹: etiā ſcriptis eos quos afflixerat inſecu-
tus eſt. Cōpoſuit enī libellos duos nō cōtra chriſtianos: ne inimi
ce inſectari uideret: ſ; ad chriſtianos ut humane & benigne con
ſulere putaretur: in qbus ita falſitatē ſcripturę ſacrę arguere co-
natus eſt: tanq̄ eſſet ſibi tota cōtraria. Nam quędā capita: quę re
pugnare ſibi uidebantur expoſuit: adeo multa: adeo intima enū
merans: ut aliquando ex eadē diſciplina fuiſſe uideatur. Quod
ſi fuit qs eū Demoſthenes poterit ab īpietate defendere: cui reli-
gionis fuerat aſſenſus & fidei: cuius nomē induerat & ſacramē-
ti: quod acceperat proditor factus eſt: niſi forte caſu in man⁹ ei⁹
diuinę litterę inciderūt. Quę igitur temeritas erit id audere diſ
ſoluere: quod illi nemo interpretatus eſt bene: ꝙ aut nihil didi-
cit: aut nihil intellexit? Tantū enī abeſt a diuinis litteris repugnā
tia: q̄tū ille abfuit a ueritate & fide: pręcipue tamen Paulū & Pe-
trum lacerauit: cęteroſq; diſcipulos tanq̄ fallacię ſeminatores:
quos eoſdem tam rudes & indoctos fuiſſe teſtatus eſt. Nā quoſ
dam eorum piſcatorio officio quęſtū feciſſe: quaſi ęgre ferret
ꝙ illam rem nō ariſtophanes aliquis aut ariſtarchus cōmētat⁹ eſt

Capitulum. iij. Quod a diſcipulis Chriſti uoluntas mentiē
di abfuit: qui uitā exercebant contrariam uiciis. Et quod reſpō
dendum fuit blaſphemię eorum: qui Chriſtum magum fuiſſe
mentiti ſunt: & ſibiipſis contraria docuerunt.

ABſuit ergo ab his fingendi uolūtas & aſtutia: qm̄ rudes fu
erūt. Aut qs poſſet indoctus apta inter ſe & cohęrentia fin
gere: cū philoſophorū doctiſſimi Plato & Ariſtoteles & Epi-
curus & Zeno ipſi ſibi repugnantia & cōtraria dixerint? Hęc ē
enī mēdacioꝝ natura: ut cohęrere nō poſſint. Illorū aūt traditio
ꝙ uera eſt quadrat ubiq;: ac tota ſibi cōſentit: & ideo perſuadet:
ꝙ cōſtanti ratione ſuffulta eſt. Non igitur quęſtus & commodi
gratia religionem iſtam cōmētati ſunt: quippe quā & pręceptis

& ipſa re eam uitaꝫ ſecuti ſunt :quę & uoluptatibus caret: & oīa quę habent̄ in bonis ſpernit: & q nō tm̄ mortē ꝑ fide ſubierint: ſed etiam morituros eſſe ſe & ſcierint & prędixerint: & poſtea uniuerſos qui eoꝝ diſciplinā ſecuti eſſent acerba & nefanda paſſuros. Ipſuꝫ aūt Chriſtū affirmauit a iudęis fugatū: collecta nongentoꝝ hominū manu latrocinia feciſſe. Quis tantę auctoritati audeat repugnare? Credamꝰ hoc plane: nā fortaſſe illi hoc in ſomniꝭs Apollo aliqs nūciauit. Tot ſemꝑ latrones perierunt & quotidie pereūt: utiqꝫ multos & ipe dānaſti. Quis eoꝝ poſt crucem ſuā nō dicā deus: ſꝫ hō appellatus eſt? Verū tu forſitan ex eo credidiſti: ꝙ uos homicidā Martē cōſecraſtis ut deū: qđ tñ non feciſſetis: ſi illū ariopagitę in crucē ſuſtuliſſent. Itē cū facta eius mirabilia deſtrueret: nec tñ negaret: uoluit oſtēdere Apolloniuꝫ uel paria: uel maiora feciſſe. Mirum ꝙ Apuleū prętermiſit: cuiꝰ ſolent & multa & mira memorari. Cur igitur o delirum caput: nemo Apolloniū ꝑ deo colit: niſi forte tu ſolꝰ: illo ſcilicꝫ deo dignus: cum quo te in ſempiternum uerus deus puniet? Si magus Chriſtus ꝙ mirabilia fecit: peritior utiqꝫ Apollonius (q ut deſcribis) cum Domicianꝰ eū punire uellet: repente in iudicio nō cōparuit: q̄ ille qui comprehēſus eſt & cruci affixus? At enim ex hoc ipſo fortaſſe inſolentiā Chriſti uoluit arguere ꝙ deū ſe cōſtitueerit: ut ille uerecūdior fuiſſe uideat̄: qui cum maiora faceret (ut hic putat) tñ id ſibi nō arrogauerit. Omitto nunc ipſa opera cōparare: ꝙ in ſecūdo & ſuꝑiori libro de fraude ac pręſtigijs artis magicę dixi. Nego eſſe quenq̄ qui nō optet in primis id ſibi poſt mortem contingere: quod etiam reges maximi cōcupiſcūt. Cur enim ſibi homines ſepulchra magnifica: cur ſtatuas: cur imagines cōparant: cur aliqbus factis prędaris: aut etiam morte pro ciuibus ſuſcępta: ſtudent opiniones hominum ꝓmoueri? Cur deniqꝫ ipſe ingenij tui monumentum hoc deteſtabili ſtulticia tanq̄ coeno ędificatū cōſtituere uoluiſti: niſi ꝙ immortalitatē de memoria nominis ſperas? Stultū eſt igitur id putare Apolloniū uoluiſſe: qđ optaret utiqꝫ ſi poſſet: ꝙ nemo eſt qui immortalitateꝫ recuſet: & maxime cū eū dicas & adoratū eſſe a quibuſdā ſicut deū: & ſimulachrum eius ſub Herculis Alexiaci nomine conſtitutum ab ephesijs etiā nunc honorari non potuit: ergo poſt mortem deus credi: ꝙ & hominē & magum fuiſſe cōſtabat: & ideo

alieni nominis titulo affectauit diuinitatē: ꝙ ſuo nec poterat nec audebat. Noſter uero & potuit deus credi: ꝙ magus nō fuit: & credit⁹ eſt: ꝙ uerus fuit. Nō inqt hoc dico iccirco Apolloniū nō haberi deū: ꝙ noluerit: ſed ut appareat nos ſapiētiores eſſe q mirabilib⁹ factis nō ſtatim fidē diuinitatis adiunxim⁹: q̄ uos q ob exigua portēta deū credidiſtis. Nō eſt mirū ſi tu q a dei ſapientia lōge remot⁹ es nihil prorſus intelligis eoꝝ quę legiſti: cuꝫ iudęi q a principio ꝓphetas lectitauerāt: qbuſqꝫ ſacramentum dei fuerat obſignatū: tñ qd legerint ignorauerūt. Diſce igitur ſi qd tibi cordis eſt: non iccirco a nobis deum creditum Chriſtum ꝙ mirabilia fecit: ſed ꝙ uidimus in eo facta eſſe omnia quę nobis anunciata ſunt uaticinio ꝓphetaꝝ: fecit mirabilia magū putaſſemus ut & uos nuncupatis: & iudęi tunc putauerunt: ſi non illa ipſa facturum Chriſtū ꝓphetę omnes uno ſpiritu prędixiſſet. Itaqꝫ deū credimus: non magis ex factis operibuſqꝫ mirādis: q̄ ex illa ipſa cruce quā uos ſicut canes lambitis: qm̄ ſimul & illa prędicta eſt. Nō igiť ſuo teſtimonio (cui enī de ſe dicenti credi pōt) ſed ꝓphetaruꝫ teſtimonio: qui omnia quę fecit ac paſſus eſt mlťo ante cecinerūt: fidē diuinitatis accępit: qđ neqꝫ Apollonio neqꝫ Apuleio: neqꝫ cuiq̄ magoꝝ potuit: aut pōt aliquādo contingere. Cum igitur talia ignorantię ſuę deliramenta fudiſſet: cum ueritatem penitus excidere connixus eſſet: auſus eſt libros ſuos nefarios ac dei hoſtes φιλαληθεῖσ. ideſt amātes ueritatis annotare. O cęcū pectus: o mētē cimeriis (ut aiūt) tenebris acriorē: diſcipulus hic fortaſſe Anaxagore fuit: cui niues atramentum fuerūt: atqꝫ eadem cęcitas eſt & uero falſitatis & mendacio ueritatis nomen imponere. Videlicet homo ſubdolus uoluit lupum ſub ouis peclle celare: ut fallaci titulo poſſet irrhetire lectorem: uerū eſto inſcitia hoc non malitia feceris: Quā tandē nobis attuliſti ueritatē: niſi ꝙ aſſertor deoꝝ eos ipſos ad ultimū prodidiſti? Proſecutus enim ſummi dei laudes: quem regem: quē maximum: quē opificē rerum: quē fontem bonorū: queꝫ parentē omnium: quem factorem: actorēqꝫ uiuentium cōfeſſus es: ademiſti Ioui tuo regnum: eumqꝫ ſumma poteſtate depulſuꝫ in miniſtrorū numerū redegiſti. Epilogus itaqꝫ tuus arguit ſtulticię uanitatis erroris. Affirmas enim deos eſſe & illos tamē ſubiicis & mācipas ei deo: cuius religionem conaris euertere.

Capitulum.iiij.Quare hoc opus inceptum ſit:& contra quos:& ad quid proſit.

HI ergo de qbus dixi cū pręſente me ac dolente ſacrilegas ſuas lr̄as explicaſſent:& illoꝝ ſupba impietate ſtimulat⁹:& ueritatis ipius cōſciētia:& ut arbitror deo ſuſcępi hoc mun⁹:ut oībus ingenij mei uirib⁹accuſatores iuſticię refutarē:nō ut cōtra hos ſcriberē:q paucis uerbis obtineri poterāt:ſed ut oēs qui ubiq; idē operis efficiūt:aut effecerūt uno ſimul impetu pfligarē.Nō dubito enī quin & alij plurimi:& multis in locis:& non mō gręcis:ſed etiā latinis lr̄is:monumētū iniuſticię ſuę ſtruxerūt:qbus ſingulis qm̄ reſpōdere nō poterā:ſic agendā mihi hāc cām putaui:ut etiā priores cū omnibus ſuis ſcriptis puerterē:& futuris omnē facultatē ſcribēdi aut reſpondēdi amputarē:prębeant mō aures.Efficiā pfecto ut qcunq; iſta cognouerit:aut ſuſcipiat:quod ante dānauit:aut quod eſt proximū derideri aliquando deſiſtat.Quanq̄ Tertulianus eandē cauſam plene porauerit in eo libro cui apologeticon nomen eſt:tamen qm̄ aliud eſt accuſantibus reſpondere:quod in defenſione aut negatione ſola poſitū eſt:aliud inſtituere quod nos facimus:in quo neceſſe eſt doctrine totius ſubſtantiā contineri:nō defugi hunc laborē:ut implerem materiā quam Cyprianus non eſt executus in ea oratōe:q̄ Demetrianum (ſicut ipſe ait)oblatrante; atq; obſtrepentem ueritati redarguere conatur:qua materia non eſt uſus ut debuit. Nō enim ſcripturę teſtimonijs:quā ille utiq; uanam:fictam:cōmentaticiā putabat:ſed argumentis & ratione fuerat refellend⁹. Na; cum ageret contra hominem ueritatis ignaru; dilatus pauliſper diuinis lectionibus:formare hunc a principio tanq̄ rudem debuit:eiq; paulatim lucis principia monſtrare:ne toto lumine obiecto caligaret.Na; ſicut infans ſolidi ac fortis cibi capere uim nō poteſt ob ſtomachi teneritudinē:ſ; liquore lactis ac mollitudīe alitur:donec firmatis uirib⁹ ueſci fortiorib⁹ poſſit:ita & huic oportebat:quia nondum poterat capere diuina:prius humana teſtimonia offerri:ideſt philoſophorum & hiſtoricoru;:ut ſuis potiſſimum refutaretur auctoribus.Quod quia ille non fecit raptus eximia eruditione diuinarum litterarum:ut his ſolis content⁹ eſſet qbus fides conſtat:acceſſi deo inſpirante ut ego facerē

& ſimul ut uiã ceteris ad imitãdũ pararem: ac ſi horatu noſtro docti hoĩes ac diſerti huc ſe cõferre coeperĩt: & ĩgenia ſua uimq; dicendi in hoc ueritatis cãpo iactare maluerint: euaniturus breui religiões falſas: & occaſurã eſſe oẽ philoſophiã nemo dubitauerit: ſi fuerit oĩbus pſuaſu cũ hãc ſolã religionẽ: tũ etiã & ſolã: & uerã eſſe ſapiẽtiam. Sed euagatus ſum longius q̃ uolebam.

Capitulum. v. De iuſticia quam non modo philoſophi: ſed etiam poetę qui eos prę̨ceſſerunt tantis quęſierunt uiribus. Et quomodo pro uero haberi debeat non figmento poetico: q iuſticia terras incolebat regnãte ſaturno: & aurea fuiſſe ſęcula: ſed Ioue regnante iuſticiam eſſe fugatam.

NVnc reddenda eſt de iuſticia ꝓpoſita diſputatio: quę aut ipſa ſumma eſt uirtus: aut fons eſt ipſa uirtutis: quam non mõ philoſophi quęſierũt: ſed poetę quoq; q priores multo fuerũt: & ante natũ philoſophię nomen ꝓ ſapiẽtibus habebant. Hi plane intellexerũt abeſſe hãc a reb9 humanis: eãq; finxerũt offenſam uicĳs hominũ ceſſiſſe e terra: in cęlũq; migraſſe atq; ut docerẽt qd ſit iuſte uiuere. Solent enĩ pręcępta p ambages dare: & a Saturni tẽporibus: quę illi uocãt aurea repetunt exempla iuſticię narrãtq; in quo ſtatu fuerit uita humana: dũ illa in terra moraretur: qđ qdem nõ ꝓ poetica fictione: ſed pro uero habendum eſt. Saturno enĩ regnante nõdũ deoꝝ cultibus inſtitutis: nec adhuc illa gẽte ad diuinitatis opinionẽ cõſecrata deus utiq; colebat: & ideo nõ erãt neq; diſſentiones: neq; inimicitię: neq; bella. Nondũ ueſanos rabies nudauerat ęnſes: ut germanicus Cęſar in arateo loquit carmĩe. Nec cõſanguineis fuerat diſcordia nata immo nec alienigenis qdem: ſed neq; ulli omnino gladĳ q nudarentur fuerũt. Quis enĩ pręſente ac uigente iuſticia: aut de tutela ſui cũ nemo inſidiaret: aut de pernicię alterius cogitaret: cum nemo quicq̃ cõcupiſceret? Malebãt tenui contenti uiuere cultu: ut Cicero iu ſuo narrat: qđ eſt proprium noſtrę religionis. Ne ſignare qdem aut partiri limite campum fas erat: in medium quęrebant Quippe cum deus communem omnib9 terram dediſſet: ut cõmunẽ degerent uitam: nõ ut rabida & furens auaritia ſibi omnia uendicarent: nec ulli deeſſet quod omnibus naſceretur. Quod

poetę dictum ſic accipi oportet: non ut exiſtimemus nihil omnino tunc fuiſſe priuati: ſed more poetico figuratum: ut intelligamus tam liberales fuiſſe homines: ut natas ſibi fruges nō includerent: nec ſoli abſconditis incubarent: ſed pauperes ad cōmunionē proprii laboris admitterent. Flumina iam lactis: iam flumina nectaris ibant. Nec mirū cum prōptuaria iuſtorum benigne paterēt omnibus: nec auaritia intercipiēs beneficia diuina famen ſitimq; uulgo faceret: ſed omnes ęqualiter abundarēt: cum habentes non habentibus large copioſeq; donarent. Sed poſtq̄ Saturnus a filio pulſus in latiumq; delat⁹ eſt. Arma Iouis fugiēs: & regnis exul adeptis: cū iam populus uł noui regis metu: uel ꝗ ſpōte deprauatus deū colere deſiſſet: regemq; pro deo habere coepiſſet: cū ipſe propemodū parricida exēplo cęteris eſſet: ad uiolandā pietatē deſeruit ꝓprie terras iuſtiſſima uirgo: ſed non ut ait Cicero. Et Iouis in regno cęliq; in pte reſedit. Quomō enim poterat in eius regno reſidere aut cōmorari: qui patrem regno expulit: bello perſecutus eſt: exulē toto orbe iactauit! Ille malum uirus ſerpentibus addidit atris: prędariq; lupos iuſſit: ideſt odium & inuidiam & dolum hominibus ſęuit: ut eſſent tanq̄ ſerpētes uenati: tam rapaces q̄ lupi. Quod quidem uere faciunt hi qui iuſtos ac fideles deo perſequūtur: dantq; iudicibus ſęuiendi aduerſus innoxios poteſtatem. Fortaſſe aliquid eiuſmodi Iupiter fecerit ac expugnandam tollendamq; iuſticiā: & ideo efferaſſe ſerpentes ac lupos acuiſſe traditur. Tum belli rabies & amor ſucceſſit habendi: neq; immerito. Sublata enī dei religione: boni quoq; ac mali ſcientiam perdiderunt: ſic hominib⁹ intercidit cōmunitas uitę: & direptum foedus ſocietatis humanę. Tum inter ſe manus inſerere coeperunt & inſidiari: & gloriam ſibi ex humano ſanguine comparare.

Capitulum. vi. Q, cupiditas fons malorū omnium expulſa iuſticias ſuas: ideſt iniquiſſimas ꝓmulgauit leges. Et quomō ſb Ioue naturę conſortes ſeruituti ſubięcerit audax: auara: ambitioſa: ſuperba: & crudelis impietas hominum: & aureum expulit ſęculū: quod ſola facit puritas uerę religionis.

Quorū omniū malorum fons cupiditas erat: quę ſcilicet ex cōtēptu uerę maieſtatis erupit: nō tn̄ enim nō participabant

alijs hi quibus aliquid affluebat:ſed aliena quoqꝫ rapibant in priuatū lucꝝ trahentes omnia:& quę antea in uſus hominū etiā ſinguli laborabant:in paucoꝝ domos conferebanť:ut enim cęteros ſeruitio ſubiugarent in primis neceſſaria uitę ſubducere & colligere coeperūt. Eaqꝫ firmiter cōcluſa ſeruare ut beneficia cęleſtia facerēt ſua non ꝓpter humanitatē:quę nulla in ipſis erat: ſed ut omnia cupiditatis & auaritię inſtrumēta cōderēt:leges etiā ſibi nomine munitas:iniqſſimas:iniuſtiſſimaſqꝫ ſanxerūt: qbus rapinas & auaritiā ſuā cōtra uim multitudinis tuerenť. Tātū igiť auctoritate quantū uiribus aut opibus aut malicia preualebant. Et qm̄ nullū in his iuſticię ueſtigiū fuit:cuius officia ſunt humanitas:ęqtas:miſericordia: iam ſuperba & tumida inęqualitate gaudebant:altioreſqꝫ ſe cęteris hominibus ſatellitum comitatu & ferro & inſigni ueſte fulgebāt. Hinc honores ſibi & purpuras & faſces īuenerūt :ut ſecuriū gladioꝝqꝫ terrore ſ̄bnixi : q̄ſi iure dominoꝝ perculſis ac pauentibus imperarent:in hac cōditione humanā uitā rex ille cōſtituit: q debellato ac fugato parēte nō regnū:ſed impiā tyrannidē ui & hominibus armatis occupauit. Et aureū illud iuſtūqꝫ ſęculuꝫ ſuſtulit:coegitqꝫ hoīes malos & impios fieri:uel ex hoc ipſo ꝙ ipſos auertit a deo ad ſe adorandū:qđ terror inſolentiſſimę poteſtatis expreſſerat. Quis enim non metueret eum quem arma cingebant:quē ferri & gladioruꝫ inſuetus circūdabat? Aut qui parceret alieno: q ne patri ſuo qdē pepcerat? Quem uero metueret qui titanaꝫ robuſtā excellentēqꝫ uiribus gentem bello uicerat:occiſione deleuerat? Quid mirum ſi omnis multitudo inſolito metu preſſa:in unius adulationem cōceſſerat? Hunc uerebanť:huic honorē maximū deferebant. Et qm̄ mores ac uicia regis imitari genus obſequij iudicabať. Abięcerunt omnes pietatem:ne exprobrare regi ſcelus uiderentur ſi pie uiuerent. Sic aſſidua imitatione corrupti:diuinum fas reliq̄runt:& paulatim male uiuendi cōſuetudo mos factus eſt. Nec iam quicq̄ ex antecedentis ſęculi pio atqꝫ optimo ſtatu manſit: ſed exploſa iuſticia & ueritatem ſecū trahēs reliquit hoīb⁹ errorē:ignorantiā:cęcitatē. Imprudētes igitur poetę:q eam ad cęluꝫ confugiſſe cecinerūt:ideſt ad Iouis regnum. Si enī ſęculo quod uocāt aureū iuſticia in terra fuit:a Ioue utiqꝫ pulſa eſt:q aureū ſęculū cōmutauit. Sęculi aūt cōmutatio & expulſio iuſticię nihil

aliud (ut dixi) q̄ deſertio diuinę religionis putanda eſt: quę ſola effecit ut hō hoīe charū habeat: eūq; ſibi fraťnitatis uinculo ſciat eſſe cōſtrictū. Siqdē pater idem de⁹ eſt oīb⁹: ut dei patris cōis beneficia cū his q nō habent partiať: nulli noceat: nullū premat: nō fores claudat hoſpiti: nō aurē precāti: ſed ſit largus: benefic⁹: liberalis: quas regias eſſe laudes Tullius exiſtimauit. Hęc eſt ꝑfecto iuſticia: & hoc aureū ſęculū: qď Ioue regnāte primū corruptum: mox & ipſo & omni eius ꝓgenie cōſecrata: deoꝝ multoꝝ cultu ſuſcępto fuerat omne ſublatū.

Cap. vii. De aduētu Chriſti aureū ſęculū reſtituētis in electis ideſt uerā reformātis religionē. Et ꝙ uirtus innoteſcat: & ꝓbať exercitio uicioꝝ: ut liquidū ſit quare deus mala eſſe permiſerit.

Sed deus ut parens indulgētiſſim⁹: appropinquāte ultimo tempore nunciū miſit: q uetus illud ſęculū fugatāq; iuſticiam reduceret: ne humanuꝫ genus maximis & ꝑpetuis agitareť erroribus. Rediͭt ergo ſpecies illius aurei temporis: & reddita q dem terrę: ſed aſſignata paucis iuſticia eſt: quę nihil aliud eſt: q̄ dei unici ſola pia & religioſa cultura. Sed moueat fortaſſe aliquē cur ſi hęc ſit iuſticia: nō omni humano generi ſit data nec in eā multitudo uniuerſa cōſenſerit: magnę hoc diſputationis eſt: cur adeo cū iuſticiā terrę daret ſit retēta diuerſitas: quod & alio loco declaraui: & ubicūq; importune inciderit explicabiť. Nūc deſignare id breuiſſime ſatis eſt: uirtutē aut cerni non poſſe niſi habeat uicia cōtraria: aut nō eſſe ꝑfectā niſi exerceatur aduerſis. Hanc enī deus bonoꝝ & maloꝝ uoluit eſſe diſtantiā: ut qualitatē boni ex malo ſciam⁹. Item mali ex bono: nec alteri⁹ ratio intelligi ſublato altero pōt: deus ergo nō excluſit malū: ut ratio uirtutis cōſtare poſſet. Qūo enī patientia uim ſuā nomēq; retineret: ſi nihil eſſet quod pati cogeremur? Quomo laudem mereret̄ deuota ſua fides: niſi eſſet aliquis qui a deo uellet auertere? Nam & ideo potiores eſſe iniuſtos permiſit: ut cogere ad malū poſſent: ideo plures ut uirtus eſſet precioſa quod rara eſt. Quod quideꝫ ipſuꝫ Quintilianus egregie ac breuiter oſtendit in capite obuoluto. Nam quę inquit uirtus eſſet innocentia: niſi laudem raritas dediſſet? Verū ꝙ natura ſic cōparatū eſt: ut odiū cupiditas: ira in id quod incubuerint agant cęcos ſupra hominem: uideť culpa

uacare. Alioquin ſi natura pares omnib⁹ effectus dediſſet: & pietas nihil erat hoc q̃ uerũ ſit: doceat neceſſitas ipſa rõis. Si enĩ uirtus eſt malis: ac uicijs fortiter repugnare: apparet ſine malo ac uicio nullã eſſe uirtutẽ: quã deus ut abſolutã perfectam redderet: retinuit id quod erat ei cõtrariũ: cũ quo depugnare poſſet. Agitata enĩ malis quatientib⁹: ſtabilitatẽ capit: & quãto frequent̃ impellitur: tanto firmiter roborat̃. Hęc nimiꝝ cauſa effecit: ut q̃uis ſit hominib⁹ miſſa iuſticia tamen aureũ ſęculũ non eſſe dicatur: ꝙ malũ non ſuſtulit: ut retineret diuerſitatem: quę ſacramentuꝫ diuinę religionis continet ſola.

Capi. viij. Quare iuſticia quę improbatio eſt nõ uideat̃ ab hominibus. Et ꝙ hõ dei templũ eſt nõ auꝝ uel lapides. Et ꝙ de⁹ uirtutibus colendus eſt nõ corruptibilibus donis. Et ꝙ omnia mala ex eo ꝓueniũt: ꝙ plures dij colunt̃: ꝙ ſi unus ſolus uere colerentur: oẽs iura fraternitatis agnoſcerent & exercerẽt.

SVi ergo putant iuſtum eſſe neminẽ: ante oculos habẽt iuſticiam: ſed eam nolunt cernere. Quid eſt enim cur illam uel in carminibus uel in omni ſermone deſcribãt: cõquerẽtes ei⁹ abſentiã cũ ſit facillimũ bonos eſſe ſi uelint? Quid uobis inaneꝫ iuſticiam depingitis: & optatis cadere de cęlo tanq̃ in aliquo ſimulacbro figuratã? Ecce in conſpectu ueſtro eſt: ſuſcipite ſi poteſtis: eãqꝫ in domicilio ueſtri pectoris cõſtituite. Nec difficile nec alienũ a tẽporibus exiſtimetis. Eſtote ęqui ac boni: & ſequet̃ uos ſua ſponte iuſticia quã quęritis. Deponite omnẽ malã cogitationem de cordibus ueſtris: & ſtatim uobis illud temp⁹ aureũ reuertet̃: quod aliter conſequi non poteſtis: ꝙ ſi uerũ deũ colere coeperitis. Vos aũt manente cultu deoꝝ: iuſticiã deſideratis in terra: qđ fieri nullo pacto põt: ſed ne tũ q̃dẽ potuit: cũ putatis quia nõdũ natis dijs iſtis quos impie colitis: neceſſe eſt unius dei cultum fuiſſe per terrã: eius ſcilicet q execratur malitiã: exigitqꝫ bonitatẽ: cuius templũ eſt nõ lapides aut lutũ: ſed homo ipſe qui figurã dei geſtat. Quod templũ nõ auro & gẽmaꝝ donis corruptibilibus: ſed ęternis uirtutũ muneribus ornat̃. Diſcite igitur ſi q̃dem uobis reliquę mẽtis eſt: homines ideo malos & iniuſtos eẽ ꝙ dij colunt̃: & ideo mala oĩa reb⁹ humanis quotidie ĩgraueſcere: quia deus huius mundi effector & gubernator derelictus eſt

ꝙ ſuſceptę ſunt cōtra quā fas eſt religiones impię. Poſtremo ꝙ neqꝫ coli qdem uel a paucis deū ſinitis. Quod ſi ſolus deꝰ colere tur: nō eſſent diſſēſiones & bella: cū ſcirēt hoīes ſe uniꝰ dei filios eſſe: ideoqꝫ diuinę neceſſitudinis ſacro & inuiolabili uinculo copulatos: nullę fierēt inſidię: cū ꝙ ſcirēt eiuſmōi poenas deus aīarū interfectoribꝰ prępararet: q clādeſtina ſcelera & ipſas etiaꝫ cogitatōes pręuidet: nō eſſent fraudes: neqꝫ rapinę: ſi deo pręcipiēte didiciſſent: & ſuo & ꝑuo eſſe cōtenti: ut fragilibꝰ & caducis ſolida & ęterna pręferrēt. Nō eſſent adulteria & mulierū ꝓſtitutōes & ſtupra: ſi eſſet notū oībus dānari a deo. Quicqd appetit̄ ultra generandi cupditatē. Nec foeminā neceſſitas cogeret pudorē ſuū ꝓphanare: ut uictū ſibi obſcęniſſimū q̄rat cū & mares libidinē cōtinerēt: & habentiū pia & religioſa collatio non habētibꝰ ſſbueniret. Nō eſſent igit̄ ut dixi hęc oīa in terris mala: ſi ab hoībus in legē dei cōiurarent̄: ſi ab uniuerſis fierēt quę unꝰ noſter populꝰ operat̄: q̄ beatꝰ eſſet: q̄qꝫ aureus humanoꝝ rerū ſtatus ſi ꝑ totū orbē māſuetudo: & pietas: & pax: & innocentia: & ęqtas: & tēperātia: & fides morarent̄. Deniqꝫ ad regendos hoīes: nō opus eē tā multis & tā uarijs legibꝰ: cū ad ꝑfectā īnocētiā dei lex una ſufficeret: neqꝫ carceribꝰ: neqꝫ gladijs pręſidū: neqꝫ terrore poenarū: cū pręceptoꝝ cęleſtiū ſalubritas humanis pectoribꝰ infuſa ultro ad iuſticię opera hoīes erudiret. Nūc aūt mali hoīes ſunt ignoratōe recti ac boni: qđ qdē Cicero uidit. Diſputās eniꝫ de legibꝰ ſicut una inqt eademqꝫ natura mūdus omnibꝰ partibꝰ inter ſe cōgruētibus cohęret ac nititur: ſic omnes homines inter ſe natura confuſi prauitate diſſentiunt: nec ſe intelligunt eſſe cōſanguineos & ſubiectos oēs ſub unam eadmqꝫ tutelā: qđ ſi teneretur deoꝝ ꝓfecto uita hoīes uiuerent. Vniuerſa igit̄ mala qbꝰ humanum genus ſeipſum inuicem cōficit: iniuſtus atqꝫ impius deoꝝ cultus induxit. Nec enī poterāt retinere pietatē: q cōmunē omnium patrē deū tanq̄ ꝓdigi ac rebelles liberi abnegaſſent.

Capi. ix. Qꝛ iniqui iuſticiā quā ſibi abeſſe ſentiunt omnibus abeſſe putant: & in eos q iuſtiores & innocentiſſimi ſunt: atrocius ſęuiunt: ideſt in ſeruos Chriſti menſurā patrū implētes q caput omniū iuſtorum Chriſtum occiderūt: eo ꝙ diſſimilitudo uitę criminoſę ſitiat ſanguinem innocentium.

NOnnunq̃ tñ ſentiũt ſe malos eſſe: & ueteꝝ ſęculoꝝ ſtatum laudãt: & de morib⁹ ſuis meritiſq́ cõięctãt abeſſe iuſticiã quã obuerſãtẽ oculis ſuis: nõ tm̃ nõ ſuſcipiũt nec agnoſcũt: ueꝝ etiã uiolenter oderũt: & pſequũtur: & extermĩare cõtẽdũt. Fingamus hanc interim nõ eſſe iuſticiã: quã nos ſeqmur: qũo ſi illa uenerit quã uerã putãt: eã recipiẽt q laniãt: & occidunt eos quos & ipſi fatent̃ imitatores eſſe iuſtoꝝ: q̈ bona operant̃ & iuſta: cũ ſi tãtũmõ malos occiderẽt: digni eſſent ad quos iuſticia nõ ueniret: cui nulla fuit alia cauſa linquẽdi terrã: q̃ humani cruoris effuſio: q̃tomagis cũ pios int̃ficiãt: & ipſos iuſticię ſectatores ꝓ hoſtib⁹ ducãt: immo uero pluſq̃ ꝓ hoſtib⁹: qbus utiq́ cũ aĩas eoruꝫ & opes: & liberos ferro & igni appetãt: tñ pcit̃ uictis & eſt loc⁹ inter arma clęmẽtię. Aut ſi adeo ſęuiri placuit: nihil plus in eos fit quã ut occidant̃: uel in ſeruitutẽ abducant̃. Hoc uero inenarrabile eſt: quod fit aduerſus eos: q malefacere neſciũt. Et nulli nocẽtiores habent̃: q̃ q ſunt ex oĩb⁹ innocẽtes. Audẽt igit̃ hoĩes ĩprobiſſimi iuſticię facere mẽtionẽ: q feras ĩmanitate uincũt: q placidiſſimũ dei gregẽ uaſtãt: ceu lupi rapaces atra in nebula: quos improba uẽtris exegit cęcos rabies. Veꝝ hos nõ uẽtris ſꝫ cordis rabies efferauit. Nec atra in nebula: ſꝫ apta prędatione craſſant̃: nec eos unq̃ cõſciẽtia ſcelerũ reuocat: ne ſanctũ ac piũ nomẽ iuſticię ore illo uiolẽt: qđ cruore innocẽtiũ tanq̃ rictus beſtiarũ madẽt. Huius tãti & tã ptinacis odij: quã potiſſimũ cãm eſſe dicamus utrũ ne ueritas odiũ pariat ut ait poeta: q̃ſi diuino ſpiritu inſtĩctus. An erubeſcunt coram iuſtis & bonis eſſe nequã: an potius utrũq́. Nã & ueritas ideo ſemper inuiſa eſt: q̈ is q peccat uult habere liberũ peccãdi locũ: nec aliter putat ſe malefactorũ uoluptatibus ſecurius perfrui poſſe: q̃ ſi nemo ſit cui delicta nõ placeant. Ergo tanq̃ ſcelerũ & malicię ſuę teſtes: extirpare funditus nituntur & tollere: graueſq́ ſibi putant: tanq̃ uita eorũ coarguat̃. Cur enĩ ſint aliqui intẽpeſtiue boni: q corruptis moribus publicis cõuiciũ bene uiuendo faciãt? cur non omnes ſint ęque mali: rapaces impudici: adulteri: periuri: cupidi: fraudulenti: quin potius auferantur: quibus corã male uiuere pudet: q peccantiũ fontẽ & ſi non uerbis q̈ tacent: tamen ipſo uitę genere diſſimili feriunt & uerberãt? Caſtigare enĩ uidetur qcũq́ diſſẽtit. Nec eſt magnope mirandũ: ſi aduerſus hoĩes iſta fiũt: cũ aduerſus ipſũ deũ ꝓpter

eandē cām inſurrexerit etiā populus in ſpe cōſtitut⁹:nec dei ne-
ſcius:ſeqt̃ꝗ iuſtos eadē neceſſitas:quę ipſuꝫ iuſticię uiolauit au-
ctorē. Vexāt ergo & exqſitis poenarum generib⁹excruciāt:pa-
rūꝗ habēt interficere quos oderunt:niſi etiā crudelitas corpori-
bus illudat:ſi q aūt doloris uel mortis metu:uel ſuapte pfidia cę
leſte ſacramētū deſeruerint:ad funeſta ſacrificia cōſenſerint:eos
laudāt & honorib⁹mactāt:ut eoꝝ exēplo cęteros illiciant. Qui
aūt magni exiſtimauerīt fidē:cultoreſꝗ ſe dei nō abnegauerīt:in
eos uero totis carnificinę ſuę uirib⁹ueluti ſanguinē ſitiāt:īcūbūt
& deſpatos uocāt:ꝗ corpori ſuo minime pcūt:q̃ſi qcq̃ deſpati⁹
eſſe poſſit:q̃ torq̃re ac dilaniare eū quē ſcias īnocētē. Adeo uero
nec pudor ullus apud eos ſupeſt:a qbus abeſt oīs humanitas: &
detorquēt in hoīes iuſtos cōuicia ſibi cōgruētia:impios enī uo-
cāt:ipſi.ſ.pij & ab humano ſanguine abhorrētes:cū ſi & act⁹ ſu
os conſiderent:& illorum quos tanq̃ impios damnāt:iam intel
ligāt q̃ mēdaces ſint:& his oībus q̄ aduerſus bonos aut dicunt:
aut faciūt digniores. Nō enī de noſtro:ſꝫ de illoꝝ numero ſemp
exiſtūt:q uias obſidāt armati:maria prędent̃:uel ſi palā craſſari
nō licuit:uenena clam tēperēt:q uxores necēt ut dotes eaꝝ lucrē-
tur:aut maritos ut adulteris nubāt:q natos ex ſe pueros aut ſtran
gulēt:aut ſi nimiū pij fuerint exponāt:q libidines inceſtas nec a
filia nec a ſorore:nec a matre:nec a ſacerdote contineant: qui ad-
uerſus ciues ſuos patriāꝗ cōiurēt:q neꝗ eculleū timeāt:q deniꝗ
ſacrilegia cōmittāt:& deoꝝ quos colūt templa diſpolient:& ut
quę leuia ſunt atꝗ inuſitata dicam⁹: qui hęreditates captent:te-
ſtamenta ſupponant:iuſtos hęredes uel auferāt uel excludant: q
corpora ſua libidinibus ꝓſtituant:qui deniꝗ immemores ꝗ na
ti ſunt cū foeminis:patiētia certēt qui ſanctiſſimā quoꝗ corpis
ſui partē cōtra fas omne polluāt & ꝓphanēt:qui uirilia ſua ferro
metant:& qđ eſt ſcelerati⁹:ut ſint religionis antiſtites qui nec ui
tę quidē ſuę parcant:ſed extinguendas publice aīas uendant: qui
ſi iudices ſedeant:aut immeritos perdant mercede corrupti:aut
noxios impune dimittant:qui cęlū quoꝗ ipſum ueneficijs appe
tāt tanq̃ eoꝝ malitiā terra nō capiat. Hęc inq̃ & his plura ſcelera
utiꝗ ab his fiunt:q deos colūt. Quis int̃ hęc tot & tanta iuſticię
locus eſt! Et ego de multis pauca collegi:nō ut arguerē: ſꝫ ut oſtē
derem:qui uolent ſcire omnia: Senecę libros in manu ſumant:

qui moꝝ uicioꝝq; publicoꝝ & deſcriptor ueriſſimus: & accuſa tor acerrim⁹ fuit. Sȝ & Lucilli⁹ tenebroſaȝ iſtã uitã circũſcripte breuiterq; depinxit: his ꝟſib⁹. Nũc uero a mane ad noctẽ feſto atq; ꝑfeſto: Tot⁹ itẽ parit́q; dies populuſq; patreſq; Iactare ĩde forũ & oẽs deceder̃ nuſq̃. Vni ſe atq; eidẽ ſtudio oẽs dedere & arti Verba dare ut caute poſſint pugnare doloſe Blãditia certa re bonũ ſimulare uirũ ſe. Inſidias facere ut ſi hoſtes ſint oĩb⁹ oẽs Nr̃o aũt ppl̃o qd hoꝝ põt obiicere: cui⁹ Oĩs religio eſt ſine ſce lere ac ſine macula uiuere. Cũ igit̃ uideãt ſe ac ſuos ea q̃ diximus gerere: nr̃os aũt nihil aliud operari: niſi ęquũ & bonũ: poterant ſi qd ſaperẽt ex hoc intelligere: & illos q bonũ faciũt pios eẽ: & ſe impios q nefanda cõmittũt. Neq; enĩ fieri põt ut q in oĩb⁹ ui tę ſuę actib⁹ nõ errãt: in ĩpa ſumma errẽt Hoc eſt in religione q̃ rerũ omniũ caput eſt. Impietas enĩ ſuſcępta in eo qđ eſt ſummũ bonũ: ꝑ cętera uniuerſa frequẽtat̃ eoq; fieri nõ põt: ut ipſi q errãt in omni uita: nõ & in religione fallãtur: qm̃ pietas in ſummo re gulam tenens: tenorem ſuũ ſeruat & in cęteris. Ita fit ut in utraq; parte de conditione rerũ quę gerunt̃: q̃lis ſit ſumma ĩpa noſcat̃.

Capi. x. De impia iniquoꝝ q deũ neſciũt pietate: & qd & ubi ſit uera pietas: quã deoꝝ cultores aſſeq̄ neq̃unt ꝓpt̃: ſbiectas cãs

Operępreciũ eſt cognoſcere illoꝝ impietatẽ: ut ex his q̃ clę mẽter ac pie faciũt: poſſint intelligi q̃lia ſint: quę ab his cõ tra iura pietatis gerunt̃. At ne quẽ uidear inclęment̃ inceſſere: ali quã mihi ꝑſonã poeticã ſumã: quę ſcit uel maximũ pietatis exẽ plũ. Apud maronẽ. Rex ille quo iuſtior alter: Nec pietate fuit: nec bello maior & armis. Quę nobis documẽta iuſticię ꝓtulit Vinxerat & poſt terga man⁹: quos mitteret umbris Inferias cę ſo ſparſuros ſanguĩe flãmas. Quid põt eẽ hac pietate demẽtius: q̃ mortuis humanas uictimas ĩmolare: & ignẽ cruore hominuȝ tanq̃ oleo paſcere? Sȝ fortaſſe hoc nõ ipſi⁹ uiciũ fuerit ſȝ poetę: q inſignẽ pietate uirũ inſigni ſcelere foedauit. Vbi eſt igit̃ poeta illa pietas quam ſępiſſime laudas? Ecce pius Aeneas ſulmone cre atos. Quattuor hic iuuenes totidẽ quos educat ufeus Viuẽtes ra pit ĩferias: quos ĩmolet ũbris: Captiuoq; rogi ꝑfũdat ſãguĩe flam mas. Cur ergo dicebat eodẽ ĩpo tpe q̃ uictos hoĩes ad ĩmolatõeȝ

mittebat. Eqdem & uiuis cōcedere uellē: cū quos uiuos habebat
in ptāte: uice pecudū iubet occidi: ſʒ hęc (ut dixi) culpa nō illiꝰ fu
it: q lr̄as fortaſſe nō didicerat: ſʒ tua q cū eēs eruditꝰ: ignoraſti
tn̄ qd eſſet pietas: & illud ipm̄ qđ nefarie: qđ deteſtabiliter fecit:
pietatis officiū eſſe credidiſti: uidelicet ob hoc unū pius uocat̄:
ꝙ patrē dilexit. Quid ꝙ bonus Aeneas haud ſpernēda precantes
trucidauit: adiuratꝰ enī ꝑ eundē patrē: & ſpem ſurgētis iuli neq̄q̄
pepcit furijs accenſus & ira. Quiſq̄ ne igit̄ putet hūc aliqd in ſe
uirtutis habuiſſe: q & furore tanq̄ ſtipula exarſerit: & maniū pa
tris ꝑ quē rogabat̄ oblitus irā fręnare nō quierit. Nullo igit̄ mō
pius: q nō tm̄ nō repugnātes: ſed etiā precātes interemit. Dicʒ hic
aliqs: quę igit̄ aut ubi aut qualis eſt pietas? Nimirū apud eos qui
bella neſciūt: q cōcordiā cū omni ui ſeruāt: amici ſunt etiā inimi
cis: q oēs hoīes ꝓ fratribus diligūt: q cohibere irā ſciūt: omnēq;
animi furorē trāquilla moderatōe lenire. Quāta igit̄ caligo: q̄ta
tenebraꝝ & errorū nubes hominū pectora obduxit: q cū ſe ma-
xime pios putāt: tā maxīe fiūt impij. Quanto enī religioſius ter
rēnis iſtis ſimulachris ſeruiūt: tāto magis ſcelerati aduerſum no
men diuinitatis uerę exiſtūt. Itaq; ꝓ merito impietatis ſuę graui
oribꝰ malis ſępe uexant̄: quoꝝ cām ꝙ neſciūt: fortunę culpa om
nis aſcribit̄: & locū inuenit Epicuri philoſophia nihil ad deos ꝑ
tinere cenſentis: nec gratia eos tangi: nec ira moueri: ꝙ & contēp
tores eoꝝ ſępe uideant beatos: & cultores ſępe miſeros. Quod
eo fit: ꝙ cū religioſi uideantur & natura boni: nihil tale credun-
tur mereri q̄le ſępe patiunt̄. Cōſolant̄ ſe tn̄ accuſatione fortunę:
nec conſentiūt quod ſi eſſet ulla: cultoribus ſuis nunq̄ noceret.
Merito igitur huiuſmodi pietatē poena cōſeqtur: & offenſa di-
uinitas ſcelere hominuʒ praue religioſorū: graui eos infortunio
mactat. Qui licet ſanctis moribus uiuāt in ſumma fide atq; īno
centia: tamē ꝙ deos colūt: quorū ritus impios ac prophanos de
us uerus odio habet: a iuſticia & a nomīe uerę pietatis alieni ſūt.
Nec eſt difficile docere: cur deorum cultores boni & iuſti eē nō
poſſint. Qūo enī ſanguine abſtinebunt: qui colunt cruētes deos
Martē atq; Bellonā? Qūo aut parētibus parcent: qui expulſoreʒ
patris ſui Iouē: aut natis ex ſe infantibus: qui colunt ſaturnum?
Qūo pudicitiā tuebunt̄: q colunt deā nudā & adulterā: & quaſi
apud deos ꝓſtitutā? Qūo ſe a rapinis & fraudibus abſtinebūt:

qui mercurij furta nouerũt: docẽtis nõ fraudis eſſe decipere: ſed aſtutię? Qũo libidĩes cobercebũt: q Iouẽ: Herculẽ: Libeꝝ: Apollinẽ: cętroſq́ uenerãt: quoꝝ adulteria & ſtupra in mares & foeminas nõ tm̃ doctis nota ſunt: ſ; expmunt̃ etiã in theatris atq; cãtant̃: ut ſint oĩbus notiora? Poſſunt ne int̃ hęc iuſti eẽ hoĩes: qui etiã ſi natura ſint boni: ab ipſis tñ dijs erudiant̃ ad ĩiuſticiã? Ad placãdũ enĩ deũ quẽ colas his reb⁹ op⁹ eſt: qb⁹ illũ gaudere ac delectari ſcias. Sic fit ut uitã colẽtiũ de⁹ ꝓ q̃litate numinis ſui formet: qm̃ religioſiſſimũ eſt cult⁹ imitari.

Capi. xi. Q; perſecutores chriſtianoꝝ nõ mõ beſtię fuerint: ſ; ipis beſtijs brutiores & truciores. Quib⁹ & q̃re tormẽtis martyres afficiãt.

His igit̃ hominibus q deoꝝ ſuorũ moribus cõgruũt: ꝙ grauis eſt & acerba iuſticia: eandẽ impietatẽ ſuã qua in cęteris rebus utunt̃: aduerſus iuſtos uiolenter exercet. Nec immerito a ꝓphetis beſtię noĩant̃. Pręclare itaq; Mar. Tul. Eteni ſi nemo ẽ inquit: q mori malit: q̃ conuerti in aliquã figurã beſtię: q̃uis mentem hoĩs habiturus quãto eſt miſerius in hominis figura animo eſſe efferato? Mihi qdem tanto uidetur: quãto eſt pręſtabilior animus corpore. Aſpernantur itaq; corpa bęluarũ: quib⁹ ſunt ipi ſęuiores: ſibiq́ adeo placẽt ꝙ hoĩes ſint nati: quoꝝ nihil niſi lineamenta & ſummã figuram gerunt. Nam qs caucaſus: quę india: quę hircania: tã ĩmanes tã ſanguinarias beſtias unq̃ aluit? Quoniam feraꝝ oĩu; rabies uſq; ad uẽtris ſacietatẽ furit: fameq́ ſedata ꝓtin⁹ cõqeſcit. Illa eſt uera beſtia: cui⁹ una iuſſione funditur ater ubiq; cruor. Crudelis ubiq; luctus ubiq; pauor: & plurima mortis imago. Nemo hui⁹ tãtę bęlue ĩmanitatẽ põt ꝓ merito deſcribere: qui uno loco recubãs: tñ ꝑ totum orbẽ dentibus ferreis ſęuit: & nõ tm̃ artus hominum diſſipat: ſed & oſſa ipſa cõminuit & in cineres fudit: ne qs extet ſepulturę locus: quaſi uero id affectẽt: qui deũ cõfitent̃: ut ad eoꝝ ſepulchra ueniatur: ac nõ ut ipi ad deũ perueniãt. Quę nam illa feritas: quę rabies: quę inſania ẽ lucẽ uiuis terram mortuis denegaſſe? Dico igit̃ nihil eſſe miſeri⁹ his hominibus: quos miniſtros furoris alieni: quos ſatellites impię iuſſiõis: neceſſitas aut inuenit fecit. Non enim honor ille aut ꝓuectio dignitatis fuit: ſed hoĩs dãnatio ad carnificinã: dei uero ad poenã ſempiternã. Quę aũt ꝑ totũ orbẽ ſinguli geſſerĩt:

enarrare impoſſibile eſt. Quis enī uoluminū numerꝰ capiet tā infinita tā uaria genera crudelitatis! Accępta enī ptāte: ꝓ ſuis moribꝰ qſqꝫ ſęuit. Aliȷ ꝓ nimia tumiditate plus auſi ſūt q̃ uidebanť aliȷ ſuo ꝓprio aduerſū iuſtos odio: qdā naturali mētis feritate: nōnulli ut placerēt: & hoc officio uiam ſibi ad altiora munirēt: aliȷ ad occidēdū pręcipites extiterūt: ſicut unꝰ in phrygia q uniuerſū populū cū ipo pariter cōuēticulo cōcremauit: ſꝫ hic quāto ſęuior tāto clęmētior inueniť. Illud uero peſſimum genꝰ eſt: cui clęmētię ſpecies falſa blādiť: ille ſęuior: ille grauior eſt carnifex: q neminē ſtatuit occidere. Itaqꝫ dici nō pōt: huiuſmōi iudices q̃ta & q̃ grauia tormētoꝝ genera excogitauerīt: ut ad effectū ꝓpoſiti ſui ꝑuenirent. Hęc aūt nō tm̄ ideo faciunt ut gloriari poſſint nullū ſe īnocētiū ꝑemiſſe. Nā & ipe audiui aliquos gloriātes: qꝛ adminiſtratio ſua in hac pte fuerit incruenta: ſꝫ & inuidię cā: ne aut ipi uincanť: aut illi uirtutis ſuę gloriā cōſequanť. Itaqꝫ in excogitādis poenaꝝ generibꝰ: nihil aliud q̃ uictoriā cogitāt. Sciūt enī certamē illud eſſe & pugnā. Vidi ego in Bithynia pręſidem gaudio mirabiliť elatū: tanq̃ barbaroꝝ gentē aliquā ſubegiſſet: qꝛ unꝰ q ꝑ biēniū magna uirtute reſtiterat: poſtremo cedere uiſus eſt. Cōtendūt igiť ut uincāt: & exqſitos dolores corporibꝰ īmittūt: & nihil aliud euitāt: q̃ ut ne toti morianť. Quaſi uero mors tm̄ nec beatos faciat: ac nō etiā tormēta quāto fuerīt grauiora: tanto maiorē uirtutis gloriā pariāt. Illi aūt ptinaci ſtulticia iubēt curā tortis diligēter adhiberi: ut ad alios cruciatus mēbra renouentur: & pareť nouus ſanguis ad poenā. Quid tā piū: tā beneficuꝫ: tā humanū fieri pōt! Nō curaſſent tā ſolicite quos amarēt. Hęc ē deoꝝ diſciplina. Ad hęc opa cultores ſuos erudiūt: hęc ſacra deſiderāt. Quin etiā ſceleratiſſimi homicidę contra pios īpia iura cōdiderūt. Nā & cōſtitutōes ſacrilegę & diſputatōes iuriſpitorū legūť īiuſte. Domitiꝰ de officio ꝓcōſulis libro ſeptīo ř ſcripta principū nefaria collegit: ut doceret qbꝰ poenis affici oporteret eos: q ſe cultores dei cōfiterenť.

Capi. xiȷ. Qūo ipſi carnificibꝰ grati facti ſunt q diligunt inimicos. Et qꝛ expetibiliꝰ eſt eſſe bonū & malū putari: q̃ malū eſſe & uideri bonum.

QVid hic faciāt: q ius uocāt carnificinas ueterū tyrannorum aduerſus innocentes rabide ſęuientiū: & cū ſint iniuſticię

crudelitatiſq; doctores: iuſtos eſſe ſe tñ ac prudentes uideri uo/
lũt: cęci & hebetes ac rerũ & ueritatis ignari! Adeo ne uobis o ꝑ
dite mẽtes inuiſa iuſticia ẽ ut eã ſũmis ſcelerib9 adeq̃tis! Adeo ne
apud uos perit ĩnocẽtia: ut ne morte qdẽ ſĩplici dignã iudicetis:
ſ; ſupra oĩa facinora habeaẗ: nullũ facin9 admittere: pectuſq; puꝝ
ab oĩ ſceleris cõtagiõe ꝓſtare! Et qm̃ cõĩt cũ deoꝝ cultorib9 loq/
mur: liceat ꝑ uos benefacere nobiſcũ. Hęc ẽ enĩ lex nr̃a: hoc op9:
hęc religio: ſi uobis ſapiẽtes uidemur: imitamini ſi ſtulti cõtẽni/
te: aut etiã ridete ſi libet. Nobis enĩ ſtulticia nr̃a ꝓdeſt: qd latra/
tis: qd affligitis! Nõ ĩuidem9 ſapiẽtię ur̃ę. Hãc ſtulticiam malui
mus: hãc ãplectimur. Hoc nobis credim9 expedire ut uos diliga
m9: & in uoſipos q odiſtis oĩa cõferam9. Eſt apud Ciceronẽ nõ
abhorrẽs a ꝟo loc9 ĩ ea diſputatõe: q̃ habeẗ a Furio cõtra iuſticiã.
Quęro inqt ſi duo ſint quorũ alẗ optim9 uir ęqſſim9: ſũma iu
ſticia: ſingulari fide: alẗ ĩſignis ſcelere & audacia: & ſi in eo ſit er
rore ciuitas: ut bonũ illũ uirũ ſceleratũ facinoroſũ nefariũ putet
cõtra aũt q ſit ĩprobiſſim9 exiſtimet eẽ ſũma ꝓbitate ac fide: pro
quo hac opiniõe oĩu; ciuiũ bon9 ille uir uexeẗ: rapiaẗ: man9 ei de/
niq; auferãẗ: effodianẗ ocli: dãneẗ: uinciaẗ: uraẗ: exẗmineẗ: egeat:
poſtremo iure etiã optĩo oĩb9 miſerrim9 eẽ uideaẗ. Cõtra aũt ille
improb9 laudeẗ: colaẗ: ab oĩb9 diligaẗ: oẽs ad eũ honores: oĩa im
peria: oẽs opes: oẽs deniq; copię cõferanẗ. Vir deniq; optim9 oĩ
um exiſtĩatõe & digniſſim9 oĩ fortuna iudiceẗ. Quis tandẽ erit
tã demẽs q dubitet utrũ ſe eẽ malit! Profecto q̃ſi diuinaret q̃ no
bis mala & q̃uo euẽtura eſſent ꝓpter iuſticiã. Hoc poſuit exẽplũ
Hęc enĩ populus noſter patiẗ oĩa errãtiũ prauitate. Ecce in eo eſt
errore ciuitas ul' poti9 orbis ĩpe tot9: ut bonos & iuſtos uiros tã
q̃ malos & ĩpios pſequaẗ: excruciet: dãnet: occidat. Nã ꝙ ait ne/
minẽ eẽ tam demẽtẽ q dubitet utrũ ſe eẽ malit. Ille qdẽ ut is qui
cõtra iuſticiã diſſerebat hoc ſenſit: male ſapiẽtẽ malum eſſe cum
bona exiſtimatõe: q̃ bonũ cũ mala. A nobis aũt abſit hęc amẽtia
ut falſum uero anteponam9. An boni noſtri qualitas ex populi
potius pẽdebit erroribus: q̃ ex conſciẽtia noſtra & iudicio dei.
Aut aliq̃ nos foelicitas illiciet unq̃ ut nõ potius uerã bonitatem
cũ omni malo: q̃ falſa; cũ oĩ ꝓſperitate malimus. Sua ſibi habeãt
regna reges: ſuas diuitias diuites (ut loqtur Plaut9) ſua; uero pru
dentiam prudentes: relinquant nobis ſtulticia; noſtrã: quam uel

ex hoc apparet eē ſapiētiā: ꝙ eā nobis inuidēt. Quis enī ſtulto in
uideat: niſi q ipe ſit ſtultiſſim⁹? Illi aūt nō ſūt adeo ſtulti: ut ſtul
tis iuideāt: ſ; ex eo ꝙ accurate ꝙ ſolicite pſequūť: ſtultos nō eſſe
cōcedūt. Cur enī tā crudeliť ſęuiūt: niſi ꝙ metuūt ne in dies iua-
leſcēte iuſticia cū dijs ſuis uarioſis relīquanť. Si ergo cultores de
oꝝ ſapiētes ſūt nos ſtulti: qd metuūt ne ſapiētes illiciāť a ſtultis

Capi. xiij. Quod ex eo patet iuſticia chriſtianę religionis & ueritas fidei: ꝙ de cultoribus deoꝝ creſcit eccleſia: ſ; de eccleſia nec minis nec tormētis cōpelli poſſint ad cultū deoꝝ: lic; qdā ſacrificaſſe ex infirmitate leganť inuiti: q tñ poſtea ꝑ poenitētiā in quo Nouaciani cōfutāť ſurrexerūt fortiores. Et ꝙ patiētia martyrū ſolidiſſimū eſt chriſtianę religionis fundamentum.

QVm aūt noſter numer⁹ ſemꝑ de deoꝝ cultorib⁹ augeatur
nunꝙ uero ne in ipa qdē pſecutōe minuať: qm̄ peccare ho-
mines & inqnari ſacrificio pñt: auerti aūt a deo nō pñt: ual; enī;
ui ſua ueritas. Quis ē tā excors tāq; cęcus: q nō uideat ꝙ ī utraq;
ſit pte ſapiētia? Sed illi malitia & furore cęcantur ne uideāt: ſtul-
toſq; arbitranť eē q cū habeāt in ſua ptāte ſupplicia uitare: crucia
ri tñ & mori malūt: cū poſſint ex eo ipſo ꝓuidere nō eſſe ſtulti-
ciā: in quā tāta hominū milia ꝑ orbē totū una & pari mēte cōlē-
tiūt. Si enī foeminę ſex⁹ infirmitate labunť: nā interdū iſti mulie
brē & anilē ſupſtitōem uocāt: uiri certe ſapiūt: ſi pueri ſi adole-
ſcētes iprouidi ſunt ꝑ ętatē: maturi certe ac ſenes habēt ſtabile iu
diciū. Si una ciuitas deſipit: certe utiq; īnumerabiles ſtulti eē nō
pñt. Si una ꝓuīcia una natio ꝓuidētia caret: cęteras oēs habere in
telligētiā recti neceſſe ē. Cū uero ab ortu ſolis uſq; ad occaſū lex
diuina ſuſcępta ſit: & omnis ſexus & oīs ętas & gens & regio
unis ac parib⁹ animis deo ſeruiat: eadē ſit ubiq; patiētia: idē con-
tēpt⁹ mortis: intelligere debuerāt aliqd in ea re eſſe rōis: qd non
ſine cauſa uſq; ad mortē defendantur: aliqd fundamenti ac ſoli-
ditatis: quod eam religionē non tantum iniurijs & uexatōe ſol-
uat: ſed augeat ſemꝑ & faciat firmiorē. Nā & ī hoc quoq; illorū
malitia cōuincīť: q euertiſſe ſe funditus religionē dei opinantur:
ſi homines inqnauerint: cū & deo ſatiſfacere liceat: & nullus ſit
tā malus dei cultor: qn data facultate ad placidū deū reuertetur:

& quidem deuotione maiore. Peccati enĩ cõſciẽtia & metꝰ poe
nę religioſorẽ facit: & ſemper multo eſt firmior fides quã repo
nit poenitẽtia. Si ergo ipſi cũ deos arbitrant̃ ſibi iratos: tñ do-
nis ſacirificijs & odoribꝰ placare eos credũt: qd eſt tandẽ qd̓ de-
um noſtrũ tã ĩmitẽ implacabilẽ putẽt: ut uideat̃ is nã chriſtianꝰ
eſſe nõ poſſe: q dijs eoꝝ coactꝰ inuituſq; libauerit: niſi forte con
taminatos ſemel putẽt animũ trãſlaturos: ut ſua ſpõte iam face
re incipiãt: qd̓ ꝑ tormẽta fecerunt? Quis id officiũ libens ſubeat:
qd̓ ab iniuria coepit? Quis cũ uideat laterũ ſuoꝝ cicatrices non
magis oderit deos ꝓpter q̃s ęterna inſignia & ĩpreſſas uiſceribꝰ
ſuis notas geſtet? Ita fit ut data diuinitus pace: & q fuerũt uniuer
ſi redeant: & alius ꝓpter miraculũ uirtutis nouus populus acce-
dat. Nã cũ uideat uulgus dilacerari hoĩes uarijs tormẽtoꝝ gene-
ribꝰ: & inter fatigatos carnifices inuictã tenere patiẽtiã: extimãt
id qd̓ res eſt: nec cõſẽſuꝫ tã mľtoꝝ: nec ꝑſeuerãtiã moriẽtiũ uanã
eſſe: nec ipſaꝫ patiẽtiã ſine deo cruciatꝰ tantos poſſe ſuperare: la-
trones & robuſti corporis uiri eiuſmodi laceratões ꝑferre neq̃-
ant: exclamãt & gemitꝰ edũt. Vincunt̃ enim dolore: qꝛ deeſt illis
ĩſperata patiẽtia. Noſtri aũt (ut de uiris taceã) pueri & muliercu
lę tortores ſuos tacite uincũt: & exp̃mere illis gemitũ nec ignis
põt. Eant romani & Mutio glorient̃ & regulo: quoꝝ alter necã-
dũ ſe hoſtibꝰ tradidit: qd̓ captiuũ puduit uiuere: alter ab hoſti-
bus dep̃hẽſus: cũ uideret ſe mortẽ uitare nõ poſſe: manũ foco in
ięcit: ut ꝓ facinore ſuo ſatiſfacerꝫ hoſti: quẽ uoluit occidere: eaq;
poena ueniã quã nõ meruerat accępit. Ecce ſexus fęmineus & fra
gilis ętas dilacerari ſe toto corꝑe uriq; perpetitur non neceſſita-
te: quia licet uitare ſi uelint: ſed uoluntate qꝛ cõfidũt in deo.

Capi. xiiij. De uera uirtute chriſtianoꝝ: qui in culmine patien tię cõſtituti: philoſophos laudatores patiẽtię antecedũt uirtute patiẽdi. Et qꝛ uanũ & ſtultũ eſt imaginatã terrãq; ut deũ colere.

HAec eſt uera uirtus: quã philoſophi quoq; gloriabũdi nõ
re ſed uerbis inanibus iactãt: diſſerẽtes nihil eſſe tã cõgru
ens uiri ſapiẽtis grauitati atq; cõſtãtię: q̃ nullis terroribus de ſen
tentia & ꝓpoſito poſſe depelli: ſed tanti eſſe cruciari & mori:
ne fidẽ ꝑdat: ne ab officio diſcedat: ne metu mortis aut dolore

acerbo ſubactus aliqd faciat iniuſtũ:niſi forte delirare illis uidetur. Flaccus in liricis cũ dicit. Iuſtũ & tenacẽ eſſe ꝓpoſiti uiruꝫ: nõ ciuiũ ardor praua iubentiũ:nõ uultus inſtãtis tyrãni mẽte:q̃tit ſolida:quo nihil ueriꝰ dici põt:ſi hoc ad eos referat̃:q nullos cruciatꝰ nullã mortẽ recuſant:ne a fide iuſticiaq; declinẽt:q nõ tyrãnicas iuſſiões nõ pręſidũ gladios tremũt:quo minꝰ uerã & ſolidã libertatẽ cõſtãti mẽte defendãt:quę in hoc ſolo tuẽda ſapiẽtia eſt. Quis enĩ tã inſolẽs:tã elatꝰ eſt:q me uetet oculos in cęlum tollere:q imponat mihi neceſſitatẽ uel colẽdi qđ nolĩ uľ qđ uelĩ nõ colẽdi? Quid nobis iã ulterius relinq̃tur:ſi etiã hoc qđ uolũtate fieri oportet:libido extorquet aliena? Nemo iſtud efficiat:ſi qd eſt nobis ad cõtẽnẽdã mortẽ doloreq; uirtutis eſt. Quã conſtãtiã ſi tenemꝰ:cur ſtulti iudicamur faciẽtes ea quę philoſophi laudãt? Recte igit̃ Seneca incõgruẽtiã hoĩbus obięctãs ait. Summa uirtꝰ illis uidet̃ magnꝰ animꝰ. Et idẽ. Eũ q cõtẽnit morteꝫ ꝓ furioſo habẽt:qđ eſt utiq; ſummę ꝑuerſitatis. Sed hi uanaꝝ religionũ cultores:eadẽ ſtulticia id obiĩciũt:qꝛ ueꝝ deũ nõ ĩtelligũt Quos Sibylla erithręa. κωφοῦσ καὶ ἀνοήτουσ. uocat ſurdos ſcilicet excordes:q nec audiãt diuina nec ſentiãt:ſꝫ terraꝫ digitis ſuis imaginatã metuant & adorent.

Capitulum. xv. Quare ſapientes habentur ꝓ ſtultis. Et quo modo in duabus ꝑcipue uirtutibus:pietate ſcilicet & ęquitate iuſticia conſtet. Et quid pietas ſecundum Triſmegyſtuꝫ. Et quid ęquitas ſecundum Ciceronem:quarum neutram aſſequi potuerunt Romani uel Gręci:nec aliqui niſi Chriſtiani.

QVę nunc cauſa ſit:ut eos q ſapientes ſunt ſtultos putẽt:magna rõ eſt:nec enĩ fruſtra fallũt̃:quę nobis diligenter eſt explicãda ut errores ſuos tandẽ ſi agnoſcãt: iuſticia ſuapte natura ſpeciẽ quãdã ſtulticię habet:quod ego & diuinis & humanis teſtimoniĩs cõfirmare poſſuꝫ:ſed nihil fortaſſe apud iſtos agemꝰ niſi eos de ſuis doceamus auctoribus non poſſe iuſtũ queq̃ eſſe quod eſt coniunctũ cũ uera religione aut ſapientia niſi: ideꝫ ſtultus eſſe uideat̃. Carneades academicę ſectę philoſophus cuius in diſſerendo quę uis fuerit:quę eloquẽtia:quod acumẽ:q neſcit ipſuꝫ ex prędicatione Ciceronis intelliget aut Lucilli:apud quẽ diſſerẽs Neptunꝰ de re difficillima oſtẽdit nõ poſſe id explicare

nec ſi Carneadē ipſuꝫ ortus remittat. Is cū legatus ab Atheniēſibus Romā miſſus eſſet: diſputauit de iuſticia copioſe audiente Galba & Catone cēſorib⁹ maximis tūc oratorib⁹. Sꝫ diſputatio nē ſuā poſtridie cōtraria diſputatōe ſbuertit: & iuſticiā quā pdie laudauerat ſuſtulit: nō q̃dā philoſophi grauitate: cui⁹ prudētia firma & ſtabilis debet eſſe ſentētia: ſꝫ q̃ſi oratorio exercitij genere in utrāq; ptē diſſerēdi. Qđ ille facere ſolebat ut alios qdlibꝫ aſſerētes poſſet refutare. Eā diſputatōeꝫ q̃ iuſticia ſbuertit apud Ciceronē. L. furius recordat̃. Credo qm̄ de republica diſſerebat ut defenſionē laudationēq; ei⁹ induceret: ſine q̃ putabat regi non poſſe rēpublicā. Carneades aūt ut Ariſtotelē refelleret ac Platonē iuſticię patronos: pma ea diſputatōe collegit ea oīa quę p iuſticia dicebāt̃: ut poſſet illa ſicut fecit euertere. Erat enī facillimū iuſticiā radices nō habentē labefactare: ut diceret anhelāter laborare: q; tñ nulla in terra fuit: ut qd eſſet: aut q̃lis a philoſophis diceret̃. Atq; utinā tot ac tales uiri: q̃tū eloquētię q̃tū animi: tātum etiā ſciētię ad implendā defenſionē ſummę uirtutis habuiſſent: cui⁹ origo in religione rō in ęqtate eſt. Sed hi q primā illā ptem neſciuerūt: nec ſecūdā qdem tenere potuerūt. Volo aūt pri⁹ circūſcripte ac breuit̃ qd ſit oſtēder̃: ut ītelligat̃ philoſophos ignoraſſe iuſticiā: nec id qđ minime nouerāt potuiſſe defēdere. Iuſticia q̃uis oēs ſimul uirtutes amplectat̃: tñ duę ſunt omniū principales: quę ab illa diuelli ſeparariq; nō pñt: pietas & ęqtas. Nā fides: tempantia: pbitas: innocētia: integritas: & cęterę huiuſmōi uel natura uel inſtitutis parentū poſſunt ineſſe hiſdē hoībus qui iuſticiā neſciūt: ſicuti ſemp fuerūt. Nam Romani ueteres q iuſticia gloriari ſolebāt: his utiq; uirtutib⁹ gloriabāt̃: quę (ut dixi) pficiſci a iuſticia poſſunt: & ab ipſo fonte ſecerni. Pietas uero & ęquitas quaſi uenę ſunt eius. His enī duob⁹ fontib⁹ conſtat tota iuſticia: ſed caput eius & origo in illo primo eſt: in ſecundo uis omnis ac ratio. Pietas aūt nihil aliud eſt q̃ dei notio: ſicut Triſmegyſtus ueriſſime diffiniuit: ut alio loco diximus. Si ergo pietas eſt cognoſcere deū: cui⁹ cognitionis hęc ſumma eſt ut eū colas: ignorat utiq; iuſticiā q religionē dei nō tenet. Qūo enī pōt eam ipſam noſſe: q unde oriat̃ ignorat? Plato quidem multa de uno deo locutus eſt: a quo ait cōſtitutū eſſe mūdū: ſed nihil de religione: ſomniauerat enī deū nō cognouerat. Quod ſi iuſticię

defenſionē uel ipſe uel qlibet alius implere uoluiſſet:in p̄mis de
orū religiones euertere debuit:q̄ cōtrarię ſunt pietati. Quod q-
dē Socrates q̄ facere tētauit in carcerē coniect⁹ eſt:ut iā tūc appa-
rerꝫ qd eēt futuꝝ his hoīb⁹:q iuſticiā uerā defēdere deoq̄ ſingu
lari ſeruire coepiſſent. Altera igit̄ iuſticię ps eſt ęqtas: ęqtatē nō
dico utiq̄ bene iudicādi:qd̓ & ipſuꝫ laudabile eſt in hoīe iuſto:ſꝫ
ſe cū cęteris coęquandi:quā Cicero ęq̄litatē uocat. Deus q hoīes
generat & inſpirat:oēs ęquos.i.pares eſſe uoluit. Eandē cōditio
nē uiuendi oībus poſuit. Oēs ad ſapiētiā genuit:oībus immorta
litatē ſpopōdit. Nemo enī a beneficijs eius cęleſtib⁹ ſegregatur.
Nā ſicut oībus unicū ſuū lumē ęq̄liter diuidit: emittit oīb⁹ fon
tes:uictū ſūminiſtrat: qetē ſomni dulciſſimaꝫ tribuit:ſic oībus
ęqtatē uirtutēq̄ largit̄. Nemo apud eū ſeruus eſt: nemo dn̄s. Si
enī cūctis idem pater eſt:ęquo iure omnes liberi ſumus. Nemo
deo pauper eſt:niſi q iuſticia indiget. Nemo diues: niſi q uirtu-
tibus plenus eſt. Nemo deniq̄ egregius:niſi qui bonus & inno-
cens fuerit. Nemo clariſſimus:niſi qui opera miſericordię largi
ter fecerit. Nemo pfectiſſim⁹:niſi q oēs gradus uirtutis impleue
rit. Quare neq̄ romani:neq̄ gręci iuſticiā tenere potuerūt:q̄ di
ſpares multis gradibus homines habuerunt:a pauperibus ad di-
uites:ab humilibus ad potentes:a priuatis deniq̄ uſq̄ ad regum
ſublimiſſimas poteſtates. Vbi enī nō ſunt uniuerſi pares:ęqtas
nō eſt:& excludit īęq̄litas ipa iuſticiā:cui⁹uis oīs in eo eſt:ut pa
res faciat eos:q ad hui⁹ uitę cōditōem pari ſorte uenerūt.

Capi.xvi. De ęqtate chriſtianoꝝ:quā philoſophi nō habētes
nec inuenire nec defendere potuerūt.

DVobus igit̄ illis iuſticię fontib⁹ immunitatis:omnis uir-
tus & omnis ueritas tollit̄:& ipſa iuſticia remigrat in cęlū
Ideo nō ē ueꝝ illd̓ bonū a philoſophis reptū:q̄ ignorabāt ul̓ un
de oriretur:uel qd efficeret:quod nullis alijs pręterq̄ noſtro po-
pulo reuelatū eſt. Dicet aliqs. Nōne ſunt apud uos alij pauperes:
alij diuites:alij ſerui:alij domini? Nōne aliqd inter ſingulos int̄
eſt? Nihil. Nec alia cauſa eſt cur nobis inuicē fratrū factū nomen
impartiam⁹:niſi q̄ pares eſſe nos credim⁹. Nā cū omnia huma
na nō corpe:ſꝫ ſpiritu metiamur:tā & ſi corpoꝝ ſit diuerſa cōdi-
tio:nobis tn̄ ſerui nō ſunt:ſꝫ eos & habem⁹ & dicim⁹ ſpū fratres
religione cōſeruos. Diuitię quoq̄ nō faciunt inſignes: niſi quos

poſſunt bonis opibus facere clariores. Diuites ſunt enī non q̄ di
uitias habēt: ſed q̄ utunť illis ad opa iuſticię. Et q̄ paupes uidenť
eo tñ diuites ſunt: q̄ & egēt & cōcupiſcūt nihil. Cū igiť & liberi
ſeruis: & diuites paupib⁹: hūilitate animi pares ſum⁹: apud de
um tñ uirtute diſcernimur. Tāto q̄ſq; ſublimior eſt: q̄to iuſtior
Si. n. iuſticia q̄ parē ſe etiā minorib⁹ facere quāq̄ hocipſo pręcel
lat: q̄ ſe inferiorib⁹ coęquauit: tñ ſi nō tantū q̄ſi parē: ſed etiā q̄ſi
minorē ſe geſſerit: utiq; multo altiorē dignitatis gradū deo iu-
dice cōſequeť. Nā pfecto in uita hac ſeculari: qm̄ breuia & cadu
ca ſunt oīa: et pręferūt ſe alteris hoīes: & de dignitate cōtendūt
quo nihil foedi⁹: nihil arrogātius: nihil a ſapiētis rōe ſemotius.
Reb⁹ enī cęleſtib⁹ cōtraria ſunt iſta uniuerſa terręna. Sicut enī ſa-
piētia hominū ſūma ſtulticia eſt apud deū: ſtulticia (ut docui) ſū
ma ſapiētia eſt: ſic deo humilis & abięct⁹ eſt: q̄ fuerat cōſpicuus
& ſblimis in terra. Nā (ut taceā) q̄ hęc pręſentia terrę bona: q̄b⁹
magn⁹ honor tribuiť: uirtuti cōtraria ſunt: & uigorē mētis ener
uāt: quę tādē pōt firma eſſe nobilitas? Quę opes? Quę potentia
cū poſſit de⁹ reges quoq; ip̄os īferiores etiā infimis facere? Et iō
cōſulēs nobis de⁹: inter diuina p̄cępta illud pręcipue poſuit: qui
ſe extollit humiliabiť: & q̄ ſe humiliat exaltabiť. Cuius pręcepti
ſalubritas docet q̄ q̄ ſe apud homines planū fecerit: humilēq; p̄
buerit: hic apud deū p̄cellēs & inſignis habeať. Neq; enī falſa eſt
illa ſentētia: quę apud Euripedē ferť in hūc modū. Quę hic ma
la putanť: hęc ſunt in cęlo bona.

Capi. xvii. Qūo Carneades & iura p utilitate ſancita: & uerā
in hoībus iuſticiā niſi forte ſtultis collegerit inueniri nō poſſe:
& ciuilis iuſticia ſapiētiā q̄dē habeat ſed iniuſtā: naturalis aūt iu
ſta ſit utiq;: ſed ſapientiā omnino nō habent.

EXpoſui cauſa; cur philoſophi nec inuenire iuſticiā nec de-
fendere potuerūt. Nūc redeo ad illud q̄d intenderā. Car-
neades ergo qm̄ erāt infirma quę a phīs diſſerebanť: ſumpſit au-
daciā refellēdi: q̄ refelli poſſe intellexit. Ei⁹ diſputatōis ſumma
hęc fuit. Iura ſibi hoīes p utilitate ſanxiſſe ſcilicet uaria pro mo
ribus: & apud eos p tēporib⁹ ſępe mutata: ius aūt naturale eſſe
nullum: oēs & hoīes & animātes: alias ad utilitates ſuas natura
ducēte ferri. Proinde aūt nullā eſſe iuſticiā: aut ſi ſit aliqua ſum
mam eſſe ſtulticiā: quoniā ſibi noceret alienis cōmodis cōſulens

& inferebat hęc argumēta oībus populis:q florerēt imperio:& romanis quoqꝫ ipſis q totiut orbis potirentur dominio ſi iuſti uelint eſſe:hoc eſt ſi aliena reſtituāt:ad caſas eſſe redeūdū:& in neceſſitate ac miſerijs iacendū:tū omiſſis cōibus ad ꝓpria ueniebant.Bonus uir inquit ſi habeat ſeruū fugitiuū: uel domū inſalubrē ac peſtilentē:quę uicia ſolus ſciat:& ideo ꝓſcribat ut uendat:utrū ne ꝓfitebiť fugitiuū ſeruū ac peſtilentē domū uendere an celabit emptorē?Si ꝓfitebiť emptori fugitiuū eſſe bonus qdē ꝙ nō fallit ſed tñ ſtultus iudicabiť:ꝙ uel ꝑuo uendet uľ omnino nō uēdet.Si celauerit:erit qdem ſapiēs q rei cōſulet:ſed idē malꝰ ꝙ fallet.Rurſus ſi reperiat aliquē q auricalcū ſe putet uendere cū ſit illud aurū:aut plūbū cū ſit argētū tacebit ne ut id ꝑuo emat? An id iudicabit ut magno?Stultuꝫ plane uidetur malle magno. Vnde intelligi uolebat & eū qui ſit iuſtus ac bonus ſtultum eſſe & eū qui ſit ſapiēs malū.Et tñ ſine ꝑnitie fieri poſſe:ut ſint homines paupertate cōtēti.Tranſibit ergo ad maiora:in quibus nemo pōt ſine periculo uitę iuſtus eſſe.Dicebat enī nempe iuſticia eſt hominē nō occidere:alienū prorſus nō attingere.Quid ergo iuſtus faciet ſi forte naufragiū fecerit:& aliquis imbecillior uiribus tabulā coeperit:nōne illū a tabula deturbabit:ut ipſe cōſcendat eaqꝫ nixus euadat:cū maxime ſit nullus medio mari teſtis? Si ſapiēs eſt faciet:ipſi enī pereūdum eſt niſi fecerit.Si aūt mori maluerit q̄ manus inferre alteri:iam nō iuſtus ille:ſed ſtultus eſt q uitę ſuę nō parcat dū parcit alienę.Itē ſi acie ſuorū fuſa hoſtes inſequi coeperint & iuſtus ille nactus fuerit aliquē ſauciū ęquo inſidentē:ei ne ꝑcet ut ipſe occidatur:an deijciet ex equo ut ipſe poſſit hoſtē effugere? Quod ſi fecerit ſapiēs ſed idem malus:ſi nō fecerit iuſtus ſed idem ſtultus ſi neceſſe eſt.Ita ergo iuſticiam cū in duas partes diuiſiſſet:alterā ciuilē eſſe dicens:alterā naturalem:utrāqꝫ ſubuertit ꝙ illa ciuilis ſapientia ſit quidem:ſed iuſticia non ſit.Naturalis autem iuſticia ſit quidem:ſed non ſit ſapientia.Arguta hęc plane & uenenata ſunt:& quę Marcus Tulliꝰ non potuerit refellere.Nā cum faciat Lęliū Furio reſpōdentem ꝓqꝫ iuſticia dicentem irrefutata hęc tanq̄ foueaꝫ prętergreſſus eſt: ut uideať ideꝫ Lęlius nō naturalē quę in ſtulticię in crimen uenerat:ſed illā ciuilem defendiſſe iuſticiam:quam Furius ſapiētiaꝫ quidem eſſe conceſſerat:ſed iniuſtam.

Capi.xviij.Contra Carneadem ꝙ nec ſtultus poteſt eſſe iuſtꝰ nec ſapiens iniuſtus.Et ꝙ innocentibus & iuſtis deus ſemꝑ optime cōſulit & neceſſaria prouidet:quę patent ex diffinitione ſtulticię & ſapientię.Et quę ſit cognatio hominis & dei.

QVod ad pſentē diſputatōem ptinebat:oſtēdi qūo iuſticia ſimilitudinē ſtulticię gerat:ut appareat non ſine cā decipi eos:q putant noſtrę religionis hoīes ſtultos eſſe: qui talia uideantur facere q̄lia ille ꝓpoſuit.Nūc maiꝰ me exigi ſentio:ut oſtēdā quare iuſticiā deꝰ ſtultitię ſpecie cōuolutā ex oculis hominū uoluerit auferre.Si prius Furio reſpōdero:ꝙ parū plene reſpondit Lęliꝰ:q pfecto licet ſapiens fuerit(ut uocabaꝰ)patrocinari tñ uerę iuſticię nullo mō poterat:ꝙ caput ipſuꝫ fontēq₃ iuſticię nō tenebat.Nobis aūt facilior eſt ip̄a defenſio:qbꝰ cęleſti beneficio familiaris eſt:ac peniꝰ nota iuſticia eſt:qq₃ illā nō nomīe ſꝫ re nouimꝰ.Nā Plato & Ariſtoteles honeſta qdē uolūtate iuſticiā defendere cupierūt:effeciſſentq₃ aliqd ſi conatus eoꝝ bonus:ſi eloquētia:ſi uirtutē ingenij diuinarūq₃ reꝝ doctrina iuuiſſet. Itaq₃ opus illoꝝ inane atq₃ īutile iacuit:nec cuiq̄ hominū pſuadere potuerūt:ut eoꝝ pſcriptio uiueret:ꝙ fundamētū a cęlo diſciplina illa nō habuit.Noſtꝝ opus certiꝰ ſit neceſſe eſt qd deꝰ docuit.Illi enī depingebāt uerbis:& imaginabanꝰ iuſticiā q̄ in cōſpectu nō erat:nec pręſentibꝰ exēplis cōfirmare poterāt q̄ diſſerebant. Reſpōderi enī poſſet ab audiētibꝰ non poſſe ita uiui:ſicut illi ſua diſputatōe pſcripſerūt adeo ut nulli adhuc extiterīt:q id genꝰ uitę ſeq̄renꝰ.Nos aūt nō uerbis mō ſed etiā exēplis ex uero petitis: uera eſſe q̄ a nobis dicunꝰ oſtēdamꝰ.Senſit igiꝰ Carneades q̄ ſit natura iuſticię:niſi ꝙ paꝝ alte pſpexit ſtulticiā nō eē:quāq̄ intelligere mihi uidear qua mēte id fecerit.Nō enī uere exiſtimauit eū ſtultū eſſe ꝙ iuſtus eſt:ſꝫ cū ſciret nō eſſe:& rōem tñ cur ita uiderꝰ nō cō prehēderet:uoluit oſtēdere latere in abdito ueritatē:ut decretū diſciplinę ſuę tuererꝰ:cuius ſumma ſentētia eſt nihil pcipi poſſe.Videamꝰ ergo utrū ne iuſticia foedus aliquod habere cū ſtulticia poſſit.Iuſtus inqt ſi aut equū ſaucio:aut tabulā naufrago nō ademerit:ut ipſe animā ſuā liberet:ſtultus eſt.Primuꝫ omniū nego ullo mō fieri poſſę:ut homini q quidem uere iuſtus ſit:eiuſmodi caſus eueniat:ꝙ iuſtus:neq₃ cuiq̄ irato inimicꝰ

nec qcq̃ omnino appetit alienũ. Cur enĩ nauiget: aut qd petat ex aliena terra cui ſufficit ſua? Cur aũt belligeret: aut ſe alienis furorib⁹ miſceat: in cui⁹ aĩo pax cũ hoĩbus ꝑpetua uerſeť: ſcilicet peregrinis mercib⁹: aut humano ſanguine delectabiť: q neqꝫ lucrũ ſciat appetere cui ſufficit uictus: & nonmõ ipſe cędẽ facere: ſed inť eſſe facientibus ac ſpectare ducat nefas? Sed omitto iſta qm̃ fieri põt ut uel inuit⁹ ad hęc ſubeũda cogať. Adeo ne ergo iuſticiaꝫ o Furi: uel poti⁹ o Carneade: cui⁹ eſt illa oĩs rõ: tã inanẽ: tã ſupuacuã: tãqꝫ cõtentã deo putas: ut nihil poſſit nihilqꝫ habeat in ſeſe qď ad cuſtodiã ſui ualeat: ſed uidelicet q ſacramẽtũ hoĩs ignorant? Ideoqꝫ ad hãc uitã tpalẽ referũt oĩa: q̃ta ſit uis iuſticię ſcire nõ poſſunt. Nã & cũ de uirtute diſputãt: q̃uis intelligãt erũnis ac miſeriis eſſe pleniſſimã: tñ expetẽdã eſſe aiunt ſua cauſa. Eius enĩ prẽmia quę ſunt ęterna & immortalia nullo mõ uidẽt. Sic rebus omnib⁹ ad hãc pręſentẽ uitã relatis: uirtutẽ plane ad ſtulticiã redigũt: ſiqdẽ tãtos hui⁹ uitę labores fruſtra & inaniter ſuſcipit Sed hęc alio loco pleni⁹: interim de iuſticia (ut coepim⁹) cui⁹ tanta uis eſt: ut cũ oculos in cęlũ ſuſtulerit: a deo mereať oĩa. Recte igiť Flaccus tantã eſſe dixit innocẽtię uim: ut ad tutelã ſui non egeat nec armis nec uirib⁹: quacunqꝫ iter fecerit. Integer uitę ſcelerisqꝫ purus: non eget mauris iaculis nec arcu: nec uenenatis grauida ſagittis faſce phretra: ſiue ꝑ ſirtes iter ęſtuoſas: ſiue facturus ꝑ inhoſpitalẽ caucaſuꝫ: uľ quę loca fabuloſus ambit Hidaſpes. Nõ põt ergo fieri: quin hominẽ iuſtũ inter diſcrimina tẽpeſtatũ atqꝫ belloꝶ: cęleſtis tutela cuſtodiat. Ac ñ etiã ſi cũ parricidis & nocẽtibus nauiget: aut malis quoqꝫ parcať: ut una iuſta & innocẽs aĩa libereť: aut certe pereũtibus cęteris ſola ſerueť. Sed concedamus poſſe fieri qď ꝓponit philoſophus. Quid ergo iuſt⁹ faciet ſi nactus fuerit: aut in equo ſauciũ: aut in tabula naufragũ? Nõ inuit⁹ cõfiteor: morieť potius q̃ occidet. Nec ideo tñ iuſticia qď eſt ſingulare hoĩs bonũ ſtulticię nomen accipiet. Quid enĩ melius: qd clarius homini eſſe debet: q̃ innocẽtia: quę utiqꝫ tãto ꝑfectior ſit neceſſe eſt: q̃to illam ꝓduxeris ad extremũ: moriqꝫ malueris: ne qd de innocẽtię rõe minuať? Stulticia eſt inquit alienę animę parcere cũ pernicie ſuę. Nũc etiã ꝓ amicitia perire ſtultũ iudicabiť. Quid ergo familiares illi Pythagorici laudanť a nobis: quoꝶ alter ſe tyrãno uadem mortis ꝓ altero dedit: alter ad preſtitutum

tempus cū iam ſponſor eius duceret̃: prę́ſentiam ſui fecit: eūq̃ interuentu ſuo liberauit: quoꝝ uirtus in tanta gloria nō haberet̃: cū alter ꝓ amico etiā pro fide mori uoluit: ſed ſtulti putarent̃. Deniq̃ ob hāc ipſaꝫ uirtutē tyrānus bis gratiā retulit utrūq̃ ſeruando: & hoīs crudeliſſimi natura mutata eſt. Quin etiā deprecatus eſſe dicit̃: ut ſe tertiū in amicitiā reciperēt: nō utiq̃ tāq̃ ſtultos: ſꝫ tanq̃ bonos & ſapiētes uiros. Itaq̃ nō uideo quare cū pro amicitia & fide mori ſumma gloria cōputet̃: nō etiā ꝑ innocētia perire ſit hoī glorioſum. Ergo ſtultiſſimi ſunt q nobis crimini dāt: mori uelle ꝑ deo: cū ipſi eū q ꝑ hoīe uoluit mori: in cęlū ſūmis laudib⁹ tollāt. Deniq̃ ut cōcludā diſputatōem: nō poſſe eūdē ſtultū eſſe ac iuſtū: & eūdē ſapiētē & īiuſtū docet ipa rō. Qui enī ſtult⁹ eſt: qd ſit bonū ac iuſtū neſcit: & iō ſemꝑ peccat. Ducit̃ enī q̃ſi captiuus a uicijs: nec reſiſtere ullo mō pōt: qꝛ caret uirtute quā neſcit. Iuſt⁹ aūt ab omni peccato ſe abſtinet: qd alter facer̃ nō pōt: quā ſi habeat recti prauiq̃ noticiā. Rectum aūt diſcernere a prauo qs pōt niſi ſapiēs? Ita fit ut nūq̃ poſſit iuſt⁹ eē q ſtult⁹ eſt: neq̃ ſapiēs q fuerit īiuſt⁹. Qđ ſi eſt ueriſſimū: manifeſtū eſt euꝫ q aut naufrago tabulā: aut equū ſaucio nō ademerit ſtultū nō eē qꝛ hoc facere peccatum eſt a quo ſe ſapiēs abſtinet. Videri tamen & ipſe profiteor ꝑ hominū errorē ignorantiū cuiuſq̃ rei proprietatē. Itaq̃ oīs hęc queſtio nō tam argumētis q̃ diffinitōe diſſoluit̃. Stulticia igit̃ eſt in factis dictiſq̃ ꝑ ignorātiā recti ac boni erratio. Ergo ſtultus nō eſt: q ne ſibi qdem parcit dūmodo alteri nō noceat: quod eſt malū. Quod qdem nobis & rō & ueritas ipſa prę́ſcribit. In omnib⁹ enī uidemus animalib⁹ qꝛ ſapiētia carēt: conciliatricē eſſe naturā. Nocēt igitur alijs: ut ſibi proſint. Neſciunt enī qꝛ malū eſt nocere. Homo uero qui ſciētiā boni ac mali habet abſtinet ſe a nocendo etiā cū incōmodo ſuo: qđ aīal irrationale facere nō pōt. Et ideo inter ſummas hominū uirtutes: innocētia numerat̃. Quib⁹ rebus apparet ſapiētiſſimuꝫ eſſe: qui maluit perire ne noceat: ut id officiū quo a mutis diſcernit̃ ſeruet. Nā q uendētis errorē nō redarguit: aut auꝝ paruo emat: aut qui nō ꝓfitet̃ fugitiuū ſeruū uel peſtilentem ſe domum uendere: lucro & cōmodo ſuo conſulēs: non eſt ille ſapiens (ut Carneades uideri uolebat) ſed callidus & aſtutus. Calliditas & aſtutia in multis quoq̃ aīalibus ſunt: uel cum inſidiant̃ alijs & dolo

capiunt ut deuorent: uel cū inſidias alioꝝ uario genere deludūt. Sapientia uero in hominē ſolū cadit. Sapientia enī eſt intelligētia uel ad bonū rectūq; faciendū: uel abſtinentia delictoꝝ: factorūq; improboꝝ. Lucro aūt nunq̄ ſapiēs ſtudet: q bona hęc terręna cōtēnit: nec queq̄ falli patit: q boni uiri officiū eſt errores hominum corrigere: eoſq; in uiā reducere: ſiqdē ſocialis hoīs eſt ac benefica natura: qua ſola cognitionem cū deo habet.

Capitulum. xix. Q ignoratio immortalitatis & dei ueri p̄dictorū cauſa erroru; eſt: & mortē meret ęternam. Et q homo nō ſit homīs genitor ſ; miniſter generatōnis. Et quare de⁹ uerā ſapientiam uoluit ſub ſpecie ſtulticię occultari.

SEd nimirum hęc cauſa efficit: ut ſtultus eſſe uideatur: qui egere aut mori malit: q̄ noceat ul' eripiat aliqd alteri: quod hominem morte deleri putant: ex eaq; perſuaſione omnes tum uulgi: tū etiā philoſophoꝝ naſcunt errores. Si enī poſt mortem nihil ſumus: pfecto ſtultiſſimi hoīs eſt: nō huic uitę cōſulere ut ſit q̄diutina: & cōmodis omnibus plena. Quod qui faciat: a iuſticię regula diſcedat neceſſe eſt. Si aūt ſupeſt hōi uita melior & longior: qd & philoſophoꝝ magnoꝝ argumētis: & uatū reſpōſis: & pphetaꝝ diuinis uocib⁹ diſcim⁹ hāc p̄ſētē cū ſuis bonis cōtēnere ſapiētis eſt: cuius oīs iactura immortalitate penſat. Apud Ciceronē idē ipſe iuſticię defenſor Lęlius: uult inquit plane uirtus honorē: nec eſt uirtutis ulla alia merces. Eſt plane & qdē uirtute digniſſima: quā tu Lęli nequaq̄ poteras ſuſpicari. Nihil eni; diuinarū noueras litterarū quā tamē illa inquit accępit: facile exigit non acerbe. Erras uehemēter ſi putas ab hoīe pręmium ſolui poſſe uirtuti. Cū ipē alio loco ueriſſime diſſeras: huic uiro quas diuitias obijcies: quę imperia: quę regna. Quis iſta putat humana: ſua bona diuina iudicat? Quis ergo te ſapiētē Lęli putet: cu; ipſe tibi loquaris cōtraria? Et paulopoſt adimis uirtuti quę dediſti: ſed uidelicet ignorātia ueri facit incertā labentēq; ſentētiā. Deinde quod adiūgis. Sed ſi aut ingrati uniuerſi aut inuidi multi: aut inimici potētes: ſuis uirtutē pręmijs ſpoliāt. O q̄ fragilem quā inanem uirtutē induxiſti: ſi ſpoliari pōt ſuo pręmio. Quę ſi bona ſua diuina iudicas ut aiebas: q poſſunt exiſtere tā ingrati

tam inuidi tam potẽtes: q uirtutẽ ſpoliare ualeãt: his bonis quę fuerint in eã collata diuinitꝰ? Ne illa ſe inquit multis ſolatiis ob lectat: maximeqꝫ ſuo decore ſeipſaꝫ ſuſtẽtat. Quibꝰ ſolatiis quo decore: cũ in crimẽ ſępe ueniat: & in poenaꝫ decor ille uertatur? Quid enim ſi (ut Furiꝰ dicebat) rapiatur: uexetur: exterminet̃: egeat: auferantur ei manus: effodiant̃ oculi: damnetur: uinciatur: uratur: miſeris etiam modis necetur: perdet ne ſuũ pręmiuꝫ uir tus? An potius peribit ipſa? Minime. Sed & mercedem ſuaꝫ deo iudice accipiet & uiuet & ſemper uigebit. Quę ſi tollas nihil po teſt in uita hominũ tam inutile tã ſtultũ uideri eſſe: q̃ uirtus: cu ius naturalis bonitas & honeſtas docere nos põt animã non eſſe mortalẽ: diuinũqꝫ illi a deo pręmiũ cõſtitutũ. Sed iccirco uirtu tẽ ipſaꝫ deus ſub pſona ſtulticię uoluit eſſe celatã: ut myſteriũ ue ritatis ac religionis ſuę eſſet arcanum: ut has religiones: ſapienti amqꝫ terrenã extollentẽ ſe altius: ſibi multũ placentẽ: uanitatis er roriſqꝫ dãnaret: ut ꝓpoſita deniqꝫ difficultate: per ãguſtiſſimos tramites ad immortalitatis pręmiũ ſublime perduceret. Docui (ut opinor) cur populus noſter apud ſtultos ſtultus haberet̃. Nã cruciari atqꝫ interfici malle: q̃ thura tribus digitis cõphenſa in focum iactare tam ineptum uidetur: q̃ in periculo uitę alteriꝰ ani mã magis curare q̃ ſuã. Neſciũt enim q̃tum ſit nefas adorare ali ud pręterq̃ deũ: qui condidit cęlũ atqꝫ terram: qui humanum ge nus finxit inſpirauit luce donauit. Quod ſi ſeruoꝝ nequiſſimꝰ habetur: q dominũ ſuũ fuga deſerit: iſqꝫ uerberibus uinculis & ergaſtulo & cruce & omni malo digniſſimus iudicatur: & ſi fi lius eodem mõ ꝑditus atqꝫ impius exiſtimatur: q patrẽ ſuũ dere liquerit ne illi obſequat̃: ob eãqꝫ cauſam dignus putatur quod ſit exhęres: & cuiꝰ nomẽ de familia in perpetuũ deleatur. Quan to magis q deũ deſerit: in quẽ uocabula domini & patris ęquę uenerãda cõueniũt. Nã ille ſeruũ ꝓcio cõparat: quid in eũ benefi ciũ cõfert pręter alimenta: quę illi utilitatis ſuę gr̃a ſumminiſtrat? Et q filiũ generat: nõ habet in poteſtate ut cõcipiat̃: ut naſcat̃: ut uiuat. Vnde apparet illũ nõ eſſe patrẽ: ſed tm̃modo generandi miniſtrũ. Quibus ergo ſuppliciis dignus eſt deſertor eius: q & dominus uerus & pater eſt: niſi quę deus ipſe cõſtituit: q ſpiriti bus iniuſtis ęternum parauit igneꝫ: quod ipſe per uates ſuos im piis ac rebellibus comminatur?

Capi.xx. De inſania eoꝝ ꝗ deos colũt: & nõ audẽt rõe cõtendere cũ fidelibꝰ. Et ꝗ̃re ſacramẽtoꝝ ſuoꝝ ſilentiũ indicãt. Et ꝙ religio ꝑ patientiã defendẽda eſt: & rõe potiꝰ ꝗ̃ ſęuitia: ferro: uel igne. Et quantũ & in ꝗbus differũt religionis uerę cultꝰ & falſę.

DIſcãt igiť & ſuaꝝ & alienaꝝ inťfectores aĩaꝝ: ꝗ̃ inexpiabile facinꝰ admittant. Primũ ꝙ ſe ipos iugulãt ꝑditiſſimis dęmonibꝰ ſeruiẽdo: quos deꝰ in ęterna ſupplicia dãnauit: deinde ꝙ nec ab aliꝭs deũ coli patiũť: ſꝫ auerteť hoĩes ad mortifera ſacra cõtẽdũt: nitũťq; ſumma diligẽtia: ne ꝗ̃ ſit aĩa incolumis in terra quę ſaluo ſtatu ſuo ſpectet in cęlũ. Quid aliud dicã ꝗ̃ miſeros: ꝗ prędonũ ſuoꝝ inſtigationibꝰ parẽt: quos deos eſſe opinanť: quoꝝ neq; cõditõem: neq; originẽ: neq; noĩa: neq; rõem ſciũt: ſꝫ inhęrẽtes ꝑſuaſioni uulgari libẽter errãt: & ſtulticię ſuę fauẽt: a ꝗbus ſi ꝑſuaſiõis eius rõeꝫ reqras: nullã poſſunt reddere: ſed ad maioꝝ iudicia cõfugiũt: ꝙ illi ſapientes fuerĩt: illi ꝓbauerint: illi ſcierint ꝗd eſſet optimũ: ſeq; ipos ſenſibꝰ ſpoliãt: rõe abdicant: dũ alienis erroribꝰ credũt? Sic implicati rerũ omniũ ignorantia nec ſe nec deos ſuos norũt. Atq; utinã ſoli errare: ſoli deſipe uellẽt. Alios etiã in cõſortiũ ſui mali rapiũt: ꝗ̃ſi habituri ſolatiũ de ꝑditõe multorũ. Sꝫ hęc ipa ignorãtia efficit: ut in ꝑſequendis ſapiẽtibꝰ tã mali ſint: fingũt ſe illis cõſulere: illos ad bonã menteꝫ uelle reuocare. Nũ igiť hoc ſermone: aut aliꝗ̃ rõe reddita facere nituntť? Minime. Sed ui atq; tormẽtis. O mira & cęca demẽtia in his putať mala mẽs eſſe: ꝗ fidẽ ſeruare conanť: in carnificibꝰ aũt bona. In his ne mala mens eſt: ꝗ cõtra ius humanitatis: contra fas omne laceranť? An potiꝰ in his: ꝗ ea faciũt in corporibꝰ innocẽtium: quę nec ſęuiſſimi latrones: iratiſſimi hoſtes: nec ĩmaniſſimi barbari aliquãdo fecerũt? Adeo ne etiã ſibi mẽtiunť: ut uiciſſim boni ac mali noĩa trãſferant & immutẽt? Quid ergo? Nõ diem noctẽ uocãt: ſolẽ tenebras? Alioqn eadem imprudẽtia eſt bonis maloꝝ nomẽ imponere: ſapiẽtibꝰ ſtultorũ: iuſtis impiorũ: quin immo ſi qua illis fiducia eſt: uel in phĩa uel in eloquẽtia: armẽt ſe ac refellant hęc noſtra ſi poſſunt: congrediantur cominus: & ſingula quęq; diſcutiant: decet eos ſuſcipere defenſionem deorũ ſuorũ: ne ſi noſtra inualuerint (ut quotidie inualeſcũt) cũ delubris ſuis ac ludibriꝭs deſerantur. Et quoniã nihil poſſunt: augeť eniꝫ

illis religio dei q̃tomagis premit̃ rõe: magis & hortamẽtis agãt Procedãt in mediũ pontifices: ſeu minores ſeu maxmi flamines augures: itẽ reges ſacrificoli: qꝗ ſunt ſacerdotes & antiſtites religionũ: cõuocẽt nos ad cõtentionẽ: cohortent̃ nos ad ſuſcipiendos cultus deoꝝ: pſuadeant multos eſſe: quorũ numine ac ꝓuidẽtia regant̃ oĩa: oſtẽdant origines & inicia ſacrorũ ac deorũ: qũo ſint mortalibꝰ tradita: q fons quę rõ ſit explicẽt: ꝓferãt quę merces in cultu: quę poena in cõtẽptu maneat: quare ab hoĩbꝰ ſe coli uelint: qd illis ſi beati ſunt humana pietas cõferat. Quę oĩa nõ aſſeueratõe ꝓpria: nec enĩ ualet qcq̃ mortalis hoĩs auctoritas: ſed diuinis aliqbus teſtimonijs cõfirmẽt: ſicuti nos facimꝰ: non eſt opus ui & iniuria: qꝛ religio cogi nõ põt: uerbis potius q̃ uerberibꝰ res agẽda eſt: ut ſit uolũtas: diſtringãt aciẽ ingenioꝝ ſuorũ: ſi rõ eoꝝ uera eſt aſſerat̃: parati ſumꝰ audire ſi doceãt: tacentibus certe nihil credimꝰ: ſicut nec ſęuiẽtibꝰ qdẽ credimꝰ. Imitent̃ nos: ut rõem totiꝰ rei exponãt. Nos enĩ nõ illicimꝰ ut ipſi obięctant: ſed docemus: ꝓbamus: oſtendimus. Itaqꝫ nemo a nobis retinetur inuitus. Inutilis eſt enĩ deo q fide ac deuotione caret: & tamen nemo diſcedit: ipſa ueritate retinente. Doceant iſti hoc mõ ſi qua illis fiducia ueritatis eſt loquant̃: diſcant. Audeant inquã diſputare nobiſcũ aliqd eiuſmõi: iam profecto ab aniculis quas cõtemnunt: & a pueris noſtratibꝰ error illorũ ac ſtulticia ridebit̃ Cũ enĩ ſint pitiſſimi: deoꝝqꝫ ꝓgeniẽ & res geſtas & imperia & interitus & ſepulchra de libris nouerint: ipſoſqꝫ ritus qbus ſunt iniciati uel ex rebꝰ geſtis hominũ: uel ex caſibꝰ: uel etiã ex moribꝰ natos ſciãt incredibilis dementia eſt deos putare: quos fuiſſe mortales negare nõ audeãt: uel ſi tã ĩprudẽtes fuerĩt ut negẽt: ſuę illos ac illoꝝ lr̃ę coarguẽt: ipſa deniqꝫ illos ſacroꝝ inicia conuincent. Sciãt igit̃ ex hoc ipſo q̃tũ interſit inter uerũ & falſum: quãdo ipſi qui ſunt eloquẽtes pſuadere nõ poſſunt: imperiti ac rudes poſſunt: qꝛ res ipſa & ueritas loqtur. Quid ergo? Seuiũt ut ſtulticiã ſuã dũ minuere uolunt augeãt. Lõge diuerſa ſunt carnificina & pietas. Nec põt aut ueritas cũ ui: aut iuſticia cũ crudelitate cõiũgi. Sed merito nõ audẽt de rebus qcq̃ docere diuinis: ne & a nr̃is derideant̃: & a ſuis deſerant̃. Nã forte uulgus cui ſimplex ĩcorruptũqꝫ iudiciũ eſt: ſi myſteria illa cognoſcat: ĩ memoria mortuoꝝ cõſtituta dãnabit: aliudqꝫ uerĩ quod colat quęret.

Hinc fida ſilētia ſacris cōſtituta ſunt ab hoīb⁹ callidis: ut neſciat popul⁹ qd colat. Cū aūt nos in eoꝝ doctrinis uerſemur: cur nobis aut noſtris nō credūt: q utrūq nouim⁹: aut inuident q falſis uera pferam⁹? Sꝫ defendēda ſunt inqūt publice ſuſcepta ſacra. O q̄ inhoneſta uolūtate miſeri errāt. Sētiūt enī nihil eſſe in reb⁹ humanis religione pręſtāti⁹: eāq ſumma ui oportere defendi. Sed ut in ipa religiōe: ſic ī defenſiōis genere fallunt̄. Defendēda enī religio eſt nō occidēdo: ſꝫ moriēdo nō ſęuitia: ſed patiētia: nec ſcelere ſꝫ fide. Illa enī malorū ſunt: hęc bonoꝝ. Et neceſſe eſt bonuꝫ in religione uerſari nō malū. Nā ſi ſanguīe: ſi tormētis: ſi malo religionē defendere uelis: iā nō defendet̄ illa: ſꝫ polluet̄ & uiolabit̄. Nihil eſt enī tā uolūtariū: q̄ religio in q̄ ſi aīm⁹ ſacrificantis auerſus eſt: iā ſublata iā nulla eſt. Recta igit̄ rō eſt: ut religioneꝫ patiētia uel morte defendas: in q̄ fides cōſecrata & ipi deo grata & religioni addit auctoritatem. Nā ſi is q in hac terręſtri militia: regi ſuo fidē ſeruet in aliquo egregio facinore: ſi poſtea uixerit accęptior fit & carior. Si pierit ſūmā cōſeqt̄ gloriā: qđ p duce ſua morte occubuerit: q̄to magis impatori oīuꝫ deo fides ſeruāda eſt: q nō tm̄ uiuētib⁹: ſꝫ etiā mortuis p̄miū pōt uirtutis exoluere. Igit̄ dei cult⁹ q̄m militię cęleſtis eſt: deuotōem maximam fidēq deſiderat. Qūo enī de⁹ aut amabit colētē: ſi ipe nō amet̄ ab eo? Aut p̄ſtabit p̄cāti qcqd orauerit: cū ad p̄candū nemo neq ex aīo: neq obſecrāter accedat? Iſti aūt cū ad ſacrificādū dijs ſuis ueniūt: nihil intimū nihil p̄priū offerūt: nō ītegritatē mētis: nō reuerētiā: nō timorē. Peractis itaq ſacrificijs inanib⁹: oēꝫ religionē in tēplo & cū tēplo ſicut inuenerāt relinquūt. Nihilq ſecū ex ea neq afferūt neq referūt. Inde eſt q eiuſmōi religiōes nec bonos facere p̄nt: neq firmę atq īmutabiles eſſe. Traducunt̄ itaq ab his hoīes facile q nihil ibi ad uitā: nihil ad ſapiētiā: nihil ad fidē diſcit̄. Quę eſt.n. ſupſtitio illoꝝ deoꝝ? Quę uis? Quę diſciplina? Quę origo? Quę rō? Qđ fundamētū? Quę ſb̄a? Quo tendit: aut qd pollicet̄ ut ab hoīe poſſit fideliť ſeruari fortiťq defēdi: in q̄ nihil aliud uideo: q̄ ritū ad ſolos digitos ptinentē? Nr̄a uero religio eo firma ē & ſolida & īmutabilis: q iuſticiā docet q nobiſcū ſemp eſt: q tota ī aīo colētis ē: q mētē ipſaꝫ p ſacrificio hꝫ. Illic nihil exigit̄ aliud q̄ ſanguis pecudū: & fum⁹ & īepta libatio. Hic bona mēs: hic puꝝ pectus: innocēs uita. Illuc ueniūt

ſine delectu adulterę:impudicę:lenę ꝑcaces:& obſcoenę meretrices. Veniũt gladiatores:latrones:fures:uenefici:& precant̃ nihil aliud q̃ ut ſcelera impune cõmittãt. Quid enĩ latro ſacrificãs aut gladiator roget:niſi ut occidãt? Quid foenerari⁹:niſi ut fallat? Quid meretrix:niſi ut plurimum peccet? Quid adultera:niſi ut mortẽ uiri optet aut ut ſua impudicitia celet̃? Quid lena:niſi ut multos bonis exuat? Quid fur niſi ut plura rapiat? Hic uero etiã leui cõiq; peccato loc⁹ nullus ẽ. Et ſi qs ad ſacrificiũ nõ integra cõſciẽtia uenerit audit q̃ de⁹ cõminat̃:ille q latebras cordis uidet: q peccatis ſemꝑ infeſt⁹ eſt:& exigit iuſticiã:q fidẽ poſcit. Quis hic male mẽti aut male preci loc⁹ eſt? At illi ĩfoelices nec ex ſcelerib⁹ ſuis intelligũt q̃ malũ ſit qd̃ colũt:q̃ qdẽ flagicijs oĩb⁹ inqnati ueniũt ad precãdũ:& ſe pie ſacrificare opinant̃ ſi cutẽ lauerĩt:tanq̃ libidinẽ intra pectus incluſã;. Vlli amnes abluãt:aut ulla maria purificẽt. Quãto ſati⁹ eſt mẽtẽ poti⁹ eluere q̃ malis cupiditatib⁹ ſordidat̃:& uno uirtutis ac fidei lauachro uniuerſa uicia depellere. Quod q fecerit quodlibet inqnatũ ac ſordidũ corp⁹ gerat:ſatis purus eſt.

Capi.xxi. Q᷑ hoſtes ſuos adorat ſtulta gentilitas:quoꝝ cultus nõ mõ Chriſtiani:ſ; & philoſophi & domeſtici cultores deorũ deſtruunt.

Isti aũt q neſciũt qd uel qũo ſit colẽdũ cęci & ĩprudẽtes ĩ cõtrariũ cadũt. Adorãt itaq; hoſtes ſuos latrones & int̃fectores ſuos uictimis placãt:& aĩas ſuas cũ thure ip̃o cremandas aris deteſtabilib⁹ ĩponũt. Iraſcunt̃ etiã miſeri ꝙ nõ ſi̇̄es alij pereant ĩcredibili mẽtiũ cęcitate. Quid enĩ uideãt:q ſolẽ nõ uident? Quaſi uero ſi dij eſſent:ĩdigerẽt hoĩu; auxilio aduerſus cõtẽptores ſuos:qd ergo nobis iraſcũt̃:ſi illi nihil pñt:niſi ꝙ ip̃i deos ſuos deſtruũt:de quoꝝ ptãte diffidũt:magis irreligioſi:q̃ q oĩno nõ colũt? Cicero in ſuis legib⁹ cũ caſte ad ſacrificia ꝑciperet accedere:pietatẽ inqt adhibito:opes amoueto. O q ſec⁹ faxit:de⁹ ip̃e uĩdex erit. Recte hoc qdẽ. Neq; enĩ fas eſt deſꝑare de deo:quem ideo colas q ptãtẽ putas. Nã qũo uindicare colẽtis ĩiuriã ſe põt:q ſuã nõ põt? Libet igit̃ ex his quęrere cui potiſſimũ pręſtare ſe putẽt cogẽdo inuitos ad ſacrificiũ. Is ne quos cogũt? At non eſt beneficiũ qd̃ ingerit̃ recuſanti:ſed cõſulendum eſt etiam uolentibus quando quod bonũ ſit neſciunt. Cur ergo tam crudeliter

uexant: debilitāt: cruciant: ſi ſaluos eſſe uolunt? Aut unde pietas tā impia: ut eos miſeris modis aut ꝑdāt aut inutiles faciāt: qbus uelint eſſe cōſultū? An uero dꝭs prȩſtāt? At non eſt ſacrificiū qđ exprimit̃ ab inuito. Niſi enī ſpōte atq; ex animo fiat: execratō eſt cū hoīes ꝓſcriptione iniurꝭs carcere tormētis adacti faciunt. Si dꝭ ſunt iſti q ſic colunt̃: aut ꝓpter hoc ſolū colendi non ſunt: q̄ ſic coli uolūt: digni ſcilic; deteſtatōe hominū: qb⁹ cū lachrymis cū gemitu: cū ſanguine de mēbris oībus fluēte libat̃. At nos cō-tra: nō expetimus ut deū noſtrū q eſt omniū creator: uelit nolit colat aliqs inuitus: nec ſi nō coluerit iraſcimur: cōfidimus enim maieſtati eius: q tā contēptū ſui poſſit ulciſci: q̄ ſeruoꝝ ſuoꝝ labores & iniurias: & ideo cū tā nefanda ꝑpetimur: ne uerbo qdē reluctamur: ſ; deo remittim⁹ ultionē: nō ut hi faciūt: q defēſores ſe eſſe deoꝝ ſuoꝝ uideri uolūt: & ſȩuiūt efferate aduerſus nō colētes. Ex quo intelligi dat̃ quā nō ſit bonū deos colere: qm̄ bono potius adducēdi homīes ad bonum fuerāt nō malo: ſed q̄ illud malū eſt: etiā officiū eius bono caret. At enī puniendi ſunt qui deſtruūt religiones. Nū peius nos deſtruimus q̄ natio Aegyptiorū q turpiſſimas beſtiarū ac pecudū figuras colūt? Quȩdā etiā pudēda dicta tanq̄ deos adorabēt. Nū peius tā iidē ipſi q cum deos ſe colere dicāt: tñ eos publice turpiterq; deridēt: de quibus etiā per mimos agi cū riſu & uoluptate patiunt̃? Qualis hȩc religio aut quāta maieſtas putāda eſt: quȩ adoratur in templis: illudit̃ in theatris? Et q hȩc fecerint nō poenas uiolati numinis pendunt: ſed honorati etiā laudatiq; diſcedūt. Nū peius nos deſtruimus: q̄ qdam philoſophi q omnino nullos deos eſſe aiunt: ſed omnia ſpōte eſſe nata: omnia fortuitu fieri quȩ geruntur? Num peius q̄ Epicurei: qui eſſe quidem deos: ſed curare qcq̄ negant: neq; iraſci eos neq; gratia cōmoueri? Quibus dictis utiq; ꝑſuadent colendos omnino non eſſe: ſi qdem nec colentes reſpiciūt: neq; non colentibus iraſcuntur. Preterea cū contra metus diſſerunt nihil aliud efficere conantur: q̄ ut nemo deos timeat: & hȩc tamen ab hominibus & audiuntur libenter & diſſerunt̃ ĩpune.

Capitulum. xxij. Quare maligni ſpiritus inſtigent cultores ſuos in perſecutionem fidelium. Et quare uera religio uideatur inanis.

NOn ergo ideo aduerſus nos inſaniunt: ꝙ dij non colunť a
nobis:a multis enĩ nõ colunť:ſed ꝙ ueritas penes nos eſt:q̃
(ut eſt ueriſſime dictuꝫ)odiũ parit. Quid igiť exiſtimabimus:
niſi neſcire illos qui patiuntur? Pergitur ergo cęco & irrationa-
bili furore:quem nos uidemus illi neſciunt. Non enim ipſi ho-
mines ꝑſequuntur:qui cauſam cur iraſcantur innocentibus non
habent:ſed illi ſpiritus contaminati ac perditi:quibus ueritas &
nota eſt & inuiſa:inſinuant ſe mentibus eorũ & inſtigant neſci-
os in furorẽ. Hi enim q̃diu pax eſt in populo dei fugitant iuſtos
& pauẽt. Et cũ corpora hominũ occupãt:animaſq; diu uexant:
adiurantur ab his:& nomine ueri dei fugantur. Quo audito tre
munt & exclamãt & uri uerberariq; ſe teſtantur. Et interrogati
qui ſint:quando uenerint:quomodo in hominẽ irrepſerint con
fitentur. Sic extorti & excruciati uirtute diuini nominis exulãt
propter hęc uerbera & minas ſanctos & iuſtos uiros ſemꝑ ode
rũt:& ꝙ ꝑ ſe nocere his nihil poſſũt:publicis eos odijs ꝑſequũ
tur:quos ſibi graues ſentiũt exercentq; ſęuitiã:quã uiolẽtiſſime
poſſunt:ut aut eoꝝ fidẽ minuãt ꝑ dolorẽ:aut ſi id efficere non
quierint:auferant omnino de terra ne ſint qui poſſint eorũ neq
tiã cohercere. Non me fugit quid reſponderi ecõtrario poſſit.
Cur ergo deus ille ſingularis:ille magnus:quem rerũ potẽtem:
quem dominum omniũ cõfiteris hęc fieri patitur: nec cultores
ſuos aut uindicat aut tuetur? Cur deniq; qui eum non colũt opu
lenti & potentes & beati ſunt & honoribus regnoq; potiuntur
eoſq;ipſos ditioni ſuę ac poteſtati ſubiectos habent? Reddẽda
& huius rõ eſt rei:ne quid remaneat erroris. Nam in primis hęc
cauſa eſt cur exiſtimetur religio dei uiui non habere ꝙ inducan-
tur homines ſpe terrenoꝝ ac pręſentium bonorum:quę ad curã
mentis nullo mõ ꝑtinẽt:quibus ꝙ carere iuſtos uident & afflue-
re iniuſtos & dei cultum inanẽ arbitrantur:in quo ineſſe illa nõ
cernunt & deoꝝ ritus exiſtimãt ueros:quoniã cultores eoruꝫ &
diuitijs:& honoribuꝰ & regnis fruanť. Verũ hi qui ſunt in iſta
exiſtimatõe nõ ꝑſpiciũt alterius uim rationẽq; hominis quę to-
ta nõ in corpore ſed in mente eſt. Nihil enim uident amplius q̃
uidetur corpus:ſcilicet ꝙ ꝙ uideť oculis manuq; tractabile eſt:
imbecillũ fragile mortale eſt:cui ſunt illa oĩa bona quę cupidita
ti ac miraculo ſunt opes honores imperia:qm̃ corpori afferunt:

o

uoluptates: & ideo tam caduca ſunt: q̃ corpus ipſuꝫ. Animus uero in quo ſolo eſt homo: qm̃ ſubiectꝰ oculis nõ eſt: nec bona eiꝰ inſpici poſſunt: quę in ſola uirtute ſunt poſita: & ideo tã ſtabilis & cõſtans & ꝑpetuus ſit neceſſe eſt: ſicuti ipſa uirtꝰ in qua eſt animi bonum.

Capitulum. xxiiij. Quare deus electos ſuos tradita impiis poteſtate uexari patitur.

LOngum eſt uniuerſas uirtutũ ſpecies ꝓmere: ut de ſingulis doceã q̃ neceſſe ſit ſapientem ac iuſtum uiꝝ lõge ab illis bonis abhorrere: quibus ꝗ fruunt̃ iniuſti: deorũ cultus ueri & efficaces eſſe credunt̃: quod ad pręſentẽ pertinet quęſtionem: ſatis eſt ſi ex una uirtute id ꝓbemus quod intendimꝰ. Nempe magna & pręcipua uirtus eſt patientia: quaꝫ pariter & uulgi publice uoces: & philoſophi & oratores ſũmis laudibus cõcelebrant. Qđ ſi negari nõ poteſt quin ſumma ſit uirtus: neceſſe eſt iuſtum & ſapientẽ uirũ in poteſtate eſſe hominis iniuſti ut capiat patientiam. Patientia eſt enĩ malorũ quę aut inferuntur aut accidunt cuꝫ ęquanimitate ꝑlatio. Ergo iuſtus ac ſapiens: ꝗ uirtutẽ capit: habet in ſe patientiam: qua carebit omnino: ſi nihil patietur aduerſi. Contra: qui in rebus proſperis agit impatiẽs eſt & uirtutę maxima caret: impatientem dico ꝗ nihil patitur. Innocentiã quoqꝫ ſeruare nõ poteſt: quę & ipſa iuſto & ſapiẽti uiro ꝓpria eſt uirtus: ſed & nocet ſępe & cõcupiſcit aliena: & rapit quę cupierit ꝑ iniuriã: ꝗ uirtutis expers uicio peccatoqꝫ ſubięctus eſt: & fragilitatis oblitus animo inſolenter elato tumet. Inde iniuſti ac deum neſcientes: & diuitiis & potentia & honoribus florent. Hęc eniꝫ cuncta iniuſticię pręmia ſunt: ꝗ & ꝑpetua eſſe non poſſunt: & per cupiditatem uiolentiamqꝫ quęruntur. Iuſtus uero ac ſapiens quia illa omnia humana ſunt (ut eſt a Lęlio dictum) ſua bona diiudicat: nec alienum quicq̃ concupiſcit: ne quem cõtra ius humanitatis lędat omnino: nec ullam potentiam honoremue deſiderat: ne cui faciat iniuriam. Scit eniꝫ cũctos ab eodẽ deo & ab eodẽ cõditore generatos iure fraternitatis eſſe coniunctos: ſed & ſuo contentus & paruo: ꝗ fragilitatis ſuę memor nõ ampliꝰ quęrit: q̃ unde uitam ſuſtentet: & ex eo ipſo quod habuerit: impartitur etiam nõ habenti ꝗ pius eſt: pietas etiam ſumma uirtus eſt: &

accidit ex eo ꝙ uoluptates caducas uicioſaſq; cōtēnit: quaꝝ cau‑
ſa opes appetūť: qm̄ cōtinēs eſt ac libidinū uictor: & nihil tumo
ris atq; inſolētię gerens: nō extollit ſe altius: nec erigit ſuperbuȝ
caput: ſed placidus & cōcors & planus & cōis eſt: ꝙ cōditioneȝ
ſuā nouit. Cū ergo iniuriam nulli facit: nec aliena rapiat: nec ſua
quoq; ſi auferanť defendat cū ſciat etiā illatam iniuriā moderate
ferre: ꝙ uirtute pręditus eſt: neceſſe eſt iuſtū hominem ſubiectū
eſſe iniuſto: & cōtumelijs ab inſipiente effici ſapientem: ut & il‑
le peccet ꝙ iniuſtꝰ eſt: & hic in ſe uirtutē habeat ꝙ iuſtus eſt. Si qs
autem uolet ſcire plenius cur malos & iniuſtos deus potentes be
atos & diuites fieri ſinat: pios cōtra humiles miſeros inopes eē
patiatur: ſumat eū Senecę librū cui titulꝰ eſt. Quare bonis uiris
multa mala accidant: cū ſit ꝓuidentia? In quo ille multa non pla
ne imperitia ſęculari: ſed ſapienter ac pene diuinitus elocutus eſt
deus inquit homines pro liberis habet: ſed corruptos & uicio‑
ſos & luxurioſe & delicate patiť uiuere: ꝙ nō putat emēdatione
ſua dignos. Bonos aūt quos diligit caſtigat ſępius & aſſiduis
laboribus ad uſum uirtutis exercet: nec eos caducis ac mortalibꝰ
bonis corrumpi ac deprauari ſinit. Vnde nemini debet mirum
uideri ſi pro noſtris ſępe delictis caſtigamur a deo: immo uero
cum uexamur ac preminur: tum maxime gratias agimus indul‑
gentiſſimo patri: ꝙ corruptelam noſtram non patitur longius
procedere: ſed plagis ac uerberibus emēdat. Ex quo intelligimꝰ
nos eſſe deo curę: quoniam cū peccamus iraſciť. Nam cuȝ poſſet
populo ſuo & opes & regna largiri ſicut dederat añ iudęis: quo
rum nos ſucceſſores ac poſteri ſumus: iccirco etiā uoluit ſub alie
na ditione atq; imperio degere: ne rerū ꝓſperarū foelicitate cor
ruptus in luxuriam laberetur: ac dei pręcępta contēneret: ſicut il
li maiores noſtri qui ſępe terręnis ac fragilibus his bonis enerua
ti aberrauerunt a diſciplina legis uinculaq; ruperūt: prouidit er‑
go quatenus cultoribus ſuis pręſtaret quietem ſi mādata ſeruaſ‑
ſent: & tamen eos emendarēt ſi pręcęptis nō obtēperaſſent. Itaq;
ne tam corrunperenť otio q̄ patres eorum: licentia pręmi eos ab
his uoluit in quorum manibus eos collocauit: ut & labentes cō
confirmet & corruptos ad fortitudinē repararet & fidos expe‑
riať ac tētet. Quomodo enim pōt imperator militum ſuorum
probare uirtutem niſi habuerit hoſtem? Et illi tamen aduerſariꝰ

ſurgit inuito:q mortalis eſt & uinci poteſt:deo aũt q repugnari nõ põt:ipſe aduerſarios nomini ſuo excitat:nõ q cõtra ipſum deũ pugnẽt:ſed cõtra milites eius:ut deuotionẽ ac fidẽ ſuorum uel probet uel corroboret:donec preſſurę uerberib⁹ defluentem corrigat diſciplinã. Eſt & alia cauſa cur aduerſus nos pſecutões fieri ſinat:ut dei populus augeat̃. Nec eſt difficile monſtrare cur aut quomodo illud fiat. Primũ fugãt̃ a deoꝝ cultorib⁹ plurimi odio crudelitatis:cui etiã talia ſacrificia nõ horreãt:deinde placꝫ qbuſdam uirtus ac fides ipſa:nõnulli ſuſpicant̃ deorũ cultũ nõ ſine cauſa malũ putari a tam multis hominib⁹:ut emori malint: q̃ id facere qď alij faciũt ut uiuant. Aliqui cupiũt ſcire quidnã ſit illud bonũ quod ad mortẽ uſqꝫ defendit̃:qď omnib⁹ quę in hac uita iocũda & cara ſunt prefert̃:a quo nec bonoꝝ nec lucis amiſſio nec dolor corpis nec uiſcerũ cruciamẽta deterrent:ualent hęc plurimũ ſed illę maxime cauſę noſtrorũ numerũ ſemp auxerũt Audit circũſtãs populus inter ipſa tormẽta dicẽtes nõ ſacrificare ſe lapidib⁹ humana manu factis:ſꝫ deo uiuo q ſit in cęlo. Multi hoc uerũ eſſe intelligũt:& in pectus admittũt. Deinde ut fieri ſolet in rebus incertis:dũ inter ſe inuicẽ quęrũt quę ſit huius perſeuerantię cauſa multa quę ad religionẽ pertinẽt diuulgata: ac p rumorẽ uiciſſim aucupata diſcunt̃:quę q bona ſunt placeant neceſſe eſt. Preterea ultio ſecuta ſicut ſemper accidit ad credenduꝫ uehemẽter impellit. Ne hęc quidẽ leuis cauſa eſt:q immũdi dęmonũ ſpiritus accępta licentia multorũ ſe corporib⁹ immergũt quibus poſtea reięctis:omnes qui reſanati fuerint adhęreãt religioni cuius potentiã ſenſerunt. Hę tot cauſę in unũ collatę:magnam deo multitudinem mirabiliter acquirunt.

Capitulum. xxiiij. Qꝫ bonorũ tortores torquebũtur: & malas beſtias de terra auferet deus.

QVicquid ergo aduerſuꝫ nos mali principes moliunt̃ fieri ipe pmittit:& tñ iniuſtiſſimi pſecutores qb⁹ dei nomẽ cõtumelię ac ludibrio fuit:nõ ſe putẽt impune laturos: q indignationis aduerſus nos eius quaſi miniſtri fuerũt. Punient̃ enĩ iudicio dei:q accępta poteſtate ſupra humanum modum fuerint abuſi:& inſultauerint etiam deo ſuperbius:eiuſqꝫ nomen ęternum

ueſtigiis ſuis ſubiecerit impie nefarieq; calcãdũ. Propterea uindi catur ſe eos celerit̃ pollicet̃: & extermĩatur beſtias malas de ter-ra. Sed idẽ q̃uis populi ſui uexatões & hic in pſenti ſoleat uĩdica re: tñ iubet nos expectare patiẽter illũ celeſtis iudicii diẽ: quo ipſe p ſuis queq; meritis aut honoret aut puniet. Quaprop̃t nõ ſpe-rẽt ſacrilege anime cõtẽptos & multos fore quos ſic opterunt. Veniet rabioſis ac uoracib⁹ lupis merces ſua: q iuſtas & ſimpli-ces aĩas nullis facinorib⁹ admiſſis excruciauerũt. Nos tm̃mõ la-borem⁹: ut ab hoĩb⁹ nihil aliud in nobis niſi ſola iuſticia puniat̃ Demus operã totis uirib⁹: ut mereamur a deo ſimul & ultionez paſſionis & premiũ.

L. Coelii lactãtii Firmiani diuinar inſtitutionũ aduerſus gẽtes liber ſextus: de uero cultu ad Cõſtãtinũ imperatorem.

Q innocentia ueriſſimus dei cultus eſt: quaz carnalis homo corpori deditus neſcit Capitulum. i.

QVod erat officiũ ſuſcepti muneris diuino ſpiritu inſtruẽte: ac ſuffragante ipſa ueritate compleuimus. Cuius aſſerende atq; illuſtrãde cauſa mihi & ſcientiam & fidem ipſe domin⁹ noſter impo-ſuit: ſine quo nec ſciri quicq̃ poteſt nec explicari. Venio nunc ad ipſum quod eſt ſummum operis huius & maximum: ut doceã quo ritu: quoue ſacrificio deum coli oporteat. Id enĩ eſt hominis officiũ: in eoq; ſolo ſumma rerum & omnis beate uite ratio cõſiſtit: quandoq̃dẽ propterea facti & inſpirati ab eo ſumus: non ut celũ uideremus & ſolẽ quod Anaxagoras putauit: ut artificem ſolis & celi deũ pura & integra mente cole remus: q̃uis autem precedentibus libris p ingenii mediocritate defenderim: ueritatem tñ ex ritu quoq; ipſo elucere uel maxime põt. Nihil enĩ ſancta & ſingularis illa maieſtas aliud ab homĩe deſiderat: q̃ ſolã innocẽtiã: quã ſi qs optulerit deo pie ſatis reli-gioſeq; litauit. Hoĩes aũt neglecta iuſticia: cũ ſint omnibus flagitiis ac ſceleribus inquinati: religioſos ſe putant ſi templa ac aras hoſtiarũ ſanguine cruentauerint: ſi focos adorauerint: ac ueteris uini perfuſione madefecerint. Quinetiã ſacris dapes apparãt & exqſitas epulas: quaſi aliquid inde libaturi offerunt. Quicquid aſpectu earum: qcqd opere aut odore precioſuz eſt: & hec grata

dĳs ſuis non ex aliqua diuinitatis ratione quam neſciunt: ſed ex ſuis cupiditatibus iudicant: nec intelligunt terrenis operibus deum non indigere. Nihil enim ſapiunt niſi terram: bonaq̧ & mala ſoli⁹ corpis ſēſu & uoluptate ꝑpendūt. Huius arbitrio ut religionē ponderāt: ſic totius uitę ſuę acta diſponunt. Et quoniā ſe ſemel a cęli contemplatione auertunt: ſenſumq̧ illū cęleſteȝ corpori mancipauerunt. Libidinibus frena permittunt tanq̄ ſecum ablaturi uoluptatem: quā momentis omnibus capere feſtināt: cū animus miniſterio corporis nō corpus miniſterio animi uti debeat. Idem maximum bonum iudicant opes: quas ſi bonis artibus aſſequi non poſſunt: malis aſſequuntur: fraudāt: rapiūt: ſpoliant: inſidiantur: abiurant. Nihil deniq̧ moderati aut penſi habent: dummodo auro corruſcent: argento: gēmis: ueſtibus fulgeant: auidiſſimo uentri opes ingerant: ſtipati familiarium gregibus per domitum populuȝ ſemper incedant: ſic addicti & ſeruientes uoluptatibus uim uigoremq̧ extinguunt: & cū uiuere ſe maxime putant: ad mortem concitatiſſime properant. Nam (ſicut in ſecundo libro docuimus) cęli ratio in animo: terrę autē in corpore eſt: ꝗ bona negligunt animi: corporis appetunt: in tenebris ac morte uerſant̄: quę ſunt terrę atq̧ corporis: ꝗ uita & lumen de cęlo eſt: cuius quoniam expertes ſunt corpori ſeruiendo longe abſunt ab intellectu rerū diuinarū. Eadem miſeros ubiq̧ cęcitas premit: ſicut q̄ ſit uer⁹ deus: ita q̄ ſit uer⁹ cultor ignorant.

Capitulum. ĳ. Q̄ deus nec eſurit nec ſitit nec in tenebris eſt: ut ei oporteat hoſtias immolari aut una offerri uel lumina. Et q̄re hęc offerantur dĳs gentium quę fidem rectam & uerā innocētiā offerre neſciūt: in quibus cōſiſtit dei cultus. Et ꝗ intra oīa q̄ ad cultum dei pertinent pręſtantiſſimum eſt: homines ad ueritatem & iuſticiam erudire. Et quare nolit ab elementis incipere.

MActant igitur opimas ac pingues hoſtias deo quaſi eſurienti: profundunt uina tanq̄ ſitienti: accendunt lumina uelut in tenebris agēti. Quod ſi ſuſpicari aut ꝑcipere animo poſſent quę ſint bona illa cęleſtia: quorum magnitudinem terreno adhuc corpore obuoluti ſenſu capere non poſſumus: iam ſe cuȝ his officĳs inanibus ſtultiſſimos eſſe cognoſcant: uł ſi cęleſte lumē

quod dicimus ſolem cōtemplari uelint: iam ſentiāt ꝗ̄ nō indige at lucernis eorū deus: ꝗ ipſe in uſum hominis tam claram: tam candidā lucem dedit. Et tamen cū in tam paruo circulo: qui pro pter longinquitatem nō amplius ꝗ̄ humani capitis uidetur habere menſuram: tātum ſit fulgoris ut eum mortaliū luminū acies nō queat cōtueri. Et ſi paulilper intenderis hebetatos oculos caligo ac tenebre cōſequantur. Quid tandem luminis quid claritatis apud ipſum deum penes quem nulla nox eſt eſſe arbitremur: ꝗ hanc ipſam lucē ſic moderatus eſt: ut neqꝫ nimio fulgore: neqꝫ calore ue hementi noceret animātibus: tantūqꝫ iſtarum rerum dedit ei quā tum mortalia corpora pati poſſunt: aut frugum maturitas po‐ ſtularet? Num igitur mentis ſuę compos putandus eſt: ꝗ auctori & datori luminis cādelarū ac cerarū lumen offert pro munere. Aliud uero ille a nobis exigit lumen: & quidem non fumidum: ſed (ut ait poeta) liquidum atqꝫ clarū mentis: ſcilicet propter qđ a poetis fontes nūcupantur quod exhiberi nō poteſt: niſi qui deum agnouerit. Illorū autem dij quia terreni ſunt egent luminibus ne in tenebris ſint: quorū cultores ꝙ cęleſte nihil ſapiūt: etiam reli‐ giones quibus deſeruiūt ad terrā reuocant. In ea lumine opus eſt: ꝙ ratio eius & natura tenebroſa eſt. Itaqꝫ dijs nō cęleſtē ſenſum ſed humanum potius attribuūt. Ideoqꝫ illis neceſſaria & grata credunt eſſe: quę nobis quibus aut eſuriētibus opus eſt cibo: aut ſitientibus potu: aut ueſte algentibus: aut cum ſol deceſſerit lu‐ mine: ut uidere poſſimus. Nullis igitur ex rebus tam probari & intelligi poteſt deos ipſos cū aliquādo uixerint mortuos eſſe: ꝗ̄ ex ipſo ritu qui eſt totus terra. Quid enim cęleſtis in ſe boni po teſt habere pecudum ſanguis effuſus: quo aras inquināt: niſi for te deos exiſtimāt eo ueſci quod homines aſpernantur attingere? Et quiſquis illis hanc ſaginam pręſtiterit: ꝗ̄uis ille graſſator ad‐ ulter ueneficus parricida ſit: beatus ac foelix erit. Hunc diligunt hunc tuentur: huic omnia quę optauerit pręſtant. Merito ergo Perſius huiuſcemodi ſupſtitiones ſuo more deridet. Qua tu inquit mercede deorū emeris auriculis pulmone & lactibus un ctis? Sentiebat uidelicet non carne opus eſſe ad placandā cęleſtem maieſtatem: ſed mente ſancta & iuſto animo & pectore (ut ipſe ait) qđ naturali ſit honeſtate generoſum. Hęc eſt religio cęleſtis non quę conſtat ex rebus corruptis: ſed quę uirtutibus animi: ꝗ

oritur e cęlo. Hic uerus cultus eſt: in quo mens colentis ſeipſam deo immaculatā uictimā ſiſtit. Id aūt ipſum quō cōſequendū quō pręſtandū ſit docebit huius libri diſputatio. Nihil enī tam pręclarū: hominiq̧ cōueniēs pōt eſſe: q̄ erudire homines ad iuſticiā. Apud Ciceronē Catulus in hortenſio philoſophiā omnib⁹ pręferēs: malle ſe dicit uel unū paruū de officio libellū: q̄ lōgam orationē pro ſedicioſo homine Cornelio. Quę ſententia non utiq̧ Catuli q fortaſſe illud non dixit: ſ; Ciceronis eſt putanda: q ſcripſit (credo) ut libellos quos de officijs erat ſcripturus cōmēdaret: in qbus ipſis nihil eſſe teſtat̄ in omni philoſophia melius & fructuoſius: q̄ pręcępta uitę dare. Quod ſi hoc illi faciūt qb⁹ non eſt ueritas cognita: quātomagis nos facere debemus: q a deo eruditi & illuminati poſſumus uera pręcipere: nec tn̄ ſic docebimus: ut quaſi prima uirtutis elemēta tradamus quod eſt infinitū ſed tanq̄ docendū ſuſcęperimus eum qui apud illos iam perfectus uideatur. Manentibus enī pręcęptis eorū quę ſolent ad probitatem recte dare ignota illis ſuperſtruemus ad pficiendā conſūmandamq̧ iuſticiā quam non tenent. Ea uero quę poſſunt cū illis eſſe cōmunia prętermittā: ne qd ab his uidear mutuari quorum errores coarguere atq̧ aperire decreuerim.

Capitulū. iiij. De duabus uijs quarum altera uirtutum altera uiciorum eſt: quę in littera pythagorica figurant̄: & fidelius tractātur a chriſtianis q̄ a philoſophis. Et de duob⁹ ducibus uiarum.

DVę ſunt uię per quas humanam uitā progredi neceſſe eſt ſcilicet una quę in cęlum ferat: altera quę ad inferos deprimat: quas & poetę in carminibus: & philoſophi in diſputationibus ſuis induxerūt. Et qdē philoſophi alterā uirtutū eſſe uoluerūt: alterā uiciorū: eāq̧ quę ſit aſſignata uirtutib⁹ primo aditu eſſe arduā & cōfragoſam: in qua ſi qs difficultate ſuperata in ſummum eius euaſerit habere eum decętero planum iter: amoenumq̧ campum: & omnes labores capere fructus uberes atq̧ iucundos. Quos autem primi adit⁹ difficultas deterruerit: eos in eā uiciorū uiā labi atq̧ deflectere: quę primo ingreſſu ſit quaſi amoena multoq̧ triſtior: deinde cū in eā paulo ulteri⁹ pceſſerit amoenitatis ei⁹ ſpem repēte ſubduci: exoriri aūt uiam pręcipitē

Nunc ſaxis aſperã:nũc obductã ſentib⁹:nũc gurgitib⁹ interciſã; uel torrentib⁹ rapidã:ut laborare hęrere labi cadere ſit neceſſe. Quę omnia eo ꝓferũt: ut appareat in uirtutib⁹ capiẽdis labores eſſe maximos:in pręceptis aũt maximos fruct⁹: & ſolidas atq; incorruptas uoluptates. Vicia uero qbuſdã deliniamẽtis natu/ralibus illicere animos hominũ: & inaniũ iucũditatũ ſpecie cap tos:ad acerbas amaritudĩes miſeriaſq; ꝑducere. Sapiẽs prorſus diſputatio:ſi uirtutũ ipſaꝝ formas atq; terminos ſcirẽt:nõ eni; didicerant uel quę ſint:uł qd eas mercedis a deo maneat: qđ nos his duobus libris docebim⁹. Hi uero ꝗ ignorabant: aut dubita/bãt animas hominum immortales eſſe: & uirtutes & uicia terrę nis honoribus aut poenis ęſtimauerũt. Omnis ergo hęc de dua/bus uijs diſputatio ad frugalitatẽ ac luxuriã ſpectat. Dicũt enim humanę uitę curſu;. Y. litterę eſſe ſimilẽ:ꝗ unuſqſq; hominum cũ primũ adoleſcẽtię limen attigerit: & in eũ locu; uenerit: ubi ſe uia findit in ambas. Hęreat mutabũd⁹:ac neſciat in quã ſe par tem potius inclinet. Si duce; nactus fuerit:q dirigat ad meliora titubantẽ:hoc eſt ſi aut phĩam didicerit:aut eloquẽtiã: aut aliqd honeſtę artis:quo euadat ad bonã frugẽ:qđ fieri ſine labore ma ximo nõ põt. Honeſtã ac copioſam uitã diſputãt pacturum. Si uero doctorẽ frugulitas nõ inuenerit:ad ſiniſtram uia; quę me/lioris ſpeciẽ mentiaẽ incedere:ideſt deſidię luxurię inertięq; ſe tradere:quę ſuauia quidẽ uidenẽ ad tempus uera bona ignoran/ti. Poſt autem amiſſa omni dignitate ac re familiari in omnibus miſerijs ignominiaq; uicturũ. Ad corp⁹ ergo & ad hãc uitã quã in terra ducimus:fines earũ uiarum retulerũt poetę fortaſſe me lius:qui binum hoc apud inferos eſſe uoluerũt:ſed in eo fallunẽ ꝗ eas uias mortuis ꝓpoſuerũt. Vtriq; ergo uere:ſed tamẽ utriq; nõ recte:ꝗ oportuit uias ipſas ad uitam:fines earum ad morte; referri. Nos igitur melius & uerius:quia duas iſtas uias cęli & inferioru; eſſe dicimus:ꝗ iuſtis ĩmortalitas:iniuſtis poena ęter na propoſita eſt. Quomodo autem uię iſtę uel in cęlum tollãt uel ad inferna pręcipitent explicabo : & aperiã quę ſint uirtutes quas philoſophi neſcierunt:tum etiam quę ſint earum pręmia: ſimul etiam quę ſint uicia:quęue eorum ſupplicia monſtrabo. Nam fortaſſe aliquis expectet ut ſeparatim de uicijs ac uirtutib⁹ dicam:cum de bono ac malo differentibus nobis etia; quod eſt

contrarium poſſit intelligi. Siue enim uirtutes inferas uicia ſpõ
te decedẽt: ſiue uicia eximas uirtutes ultro ſubibunt: ſic bonorũ
ac malorũ conſtituta natura eſt: ut ſe inuicẽ ſemꝑ oppugnẽt: ſem
per expellãt: ita fit ut neqꝫ uicia retrahi ſine uirtutibꝰ poſſint: nec
uirtutes inſeri ſine detractione uiciorũ. Has igitͬ uias longe alitͬ
inducimus: q̃ a philoſophis induci ſolẽt. Primũ ꝙ utiqꝫ ꝓpoſi
tum eſſe dicimus ducẽ utrũqꝫ immortalem: ſed alteꝝ honoratũ
qui uirtutibus ac bonis ſit pręditus. Alterũ dãnatum: qui uicijs
ac malis: illi autem in deteriorẽ tantum uiam ducem ponũt neqꝫ
unum neqꝫ perpetuum. Si quidem quẽlibet doctorem bonę ar/
tis inducunt: qui a deſidia reuocet homines: & frugi eſſe doceat
ſed neqꝫ ingredi faciunt in eam uiam: niſi pueros & adoleſcen/
tes: uidelicet ꝙ artes diſcantur in his ętatibus. Nos auteꝫ omnis
ſexus & generis & ętatis in hoc cęleſte iter inducimus: quia deus
qui eius uię dux eſt: immortalitatem nulli homini nato negat.
Forma quoqꝫ uiarũ ipſaruꝫ non ita eſt ut illi putauerunt. Quid
enim opus eſt. Y. littera in rebus contrarijs atqꝫ diuerſis? Sed al/
tera illa melior conuerſa eſt ad ſolis ortuꝫ: altera illa deterior ad
occaſum: quoniam qui ueritatem ac iuſticiaꝫ ſequitur: is accępto
immortalitatis pręmio perenni luce potietur: qui autem ab illo
malo duce illectus prętulerit uicia uirtutibus: mendaciũ ueritati
neceſſe eſt ad occaſum & tenebras deferatur. Deſcribam igitur
utranqꝫ: & earum proprietates habituſqꝫ monſtrabo.

Capitulũ. iiij. De uia uirtutis quę in elyſios campos deducere
dicitͬ: & uiciorũ quę ad impia tartara ducit: & ducibꝰ utriuſqꝫ.

UNa eſt igitͬ uirtutis ac bonorũ uia: quę fert nos ĩ elyſios cã
pos (ut poetę loquuntͬ) ſed ad ipſam mũdi arcem hac leua
maloꝝ exercet poenas: & ad impia tartara mittit. Eſt enĩ crimĩa/
toris illius: q prauis religionibꝰ inſtitutis auertit homines ab iti
nere cęleſti: & in uiã ꝑditionis inducit: cuius uię ſpecies & figu/
ra ſic eſt cõpoſita in aſpectu: ut plana & patẽs omni genere floꝝ
atqꝫ fructuũ delectabilis eſſe uideatur. In ea enim poſuit deꝰ om
nia quę ꝓ bonis habentͬ in terram: opulentiã dico: honoreꝫ: quie
tem: uoluptatem: illecebras omnes: ſed cum his pariter iniuſtici/
am: crudelitatem: ſuperbiam: perfidiam: libidinem: cupiditateꝫ:

diſcordiam:ignorantiam:mendacium:ſtulticiam:cęteraq; uicia Exitus aūt huius uię talis eſt. Cū uentum fuerit ad extremum un de iam regredi nō licet cum omni ſua pulchritudine tam ſubito pręcidit:ut nō ante qs fraudē proſpicere poſſit:q̄ pręcipitat⁹ in altitudinē ꝑfundā cadat. Quiſqs enī pręſentiū bonoꝝ ſpecie ca ptus: & in his cōſequēdis ac fruēdis occupatus nō preuiderit: ea quę poſt mortē ſecutura ſunt:ſe ꝑ a deo auerterit:is uero ad infe ros deięctus in ęternā dānabit᷑ poenā. Via ergo illa cęleſtis diffi cilis & cliuoſa ꝓpoſita eſt:uel ſpinis horrētibus aſpera:uel ſaxis extantibus impedita:ut cū ſummo labore ac pedū tritu:cūq; ma gna cadēdi ſollicitudine ſit cuiq; gradiendū:in hac poſuit iuſti ciā:temperātiā:patientiā:fidē:caſtitatē:abſtinentiā: cōcordiam: ſcientiā:ueritatē:ſapientiā:cęteraſq; uirtutes: ſed ſimul cum his pauꝑtatē:ignominiā:laborē:dolorē:amaritudīes omnes. Quiſ qs enī ſpē ſuā porrexerit lōgius: & meliora maluerit:carebit his terrę bonis:ut expeditus ac leuis difficultatem uię ſuperet. Nec enim poteſt qui ſe apparatu regio circundederit aut diuitijs one rauerit:anguſtias illas uel ingredi uel tenere. Vnde intelligitur iccirco malis & iniuſtis facilius prouenire quę cupiant:quia pro na & decliuis eſt eorum uia:bonis autem quę optent difficile ꝓ cedere:quia difficili & arduo itinere gradiuntur. Iuſt⁹ ergo quo niā durum aſperūq; iter ingreſſus eſt cōtēptui:deriſui odio ſit neceſſe eſt. Omnes enim quos cupiditas aut uoluptas pręcipites trahit:inuident ei qui uirtutem capere potuit: & iniquę ferūt id habere aliquē quod ipſi nō habent. Erit itaq; pauꝑ humilis igno bilis:ſubięctus iniurię: & tamen omnia quę amara ſunt perfe rens. Et ſi patientiam iugem ad ſummū illum gradū finēq; per duxerit dabitur ei corona uirtutis: & a deo pro laboribus quos in uita propter iuſticiam pertulit:immortalitate donabitur. Hę ſunt uię quas de⁹ humanę uitę aſſignauit:in quibus ſingulis & bona oſtendit & mala:ſed ordine prępoſtero atq; conuerſo. In una enim monſtrauit temporalia prius mala cum ęternis bonis qui eſt ordo melior:in altera tēporalia prius bona cū ęternis ma lis qui eſt ordo deterior:ut quicunq; pręſentia mala cū iuſticia delegerit:maiora & certiora bona cōſeq̄t᷑:q̄ fuerūt illa quę ſpre uit. Quiſquis autem pręſentia bona prępoſuerit iuſticię: in ma iora & longiora incidet mala:q̄ fuerunt illa quę fugit. Hęc enim

uita tēporalis eſt q breuis eſt: & icicirco & bona eius & mala bre
uia ſint neceſſe eſt. Illa uero ſpūalis quę huic terręne cōtraria eſt:
q ſempiterna eſt: iccirco & bona ei⁹ & mala ſempiterna ſunt. Ita
fit: ut & bonis breuib⁹ mala eterna: & malis breuib⁹ bona ęterna
ſuccedāt. Itaq; cū ſimul ꝓpoſita ſint homini bona & mala cōſi-
derare: unūquēq; ſecū dec; q̄to ſatius ſit pro ꝑpetuis bonis mala
breuia pēſare: q̄ pro breuibus & caducis bonis mala ꝑpetua ſuſti
nere. Nā ſicut in hoc ſęculo cū eſt ꝓpoſitu; cu; hoſte certamen:
prius laborandū eſt: ut ſis poſtmodū in ocio: eſuriendū ſitiēdū
Aeſtus frigora ꝑferēda humi qeſcendū: uigilandū: periclitandū
eſt ut ſaluis pignorib⁹: & domo & re familiari: & omnibus pa-
cis ac uictorię bonis ꝑfrui poſſis. Si na ūt pręſens ociū malueris
q̄ laborē: malū tibi maximū facias neceſſe eſt. Pręoccupabit eni;
aduerſarius nō reſiſtentē: uaſtabunť agri: deripieť domus: in pre
dam uxor ac liberi uenient: ipſe interficiere ac capiere. Quę om-
nia ne accedant pręſens cōmodū deferēdū eſt: ut maius lōgiuſq;
pariať. Sic in omni hac uita q nobis aduerſarium deus reſerua-
uit: ut poſſemus capere uirtutē: omittenda eſt pręſens uoluptas:
ne hoſtis opprimat: uigilandū ſtationes agendę: militares expe-
ditiones obeundę: fundendus ad ultimu; cruor. Omnia deniq;
amara & grauia patienter ferenda: eo quidem promptius quo
nobis imperator noſter deus pręmia pro laboribus ęterna con-
ſtituit. Et cum in hac terręna militia tantum homines laboris ex
hauriant: ut ea ſibi pariant: quę poſſunt eode; modo perire quo
parta ſunt: certe nobis nullus labor eſt recuſandus: quo id acqui
ritur quod nullo modo poſſit amitti. Voluit eni; deus qui ho
mines ad hanc maliciam genuit: expeditos in acie ſtare: & inten-
tis acriter animis ad unius uel inuiſibilis hoſtis inſidias: uel aper
tos impetus uigilare: q nos (ſicut periti & exercitati duces ſolēt)
uariȷs artibus captat: ꝓ cuiuſq; natura & moribus ſęuiens. Aliȷs
enim cupiditatē inſatiabilē immittit: ut opibus ſuis tanq̄ cōpedi
bus illigatos: a uia ueritatis excutiat. Alios inflammat irę ſtimu-
lis: ut ad nocendū potius intētos: a dei cōtēplatione detorqueat
Alios īmoderatis libidinib⁹ immergit: ut uoluptati & corpori
ſeruiētes: ad uirtutē reſpicere nō poſſint. Aliȷs uero inſpirat inui
diā: ut ſuis ipſis tormētis occupati: nihil aliud cogitēt: niſi eoꝝ
quos oderint foelicitatē. Alios inflāmat ambitōib⁹. Hi ſunt qui

ad gerẽdos mgratus oẽm uitę ſuę operã curãqꝫ conuertũt: ut fa ſtos ſignẽt: & annis nomẽ ĩponãt. Quorũdã cupiditas tẽdit altius nõ ut ꝓuintias tpali gladio regãt: ſ; ut infinita & ꝑpetua ptãte dños ſe dici uelint uniuerſi generis humani. Quos aũt pios uiderit inanib⁹ ĩplicat religionib⁹: ut ĩpios faciat. His uero q ſapiẽtiã q̃rũt: philoſophiã in oculos impingit ut ſpecie lucis execret: ne qs cõprehẽdat aut teneat ueritatẽ. Sic hoĩbus obſtruxit adit⁹ oẽs: & obſepſit omnes uias publicis latas errorib⁹. Quos ut diſcutere poſſem⁹: ipſũqꝫ auctorẽ maloꝝ uĩcere illumĩauit nos deus: & amauit uera cęleſtiqꝫ uirtute: de q̃ mihi nũc diſſerẽdũ eſt.

Cap. v. De falſa diffinitõe philoſophię: quã auctore Lucilio poſuerũt philoſophi: & uera differentia ſcientię & uirtutis.

SEd priuſq̃ ſingulas uirtutes exponere incipiã: determinanda eſt ipſa uirt⁹: quã philoſophi nõ recte diffinierũt quid eſſet: aut in cęteris qbus rebus qd operis qd habeat officij. Nomen itaqꝫ ſolũ retinuerũt: uim uero & effectũ & rationẽ ꝑdiderũt. Quicũqꝫ aũt in diffinitione uirtutis ſolẽt dicere: paucis uerſibus colligit & enarrat Lucilius: quos malo equidem ponere: ne dum multorum ſententias refello: ſim longior q̃ neceſſe eſt. Virtus albine: eſt preciũ perſoluere uerũ. Quis inuerſamur: qs uiuimus rebus adeſſe. Virtus eſt homini ſcire id quod queqꝫ habeat res. Virtus ſcire homini rectum: utile: qd ſit honeſtũ. Quę bona quę mala. Itẽ quid inutile: turpe: inhoneſtũ. Virtus quęrẽdę rei finem: ſcire modũqꝫ. Virtus diuitijs: prȩmiũ pſolure poſſe. Virtus id dare: quod re ipſa debẽt honori. Hoſtẽ eſſe atqꝫ inimicu; hominum morũqꝫ bonorũ: Cõtra defenſorẽ hominu;: morũqꝫ bonorũ: Hos magnificare: his bene uelle: his uiuere amicum. Cõmoda preterea patrię ſibi prima putare: Deinde parẽtũ tertia iam poſtremaqꝫ noſtra. Ab his diffinitionibus quas poeta breuiter cõprehendit Marcus Tullius traxit officia uiuendi: Panetium ſtoicum ſecut⁹: eaqꝫ tribus uoluminibus incluſit. Hęc autem q̃ falſa ſint mox uidebim⁹: ut appareat q̃tũ in nos dignatio diuina cõtulerit: quę nobis aperuit ueritatẽ. Virtutẽ eſſe dixit: ſcire quid ſit bonum & malum: quid turpe: quid honeſtũ: quid utile: qd minus breuiuſq; facere potuit: ſi tantũ bonũ ac malum

diceret ꝙ nihil poteſt eſſe utile uel boneſtũ: quod nõ ideꝫ bonuꝫ ſit. Nihil inutile ac turpe: qđ nõ idẽ malũ ſit. Quod & philoſo phis uideť: & idẽ Cicero in tertio ſupradicti operis libro oſten dit. Verũ ſciẽtia nõ põt eſſe uirtꝰ: ꝙ nõ eſt intus in nobis: ſꝫ ad nos extrinſecꝰ uenit. Qđ aũt trãſire ab altero ad alterũ põt: uirtꝰ nõ eſt: ꝙ uirtus ſua cuiqꝫ eſt. Scientia igiť alieni beneficij eſt: quia poſita eſt in audiẽdo. Virtus tota noſtra eſt: ꝙ poſita eſt in uo lũtate faciẽdi bonũ. Sicut ergo in itinere celebrãdo nihil ꝓdeſt uiã noſſe: niſi conatꝰ ac uires ſuppetãt ambulãdi: ita uero ſciẽtia nihil ꝓdeſt: ſi uirtus ꝓpria deficiat. Nã fere etiã hi q peccãt: & ſi nõ pfecte: tñ qd ſit bonũ & malũ ſentiunt. Et quotiẽs aliqd im probe faciũt: peccare ſe ſciũt: & ideo celare nituntť: ſed cũ eos bo ni & mali natura nõ fallat: cupiditate mala uincunť ut peccent: ꝙ deeſt illis uirtꝰ: ideſt cupiditas recta & boneſtas faciẽdi. Ex hoc igitur apparet aliud eſſe ſcientiã boni maliqꝫ: aliud uirtutem: ꝙ poteſt eſſe ſcientia ſine uirtute: ſicut in plurimis philoſophoruꝫ fuit. In quo quoniã recte ad culpam pertinet non feciſſe quę ſcie ris: recte uoluntas praua & uicioſus animus queꝫ excuſare igno ratio non poteſt punietur. Ergo ſicut uirtus non eſt bonum ac malum ſcire: ita uirtus eſt bonum facere malum non facere. Et ta men ſcientia ſic cum uirtute cõiuncta eſt: ut ſcientia pręcedat uir tutem: uirtus ſubſequať ſciẽtiã: ꝙ nihil prodeſt cognitio: niſi & actio ſubſequať. Horatius ergo paulo melius diffiniuit. Virtus eſt uiciũ fugere & ſapiẽtia prima: ſed inepte: ꝙ eam cõtrario ter minauit: ut ſi diceret bonũ ẽ quod malũ non ẽ. Cur enim quid ſit uirtus neſcio: ne uiciũ quidem quid ſit ſcio! Vtrũqꝫ igiť ĩdiget diffinitione: quia natura rei talis ẽ: ut utrũqꝫ aut intelligi aut nõ ĩtelligi ſit neceſſe. Verũ nos faciamus quod ille debuit Virtus eſt iram cohibere: cupiditatẽ cõpeſcere: libidinẽ refręna re: ideſt enim uiciuꝫ fugere. Nã fere omnia quę fiunt iniuſte atqꝫ improbe: ab his oriuntur affectibus. Si enim cõmotionis huius quę ira dicitur impetꝰ retundať: omnes hominũ cõtentiones ma le ſopienť: nemo inſidiabiť: nemo proſiliet ad nocendum. Item ſi cupiditas temperetur: nemo terra mariqꝫ graſſabitur: nemo ex ercitum ducet: ut rapiat & uaſtet aliena. Itẽ ſi ardor libidinuꝫ cõ primatur: omnis ętas & ſexus retinebit ſuam ſanctitatem. Ne mo quicquam pudendum aut patietur aut faciet: ergo uniuerſa

ſcelera & flagitia his cõmotionibus uirtute ſedatis: ex hominuꝫ uita moribuſqꝫ tollent. Quę ſedatio cõmotionum & affectuuꝫ hanc habet rationem: ut omnia recta faciamus. Omne igitur uirtutis officium eſt nõ peccare: quo profecto fungi nõ poteſt: q deum neſcit: quoniam ignoratio eius a quo bona oriuntur imprudentem impingat in uicia neceſſe eſt. Itaqꝫ ut breuius & ſignificantius utriuſqꝫ rei ſumma officia determinẽ: ſciẽtia eſt deũ noſſe: uirtus colere: in illo ſapientia: in hoc iuſticia continetur.

Capi. vi. Q philoſophi neſcierũt qd eſſꝫ bonũ aut malũ: qꝛ fõtẽ boni lucidũ neſciebãt: nec ĩtellexerũt qs debeat reꝝ & opeꝝ finis eſſe: & qũo cõſtet Luciliũ falſo diffiniuiſſe uirtutis officia

DIxi qđ erat primũ ſcientiã boni nõ eſſe uirtutẽ: deinde qd ſit uirtus & in quo ſit: ſeqtur ut id quoqꝫ ipſuꝫ qd ſit bonũ & malũ neſciſſe philoſophos breuiter oſtendam: qꝛ pene declaratum eſt libro tertio cum de ſomno bono diſputareꝫ. Qui autem quid eſſet ſummum bonum neſcirent: & in cęteris bonis maliſue quę ſumma non ſunt: errauerint neceſſe eſt: quod nõ poteſt uero iudicio examinare: qui fontẽ ipſuꝫ nõ tenet: unde illa deſcendunt. Fons autem bonorum deus eſt: malorum uero ille ſcilicet diuini nominis ſemper inimicus: de quo ſępe diximus. Ab his duobus principijs bona malaqꝫ oriuntur. Quę ueniunt a deo hanc habent rationem: ut immortalitatem parent quod eſt ſummum bonum. Quę autem ab illo altero: id habent officium ut a cęleſtibus auocatum terręniſqꝫ demerſuꝫ: ad poenã interficiant ſempiternam: quod eſt ſummum malũ. Non igitur dubiuꝫ eſt quin omnes illi quid eſſet bonum & malum ignorauerint: q nec deum nec aduerſarium eius ſcierint. Itaqꝫ finem bonoruꝫ ad corpus & ad hanc uitam breuem retulerunt: quã ſcilicet ſolui & occidere neceſſe eſt: nõ ſunt ꝑgreſſi ulteri⁹: ſed omnia eoruꝫ pręcępta & oĩa quę inducunt bona terrę inhęrent & humi iacẽt: qm̃ ſimul cum corpore quod eſt terra moriuntur: pertinet enim nõ ad uitam homini comparandam: ſed ad quęrendas uel agendas opes: honores: gloriam: potentiã: quę ſunt uniuerſa mortalia tam ſcilicet q̃ ille qui ut ea ſibi contingerent laborauit. Hinc eſt illud. Virtus quęrendę rei finem ſcire modumqꝫ. Pręcipiũt enĩ

quibus modis & qbus artibus res familiaris quęrenda ſit: ꝙ ui-
dent male quęri ſolere. Sed huiuſmōi uirtus nō eſt ꝓpoſita ſapi
enti. Nec enī eſt uirtus opes quęrere: quarū neq; inuētio neq; poſ
ſeſſio in noſtra poteſtate eſt. Itaq; & quęſtu & optētu faciliores
ſunt malis q̃ bonis. Nō poteſt ergo uirtus eſſe in his reb⁹ quęren
dis: in quarū cōtēptu uis ac ratio uirtutis apparet: nec ad ea ipſa
trāſfugiet: quę magno ac excelſo animo calcar̄ ac ꝓterrere geſtit:
neq; fas eſt animā cęleſtib⁹ intētam bonis: ut hęc fragilia ſibi cō-
paret ab immortalib⁹ ſuis operibus auocari: ſed potiſſimū ī his
reb⁹ cōparandis uirtutis ratio conſiſtit: quas nobis nec hō ullus
nec mors ipſa pōt auferre cū hęc ita ſe habeāt: illud qđ ſeqtur ue
rū eſt. Virtus diuitijs preciū perſoluere poſſe. Qui uerſus idē
fere ſignificat qđ primi duo: ſed neq; ipſe neq; q̄ſq̃ philoſopho
rū ſcire potuit: preciū ipſum uel quale uel qđ ſit. Idē enī poetę &
illi oēs quos ſecutus eſt putauerūt recte opibus uti: hoc eſt frugi
eſſe nō inſtruere cōuiuia ſumptuoſe: nec largiri temere: nō effun-
dere uires ſupuacuas aut turpes rē familiarē. Dicet aliqs fortaſſe.
Quid tu? Negas ne hanc eſſe ueritatem? Non equidem nego: cō
traria enim uideor probare ſi negem: ſed ueram nego: ꝙ non ſit
illa cęleſtis ſed tota terręna eſt: quandoquidem nihil efficit niſi
quod remaneat in terra. Quid ſit autem recte opibus uti: & qs
ſit ex diuitijs fructus petendus: declarabo apertius: cū de pieta-
tis officio loqui coepero. Iā cętera quę ſequunt̄ nullo modo ue-
ra ſunt. Nam improbis inimicitias indicere aut bonorū defenſi
onē ſuſcipere: poteſt cū malis eſſe commune. Quidam enī ꝓbi-
tate ficta uiam ſibi ad potentiā muniūt: faciuntq; multa quę bo-
ni ſolent: eo quidem promptius: ꝙ fallendi gratia faciunt. Vti-
nāq; tam facile eſſet pręſtare: q̃ facile eſt ſimulare bonitatē. Sed
hi cū eſſe coeperint propoſiti ac uoti ſui compotes: & ſummū
potentię gradum coeperint: tū uero ſimulatione depoſita mo-
res ſuos detegūt: capiunt: omnia uiolāt & uexāt: eoſq; ipſos bo-
nos quorū cauſa ſuſcęperāt inſequunt̄: & gradus per quos aſcen
derunt amputant: ne quis illos contra ipſos poſſit imitari. Verū
tamen putemus hoc officium non niſi boni eſſe: ut bonos defen
dant: at id ſuſcipere facile eſt: implere difficile: quia cum te certa-
mini congreſſioniq; commiſeris: in arbitrio dei non tuo poſita
uictoria eſt. Et plerūq; improbi & numero & cōſpiratione ſūt

potẽtiores q̃ boni: ut ad eos ſupandos nõ tam uirtus ſit: q̃ foeli-
citas neceſſaria. An aliqs ignorat ꝙ aliquotiẽs melior iuſtiorq;
pars uicta ſit? Hinc ſemp̱ dñatões acerbę ĩ ciues extiterũt. Plena
eſt exẽplis oĩs hiſtoria: ſ3 nos cõtẽti erim⁹ uno. Claudius enĩ põ-
peius bonorũ uoluit eſſe defenſor: ſiqdẽ pro republica: ꝓ ſena-
tu: ꝓ libertate arma ſuſcępit. Idẽ tñ uictus cũ ipſa libertate occi
dit: & a ſpadonib⁹ ęgyptijs detrũcatus inſepultus abiectus eſt.
Nõ eſt igit̃ uirt⁹ aut hoſtẽ malorũ: aut defenſorẽ bonoru3 eſſe:
ꝙ uirt⁹ in certis caſib⁹ nõ põt eſſe ſubiecta. Cõmoda pręterea pa
trię prima putare: ſublata hominũ cõcordia nulla eſt omnino: q̃
ſunt enĩ patrię cõmoda: niſi alterius ciuitatis aut gẽtis incõmo-
da? Ideſt fines propagare alios uiolẽter ereptos: augere imperiũ
uectigalia facere meliora. Quę omnia nõ utiq; uirtutes: ſed uir-
tutũ ſunt euerſiones. Imprimis eni3 tollit̃ humanę ſocietatis cõ
iunctio: tollit̃ innocentia: tollitur alieni abſtinentia: tollitur de-
niq; ipſa iuſticia: quę diſcidium generis humani ferre nõ poteſt
& ubicunq; arma fulſerunt: hinc eam fugari & exterminari ne-
ceſſe eſt. Verum eſt Ciceronis illud. Qui autem ciuium rationẽ
dicunt habendam: externorum negant: dirimunt hi cõmunem
generis humani ſocietatẽ: qua ſublata beneficẽtia: liberalitas: bo
nitas: iuſticia funditus tollit̃. Nam quomodo poteſt iuſtus eſſe
q nocet: qui odit: q ſpoliat: qui occidit? Quę omnia faciunt: qui
patrię prodeſſe nituntur. Id enim prodeſſe quid ſit ignorant: q
nihil putant utile nihil commodum: niſi quod teneri manu po-
teſt: quod ſolum teneri nõ poteſt: quia eripi poteſt. Hęc itaq; ut
ipſi appellant bona quiſqs patrię acquiſierit: hoc eſt qui euerſis
ciuitatibus: gentibuſq; deletis ęrarium pecunia referſerit: agros
coeperit: ciues ſuos locupletiores fecerit: hic laudib⁹ fertur in cę-
lũ: hęc putat̃ ſumma & perfecta eſſe uirt⁹. Qui error nõ modo
populi & imperitorum ſed etiã philoſophoꝶ eſt: qui pręcępta
quoq; dãt ad iuſticiã: ne ſtulticię ac malicię diſciplinęq; auctori
tas deſit. Itaq; cu3 de officijs ad rem militarem pertinentibus di
ſputent: neq; ad iuſticiam neq; ad ueram uirtutem commodatur
illa omnis oratio: ſed ad hanc uitã moremq; ciuilem: quam non
eſſe iuſticiam & res indicat: & ipſe Cicero teſtatus eſt. Sed nos
inquit ueri iuris germanęq; iuſticię ſolidam & expreſſa3 effigiẽ
nulla3 tenemus. Vmbra & imaginibus utimur: eaſq; ipas utina3

ſequeremur ferunť eni; ab optimis naturę ac ueritatis exemplis. Vmbra eſt igitur & imago iuſticię: quã illi iuſticiã putauerunt. Quid ſapiẽtiã? Nõne idẽ cõfitenť in philoſophis eẽ nullã? Aut cũ Fabrici⁹ inquit aut Ariſtides iuſt⁹ nomineť: aut ab illis fortitudinis aut ab hoc iuſticię tanq̃ a ſapiẽte petiť exẽplũ? Nemo enĩ hoꝝ ſic ſapiẽs ut ſapientẽ uolumus intelligi. Nec hi q ſapientes habiti & nominati: Marcus Cato & Cicero Lęlius ſapiẽtes fuerũt. Nec illi quidem ſeptẽ: ſed ex mediorũ officiorũ frequentia ſimilitudinẽ quãdam gerebant ſpeciemq; ſapientum. Si ergo & philoſophis ipſorum cõfeſſione adempta ſapientia eſt: & his q iuſti habiti ſunt: adempta iuſticia eſt. Omnes igitur illę uirtutis deſcriptiones falſę ſint neceſſe eſt: ꝗ quę ſit uera uirtus ſcire nõ poteſt: niſi iuſtus ac ſapiens. Iuſtus autem ac ſapiens nemo eſt: niſi quem dominus pręcęptis cęleſtibus erudiuit.

Capitulum. vij. Q2 in uia erroris eſt ſpecies ſapientię & uirtutis. Et ꝗ uia ueritatis & ſapientię eſt ſimplex & anguſta & ardua: & deum habet ducem.

NAm illi omnes qui per aliorũ confeſſam ſtulticiam ſapientes exiſtimãť: ſpecie uirtutis inducti: umbras & imagines apprehendunt: nihil uerũ. Quod ea fit ratione: quoniam uia illa ut mendax: quę fert ad occaſum: multos tramites habet: propter ſtudiorum & diſciplinarum uarietatem: quę ſunt in uita hominum diſſimiles atq; diuerſę. Nam ſicut illa uia ſapientię habet aliquid ſimile ſtulticię: quod libro pręcedẽte mõſtrauimus: ita hęc cũ ſit tota ſtulticię: habet aliquid ſimile ſapientię: quod arripiant hi qui ſtulticiam publicam intelligunt: & ut habet uicia manifeſta: ſic habet aliquid quod ſimile eſſe uideatur uirtuti: ut habet apertum ſcelus: ſic imaginem quandam ſpeciemq; iuſticię Quomodo enim pręcurſor eius uię: cuius uis & poteſtas omnis in fallendo eſt: uniuerſos in fraudem poſſet inducere: niſi ueriſimilia hominibus oſtentaret? Deus enim ut immortale illud arcanũ eius in aperto eſſet: poſuit in uia ſua: quę homĩes pro malis & turpibus aſpernarentur: ut auerſi a ſapientia & ueritate: quam ſine duce ullo requirebant: in idipſum inciderent: qđ uitare ac fugere cupiebant. Itaq; illam perditionis ac mortis uiam

multiplice; oſtēdit: uel ꝙ multa ſint genera uitę: uľ ꝙ dii multi q colunť. Huius dux pręuaricator ac ſb̄dolus: ut uideať eſſe diſcrimen aliqđ falſi & ueri mali ac boni. Alia ducit luxurioſos alia eos q frugi appellanť: alia imperitos: alia doctos: alia īertes: alia ſtrennuos: alia ſtultos: alia philoſophos. Et eos qdem non uno tramite. Illos enī q aut uoluptates aut diuitias nō ꝛ̄fugiūt: ab hac publica & celebri uia modice ſegregat. Eos autem qui aut uirtutem ſequi uolunt: aut cōtēptū rerū confitentur: p cōfragoſa quędam pręcipitia trahit. Sed tñ illa omnia itinera quę ſpeciē bonorū oſtentāt non ſunt alię uię: ſed diuerticula & ſemitę: quę uidētur quidem ab illa cōmuni dextro uerſum ſeparari: ad eandē tñ & ad unū omnes exitum ſub ipſo fine referunť. Ibi enim dux ille coniungit oēs: ubi opus fuerat bonos a malis: fortes ab inertibus: ſapientes a ſtultis ſeparari: in deorū ſcilicet cultu: in quo ille uniuerſos quia ſine ullo diſcrimine ſtulti fuerunt: uno mucrone iugulat & pręcipitat in mortem. Hęc autem uia quę eſt ueritatis: & ſapientię: & uirtutis: & iuſticię: quorum omnium fons unus eſt: una uis: una ſedes: & ſimplex eſt: quod paribus animis ſummaqꝫ concordia unum ſequamur & colamus deum: & anguſta: quoniam paucioribus uirtus data eſt & ardua: quoniam ad bonum: quod ſummum & ſublime eſt: niſi cum ſumma difficultate & labore non poteſt perueniri.

Capitulum. viii. Quare a philoſophis ueritas inueniri nō poterat: nec ab his qui terrenis dediti ſunt: ſed ab electis inuenitur per legem dei: cui poteſt Ciceronis diffinitio adaptari.

HAec eſt uia quā philoſophi quęrūt: ſed ideo nō inuenerūt ꝙ in terra potius ubi apparere nō poteſt quęrunt: errāt ergo uelut in mari magno: nec quo ferantur intelligunt: quia nec uiam cernunt: nec ducem ſequuntur ullum. Eadem nanqꝫ ratione hanc uitę uiam quęri oportet: qua in alto iter nauibus quęritur: quę niſi aliquod cęli lumen obſeruent: incertis curſibus uaganť Quiſqs autem rectum iter uitę tenere nititur: non terram debet aſpicere ſed cęlū: & (ut apertius loquar) non hominē ſequi debet ſed deum: non his terreſtribus ſimulachris: ſed deo ſeruire cęleſti: nō ad corpus referri omnia ſed ad mentem: nō huic uitę dare

operaꝫ:ſed ęternę. Itaqꝫ ſi oculos in cęlū ſemꝑ intendas: & ſolē qua orit̃ obſerues:eūqꝫ habes uitę quaſi nauigij ducē ſua ſponte in uiam pedes dirigent̃: & illud cęleſte lumē qđ ſanis mētibꝰ mł to clarius ſole eſt:q̃ hic quē in carne mortali uidemꝰ ſic reget:ſic gubernabit:ut ad ſūmū ſapiētię uirtutiſqꝫ portū ſine ullo erro re ꝑducat. Suſcipiēda igit̃ dei lex q̄ nos ad iter dirigat: illa ſācta illa cęleſtis:quā Mar. Tul. ī libro de republica tertio pene diuina uoce depīxit:cuiꝰ ego (ne plura dicerē) uerba ſubięci. Eſt qdē uera lex recta ratio naturę cōgruēs: diffuſa in oēs:cōſtās ſempiterna quę uocet ad officiū iubēdo: uetādo: a fraude deterreat: quę tñ neqꝫ probos fruſtra iubet aut uetat:nec improbos iubēdo aut uetādo mouꝫ. Huic legi nec ꝓpagari fas eſt neqꝫ derogari:ex hac aliquid licet:neqꝫ tota abrogari poteſt:nec uero aut per ſe natum aut per populum ſolui hac lege poſſumus. Neqꝫ eſt quęrēdus explanator aut interpres eius alius. Nec erit alia lex romę:alia athenis:alia nunc:alia poſt hęc:ſed & omnes gentes: & omni tempore una lex & ſempiterna & immutabilis cōtinebit. Vnuſqꝫ erit communis quaſi magiſter & imperator omnium deus:ille legis huius inuentor:diſceptator:ſator:cui qui nō parebit:ipſe ſe fugiet:ac naturam hominis aſpernatur:hoc ipſo luet maximas poenas:etiam ſi cętera ſupplicia quę putantur effugerit. Quis ſacramentum dei ſciens:tam ſignificāter enarrare legem dei poſſet:q̃ illam homo longe a ueritatis noticia remotus expreſſit. Ego uero eos qui uera imprudentes loquuntur:ſic habendos puto tanq̃ diuino ſpiritu aliquo inſtructi. Quod ſi ut legis ſanctę uim rationēqꝫ peruidit:ita illud quoqꝫ ſciſſet aut explicaſſet: in quibus pręcęptis lex ipſa cōſiſteret:nō philoſophi functus eſſet officio ſed ꝓphetę:quod q꜡ facere ille non poterat:nobis faciēdū eſt:quibus ipſa lex tradita eſt ab illo uno mgr̄o & impatore oīuꝫ deo.

Capi. ix. Qꝫ caput religionis & uia ueritatis eſt deum fideliter noſcere & fideliter colere. Et quare diuerſę leges ſint a gentibus inſtitutę. Et quis ſenſuuꝫ integritate uigeat:quā gratia largitur:potiuſq̃ natura.

QVius legis caput eſt primū ipſuꝫ deū noſſe:ſoli obtēpare ſolum colere. Nō poteſt enim rationeꝫ hominis optinere

qui parentem animę ſuę deum neſcit: quod eſt ſummum nefas. Quę ignoratio facit ut dijs alienis ſeruiat: quo nihil ſceleratiꝰ cō mitti pōt. Hinc iā ꝓcliuis eſt ad malitiā gradus: per ignorātiā ue ri ac ſingularis boni: qa deus quē noſſe refugit: fons eſt ipſe boni tatis. vel ſi iuſtitiam ſequi uolet dei: diuini tamen iuris ignarus: gentis ſuę leges tanꝗ̃ uerum ius amplectitur: quas non utiqꝫ iu ſtitia ſed utilitas repperit. Cur enim ꝑ omnes populos diuerſa & uaria iura ſūt cōdita: niſi ꝙ vnaqueqꝫ gens id ſibi ſāxit: quod putauit rebus ſuis utile. Quantū autem a iuſtitia recedat utilitas: populus ipſe Romanus docet: q per foetiales bella indicendo: & legitime iniurias faciendo: ſempqꝫ aliena cupiendo atqꝫ rapiēdo: poſſeſſionē ſibi totius orbis cōparauit. Verꝶ hi ſe iuſtos putāt: ſi contra leges ſuas nihil faciant: quod etiā timori aſcribi pōt: ſi pręſentiū poenarꝶ metu ſceleribus abſtineāt. Sed concedamus ſa ne: vt id natura uel ut ait phūs ſua ſponte faciāt: qđ legibus facere cogunt̃. Num iccirco iuſti erunt: qui parent inſtitutis hominum: qui & ipſi aut errare aut iniuſti eſſe potuerūt. Sicut illi duodeciꝫ tabularꝶ cōditores: qui publicę utilitati ꝓ cōditione temporꝶ ſer uierūt. Aliud eſt igitur ciuile ius quod ꝓ moribus ubiqꝫ uariat̃: aliud eſt uera iuſtitia: quam vniformē ac ſimplicē ꝓpoſuit omni bus deus: quē q ignorat: & ipſā iuſtitiā ignoret neceſſe ē. Sed pu temus fieri poſſe: vt aliquis naturali & ingenito bono ueras uirtu tes capiat: qualē fuiſſe Thimoneꝫ Athenis accepimus: qui & egē tibus ſtipē dedit: & pauperes inuitauit: & nudos īduit: tamen cū illud unū quod eſt maximū deeſt agnitio dei: iam illa bona om nia ſuꝑuacua ſunt & inania: vt fruſtra in his aſſequēdis laboraue rit. Omnis.n. iuſtitia eius ſimilis ē humano corpori caput non ha benti: in quo tāetſi mēbra omnia & locis ſuis conſtent: & figura & habitudine: tamē quoniā deeſt id quod ē omniū prīcipale: & uita & omni ſenſu caret. Itaqꝫ membra illa formā tātūmodo mē broꝶ habēt: uſum nō habēt: tā ſcilicet ꝗ̃ caput ſine corpore cui ſi milis eſt qui cum deum ignoret: uiuit iniuſte. Id.n. ſolum habet quod eſt ſummū: ſed fruſtra: quoniaꝫ virtutibus tanꝗ̃ membris eget. Itaqꝫ vt ſit viuum ac ſenſibile corpus: & agnitio dei neceſſa ria eſt quaſi caput: & uirtutes omnes quaſi corpus: ita fiet homo perfectus ac uiuus: ſed tamen ſumma omnis in capite eſt. Quod ꝗ̄uis conſtare non poſſit ſine omnibus: ſine quibuſdam tamen

poteſt. Et erit quidem animal uicioſum ac debile: ſed tamē uiuet ſicut & is qui deū nouit: & in aliqua re peccat: dat .n. peccatis ueniam deus. Itaq; ſine mēbris aliquibus uiui pōt: ſine capite nullo modo. Hęc res efficit: vt phī etiam ſi natura boni ſunt: tamen nihil ſciant: nihil ſapiant. Omnis doctrina & uirtus eorum ſine capite eſt: quia deum neſciūt: qui eſt uirtutis ac doctrinę caput: quē qui non agnoſcit: licet uideat cęcus eſt: licet audiat ſurdus: licet loquatur elinguis eſt. Cum uero conditorē reꝶ parentemq; cognouerit: tunc & uidebit & audiet & loquetur. Habere enim caput coepit: ī quo ſunt ſenſus omnes collocati: hoc eſt oculi: auris: & lingua. Nam profecto is uidet: qui ueritatem in qua deus eſt: uel deum in quo ueritas eſt: oculis cordis aſpexerit. Is audit qui diuinas uoces ac precepta uitalia pectori ſuo affigit. Is loquitur qui cęleſtia diſſerēs: uirtutē ac maieſtatē dei ſingularis enarrat. Quare non eſt dubium quin impius ſit quiſqs deum non agnouerit: omneſq; uirtutes eius quas habere aut tenere ſe putat: in illa mortifera uia reperiūtur: quę eſt tota tenebraꝶ. Quapropter nihil eſt ꝙ aliquis ſibi gratuletur: ſi has inanes uirtutes adeptus eſt: qa nō tm̄ miſer qui bonis pręſentibus careat: ſed etiā ſtultus ſit neceſſe eſt: qui labores in uita ſua maximos ſuſcipiat īcaſſum. Nā dempta ſpe īmortalitatis: quam deus pollicetur in ſua religione uerſātibus: cuius aſſequendę gratia uirtus appetenda eſt: & quicquid malorū acciderit ꝑferendū eſt. Maxima erit ꝑfecto uanitas: obſequi uelle uirtutibus: quę fruſtra homini calamitates afferunt & labores. Nam ſi uirtus eſt: egeſtatē: exilium: dolorem: mortemq;: quę timētur a cęteris pati fortiter: ac ſubire: quid tandem boni in ſe habet? Cur eam phī ꝑpter ſeipſam dicant expetendam? Nimirum ſuperuacuis & inanibus poenis delectantur: quibus licet agere tranquille. Si eni3 mortales ſunt animę: ſi uirtus diſſoluto corpore nihil futura eſt: quid fugimus attributa nobis bona: quaſi aut ingrati aut indigni qui diuinis muneribus perfruamur? Quę bona ut habeamus ſcelerate impieq; uiuendum eſt: quia uirtute3 ideſt iuſtitiam paupertas ſequitur. Sanus igitur non eſt: qui nulla ſpe maiori propoſita: his bonis quibus cęteri utuntur ī uita: labores & cruciatus & miſerias anteponat. Si aute3 uirtus (ut ab his rectiſſime dicit̄(capeſſenda ē: qa cōſtet ad eam naſci hominē ſubeſſe debet ſpes aliqua maior: quę maloꝶ & laborum quos ꝑferre

uirtutis eſt: magnum efferat prçclarumq; ſolatium. Nec aliter uirtus (cum per ſe dura ſit) haberi ꝓ bono poteſt: q̃ ſi acerbitatē ſuā maximo bono penſet. Aeque non aliter his bonis prçſentibus abſtinendū eſt: q̃ ſi ſint aliqua maiora propter quç tanti ſit & uoluptates omittere & mala omnia ſuſtinere. Ea uero nulla ſunt bona alia: ut in tertio docui: niſi perpetuç uitç. Hanc autē prçſtare quis poteſt: niſi deus: qui uirtutem ipſam ꝓpoſuit. Ergo in dei agnitione & cultu rerū ſumma uerſatur: in hoc eſt ſpes omnis & ſalus hominis: hic eſt ſapiētię gradus primus ut ſciamus quis ſit nobis uerus pater: eumq; ſolum pietate debita proſequamur: huic pareamus: huic deuotiſſime ſeruiamus: in eo promerendo actus oīs & cura & opera collocetur.

Capi. x. Q; religio deo: miſericordia homini debetur. Et quas cauſas ędificandi ciuitates: & cōueniēdi ſocialiter: & inuentionis uerborum falſo commenti ſunt.

DIxi quid debeatur deo: dicam nunc quid homini tribuēdū ſit: quanq̃ idipſum quod homini tribueris: deo tribuitur: quia homo dei ſimulachrum eſt: ſed tamen primū officiū iuſtitię eſt cōiungi cū deo: ſecundū cū homīe: ſed illud primum religio dicitur: hoc ſecundū miſericordia uel humanitas nominatur Quę uirtus ꝓpria ē iuſtoꝶ & cultoꝶ dei: q̄ ea ſola uitę cōmunis ī ſe cōtinet rationē. Deus. n. qui cęteris animalibus ſapiētiā nō dedit: naturalibus ea munimētis ab incurſu & ꝑiculo tutiora generauit. Hominē uero nudū fragilēq; formauit: ut eum ſapiētia potiꝰ inſtrueret: dedit pręter cętera hunc pietatis affectū: ut homo hominē tueatur: diligat: foueat: cōtraq; omnia pericula & accipiat: & prçſtet auxilium. Sūmum igitur inter ſe hominū uinculū ē humanitas: quod qui diſruperit: nefarius & parricida exiſtimādus eſt. Nam ſi ab uno homine quē deus finxit omnis orimur: certe conſanguinei ſumus: & ideo maximū ſcelus putādū eſt odiſſe hominē uel nocētē. Propterea deus prçcepit inimicitias per nos nunq̃ faciendas: ſemper eſſe tollēdas: ſcilicet ut eos qui ſint nobis inimici: neceſſitudinis admonitos mitigemus. Itē ſi ab uno deo īſpirati ſumꝰ oēs & animati: q̄d aliud q̃ fratres ſumus? Et q̄dem cōiunctioreſq; animis: q̃ q corporibus. Itaq; non errat Lucretius

cum dicit: deniq; cęleſti ſumus oẽs ſemine oriundi. Omnibus il le idem pater eſt. Ergo pro beluis ĩmanibus ſunt habendi: qui ho minibus nocent: qui contra ius humanitatis: & fas omne ſpoliãt cruciant: occidunt: exterminant. Ob hanc neceſſitudinem germa nitatis docet nos deus mala nunq̃ facere: bonum autem ſemp. Id autem ipſum bene facere quid ſit: idem ipſe pręſcribit. Pręſtare auxilium depreſſis & laborãtibus: impartiri uictu; non habenti bus. Deus. n. quoniã pius eſt: animal nos uoluit eſſe ſociale. Itaq; in aliis hominibus noſipſos cogitare debemus. Non meremur ĩ periculo liberari: ſi non ſuccurrimus. non meremur auxilio: ſi ne gamus. Ad hanc partẽ philoſophoꝝ nulla pręcepta ſunt: quippe qui falſę uirtutis ſpecie capti: miſericordiam de homine ſuſtule runt: & dum uolunt ſanare uicia auxerunt. Et cum iidem plerũq; fateantur: ſocietatis humanę cõmunionem eſſe retinendam: ab ea plane ſeipſos inhumanę uirtutis ſuę rigore diſſociant. Cõuincẽ dus ergo etiam hic error illoꝝ eſt: qui nihil cuiq̃ impartiendum putant. Vrbis condendę originẽ atq; cauſam non unam intule runt: ſed alii eos homines qui ſint ex terra primitus nati: cum per ſiluas & campos erraticam degerent uitã: nec ullo inter ſe ſermo nis: aut iuris uinculo cohęrerent: ſed frondes & herbam pro cubi libus: ſpeluncas & antra pro domibus haberent: beſtiis & fortio ribus animalibus prędę fuiſſe cõmemorant. Tum eos qui aut lã niati effugerant: aut laniari ꝓximos uiderant: admonitos pericu li ſui: ad alios homines decurriſſe: pręſidiu; ĩploraſſe: & primo nutibus uoluntatẽ ſuã ſignificaſſe. Deinde ſermonis initia tentaſ ſe: ac ſingulis quibuſq; rebus nomina ĩprimẽdo: paulatim loquẽ di perfeciſſe rationem. Cum autẽ nec multitudinẽ ipſam uiderẽt contra beſtias eſſe tutam: oppida etiam coepiſſe munire: ut uel qe tem noctis tutam ſibi facerent: uel ut incurſiones atq; impetus be ſtiaꝝ non pugnando: ſed obiectis aggeribus arcerent. O ingenia hominibus indigna: quę has ineptias ꝓtulerunt: miſeros atq; mi ſerabiles: q ſtultitiã ſuã litteris memorięq; mandauerũt. Qui cũ uiderẽt mutis quoq; animalibus ingenitam eſſe rationem: uel cõ ueniendi: uel inuicem appetendi: uel periculi fugiendi: uel mali ca uendi: uel cubicula ſibi & latibula parandi: homines autem ipſos exiſtimauerĩt nõ niſi exẽplis admoneri: ac diſcere potuiſſe: quid metuere ſibi: qd cauere: qd facere deberẽt: aut nunq̃ conuenturos

ĩter ſe fuiſſe nec loquẽdi rationẽ reperturos: niſi eos beſtię come
diſſent. Hęc aliis delira uiſa ſunt: ut fuerunt: dixeruntq; non fera
rum laniatus cauſam fuiſſe coeundi: ſed ipſã poti⁹ humanitatẽ.
Itaq; inter ſe congregatos: ꝙ natura hominũ ſolitudinẽ fugiens:
& cõmunionis ac ſocietatis appetẽs eſſet: non magna inter eos di
ſceptatio eſt: ſiquidem cauſę diſpares ſunt: res eadem eſt. Potuit
utrũq; igitur: qa nõ repugnat: ſed tamẽ utrũq; nullo mõ uerum ẽ:
qa nõ per oẽm terrã nati ſunt hoĩes e terra: tanq̃ ex draconis alicu
ius dentibus ꝑſeminati: ut poetę ferunt: ſed unus homo a deo fi
ctus eſt: ab eoq; uno oĩs terra humano genere cõpleta eſt: eadẽ ſci
licet rõe qua rurſus poſt diluuiũ: qd certe negare nõ poſſunt. Nul
la igitur in prĩcipio facta eſt eiuſmodi cõgregatio: nec unq̃ fuiſſe
hoĩes in terra: q ꝓpter ĩfantiã nõ loquerẽt: intelligit cui ratio non
deeſt. Fingamus tamẽ illa uera eſſe: quę ocioſi & inepti hoĩes ſe
nes fabulanť: ut eos potiſſimũ ſenſibus & ſuis rationibus refella
mus. Si hac de cauſa ſunt homines congregati: ut mutuis auxiliis
imbecillitatẽ ſuam tuerẽtur. Succurrendũ eſt igitur homini: qui
egeat auxilio. Cum.n. pręſidii cauſa homines ſocietatẽ cũ homi
nibus inierint & ſanxerĩt: foedus illud a principio ſui ortus inter
homines initum: aut uiolare: aut nõ conſeruare: ſummum nefas
putandum eſt. Nam qui ſe a prętãdo auxilio remouet: etiã ab ac
cipiendo ſe remoueat neceſſe eſt: qa nullius ope indigere ſe putat:
qui alteri ſuã denegat. Huic uero qui ſe ipſe diſſociat: ac ſecernit
a corpore: non ritu homĩs: ſed ferarũ more uiuẽdum eſt. Quod
ſi fieri non põt: retinẽdum eſt igiť omni modo uinculum ſocieta
tis humanę: qa homo ſine homine nullo modo põt uiuere. Retẽ
tio autem ſocietatis eſt cõmunitas: ideſt auxilium pręſtare ut poſ
ſimus accipere. Sin uero ut illi alii diſputãt: humanitatis ipſi⁹ cau
ſa facta eſt hominũ cõgregatio. Homo certe hominẽ debet agno
ſcere. Quod ſi fecerũt illi rudes: & adhuc feri homĩes: & fecerũt
nondũ conſtituta loquẽdi rõe: quid putemus homĩbus expolitis
ſermone rerũ oĩumq; cõmercio inter ſe copulatis eſſe facieudum:
qui aſſueti homĩbus ſolitudinẽ ferre non poſſunt?

Capi. xi. In quos pręcipue ſit humanitas exercenda: & ĩ quibus liberalitatibus imaginariis pereant opera: & quę impenſa pręſtantis.

Onſeruanda eſt igitur humanitas: ſi homines recte uelimus dici. Id autem ipſum cōſeruare humanitatē: quid aliud eſt q̃ diligere hominē: qa homo ſit: & id qđ nos ſumus? Diſcordia igitᷣ atq; diſſenſio non eſt ſecūdū hoīs rōem. Verūq; eſt illud Ciceronis quod ait hoīem naturę obedientē homini nocere nō poſſe. Ergo ſi nocere homini cōtra naturam eſt: prodeſſe igitur homini ſecundū naturam ſit neceſſe eſt. Quod qui non facit hominis ſe appellatione deſpoliat: quia humanitatis officiu; eſt: neceſſitati hominis ac periculo ſubuenire. Quęro igitur ab his: qui flecti ac miſereri non putant eſſe ſapientis: ſi homo ab aliqua beſtia cōprehenſus auxilium ſibi armati hominis imploret: utrū neſuccurrendū putent an minime? Non ſunt tam imprudētes ut negent fieri oportere: quod flagitat: quod expoſcit humanitas. Ite; ſi aliquis circūueniatur igni: ruina opprimatur: mergatᷣ mari: flumine rapiatur: num putent hoīs eſſe non auxiliari? Non ſunt ipſi hoīes ſi putēt. Nemo enim pōt eiuſmodi periculis non eſſe ſubiectus: immo uero & hoīs & fortis uiri eſſe dicent ſeruare periturū. Si ergo in eiuſmodi caſibus qui periculum uitę homini afferunt: ſuccurrere humanitatis eſſe concedūt. Quid cauſę eſt ſi homo eſuriat: ſitiat: algeat: ſuccurrēdum eſſe non putent? Quę cum ſint paria natura cum illis caſibus fortuitis: & unam eādēq; humanitatē deſiderent: tamen illa diſcernunt: quia non re ipſa uera: ſed utilitate pręſenti omnia metiuntur. Illos. n. quos periculo ſurripiunt: ſperant ſibi gratiam relaturos. Egentes autē: qa nō ſperant: perire arbitrantur qcquid eiuſmodi hominibus impertiāt. Hinc eſt illa Plauti deteſtanda ſententia. Male meretur qui mendico dat quod edat. nam & illud quod dat perit: & illi ꝓducit uitam ad miſeriam. At enim poeta fortaſſe ꝓ pſona locutus eſt. Quid Marcus Tullius in ſuis officialibus libris: nonne hoc ide; perſuadet: non eſſe omnino largiendū? Sic. n. dixit. Largitio quę fit ex re familiari: fontē ipſum benignitatis exhaurit: ita benignitas benignitate tollitur. Qua cū in plures uſus ſis: eo minus ī multos uti poſſis. Et idē paulo poſt. Quid aūt eſt ſtulti⁹ q̃ qđ libēter facias curare: ut id diutius facere nō poſſis: videlicet ꝓfeſſor ſapiētię refrenat homines ab humanitate: monetq; ut rem familiarem diligenter cuſtodiant: malintq; arcam q̃ iuſtitiam cōſeruare. Qđ cum intelligeret inhumanum eſſe ac nefarium: mox alio capite

quaſi actus poenitētia ſic ait. Nonnunq̄ tamē eſt largiendum: nec
hoc benignitatis genus omnino repudiādum: & ſępe idoneis ho
minibus egētibus de re familiari impartiēdum. Quid ē idoneis?
Nēpe his qui reſtituere ac referre gratiā poſſint. Si nūc Cicero ui
ueret: exclamarē profecto. Hic hic Marce Tullii aberraſti a uera iu
ſtitia: eāq; uno uerbo ſuſtuliſti: cū pietatis & humanitatis officia
utilitate metitus es. Nō. n. idoneis hoīibus largiēdū eſt: ſed quā
tū pōt nō idoneis: id. n. iuſte: id pie: id humane fit: quod ſine ſpe
recipiēdi feceris. Hęc eſt uera illa & germana iuſtitia: cuiꝰ ſolidā
& expreſſam effigiē nullam tenere uos dicitis. Ipſe pluribꝰ locis
clamas mercenariā non eſſe uirtutē: faterisq; in libris legum tuaꝝ
liberalitatem gratuitam eſſe his uerbis. Nec eſt dubium quin is q
liberalis benignuſq; eſſe dicit̃: officium non fructū ſequat̃. Cur
ergo idoneis potius largiris: niſi ut poſtea mercedē recipias? Te
ergo auctore ac pręceptore iuſtitię quiſq; idoneus nō erit: nudita
te: ſiti: fame conficietur. Nec homines copioſi & uſq; ad delitias
abundātes ſubueniēt ultimę neceſſitati: ſi uirtus mercedem nō exi
git: ſi ꝑpter ſe (ut dicitis) expetenda eſt. Ergo iuſtitiam principē
matremq; uirtutum ſuo precio: non tuo cōmodo ęſtima: ei potiſ
ſimum tribue a quo nihil ſperes. Quid perſonas eligis? quid mē
bra inſpicis? pro homine tibi habendus eſt quiſq; precat̃: ideoq;
te hominē putet. Abiice umbras illas imagineſq; iuſtitię: atq; ip
ſam ueram & expreſſam tene. largire cęcis: debilibus: claudis: de
ſtitutis: quibus niſi largiare moriendum eſt. Inutiles ſunt homi
nibus: ſed utiles deo: qui eos retinet in uita: qui ſpiritu donat: qui
luce dignatur: foue quantum in te eſt & animas hominum: ne ex
tinguantur humanitate ſuſtenta. Qui ſuccurrere perituro pōt: ſi
non ſuccurrerit occidit. Verum iſti quia neq; naturam retinent:
neq; proemium ī eo: quod ſit: ſciunt dum perdere timent perdūt:
& in id quod maxime cauēt incidunt: ut quicquid largiuntur: aut
pereat omnino: aut ad tempus breuiſſimum proſit. Nam qui exi
guam ſtipem miſeris negant: qui cōſeruare humanitatē ſine dam
no ſuo nolunt: patrimonia ſua effundunt: ut aut peritura fragilia
ſibi comparent: aut certe ſuis maximis damnis nihil conſequan
tur. Quid enim dicendum eſt de his qui populari leuitate ducti:
uel magnis urbibus ſuffecturas opes exhibēdis muneribus impē
dunt: niſi eos demētes ac furioſos qui pręſtent id populo: quod

& ipſi perdant: & nemo eoꝝ quibus pręſtatur accipiat? Itaqꝫ ut ē
omnis uoluptas caduca & breuis: oculorum maxime & aurium:
aut obliuiſcantur hoĩes: & alterius dāna ꝓ ingratis habent: aut
etiam offenduntur: ſi non eſt libidini uulgi ſatiſfactū: ut etiā ho
mines ſtultiſſimi malū ſibi malo cōparauerint: aut ſi adeo placu
erint: nihil amplius q̃ inanem fauorem paucoꝝqꝫ dieꝝ fabulas aſ
ſequuntur: ſicut quotidie leuiſſimorum hominū patrimonia in
res ſuperuacuas ꝓdiguntur. Num ergo illi ſapientius qui utilio
ra & diuturniora ciuibus ſuis exhibēt munera: hi ſcilicet qui pu
blicis operibus extructis: memoriā nomini ſuo quęrunt. Nę iſti
quidē recte bona ſua ĩ terram ſepeliūt: qa nec memoria qcq̃ mor
tuis confert: nec opera eoꝝ ſempiterna ſunt: ſiquidem aut uno tre
more terrę diſſipantur: & corruunt: aut fortuito conſumuntur in
cendio: aut hoſtili aliquo impetu diruuntur: aut certe uetuſtate ip
ſa diſſoluta labuntur. Nihil eſt.n. (ut ait orator) opere & manu
factum: quod non conficiat: & cōſumat uetuſtas. At hęc iuſtitia
& leuitas floreſcit quotidie magis. Illi ergo melius qui tribulibꝰ
ſuis: aut clientibus largiuntur: aliquid enim pręſtant hoĩbus &
ꝓſunt: ſed nō eſt illa uera & iuſta largitio. Beneficentia enim nul
la eſt ubicūqꝫ neceſſitas non eſt: perit ergo quicqd gratię cauſa tri
buitur non indigentibus: aut cum foenore reddit: & beneficentia
non erit. Quod ēt ſi gratū eſt his quibus datur: iuſtum tamē nō
eſt: quia ſi nō fiat nihil mali ſequitur. Vnum igitur certum & ue
rum liberalitatis officium eſt: egentes atqꝫ utiles alere.

Capi.xii. A quo ſit ſperanda & expetēda: & quę: & quā
ta ſit uerę liberalitatis merces. Et q̃ inanis: & nulla falſę. &
qui ſunt gradus humanitatis.

HAec eſt illa perfecta iuſtitia: quę cuſtodit humanam (de
qua phĩ loquuntur) ſocietatem. Hic diuitiarum maximus
& uerisſimus fructus eſt: non uti opibus ad ꝓpriam unius uolu
ptatē: ſed ad multorum ſalutem: non ad pręſentem ſuum fructū
ſed ad iuſtitiam: quę ſola non interit. Tenēdum eſt igitur omni
no ut ab officio miſericordię: ſpes recipiendi abſit oĩno. Huius
eniꝫ operis & officii merces a deo expetenda eſt ſolo. nā ſi ab ho
mine expetes: iam nō humanitas erit illa: ſed beneficii foeneratio

Nec poteſt uideri bene meruiſſe: qui quod fecit non alteri ſed ſi bi prçſtat: & tamē eodē redit: ut quod alteri quiſq; prçſtiterit: ni hil ab eo cōmodi ſpectans: uere ſibi prçſtet: qa mercedem capiet a deo. Idem deus prçcepit: ut ſi quando coenam parauerimus eos in conuictū adhibeamus: qui reuocare non poſſint: & uice; red dere: ut omnis actus uitç noſtrç uon careat miſericordiç munere. Nec tamē quiſq̃ interdictā ſibi putet: aut cōmunionē cum amicis aut charitatē cū pximis: ſed notū nobis deus fecit: q̄ ſit ueru; & iuſtum opus: ita nos oportet cū pximis uiuere: dūmodo ſciam9 illud ad hominē: hoc ad deū pertinere. Prçcipua igitur uirtus eſt hoſpitalitas: quod phī quoq; aiunt: ſed eam detorquent a uera iu ſtitia: & ad cōmodum rapiunt. Recte inquit Cicero a Theophra ſto eſt laudata hoſpitalitas. Eſt. n. (ut mihi quidem uideť) ualde decoꝝ patere domos hominū illuſtriū hoſpitib9 illuſtribus. Eo dem modo rurſus errauit: quo tamen cum idoneis eſſe diceret lar giēdum. Non. n. iuſti & ſapientis uiri domus illuſtrib9 debet pa tere: ſed humilibus & abiectis. nā illuſtres illi ac potentes nulla re poſſnnt indigere: quos opulentia ſua & munit & honorat. Nihil autem a uiro iuſto faciendū eſt: niſi qď ſit beneficium. Beneficiū aūt ſi referť interit atq; finitur. Nec. n. poſſumus id habere ītegrū cuius preciū nobis perſolutū eſt. In his itaq; beneficiis iuſtitiç ra tio uerſať: quç ſalua & īcorrupta pmanſerint. Permanēt autē non aliter q̃ ſi prçſtenť his homībus: qui pdeſſe nullo modo poſſūt. At ille ī recipiendis illuſtribus nihil ſpectauit aliud niſi utilitatē: nec diſſimulauit homo ingenioſus: quid ex eo cōmodi ſperaret. Ait. n. Quid faciat potētē apud exteros futuꝝ p grām principū: quos ſibi hoſpitii & amicitiç iure cōſtrinxerit. O q̃ multis argu mētis Ciceronis incōſtantia ſi id agerem redargui poſſet: nec tam noſtris q̃ ſuis uerbis refelleretur. Ide; quippe ait: ut qſq; maxime ad ſuum cōmodū referat quçcunq; agit: ita minime eſſe uiru; bo num. Idem etiam negat ſimplicis & aperti homīs eſſe: ambire: ſi mulare aliquid: & prçtendere aliud agere uideri: cum aliud agat: prçſtare ſe alteri: fingere qď ſibi prçſtet: ſed malitioſi potius: & aſtuti: & fallacis: & ſubdoli. Quomō ergo defenderit quo mi nus ambitioſa illa hoſpitalitas malitia eſſet. Tu mihi per omnes portas circūcurſes: ut aduenientes populorum atq; urbium princi pes: domum tuam inuites: ut per eos apud ciues eorum potētiam

cōſequare:uelisq; quę te iuſtū & humanū:& hoſpitalē uideri cū
ſtudeas utilitati tuę. Veꝝ hoc ille non potius incaute. Quid .n.
min⁹ ī Ciceronē conuenit. Sed ignorātia ueri iuris prudēs ac ſciēs
ī hos ſe laqueos induxit. Qđ ut ei poſſit ignoſci teſtificatus eſt:
non ad uerā iuſtitiā quam non teneat pręcepta ſedare: ſed ad um
bram imaginemq; iuſtitię. Ignoſcēdum eſt igitur umbratico &
imaginario pręceptori:nec ab eo ueritas exigenda eſt: qui ſe neſci
re fateatur. Captiuorū redemptio magnū atq; pręclarum iuſtitię
munus eſt:qđ idē ipſe Tullius approbauit. Atq; hęc benignitas
īquit etiā reipublicę ē utilis:redimi a ſeruitute captos:locupletari
tenuiores. Hanc ego cōſuetudinem benignitatis largitōi muneꝝ
longe antepono. Hęc eſt grauium hominū atq; magnoꝝ. Propri
um igitur iuſtorum opus eſt: alere pauperes:ac redimere captiuos
cum apud iniuſtos ſi qui hęc faciant graues & magni appellētur.
His enim maxime laudis eſt benefacere: quos nemo ſperauit eſſe
facturos. nam qui bonum facit uel conſanguineo:uel ꝓximo: uel
amico:aut nullam:uel certe non magnā laudem meretur:quia face
re debet. Sitq; impius ac deteſtabilis: niſi fecerit id quod ab eo
& natura ipſa:& neceſſitudo exigit:& ſi facit:non tam glorię aſ
ſequendę q̄ reprehenſionis uitandę cauſa facit. Qui autē facit alie
no & ignoto:is uere dignus eſt laude:quoniam ut faceret ſola du
ctus eſt humanitate. Ibi ergo iuſtitia eſt: ubi ad benefaciendū ne
ceſſitas uinculū nullum eſt. Hoc igiť benignitatis officiū nō ante
ponere quidē largitioni muneꝝ debuit:qđ eſt cōparātis & e duo
bus bonis id quod ſit melius eligētis. Illa uero largitio hominū
patrimonia ſua in mari abiicientium inanis & leuis & ab omni
iuſtitia remotiſſima eſt. Itaq; ne dici quidem munera oportet: in
quibus nemo accipit:niſi qui accipere non meretur. Non min⁹ ma
gnum iuſtitię opus eſt:pupillos & uiduas:& deſtitutos:& auxi
lio indigētes:tueri atq; defendere:quod adeo uniuerſis diuina il
la lex pręſcribit:quādoqdē boni quiq; iudices ad officium ſuum
iudicant pertinere: ut eos humanitate naturali foueant: ac iiſdem
ꝓdeſſe nitātur. Veꝝ hęc oꝑa quippe noſtra ſunt:qui legē: uerba
ipſius dei pręcipientis accepimus. Nā illi ſentiunt natura eſſe iu
ſtum tueri eos q tutela carent:ſed cur ita ſit non ꝓſpiciunt. Deus
enim:cuius ꝑpetua clemētia eſt: iccirco uiduas pupilloſq; defēdi
ac tueri iubet:ne qs reſpectu ac miſeratōe pignoꝝ ſuoꝝ retardetur

quo minus mortem ꝑ iuſtitia fideq; ſuſcipiat: ſed incunctāter ac
fortit̃ ſubeat: cū ſciat ſe caros ſuos deo relīquere: nec his unq̃ prę
ſidium defuturꝝ. Aegros quoq; quib⁹ defuerint q aſſiſtant: curā
dos fouendoſq; ſuſcipere ſummę humanitatis & magnę operati
onis eſt. Quod qui fecerit: hic uiuā hoſtiam deo acq̄ret: & quod
alteri dederit ad tēpus: ipſe a deo accipiet in ęternum. Vltimū il
lud & maximū pietatis officium ē: peregrinoꝝ & pauperum ſe
pultura: quod illi uirtutis iuſtitięq; doctores prorſus non attige
runt. Nec enim poterant id uidere: qui utilitate omnia officia ſua
metiebātur. In cęteris. n. quę ſupradicta ſunt: q̄uis uerum limitē
non tenuerint: tamē quoniā cōmodi aliquid in his deprehēderūt
quaſi odore quodam ueritatis retenti ꝓprius aberrarunt. Hoc au
tem q̄a nihil uidere in eo cōmodi poterāt reliquerunt. Quin etiā
non defuerunt qui ſuperuacaneā facerent ſepulturam: nihilq; dice
rent eſſe mali: iacere inhumatū atq; abiectū: quorū impiā ſapien
tiam tam omne humanum genus reſpuit q̄ diuinę uoces: quę id
fieri iubent. Verū illi non audent dicere id non eſſe faciēdū: ſed
ſi forte non fiat nihil eſſe incōmodi. Itaq; in ea re non tam pręci
pientium q̄ cōſolantiū utuntur officio: ut ſi forte id ſapienti eue
nerit: ne ſe ob hoc miſerū putet. Nos autē non q̄d ſapienti deferē
dum ſit dicimus: ſed quid facere ipſe debeat: itaq; non quęrimus
nūc utrū ne tota ſepeliendi ratio ſit utilis: nec ne: licet hęc ēt ſi ſit
inanis: ut illi exiſtimāt: tamē faciēda eſt: uel ob hoc ſolū: ꝙ apud
homines bene & humane fieri uidetur. Animus. n. quęritur: & ꝓ
poſitum ponderatur. Non. n. patiemur figurā & figmentum dei
feris ac uolucribus in prędam iacere: ſed reddamus id terrę unde
ortum eſt. Et q̄uis in homine ignoto neceſſariorum ſepulturam
nulli negandam munus implebimus: in quorum locum q̄a deſūt
ſuccedet humanitas: & ubicunq; homo deſiderabitur: ibi exigi
officium noſtrum putabimus. In quo autem magis iuſtitię ratio
conſiſtit q̄ in eo: ut quod pręſtamus noſtris per affectum: pręſte
mus alienis per humanitatem: quę eſt multo certior iuſtiorq;: cū
non iam homini pręſtatur qui nihil ſentit: ſed deo ſoli cui cariſſi
mū ſacrificiū eſt opus iuſtum. Dicet aliq̄s fortaſſe. ſi hęc oīa fece
ro nihil habebo. Quid enim ſi magnus hominum numerus ege
bit: algebit: capietur: morietur: ut hęc facientem uel uno die
patrimonio exui ſit neceſſe! perdam ne rem familiarem meo aut

meoꝝ labore quęſitam: ut iam ipſi mihi aliena miſericordia uiuē dum ſit? Quid tu tā puſillo animo paupertatem times: quā etiā noſtri phī laudant nihilq̧ hac tutius: nihilq̧ hac tranquillius eſſe teſtantur? Hoc quod times ſollicitudinū portus eſt. An ignoras quot periculis: quot caſibus cū his malis opibus ſubiaceas? Quę tecum bene agent: ſi ſine tuo cruore tranſierint: tu uero pręda onuſtus incedis: & ſpolia geris: quę irritent animos etiam tuorum. Quid ergo dubitas bene collocare id quod tibi forſitan eripiet: aut unum latrociniū: aut exiſtens repente proſcriptio: aut hoſtilis aliqua direptio? Quid uerere fluxū ac fragile bonum facere ſempiternum: aut theſauros tuos cuſtodi deo credere: ubi nō furē prędonēq̧ timeas: nō rubiginē: non tyrānū? Qui apud deū diues eſt pauper eſſe nunq̄ poterit. Si iuſtitiam tanti putas: ſequere abiectis oneribus: quę te pręmunt. Libera teipſum compedibus & cathenis: ut expeditus ad deum curras. Magni & excelſi animi eſt deſpicere & calcare mortalia. Sed ſi hanc uirtutem non capis: ut diuitias tuas in aram dei conferas: ut fragilibus tibi compares firmiora. Liberabo te metu. Omnia iſta pręcepta nō ſoli tibi danť: ſed omni populo: qui mente coniunctus eſt: & cohęret ſicut unus homo. Si ſolus magnis operibus nō ſufficis: pro uirili parte operare iuſtitiam: ſic tamen ut quantum diuitiis inter cęteros: tātum opere pręcellas. Neq̧ nunc ſuaderi tibi putes: ut rem familiarem tuā minuas: uel exhaurias: ſed quę in ſuperuacua fueras impenſurus: ad meliora conuertas. Vnde beſtias emis: hinc captos redime. vnde feras paſcis: hinc pauperes ale. vnde homines ad gladium comparas: hinc innocentes mortuos ſepeli. Quid prodeſt perditę nequitię beſtiarios facere locupletes: & inſtruere ad flagitia? Tranſfer ad magnum ſacrificium male peritura: ut pro his ueris muneribus habeas a deo munus ęternum. Magna eſt miſericordię merces: cui deus pollicetur peccata ſe omnia remiſſurum. Si audieris inquit preces ſupplicis tui: & audiam ego tuas: ſi miſertus laborātium fueris: & ego in tuo labore miſerebor. Si autem non reſpexeris nec adiuueris: & ego animum tuum contra te geram: tuiſq̧ te legibus iudicabo.

Capi. xiii. De pręmio: & q̄ pᵗ neceſſitate & precibus pauperū quiſq̧ teneatur a deo: & tribus gradibus uirtutis.

QVotiens igitur rogaris: tētari te a deo crede: an ſis dignus
exaudiri. Circūſpice conſcientiā tuā: & quātum potes me
dere uulnerib⁹: nec tñ qa peccata largitione tollūtur: dari tibi licē
tiā peccādi putes. Abolentur. n. ſi deo largiare: qa peccaueras. Nā
ſi fiducia largiendi pecces: non abolentur. Deus enim purgari ho
mines a peccatis maxime cupit: ideoq; agi poenitentiā iubet. Age
re autē poenitētiā nihil alind eſt: q̃ ꝓfiteri & affirmare ſe ulterius
non peccatuꝝ. Ignoſcit̃ itaq; his q ad peccatum ignorāter: impru
denter: incauteq; labuntur: ueniam non habet qui ſciens peccat.
Nec tamen ſi aliquis purificatus fuerit ab omni labe peccati: tem
perandum ſibi ab opere largitionis exiſtimet: quia non habeat
peccata quę deleat: imo uero tū magis iuſtitiam debet operari: cū
factus eſt iuſtus: ut quod ante ī medelam uulneꝝ fecerat: poſtmo
dum faciat in gloriā laudēq; uirtutis. Eo accidit ꝙ nemo eſſe ſine
delicto poteſt: q̃diu īdumēto carnis ornatus eſt. Cuius īfirmitas
triplici modo ſubiacet dominio peccati: factis: dictis: cogitatōi
bus. Per hos gradus ad ſummū culmē iuſtitia ꝓcedit. Primus ē
uirtutis gradus: malis operibus abſtinere: ſecundus etiā malis uer
bis: tertius etiam cogitatione rerum malaꝝ. Qui primum gradū
aſcendit ſatis iuſtus eſt. qui ſecunduꝫ iā perfecte uirtutis: ſiquideꝫ
neq; factis neq; ſermone delinquat. Qui tertium: is uere ſimilitu
dinē dei aſſecutus uidetur. Eſt. n. pene ſupra humanum modum:
ne in cogitatione quidem admittere: qđ ſit uel facto malum: uel
improbum dictu. Itaq; etiam iuſti homīes qui frenare ſe poſſunt
ab omni opere iniuſto: nōnunq̃ tamen ipſa fragilitate uincuntur:
ut uel in ira malum dicant: uel in aſpectu rerum delectabilium ta
cita cogitatione concupiſcant. Quod ſi mortalis conditio nō pa
titur hominem eſſe ab omni macula puꝝ: debent ergo largitione
perpetua peccata carnis aboleri: unum eſt enim ſapientis & iuſti
& uitalis uiri opus: diuitias ſuas ī ſola iuſtitia collocare: qua ꝓfe
cto qui eget: licet ille Croeſum aut Craſſum diuitiis ſuperet: hic
pauper: hic nudus: hic mendicus putandus eſt. Danda igitur opa
eſt: ut indumento iuſtitię pietatiſq; uelemur: quo nos nemo exu
at: quod nobis ſempiternum prębet ornatum. Nam ſi deorū cul
tores ſimulachra inſenſibilia excolunt: & quicquid precioſi ha
bent in ea conferūt: quibus nec uti poſſūt: nec gratias agere ꝙ acce
perīt: quāto iuſtius eſt & uerius: uiuētia dei ſimulachra excolere

ut promereare īuenire uiuētem. Quod ſicut uſui habent: quicqd acceperint & gratias agunt: ita deus: in cuius conſpectu bonum feceris: & probabit: & mercedem pietatis exoluet.

Capi. xiiii. Q philoſophi uera caruerunt humanitate: qui cum Stoicis eam inter morbos animę poſuerūt.

SI ergo in homīe pręclarū & excellens eſt bonum miſericordia: idq; diuinis teſtimoniis & bonorū malorumq; cōſenſu optimum iudicatur: apparet phōs longe abfuiſſe ab humano bono: qui neq; pręceperunt eiuſmodi quicq̄: neq; fecerunt: ſed uirtutem: quę propemodū in homine eſt ſingularis: pro uicio ſemper habuerunt. Libet hic interponere unum de philoſophia locū: ut illorū plenius coarguamus errores: qui miſericordiā: cupiditatē: metum: morbos animi appellant. Conantur illi quidē uirtutes a uiciis diſtinguere: quod eſt ſane facillimum. Quis. n. non poſſet liberalem a prodigo ſeparare: ut illi faciūt? aut parcū a ſordido: aut quietū ab inerti: aut cautum a timido: quia hęc quę ſunt bona fines ſuos habeant: quos ſi exceſſerint in uicia labuntur: ita ut conſtātia niſi pro ueritate ſit ſuſcepta fit imprudētia. Itē fortitudo ſi nulla neceſſitate cogēte: aut non pro cauſa honeſta certum periculū ſubierit in temeritatē cōuertitur. Liberalitas quoq; ſi alios inſectetur potius q̄ inſectantibus reſiſtat: cōtumacia eſt. Seueritas etiam niſi ſe ītra cōgruentes nocētiū poenas coarceat: fit ſceua crudelitas. Itaq; dicunt eos qui mali uideantur non ſua ſponte peccare: nec mala potius eligere: ſed bonorū ſpecie lapſus incidere ī mala: dū bonorū ac malorū diſcrimen ignorant. Hęc quidē falſa nō ſunt: ſed ad corpus cūcta referuntur. Nam parcū alias parcū eſſe aut conſtantem: aut cautū aut quietū: aut fortem: aut ſeuerū: uirtutes ſunt quidem: ſed huius tēperantię uitę. Nos autem qui hanc uitam contēnimus: alias nobis uirtutes propoſitas habemus: de qbus phī ne ſuſpicari quidē ulla ratione potuerunt. Itaq; & uirtutes quaſdam pro uiciis: & uicia quędam pro uirtutibus habuerunt. Nam Stoici affectus omnes: quorum impulſu animus commouetur: ex homine tollunt cupiditatem atq; lętitiam: metum: moeſtitiam: quorū duo priora ex bonis ſunt: aut futuris: aut pręſentibus: poſteriora ex malis. Eodem mō hęc quatuor morbos (ut dixi) uocant: nō tam natura

inſitos q̃ praua opinione ſuſceptos. Et iccirco cenſent eos extirpa ri poſſe radicitus: ſi bonoꝝ maloꝝq̨ opinio falſa tollatur. Si .n. nihil cenſeat ſapiens bonũ nihilq̨ malũ: nec cupiditate ardeſcet: nec lętitia geſtiet: nec metu terrebitur: nec ęgritudine contrahetur Mox uidebimus an efficiant quod uelint: an quid efficiant iteri propoſitum arrogans ac pene furioſum: qui ſe putent mederi & eniti poſſe contra uim rationemq̨ naturę.

Capi. xv. Quomõ Peripathetici uĩcãt Stoicos: & doceant affectuũ naturaliũ ſtimulos euelli nõ poſſe: ſed mitigari. Et q̨ ea quę brutis aĩalibus data ſũt: ſingulo hõi ĩſita ſũt uniuerſa. Et quomõ Stoici mẽtis affectiones diffiniant.

HAec enim naturalia eſſe non uoluntaria: omnium uiuentiũ ratio demonſtrat: quę hiſdem omnibus quatitur affectibus. Peripathetici ergo rectius: qui hęc omnia detrahi poſſe negant: quia nobiſcum ſimul nata ſunt: & conãtur oſtendere: q̃ prouidenter: & q̃ neceſſarie deus ſiue natura (ſic enim dicunt) his nos armauit affectibus: quos tamen: quia plerũq̨ uicioſi fiũt: ſi nimii ſint: poſſe ab homine adhibito modo ſalubriter temperari: ut tãtum homini quantum naturę ſatis eſt: relinquatur. Non inſipiẽs diſputatio: ſed (ut dixi) omnia nõ ad hanc uitam referentur. Stoici ergo furioſi qui ea non temperant: ſed abſcindunt: rebuſq̨ a natura inſitis caſtrare hominẽ quodammodo uolunt. Quod tale eſt: quale ſi uelint aut metũ detrahere ceruis: aut uenenum anguibus: aut iram feris: aut placiditatem pecudibus. Nam quę ſingula mutis animalibus data ſunt: ea uero uniuerſa homini ſimul. Quod ſi (ut medici dicunt) lętitię affectus in ſplene eſt: irę in felle: libidinis in iecore: timoris in corde: facilius eſt interficere animal ipſum: q̃ ex corpore aliquid euellere: quod eſt animantis naturam uelle mutare. Sed hoĩes prudẽtes nõ ĩtelligũt: cum uicia ex homine tollunt: etiam uirtutem ſe tollere: cui ſoli locum faciunt Nam ſi uirtꝰ eſt ĩ medio irę impetu: ſeipſũ cohibere & reprimere: qđ negare non poſſunt. Caret ergo uirtute qſqs ira caret. Si uirtus eſt libidinem corporis cõtinere: uirtute careat neceſſe eſt: qui libidinem quam temperet non habet. Si uirtus eſt cupiditatem ab alieni appetitione refrenare: nullam certe uirtutem poteſt habere:

qui caret eo:ad quod cobibendū uirtutis uſus adbibetur. Vbi ergo uicia non ſunt:nec uirtuti locus eſt quidem: ſicut nec uictorię quidem:aduerſarius ubi nullus eſt: ita fit ut bonum ſine malo eſſe in bac uita non poſſit. Affectus igitur quaſi ubertas animoꝝ ē naturalis. Nam ſicut inſentes ager qui eſt natura foecundus exuberat:ſic animus incultus uiciis ſua ſponte inualeſcentibus uelut ſpinis obducitur. Sed cū uerus cultor acceſſerit: ſtatim cędētibus uiciis fruges uirtutis oriuntur. Deus itaqꝫ cum bominē primū finxerat mirabili ꝓuidētia īgenerauit ei prius iſtas animi cōmotiones: ut poſſit capere uirtutē:ſicut terra culturā. Poſuitqꝫ materiam uicioꝝ in affectibus:ꝟtutis ī uiciis. Quę ꝑfecto aut nulla ē:aut nulla erit:aut in uſus eſſe non poterit:ſi deſinit ea per quę uis eiꝰ aut appareat:aut cōſtet. Videamus nūc iidem illi qui uicia excidunt qd effecerint. Quatuor illos effectus quos ex opinione bonorū maloꝝqꝫ naſci putant:quibus euulſis ſanādū eſſe animū ſapiētis exiſtimant:quoniā intelligūt & natura inſitos eſſe: & ſine bis uihil moueri:níbil agi poſſe aliā quędā ī eoꝝ locū uicemqꝫ ſupponunt. Pro cupiditate alias ſubſtituunt uolūtatem:quaſi uero non multo ſit pręſtabilius: bonū cupere q̄ malum uelle. Itē pro lętitia gaudiū:pro metu cautionē. At in illo quarto īmutandi nominis eius ratio deficit. Itaqꝫ ęgritudinē penitus ideſt moeſtitiam doloremqꝫ animi abſtulerūt:quod fieri nequaq̄ poteſt. Quis enim poteſt non dolere:ſi patriā aut peſtilentia exbauſerit:aut boſtis euerterit:aut tyrannus oppreſſerit? Poteſt aliquis non dolere ſi ſublatam uiderit libertatē:ſi ꝓximos:ſi amicos:ſi bonos uiros:aut exterminatos:aut crudeliſſime trucidatos:niſi cuius mens ita obſtupuerit:ut ſit ei ſenſus oīs ereptus? Quare aut omnia tollere debuerunt:aut implenda fuerant cuncta bęc & debilis diſputatio idē etiam pro ęgritudine aliquid reponendum: quoniam ſuperioribus ita ordinatis boc conſequens erat. Vt enim pręſentibus lętamur bonis: ſic malis angimur ac dolemus. Si ergo lętitię qnam uicioſam putabant nomen aliud indiderunt: ſic ęgritudini quoniā & ipſā uicioſam putabant:aliud uocabulū tribui cōgruebat. Vnde apparet non illis rem defuiſſe:ſed uerbum: cuiꝰ indigētia eum totū affectū qui eſt uel maximus cōtra quē natura pateretur: auferre uoluerunt. Nam illas omnium commutationes poteram coarguere pluribus & oſtendere: aut ſermonis ornādi:augēdęqꝫ

copię gratia: multa noīa hiſdem rebus īpoſita: aut nihil: aut certe non multū inter ſe illa diſtare. Nam & cupiditas a uoluntate inci pit: & cautio a metu oritur: & lętitia nihil aliud ē q̄ profeſſū gau dium. Sed putemus ut ipſi uolunt eſſe diuerſa. Nempe igitur cu piditatem eſſe dicent perſeuerantem ac perpetuam uoluntatem: lę titiam uero inſolenter ſe offerens gaudium: metum autē nimiam & excedentē modū cautionē. Ita fit ut ea quę tollēda eſſe cenſēt non tollant: ſed tēperent: ſiquidē noīa tātūmodo īmutant: res ip ſę manent. Eo igitur īprudentes reuoluuntur: quo Peripathetici ratione perueniunt: ut uicia quoniā tolli non poſſunt: medio tem peranda ſint. Errant ergo quoniā non efficiunt quod uolūt: & lō go aſperoq; circuitu in eādē uiā redeunt.

Capi. xvi. Quō Peripathetici errauerūt. Et q̄ bon⁹ uſus af fectuū ūt⁹ ē: malus uiciū. Et q̄ uſus īpe ex cā pēſādus eſt.

AT ego ne Peripatheticos quidem acceſſiſſe ad ueritatem puto: quia uicia eſſe concedunt: ſed ea mediocriter tempe rant. Carendum eſt enim uiciis etiam mediocribus: quin potius efficiendum fuit primum ne uicia eſſent. Nec enim quicq̄ uicioſū naſci pōt: ſed uicia fieri ſi male utamur affectibus: uirtutes ſi be ne. Deinde monſtrādū eſt nō ipſos affectus: ſed eorū cauſas eſſe moderandas. Nō eſt inquiunt nimia lętitia geſtiendum: ſed mo dice ac temperate. Hoc uero tale eſt: quale ſi dicerent non eſſe cur rendum concitate: ſed gradiendu; moderate. At poteſt & q gra ditur errare: & qui currit rectam uiam tenere. Quid ſi oſtēdo eſ ſe aliqd ubi nō tm̄ modicū: ſed uel punctum gaudere uicioſum ſit: & aliud contra: ī quo uel exultare lętitia: minime criminoſū ? Quid tandem nobis iſta mediocritas ꝓderit? quęro utꝝ ne ſapi enti lętandum putēt: ſi quid inimico ſuo mali uidēt accidere: aut utꝝ ne lętitiam refrenare debeant: ſi uictis hoſtibus: aut oppreſſo tyranno libertas & ſalus ciuibus parata ſit? Nemo dubitat: qn & in illo exiguum lętari: & in hoc parum lętari ſit maximum cri men. Eadem de cęteris affectibus licet dicere. Sed ut dixi non in his moderandis ſapientię ratio uerſatur: ſed in cauſis eorum: quoniam extrinſecus cōmouentur: nec his potiſſimū fręnum im poni oportuit: quoniā & exigui poſſunt eſſe in maximo crimīe.

& maximi poſſunt eſſe ſine crimine: ſed aſſignandi fuerūt certis temporibus: & rebus: & locis: ne uicia ſint quibus uti recte licet. Sicut.n. recte ambulare bonum eſt: errare autem malum: ſic moueri affectibus in rectum bonum eſt: in prauum malum. Nam libido ſi extra legitimū thorū non euagetur: licet ſit uehemēs: tamē culpa caret. Sin uero appetit alienū: licet ſit mediocris: uiciū tamē maximū eſt. Non eſt itaq; morbus iraſci: nec cupere: nec libidine cōmoueri: ſed iracundū eſſe morbus eſt. Cupidum libidinoſu; qui enim iracundus eſt: etiā cui nō debet: aut cui nō oportet iraſcitur. Qui cupidus: etiā quod nō opus ē cōcupiſcit. Qui libidinoſus: etiā qđ legibus uetatur affectat. Omnis ergo ratio in eo uerſari debuit: ut quoniā eaꝝ rerū impetus inhiberi non pōt: nec debet qa neceſſario eſt inſitus ad tuenda officia uitę: dirigeretur potius in uiā rectā: ubi etiā curſus offenſione ac piculo caret.

Capi. xvij. Q ea quę phī uicia putant uirtutes ſunt: ſi tamen referantur ad finem debitum ideſt ad deū. Et ꝙ inſani ſunt q humanā naturā īgenitis affectibus ſpoliare nitūtur.

SEd euectus ſum coarguendi ſtudio longius: cum ſit mihi propoſitum ea quę uicia phī putauerūt oſtendere: non tam uicia non eſſe: uerum etiam magnas eſſe uirtutes. Ex aliis docendi gratia ſummam: quę pertinere ad rem maxime puto. Metum ſeu timorem ī maximo uicio ponunt: ſummāq; imbecillitatē eſſe animi putant: cui ſit contraria fortitudo: quę ſi ſit in homine: locum timori eſſe nullum. Credit ergo ne aliqs fieri poſſe: ut idem metus ſumma ſit fortitudo? Minime. Neq; enim uidetur capere natura: ut aliquid in cōtrariū recidat. Quia ego nō arguta aliqua cōcluſione: ut apud Platonem Socrates facit: qui eos quos cōtra diſputat: cogit ea quę negauerant confiteri: ſed ſimpliciter oſtendam ſummū metū: ſummā eſſe uirtutē. Nemo dubitat qn timidi & imbecilli ſit animi: aut dolorem metuere: aut egeſtate; aut exilium: aut carcerem: aut mortem: quę omnia quiſquis non exhorruerit: fortiſſimus iudicatur. Qui autē deum metuit: illa uniuerſa non metuit. Ad quod probandum argumētis opus non eſt Spectatę ſunt enim ſemp: ſpectanturq; adhuc per orbem poenę cultorum dei: in quibus excruciandis noua & inuſitata tormenta

excogitata ſunt. Nam de mortis generibus horret animus recor
dari: cum immaniũ beſtiaꝝ ultra ipſam mortem carnificina ſcęui
erit. Has tamẽ execrabiles corporum lacerationes: foelix atqꝫ inui
cta patientia ſine ullo gemitu pertulit. Hęc uirtus omnibus popu
lis atqꝫ ꝓuintiis: & ipſis tortoribus miraculum maximũ prębuit
cum patientia crudelitas uinceretur. Atq hanc uirtuteꝫ nihil aliud
ꝗ metus dei fecit. Itaqꝫ ut dicebã nõ euellẽdus (ut ſtoici) neqꝫ tem
perandus timor (ut peripathetici uoluut) ſed in ueram uiam diri
gendus eſt: auferendiqꝫ ſunt metus: ſed ita ut hic ſolus relinquaꝛ:
qui quoniã legitimus ac uerus ẽ: ſolus efficit ut poſſint cętera oĩa
non timeri. Cupiditas quoqꝫ inter uicia numeratur: ſed ſi hęc quę
terręna ſunt concupiſcat uicium eſt: uirtus autem ſi cęleſtia. Qui
enim iuſtitiã: qui deũ: qui uitaꝫ ꝑpetuã: qui lucẽ ſempiternã: eaqꝫ
omnia quę deus homini pollicetur conſequi cupit: opes iſtas &
honores & potẽtias: & regna ipſa cõtẽnet. Dicet fortaſſe Stoicꝰ:
uoluntate opus eſſe ad hęc conſequẽda non cupiditate: imo uero
paꝝ eſt uelle. Multi.n.uolunt: ſed cũ dolor uiſceribus acceſſerit:
uoluntas cedit: cupiditas perſeuerat: quę ſi efficit ut contemptui
ſint omnia: quę a cęteris appetuntur: ſumma uirtus eſt: ſiquidem
cõtinẽtię mater eſt: ideoqꝫ potius illud efficere debemus: ut affe
ctus quibus parue uti uicium eſt: dirigamus in rectum. Nã iſtę cõ
citationes animoꝝ iuncto currui ſimiles ſunt: in quo recte mode
rando ſummũ rectoris officiũ eſt: ut uiã nouerit: quã ſi tenebit:
licet ꝗ concitate ierit non offendit. Si autẽ errauerit: licet placide
ac leuiter eat: aut per confragoſa uexabitur: aut per pręcipitia labe
tur: aut certe quo non opus eſt deferetur. Sic curſus ille uitę: qui
affectibus uelut equis pernicibus ducitur: ſi rectã uiaꝫ teneat fun
getur officio. Metus igiꝛ & cupiditas ſi ꝓiicianꝛ in terram: uicia
fient. Virtutes autẽ ſi ad diuina referãtur: parſimoniã contra uir
tutis loco habẽt: quę ſi ſtudium eſt habendi: non põt eſſe uirtus
qa in augẽdis uel tuẽdis terręſtribus bonis tota uerſatur. Nos au
tem ſummũ bonum non referimus ad corpus: ſed omne officiũ
ſolius animę conſeruatione metimur: quod ſi (ut ſupra docui) pa
trimonio minime parcendum eſt: ut humanitatem iuſtitiamqꝫ te
neamus: non eſt uirtus frugi eſſe: quod nomẽ uirtutis ſpecie fefel
lit ac decepit. Eſt.n.frugalitas abſtinẽtia qdẽ uoluptatũ: ſed eo ui
ciũ: qa exhibẽdi amore deſcẽdit: cũ ſit & uoluptatibꝰ abſtinẽdũ

& pecuniȩ minime temperandum. Nam parce ideſt mediocriter uti pecunia: quaſi quȩdam puſillitas eſt animi: aut pertimētis ne ſibi deſit: aut deſperantis poſſe ſe illam reparare: aut contemptu; terrȩſtium non cupientis. Sed illi rurſus eu; qui rei familiari ſuȩ non parcat prodigum uocant. Nam ita liberalem diſtinguunt a ꝓdigo: ꝗ is liberalis ſit: q cibū & benemeritis & cum oportet & q̄tū ſatis eſt largitur. prodigus uero qui & nō meritis & cū opus non eſt: & ſine reſpectu rei familiaris effūdat. Quid ergo prodigum ne dicemus eū? qui miſericordiȩ cauſa tribuit egentibus uictum? Atquin multū refert utꝝ ne ſcortis propter libidinē largiare: an miſeris propter humanitatem. Vtrū pecuniam tuā ꝑductores aleatores. lenoneſq; diripiant. an illam pietati ac deo prȩſtes. Vtrū ne illam uentri ac gulȩ ingeras: an in theſauro iuſtitie reponas. Vt ergo uicium eſt effundere in malā partem: ſic in bonā uirtus. Si uirtus eſt nō parcere opibus quȩ poſſunt reparari: ut hominibus uitam ſuſtentes quȩ reparari non pōt: uiciū igitur parſimonia eſt. Quare nihil aliud dixerim q̄ inſanos: qui hominem mite ac ſociale animal orbant ſuo nomine: qui euulſis affectibus ꝗbus omnis conſtat humanitas: ad īmobilem ſtuporē mentis perducere uolunt: dū ſtudent animū a perturbationibus liberare: & ut ipſi dicunt quietum tranquillumq; reddere: quod fieri non tantum nō pōt: qa uis & ratio eius in motu eſt: ſed ne oportet quidē: qa ſicut aqua quidem ſemper iacens & quieta inſalubris: & magis turbida eſt: ſic animus īmotus ac torpens inutilis eſt etiam ſibi: nec uitam ipſā tueri poterit: qa nec faciet quicq̄ nec cogitabit: cum cogitatio ipſa nihil aliud ſit q̄ mentis agitatio. Deniq; qui hanc immobilitatē animi aſſerunt: priuare animum uita uolunt: quia uita actuoſa eſt mors quieta. Quȩdam etiam recte pro uirtutibus habent: ſed eaꝝ modum non tenent. Virtus eſt conſtantia: non ut inferentibus iniuriam reſiſtamus. His enim credendū: quod cum fieri debeat mox docebo: ſed ut iubentibus facere nos contra dei legem cōtraq; iuſtitiā: nullis minis aut ſuppliciis terreamur: quo minus dei iuſſionem hominis iuſſioni prȩferamus. Item uirtus ē mortē cōtemnere. nō ut appetamus: eamq; ultro nobis inferamꝰ. ſicut phōrum plurimi & maximi ſȩpe fecerunt: quod eſt ſceleratum ac nefarium: ſed ut coacti deum relinquere: ac fidem prodere: mortē ſuſcipere malimꝰ: libertatemq; defendamus aduerſus

ĩpotentiã ſtultam uecordẽq́ʒ uiolentiam:ut omnes ſęculi minas: atq́ʒ terrores fortitudine animi prouocemus. Sic ea quę alii timẽt excelſa & inſuperabili mente dolorẽ mortẽq́ʒ calcamus. Hęc ẽ uirtus: hęc uera cõſtãtia: in hoc tuẽda & cõſeruãda ſolo: ut nullus nos terror: nulla uis a deo poſſit auertere. Vera igiť Ciceronis illa ſentẽtia eſt. Nemo inquit iuſtus poteſt eſſe: qui mortẽ: qui dolorem: qui exilium: qui egeſtatẽ timet. Item Senecę ĩ libris moralis philoſophię dicẽtis. Hic eſt ille homo honeſtus: non apice: purpuraue: non lictoꝝ ĩſignis miniſterio: ſed nulla re minor: qui cuʒ mortẽ in uicinia uidet: nõ ſic ꝑturbať tanq̃ rẽ nouã uiderit: q ſiue toto corpore tormẽta patienda ſũt: ſiue flãma ore rapiẽda ẽ: ſiue extendẽdę ꝑ patibulũ man⁹ nõ quęrit qd patiať: ſed q̃ bene. Qui aũt deum colit: hęc patiť: nec timet. Ergo iuſtus his rebus efficiť: ut neq́ʒ uirtutes: neq́ʒ uirtutũ exactiſſimos limites noſſe: aut tenere poſſit omnino qſquis eſt a religione dei ſingularis alienus.

Capi. xviii. Quomõ pręcepta dei: quibus inſiſtẽdũ ẽ a phis diſſident inſtitutis: & q̃uis ſit patientię titulus.

SEd omittamus philoſophos: qui aut omnino nihil ſciũt: idq́ʒ ipſũ ꝓ ſũma ſciẽtia pręferũt: aut qui non ꝑcipiunt etiã quę ſciunt: aut qui quoniã ſe putãt ſcire quę neſciunt: inepte arrogãterq́ʒ deſipiunt. Nos ergo ut ad propoſitum reuertamur: qbus ſolis a deo ueritas reuelata: & cęlitus miſſa ſapientia ẽ: faciamus quę iubet illuminator noſter deus: ſuſtineamus inuicẽ & labores hui⁹ uitę mutuis adiumẽtis ꝑferam⁹. Nec tamẽ ſi quid boni opis fecerimus gloriã captemus ex eo. Monet .n. deus operatorem iuſtitię non oportere eſſe iactantẽ: ne nõ tã mandatis cęleſtibus obſequẽdi: q̃ ſtudio placẽdi: humanitatis officio functus eſſe uideatur. Habeatq́ʒ iam preciuʒ glorię qđ captauit: nec pręmiũ cęleſtis illi⁹: ac diuinę mercedis accipiat. Cętera quę obſeruare cultor dei debet: facilia ſunt illis uirtutibus cõprehẽſis. Non mẽtiatur unq̃ decipiẽdi aut nocẽdi cauſa. Eſt .n. nefas eũ qui ueritati ſtudeat in aliqua re eſſe fallacẽ: atq́ʒ ab ipſa quam ſeqť ueritate diſcedere. In hac iuſtitię uirtutumq́ʒ omnium uia: nullus mendacio locus eſt. Itaq́ʒ uiator ille uerus ac iuſtus non dicet illud Lucillianum. Homini amico ac familiari non eſt mentiri meum: ſed etiam inimico

atq̃ ignoto eſtimabit non eſſe mentiri ſuũ : nec aliquãdo cõmit tet ut lingua interpres animi a ſenſu & cogitatione diſcordet : pe cuniã ſi quã crediderit non accipiat uſuram: ut & beneficium ĩco lume ſit: quod ſuccurrit neceſſitati: & abſtineat ſe prorſus alieno In hoc enim genere officii debet ſuo eſſe contẽtus : quẽ oporteat alias: ne proprio quidẽ parcere ut bonum faciat: plus autẽ accipere q̃ dederit iniuſtũ eſt. Quod qui facit inſidiatur quodãmodo: ut ex alterius neceſſitate prędet. Aut iuſtus nunq̃ pretermittet : quo minus aliquid miſericorditer faciat: nec inquinabit ſe huiuſmodi quęſtu: ſed efficiet ut ſine ullo ſuo damno idipſum quod cõmo dat inter bona opa numeretur. Munus nõ accipiet a paupere : ut ſi quid ipſe prȩſtiterit: eo bonum ſit: quo fuerit gratuitum: maledi centi benedicto reſpondeat: nunq̃ ipſe maledicat ne uerbum ma lum procedat ex ore hominis : qui colit uerbum bonum . Quin etiam caueat diligenter: ne quando inimicum ſua culpa faciat : & ſi quis extiterit tam proteruus qui bono & iuſto faciat iniuriam: clęmẽter ac moderate ferat: & ultionem ſuam non ſibi aſſumat : ſed dei iudicio reſeruet: innocẽtiã ſemp & ubiq̃ cuſtodiat. Qđ preceptum non ad hoc tantum ualet: ut ipſe iniuriam non inferat: ſed ut illa tam ſibi non uindicet : ſed ei qui maximus & ęquiſſi mus iudex ſpeculator ac teſtis eſt omnium: hũc homini prȩferat: hunc malit de ſua cauſa ꝓnunciare: cuius ſententiam nemo effuge re poteſt: nec defenſione cuiuſq̃: nec gratia . Ita fit ut homo iuſt⁹ contẽptui ſit omnibus: & quia putabitur ſemetipſum defendere non poſſe habebitur pro ſegni & inerti. Qui autem fuerit ult⁹ ini micũ hic fortis: hic ſtrenuus iudicat̃: hunc colunt: hunc omnes ue rentur. Bonus uero ille tametſi prodeſſe omnibus uel plurib⁹ poſ ſit: illum tamẽ ſuſcipiũt qui nocere q̃ qui prodeſſe poſſit: ſed iu ſtum prauitas hominũ deprauare non poterit: quo minus deo ſtu deat obtemperare: malitq̃ contẽni dummodo ſemper bono fun gatur officio: mali nunq̃. Cicero in iiſdeꝫ illis officialibus . At ue ro ſiquis uoluerit inquit ſui animi complicatam notionem euol uere: iam ſeipſe doceat eum uiruꝫ bonũ eſſe: qui ꝓſit quibus poſ ſit: noceat nemini: niſi laceſſitus iniuria. O q̃ ſimplicem ueramq̃ ſententiam duorũ uerborum adiectione corrupit. Quid .n. opus fuerat adiũgere: niſi laceſſit⁹ iniuria: ut uiciũ bono uiro q̃ſi cauſã turpiſſimam apponeret: patientięq̃ quę omniũ uirtutũ maxima

eſt facere expertem? Nociturum eſſe dixit bonum uirum: ſi fuerit laceſſitus. Iam hoc ex ipſo boni uiri nomē amittat neceſſe eſt: ſi nocebit. Non minus. n. mali eſt referre iniuriam q̄ iferre. Nā unde certamina inter homines? unde pugnę contentioneſq; naſcunt̃? niſi ꝙ improbitati appoſita impatientia: magnas ſępe concitat tē peſtates. Quod ſi patientiā qua uirtute nihil uerius: nihil homīe dignius inueniri pōt: improbitati oppoſueris extinguetur proti nus tanq̄ igni aquā ſuperfuderis. Sin aūt ꝓuocatrix illa improbi tas impatientiam ſibi comparem nacta eſt: tanq̄ perfuſa oleo tan tum excitabit incendium: ut id non flumen aliquod: ſed effuſio cruoris extinguat: magna itaq; patientię ratio eſt: quā ſapiens ho mo ademit bono uiro: ut enim nihil malorū fiat: hęc ſola effecit: quę ſi detur omnibus: nullum ſcelus: nulla fraus in rebus hūanis erit. Quid ergo bono uiro poteſt eſſe tam calamitoſu; : tamq; cō trariū: q̄ irę frena permittere: quę illum non modo boni: ſed etia; hominis appellatione deſpoliet? Siquidem nocere alteri: ut ipſe ait ueriſſime: non eſt ſecundum homīs naturam: nam & pecudes ſi laceſſas: aut calce: aut cornu repugnāt. Et ſerpētes ac ferę: niſi per ſequaris: ut occidas: negociū non exhibent. Et ut ad hominū exē pla redeamus: īperiti quoq; & inſipiētes ſi quando accipiūt iniu rias: cęco & irrationabili furore ducuntur: & his qui ſibi nocēt ui cem tribuere conant̃. In quo igitur ſapiens ac bonus uir a malis & inſipientibus differt? niſi ꝙ habet inuictā patientiam: qua ſtulti carent: niſiq; regere ſe ac mitigare iram ſuam nouit: quam illi: q̄a uirtute indigent frenare non poſſunt: ſed uidelicet hęc ipſum res fefellit: quia cum de uirtute quęrit̃ in quacunq; conditione uince re: putauit eſſe nirtutis. Nec uidere ullo modo potuit hominem dolori & irę ſuccūbentem: & his affectibus indulgentem: quib⁹ debet potius reluctari. Et ruētē quacunq; in parte ꝓuocarit impro bitas uirtutis officium nō tenere. Qui eni; referre iniuriam nititur cum ipſum a quo lęſus eſt geſtit imitari: ita qui malum imitatur: bonus eſſe nullo pacto poteſt. Duob⁹ igitur uerbis duas uirtutes maximas: bono & ſapiēti uiro: īnocentiā patiētiāq; detraxit: ſed q̄a ipſe caninam illā facūdiā ſicut Saluſtius ab Appio dictum re fert exercuit: uoluitq; hominē canino modo uiuere: ut remordeat laceſſitus: quę retributio contumelię q̄ pernicioſa ſit: & quas ede re ſoleat ſtrages: unde oportunius petetur exemplum: q̄ ex ipſius

prȩceptoris triſtiſſimo caſu qui cum his philoſophorũ prȩceptis
obtẽperare geſtit: ipſe ſe perdidit. Qui ſi laceſſitus iniuria patien
tiã tenuiſſet: ſi diſſimulare: ſi ferre contumeliam boni uiri eſſe di
diciſſet: nec illas nobiles orationes alieno titulo inſcriptas: impa
tientia & leuitas & inſania profudiſſet nunq̃ capite ſuo roſtra: in
quibus ante floruerat cruentaſſet: nec rẽpublicam fundit⁹ proſcri
ptio illa deleſſet. Sapientis ergo ac boni uiri non eſt uelle certa
re ac ſe periculo cõmittere: quoniã & uincere non eſt in noſtra po
teſtate: & eſt anceps omne certamẽ: ſed eſt ſapientis & optimi ui
ri non aduerſarium uelle tollere: quod fieri ſine ſcelere ac periculo
nõ põt: ſed certamẽ ipſum: quod fieri & utiliter & iuſte poteſt.
Sũma igitur uirtus habẽda patientia eſt: quam ut caperet homo
iuſtus: uoluit illũ deus: ut ſupradictum eſt ꝑ inerte contẽni. Niſi
.n. contumeliis fuerit affectus: quantum habeat fortitudinis in ſe
ipſo cohibendo ignorabitur. Si autem laceſſitus iniuria lȩdenteꝫ
perſequi coeperit: uictus eſt. Si uero motũ illum ratione compreſ
ſerit: hic plane imperat ſibi: & hic regere ſe poteſt: quȩ ſuſtentatio
ſui recte patientia nominat̃: quȩ una uirtus omnibus eſt appoſita
uiciis & affectibus. Hȩc perturbatum animum ac fluctuãtem ad
tranquillitatem ſuam reuocat: hȩc mitigat: hȩc hominem ſibi red
dit. Ergo quoniã naturȩ repugnare impoſſibile eſt: & utile ut nõ
cõmoueamur omnino: prius tamen q̃ cõmotio illa proſiliat ad
nocendum: quoad fieri poteſt maturius ſopiatur. Prȩcepit deus
nõ occidere ſolem ſuper iram noſtram: ne furoris noſtri teſtis ab
ſcedat. Deniqꝫ Marcus Tullius cõtra ſuum prȩceptũ: de quo pau
loante dixit: obliuionem iniuriarũ in magnis laudib⁹ poſuit. Spe
ro inq̄t Cȩſar qui obliuiſci nihil ſoles niſi iniurias. Quod ſi hoc
ille faciebat homo: non a cȩleſti tãtum: ſed a publica quoqꝫ: ciui
liqꝫ iuſtitia remotiſſimus: quanto magis id nos facere debemus:
qui immortalitatis uelamine candidati ſumus.

Capi. xix. Qꝫ Peripathetici ſtoicis obuiant in defenſio
ne affectuum. Et quȩ ſint tres furiȩ: quas poetȩ finxerunt: &
quis earum uſus ſit & abuſus.

STOici cum affectus ex homine tanq̃ morbos conantur euel
lere: Peripathetici ſe opponunt: eoſqꝫ nonmodo retinent:

ſed etiam defendunt. Nihilq̧ in homine eſſe dicunt: quod non magna ratione ac prouidentia ſit innatum. Recte id q̄dem: ſi ſingularũ rerum ueros terminos ſcirent. Itaq̧ hãc ipſam iram comitem eſſe dicunt uirtutis: tãq̄ nemo poſſit aduerſus hoſtes fortiť dimicare: niſi fuerit ira concitatus. Quo plane oñdunt nec quid ſit uirtus ſcire ſe: nec cur homini attribuerit iraꝫ deus. Quę ſi nobis iõ data ẽ: ut ea utamur ad occidẽdos homines: qd immaniꝰ homine: qd ſimilius feris beluis exiſtimãdũ eſt: q̄ id animal qď ad coĩonem & innocentiam deus fecit? Tres ſunt igiť affectus q̄ homines in omĩa facinora pręcipites agãt: ira: cupiditas: libido. Propterea poetę tres furias eẽ dixerũt: quę mẽtes hominuꝫ exagitent: ira ultionẽ deſiderat: cupiditas opes: libido uoluptates. Sed his omnibus deus certos limites ſtatuit: quos ſi tranſcenderent: maioreſq̧ eẽ coeperĩt: neceſſe eſt nãm ſuã deprauẽt: & ĩ morbos ac uicia uertanť. Qui aũt ſint iſti limites: non eſt magni laboris oñdere. Cupiditas ad ea cõparãda nobis data eſt: quę ſunt ad uitam neceſſaria: libido ad ſobolẽ ꝓpagãdã: irę affectꝰ ad cohercẽda peccata: eorum quę ſunt in noſtra poteſtate: ideſt ut arctiore diſciplina minor ętas ad probitatem iuſtitiamque formetur: quę niſi metu cohibeatur: licentia pariet audaciaꝫ quę ad omne flagitium & facinus euadet. Itaq̧ ut ira uti aduerſus minores & iuſtũ eſt & neceſſarium: ſic & aduerſum pares & pernicioſuꝫ eſt & impium. Impium ꝙ uiolatur humanitas: pernicioſum ꝙ illis repugnantibus aut perdere neceſſe eſt aut perire. Hanc autem quam dixi eſſe rationem: cur homini ſit irę affectus datus ex ipſius dei ꝓceptis intelligi poteſt: qui iubet uti maledictis & lędentibus nõ iraſcamur. Manꝰ autem noſtras ſupra minores ſemper habeamꝰ: hoc eſt ut peccantes eos aſſiduis uerberibus corrigamꝰ: ne amore inutili & indulgentia nimia educentur ad malum & ad uicia nutriantur. Sed rerum imperiti & rationis ignari: eos affectus qui ſunt homini aduerſus bonos dati exterminauerunt: & latiꝰ q̄ rõ poſtulat euagantur. Inde iniuſte atq̧ impie uiuiť: utuntur ira cõtra pares: hinc diſcidia: hinc expulſiones: hinc bella cõtra iuſticiã nata ſunt. Vtuntur cupiditate ad congerendas opes: hĩc fraudes: hinc latrocinia: hinc omnia ſcelerum genera orta ſunt. Vtuntur libidine ad capiẽdas tantũ uoluptates. Hĩc ſtupra: hĩc adulteria: hinc corruptelę omnes extiterunt. Quicũq̧ igitur illos affectus

intra fines ſuos redegerit: quod ignorãtes deũ facere nõ poſſunt: hic patiens: hic fortis: hic iuſtus eſt.

Capit. xx. De qnq; ſenſuũ uoluptatibus. Et q̃re plus uolupta tis datũ ſit homini a nã q̃ cęteris aĩalib9. Et pmũ de uoluptate ui ſus & de ſpectaculis euitãdis. Et de ludoꝝ & ſpectaculoꝝ aucto ribus

REſtat ut contra quinq; ſenſuum uoluptates dicam breuiter. Nam & ipſius libri menſura iam modum flagitat: quę om nes quoniam uicioſę ac mortiferę ſunt: uirtute ſuperari atq; opp mi debent uel quod pauloante dicebam: de affectibus ad rationẽ ſuam reuocari. Cęterę animantes pręter unam uoluptate; que ad generandum pertinet nullam ſentiunt. Vtũtur ergo ſenſibus ad naturę ſuę neceſſitatem. Vident ut appetant ea quibus opus eſt ad uitam tuendam: audiunt inuicem ſeque dinoſcunt: ut poſſint congregari. Quę utilia ſunt ad uictum aut ex odore inueniunt: aut ex ſapore percipiunt: inutilia reſpuunt aut recuſant. Edendi & bibendi officium uentris plenitudine metiuntur. Homini ue ro ſolertiſſimi artificis prouidentia dedit uoluptatem ĩfinitam & in uiciũ cadentem: quia propoſuit ei uirtutem quę cum uolu ptate ſemper tanq̃ cum domeſtico hoſte pugnaret. Cicero in ca tone maiore. Stupra uero inquit & adulteria & omne flagitium nullis excitari aliis illecebris niſi uoluptatis. Cunq; homini ſiue natura ſiue quis deus nihil mentem pręſtabilius dediſſet: huic di uino muneri ac dono nihil tam inimicum q̃ uoluptate;. Nec enĩ libidine dominante temperantię locum eſſe: neq; in uoluptatis regno uirtutem poſſe conſiſtere: ſed econtrario deus idcirco uir tutem dedit: ut expugnaret & uinceret uoluptatem: eamq; egre dientem fines ſibi datos: intra pręſcriptu; coherceret: ne hominẽ ſuauitatibus delinitum atq; captum: ditioni ſuę ſubiiceret: ac ſem piterna morte mulctaret. Voluptas oculoru; uaria & multiplex quę capit̃ ex aſpectu rerum quę ſunt in uſu hominum: uel natura uel opere delectabiles: hanc philoſophi rectiſſime ſuſtulerũt. Ai unt enĩ multo eſſe pręclarius & homine digni9: cęlum poti9 quã cęlata intueri: & hoc pulcherrimũ opus inter micantibus aſtroꝝ luminibus tanquam floribus adornatum: q̃ picta & ficta & gem mis diſtincta mirari. Sed cum diſerte ad contemptum terręſtriũ

nos exhortati ſunt:& ad cęli ſpectaculum excitauerunt:tamē ſpe
ctacula hęc publica nō cōtēnunt :itaq; his & delectant̄ & libēter
īterſunt:quę qm̄ maxima ſunt irritamēta uicioꝝ:& ad corrūpen
dos animos potiſſime ualēt tollenda ſunt nobis:q̄ nō modo ad
beatam uitā nihil cōferūt:ſed etiā nocēt plurimū. Nā qui hoīem
q̄uis ob merita dānatum in cōſpectu ſuo iugulari pro uoluptate
cōputat conſcientiā ſuam polluit:tam.ſ.q̄ ſi homicidii quod fit
occulte ſpectator & particeps fiat. Hos tamen ludos uocant:in q
bus humanus ſanguis effunditur. Adeo longe ab hominibus ſe-
ceſſit humanitas:ut cum animas hominum interficiant:ludere ſe
opinentur:nocentiores his omnibus quorum ſanguinē uolupta
ti habent. Quęro nunc an poſſint pii & iuſti homines eſſe q con
ſtitutos ſub ictu mortis ac miſericordiam deprecantes : non tan
tum patiuntur occidi : ſed efflagitant feruntq; ad mortem crude
lia & inhumana ſuffragia nec uulneribus ſatiati:nec cruore contē
ti:quin etiam percuſſos iacenteſq; repeti iubent : & cadauera icti
bus diſſipari:ne quis illos ſimulata morte deducat. Iraſcantur eti
am pugnantibus niſi celeriter alter e duobꝰ occiſus eſt:& tanquā
humanum ſanguinem ſitiant:oderunt moras : alios illis cōpares
dari poſcunt recentiores:ut q̄primū oculos ſuos ſatient. Hac cō
ſuetudine imbuti humanitatem perdiderunt. Itaq; non parcunt
etiam innocentibus:ſed exercent in omnes quod in malorum tru
cidatione didicerunt. Huius igitur publici homicidii ſocios &
participes eſſe non conuenit:eos qui iuſticię uiā tenere nituntur.
Non enim cum occidere deus uetat:latrocinari tantum prohibet
quod ne per leges quidem publicas licet : ſed ea quoq; ne faciant
monet:quę apud homines pro licitis habentur. Ita neq; militari
iuſto licebit:cuiꝰ militia eſt ipſa iuſticia:neq; uero accuſare quēq̄
crimine capitali:quia nihil diſtat utrum ne ferro an uerbo potius
occidas:quoniam occiſio ipſa prohibetur. Ita q; in hoc dei prę
cępto nullam prorſus exceptionem fieri oportet:quin occidē ho
minem ſit ſemper nefas:quem deus ſanctum animal eſſe uoluit.
Ergo ne illud quidem cōcedi aliqs exiſtimet:ut recentes natos li
ceat oblidere:quę uel maxima eſt impietas. Ad uitam enim deus
inſpirat animas non ad mortem. Verum homines ne quod ſit fa
cinus quo manus ſuas non polluant:rudibꝰ adhuc & ſimplicibꝰ
animis abnegant lucem non a ſe datam. Expectet uero aliquis ut

alieno ſanguine parcant: qui non parcunt ſuo: ſed hi ſine ulla cō trouerſia ſcelerati & iniuſti. Quid illi quos falſa pietas cogit ex ponere? Nō poſſūt īnocentes exiſtimari: q uiſcera ſua ī prędaꝫ ca nib⁹ obiiciūt: & quātuꝫ in ipis ē: crudeli⁹ necāt q̄ ſi ſtrāgulaſſēt. Quis dubitet qn īpius ſit q alienę miſericordię locū nō tribuit? q etiā ſi cōtingat ei qđ uoluit ut alaẽ addixit certe ſanguinē ſuuꝫ uel ad ſeruitutē uel ad lupanar. Quę aūt poſſunt uel ſoleant acci dere in utroqꝫ ſexu uel p errorē qs non intelligit? qs ignorat? Qđ uel uni⁹ Edipodis declarat exēplū: duplici ſcelere cōfuſū. Tā igi tur nefariū eſt exponere q̄ necare. At enī parricidę facultatū angu ſtias cōqueruntur: nec ſe pluribus liberis educandis ſufficē poſſe prętendunt: quaſi uero aut facultates in poteſtate ſint poſſidētiū aut non quotidie deus ex diuitibus pauperes: & ex pauperib⁹ di uites faciat. Quare ſi quis liberos ob paupertatē non poterit edu care: ſatius eſt ut ab uxoris congreſſione cōtineat: q̄ ſceleratis ma nibus dei opera corrumpat. Ergo ſi homicidiuꝫ facere nullo mō licet: nec intereſſe omnino conceditur: ne conſcientiam perfūdat ullus cruor. Siquidem populo ſanguis ille pręſtatur: ī ſcęnis q̊qꝫ neſcio an ſit corruptela uicioſior. Nam & comicę fabulę de ſtu pris uirginum: aut loquuntur amoribus meretricum: & quo ma gis ſunt eloquentes qui flagitia illa finxerunt eo magis ſententia rum elegantia perſuadent: & facili⁹ inhęrent audientium memo rię uerſus numeroſi & ornati. Item tragicę hiſtorię ſubiiciūt ocu lis parricidia & īceſta regum malorum: & conturnata ſcelera de monſtrant. Hiſtrionum quoque impudiciſſimi motus: quid ali ud niſi libidines docent & inſtigant? quorum eneruata corpora: & in muliebrem inceſſum habitumqꝫ mollita: impudicas foemi nas inhoneſtis geſtibus menciuntur. Quid de mimis loquar cor ruptelarum pręferentibus diſciplinam: qui docent adulteria duꝫ fingunt: & ſimulatis erudiunt ad uera! Quid iuuenes aut uirgi nes faciant: cum & fieri ſine pudore: & ſpectari libenter ab omni bus cernunt? Admonentur utiqꝫ quid facere poſſint & ī flammā tur libidine: quę aſpectu maxime concitatur: ac ſe quiſqꝫ p ſexu in illis imaginibus pręfigurat: probātqꝫ illa dum rident: & adhę rentib⁹ uiciis corruptiores ad cubicula reuertuntur: nec pueri mo do quos pręmaturis uiciis inbui non oportet: ſed etiā ſenes quos peccare non decet in talem uicioꝶ ſemitam dilabuntur. Circēſiuꝫ

quocꝫ ludoꝝ ratio quid aliud habet niſi leuitatē :uanitateꝫ :inſaniā! Tāto nāqꝫ īpetu cōcitanť animi in furorē:quāto illic impetu curriť:ut iā plus ſpectaculi exhibeāt:q̄ ſpectādi grā ueniūt cum exclamare & efferri & exilire coeperīt. Vitanda ḡ ſpectacula oīa nō ſolum ne quid uiciorum pectorib⁹ inſideat:quę ſedata & pacifica eſſe debent:ſed ne cuius nos uoluptatis conſuetudo deliniat :& a deo atqꝫ a bonis operibus auertat. Nam ludorum celebrationes deorum feſta ſunt:ſiquidem ob natales eorum uel temporum nouorum dedicationes ſunt conſtituti. Et primitus quideꝫ uenationes quę uocantur munera Saturno attributę ſunt. Ludi autem ſcęnici libero:Cirenſes uero Neptuno. Paulatim uero & cęteris dijs idem honos tribui coepit:ſinguliqꝫ ludi nominibus eorum conſecrati ſunt: ſicut Siſinnius capito in libris ſpectaculorum docet. Si quis igitur ſpectaculis intereſt: ad quę religiōis gratia conuenitur:diſceſſit a dei cultu:& ad deos ſe cōtulit:quorum natales & feſta celebrauit.

Capitulum.xxi. De uoluptate auriuꝫ. Et quid ſibi uelit diuinorum eloquiorum ſimplicitas:quę omnibus carminibus & floribus pompiſqꝫ uerborum pręferenda eſt.

AVrium uoluptas ex uocum & cantuū ſuauitate percipitur quę ſcilicet tam uicioſa eſt:q̄ oblectatio illa de qua dixim⁹ oculorum. Quis enim non luxurioſum ac nequam putet eum: q̄ ſcęnicas artes domi habeat! At qui nihil refert utrum ne luxuriam ſolus domi:an cum populo exerceas in theatro. Sed iam de ſpectaculis dictum eſt:reſtat unum quod eſt nobis expugnandum: ne capiamur his quę ad ſenſum intimum penetrant. Naꝫ illa omnia quę uerbis carent:ideſt aeris & neruorum ſuaues ſoni:poſſūt facile contemni:quia non adhęrent ne ſcribi poſſunt. Carmē aūt compoſitum & oratio cum ſuauitate decipiens:capit mentes:& quo uoluerit impellit. Inde homines litterati cum ad religioneꝫ dei acceſſerint:ab aliquo perito doctore fundati minus credunt. Aſſueti enim dulcibus & politis ſiue orationibus ſiue carminibus:diuinarum litterarum ſimplicem communemqꝫ ſermonem pro ſordido aſpernantur:id enim quęrunt quod ſenſum demulceat. Perſuadet autem quicquid eſt ſuaue:& animo penitus dum delectat inſideť. Num igitur deus & mentis & uocis & linguę

artifex: diſerte loqui nõ põt? Immo uera ſũma ꝓuidentia carere fuco uoluit: ea q̄ diuina ſũt: ut oẽs ĩtelligerent; q̄ ipa oĩbus loquę bať. Ergo q ueritati ſtudet: q non uult ipe ſe decipere: abijciat inimicas & noxias uoluptates: q̄ animam ſibi uinciãt: ut corp⁹ cibi dulces: pręferãtur uera falſis: ęterna breuib⁹: utilia iocũdis. Nihil aſpectu gratũ ſit: niſi quod pie quod iuſte fieri uideas: nihil auditu ſuaue; niſi qđ alit aĩam: melioreꝗ te reddit. Maximeꝗ hic ſenſus non eſt ad uicium detorquendus: qui nobis ideo datus ẽ: ut doctrinã dei percipere poſſemus. Ita ꝙ ſi uoluptas eſt audire cantus & carmina: dei laudes canere & audire iocundum ſit. Hęc uoluptas uera q̄ comes eſt & ſocia uirtutis. Hęc eſt nõ caduca & breuis: ut illę quas appetunt qui corpori ut pecudes ſeruiunt: ſed ꝑpetua & ſine ulla intermiſſione delectans. Cui⁹ terminos ſi qs exceſſerit: nihilꝗ aliud ex uoluptate petierit niſi ipam uoluptatẽ hic mortem meditatur: quia ſicut uita perpetua in uirtute eſt: ita mors in uoluptate. Qui enim temporalia maluerit: carebit ęternis: qui terrena prętulerit: cęleſtia non habebit.

Capitulum. xxij. De uoluptate olfatus & guſtus: quam uir prudens euitare debet ut laqueos & tendiculas mortis.

AD uoluptates autem ſaporis & odoris: qui duo ſenſus ad ſolum corpus pertinẽt: nihil eſt aliud quod a nobis diſputetur niſi forte quis exigit: ut dicamus turpe eſſe ſapienti ac bono ſi uentri & gulę ſeruiat: ſi unguẽtis oblitus: ac floribus coronat⁹ incedat: quod qui facit utiꝗ inſipiẽs & inept⁹ & nihil eſt: & quẽ ne odor quidem uirtutis attigerit. Fortaſſe quiſpiã dixerit. Cur ergo illa facta ſunt: niſi ut illis fruamur? At enim iam ſępe dictũ eſt uirtutẽ fuiſſe futurã nullã: niſi haberẽt quę opprimerẽt. Itaꝗ fecit oĩa deus ad ĩſtruendũ certamẽ reꝝ duaꝝ. Ergo illecebrę iſtę uoluptatũ: arma ſunt illi⁹ cuius opus unũ eſt expugnare uirtuteȝ: iuſticiãꝗ ab oĩbus excludere. His blandimẽtis titillat aĩa & ſuauitatibus; Scit enĩ quia mortis eſt fabricatrix uoluptas. Naȝ ſicut deus hominẽ ad uitã non niſi per uirtutem ac laborem uocat: ita ille ad mortem per delicias ac uoluptates: & ſicut ad uerũ bonuȝ per fallacia mala: ſic ad uerum malũ ꝑ bona fallacia ꝑuenit. Cauẽda ſunt igiť oblectamẽta iſta tãq̃ laquei & plagę: ne ſuauitudinũ

mollicię capti:ſub ditione mortis cum ipo corpore redigamur:
cui nos mancipauimus.

Capitulum.xxiiij. De uoluptate tactus:& quare ſit in homīe
uehementior q̄ in cęteris animalibus:& quantas per eū diabolus
turpitudines ingerat & ſpicula gehennę. Et de licito coitu & illi
cito. Et quare inter omnia animantia ſola mulier poſt conceptū
ſit patiens uiri. Et quis ſit cōtinētię uel īcōtinentię fructus.

VEnio nunc ad eam quę percipitur ex tactu uoluptatem:qui
ſenſus eſt quidem totius corporis:ſed ego non de ornamē
tis aut ueſtibus : ſed de ſola libidine dicendum mihi puto q̄ ma
xime cohercēda eſt:quia maxime nocet. Cum excogitaſſet deus
duorum ſexuum rationē:attribuit ipſis ut ſe inuicē appeterēt:&
cōiunctione gauderent. Itaq; ardentiſſimam cupiditatem cūcto
rum animantiū admiſcuit corporibus:ut in hos affectus auidiſ
ſime ruerent:ea ratione propagari & multiplicari genera poſſēt.
Quę cupiditas & appetentia in homine uehementior & acrior ī
uenitur:uel quia hominum multitudinem uoluit eſſe maiorem
uel quoniam uirtutem ſoli homini dedit:ut eſſet laus & gloria
in cohercēdis uoluptatibus:& ſui abſtinentia. Scit ergo aduerſa
rius ille noſter quanta ſit uis huius cupiditatis:quam quidem ne
ceſſitatem dicere maluerunt:eamq; a recto & bono ad malū &
ad prauum transfert:illicita enim deſideria immittit:ut aliena cō
taminet:quibus habere propria ſine delicto licet:obijciat quippe
oculis irritabiles formas:ſuggeritq; fomenta : & uicijs pabulum
ſubminiſtrat:tum intimis uiſceribus ſtimulos omnes cōturbat:
& cōmouet:& naturalem illum incitat atq; inflammat ardorē:
donec irrhetitum hominem implicatumq; decipiat. At ne quis
eſſet qui poenarum metu abſtineret alieno:lupanaria quoq; con
ſtituit & pudorem infoelicium mulierꝝ publicauit: ut ludibrio
haberet tam eos qui faciunt:q̄ quas pati neceſſe eſt. His obſcęnita
tibus animas ad ſanctitatem genitas:uelut in cęni gurgite demer
ſit:pudorem extinxit:pudicitiam flagitauit. Idem etiam mares
maribus admiſcuit:& nefandos coitus contra naturam:contraq;
īſtitutum dei machinatus eſt:ſic imbuit homines et armauit ad
nefas omne. Quid enim poteſt eſſe ſanctum his qui etatem im
becillam & pręſidio indigentem : libidini ſuę depopulandam

foedandamq; ſubſtrauerit? Nō poteſt hęc res pro magnitudine ſceleris enarrari. Nihil āpli⁹ iſtos appellare poſſū:q̄ īpios & parricidas: qbus nō ſufficiat ſexus a deo dat⁹: niſi & ſuū ſexū ꝓphane ac petulanť illudant. Hęc tn̄ apud illos leuia & quaſi boneſta ſūt. Quid dicā de his q abbominādā nō libidinē: ſed inſaniam poti⁹ exercēt? Piget dicē. Sed qd his fore credam⁹: quos nō piget facē: & tn̄ dicendū eſt ꝙ fit? de iſtis loquor quoru; teterrima libido & execrabilis furor: ne capiti qdē parcit. Quibus h̄ v̄bis aut q̄ indignatōe tātū nefas ꝑſequar? Vicit officiū lingue ſceleris magnitudo. Cum igitur libido hęc edat opera: & hęc facinora deſignet: armandi aduerſus eam uirtute maxima ſumus. Quiſquis affectus illos frenare non poteſt: cohibeat eos intra preſcriptum legitimi thori: ut & illud quod auide expetit aſſequatur: & tn̄ ī peccatum non incidat. Nam quis ſibi homines perditi uolunt? Nempe honeſta opera uoluptas ſequitur: ſi ipſa; per ſe appetūt: iuſta & legitima frui licet. Quod ſi aliqua neceſſitas ꝓhibebit: tum uero maxima adhibenda uirtus erit: ut cupiditati cōtinētia reluctetur. Nec tantū alienis thoris quę attīgere nō licet: ueꝝ etia; publicis uulgatiſq; corporibus abſtinendum deus pręcępit. Docetq; nos cum duo inter ſe corpora fuerint copulata: unum corp⁹ efficere. Ita ꝑ qui ſe cęno īmerſerit: cęno ſit oblit⁹ neceſſe eſt. Et corpus quidē cito ablui poteſt: mens autem contagione impudici corporis inqnata non pōt: niſi ex longo tempore & multis bonis operibus ab ea quę inhęſerit colluuione purgari. Oportet ğ ſibi quēq; ꝓponē duoꝝ ſexuū cōiunctionē gn̄andi cā datum eſſe uiuentibus. Eamq; legem his affectibus poſitam: ut ſucceſſione; parent: ſicut autem dedit nobis oculos deus: nō ut ſpectemus uoluptatemq; capiamus: ſed ut uideamus propter eius actus qui pertinēt ad uitę neceſſitatem. Ita genitalem corporis partem qđ nomen ipſum docet: nulla alia cauſa niſi efficiendę ſobolis accępimus. Huic diuinę legi ſumma deuotione parendum eſt: ſint omnes qui dei diſcipulos ſe ꝓfitebuntur ita morati & inſtituti: ut impetrare ſibi poſſint. Nam qui uoluptatibus indulgent: qui libidini obſequunť: hi animam ſuam corpori mācipant: ad mortemq; condēnant: qui ſe corpori addixerunt: in quo habet mors poteſtatem. Vnuſquiſq; igitur quantum poteſt formet ſe ad uerecundiam: pudoremq; colat: caſtitatem mente & cōſcientia tue

atur:nec tantum legibus publicis pareat:ſed ſi ſupra omnes leges qui legē dei ſequit̃:quibꝰ bonis ſi aſſueuerit:iā pudebit eū in deteriora deſcēdere.Mō placeāt recta & honeſta quę melioribꝰ iocundiora ſunt:q̄ praua & inhoneſta peioribꝰ.Nōdū oīa caſtitatis officia executꝰ ſu;:quā nō mō deus intra ꝑuatos parietes:ſed etiā ꝑiſcripto lectuli terminat:ut cū quis habeat uxorē: neq; ſeruam neq; liberā habere inſup uelit:ſed in matrimonio fidē ſuet. Nō enim ſicut iuris publici ratio eſt:ſola mulier adultera eſt quę habet alium: maritus aūt etiam ſi plures habeat:a crimine adulterii ſolutus eſt.Sed diuina lex ita duos in matrimoniu; quod eſt in corpus unum pari iure coniungit:ut adulter habeat̃: quiſquis cōpagem corporis in diuerſa diſtraxerit. Nec ob aliam cauſam deus cum cęteras animātes ſuſcępto foetu maribus repugnare uoluiſſet ſolam omnium mulierē patiētem uiri fecit.ſ. ne foeminis repugnantibus libido cogeret uiros aliud appetere:eoq; facto caſtitatis gloriam non tenerent:ſed neq; mulier uirtutem pudicitie caperet:ſi peccare non poſſet.Nam quis mutum animal pudicu; eſſe dixerit:quod ſuſcępto foetu mari repugnat? Quod ideo facit quia neceſſe eſt in dolorem atq; in periculum ueniat ſi admiſerit.Nulla igitur laus eſt non facere:quod non poſſis facere.Ideo aute; pudicitia in homine laudatur:quia nō naturalis eſt :ſed uoluntaria.Seruanda igitur fides ab utroq; alteri eſt: immo exēplo continentię docenda uxor:ut ſe caſte gerat.Iniquum eſt enim ut id exigas:quod ipſe pręſtare nō poſſis.Quę iniquitas id effecit profecto:ut eſſent adulteria:foeminis ęgre ferentibus pręſtare ſe fidem:nō exhibentibus mutuam charitatem. Deniq; nulla eſt tā perditi pudoris adultera:quę non hanc cauſam uicijs ſuis prętendat: iniuriam ſe peccando non facere:ſed referre:quod optime. Quintilianus expręſſit: homo inquit neque alieni matrimonij abſtinens:neq; ſui cuſtos:quę inter ſe natura connexa ſunt.Nam neq; maritus circa corrumpendas aliorum coniuges occupatus: poteſt uacare domeſticę ſanctitati. Et uxor cum in tale incidit matrimonium exemplo ipſo concitata: aut imitari ſe putat aut uindicari.Cauendum igitur ne occaſionem uicijs noſtra ītemperantia demus:ſed aſſueſcant inuicem mores duorum: & iugum paribus animis inferant.Nos ipſos in altero cogitemus. Nā fere in hoc iuſticię ſumma conſiſtit:ut nō facias alteri quicquid ipſe

ab altero pati nobis. Hęc ſunt quę ad continentiam pręcipiuntur a deo: ſed tamē ſi quis diuina pręcepta circūſcribere ſe putat poſſe adducūtur illa: ut omnis calumnia & occaſio fraudis remoueatur: adulterum eſſe qui a marito dimiſſam duxerit: & eum q̄ pręter crimen adulterij uxorem dimiſerit ut alteram ducat. Diſſociari enim corpus & diſtrahi deus noluit. Preterea non tantū adulterium eſſe uitandū: ſed etiam cogitationem: ne quis aſpiciat alienam: & animo concupiſcat: adulteram enim fieri mentem: ſi uel imaginem uoluptatis ipſa ſibi depinxerit: mens eſt enim ꝓfecto quę peccat: quę immoderatę libidinis fructum cogitatione complectitur. In hac crimen eſt: in hac omne delictum. Naꝫ & ſi corpus nulla ſit labe maculatum: non conſtat tamen pudicitię ratio: ſi animus inceſtus eſt: nec illibata caſtitas uideri poteſt: ubi cōſcientiam cupiditas inquinauit. Nec uero aliquis exiſtimet difficile eſſe imponere frenos uoluptati: eamq́ uagam & errantem caſtitatis pudicitięq́ limitibus includere: cum propoſitū ſit hominibus omnibus etiam uincere: ac plurimi beatam atq́ incorruptā corporis integritatem retinuerunt: multiq́ ſint qui hoc cęleſti genere uitę foeliciſſime perfruantur. Quod q̄dem nō ita deus fieri pręcępit tanq̄ aſtringat: quia generari homines oportet: ſed tanq̄ ſinat. Scit enī quātam his affectib⁹ īpoſuerit neceſſitateꝫ: ſi quis hoc inquit facere potuerit: habebit eximiaꝫ incōparabilemq́ mercedem. Quod cōtinētię gen⁹ quaſi faſtigiū eſt omniūq́ cōſummatio uirtutum. Ad quā ſi quis eniti atq́ eluctari potuerit: hunc ſeruū dn̄s: hunc diſcipulū magiſter agnoſcet: hic terram triūphauit: hic erit conſimilis deo: qui uirtutē dei coeperit. Nec quidem difficilia uidentur: ſed de eo loquimur: cui calcatis omnibus terrenis iter in cęlū paratur. Nā quia uirtus in dei agnitione cōſiſtit omnia grauia ſunt: dum ignores: ubi cognoueris facilia per ipſas difficultates nobis exeundum eſt: qui ad ſummū bonū tēdim⁹.

Capit. xxiiii. De poenitētia & fructu ei⁹ & cōſciētię ſtimul’: & diſtricto dei iudicio: ex qb⁹ ſacrificiis & i q̄ ara poſſit placari

Nec tamen deficiat aliquis: aut de ſe deſperet: ſi aut cupiditate uictus: aut libidine impulſus: aut errore deceptus: aut ui coactus: ad iniuſtitię uiam lapſus eſt. Poteſt enim reduci ac

liberari ſi eum poeniteat actorum :& ad meliora conuerſus ſatis
deo faciat:quod fieri poſſe Cicero nõ putauit. Cuius hęc in aca-
demico tertio ỽba ſũt. Quod ſi liceret his q̃ in itinere deerraſſẽt:
ſic uiã deuiã ſecutos corrigere errorẽ in poenitendo facilior eſſet
emẽdatio temeritatis:lꝫ plane. Nã ſi liberos nr̃os cũ delictorum
ſuoꝝ cernimus poenitere :correptos eẽ arbitramur : & abdicatos
abiectoſq;:rurſus tñ ſuſcipimꝰ:fouemꝰ:amplectimur:cur deſpe
remus clemẽtiã dei pr̃is poenitendo poſſe placari? Ergo idẽ dñs
ac parẽs indulgẽtiſſimꝰ:remiſſuꝝ ſe poenitẽtibus peccata ꝓmit
tit:& obliturum omnes iniquitates noſtras. Si iuſticiam denuo
coepimus operari. Sicut enim nihil prodeſt male uiuenti añacte
uitę ꝓbitas:quia ſuperueniens nequitia iuſticię opera deleuit: ita
nihil officiunt peccata uetera correcto:quia ſuperueniens iuſticia
labẽ uitę prioris aboleuit:quem enim facti ſui poenitet: errorem
ſuum priſtinum intelligit. Ideoq; gręci melius & ſignificantius
μετανοιαν :dicunt quaſi nos latine poſſumus dicere reſipiſcẽ
tiam. Reſipiſcit enĩ ad ſuam mentem quaſi ab inſania recęperit :
quem errati piget caſtigatq; ſeipſum dementię: & confirmet ani
mum ſuum ad rectius uiuendum:tum illud ipſũ maxime cauet:
ne rurſus in eoſdeꝫ laqueos inducatur. Deniq; muta quoq; aĩalia
cum fraude capiuntur:ſi aliquo ſe modo in fugam extricauerint:
fiunt poſtmodum cautiora uitantq; ſemper ea omnia in quibus
dolos inſidiaſq; ſenſerunt. Sic hominem poenitentia cautum ac
diligentem facit ad euitanda peccata: in quę ſemel fraude decide
rit. Nemo enim poteſt eſſe tam prudens:tam circũſpectus:ut nõ
aliquando labatur. Et idcirco deus imbecillitatem noſtram ſci
ens:pro ſua pietate aperuit nobis portuꝫ ſalutis : ut huic neceſſita
ti cui fragilitas carnis ſubięcta eſt:medicina poenitẽtię ſubueni
ret. Ergo quicunq; aberrauerit referat pedem: ſeq; quamprimum
recipiat ac reformet. Sed reuocare gradum: ſuperaſq; euadere ad
ad auras:hoc opus hic labor eſt. Deguſtatis enim male iocundis
uoluptatibus: uix diuelli ab his poſſunt : facilius recta ſequeren
tur:ſi earum ſuauitates non attigiſſent. Sed ſi eripiant ſe male ſer
uituti:condonabitur his omnis error: ſi errorem ſuum uita meli
ori correxerint. nec lucrari ſe quiſq̃ putet : ſi delicti conſcium
non habebit : ſcit enim ille omnia in cuius conſpectu uiuimus :
Nec ſi uniuerſos hoĩes celare poſſumus deũ poſſumꝰ : cui nihil

abſconditū:nihil poteſt eſſe ſecretū.Seneca exhortationes ſuas mirabili ſententia terminauit.Magnū inqt neſcio quid maiuſq̄ ꝙ̄ cogitari pōt numen eſt:cui uiuendo operam damus. Huic nos approbemꝰ:nā nihil ꝓdeſt incluſam eē conſcientiā patemꝰ deo. Quid ueriꝰ dici pōt ab eo qui deū noſcet ꝙ̄ dictū eſt ab homine uere religionis ignaro?Nā & maieſtatē dei expreſſit maiorē eſſe dicēdo:ꝙ̄ ut eā cogitatio mētis humanę capere poſſit. & ipſū ueritatis attigit fontē:ſentiendo uitā hominis ſupuacuā nō eſſe(ut Epicurei uolunt)ſed deo ab his operā uiuēdo dari: ſiqdem iuſte ac pie uixerint.Potuit eē uerus dei cultor:ſi qs illi monſtraſſet ut contēpſiſſet profecto Zenonē & magiſtrū ſuū Sutionē:ſi uerę ſapiētię ducē nactus eſſet. Huic nos inqt approbemus. Cęleſtis prorſus oratio niſi antecederet ignorantię confeſſio:nihil ꝓdeſt incluſam habere conſcientiam:patemus deo.Nullus ergo mendacio nullus diſſimulationi locus eſt:quia parietibꝰ oculi hominū ſubmouentur: dei autem diuinitas nec uiſceribus ſubmoueri poteſt: quominus totum hominē perſpiciat & norit. Idē in eiuſdē operis primo.Quid agis?quid machinaris?quid abſcondis? Cuſtos te tuus ſequitur.Aliū tibi peregrinatio ſubduxit:aliū mors: alium ualitudo.Hęret hic quo carere nunquā potes. Quid locū abditum legis:& arbitrium remoues?puta tibi contigiſſe ut oculos omnium effugias demens.Quid tibi ꝓdeſt non habere conſcium habenti conſcientiam?non minus mirabiliter de cōſciētia & de deo Tulius meminerit inquit deum ſe habere teſtē: ideſt ut ego arbitror mentem ſuam:quā nihil homini dedit ipſe diuinius.Item cū de bono & iuſto uiro loqueretur.Itaq̄ talis uir inquit non modo facere: ſed ne cogitare quidē quicꝙ̄ audebit:qđ non audeat prędicare. Purgemus igitur conſcientiam:quę oculꝰ dei eſt pręuia:& ut ait idem ſemper ita uiuamus:ut rationem nobis reddendam arbitremur: putemuſq̄ nos momentis omnibus non in aliquo(ut ille dixit)orbis terrę theatro ab hominibus:ſed deſuper ſpectari ab eo:qui & iudex & teſtis ipſe futurus eſt: cui rationem uitę repoſcenti actus ſuos inficiari non licebit.Ergo ſatius eſt:aut effugere cōſciētiam:aut nos ipos ultro aperire animū & perniciem reſciſſis uulneribus effundere: quibus nemo alius mederi poteſt:niſi ſolus ille qui greſſum claudis:uiſū cęcis reddidit:maculata purgauit membra: mortuos excitauit. Ille ardo

rē cupiditatis extinguet:extirpabit libidines:īuidiā diſtrahet:irā mitigabit. Ille reddet uerā & perpetuā ſanitatē. Appetenda ē hęc omnibus medicina:quoniā maiori periculo uexatur anima q̄ corpus:& q̄primum latentibus morbis adhibenda eſt curatio. Neq̧ .n. ſi utatur aliquis oculorum acie clara:mēbris omnibus ītegris corporis totius fortiſſima ualitudine:tamē eum dixerim ſanum: ſi efferatꝰ ira:ſupbia tūidꝰ īfletꝰ:libidini ſuiat: cupiditatibus inardeſcat: ſed eū potiꝰ qui ad alienā foelicitatē nō attollat oculos:opes non admiretur:alienam mulierē ſancte uideat: nihil omnino appetat:non concupiſcat alienā:nō inuideat ulli:non faſtidiat quēq̄ ſit humilis:miſericors:beneficus:mitis: humanus: pax in animo eius perpetua uerſetur. Ille homo ſanus: ille iuſtus: ille perfectus eſt. Quiſquis igiꝰ his oībus pręceptis cęleſtibus obtemperauerit: hic eſt uere dei cultor:cuius ſacrificia ſunt manſuetudo animi:& uita innocens:& actus boni. Quę omnia qui exhibet totiēs ſacrificat:quotiens aliquod bonum ac fecerit pium. Deus .n. non deſiderat uictimam:neq̧ muti animalis neq̧ mortis ac ſanguinis:ſed hominis & uitę. Ad quod ſacrificiū neq̧ uerbenis opus eſt: neq̧ fibris:neq̧ ceſpitibus:quę ſunt utiq̧ uaniſſima:ſed his quę de intimo corde ꝓferuntur. Itaq̧ in aram dei:quę uere maxima eſt: & quę in corde hominis collocata coinquinari non poteſt ſanguine iuſtitia imponitur:patientia:fides:innocentia:caſtitas abſtinentia hic eſt ꝟiſſimꝰ ritꝰ:hęc eſt lex dei uera: ut a Cicerone dictū ē pręclara & diuina ſemperq̧ recta & honeſta iubet:uetat praua & turpia: cui parētē ſanctiſſimę ac certiſſimę legi:iuſte ac legitime neceſſe eſt uiuere. Cuius legis pauca equidē capita poſui:qꝛ ſum pollicitus ea me tātūmodo eſſe dictuꝝ: quę ſummū faſtigiū uirtuti & iuſtitię imponerent. Si quis uolet cętera omnia cōprehendere:ex fonte ipſo petat unde ad nos riuus iſte manauit.

Capi. xxv. De differētia doni & ſacrificii diuini: & forma laudandi deum:& orationis forma & fructu.

Nunc de ſacrificio ipſo dicamus pauca. Ebur inquit Plato non caſtum donum deo. Quid ergo picta ſcilicet & teſta pręcioſa:immo uero non caſtum donum deo:qcquid ſurripi:qcqd corrūpi poteſt. Sed ſicut hoc uidi nō oportere uiuēti offerre

offerre aliquid: quod ſit ex mortuo corpore cur illud non uidit: non debere incorporali corporale munus offerri? quanto melius & uerius Seneca? Vultis ne uos inquit deū cogitare magnum & placidum: & maieſtate leni ferendum: amicū & ſemp in ꝓximo nō īmolationibus: nec ſanguine multo colendum. Quę.n.ex trucidatione īmerentiū uoluptas eſt: ſed mēte pura: bono honeſtoqꝫ propoſito: non templa illi congeſtis: in altitudinē ſaxis ſtruenda ſunt: in ſuo cuiqꝫ conſecrandus eſt pectore. Veſtes igitur gēmas: & cętera quę habentur in precio: ſi quis putat deo cara: is plane q̄ ſit deus neſcit: cui putat uoluptati eſſe eas res: quas etiā homo ſi quis cōtēpſerit: iure laudabit̄. Quid ergo caſtū? q̄d deo dignū? niſi ꝙ ipſe in illa diuina lege ſua popoſcit. Duo ſunt quę offerri debeāt: donum & ſacrificiū: donū in perpetuū: ſacrificiū ad tempus. Verꝫ apud iſtos qui nullo modo rationem diuinitatis intelligunt: donū eſt quicquid auro argentoqꝫ fabricatur. Item q̄cq̄d ſerico & purpura texit̄: ſacrificiū ē & uictīa: & quęcūqꝫ in ara cremāt̄: ſed utroqꝫ nō utit̄ deꝰ: q̄a & ipe īcorruptꝰ ē: & ill'd totū corruptibile: itaqꝫ deo utrūqꝫ corpale offerendum eſt: quo utit̄. Donum eſt integritas animi: ſacrificium laus & hymnus. Si.n. deus non uidetur: ergo his rebus coli debet: quę non uidentur. Nulla igitur alia religio eſt uera: niſi quę uirtute ac iuſtitia cōſtat. Quo modo autē deus iuſtitia hominis utat̄: intellectu facile eſt. Si.n. iuſtus fuerit homo: accepta immortalitate in eternum deo ſeruiet. Homines autem non niſi ad iuſtitiam naſci. Tum philoſophi ueteres: tum etiam Cicero ſuſpicat̄. diſſerēs.n. de legibus: ſed oīum inquit quę in hominū doctoꝝ diſputatione uerſantur: nihil eſt ꝑfecto prętabilius q̄ plane intelligi nos ad iuſtitiā eſſe natos. Id ergo ſolum deo exhibere atqꝫ offerre debemus: ad quod capiēdū nos ipſe generauit. Hoc autē duplex ſacrificii genus q̄ ſit uerissimum: Triſmegiſtus Hermes idoneus teſtis eſt. Qui nobiſcum: ideſt cū ꝓphetis quos ſeq̄mur tam re q̄ uerbis cōgruit: de iuſtitia ſic locutus eſt. Hoc uerbum o fili adora & cole. Cultus autē dei unus eſt: malū non eſſe. Item in illo ſermone profecto cum exaudiſſet Aſclepiū quęrentē a filio ſuo utrum placeret patri eiꝰ offerri thus & alios odores ad ſacrificium dei exclamauit. bene bene o mi nate Aſclepi. Eſt enim maximum tale q̄d de uno ac ſingulari bono ī animū īducere hęc: & his ſimilia huic non conueniunt.

Omnium enim quęcunq; ſunt plenus eſt: & omniũ minime indi gens. Nos uero gratias agentes adoremus: hui⁹.n. ſacrificiũ ſola benedictio: & recte: uerbo .n. ſacrificari oportet deo: ſiquidẽ de⁹ uerbum eſt: ut ipſe confeſſus eſt. Sũmus igitur colẽdi dei ritus ẽ: ex ore iuſti homĩs ad deũ directa laudatio: quę tamẽ ipſa ut deo ſit accepta: & humilitate: & timore: & deuotione maxima opus eſt: ne quis forte ĩtegritatis & innocẽtię fiduciã generãs: tumoris & arrogantię crimẽ incurrat: eoq; facto gratiam uirtutis amittat. Sed ut ſit deo carus: omniq; macula careat: miſericordiã dei ſem per imploret: nihilq; aliud precet̃: niſi peccatis ſuis ueniã: licet nul la ſint. Siquidem aliud deſiderauerit. Non eſt opus deo ſcienti quid uelimus: ſi quid ei boni euenerit: gratias agat: ſi quid mali ſatiſfaciat: & illd ſibi ob peccata ſua fateat̃ eueniſſe: & nihilomi nus ĩ malis grãs agat: & ĩ bonis ſatiſfaciat: ut idem ſit ſemper & ſtabilis: & ĩmutabilis: & ĩconcuſſus. Nec tãtũ hoc in templo pu tet ſibi eſſe faciẽdũ: ſed & domi & ĩ ipo etiã cubili ſuo. Secũ de niq; hẽat deũ ſemp ĩ corde ſuo cõſecratũ: quoniã ipſe ẽ dei tẽplũ qd ſi deo patri ac dño: hac aſſiduitate: hoc obſeqo: hac deuotõe ſeruierit cõſũmata & pfecta iuſtitia eſt: quã q tenuerit: hic ut ante teſtati ſum⁹ deo paruit: hic religione atq; ſuo officio ſatiſfecit.

.L. Coelii Lactantii Firmiani diuĩaꝝ ĩſtitutionũ aduerſus gẽtes liber ſeptim⁹: & ultim⁹. De diuino pręmio: ideſt beata uita: & ultimo futuro iudicio ad Conſtãtinũ Imperatorem.

b Ene habet: iacta ſũt fundamẽta: ut ait eximius orator. Verum nos non tantum fundamenta ię cimus: quę firma & idonea eſſent operi pferen do: ſed magnis robuſtiſq; molibus: ędificium totum pene uſq; ad ſũmã perduximus. Reſtat id quod eſt multo facilius: uel tegere uel ornare ſine quo tamen priora opera inutilia ſunt & ingrata. Nam quid pdeſt aut falſis religionibus liberari: aut ĩtelligere ueram? Quid aut uanitatem falſę ſapientię peruidere: aut quę ſit uera cogno ſcere? Quid inq̃ prodeſt cęleſtem illam iuſtitiam defendere? qd cum magnis difficultatibus cultum dei tenere? Quę eſt ſumma uirtus: niſi cũ diuinũ pręmiũ beatitudinis perpetuę ſubſequatur

de qua nobis in hoc libro diſſerendum: ne priora omnia irrita & infructuoſa uideātur: ſi hoc cuius cauſa illa ſuſcepta ſunt: ĩ ĩcertũ relinquamus: ne quis forte arbitretur tantos labores in caſſum ſu ſcipi: dũ eorũ cęleſti mercede diffidit: quã deus ſtatuit ei qui hęc ſuauia terrę bona ꝑ ſola nudaq; uirtute contẽpſerit. Satis & huic parti faciamus: tũ teſtimoniis diuinaꝝ litteraꝝ: tũ etiam ꝓbabili bus argumẽtis: ut ęque clarũ ſit: & futura pręſentibus: & diuina terrenis: & perpetua breuibus eſſe anteponenda: quoniam tempo ralia ſunt pręmia uiciorum: ſempiterna uirtutum. Exponã igitur rationem mundi: ut facile poſſit intelligi: quando & quare ſit ef fectus a deo: quod Plato: qui de mundi fabricatiõe diſſeruit: nec ſcire potuit: nec explicare: quippe qui cęleſte myſterium: qđ non niſi ꝓphetis ac deo docẽte diſcitur ignorabat: ideoq; ĩ perpetuũ dixit eſſe fabricatũ: quod longe ſecus eſt: quoniã q̇cquid eſt ſoli do & graui corpore: ut initium coepit aliquãdo: ita finem capiat neceſſe eſt. Nam Ariſtoteles cum nõ uideret quẽadmodum poſ ſet tanta rerum magnitudo interire: & hanc pręſcriptionem uellet effugere: ſemꝑ ait fuiſſe mundũ: ac ſemper futuruꝫ: prorſus nihil uidit: quia quicquid eſt aliquando habuerit principium neceſſe ẽ nec omnino quicq̃ poteſt eſſe niſi coeperit. Nam cum terram & aquam & ignẽ diſperire: cõſumi extinguiq; uideamus: que ſunt utiq; mundi partes: intelligitur id totum eſſe mortale: cuius mẽ bra ſunt mortalia: Ita fit: ut natum ſit quicq̇d põt interire: ſed & omne quod ſub uiſu oculoꝝ uenit: & corporale: ut ait Plato: & ſolubile ſit neceſſe eſt. Vnus igitur Epicurus auctore Democrito ueridicus in hac re fuit: qui ait & ortum aliquando: & aliquando eſſe periturum: nec tamẽ rationem ullam reddere potuit ſcilicet aut quibus de cauſis hoc tantum opus: aut quo tempore reſoluat̃ Quod quoniam nobis deus reuelauit: nec coniecturis id aſſequi mur: ſed traditione cęleſti: docebimus ſedulo ut tandem ſtudio ſis ueritas appareat: nec uidiſſe nec cõprehẽdiſſe philoſophos ue ritatẽ: ſed ita leuiter odoratos: ut tamen unde eos ille odor ſapiẽ tię tam ſuauis: tam iocũdus afflaret: nullo modo ſenſerit. Interiꝫ neceſſarium puto admonere lecturos: q̃ hęc noſtra quę tradimus prauę uicioſęq; mentes aut omnino non intelligent. Ebetatur.n. acies eorum terrenis cupiditatibus: quę ſenſus omnes grauant: imbecilleſq; reddunt: aut etiam ſi intelligent: diſſimulabũt tamẽ

& eſſe hęc uera nolent:q̄ trahūť a uiciis: & ſcientes malis ſuis fauent:quoꝝ ſuauitate capiūť: & uirtutis uiā deſerūt: cui⁹ acerbitate offēdunť. Nā q auaricia & opū īexplebili q̄dam ſiti flagrāt:q̄ nō poſſūt uēditis aut elargitis:q̄ amāt tenui cultu uitā degere:ſiñ dubio malūt id eē fictū:quo deſideriis ſuis renūciare cogūť. Itē q libidinū ſtimul ī citati(ut ait poeta)In furias ignēq; ruunt:utiq; īcredibilia nos afferre dicūt:q̄ uulnerāt aures eoꝝ pcępta cōtinētię:q̄ illos a uoluptatib⁹ ſuis phibēt:qbus animā ſuā cū corpore adiudicauerūt. Qui uero ambitione īflati aut amore potētię inflāmati:oē ſtudiū ſuū ad bonores acquirēdos cōtulerunt: nec ſi ſolem quidē ipſum geſtemus in manib⁹:fidem cōmodabunt ei doctrinę:q̄ illos iubet omni potentia & bonore contempto bumiles uiuere:atq; ita bumiles ut accipere īiuriam poſſint: & referre nolint ſi accęperint. Hi ſunt bōies:q coñ ueritatē clauſis oculis quoquo mō latrāt. Qui aūt ſani ſunt uel erunt:ideſt nō ita uiciis immerſi:ut ſanabiles nō ſint: & credent bis & libenter accędent: & quęcūq; dicimus aperta & plana & ſimplicia: & quod maxīe opus eſt uera & inexpugnabilia illis uidebūtur. Nemo uirtuti fauet:niſi qui ſequi poteſt:ſequi autem non facile eſt omnibus. Hi poſſunt quos paupertas: & rerum indigentia exercuit: & capaces uirtutis effecit. Nam ſi uirtus eſt tolerantia malorum :non capiunt ergo uirtutem:qui ſemper in bonis fuerūt:quia mala neq; experti ſunt:neq; ferre poſſunt aſſuetudine ac deſiderio bonoruꝫ: quę ſola nouerūt. Eo fit ut pauperes & bumiles deo credant facili⁹:q ſunt expediti:quam diuites qui ſūt impedimētis plurimis implicati:īmo catbenati & compediti ſūt: & ſeruiunt ad nutum dominę cupiditati:quę illos inextricabilib⁹ uinculis irretiuit:nec poſſunt in cęlum aſpicere:quoniam mens eorum in terrā prona bumiliſq; defixa eſt. Virtutis autem uia non capit magna onera portantes. Anguſtus admoduꝫ trames eſt:p quē iuſticia bominē deducit in cęlum. Hunc tenere non pōt:niſi qui fuerit expeditus & nudus. Nam iſti locupletes multis & ingentibus ſarcinis onerati:per uiam mortis incedūt:quę latiſſima eſt:quoniam late perditio dominatur. His acerba ſunt:bis uenena quę de⁹ ad iuſticiā pcępit:quęq; nos dei magiſterio de uirtute ac ueritate diſſerim⁹. Quibus ſi repugnare audebunt:boſtes ſe neceſſe eſt uirtutis iuſticięq; fateātur. Aggrediar nūc quod ſupereſt:ut finis operi poſſit

imponi.Id aũt ſupeſt:ut de iudicio dei diſſeramꝰ:qđ tũc conſti
tueť:cũ dñs noſter redierit ĩ terrã:ut unicuiqꝫ ꝓ merito aut p̃miũ
ꝑſoluat aut poenã.Itaqꝫ ut ĩ quarto libro de p̃mo aduẽtu eius di
ximꝰ:ſic in hͦ ſecũdũ referamꝰ aduẽtũ:quẽ iudęi quoqꝫ & cõfitẽ
tur & ſperãt:ſed fruſtra quoniã neceſſe ẽ ad eos cõſolãdos reuer
tať:ad quos cõuocãdos p̃us uenerat:nã q̱ uiolarũt ĩpie humilem
ſentiẽt in ptãte uictorẽ.Eaqꝫ oĩa q̃ legũt & nõ intelligũt: deo cõ
penſante patienť:q̄ppe q̱ peccatis omnibꝰ ĩq̄nati:& inſuꝑ ſancto
cruore ꝑfuſi:ab illo ipſo cui nefandas manꝰ ĩtulerũt:ſint ad ęter/
na ſupplicia deſtinati. Sed erit nobis contra iudęos ſeparata ma/
teria:in qua illos erroris et ſceleris cõuĩcemꝰ.Nũc ignaros uerita
tis inſtruamus.

Ca.ii. Quod aureum ſęculũ:ideſt foeliciſſimꝰ ſtatus futurꝰ
eſt poſt iudicium.Et quare ratio mũdi nõ põt ab homine appre
hendi:& ꝙ uerã ſapientiam nõ aſſeqť q̱s bñficio naturę:ſed grę

DIſpoſitione ſũmi dei ſic ordinatũ:ut iniuſtũ hoc ſęculum
decurſo tempoꝝ ſpacio terminum ſumat:extinctaqꝫ proti
nus omni malicia:& pioꝝ animis ad beatã uitã reuocatis:q̄etum
tranquillũqꝫ pacificũ aureũ deniqꝫ(ut poetę uocant)ſęculuꝫ: deo
ipſo regnante floreſcat.Imprimis cã erroꝝ omniũ philoſophis
hęc fuit:ꝙ rõem mundi quę totam ſapientiam cõtinet nõ cõpre/
henderunt.Ea uero ſenſu ꝓp̃o & interna intelligẽtia non põt cõp̃
hendi:quod illi ſine doctore per ſe ipſos facere uoluerunt. Itaqꝫ
in uarias ſibiqꝫ ſępe cõtrarias ſententias inciderũt:ex q̄bus exituꝫ
nõ haberẽt:& in eodeꝫ luto(ſicut Comicus ait)hęſitauerũt :ſcilꝫ
aſſumptionibꝰ eoꝝ nõ reſpõdẽte ratione:cum aſſumpſiſſent qui
dem uera:ſed quę affirmari ꝓbariqꝫ nõ poſſent.Scientia ueritatis
rerumqꝫ cęleſtium:q̃ (ut ſępe iam dixi)nõ põt eẽ in homine:niſi
deo docẽte p̄cępta.Nam ſi poteſt homo ĩtelligere diuina:poteſt
& facere:nam intelligere eſt quaſi e ueſtigio ſubſequi.Nõ poteſt
autem facere quę deus:quia mortali corpore ĩdutus eſt: ergo nec
ĩtelligere quidem poteſt quę facit deus:quod autem fieri nõ poſ/
ſit:ex immenſitate rerum atque operum diuinoruꝫ facile eſt uni
cuique metiri.Nam ſi mundum cum omnibus:q̃ ſunt in eo con
templari uelis : intelliges profecto quantum dei opus humanis

operibus ante ſtet. Ita quantum inter opera diuina & humana in tereſt: tantum diſtare inter dei hominiſq; ſapientiam eſt neceſſe. Nam quia deus incorruptus atq; immortalis eſt: & ideo pfect⁹ quia ſempiternus eſt: ſapientia quoq; eius perinde: ut ipſe perfecta eſt: nec obſtare illi quicq̃ poteſt: quia nulli rei deus ipſe ſubiectus eſt. Homo autem quia ſubiectus eſt paſſioni: ſubiecta eſt et ſapientia eius errori: et ſicut hominis uitam multę res impediũt: quo minus poſſit eſſe perpetua: ita ſapientiam quoque eius multis rebus impediri neceſſe eſt: quo minus in perſpicienda penit⁹ ueritate perfecta ſit. Ergo nulla eſt humana ſapientia: ſi per ſe ad notionem ueri ſcientiamq; nitatur: quoniam mens hominis cum fragili corpore illigata: & in tenebroſo domicilio incluſa: neq; liberi⁹ euagari: neq; clarius perſpicere ueritatem poteſt: cuius notitio diuinę conditõnis eſt. Deo enim ſoli opera ſua nota ſunt: homo autem nõ cogitando aut diſputando aſſequi eam poteſt: ſed diſcendo & audiendo ab eo qui ſcire ſol⁹ poteſt & docere. Ideo Marcus Tullius ſententiam Socratis de Platone tranſferens dicẽtis: ueniſſe tempus ut ipẽ migraret e uita: illos autem apud quos cauſam ſuam perorabat agere uitam: utrum melius ſit inquit dij immortales ſciunt: hominem autem arbitror ſcire neminẽ. Quare neceſſe eſt omnes philoſophię ſectas alienas eſſe a ueritate: qa homines erant qui eas conſtituerunt: nec ullum fundamentũ: aut firmitatẽ poſſũt habere: q̃ nullis diuinaꝝ uocũ fulciũt̃ oraculis.

Ca. iii. Quãtũ errauerũt Stoici de rõe mundi: & auctore oĩum deo: & hoĩe ꝑ quẽ fact⁹ mũdus. Et q̃ manifeſte cõtra Epicuꝝ rationibus doceatur mundum: & omnia quę in eo ſunt: dei prouidentia gubernari.

ET quoniã de philoſophorum erroribus loquimur: Stoici naturã in duas diuidunt partes: unam quę efficiat: alteram quę ſe ad faciendũ tractabilem ꝓbeat. In illa prima eſſe uim ſentiendi: in hac materia;: nec alteꝝ ſine altero poſſe. Quomodo idẽ eſſe poteſt: quod tractat & quod tractatur? Si quis dicat idem eẽ figulum quod lutum: aut lutum idem eſſe quod figulum: nonne aperte inſanire uideat̃? At iſti uno naturę nomine duas res diuerſiſſimas comprehendũt: deũ & mũdũ: artificẽ & opus: dicũtq;

alteꝝ ſine altero nihil poſſe:tanq̃ natura ſit de⁹ mundo termina tus. Nam interdū ſic cōfundunt:ut ſit deus ipſe mens mundi:& mūdus ſit corpus dei:quaſi uero ſimul eſſe coeperint mundus et deus:ac non ipe mundum fecerit:quod & ipſi fatent̃ alias cū ho minum cauſa pdicāt eſſe fabricatū: & eſſe ſine mūdo ſi uelit poſſit. Siquidem deus eſt diuina mens & ęterna:& corpore ſo luta & libera:cuius uim maieſtatemq; quoniam intelligere non poterāt:miſcuerunt cum mūdo:ideſt ſuo operi. Vnde eſt illud Virgilianum :totamq; infuſa per artus mens agitat molem: & magno ſe corpore miſcet. Vbi eſt ergo illud qđ idē ipi aiunt:et factum eē diuina prouidentia & regi? Si enim fecit mūdum:fuit ergo ſine mundo:ſi regit:non utiq; ſicut mens corpus regit:ſed tanq̃ dominus domum:nauimq; gubernator:auriga curruū. Nec tamen mixti ſunt his rebus quas regunt. Nam ſi hęc omnia quę uidemus dei membra ſunt:iam inſenſibilis ab his conſtituit̃ de us:quoniam membra ſenſu carent et mortalis eſt:quoniam uide mus membra eē mortalia. Poſſum enumerare quotiens repenti nis quaſſatę motibus:uel hiauerint terrę: uel deſcenderint in ab ruptum:quotiens dimerſę fluctibus & urbes & inſulę abierunt in profundum:frugiferos campos paludes inundauerint:flumi na & ſtagna ſiccauerint:montes etiam uel deciderint abrupti:uel planis fuerint adequati:plurimas regiones :& multorum funda menta montium latens & internus ignis abſumit. Et hoc paꝝ ē: ſi mēbris ſuis non parcit deus:niſi etiā homini liceat aliqd uide ri corpus. Maria extruuntur:montes exciduntur:& ad eruendas opes interiora terrę uiſcera effodiunt̃. Quid q ne arari quidem ſine laceratione diuini corporis poteſt: ut iam ſcelerati & impii ſimus:qui dei membra uiolem⁹? Patit̃ ne ergo uexari corpus ſuū deus:& debilē ſe uel ipſe facere:uel ab homine fieri ſinit:niſi for te diuinus ille ſenſus:q mūdo & omnib⁹ mūdi partibus permi xtus eſt:primam terrę faciē reliqt:ac ſe in ima demerſit:ne qd do loris de aſſidua laceratione ſentiret? Quod ſi hoc uanū & abſur dū eſt:tam igit̃ ipi eguerunt:q̃ hęc idigent ſenſu:q nō pſpexerūt diuinū qdem ſpiritū eē ubiq; diffuſum:eoq; oīa cōtineri:non tñ ita ut deus ipſe:qui eſt incorruptus:grauibus & corruptibilibus elementis miſceat̃:illud ergo rectius quod a Platone ſumpſerūt a deo factum eē mūdum:& eius ꝓuidētia gubernari. Oportebat

igiť & Platonē & eos qui idem ſenſerunt docere atq; explicare: quę cauſa: quę ratio fuerit tanti operis fabricandi: quare hoc aut cuius gratia fecerit. At iidem Stoici hominum inquiūt cauſa mū dus effectus eſt: audio: ſed Epicurus ignorat ipſos homines qua re aut quis effecerit. Nam Lucretius cum diceret mundum non eſſe a diis conſtitutum: ſic ait dicere porro hominum cauſa uolu iſſe parare pręclaram mundi naturam: deinde intulit: decipere ē. Quid enī īmortalib⁹ atq; beatis gratia noſtra queat largiri emo lumenti: ut noſtra quicq̄ cauſa agere aggrediantur? Merito enim illi nullā rationē afferebant: cur humanū genus uel creatū uľ inſti tutū eſſet a deo. Noſtrū hoc officiū eſt: ſacramentum mundi & hominis exponere: cuius illi expertes ſacrarium ueritatis nec attī gere: nec uidere potuerūt. Ergo (ut pauloante dicebā) cum aſſum pſiſſent id quod erat ueꝝ: ideſt mūdū a deo factum: & hominū cauſa eſſe factū: tamē quoniā eos in cōſequētibus ratio defecit: nō potuerunt defendere id quod aſſumpſerant. Deniq; plato ne dei opus imbecillū & ruinoſum faceret: inęternū dixit eſſe māſurū. Si hominū cauſa factus eſt: & ita factus eſt: ut eſſet ęternus: cur ꝙ ipſi quoꝝ cauſa factus eſt: non ſunt ſempiterni? ſi mortales ꝓpter quos factus eſt: ergo & ip̄e mortalis atq; ſolubilis: neq;. n. pluris ē ip̄e: q̄ hi quoꝝ gr̄a fact⁹ ē: nec poſſe īęternū manere: q; ſi ei ratio quadraret ītelligeret pituꝝ eē: q; factū eſt: nec poſſe īęternū manē: niſi quod tangi non pōt. Qui aūt negat hominū cauſa factū: hic nullā rationē tenet. Si enī dicit ipſum fabricatorē ſua cauſa tanta hęc opera eſſe molitū: cur ergo nos nati ſumus? Cur mundo ip̄o fruimur? Quid ſibi uult humani generis cęteroꝝq; animantium fictio? Cur aliena cōmoda intercipimus? Cur deniq; augemur: minuimur: īterimus? Quid habet rationis ipſa generatio? Quid perpetua ſucceſſio? Nimiꝝ uideri deus uoluit: & ſuis uariis ima ginibus tanq̄ ſigilla cōfingere: quibus ſe oblectaret: & nihilo mi nus tn̄ ſi ita eſſet: curę haberet animantes: pręcipueq; hominem: cuius imperio cuncta ſubięcit. Qui aūt dicūt ſemp fuiſſe mūdū omitto illud quod eſſe ipſum ſine aliquo ꝑncipio nō pōt: unde extricare ſe nequeūt: ſed hoc dico: ſi ſemp mundus fuit: nullam pōt habere rationem: quod enī potuit in eo rō moliri: quod nūq̄ ſumpſit exordiū. Nam prius q̄ fiat aliquid aut ſtruatur: opus eſt conſilio: ut diſponi poſſit quēadmodū fiat: nec incipi quicq̄ pōt

ſine ꝓuiſione rationis. Itaq; omne opus ratio pręcedit: nō habet ergo rōem: qđ factū nō eſt. At qn mūdus habet rōem: qua & conſtat & regiť: ergo et fact⁹ ē: & ſi fact⁹ ē: et reſolueť. Reddāt ergo iſti rōem ſi poſſūt: cur aut fact⁹ ī ꝑncipio ſit aut poſtea reſoluať. Qđ q; docere nō poterat Epicur⁹ ſiue Democritus: ſua ſpōte natū eē dixit: ſeminib⁹ īter ſe paſſim coeuntib⁹: qb⁹ iteꝝ reſolutis diſcidiū atq; īteritū ſecutuꝝ. Corrupit ergo qđ recte uiderat: & totā rōem penit⁹ ignorātia rōis euertit: redegitq; mundū: & oīa q̄ in eo gerūť ad ſimilitudinē cuiuſdā ſomni uaniſſimi: ſiqdem reb⁹ humanis nulla ratio ſubſiſtat. Cum uero mūdum omneſq; partes eius (ut uidem⁹) mirabilis rō gubernet: cuȝ cęli temperātia: & ęqualis in ipſa uarietate curſus aſtroꝝ luminumq; cęleſtium: temporum conſtans ac mira deſcriptio: terraꝝ uaria foecūditas: plana campoꝝ monimēta: & aggeres mōtiū: uiriditas ubertaſq; ſyluaꝝ: fontiū ſaluberrima eruptio: fluminum oportuna īundatio: maris opulenta & copioſa interfuſio: uentorū diuerſa & utilis aſpiratio. Cęteraq; omnia ratione ſūma cōſtent: qs tam cęcus eſt: ut exiſtimet ſine cauſa eſſe facta: in quibus mira diſpoſitio ꝓuidentiſſimę rationis elucet? Si ergo ſine cauſa: nec eſt nec fit qcq̄ omnino: ſi ꝓuidentia ſummi dei ex diſpoſitione rerū: & uirtus ex magnitudine: & poteſtas ex gubernatione manifeſta eſt: hebetes ergo & inſani: qui ꝓuidentiam non eſſe dixerunt. Nō improbarem ſi deos iccirco non eſſe dicerēt: ut unū dicerent: cum auteȝ ideo: ut nullum qui eos deliraſſe non putat: ipſe delirat.

Ca. iiij. Quod omnis res ad aliquem uſum facta eſt: etiam illa quę oīa uideňť eſſe mala: quare homo creatus ſit corpore fragilis & capax rationis.

SEd de prouidentia ſatis in primo libro diximus: quia & ſi eſt (ut apparet) ex mirabilitate operum ſuorum: neceſſe ē etiam hominem cęteraſque animantes eadem prouidentia creauerit. Videamus ergo quę ratio fuerit fingendi generis humani: quoniam conſtat id quod Stoici dicunt: hominum cauſa mundum eſſe fabricatum: quāq̄ in hoc ipſo non mediocriter peccent: qui non hominis cauſa dicunt: ſed hominum. Vnius enim ſingularis appellatio totum comprehendit humanū gen⁹. Sed hoc

ideo quoniã ignorant unũ hominẽ a deo eẽ formatũ:putantque hoíes in oíb⁹ terris & agris tãq̃ fungos eẽ generatos. At Hermes nõ ignorauit hoíem & a deo & ad dei ſimilitudinẽ factũ:ſed re deo ad ꝓpoſitũ. Nihil ẽ(ut opinor)qđ ſit ꝓpt ſe ipm factu; :ſed qcqd omnino fit:ad uſũ aliquẽ fieri neceſſe ẽ. Quis ẽ eni uel tam inept⁹ uel tã ocioſus:ut aggrediat̃ facere aliqd fruſtra:ex quo nul lam utilitatẽ nullũ cõmodũ ſperet? Qui domũ ędificat:nõ iccir co ędificat ut tãtũmõ dom⁹ ſit:ſed ut in ea poſſit habitari. Qui nauẽ fabricat:nõ iõ aſſumit operã:ut tãtũ nauis appareat:ſed ut in eo nauiget̃. Ite; qui uas aliqđ inſtituit aut format:non propte rea id facit:ut tantum feciſſe uideatur:ſed ut uas illud effectu; ca piat aliquod neceſſariũ. Similiter cętera quęcũq; fiunt:non utiq; in ſuperuacuum:ſed ad uſus aliquos laborantur. Mũdus igitur a deo factus eſt:non utiq; propter ipſum mũdum:neq; enim aut calore ſolis:aut lumine: aut aſpiratione uentorum : aut humore imbrium:aut alimonia frugum:cum ſenſu careat indiget. Sed ne illud quidem dici poteſt: ꝙ deus propter ſeipſum fecerit mun dũ:quoniã põt eẽ ſine mũdo:ſicut fuit antea. Et his omnib⁹ quę in eo ſunt:quęq; generãt̃ deus ipſe non utitur. Apparet ergo ani mantium cauſa mundum eſſe conſtructum:quoniã his reb⁹ qb⁹ cõſtat animantes fruuntur:quę ut uiuere:ut conſtare poſſunt:oía his neceſſaria temporib⁹ certis ſumminiſtrantur. Rurſus cęteras animãtes hominis cauſa eſſe fictas:ex eo claꝝ eſt ꝙ homini ſerui unt:& tutelę eius atq; uſibus data ſunt:quoniã ſiue terręnę ſunt: ſiue aquatiles:nõ ſentiunt mundi rationem ſicut homo. Reſpõ dendum eſt hoc loco philoſophis:maximeq; Ciceroni:q ait cur omnia noſtri cauſa cum faceret tantã uim natricũ uiperaꝝq; fece rit?cur tã mlta peſtifera terrę mariq; diſperſerit?ingens ad diſpu tandũ locus eſt:ſed ut in tranſcurſu breuiter ſtringendus eſt:quo niam homo ex reb⁹ diuerſis:ac repugnantibuſ cõfigurat⁹ eſt ani ma & corpore:ideſt cęlo atq; terra:tenui & cõprehẽſibili:ęterno ac tẽporali:ſenſibili atq; bruto:luce prędito atq; tenebroſo :ipſa ratio ac neceſſitas exigebat:& bona homini proponi & mala:bo na quibus utatur:mala quę uitet & caueat. Iccirco enim data eſt illi ſapientia:ut cognita bonoꝝ maloꝝq; natura : & in appetẽdis bonis:& in malis declinãdis:uim ſuę rõis exerceat. Nam cęteris aíalibus quib⁹ ſapiẽtia nõ data eſt:ſed munita ĩdumẽtis nãlibus

& armata ſunt. Hõi aũt ꝓ his oĩb⁹: qđ erat ꝑcipuum rõem dedit ſolã. Itaq; nudũ formauit & inermem: ut eũ ſapiẽtia & muniret & tegeret: munimẽta & ornamẽtũ ei⁹ non foris ſed intus: nõ in corpore ſed in corde conſtituit. Niſi ergo eſſent mala quę caueret: quę a bonis utilibuſq; diſtingueret: nõ eſſet ei ſapientia neceſſaria. Sciat ergo Marcus Tullius: aut ideo homini datam eſſe rationem: ut & piſces caperet uſus ſui gratia: & natrices uiperaſq; uitaret ſalutis ſuę cauſa. Aut iccirco bona ei malaque propoſita: quia ſapientiam accęperat: cui⁹ uis oĩs in diſcernendis bonis maliſq; uerſatur. Magna igiť & recta & admirabilis eſt uis & ratio & poteſtas hominis: ꝓpter quem mundum ipſum: & uniuerſa q̃cũq; ſũt de⁹ fecit: tantũq; illi honoris habuit: ut eum pręficeret uniuerſis: quoniam ſolus poterat dei opera mirari. Optime igiť Aſclepiades noſter de prouidentia ſũmi dei diſſerẽs: in eo libro quẽ ſcripſit ad me. Atq; iõ inqt merito qs arbitreť ꝓximum ſibi locũ diuinã ꝓuidentiam dediſſe ei: q potuit intelligere ordinationem ſuam? Nam ſol iſte eſt: qs eũ uidet ita ut ĩtelligat ꝙ ſol ẽ: & quãtũ gr̃ę afferat cęteris ĩſtitutis? Hoc cęlum eſt: quis id ſuſcipit? terra hęc: quis eam colit? hoc pelagus: quis in eo nauigat? hic ẽ ignis: quis eo utitur? Inſtituit ſummus deus non propter ſe: quia nihilo indiget: ſed ꝓpter hominẽ q his congruenter uteretur.

Capi. v. Quare homo creatus ſit: & quare ex contrariis conſtet: & ꝙ ei domicilium cõſtitutum eſt in medio: & uita duplex proponitur: quarum alteram miniſtrat natura: alteram largitur gr̃a. Et quid ſignificet ꝙ homo primum quadrupedibus conformatur: & poſtea erigitur: & tandem utiť exercitio rationis:

Reddamus nunc rõem: quare hominem ipſum fecerit deus: quod ſi philoſophi feciſſent: aut defendiſſent illa quę uera inuenerant: aut in proximos errores nõ incidiſſent. Hęc eſt ſumma: hic cardo reꝝ eſt: quẽ qui non tenuerit: ueritas illi oĩs elabiť. Hoc eſt deniq; quod efficit illis non quadrare rationem: quę illis ſi effulſiſſet: ſi ſacramẽtum hominis omne cognouiſſent: nunq̃ diſputationes eoꝝ & oẽm philoſophiam de tranſuerſo Academia iugulaſſet. Sicut ergo mundum non propter ſe deus fecit: ꝙ commodis eius non indiget: ſed propter hominem qui eo utiť:

ita ipſum hoīem ꝑpter ſe. Quę utilitas deo in hoīe inqt Epicur⁹
ut eū ꝑpt̄ ſe faceret? Scilicet ut eēt q opera ei⁹ ītelligēt: q ꝓuidētiaꝫ
diſponēdi: rōem faciēdi: uirtutē cōſūmādi: & ſenſu admirari: et
uoce ꝓloq poſſet. Quoꝝ omniū ſūma hęc ē: ut deū colat. Is enī
colit: q hęc ītelligit: is artificē reꝝ omniū: is uerum patrem ſuum
debita ueneratione ꝓſequitur: qui uirtutem maieſtatem eius de
ſuorum operum inuentione: inceptione: perfectione metit̄. Qđ
planius argumentum proferri poteſt: & mundum hominis: &
hominem ſui cauſa deum feciſſe: q̄q̄ ex omnibus animantibus ſo
lus ita formatus eſt: ut oculi eius ad cęlum erecti: facies ad deum
ſpectant: uultus cum ſuo parente communis ſit: ut uideatur ho-
minem deus quaſi porrecta manu alleuatum ex humo: ad contē
plationem ſui excitaſſe? Quid ergo inquit deo cultus hominis
confert: bono & nulla re indigenti: uel ſi tantum honoris homi-
ni habuit: ut ipſius cauſa mundum fabricaret: ut inſtrueret eum
ſapientia: ut dominum uiuentium faceret: eumque diligeret tanq̄
filium: cur mortalem fragilemque conſtituit: cur omnibus malis
quem diligebat obiecit: cum oportet & beatum eſſe hominem
tanquam coniunctum & proximum deo: et perpetuum ſicut eſt
ipſe: ad quem colendum & contemplandum figurat⁹ eſt? Quāq̄
hęc fere in prioribus libris ſparſim docuimus: tamen quoniam
proprie id materia nunc exigit: quia de uita beata diſſerere pro-
poſitum eſt: explicanda ſunt iſta diligentius & plenius: ut diſpo
ſitio dei & opus & uoluntas noſcatur. Cum poſſet ſemper ſpi-
ritibus ſuis immortalibus īnumerabiles animas procreare: ſicut
angelos genuit: quibus immortalitas ſine ullo malorum pericu
lo aut metu conſtat: excogitauit tamē inenerrabile opus quemad
modum infinitam mľtitudinem crearet animarum: quas primo
imbecillibus fragilibuſque corporibus illigatas: conſtitueret int̄
bonum malumque medias: ut conſtantibus ex utriuſque naturę
uirtutem proponeret: ne immortalitatem delicate aſſequerentur
ac molliter: ſed ad illud ęternę uitę ineloquibile pręmium: ſum-
ma cum difficultate ac magnis laboribus peruenirent. Ergo ut
eas grauibus & uexabilibus membris indueret: quoniā conſiſtē
in medio inani non poterant: ponderibus & grauitate corporis
deorſum premente: ſedem illis ac domicilium primo cōdenduꝫ
eſſe decreuit. Itaqꝫ ineffabili uirtute ac potentia pręclara mundi

opera molitus eſt: ſuſpēſis in altitudinē leuib⁹ elemētis: & graui bus in imis dep̄ſſis: & cęleſtia firmauit: & terręna cōſtituit. Nō ē neceſſe nūc exeq ſingula: qm̄ ī ſecūdo libro uniuerſa executi ſumus. Lumina igiṫ poſuit in cęlo: quoꝝ moderatio & claritas & mot⁹ aptiſſime ad utilitates uiuētiū tēperat⁹ ē. Terrę aūt quam ſedē uoluit eē foecūditatē uariā gignēdi ac ꝓferēdi dedit: ut ubertas frugū & herbaꝝ & uirētiū ꝑ nā & uſu cuiuſq; generis alimoniā miniſtraret. Tū pfectis oīb⁹ q̄ ad cōditionē mūdi ptinebāt: hominē finxit ex ipſa terra: quā illi a ꝑncipio ī habitaculū p̄para uit: ideſt ſpiritum ſuum terręno corpore induit & īuoluit: ut cōpactus ex rebus diuerſis ac repugnantibus: bonum ac malum caperet: & ſicut terra ipſa foecunda eſt ad fruges pariendas: ita corpus hominis quod aſſumptum eſt e terra: generandi copiā facultatemq; procreandę ſobolis accępit: ut quoniam fragili materia formatus inęternum manere non poterat: peracto temporalis uitę ſpatio cederet: & illud quod fragile atq; ībecillū gerebat: ppetua ſucceſſione renouaret. Cur igiṫ eū mortalem finxit atq; fragilem: cum illius cauſa mundum ędificaſſet? Primu; ut īfinita uis animaꝝ gigneretur: oēmq; terram multitudine oppleret: deinde ut proponeret homini uirtutem: ideſt tolerantiam maloꝝ ac bonoꝝ: ꝑ quā poſſet p̄miū ímortalitatis adipiſci. Nā q; homo ex duabus rebus conſtat: corpore & anima: quoꝝ alteꝝ terręnū eſt: alterum cęleſte: duę uitę homini attributę ſunt: una temporalis quę corpori aſſignatur: altera ſempiterna q̄ animę ſubiacet. Illa; naſcendo accępimus: hanc aſſequimur laborando: ne immortalitas homini (ut antediximus) ſine ulla difficultate cōſtaret. Illa terręna eſt ſicut corp⁹: et ideo finitur. Hęc uero cęleſtis ſicut anima: & ideo terminum non habet. Illam primā neſcientes accępim⁹: hanc ſecundam ſcientes. Virtuti enī nō naturę datur: quia uoluit nos deus uitam nobis in uita compare. Iccirco hanc nobis p̄ſentē dedit: ut illā ueram & perpetuā: aut uiciis amittamus: aut uirtute mereamur. In hac corporali non eſt ſummum bonum: quoniam ſicut neceſſitate diuina nobis data eſt: ita rurſus diuina neceſſitate ſoluetur: ita qđ finem habet: ſummum bonum non habet. In illa uero ſpiritali: quam per nos ipſi acquirimus: ſummu; bonu; continetur: quia nec malum pōt habere nec finem: cuius rei argumentum natura & ratio corporis prębet. Cętera nāq; animalia

in humũ uergũt: q̃ terrena ſunt: nec capiunt ĩmortalitatẽ: q̃ de cęlo ẽ. Hõ aũt rect⁹ in cęlũ ſpectat: q̃ ꝓpoſita ẽ illi ĩmortalitas: nec tñ uenit niſi tribuať hõi a deo. Nã nihil ĩtereſt ĩter iuſtũ & iniuſtũ: ſiqdẽ oĩs hõ nat⁹ ĩmortalis fieret: ergo ĩmortalitas nõ ſequela naturę: ſed merces p̃miũq̃ uirtutis eſt. Deniq̃ hõ nõ ſtatim qñ natus eſt rectus ingreditur: ſed quadrupes primo: quia ratio corporis & huius pręſentis uitę cõmunis ẽ nobis cũ mutis animalibus. Poſt deinde confirmatis uirib⁹ erigitur: & lingua eius in eloquiũ ſoluiť: et mutũ aĩal eſſe deſinit. Quę ratio docet mortalem naſci hominem: poſtea uero ĩmortalem fieri: cũ coeperit ex deo uiuere: ideſt iuſticiã ſequi: q̃ continetur in dei cultu: cum excitauerit hominem deus ad aſpectũ cęli ac ſui. Quod tunc fit cum homo cęleſti lauacbro purificatus: exponit ĩfantiaꝫ cũ omni labe uitę prioris: & incremento diuini uigoris accępto: fit homo perfectus ac plenus. Ergo quia uirtutẽ propoſuit homini deus: licet anima & corpus conſociata ſint: tñ contraria ſunt & impugnãt inuiceꝫ. Animi bona mala ſunt corporis: ideſt opum fuga: uoluptatum interdictio: doloris mortiſq̃ cõtemptus. Item corporis bona mala ſunt animi: hoc eſt cupiditas & libido: q̃bus & opes appetuntur: & ſuauitas uariarum uoluptatum: quibus eneruatus animus extinguitur. Ideo neceſſe eſt iuſtum & ſapientem in omnibus malis eſſe: quoniã malorũ uictrix eſt fortitudo. Iniuſtos aũt in diuitiis: in honore: ĩ poteſtate. Hęc enim bona corporalia & terręna ſunt. Illi autẽ terręnã uitã agunt: nec aſſequi immortalitatem queunt: quia ſe uoluptatibus dediderũt: quę ſunt uirtutis inimicę. Itaq̃ uita hęc temporalis illi ęternę debet eſſe ſubięcta: ſicut corpus animę. Quiſquis ergo animę uitam maluerit: uitam corporis contemnat neceſſe eſt: nec aliter eniti ad ſummum poterit: niſi quę ſunt ima deſpexerit. Qui aũt corporis uitam fuerit amplexus: et cupiditates ſuas in terrã deięcerit: illam ſuperiorem uitã conſequi nõ p̃õt. Sed qui mauult bene uiuere inęternum: male uiuet ad tempus: & afficieť omnibus moleſtiis & laborib⁹ quã diu fuerit in terra: ut habeat diuinũ ac cęleſte ſolatium: & q maluerit bene uiuere ad tempus: male uiuet inęternum: q̃ damnabiť dei ſententia ad poenã: q̃ cęleſtib⁹ bonis terręna prępoſuit. Propterea igitur coli ſe deus expetit & honorari ab homine tanquaꝫ pater: ut uirtutẽ & ſapientiam teneat: quę ſola ĩmortalitatẽ parit.

Nam ꝙ nullus alius prȩter ipſum donare eam poteſt:quia ſolus poſſidet pietatē hominis. Qui deū honorauerit hoc afficieť prȩmio:ut ſit iȩternum beatus:ſitqȝ apud deū:& cum deo ſemper.

Ca.vi. Itē q̄re mūd⁹ creat⁹ ſit:q̄re hō: quā īanis ſit cult⁹ deoꝝ.

NVnc totā rationē breui circūſcriptione ſignemus. Iccirco mundus factus eſt:ut naſcamur. Ideo naſcimur ut agnoſcamus factorē mundi ac noſtri deum. Ideo agnoſcim⁹ ut colam⁹: ideo colimus:ut īmortalitatem ꝓ mercede laborum capiamus: quoniā maximis laboribus cultus dei cōſtat. Ideo p̄mio immortalitatis afficimur:ut ſimiles angelis effecti:ſummo patri ac deo īperpetuū ſeruiamus:& ſcimus ȩternū deo regnum. Hȩc ſūma reꝝ ē:hoc arcanū dei:hꝰ myſteriū dei: hꝰ myſteriū mūdi:a quo ſūt alieni: q p̄ſentē uoluptatem terrȩſtribus ac fragilibus bonis ſe addixerūt:& animas ad cȩleſtia genitas:ſuauitatib⁹ mortiferis tāq̄ luto coenoue demerſerunt. Quȩramus nunc uiciſſim:an in cultu deorum ratio ulla ſubſiſtat:qui ſi multi nati ſunt: ſi ideo tantū ab hominibus colunť:ut prȩſtent illis opes:honores:uictorias: quȩqȝ alia:quȩ non niſi ad prȩſens ualent: ſi ſine cauſa fingimur: ſi in hominibus procreandis ꝓuidentia nulla uerſatur:ſi caſu nobiſmetipſis:ac uoluptatis noſtrȩ gr̄a naſcimur:ſi nihil poſt mortem ſumus:quod pōt eſſe tā ſupuacuū:tam inane:tam uacuum q̄ humana res:& q̄ mundus iſte qui cum ſit incredibili magnitudine:tam mirabili rōe cōſtructus:tamē rebus ineptis uacet? Cur.n. uentorū ſpiritus citent nubes? Cur emicent fulgura:tonitrua mugiant:imbres cadant ut fruges terra ꝓducat:ut uarios foetus alat? Cur deniqȝ omnis natura rerū laboret:ne quid deſit earum rerū quibus uita hominum ſuſtinetur:ſi eſt inanis:ſi ad nihilū interimus:ſi nihil eſt in nobis maioris emolumenti deo? Quod ſi eſt dictu nefas:nec putandum eſt fieri poſſe:ut non ob aliquam maximam rationem fuerit cōſtitutum:quod uideamus maxima ratione conſtare:quȩ pōt eſſe ratio in his errorib⁹ prauarum religionum:& in hac ꝑſuaſione philoſophoꝝ:qua putāt aīas interire? Profecto nulla. Quid enī habēt dicere? Cur dii hominib⁹ tā diligenter ſuis quȩqȝ temporibus exhibeāt: an ut illis far & meꝝ demus & odorē thuris:& ſanguinē pecudū? q̄ neqȝ īmortalib⁹ grata eſſe poſſunt:ꝙ ſūt fragilia:neqȝ uſui eē ex partibus corporum

ꝙ hęc ad uſum corporaliũ data ſunt: & tamẽ ſi ea deſiderẽt ſibi ipi poſſent exbibere cũ uellẽt. Siue igit̃ ĩtereũt aĩę ſiue ĩęternum manẽt: quã rõem cõtinet cult⁹ deoꝝ: aut a quo mũdus factus eſt? Cur aut qñ aut quoſq₃: quaten⁹ hoĩes: aut quãobrẽ ꝑcreati? Cur naſcũt̃: ĩtereũt: ſuccedũt: renouãtur? Quid dĳ ex cultib⁹ eoꝝ aſſequũt̃: q poſt mortẽ nihil futuri ſũt? Quid p̃ſtãt? Quid pollicẽt̃? Quid minãt̃ aut hoĩb⁹ aut dĳs dignũ? Vel ſi manẽt animę poſt obitũ: qd de his faciũt: facturiue ſũt? Quid illis opus ẽ theſauro aĩaꝝ? Ipſi illi ex quo fonte oriũt̃? Q̃uo aut q̃re aut uñ multi ſũt? Ita fit ut ſi ab illa rerum ſumma: quã ſuperius comprehendimus aberraueris: omnis ratio intereat: & ad nihilũ oĩa reuoluantur.

Ca. vii. Quare phi nequerunt cõprehendere ueritatem integre: quã tñ (ſicut exempla declarant) particulatim comprehenderunt: tamen ſe defendere nequiuerunt.

QVam ſummã ꝙ phi non comprehenderunt: nec ueritatem comprehendere potuerunt: quanuis ea fere quibus ſumma ipſa conſtat & uiderunt & explicauerunt: ſed diuerſi ac diuerſe omnia illa protulerunt: non annectentes nec cauſas rerum: nec cõſequentias: nec rationes: ut ſummam illam quę continet uniuerſa & compingerent & implerent: facile eſt autẽ docere pene uniuerſam ueritatem per philoſophos & ſectas eſſe diuiſam. Non enĩ ſic philoſophiã nos euertimus: ut Academici ſolent: qb⁹ ad oĩa reſpondere ꝓpoſitũ eſt: quod eſt potius calũniari & inuidere: ſ₃ docemus nullã ſectã fuiſſe tam deuiã: neq₃ philoſophoꝝ quẽq̃ tã inanem: q nõ uiderit aliqd ex uero. Sed dũ cõtradicendi ſtudio inſaniunt: dum ſua etiam falſa defendunt: alioꝝ etiã uera ſubuertunt: non tantum illis elapſa ueritas eſt: quã ſe quęrere ſimulabãt: ſed ipſi etiã potiſſimum ſuo uicio perdiderũt. Quod ſi extitiſſet aliquis qui ueritatem ſparſam per ſingulos ꝑ ſectaſq₃ diffuſã colligeret in unum: ac redigeret in corpus: is profecto non diſſentiret a nobis. Sed hoc nemo facere niſi ueri peritus ac ſciens põt. Verum autem ſcire non niſi eius eſt: qui ſit doctus a deo. Nemo enim poteſt aliter repudiare quę falſa ſunt: eligere ac probare quę uera: ſed ſi uel caſu id efficeret: certiſſime philoſopharetur. Et quanuis non poſſet diuinis teſtimoniis illa defendere: tamen ſe

ipſam ueritas illuſtraret ſuo lumine. Quare incredibilis ē error illoꝝ: q cū aliquā ſectā ꝓbauerīt: eiqꝫ ſe addixerint: cęteras dānāt tāq̄ falſas & inanes: armātqꝫ ſe ad proeliandū: nec quid defendē debent ſcientes: nec quid refutare: incurſantqꝫ paſſim ſine delectu oīa quę afferunt: quicūqꝫ diſſentiunt. Ob has eorum pertinaciſſimas cōtentiones: nulla extitit philoſophia: quę ad uerum propiꝰ accederet. Nam particulatim ueritas ab his tota comprehenſa ē: factū eſſe mundum a deo dixit Plato: idē ꝓphetę loquūť: idēqꝫ & Sibyllę carminibus apparet. Errant ergo qui uel oīa ſua ſpōte eſſe nata dixerunt: uel minutis ſeminibus cōglobatis: quoniā tanta res tam ornata tam magna: neqꝫ fieri neqꝫ diſponi & ordinari ſine aliquo prudentiſſimo auctore potuit: & ea ipſa ratione qua conſtare ac regi omnia ſentiuntur: ſolertiſſimę mētis artificē confitenť: hominū cauſa mundum & omnia quę in eo ſunt eē facta. Stoici loquunť: idem nos diuinę litterę docent. Errauit ergo Democritus: q uermiculoruꝫ modo putauit effuſas eſſe de terra: nullo auctore nullaqꝫ ratione. Cur enī formatus ſit homo: diuini ſacramenti eſt: quod quia ille ſcire nō poterat: humanam uitam deduxit ad nihilum. Ad uirtutem capeſſendam naſci homines Ariſton diſſeruit. Idem nos monemus ac diſcimus a ꝓphetis. Igitur falſus Ariſtippus q hominē uoluptati: ideſt malo tāq̄ pecudem ſbiugauit: īmortales eē aīas Pherecides & Plato diſputauerunt Hęc uero ꝓpa eſt in noſtra religione doctrina: ergo Dicęarchus cum Democrito errauit: qui perire cum corpore ac diſſolui argumētatus eſt. Eſſe inferos Zeno Stoicus docuit: & ſedes piorum ab impiis eſſe diſcretas: et illos quidem qetas ac delectabiles incolere regiones: hos uero luere poenas in tenebroſis locis: atqꝫ ī coeni uoraginibus horrendis. Idem nobis ꝓphetę palā faciūt. Ergo Epicurus errauit: qui poetaꝝ id eē figmētū putauit: et illas inferorum poenas quę feruntur: in hac eſſe uita interpretatus eſt. Totaꝫ igitur ueritatem et omne diuinę religionis arcanū phi attigerūt: ſed aliis refellentibus defendere id quod inuenerant nequiuerūt: quia ſingulis ratio non quadrauit: nec ea q̄ uera ſenſerant in ſummam redigere potuerunt: ſicut ſuperius nos fecimus.

Capitulum. viii. De immortalitate animę: & quibus eam argumentis Plato ſit conatus aſtruere.

VNum eſt igit̃ ſummũ bonũ ĩmortalitas:ad quã capiẽdam
& formati a ꝓncipio & nati ſumus. Ad hanc tendim⁹: hãc
ſpectat hũana nã:ad hãc nos ꝑuehit uirt⁹:qđ bonũ ꝗ cõphendi-
mus:ſupeſt ut etiã de ipſa ĩmortalitate dicam⁹. Platonis argumẽ
ta q̃uis ad rẽ cõferãt multũ:tñ paꝝ habẽt firmitatis ad ꝓbãdã &
ĩplẽdã ueritatẽ:quoniã nec rõem myſterii magni toti⁹ cõſũmaue
rat:in unũq; collegerat:nec ſũmũ bonũ cõphenderat. Nã licet ue
rũ de ĩmortalitate aĩę ſentiret:tñ nõ ita de illa tanq̃ de ſũmo bo-
no diſſerebat. Nos igit̃ certioribus ſignis eligere poſſumus ueri
tatem:qui eã non ancipiti ſuſpitione collegimus:ſed diuina tra-
ditione cognouimus. Plato autem ſic argumentatus eſt:immor
tale eſſe quicqud per ſeipſum & ſentit & ſemper mouet̃. Quod
enĩ ꝓncipium motus non habet:nec finem habiturum: quia deſe
ri a ſemetipſo non põt:quod argumentum etiã mutis animalib⁹
ęternitatem daret:niſi adięctione ſapiẽtię diſcreuiſſet. Addidit
igitur(ut effugeret hanc communitatem)fieri non poſſe:quin ſit
immortalis animus humanus:cuius miranda ſolertia inueniẽdi:
& ſceleritas cogitandi:& facilitas percipiendi atque diſcernẽdi:
& memoria pręteritorum:& ꝓuidentia futuroꝝ:& artiũ pleꝝq;
innumerabilium ſcientia:qua cęterę careant animantes:diuina &
cęleſtis appareat:ꝗ & origo animi:qui tanta capiat:tanta contine
at:nulla repiatur in terra:ſiqdem ex concretione terręna nihil ha
beat admixtum:ſed neceſſe eſt in terram reſolui:quod eſt in ho-
mine ponderoſum & diſſolubile. Quod autem tenue ac ſ̃btile:
id uero eſſe indiuiduũ:ac domicilio corporis uelut carcere libe-
ratũ:ad cęlum & naturã ſuã ꝓuolare. Hęc fere Platonis collecta
breuiter:quę apud ipſum late copioſeq; explicant̃. In eadem ſnĩa
fuit etiam Pythagoras antea:eiuſdẽq; pręceptor Pheręcides:quẽ
Cicero tradidit primum de ęternitate animarũ diſputaſſe. Qui
omnes licet eloquentia excellerent:tamen in hac duntaxat contẽ-
tione non minus auctoritatis habuerunt:qui contra hanc ſenten-
tiam diſſerebant. Dicęarchus primo:deinde Democritus:poſtre
mo Epicurus:adeo ut res ipſa de qua inter ſe pugnabant in dubi-
um uocaretur:deniq; & Tullius expoſitis horum omniũ de im
mortalitate ac morte ſententijs:neſcire ſe quid ſit uerum pronun
ciauit. Harum inquit ſententiarum quę uera ſit: deus aliquid ui
derit. Et rurſus alibi:quoniam utraq; inquit earum ſentẽtiarum

doctiſſimos habuit auctores:nec quid certi ſit diuinari pōt:ue℞ opus nobis diuinatione non eſt:quibus ueritatem diuinitas ipſa patefecit.

Ca.ix. Que ſit de īmortalitate aīe fidelis aſſertio. Et ꝙ laborū uirtutumqꝫ finis beata eternitas eſt.

His itaqꝫ argumētis:que nec Plato nec ullus alius inuenit:aīarū eternitas probari ac perfici poteſt:que nos breuiter collegimus:quoniā ꝓperat oratio ad enarrandum iudicium dei maximum:quod in terra propinquante ſeculorum fine celebrabit̃. Ante oīa quoniā deus ab homine uideri nō pōt: ne quis tamē ex eo ipſo putaret deum non eſſe:quia mortalibus oculis non uideretur:inter cetera inſtituto℞ miracula:fecit etiam multa quorum uis quidem appareret: ſubſtantia tamen non uideretur: ſicut eſt uox:odor:uentus:ut harum rerū argumento & exemplo:etiam deū licet ſub oculos non ueniret:de ſua tamē ui & effectu et operibus cerneremus. Quid uoce clarius:aut uento fortius: aut odore uiolentius? Hec tamen cum per aerem feruntur:ad ſenſuſqꝫ noſtros ueniunt:& eos potentia ſua impellunt:non cernuntur acie luminū:ſed aliis corporis partibus ſentiuntur:ſimiliter deus nō aſpectu nobis alioue fragili ſenſu cōprehendendus eſt:ſed mentis oculis intuendus:cum opera eius p̄clara & miranda uideam⁹. Nam illos qui nullum omnino deum eſſe dixerunt:non modo philoſophos:ſed ne homines qdē eē dixerim:q mutis ſimillimi ex ſolo corpore cōſtiterunt:nihil omnino cernētes animo & ad ſenſuꝫ corporis cūcta referentes:qui nihil putabant eē niſi quod oculis contuebantur. Et ꝙ uidebant aut bonis accidere aduerſa: aut malis ꝓſpera:fortuitu geri oīa crediderūt:& natura mundū non prouidentia conſtitutum. Hinc iam prolapſi ſunt ad deliramenta:que talem ſententiam ſequebantur neceſſario:quod ſi eſt deus & incorporalis & inuiſibilis & eternus:ergo nō iccirco interire animam credibile eſt: quia nō uidet̃ poſtq̄ receſſit a corpore: quoniā conſtat eſſe aliquid ſentiens ac uigens:quod non ueniat ſub aſpectu. At enī difficile animo cōprehendere:queādmodum poſſit anima retinere ſenſum ſine his partibus corporis:in quibus ineſt officium ſentiendi. Quid de deo:num facile eſt cōprehēdere quemadmodum uigeat ſine corpore? Quod ſi deos eſſe credunt: qui ſi ſunt:utiqꝫ anime ſunt expertes corporum:

neceſſe eſt humanas animas eadem ratione ſbſiſtere: quoniam ex ipſa rõe ac ꝓuidētia ītelligiẜ eē q̄dā in hoīe a deo ſimilitudo. Deniqꝫ illud argumētū qđ Marc⁹ Tulli⁹ uidit ſatis firmū eſt: ex eo ęternitatē anime poſſe dinoſci: qꝛ nullū ſit aliud aīal: qđ habeat noticiā dei aliq̄: religioqꝫ ſit pene ſola: q̄ hoīeꝫ diſcernat a mutis q̄ cū in hoīem ſolū cadat: ꝑfecto teſtaẜ id affectare nos: id deſiderare: id colere: quod nobis familiare: quod proximum ſit futurum. An aliquis cum cęteraꝝ animātium naturam cōſiderauerit: quas pronis corporibus abięctas in terramqꝫ proſtratas: ſummi dei prouidentia effecit: ut ex hoc intelligi poſſit: nihil eas ratiōis habere cum cęlo: poteſt non intelligere ſolum ex omnibus cęleſte ac diuinū animal eē hominem: cuius corpus ab humo excitatum uultus ſublimis: ſtatus rectus originem ſuam quęrit: & quaſi cōtempta humilitate terrę ad altum nititur: quia ſentit ſummuꝫ bonum in ſummo ſibi eſſę quęrendū: memorque conditionis ſuę qua deus illum fecit eximium: ad artificem ſuum ſpectat. Quam expectationem Triſmegyſtus. θεωρίαν rectiſſime nominauit: quę in mutis animalibus nulla eſt. Cum autem ſapientia quę ſoli homini data eſt: nihil aliud ſit q̄ dei noticia: apparet animam nō interire neque diſſolui: ſed manere in ſempiternum: quia deum qui ſempiternus eſt & quęrit & diligit ipſa cogente natura: ſentiens uel unde orta ſit: uel quo reuerſura. Pręterea non exiguum immortalitatis argumentum eſt: quod homo ſolū cęleſti elemento utatur. Nam cū reꝝ natura his duobus elemētis: quę repugnātia ſibi & inimica ſunt conſtet igne & aqua: quorum alterum cęlo: alterum terrę aſcribitur. Cęterę animantes quia terręnę mortaleſqꝫ ſunt: terręno grauiqꝫ utunẜ elemento: homo ſolus ignem in uſu habet: qđ eſt elemētū leue: ſublime: cęleſte. Ea uero quę pōderoſa ſunt: ad mortē deprimunt: & quę leuia ſunt ad uitā ſubleuant: quia uita in ſummo eſt: mors in imo. Et ut lux eē ſine igne non poteſt: ſic uita ſine luce. Igitur ignis elementum eſt lucis ac uitę: unde apparet hominem qui eo utitur immortalē ſortitū eē cōditionē: qꝛ id illi familiare eſt quod facit uitā. Virt⁹ quoqꝫ homini ſoli data: magno argumento eſt īmortales eē animas: quod nō erit ſecundū naturā: ſi anima extinguiẜ. Huic enim p̄ſenti uitę nocet: nā uita iſta terręna quā cōem cū mutis aīalib⁹ ducim⁹: & uoluptatē expetit: cui⁹ uariis fructib⁹ ac ſuauib⁹ delectaẜ: et dolorē

fugit:cuius aſperitas naturā uiuētiū acerbis ſenſibus lędit:& ad mortē pducere nitit̃:q̄ diſſoluit animātes. Si ĝ uirt⁹ & probibet bis bonis boīe; q̄ naturalit̃ appetūt̃:& ad ſuſtinēda mala īpellit: q̄ naturalit̃ fugiūt̃. Ergo malū ē uirt⁹ & īimica naturę:ſtultumq; iudicari neceſſe ē q ea ſeqt̃:qm̄ ſe ipe lędit:& fugiēdo bona pſen tia:& appetēdo ęque mala ſine ſpe fruct⁹ āplioris. Nā cū liceat nobis iocūdiſſimis frui uoluptatib⁹:nōne ſenſu carē uideamur! Si malim⁹ ī bumilitate:ī egeſtate:ī cōtemptu:ī ignominia uiuere aut ne uiuere qdē:ſed dolore cruciari & mori. Ex qb⁹ mal' nibil amplius aſſequamur:quo poſſit uoluptas omiſſa pēſari. Si autē uirt⁹ malū nō ē:facitq; boneſte:q uoluptates uicioſas turpeſque cōtēnit:et fortit̃ q nec dolorē nec mortē timet:ut officiū ſeruet. Ergo maius aliqd' bonū aſſequat̃ neceſſe ē:quā ſūt illa q̄ ſpernit. At uero morte ſuſcępta:qd' ulteri⁹bonū ſperari pōt niſi ęt̃nitas!

Ca.x. Itē de īmortalitate aīę:& q uirt⁹ ſemel babita ppetuat̃ & amitti nō pōt:& q uita duplex eſt: & itē mortes duę bomini prę ponuntur.

TRanſeam⁹nunc uiciſſim:ad ea quę uirtuti repugnāt:ut etiā ex bis immortalitas aīę colligatur:uicia omnia temporalia ſunt. Ad pſens enī cōmouet̃ irę impetus:recępta ultione ſedatur: libidinis uoluptas corporis finis ē. Cupiditatem autem ſacietas eaꝝ reꝝ quas expetit:aut alioꝝ affectuū cōmotiones interimunt. Ambitio poſtq̄ bonores quos uoluit adepta eſt:conſeneſcit. Ite; cętera uicia cōſiſtere ac permanere non poſſunt: ſed ipſo fructu quē expetunt finiunt̃:recedunt ergo & redeunt. Virtus autē ſine ulla ītermiſſione ppetua eſt:nec diſcedere ab eo pōt:qui eā ſemel coepit. Nā ſi babeat īteruallū:ſi aliquādo ea carere poſſumus re dibūt ptinus uicia:quę uirtutē ſemp īpugnāt. Nō eſt igitur com prebenſa ſi deſerit:ſi aliquādo ſecedit. Cū uero ſibi domiciliu; ſtabile collocauit:in omni actu uerſari eam neceſſe eſt:nec poteſt fideliter depellere uicia & fugare:niſi pectus quod inſedit perpe tua ſtatiōe munierit. Ipſa ergo uirtutis perpetuitas īdicat būanū animū:ſi uirtutē coepit pmanere:q & uirt⁹ perpetua eſt:& ſol⁹ animus būanus uirtutē capit. Quoniā igit̃ cōtraria ſunt uicia uir tuti:omnis rō diuerſa & contraria ſit neceſſe eſt:q uicia commo tiones & pturbatiōes animi ſunt. Virtus contrario lenitudo &

tranqllitas animi eſt: q uicia tēporalia & breuia ſunt: uirtus per petua & cōſtās & par ſibi ſemp:qa uicioꝝ fruct⁹:ideſt uolupta tes ęque ut ipā breues temporaleſq; ſūt. Virtutis ḡ fruct⁹ ac p̄mi um ſempiternū ē:qa uicioꝝ cōmodū ī p̄ſenti ē:uirtutis igiť in fu turo. Ita fit:ut ī hac uita uirtutis p̄miū nullū ſit: qa uirtus adhuc ipſa ē. Nā ſicut uicia cū ī actu ſuo finiūť:uoluptas & p̄mia eorū ſequūť:ita uirt⁹ cū finita ē:merces ei⁹ īſeqť. Virtus aūt nūq̄ niſi morte finiť:qm̄ & ī morte ſuſcipiēda ſūmū ei⁹ officiū ē: ergo p̄ miū uirtutis ē poſt mortē. Deniq; Cicero ī tuſculanis:quāuis du bitāter:tn̄ ſenſit ſūmū hōi bonū nō niſi poſt mortē cōtīgere. Fi denti aīo īqt ſi ita res feret gradieť ad mortē:ī q̄ aut ſūmū bonū: aut nullū malū eē cognouim⁹. Mors igiť nō extīguit hōiem :ſed ad p̄miū uirtutis admittit:q aūt ſe(ut ait idē)uiciis ac ſcelerib⁹cō taminauerit:uoluptatiq; ſeruierit:is uero dānat⁹ ęternā luet poe nā:quā diuinę litterę ſecundam mortem nominant: q̄ eſt & p̄pe tua & grauiſſimis cruciatibus plena. Nā ſicuti duę uitę ꝓpoſitę ſunt homini:quarum altera eſt aīę:altera corporis:ita & mortes duę ꝓpoſitę ſunt:una pertinēs ad corp⁹:qua cunctos ſecundum naturā fungi neceſſe eſt. Altera ptinēs ad aīam:quę ſcelere acqriť uirtute uitať. Vt hęc uita temporalis eſt :cęteroſq; terminos ha bet:quia corpus eſt:ſic & mors ęque temporalis eſt certūq; hab; finem:quia corpus attingit.

Ca.xi. De reſurrectiōe corpoꝝ mortuoꝝ & morte:& aīarū perpetuitate.

IMpletis ergo temporibus:q̄ deus morti ſtatuit:terminabi tur ipā mors. Et qa temporalē uitā temporalis mors ſeqť: cōſequēs eſt ut reſurgāt aīę ad uitā pennem:quia finem mors tem poralis accipit. Rurſus ſicut uita animi ſempiterna eſt: in qua di uinos & in eloquibiles immortalitatis ſuę fructus capit : ita & mors eius perpetua ſit neceſſe eſt:in qua perennes poenas & infi nita tormēta ꝓ peccatis pēdit. Ergo in ea cōditiōe res poſita eſt: ut q beati ſunt ī hac uita temporali atq; terręna:ſemp miſeri ſint futuri:quia iā bonis q̄ maluerūt potiti ſunt:quod his euenit qui deos adorāt:deū negligūt. Deinde q iuſticiā fuerūt ſecuti in hac uita miſeri fuerūt & cōtempti & inopes: & ob ipſam iuſticiam cōtumeliis & iniuriis ſępe uexati:quia nec aliť uirtus teneri pōt: ſemper beati ſūt futuri : ut quia mala iā pertulerunt:etiam bonis

fruātur. Quod bis utiq; cōtigit: q cōtēptis terrēſtrib⁹ diis & fragilib⁹ bonis cęleſtē religionē dei ſequūť: cui⁹ bona ſicut ipē q tribuit ſēpiterna ſūt. Quid opera corporis atq; animi? Nonne īdicāt eē aīam mortis exptē? Nā corp⁹ q ipm fragile ē atq; mortale: q̄cūq; opa moliť eaq; caduca ſūt. Nihil. n. Tulli⁹ ait eē quod ſit manib⁹ hūanis laboratū: qd nō aliqñ ad īteritū redigať: ul īiuria hominū: uel ipa confectrice omniū uetuſtate. At uero animi opa uidem⁹ ęterna. Nā qcūq; cōtēptui pſētiū ſtudētes: ī memoriam monumēta īgenioꝝ factoꝝq; magnoꝝ reliquerūt: hi plane mētis ſuę ac uirtutis nomē īdelebile q̄ſierunt. Ergo ſi opa corporis iō mortalia ſūt: q ipm mortale ē: ſeqť ex eo ut aīa īmortal apparẽat q uidem⁹ opa ei⁹ nō eē mortalia. Eodē modo deſideria quoq; corporis animiq; declarāt: alteꝝ eē mortale: alteꝝ ſempiternum. Corpus enī nihil niſi tēporale deſiderat: idest cibū potū īdumētū qetem uoluptatē. Et tñ hęc ipa ſine nutu & adminiculo animi nec cupere nec aſſequi pōt. Animus autē p ſe mlta deſiderat: q̄ ad officiū fructūue corporis redūdent: ea q̄ non fragilia ſed ęterna ſūt: ut fama uirtutis: ut memoria nominis. Nā cultū dei q cōſtat abſtinētia cupiditatū ac libidinū: patientia doloris: ac cōtemptu mortis: etiā coñ corp⁹ aīa cōcupiſcit. Vnde credibile ē nō īterire aīam: ſ; diſſociari a corpore: q corp⁹ ſine aīa nihil pōt: animus autē pōt mlta & magna ſine corpore. Quid q ea q̄ uiſibilia ſunt oculis: & tāgibilia manu: q ęternā uim pati poſſunt: ęterna eē nō poſſunt. Ea uero q̄ neq; ſb tactu neq; ſb uiſu ueniūt: ſ; tātūmodo uis eoꝝ & rō & affect⁹ apparet ęterna ſūt: q nullā uim patiūť ex trīſecus. Corp⁹ autē ſi iō mortale ē: q uiſui parit ac tactui ſbiacet: ergo & aīa iccirco īmortalis ē: q nec tangi pōt nec uideri.

Ca. xii. Itē de īmortalitate aīę coñ Lucretiū et Epicuꝝ: & de differētia mētis & aīę & corpoꝝ reſurrectiōe.

NVnc argumēta eoꝝ: q cōtraxerūt refellam⁹: q̄ Lucreti⁹ tertio libro execut⁹ ē: quoniā cū corpore inqt aīa naſciť: cum corpore ītereat neceſſe eſt. At nō eſt par utriuſq; rō: ſolidum enī & cōprehenſibile corpus eſt & oculis & manu: aīa uero tenuis & tactum uiſūq; fugiēs. Corpus ex terra fictū atq; cōſolidatum ē: aīa ī ſe nihil cōcretinihil terręni pōderis habet (ut Plato diſſerebat) nec enim tantam poſſet habere ſolertiam: tantam uim: tantam celeritatem: niſi originem traheret e cęlo. Corpus igitur

quoniã fictũ ex põderoſo & corruptibili elemẽto et tãgibile eſt: et uiſibile: corrũpit̃ atq̃ occidit: nec uim repellẽ põt: q̃ ſb aſpectũ et ſb tactũ uenit. Aĩa aũt q̃ tenuitate ſua oẽ; tactũ fugit: nullo ictu diſſolui põt. Ergo q̃uis ĩter ſe cõiũcta & ſociata naſcãt̃: & alteꝝ qđ ẽ de terrena cõcretõe formatũ: quaſi uaſculũ ſit alteri⁹: qd ẽ a cęleſti ſbtilitate deductũ: cũ uis aliq̃ utrũq̃ diſcreuerit: q̃ diſcretio mors uocat̃: cũ utrũq̃ ĩ nãm ſuã recedit: qđ ex terra fuit id in terrã reuoluit̃: qđ ex cęleſti ſpiritu: id cõſtat ac uiget ſẽp: quonia; diuin⁹ ſpirit⁹ ſempitern⁹ ẽ. Deniq̃ idẽ Lucreti⁹ oblit⁹ qd aſſereret: & qđ dogma defẽderet: hos uerſus poſuit. Cedit idem retro de terra qđ fuit añ In terrã: ſed qđ miſſũ ẽ ex ętheris oris: Id rurſus cęli fulgentia tẽpla recępta͂t. Qđ ei⁹ nõ erat dicẽ: qui pire aĩas cũ corporib⁹ diſſerebat: ſed uict⁹ ẽ ueritate & ĩprudenti rõ uera ſurrepſit. Pręterea id ipm qđ colligit diſſolui aĩam: hoc ẽ ſimul cũ corpore ĩterire: quoniã ſimul naſcat̃: & falſũ ẽ: & ĩcõtriũ conuerti põt. Nõ.n. ſimul ĩterit: ſed aĩa diſcedẽte integꝛ per multos dies manet: & pleꝛq̃ medicatũ diutiſſime durat. Nã ſi ut ſimul naſcũt̃ ſimul ĩterirẽt: nõ diſcederet repẽte aĩa corpuſq̃ deſereret: ſed uno tẽporis pũcto utꝛq̃ parit̃ diſſiparet̃: & tã celerit̃ etiam corpus adhuc ſpiritu in eo manẽte deliqueſceret: ac piret q̃ celeriter aĩa ſecedit: ĩmo uero diſſoluto corpore aĩa uaneſceret: uelut humor fracto uaſe diffuſus. Nã ſi terrenũ & fragile corpus poſt ſeceſſũ aĩę nõ ſtatĩ diffluit: ĩ terrãq̃ tabeſcit: ex qua illi origo eſt. Ergo aia q̃ fragilis nõ ẽ inęternũ manet: quonia; origo eius ęterna ẽ. Quoniã creſcit ĩquit ſenſus in pueris: & in iuuenibus uiget: & in ſenib⁹ diminuit̃: apparet eẽ mortalẽ. Primũ nõ idẽ ẽ mens & aĩa. Aliud ẽ enĩ quod uiuim⁹: aliud quod cogitam⁹. Na; dormiẽtiũ mens nõ aĩa ſopit̃: & ĩ furioſis mẽs extĩguit̃ aĩa manet: & iõ nõ exanimes: ſed demẽtes uocãt̃. Mens ergo: ideſt intelligẽtia uel augetur uel minuitur ꝑ ętate: aĩa in ſtatu ſuo ſemper eſt. Et ex quo tẽpore ſpirãdi accępit facultatẽ: eadẽ uſq̃ ad ultimũ durat: donec emiſſa corporis clauſtro: ad ſedem ſuam reuolet. Deinde q̃ aĩa q̃uis a deo ſit inſpirata: tamẽ q̃ tenebroſo domicilio terrenę carnis incluſa eſt: ſcientiam non habet: quę eſt diuinitatis. Audit ergo ac diſcit omnia: & ſapiẽtiã diſcẽdo & audiẽdo capit: & ſenectus non minuit ſapiẽtiam ſed auget: ſi tamen iuuenilis ętas uirtute decurſa ẽ: & ſi nimia ſenectus fregerit mẽbra: nõ ẽ animę

ſ

uiciũ:ſi uiſus euanuit:ſi lingua torpuit:ſi audit⁹ obſurduit: ſed corporis. At enĩ memoria deficit:q̃d miꝝ ſi labẽtis domicilij ruina p̄mit̃ mens:& p̄terita obliuiſcit̃: nõ aliter futura diuina:q̃ ſi carcerẽ quo cohibet̃ effugerit! Veꝝ eadẽ inq̃t dolori ac luctui obnoxia ẽ:& ebrietate demẽtit:uñ fragil' & mortal' appareat. Icc irco igit̃ uirt⁹ & ſapiẽtia neceſſaria ẽ:ut & mȩror q coñhit̃ ĩdigna patiẽdo ac uidẽdo fortitudine repellat̃:& uoluptas nõ mõ potãdi:ſ; etiã reꝝ cȩteraꝝ abſtinẽtia ſupet̃. Nã ſi careat uirtute:ſi uoluptatib⁹ dedita moliat̃ morti fiet obnoxia:quoniã & uirt⁹(ut docuim⁹)ĩmortalitatis ẽ fabricatrix & uoluptas mortis. Mors aũt (ſicut oſtẽdi)nõ fũdit⁹ p̄imit ac delet:ſ; ȩternis afficit cruciatibus Nã ĩterire p̄rſus aĩa nõ põt:qm̃ ex dei ſpiritu:q ȩtern⁹ ẽ origine; cȩpit. Aĩa etiã ĩq̃t morbũ corporis ſẽtit:et obliuionẽ ſui patit̃. Et ſicut ȩgreſcit ſic etiã ſȩpe ſanat̃. Hoc ẽ ḡ cur maxĩe uirt⁹ adhibenda ſit:ne ullo corporis dolore frãgat̃:et obliuione ſui nõ aĩa:ſed mens patiat̃:q̃ quoniã certa corporis regione cõſiſtit:cũ eã partẽ uis aliqua morbi uiciauerit mouet̃ loco:et q̃ſi cõquaſſata de ſede ſua emigrat reditura.ſ.cũ medela & ſanitas domiciliũ ſuũ reformauerit. Nã qꝛ aĩa ẽ iũcta cũ corpore:ſi uirtute careat:cõtagio ei⁹ ȩgreſcit:& ĩbecillitas de ſocietate fragilitatis redũdat ad mentẽ. Cũ aũt diſſociata fuerit a corpore uigebit ip̄a p ſe:nec ulla iã fragilitatis cõditõne tẽtabit̃:qꝛ ĩdumẽtũ fragile p̄iȩcit. Sicut oculus inq̃t euulſus a corpore ac ſepatus nihil põt uidere:ita & aĩa ſepata nihil ſentire:qꝛ & ipſa pars eſt corporis. Falſũ hͦ et diſſimile ẽ. Aĩa enĩ nõ pars corporis:ſed ĩ corpore ẽ:ſicut id q̃d uaſe cõtinet̃ uaſis pars nõ ẽ:nec ea q̃ ĩ domo ſunt:partes domus eẽ dicũt̃: ita nec aĩa pars ẽ corporis:qꝛ corpus uel uas eſt aĩȩ uel receptaculum. Iã illud argumẽtũ m'tomagis inane ẽ:quo animã ait:qꝛ nõ citius emittat̃ e corpore:mortalẽ uideri:ſed paulatĩ ſe ex oĩbus mẽbris explicet:a ſummis pedib⁹ ĩcipiẽs tãq̃ ſi eẽt ȩterna uno temporis momẽto erũpet:quod fit in his q ferro ĩtereunt. Quos aũt morbus ĩteremit:ſpiritũ diutius exhalant:ut paulatim frigeſcentibus mẽbris aĩa efflet̃:q̃ cũ materia ſãguinis cõtineat̃:ſicut lumẽ oleo: & materia febriũ calore cõſũpta:neceſſe ẽ mẽbroꝝ ſumma quȩq; frigeſcere:quoniã uenȩ exiliores in extrema corporis porrigũt̃: & extremi ac tenuiores riui deficiẽte uena fontis areſcũt. Nec tñ qꝛ ſenſus corporis deficit:aĩȩ ſenſũ extingui:& occidẽ putãdũ ẽ

Nõ enĩ aĩa corpore deficiẽte:ſed corpus aĩa decedẽte putreſcit:ꝙ ſenſũ oẽm trahit ſecũ. Cũ aũt p̄ſens aĩa ſẽſũ ſuũ tribuat corpori & uiuere id efficiat: fieri nõ põt ut nõ ipſa p ſe et uiuat & ſentiat: quoniã ipſa ẽ & ſenſus et uita. Nã qđ ait ꝙ ſi immortalis noſtra foret mens: nõ tñ moriẽs ſe diſſolui cõquereret̃: ſed magis ire foras: ueſtẽq; relĩquere ut anguis. Eqdẽ nũq̃ uidi q q̃reret̃ ſe in morte diſſolui: ſed ille fortaſſe Epicureũ aliquẽ uiderat: etiã dũ moritur ꝓbetãtẽ: ac de ſua diſſolutõe in extremo ſpiritu diſſerẽtẽ. Q̃uo ſciri põt utꝝ diſſolui ſe ſentiat an corpore liberari: cum in exitu lingua muteſcat? Nã dũ ſẽtit & loqui poteſt: nõdum diſſolut⁹ ẽ: ubi diſſolutus eſt: nec ſentire iam nec loqui poteſt. Ita q̃ri de diſſolutione aut nõdum põt: aut iam non põt. At enim ꝑuſq̃ diſſoluat̃: intelligit ſe diſſolutũ iri. Quid ꝙ uidemus pleroſque moriẽtiũ nec diſſolui cõquerentes (ut ait) ſed exire ſe & ꝓficiſci et ambulare teſtãtes: idq; aut geſtu ſignificãt: aut ſi adhuc poſſũt & uoce ꝓnũciãt? Vñ apparet nõ diſſolutionẽ fieri: ſed ſepatiõe; quę declarat aĩam ꝑmanere. Cętera Epicurei dogmatis argumenta Pythagorę repugnant diſſerẽti migrare aĩas de corporibus uetuſtate ac morte cõfectis: & inſinuare ſe nouis & recens natis. Et eaſdem ſemper renaſci: mõ in homine: mõ ĩ pecude: mõ ĩ beſtia: mõ ĩ uolucre: & hac rõe ĩmortales eẽ: qđ ſępe varioꝝ ac diſſimilium corpoꝝ domicilia cõmutẽt. Quę ſnĩa deliri hominis qm̃ ridicula ẽ: mimo dignior q̃ ſcholaſtico fuit: ne refelli quide; ſerio debuit. Quod qui facit uidet̃ uereri ne quis id credat. Prętereunda ſunt igit̃ nobis ea q̃ ꝑ falſo coñ falſum diſſerebant̃: ſatis eſt ea refutaſſe: q̃ coñ ueꝝ diſputata ſunt.

Ca. xiii. Quib⁹ teſtimoniis ĩmortalitas aĩę approbat̃: & futuꝝ iudiciũ dei. Et quãtum Ariſtoxenus alios uicerit in errore.

DEclaraui (ut opinor) aĩam nõ eẽ ſolubilẽ: ſupeſt citare teſtes quoꝝ auctoritate argumẽta firmentur. Neq; nunc prophetas in teſtimoniũ uocabo: quoꝝ rõ & diuinatio: in h̃ ſolo poſita eſt: ut ad cultũ dei & ad ĩmortalitatem ab eo accipiendam creari hoĩem doceant: ſed eos poti⁹ qb⁹ iſtos q reſpuunt ueritatẽ credẽ ſit neceſſe. Hermes nãm hõis deſcribẽs: ut doceret queẽadmodu; eſſet a deo factus: hęc intulit καί τό ἀυτό ἐξ ἀμφοτέρων φύσεων τῆσ τε ἀθανάτου καί τῆσ θνητῆσ μίαν ἐποίει φύσιν ἀνθρώπου τόν ἀυτόν. πῆ μέν ἀθάνατον: πῆ δέ θνητόν

ποίησας καί τοῦτόν ἐν μέσῳ θείας καί ἀθανάτου φύσεως καί τῆς θνητῆς καί ἀμεταβλήτου ἵδρυσεν. ἵνα ὁρῶν ἅπαντα. ἅπαντα καί θαυμάσι. i. & idē ex utraqꝫ natura mortali & īmortalı unā faciebat naturā hōis: eūdē in aliquo qdē immortalē: ī aliquo aūt mortalē faciēs: & hūc ferens in medio diuinę & īmortalis naturę: & mortalis mutabiliſqꝫ conſtituit: ut oīa uidēs oīa miret̃. Sed hūc fortaſſe aliqs ī numero philoſophoruꝫ cōputet: q̃uis in deos relatus Mercurii noīe ab ęgyptiis honoret̃ nec plus ei auctoritatis tribuat: q̄ Platoni aut Pythagorę. Maius igit̃ teſtimoniū reqram⁹. Polites qdā cōſuluit Apollinē Mileſium utꝝ ne maneat aīa poſt mortē an reſoluat̃: reſpōdıt his uerſibus. ψυχή μὲν μέχρις οὗ δεσμοῖς πρός σώμα κρατεῖται φθαρτὰ νοοῦσα πάθη θνηταῖς ἀλγηδόσιν εἴκει ἡνίκα δέ ἀνάλυσιν βροτεῖνόν μετά σῶμα μαρανθὲν ὤκυς τήν εὕρηται ἐς αἰθέρα πᾶσα φορεῖται αἰέν ἀγήραος οὖσα. μένει δὲ εἰς πάμπαν ἀτείρης. πρωτόγονος γάρ τοῦτο θεοῦ διέταξε πρόνοια. i. paſſiones ſentiēs mortalibus cędit doloribus. Cū uero ſolutionē hūanam poſt corp⁹ īueniet: facile abiēs a terra nūq̄ ſeneſcit. Aīa qdē quoad uīculis corporeis tenet̃ corruptibiles paſſiones ſētiēs: mortalib⁹ cedit doloribus. Cū uero hūanā ſolutionē uelociſſimā poſt corruptū corp⁹ īuenerit: oīs e terra fert̃ nūq̄ ſeneſcēs: & manꝫ īęternū ſine poena ꝑmogenita: etenī hͦ diuina diſpoſuit prudētia. Quid carmīa ſibyllina? Nōne ita eē declarāt: cū forte aliqñ denūciāt: ut a deo de uiuis ac mortuis iudicet̃? quoꝝ exēpla paulopoſt īferem⁹. Falſa ē igit̃ Democriti & Epicuri ſnīa & Dicearchi de animi diſſolutōe: q ꝓfecto nō auderēt de īteritu aīaꝝ mago aliquo ꝑſente diſſerere: q ſciret certis carminib⁹ ciere ab īferis aīas: & adeſſe & ꝓbē ſe hūanis oculis uidendas: & loq & futura ꝓdicē. Et ſi auderēt: re ipa & documētis ꝑſētib⁹ uīcerēt̃. Sed qꝛ nō ꝓuidebāt aīę rōem: q̄ tā ſbtilis ē: ut oculos humanę mētis effugiat: īterire dixerūt. Quid Ariſtoxenus: qui negauit oīno ullā eē aīam: etiā cū uiuit ī corpore? Sed ſicut in fidibus ex intentione neruorum effici cōcordē ſonū atqꝫ cantū: queꝫ muſici armoniā uocāt: ita ī corporibus ex cōpage uiſcerum ac uigore mēbroꝝ uim ſentiēdi exiſtere: quo nihil dici delirius pōt. Verum ille oculos quidem habuit incolumes: cor tamen cęcum qui uiuere ſe & habere mentem: qua id ipſum quod cogitauerat

non uidebat. Sed pleriſq; hoc philoſophis accidit: ut putarent omnino nõ eẽ qcq̃d oculis nõ apparet: cũ mẽtis acies multo clarior eſſe debeat q̃ corporis: ad ea ꝑſpiciẽda quoꝝ uis ac rõ ſentitur potiꝰ q̃ uidet̃.

Ca. xiiij. De fine mũdi & errore caldeoꝝ. De etate mũdi: & ꝙ poſt ſex etates. i. ſex mille ãnoꝝ ſtatꝰ mundi mutabit̃ & renouabit̃. Et ꝙ mille ãni ſũt unꝰ dies dei. Et ꝙ poſt mille ãnos regnabũt electi dei ĩ terra poſt iudiciũ.

Quoniam de ĩmortalitate diximꝰ anime: ſequitur ut doceamus quatenꝰ homini & quãdo tribuat̃: ut ĩ hoc quoq; prauitatis & ſtultitie ſue ꝑſpiciant errores: qui mortales quoſdam decretis placitiſq; mortalium deos eſſe factos opinantur: uel ꝙ artes ĩuenerant: uel ꝙ uſum quarũq; frugum docuerant: uel ꝙ utilia uite hominum prodiderant: uel ꝙ immanes beſtias interemerant. Que merita q̃ lõge ab ĩmortalitate ſemota ſint: et docuimꝰ in ꝑoribꝰ libris: & nũc docebimꝰ: ut appareat ſolam eſſe iuſticiam: q̃ uitã homini pareat eternam: & ſolum deum q eterne uite ꝑmiũ largiat̃. Nã illi qui ſuis meritis immortales facti eſſe dicũtur: quia nec iuſticia nec ulla in his uera uirtus fuit: non immortalitatem ſibi: ſed mortem peccatis ac libidinibus queſierunt. Nec celeſte ꝑmiũ: ſed inferna ſupplicia meruerunt: que pendẽt ſimul cũ his oĩbus qui eos coluerũt. Cuius iudicii ꝓpinquare tempus oſtendã: ut & iuſtis merces digna ſoluatur: & poena merita impiis irroget̃. Plato & multi alii philoſophoꝝ: cũ ignorarent originẽ rerum ſupmũq; illud tẽpus quo mũdus eſſet effectus: multa milia ſeculoꝝ fluxiſſe dixerunt: ex quo hic pulcherrimus mundi ornatus extiterit: ſicut fortaſſe caldei: qui (ut Cicero tradidit ĩ libro de diuinatiõe primo) quadringenta ſeptuaginta milia annorum monumentis comprehenſa ſe habere delirãt: in quo ſe quia poſſe argui non putabãt: liberum ſibi crediderunt eſſe mentiri. Nos aũt quos diuine littere ad ſcĩam ueritatis erudiunt: principiũ mũdi finẽq; cognouimus: de quo nunc in fine operis diſſeremus: quoniã de ꝑncipio in ſecũdo libro explicauimus. Sciãt igit̃ phĩ q ab exordio mundi ſeculoꝝ milia enumerãt: nõdũ ſextũ millesimũ ãnũ eſſe cõcluſũ: quo numero expleto cõſummatõe fieri neceſſe eẽ: & hũanaꝝ reꝝ ſtatũ in melius reformari: cuius rei argumentum prius eſt enarrandũ: ut ratio eluceat. Mundum deꝰ

& hoc reꝝ naturę admirabile opus: ſic arcanis ſacrę ſcripturę cõ tinẽt: ſex dieꝝ ſpacio cõſũmauit: diẽqꝫ ſeptimũ quo ab operibus reqeuerat ſanxit. Hic ẽ aũt dies ſabbati: q lĩgua hebręoꝝ a nume ro nomẽ accępit: unde ſeptenarius numer⁹ legitim⁹ ac plen⁹ eſt. Nã & dies ſeptẽ ſũt: qb⁹ ꝑ uicẽ reuolutis: orbes cõficiũt annorũ & ſeptẽ ſtellę q̃ nõ occidũt: & ſeptẽ ſidera: q̃ uocãt errãtia: quo rũ diſpares curſus & ĩęquales mot⁹ reꝝ ac tẽpoꝝ uarietates effice re credũt. Ergo quoniã ſex diebus cũcta dei opera ꝑfecta ſunt: ꝑ ſęcula ſex annoꝝ: ideſt ſex milia manere in hoc ſtatu mũdum ne ceſſe eſt. Dies enĩ magnus dei mille ãnoꝝ circulo terminat: ſicut indicat propheta dicens. Ante oculos tuos domine mille ãni tan quã dies unus. Et ſicut deus ſex illos dies in tantis rebus fabricã dis laborauit: ita & religio eius: & ueritas in his ſex milib⁹ anno rũ laborare neceſſe ẽ malitia ꝑualẽte ac dominante. Et rurſus quo niam perfectis operibus: requieuit die ſeptimo eumqꝫ benedixit: neceſſe eſt ut in fine ſextimilleſimi anni malitia omnis aboleatur e terra: & regnet ꝑ annos mille iuſticia: ſitqꝫ tranquillitas et requi es a laboribus: quos mundus iam diu perfert. Verum quaten⁹ id eueniat explicabo ſuo ordine. Sępe diximus minora & exigua magnorum figuras & pręmonſtrationes eſſe: ut hunc diem no ſtrũ q ortu ſolis & occaſu finit: dei magni ſpeciem gerere: quem circuitus annorum mille determinat. Eodẽ mõ etiam figuratio terręni hominis cęleſtis populi ꝑferebat in poſteꝝ fictionẽ. Naꝫ ſicut ꝑfectis oĩb⁹: q̃ in uſuꝫ hominis molit⁹ eſt de⁹: ipm hominẽ ſexto die ultimũ fecit: eũqꝫ ĩduxit in hũc mũdũ: tã q̃ in domum iã diligenter inſtructã. Ita nũc ſexto die magno uetus homo uer bo dei fingitur: ideſt ſanct⁹ populus doctrina & pręcęptis dei ad iuſticiã figurat. Et ſicut tũc mortalis: atqꝫ imperfect⁹ e terra fi ctus eſt: ut mille annis in hͦ mũdo uiueret: ita nũc ex hͦ terręſtri ſę culo fingit hõ perfect⁹: ut uiuificatus a deo in hoc eodem mũdo ꝑ annos mille dominet. Qũo autẽ conſummatio futura ſit: & qualis exitus hũanis reb⁹ ĩpendeat: ſi quis diuinas litteras fuerit ſcrutatus ĩueniet: ſed & ſęculariũ ꝓphetaꝝ cõgruẽtes cũ cęleſtib⁹ uoces: finem reꝝ & occaſuꝫ poſt breue tps ãnunciãt: deſcribentes quaſi fatigati & dilabentis mũdi ultimã ſenectutem. Quę uero a ꝓphetis & uatibus futura eẽ dicant: priuſq̃ ſuperueniat extrema illa concluſio: collecta ex omnibus & coaceruata ſubnectam.

Ca.xv. Qđ ſbmerſio pharaonis & ęgyptiorū: liberatio hebręo⁊ de ſeruitute ęgypti p̄figurauit liberatõe; electo⁊: et reprobationē dānato⁊: q̄ futura eſt ī fine mūdi. Et ꝙ ſigna mlta ſicut illā ita & hāc p̄cedēt liberatõem. Et ꝙ romanu; īperiu; añ delebitur. Et ꝙ ī Aſiā ſumma ptās omniu; reuerteť. Et qb⁹ ętatum gradibus roma creuerit & deficiat.

Est in arcanis ſancta⁊ littera⁊ trāſcēdiſſe in ęgyptum cogēte īopia rei frumētarię: p̄ncipem hebręo⁊ cu; omni domo & cognatione. Cui⁹ et poſteri cum diuti⁹ ī ęgypto commorātes in magnā gentē creuiſſent: & graui atq; intolerabili ſeruitutis iugo pręmerenť: pcuſſit ęgyptū deus inſanabili plaga: et populum ſuum liberauit: traductum medio mari cū diſciſſis fluctibus & in utrāq; partē dimotis: per ſiccū popul⁹ gradereť. Conatuſque rex ęgyptiorū pfugos inſeq: coeunte in ſtatū ſuum pelago cum omnibus copiis intercęptus eſt. Quod facinus tam cla⁊: tāq; mirabile: q̄uis ad pręſens uirtutē dei hominib⁹ oſtēder;: tñ p̄figuratio: & figura maioris rei fuit: quā de⁹ idē in extrema tēporis conſūmatiõe facturus eſt. Liberauit enī plebē ſuā de graui ſeruitute mūdi. S; quoniā tūc una plebs dei: et apud unā gētē fuit ęgyptus ſola pcuſſa eſt. Nūc aūt ꝙ dei populus ex oīb⁹ līguis congregatus: apud omnes gentes cōmorať: & ab his dñatur & premitur: neceſſe eſt uniuerſas nationes: ideſt orbem totū cęleſtibus plagis uerberari: ut iuſtus & cultor dei populus libereť. Et ſicut tunc ſigna facta ſūt: qbus futura clades ęgyptiis oñdereť: ita ī ultimo fient pdigia mirāda p oīa elemēta mūdi: qbus īminens exitus uniuerſis gētibus ītelligať. Propīquante igiť hui⁹ termino ſęculi: humana⁊ re⁊ ſtatū cōmutari neceſſe ē: & in deterius nequitia inualeſcente plabi: ut iā noſtra hęc tēpora qb⁹ iniqtas & malitia uſque ad ſummū gradū creuit: in illius tamē inſanabilis mali cōpatiõe foelicia & ppe aurea poſſint iudicari. Ita etenim iuſticia rareſcet: ita īpietas & auaritia & cupiditas & libido crebreſcet: ut ſi q tū forte fuerīt boni: prędę ſint ſceleratis: ac diuexenť undiq; ab iniuſtis. Soli aūt mali opulenti ſint: boni uero in oīb⁹ cōtumeliis atq; in egeſtate iactentur. Cōfundeť oē ius: & leges interibunt. Nihil tunc quiſpiā habebit: niſi aut male quęſitū: aut defenſum manu: audacia & ui oīa poſſidebunt. Nō fides ī hōīb⁹: nō pax: non hūanitas: nō pudor: nō ṽitas erit. Atq; ita neq; ſecuritas: neq; regimē

neq; reges a malis ulla. Omnis enĩ terra tumultuabit: frement un diq; bella: oẽs gentes ĩ armis erũt: & ſeinuicẽ oppugnabũt. Ciuitates finitimę int̃ ſe p̃liabũt. Et p̃ma omniũ ęgypt⁹ ſtultaꝝ ſupſtitionũ luet poenas: & ſanguine uelut flumĩe opiet. Tũc pagrabit gladi⁹ orbẽ metẽs oĩa: & tãq̃ meſſem cũcta pſternẽs. Cui⁹ uaſtitatis: & cõfuſionis hęc erit cã: ꝙ romanũ nomẽ quo nũc regit orbis: horret animus dicere: ſ; dicã ꝙ futuꝝ ẽ: tollet de terra: & ĩperiũ ĩ Aſiã reuertet: ac rurſus oriẽs dñabitur atq; occidẽs ſeruiet. Nec miꝝ cuiq̃ debet uideri ſi regnũ tãta mole fũdatũ: ac tãdiu p tot & tales uiros auctũ: tãtis deniq; opib⁹ cõfirmatum: aliqñ tñ corruet. Nihil ẽ hũanis uirib⁹ laboratũ: qđ nõ ab hũanis ęque uirib⁹ deſtrui poſſit: qm̃ mortalia ſũt opa mortaliũ. Sic & alia p̃us regna cũ diuti⁹ floruiſſẽt: nihilomin⁹ tñ occiderunt. Nã ęgyptios & pſas & gręcos & aſſyrios pditũ ẽ regimẽ habuiſſe terraru; qbus oĩbus deſtructis ad romanos quoq; reꝝ ſumma peruenit. Qui quãto cęteris oĩb⁹ regnis anteſtãt: tanto maiore decident lapſu: quia plus habent ponderis ad ruinam: q̃ ſunt cęteris altiora. Nõ ĩſcite Seneca romanę urbis tẽpora diſtribuit p ętates. Primã enĩ dixit ĩfantiã ſb rege Romulo fuiſſe: a quo & genita & quaſi educata ſit roma. Deinde pueritiam ſub certis regib⁹: a qb⁹ & aucta ſit & diſciplinis pluribus inſtitutiſq; formata. At uero Tarquino regnante cũ iã quaſi adulta eſſe coepiſſet: ſeruitium nõ tuliſſe: & reięcto ſupbę dñationis iugo: maluiſſe legibus obtẽperare q̃ regibus. Cũq; eſſet adoleſcẽtia ei⁹ fine punici belli terminata: tum deniq; confirmatis uiribus coepiſſe iuueneſcere. Sublata igit carthagine: quę diu ęmula ĩperii romani fuit: manus ſuas in totũ orbem terra mariq; porrexit: donec regib⁹ cunctis & nationib⁹ impio ſubiugatis: cũ iã belloꝝ materia deficeret: uirib⁹ ſuis male uteret: quibus ſe ipſa cõfecit. Hęc fuit prima eius ſenect⁹ cũ bellis lacerta ciuilibus: atq; inteſtino malo preſſa: rurſus ad regimen ſingularis ĩperii recidit: quaſi ad alterã infantiam reuoluta. Amiſſa enĩ libertate: quã Bruto duce & auctore defenderat: ita cõſenuit tãq̃ ſuſtentare ſe ipam nõ ualeret: niſi amminiculo regẽtiũ niteret. Quod ſi hęc ita ſũt: qd reſtat niſi ut ſequat interitus ſenectutẽ? Et id futuꝝ breui conciones pphetarum denunciant ſb ãbage aliorũ nominũ: ne facile qs ĩtelligat. Sibyllę tñ apte interiturã eẽ romã loquũt: & qdẽ iudicio dei: ꝙ nomẽ ei⁹ habuerit in

uiſũ:& inimica iuſticię alumnũ ueritatis populũ trucidarit. Hidaſpes quoq; q fuit medoꝝ rex ãtiquiſſim⁹:a quo amnis quoq; nomẽ accępit:q nũc hidaſpes dicit̃:admirabilis omniũ ſb ĩterp̄tatõe uaticinãtis pueri:ad memoriã poſteris tradidit ſblatum iri ex orbe ĩperiũ nomẽq; romanum:mlto añ p̄fatus ẽ:q̃ illa troiana gens conderet̃.

Ca.xvi. Qũo ĩperii uẽtura ſit deſtructio:& q̃ illi ſigna p̄ceſſura ſint ſecundũ uaticinia ꝓphetarũ & Sibyllę.

QVomõ aũt id futuꝝ ſit:ne qs ĩcredibile arbitret̃ oſtẽdam. Imprimis multiplicabit̃ regnũ:& ſumma reꝝ ptãs p pluri mos diſſipata & cõciſa minuet̃:tũc diſcordię ciuiles ĩ ꝑpetuũ ſerent̃:nec ulla reqes bellis exicialib⁹ erit:donec & reges decẽ parit̃ exiſtãt:q orbẽ terre nõ ad regẽdũ:ſ; ad cõſũmãdũ patiãt̃. Hi exercitib⁹ ĩ ĩmẽſũ auctis:& agroꝝ cultib⁹ deſtitutis:qd̾ ẽ p̄ncipiu; euerſionis & cladis:diſꝑdẽt oĩa & cõminuẽt et uorabũt. Tũc repente aduerſus eos hoſtis potẽtiſſim⁹ ab extremis finibus plagę ſeptẽtrionalis oriet̃:q trib⁹ ex eo numero deletis:q tũc aſiã obtinebũt:aſſumet̃ ĩ ſocietatẽ a cęteris ac p̄nceps omniũ cõſtituetur. Hic ĩſuſtẽtabili dñatiõe uexabit orbẽ:diuina et hũana miſcebit:ĩfanda dictu & execrabilia moliet̃:noua cõſilia in pectore ſuo uolutabit:ut ꝓpũ ſibi cõſtituat ĩpiũ:& leges cõmutabit & ſuas ſanciet:cõtaminabit:diripiet:ſpoliabit:occidet: deniq; ĩmutato nomine atq; ĩpii ſede tñſlata:cõfuſio ac ꝑturbatio hũani generis cõſeq̃t̃. Tã uero deteſtabile atq; abominãdũ tp̄s exiſtet: ꝙ nulli hominũ ſit uita iocũda. Euertẽt̃ fũdit⁹ ciuitates atq; interibunt:nõ modo ferro atq; igni: ueꝝ etiam terręmotib⁹ aſſiduis & eluuie aquarum:& morbis frequẽtibus & fame crebra. Aer enĩ uiciabit̃ & corruptus ac peſtilens fiet:& mõ ĩportunis imbribus :modo inutili ſiccitate:nũc frigoribus:nũc ęſtibus nimiis : nec terra bõi dabit fructum:nec ſeges qcq̃:nõ arbor :nõ uitis feret:ſed cũ ĩ florem ſpem maximã dederit:ĩ fruge decipiẽt. Fontes quoq; cũ fluminib⁹ areſcẽt:ut ne potus quidẽ ſuppetat: & aquę in ſanguine; aut amaritudinẽ mutabũt̃. Propter hęc deficient in terra quadrupedes:& in aere uolucres:& in mari piſces. Prodigia quoq; in cęlo mirabilia mẽtes hominũ maximo terrore cõfũdẽt. Et crines cometarũ & ſolis tenebrę:& color lunę:& cadentiũ ſiderum lapſus. Nec tamen hęc uſitato mõ fient:ſed exiſtent ſubito ignota

& inuiſa oculis aſtra: ſol ĩppetuum fuſcabiť: ut uix inter noctem diemq́ꝫ diſcernat: luna iã non tribus deficiat horis: ſed perpetuo ſanguine obfuſa: meatus extraordinarios paget: ut non ſit homini ꝓmptũ aut ſiderũ curſus: aut rationem temporũ agnoſcẽ. Fiet enĩ uel ęſtas in hyeme: uel hyems ĩ ęſtate: tunc ãn⁹ breuiabiť & mẽſis minueť: & dies ĩ anguſtũ coartabiť: ſtellę uero creberrime cadẽt: ut cęlũ oẽ cęcũ ſine ullis luminib⁹ appareat: montes quoq́ꝫ altiſſimi decidẽt: & planis ęquabunť. Mare ĩnauigabile cõſtitueť Ac ne qd malis hominũ terręq́ꝫ deſit: audieť de cęlo tuba: quod hoc mõ Sibylla denũciat dicens. σάλπιγξ γάρ ὀυρανόθεν φωνήν πολύθρηνον ἀφήσει: Ideſt tuba de cęlo uocẽ luctuoſam emittet. Itaq́ꝫ trepidabũt oẽs: & ad luctuoſum illũ ſonitũ cõtremiſcent. Tũc uero per irã dei aduerſus hoĩes: q iuſticiam dei nõ agnouerũt: ſęuiet ferrũ: ignis: fames: morbus: et ſuꝑ omnia met⁹ ſemꝑ ĩpendens. Tũc orabũt deuꝫ & nõ exaudiet: optabiť mors & non ueniet. Nec nox qdẽ reqẽ timori dabit: nec ad oculos ſõnus accędet: ſꝫ aĩas hominũ ſollicitudo ac uigilia macerabit: plorabũt & gemẽt: & dẽtib⁹ ſtridebũt: gratulabunť mortuis: & uiuos plãgẽt. His & aliis plurib⁹ malis ſolitudo fiet ĩ terra: & erit deformat⁹ orbis atq́ꝫ deſert⁹: qđ ĩ carminib⁹ Sibyllinis ita diciť ἔσαι κόμοσ ἄκομοσ ἀπολυμὲνων ἀνθρώπων. i. erit mũd⁹ ĩmũd⁹ ꝑeũtib⁹ hõib⁹. Ita. n. cõficieť hũanũ genus: ut uix decima pars hominuꝫ relĩquať: & unde mille ꝓceſſerãt: uix ꝓdiẽt cẽtum: de cultorib⁹ etiã dei duę partes ĩteribũt: et tertia q̃ fuerit probata remanebit.

Ca. xvii. De aduẽtu magni ꝓphetę: q Helias diciť: & qũo interficieť ab Antichriſto et reſurget die tertia: et aſcẽdet ĩ cęlũ. Et de ꝑſecutiõe eccľię quã ĩferet Antichriſt⁹: et de miraculis eius.

SEd planius qũo id eueniat exponã. Imminẽte iam tẽporuꝫ concluſione: propheta magnus mittetur a deo: qui conuertat homines ad dei agnitionẽ: et accipiat poteſtatem mirabilia faciendi. Vbicũq́ꝫ non audierint eũ homines: claudet cęlũ et abſtinebit ĩbres: aquã cõuertet ĩ ſanguinẽ: et cruciabit illos ſiti ac fame Et qcũq́ꝫ conabiť eũ lędere: ꝓcedet ignis de ore eius: atq́ꝫ cõburet illũ. His ꝓdigiis atq́ꝫ uirtutib⁹ cõuertet multos ad dei cultũ: per actiſq́ꝫ opib⁹ eius alter rex orietur ex ſyria malo ſpiritu genitus: euerſor ac proditor generis hũani: q reliquias ꝑoris mali cũ ĩpo

ſimul deleat. Hic pugnabit aduerſus ꝓpbetā dei: & uīcet & īterſi ciet eū: & īſepultū iacē patieť: ſed poſt diē tertiū reuiuiſcet: atq; ī ſpectātib⁹ mirātibuſq; cūctis rapieť ī cęlū. Rex uero ille teterrimus erit q̄dē: & ipē ſ; mēdacioꝝ ꝓpbeta: & ſeipm̄ cōſtituet ac uocabit deū: & ſe coli iubebit ut dei filiū. Et dabiť ei ptās: ut faciat ſigna et ꝓdigia: qb⁹ uiſis irretiat hōies ut adorēt eū. Iubebit ignē deſcēdē de cęlo: & ſolē a ſuis curſibus ſtare: & imaginē loq: & fient hęc ſb ṽbo ei⁹: qb⁹ miraculis etiā ſapiētiū plurimi alliciēť ab eo. Tunc eruere dei tēplū conabiť: & iuſtū populū pſeq̄ť: & erit p̄ſſura & cōtritio q̄lis nūq̄ fuit a p̄ncipio mundi. Quicūq; crediderīt & acceſſerīt ei: ſignabūť ab eo tāq̄ pecudes. Qui aūt recuſauerīt notā ei⁹: aut ī mōtes fugiēt: aut cōphēſi exq̄ſitis cruciatibus necabūť. Idē iuſtos hoīes obuoluet libris ꝓpbetaꝝ: atq; ita cremabit: & dabiť ei deſolare orbē terrę mēſib⁹. xlii. id erit tēpus quo iuſticia ꝓiicieť: et īnocētia odio erit: quo mali bonos hoſtiliter p̄liabūť. Nō lex aut ordo aut militię diſciplina ſeruabiť. Non canos quiſq̄ reuerebitur: non officium pietatis agnoſcet. Non ſex⁹ aut infantię miſerebitur. Confundēť omnia & miſcebunť cōtra fas: contra iura naturę. Ita quaſi uno cōmuni grauiq; latrocinio terra uniuerſa uaſtabiť. Cū hęc ita erūt: tūc iuſti & ſectatores ueritatis ſegregabūt ſe a malis: & fugiēt ī ſolitudines. Quo audito īpius rex īflāmatus ira ueniet cū exercitu magno: & admotis omnib⁹ copiis circūdabit mōtē in quo iuſti morabūť: ut eos cōphendat. Illi uero ubi ſe clauſos undiq; atq; obſeſſos uiderint: exclamabūt ad deū uoce magna: & auxiliū cęleſte īplorabunt: & exaudiet eos deus: & mittet regem magnum de cęlo: q eos eripiet & liberet: oēſq; īpios ferro igniq; diſperdet.

Ca. xviii. Qūo hęc p̄nūciata ſūt: & uaticiniis ꝓpbetaru;: & oraculis gētiliū uatū: & uerſibus Sibyllinis.

Haec ita futura eē tū ꝓphetę oēs ex dei ſpiritu: tum etiam uates ex inſtinctu dęmonum cecinerunt. Hidaſpes enim (quē ſuperi⁹ nominaui) deſcripta iniquitate ſęculi huius extremi: pios ac fideles a nocentib⁹ ſegregatos: ait cum fletu & gemitu extenſuros eē ad cęlū manus: & īploraturos fidē Iouis. Iouē reſpecturū ad terrā: & audituꝝ uoces hominū: atq; īpios extīctuꝝ. Quę oīa uera ſūt: pręter unū ꝙ Iouē dixit illa factuꝝ: quę deus faciet: ſed & illud non ſine dęmonū fraude ſubtractum eſt: miſſū iri tunc

a patre filiū dei:q deletis oībus malis pios liberet:quos Hermes tamen nō diſſimulauit:in eo.n.libro q τελειοσ īſcribitur poſt enumerationē maloꝝ:de qb⁹ dixim⁹:ſbięcit hęc gręco ſermone ἐπεὶ ἂν δὴ ταῦτα γένηται ὦ ἀσκληπιε τότε ὁ κύριοσ. καὶ πατὴρ. καὶ θεόσ. καὶ τοῦ πρώτου καὶ γένοσ θεοῦ δημιουργόσ. ἐπιβλέψασ τοῖσ γενομένοισ καὶ τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν τουτέστι τὸ ἀγαθὸν ἀντερείσασ τῇ ἀταξίᾳ. καὶ ἀνακαλεσάμενοσ τὴν πλάνην. καὶ τὴν κακίαν καθήρασ. πῇ μὲν ὕδατι πολλῷ καταλύσασ πῇ δὲ πυρὶ ὀξυτάτῳ διακαύσασ. ἐνίοτε δὲ πολέμοισ καὶ λοιμοῖσ ἐκπαίσασ. ἤγαγεν ἐπὶ τὸ ἀρχαῖον καὶ ἀπεκαθέστησε τὸν ἑαυτοῦ κόσμον. i. cū hęc facta fuerit: o Eſculapi tūc dn̄s & pr̄ & de⁹ & pmi & uni⁹ dei creator reſpiciēs q̄ facta ſūt: & ſuā uolūtatē ī hu iuſmōi bonū:opponēs temeritati: & errorē reuocās:malitiā pur gabit. Sibyllę quoq; nō alit̃ fore ōn̄dūt:q̄ ut dei fili⁹ a ſūmo pr̄e mittat̃:q & iuſtos liberet de manib⁹ īpioꝝ: & īiuſtos cū tyrānis ſęuiētib⁹ deleat:e qb⁹ una ſic tradidit ἥξει καὶ μακάρων ἐθέλων πόλιν ἐξαπαλάξαι καὶ κέν τισ θεόθεν βασιλεὺσ πεμφθείσ ἐπὶ Διων πάντασ ὀλεῖ βασιλεῖσ μεγάλουσ καὶ φῶτασ ἀρίστουσ εἶτα οὕτωσ κρίνειται ὑπὸ ἀφθίτου ἀνθρώποισι Ideſt ueniet & beatorum uolens urbęm expugnare: & quidem a deo miſſus rex ad ſuos omnes perdet reges magnos & uiros op timos:ſic iudicabitur ab īmortali hominibus. Item alia Sibylla. τὸ ζυγὸν ἡμό δουλον δυσβάστακτον ἐπὶ αὐχένι κείμενον ἄρῃ καὶ θεσμοὺσ ἀθέουσ λύσει δεσμούσ τε βιαίουσ Ideſt Iugū noſtrum ſeruitutis intolerabile in collo poſitum tol let: & leges impias ſoluet uinculaq; uiolenta.

Ca.xix. Q̄uō Chriſt⁹ & qb⁹ ſignis p̄cedētib⁹ deſcendet de cęlo ut īterficiat Antichriſtū: & tyrānos et īpios deleat de t̄ris:et ꝗ uigilię nocturnę chriſtianoꝝ iō īſtitutę ſūt:ꝗ chriſt⁹ de nocte uētur⁹ ē. Et ꝗ dii & cultores eoꝝ dabūt̃ īcēdio:ut ſibylla p̄dixit

Ppreſſo igit̃ orbe terrę:cū ad deſtruendā īmenſaru; uiriu; tyrānidem hūanę opes defecerint:ſiquidem capto mundo cū magnis latronū exercitibus īcubabit:diuino auxilio tanta illa calamitas indigebit. Cōmotus igit̃ deus & ancipiti p̄iculo & mi ſerāda cōploratione iuſtoꝝ:mittet ꝑtinus liberatorē. Tūc apiet̃ cęlū mediū in tepeſta nocte & tenebroſa: ut in orbe toto lumen

deſcendẽtis dei tãq̃ fulgor appareat: quod Sibylla his uerſibꝰ locuta eſt. ὁπόταν. ἔλθη πύρεσται σκότοσ. ἐνμέσῃ νυκτι μελαίν. Ideſt cum uenerit ignis erunt tenebrę in media nocte obſcura. Hęc eſt nox q̃ a nobis ꝓpter aduẽtu; regis: ac dei noſtri ꝑuigil cęlebrat̃: cuiꝰ noctis duplex ẽ rõ: ꝙ ĩ ea & uitã tũ recipit cũ paſſus ẽ: & poſtea orbis terrę regnũ recępturꝰ ẽ. Hic ẽ. n. liberator & iudex & cultor & rex & deꝰ: quẽ nos Chriſtũ uocamꝰ: q ꝓus q̃ deſcẽdat h̃ ſignũ dabit. Cadet repẽte gladiꝰ e cęlo: ut ſciant iuſti ducẽ ſanctę militię deſcẽſuꝝ: & deſcẽdet comitãtibꝰ angelis ĩ mediũ terrę: & ꝓcedet eũ flãma ĩextĩguibil̃: & uirtꝰ ãgelorũ tradet ĩ manꝰ iuſtoꝝ mltitudinẽ illã: q̃ montẽ circũſederit: & cõcidet̃ ab hora tertia uſq; ad ueſpeꝝ: & fluet ſanguis more torrentis: deletiſq; oĩbꝰ copiis: ĩpius ſolꝰ effugiet: & ꝑibit ab eo uirtus ſua. Hic ẽ aũt q appellat̃ Antichriſtꝰ: ſ; ſe ĩpe chriſtũ mẽtiet̃: & cõ ueꝝ dimicabit: & uictis effugiet: & bellũ ſępe renouabit: & ſępe uĩcet̃: donec quarto ꝓlio cõfectis oĩbꝰ ĩpiis debellatꝰ & captus: tãdẽ ſceleꝝ ſuoꝝ luet poenas: ſ; & cęteri ꝑncipes & tyranni q cõtriuerũt orbẽ ſimul cũ eo uĩcti adducẽt̃ ad regem: & ĩcrepabit eos & coargu;. Et exprobrabit his facinora ĩpoꝝ: & dãnabit eos: ac meritis cruciatibꝰ tradet. Sic extĩcta malitia & ĩpietate cõꝑſſa: reqeſcet orbis: q ꝑ tot ſęcula ſbiectꝰ errori ac ſceleri: nefãda; ꝑtulit ſeruitutẽ. Nõ colet̃ ulteriꝰ dĳ manu facti: ſ; a tẽplis & puluinaribꝰ ſuis deturbata ſimulachra igni dabũt̃: & cũ donis ſuis mirabilibus ardebũt: qđ etiã Sibylla cũ ꝓphetis cõgruens: futurũ eẽ ꝑdixit. τρίψουσι δὲ εἴδωλα βροτοί καί πλόυτον ἅπαντα. i. cõterẽt aũt ſimulachra hoĩes & diuitias omnes. Erithręa quoq; idẽ ſpoſpondit. ἔργα δὲ χειροποίητα θεῶν συνεκκαύσονται. i. ꝑ ea aũt deoꝝ hũanis manibus facta exurentur.

Ca.xx. Qũo apiet̃ inferi: et reſurgent mortui: & q iudicãdi ſũt & q nõ. Et qũo hęc Sibylla ꝑdixerit: & qua rõe aĩa cum ĩmortalis ſit patibilis: eẽ poſſit ſecundum Stoicos.

Poſt hęc apient̃ inferi & reſurgẽt mortui: de quibꝰ iudiciu; magnũ ĩpe idẽ rex ac deus faciet: cui ſummus pat̃ & iudicãdi & regnãdi dabit maximã poteſtatẽ: de quo iudicio ac regno apud Erithręã Sibyllã ſic ĩuenit̃ in gręco eloqo. ὁπότε δὲ καὶ τὸ λάβῃ τέλος αἴσιμον. ἡ δὲ βροτοῖσιν ἀφίξηται δὴ

κρίσισ ἀθανάτοιο θεοῖο ἥξει ἐπ᾽ ἀνθρώπουσ μεγάλη κρίσισ ἠδὲ καὶ ἀρχή.i.cū aūt dies iſte finē fatalē accępit: & ad mortales iudiciū ī mortal' dei uenerit: ueniet ſup hoīes magnū iudiciu; & iniciū. Deinde apud aliā. ταρτάρεον δὲ χάοσ τότε δείξει. γαῖα χανοῦσα. ἥξουσι δ᾽ ἐπὶ βῆμα θεοῦ βασιλῆοσ ἅπαντεσ.i. tartareū aūt chaos tūc oſtēdet inhians terra. Veniēt aūt ad tribunal dei reges oēs. Et alio loco penes eādē οὐρανὸν ἑλίξων γαίησ κευθμῶνασ ἀνοίξω. καὶ τότε ἀναστήσω νεκρούσ μοῖραν ἀναλύσασ. καὶ θανάτου κέντρον. καὶ ὕστερον εἰσ κρίσιν ἄξω. κρίνων εὐσεβέων καὶ δυσσεβέων βίον ἀνδρῶν Ideſt cęlū uoluēs terrę latebras aperiā: & tūc leuabo mortuos fatū ſoluēs & ſtimulū mortis: poſteaq; ī iudiciū ducā iudicās piorū atq; īpioꝝ uitā uiroꝝ. Nec tñ uniuerſi tūc a deo iudicabūt̃: ſ; hi tātū q ſūt ī dei religiōe uerſati. Nā q deū nō agnouerūt: qm̄ ſētentia de his ī abſolutiōem ferri nō pōt: iā iudicati dānatiq; ſunt: ſanctis lr̄is cōteſtātib⁹ nō reſurrecturos eē īpios ī iudiciū. Iudicabūt̃ ḡ q deū ſcierūt: & facinora eoꝝ ī mala opera cū bonis collata pōderabūt̃: ut ſi plura & grauia fuerint bona iuſtaq; dent̃ ad uitā beatā: ſi aūt mala ſupauerīt: cōdēnēt̃ ad poenā. Hic fortaſſe dixerit qſpiā: ſi ē īmortal' aīa: qūo paſſibil' īducit̃ ad poenā ſentiens? Si.n. ob merita punieẗ: ſentiet utiq; dolorē: atq; ita etiā mortem: ſi morti nō ē obnoxia: nec dolori qdē: patibil' ḡ nō ē? Huic q̄ſtioni ſiue argumēto ita a Stoicis occurrit̃. Aīas qdē hominū p manē: nec īteruētu mortis ī nihilū reſolui: ſ; eoꝝ q iuſti fuerunt: puras & īpatibiles & beatas ad ſedē cęleſtē: uñ illis origo ē remeare: uel ī cāpos quoſdā fortunatos rapi: ubi fruāt̃ miris uoluptatib⁹. Impios uero qm̄ ſe malis cupiditatib⁹ īqnauerūt: mediam quādā gerere īter īmortalē mortalēq; nām: & habē aliqd ībecillitatis ex cōtagiōe carnis: cui⁹ deſideriis ac libidinib⁹ addictę: ineluibilē quēdam fucū trahāt: labēq; terrenā: q̄ cū tpis diuturnitate penit⁹ ībęſerit: ei⁹ naturę reddi aīas: ut ſi nō extīguibiles in totū qm̄ ex deo ſūt: tñ cruciabiles fiant p corporis macula;: q̄ peccatis iniuſta ſenſum doloris attribuit: quā ſnīam poeta ſic explicauit. Quin & ſupmo cū lumine uita reliqt. Non tamē omne miſeris nec fūdit⁹ omne: Corporeę excedūt peſtes: penituſq; neceſſe eſt. Multa diu cōcreta modis īoleſcē miris. Ergo exercent̃ poenis: ueteꝝq; maloꝝ ſupplicia expendūt. Hęc ꝓpemodū uera ſunt. Aīa

enī cū diuortiū fecit a corpore:ē(ut ait idē poeta) Par leuib⁹ uentis uolucriq; ſimillima ſōno:q; ſpirit⁹ ē & ip̄a tenuitate īcōprebēſibil':ſed nobis q ſumus corporales:deo aūt cui ſbēſt poſſe omnia comprebenſibilis.

Ca.xxi. De potētia dei:q̄ p merito cuiuſq; pōt & boīes et angelos punire.De carnis īmortalitate poſt reſurrectiōem.De dr̄ia ignis gebēnal' & ignis cōis.Et qd ī electis:qd ī reprobis operet̄.

PRimū igit̄ dicim⁹ tātam eē dei ptātē:ut etiam īcorporalia cōp̄bendat:& queādmodū uoluerit efficiat.Nam & angeli deū metuūt:qa caſtigari ab eo poſſūt īenarrabili quodam mō: & dęmones reformidant:q; torquet̄ ab eo & puniuntur.Quid ergo mi⁊ ſi cū ſint īmortales:aīę tñ patibiles ſint deo?Nā cū in ſe nibil babeāt ſolidū:& cōtractabile a ſolidis & corporalibus: nullam uim pati poſſunt:ſed qa in ſolis ſpiritib⁹ uiuunt:a ſolo deo tractabiles ſunt:cui uirt⁹ & ſbſtātia ſpiritalis eſt.Sed tamen docēt nos ſanctę litterę:queādmodū poenas īpii ſunt laturi.Nā q; peccata ī corporib⁹ cōtraxerūt:rurſus carne īduet̄:ut in corporibus piaculū ſoluant:& tñ nō erit caro illa quā de⁹ bomini ſupięcerit buic terręnę ſimil':ſed inſolubilis ac pmanēs inęternum: ut ſufficere poſſit cruciatib⁹:& igni ſempiterno:cuius natura diuerſa eſt ab boc noſtro:quo ad uitę neceſſaria utimur:qui niſi alicui⁹ materię fomite alatur extinguitur. At ille diuinus p ſeipſu; ſemper uiuit ac uiget ſine ullis alimentis:nec admixtum babet fumum:ſed eſt purus ac liquidus:& in aquę modum fluidus:non enī ui aliqua ſurſū uerſus urget̄ ſicut noſter:quē labes terręni corporis:quo tenet̄ & fumus ītermixtus exilire cogit:& ad cęleſtem naturā cū trepidatiōe mobili ſbuolare. Idem igitur diuin⁹ ignis una eademq; ui atq; potētia: & cremabit impios & recreabit: & quātū ex corporib⁹ aſſumet:tantū reponet:ac ſibi ipſe ęternum pabulū ſbminiſtrabit:quod poetę in uulturem ticii tranſtulerūt. Ita ſine ullo reuiuiſcētiū corpo⁊ detrimento: aduret tantum ac ſenſum doloris afficiet.Sed & iuſtos cū iudicauerit deus: etiam eos igni examinabit. Tū quo⁊ peccata uel pondere uel numero p̄ualuerit:pſtringet̄ igni atq; cōburet̄.Quos aute; plena iuſticia & maturitas uirtutis īcoxerit:ignē illū nō ſentient.Habent.n.aliqd in ſe dei quod uim flāmę repellat ac reiiciat:tāta uis ē īnocentię:ut ab ea ignis ille refugiat īnoxi⁹:qui accipit a deo banc ptātē ut impios urat: iuſtis obtemperet. Nec tamen qſq̄ putet animas

poſt mortē ꝓtinus iudicari. Nā oīs in una cōiq; cuſtodia detinē tur: donec tp̄s aduenia t quo maxim⁹ iudex meritorū faciat exa men. Tū quoꝝ fuerit ꝓbata iuſticia: hi p̄miū īmortalitatis accipi ent. Quoꝝ aūt peccata & ſcelera detecta nō reſurgēt: ſed cū ipſis in eaſdē tenebras recōdent̄ ad certa ſupplicia deſtinati.

Ca. xxii. Qd̄ hec a qbuſdā dicūt̄ eē poetica: & uñ ad noticiā uenerīt poetaꝝ: qb⁹ de cāis corruperīt ueritatē: & lethęū ānem et alia fantiſtica īduxerint.

Figmēta hęc eē poetaꝝ qdā putāt: ignorātes uñ illa poetę ac cępint: ac negāt hęc fieri poſſe: nec miꝝ ita illis uideri. Alit̄ enī q̄ res habet tradit̄ a poetis: q licet ſint mlt̄o antiqores q̄ hiſto rici & oratores & cętera genera ſcriptoꝝ: tñ qꝛ myſteriū diuini ſacramēti neſciebāt: & ad eos mētio reſurrectionis futurę obſcu roꝝ ore ꝑuenerat: eā uero temere ac leuit̄ auditā ī modū cōtinen tię fabulę ꝑdiderūt. Et tñ iidē teſtati ſūt: nō auctorē ſe certū: ſed opinionē ſeq: ut Maro q ait ſit mihi fas audita loq. Quāuis igit̄ ueritatis arcana ī ꝑte corruperīt: tñ ip̄a res eo uerior inuenit̄: qꝛ cū ꝓphetis ī parte cōſētiūt: qd̄ nobis ad ꝓbatiōe; rei ſatis eſt. Errori tñ eoꝝ ſbeſt rō nōnulla. Nā cū ꝓphetę aſſiduis cōditiōib⁹ p̄dica rēt iudicatuꝝ eē de mortuis filiū dei: & hęc ānūciatio nō lateret: qm̄ rectorē cęli nō aliū putabant q̄ Iouē: iudicare apud īferos Io uis filiū tradiderūt: ſed tñ nō Apollinē aut Libeꝝ aut Mercuriū q cęleſtes putāt̄: ſed deū q & mortalis fuerit & iuſtus: uel Minoē uel Aeacū uel Rhodamātū. Corruperūt igit̄ poetica licentia qd̄ accęperant: ul̄ opinio ueritatē per diuerſa ora ſermoneſq; uarios diſſipata mutauit. Nā qꝛ pactis apud inferos mille annis: rurſus ad uitam reſtitui cecinerunt: Marone ita dicente. Has omnes ubi mille rotam uoluere ꝑ annos: Lethęū ad fluuiu; de⁹ euocat agmi ne magno: Scilicet īmemores ſupa ut cōuexa reuiſant. Rurſus et īcipiēt in corpora uelle reuerti. Hęc eos rō fefellit: qꝛ reſurgēt de functi nō poſt mille annos mortis ſuę: ſed ut reſtitui rurſus in ui ta mille annis cū deo regnēt. De⁹ enī ueniet: ut orbe hoc ab omni labe purgato: rediuiuas iuſtoꝝ aīas corporibus īnouatis ad ſem piternam beatitudinē ſuſcitet. Itaq; p̄ter aquam obliuionis uera ſunt cętera: quā iccirco finxerunt: ne qs illis opponeret. Cū ergo nō meminerīt ſe aliqñ uixiſſe: aut q fuerīt: aut quę geſſerint: ſed nihilominus tamen ueriſimile non putatur. Et res tota uelut li cent̄ & fabuloſe ficta reſpuitur. Nobis autem de reſurrectione

affirmātibus atq; docētib⁹ aīas ad alterā uitā nō oblitas ſui: ſed ī eodē ſēſu ac figura eē redituras illud opponit. Tot iā ſęcula trāſierūt: qs unq̄ un⁹ ab īferis reſurrexit: ut exēplo ei⁹ fieri poſſe credam⁹! At enī reſurrectio fieri nō pōt: dominātē adhuc īiuſticia. Hoc enī ſęculo necāt̄ hoīes ui: ferro: īſidijs: uenenis: afficiūt̄ īiuriis: egeſtate: carcerib⁹: tormētis: ꝓſcriptiōībus. Eo accidit ꝙ iuſticia īuiſa ē: ꝙ oēs q deū ſeq uolūt: nō tātū odio habēt̄: ſʒ uexāt̄ oībus cōtumelijs: & excruciāt̄ multiplici genē poenaꝝ: & ad īpios cult⁹ manufactoꝝ deoꝝ nō rōe aut ueritate: ſʒ nefāda corpoꝝ laceratōe cogūt̄. Nū igit̄ oportet ad hęc eadē reſurgē: ac reuerti homines ad uitā: ī qua tuti eē nō poſſēt! Cū ḡ iuſti tā uiles habeāt̄: tā facile tollāt̄: qd putem⁹ futuꝝ fuiſſe: ſi qs ab īferis rediens uitam poſtliminio recępiſſet! Auferet̄ ꝓfecto ab ocul' hominū: ne uiſo eo uel audito deos uniuerſi relīquerēt: & ad uni⁹ ſe dei cultū religionēq; cōuerterēt. Ergo ſemel fieri reſurrectiōeʒ neceſſe ē: cū malū fuerit ablatū: qm̄ eos q reſurrexerīt nec mori iā ulteri⁹ nec uiolari ullo mō fas ē: ut beatā poſſint agē uitā: quoꝝ mors reſignata ē. Poetę uero cū ſcirēt h̄ ſęculū mal' oīb⁹ redūdare: obliuiōis amnem īduxerūt: ne laboꝝ ac maloꝝ memores aīę reuerti ad ſupos recuſarēt. Vñ Virgili⁹. O pr̄ an ne aliquas ad cęlū hīc ire putandū ē Sublimes aīas: iterūq; ad tarda reuerti Corpora: q̄ lucis miſeris tā dira cupido! Ignorabāt enī qūo ut qñ id fieri oporteret. Itaq; renaſci eas putauerūt: & denuo ad uteꝝ reuolui: atq; ad īfantiam regredi. Vñ & Plato de aīa diſſerēs ex h̄ ait poſſe cognoſci aīas eſſe immortales atq; diuinas: ꝙ in pueris mobilia ſūt ingenia: & ad ꝑcipiēdū facilia: ꝙ ea quę diſcāt ita celeriter capiant: uti nō tūc ꝓmū diſcere illa uideant̄: ſed recognoſcere atq; reminiſci in quo uir ſapiēs poetis īeptiſſime credidit.

Ca. xxiii. De reſurrectione: & ꝙ Pythagoras et alii ph̄i īepte locuti ſūt: & de anaſtaſi mētiētes animas ī uaria tranſire corpora

NOn igitur renaſcētur: quod fieri nō pōt: ſed reſurgent & a deo corporibus īduentur: & ꝓoris uitę factoꝝq; omnium memores erūt: & in bonis cęleſtib⁹ collocate: ac fruētes iocūditate īnumerabiliū copiaꝝ pręſēti deo grās agent: ꝙ malum omne deleuerit: ꝙ eos ad regnū uitāq; ꝑpetuā ſuſcitarit. Qua de Anaſtaſi ph̄i quoq; dicere aliqd conati ſūt tā corrupte q̄ poetę. Naʒ Pythagoras tranſire animas in noua corpora diſputauit: ſʒ īepte

ꝙ ex hoībus ī pecudes: et ex pecudib⁹ in hoīes & ſeipm ex Euſorbio eē repatū. Meli⁹ Chryſipp⁹ (quē Cicero ait fulcire porticum ſtoicoꝝ) q ī libris quos de ꝓuidētia ſcripſit: cū de īnouatōne loq̄ret: hęc ītulit. τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος δῆλον ὡς οὐδὲν ἀδύνατον καὶ ἡμᾶς μετὰ τὸ τελευτῆσαι πάλιν περιόδων τινῶν εἰλημμένων χρόνου εἰς ὃ νῦν ἐσμὲν καταστῆναι σχῆμα. Ideſt qđ cum ita ſit apparet nil eē impoſſibile: & nos poſt exceſſū nr̄m rurſus ſpaciis q̄buſdā reuolutis tēporu; in hūc ſtatū reſtitui: ī quo nūc eē uidemur. S; nos ab hūanis ad diuina redeam⁹. Sibylla iteꝝ dicit. δύσπιστον γὰρ ἅπαν μερόπων γένος. ἀλλ᾽ ὅταν ἤδη κόσμου καὶ θνητῶν ἔλθῃ κρίσις ἣν θεὸς αὐτὸς ποιήσει κρίνων ἀσεβεῖς τε ἅμα εὐσεβέας τε. καὶ τότε δυσσεβέας μὲν ἐπὶ ζόφον ἐν πυρὶ πέμψει ὅσσοι δὲ εὐσεβοῦσι πάλιν ζήσουσι ἐπὶ γαίης πνεῦμα θεοῦ δόντος τι μὴν ἅμα καὶ βίον αὐτοῖς. Ideſt etenī difficile ad credendū omne hominū genus. S; cū iā mūdi & mortaliū uenerit iudiciū: qđ de⁹ ip̄e faciet iudicās pios ſil' & īpios: tunc demū īpios q̄dē ī ignē & tenebras mittet: q aūt pietatē tenēt: iteꝝ uiuēt ī terra: ſpū dei dāte honorē ſil' & uitā ipis. Qđ ſi nō mō ꝓphetę: ſed etiā uates & poetę & pħi anaſtaſin mortuoꝝ futurā eē cōſentiūt: nemo q̄rat a nobis queadmodū fieri poſſit. Nec. n. diuinoꝝ operū pōt reddi rō. Sed ſi a ꝑncipio de⁹ hoīe; neſcio quo īenarrabili mō īſtituit: credam⁹ ab eodē reſtitui ueterē poſſe q nouū fecit.

Ca. xxiiij. Qđ ſecūdū uaticinia Sibyllę poſt iudiciū ꝑ mille ānos regnabit in terra fili⁹ dei cū electis ſuis ī ſācta ciuitate qua; cōſtituet. Et ꝙ diabolus uīcietꝛ mille annis: & oīs creatura māſueſcet: & ad iocūditatē ſeruiet hoī: & Chriſtus ab oīb⁹ coletꝛ ut deus & dominus.

NVnc reliqua ſubnectā. Veniet igitꝛ ſūmi & maximi dei filius: ut uiuos ac mortuos iudicet: dicente Sibylla ſic. πάσης γὰρ γαίης τότε θνητῶν σύγχυσις ἔσται. αὐτὸς ὁ παντοκράτωρ ὅταν ἔλθῃ βήματι κρῖναι ζώντων καὶ νεκρῶν ψυχὰς καὶ κόσμον ἅπαντα. i. toti⁹ eni; terrę mortaliū cōfuſio tunc erit: & ipſe omnipotens cum uenerit in ſolio iudicare uiuorum mortuoꝝq; aīas & mūdū oēm. Veꝝ ille cū deleuerit īiuſticiā: iudiciūq; maximū fecerit: ac iuſtos q a ꝑncipio fuerūt ad uitā

reſtaurauerit:mille ãnis ĩter hoĩes uerſabit̃:eoſq; iuſtiſſimo ĩpio reget:qđ alia Sibylla uaticinãs fureſq; ꝓclamat. κλῦτε δὲ μου μέροπεσ βασιλεὺσ αιώνιοσ ἄρχει. Ideſt audite me homines rex ſẽpiternus dñat̃. Tunc q erũt ĩ corporib⁹ uiui nõ morient̃ ſʒ p eoſdẽ mille ãnos ĩfinitã m'ltitudinẽ generabunt:& erit ſoboles eoꝝ ſãcta & deo cara:q aũt ab ĩferis ſuſcitabũt̃:hi p̃erũt uiuẽtib⁹ uelut iudices. Gentes uero nõ extĩguẽt̃ oĩno:ſʒ q̃dã relĩquẽt̃ in uictoriã dei:ut triũphẽt̃ a iuſtis:ac ſbiugẽt̃ ppetuę ſeruituti:ſb idẽ tp̃s etiã p̃nceps dęmonũ:q ẽ machinator omniũ maloꝝ:uincieť catenis:& erit cuſtodia mille ãnis cęleſtis ĩperij:quo iuſticia ĩ orbe regnabit:ne qd malũ aduerſus populũ dei moliat̃. Poſt cuius aduẽtũ cõgregabunt̃ iuſti ex oĩ terra:pactoq; iudicio ciuitas ſancta cõſtitueť ĩ medio terrę:ĩ qua ip̃e cõditor de⁹ cũ iuſtis dominãtib⁹ cõmoreť:quã ciuitatẽ Sibylla deſignat cũ dicit. καὶ πόλιν ἣν ἐποίησε θεόσ αὐτὴν ἐποίησε λαμπροτέραν ἄστρων καὶ ἡλίου ἠδὲ σελήνησ. Ideſt urbem quam fecit de⁹ eam clariorem fecit aſtris:atq; ſole lunaq;. Tunc auferentur a mundo tenebrę illę:quib⁹ offenditur atq; obcęcabitur cęlum:& luna claritudinem ſolis accipiet:nec minuetur ulterius:ſol autem ſepties tãto q̃ nunc ẽ clarior fiet. Terra uero aperiet foecunditatẽ ſuã:& uberrimas fruges ſua ſponte generabit. Rupes mõtiũ melle ſudabũt:per riuos uina decurrẽt:& flumina lacte ĩundabunt. Mũdus deniq; ipſe gaudebit:& omnis rerũ natura lętabitur:erepta & liberata dominio mali:& ĩpietatis:& ſceleris:& erroris. Non beſtię per hoc tempus ſanguine alentur:non aues pręda:ſed quieta & placida erũt oĩa:leones & uituli ad pręſepe ſimul ſtabunt:lupus ouem nõ rapiet. Canis nõ uenabitur. Accipitres & aquilę nõ nocebunt. Infans cũ ſerpentibus ludet. Deniq; tunc fient illa quę poetę aureis temporib⁹ facta eẽ iam Saturno regnante dixerunt quoꝝ error hic exortus eſt:q; ꝓphetę futuroꝝ pleraq; ſic ꝓferunt & enũciãt quaſi iã pacta. Viſiones.n.diuino ſpũ offerebãt̃ ocul' eoꝝ:& uidebãtur illa in conſpectu ſuo quaſi fieri ac terminari. Quę uaticinia eoꝝ cũ paulatim fama uulgaſſet:quoniã ꝓphani a ſacramẽto ignorabãt quaten⁹ dicerent̃:cõpleta iã eſſe ueteribus ſęculis illa omnia putauerũt:q̃ utiq; fieri cõpleriq; non poterant homine regnante. Cum uero deletis religionibus impiis & ſcelere compreſſo:ſubięcta erit deo terra. Cedet & ipſe mari uector

nec nautica pinus Mutabit merces: omnis feret oĩa tellus. Non ra
ſtros patieṫ humus: non uinea falcẽ. Robuſtus quoq; iam tauris
iuga ſoluet arator. Tũc etiã molli flaueſcet campus ariſta. Incul
tiſq; rubens pẽdebit ſentibus uua. Et durę quercus ſudabunt ro-
ſcida mella. Nec uarios diſcet mẽtiri lana coloris. Ipſe ſed in par
tis aries iã ſuaue rubenti: Murice iã croceo mutabit uellera luto.
Sponte ſua ſandix paſcentes ueſtiet agnos. Ipſę lacte domum re
ferent diſtenta capellę Vbera: nec magnos metuẽt armẽta leones
Quę poeta ſecũdũ Cumęę Sibyllę carmĩa ꝓlocutꝰ eſt. Eritbręa
uero ſic ait. ἠδὲ λύκοι σὺν ἄρνεσιν ἐν οὔρεσιν ἅμα γε ἔδον
ται χόρτον πάρδαλίς τε ἐρίφοις ἅμα βοσκονται ἄρκτοι
σὺν μοσχοισιν ὁμοῦ καί πᾶσι βροτοῖσι σαρκαβόρος
τε λέων φάγεται ἄχυρον παρά φάτναις σὺν βρέφεσί τε
δράκοντες ἀμάτορσι κοιτήσονται. i. nec lupi cũ agnis ĩ mõ
tibꝰ dimicabũt: ħbãq; lynces cũ hędis paſceṫ. Vrſi cũ uitulis ſil'
oĩbꝰ aĩalibꝰ: carniuorãs leo cõmedet paleas ad ꝑſepia: cũ ĩfãtibus
dracões ſine mr̃ibꝰ dormiẽt. Et alio loco de libertate reꝝ καί τό
τε δή χαράν μεγάλην θεός ἀνδρᾶσι δώσει. καί γαρ γῆ
καί δένδρα καί ἄσπετά θρέμματα γαίης δώσουσι τρα-
πὸν τόν ἀληθινον ἀνθρώποισιν. οἴνου καί μέλιτος γλυ
κύτερον λευκοῦ τε γάλακτος. καί σίτου ὅπερ ἐστί βροτοῖ-
σικλίϛον ἁπάντων. Ideſt & tũc gaudium magnum deus da
bit hominibus: nã & terra: & arbores: & innumerabilia terrę pe
cora dabunt fructũ ueꝝ hominibꝰ uini: & mellis dulciſſimi: &
candidi lactis: atq; tritici: quod eſt hominibꝰ optimũ omniũ. Et
alia eodẽ mõ. εὐσβέων δὲ μόνον ἁγία χθῶν πάντα τάδ᾽ ὀ
ισειν ἅμα μέλιτος ἀπο πέτρις ἠδέ ἀπό πηγῆς καί γαλα
κτ᾽ ἀμβροσίης ῥεύσει πάντεσσι δικαίοις. i. pioꝝ aũt ſola
ſancta terra: oĩa hęc feret fluenta mellis de petra atq; de fonte: &
lac immortalitatis manabit oĩbꝰ iuſtis. Viuẽt itaq; hoĩes tranq̃l
liſſimam uitã & copioſiſſimam: & regnabũt cũ deo pariṫ: & re
ges gentiũ ueniẽt a finibꝰ terrę: cũ donis ac muneribꝰ: ut adorẽt
& honorificent regẽ magnũ: cuiꝰ nomen erit ꝑclaꝝ ac uenerabile
uniuerſis natiõibꝰ: q̃ ſb cęlo erũt: & regibꝰ q dñabunṫ in terra.

Cap. xxv. Quod non reſtant ex quarũdam ſcripturarum
aſſertione niſi ducenti anni uſq; ad rerum innouationem. Et ꝙ
finis non aderit niſi Roma deſtructa.

Hęc ſunt q̄ a ꝓphetis futura dicūť:quoꝝ teſtimonia & uerba ponē opus nō eē duxi:quoniā eēt īfinitū :nec tātā reꝝ m̄lti tudinē mēſura libri capet:tā m̄ltis uno ſpū ſimilia dicētibꝰ:ſil̄qꝫ ne faſtigiū legētibꝰ fieret:ſi ex oībꝰ collecta & trāſlata cōgererēꝫ. Pręterea ut ea ipſa q̄ dicerē nō nr̄is:ſꝫ alienis lr̄is potiſſimū cōfir marē:docerēqꝫ nō mō apud nos:ueꝝ etiā apud eos ipos q nos in ſectāť ueritatē cōſignatā teneri:quā recuſāt agnoſcē.Qui aūt hęc diligētiꝰ uoluerit ſcire:ex ipo fōte hauriat:& plura q̄ nos ī his li- bris cōplexi ſumus admirabilia reperiet.Fortaſſe nūc qſpiā req rat quando iſta quę diximus ſint futura.Iam ſuperius oſtēdi:cō pletis annoꝝ ſex millibus mutationē iſtā fieri oportere.Et iam ꝓ pinquare illū ſūmū concluſionis extremę diem:de ſignis quę di cta ſunt a prophetis licet noſcere. Prędixerūt enim ſigna quibꝰ cōſūmatio tempoꝝ & expectāda ſit nobis in ſingulos dies & ti mēda ea.Quādo tamē cōpleať hęc ſūma:docēt hi q de tēporibꝰ ſcripſerūt:colligētes ea ex lr̄is ſanctis:& ex uariis hiſtoriis quan tus ſit numerus annoꝝ ab exordio mūdi:qui licet uarient:& ali- quātulum numeri eorū ſūma diſſētiat:omnis tamen expectatio nō amplꝰ q̄ ducentoꝝ uideť annoꝝ .Etiā res ipa declarat lapſuꝫ ruināqꝫ reꝝ breui fore:niſi ꝙ incolumi urbe roma:nihil iſtius ui detur eſſe metuēdum.At uero cum caput illud orbis ceciderit:et πηρρει eē coeperit:quod Sibyllę fore aiunt:qs dubitet ueniſſe iā finē rebus hūanis orbiqꝫ terraꝝ?Illa ē.n.ciuitas q̄ adhuc ſuſtentat oīa:pręcāduſqꝫ nobis & adorandus ē deus cęli:ſi tn̄ ſtatuta eius & placita differri poſſunt:ne citius q̄ putamus tyrannus ille abo minandus ueniat:qui tātū facinus moliať:ac lumē illud effodiat cuiꝰ īteritu mūdꝰ ipe lapſurus ē. Nūc ad cętera exequenda redea mus:q̄ deinceps ſecutura ſunt.

Cap.xxvi.Quod elapſis mille ānis aurei ſęculi poſt iudiciuꝫ ſolueť.Itē diabolus & cōcitabit gētes:ut ſanctā expugnēt ciuita- tē:& obſidebūt eā.Et qūo eam omnino deus deſtruet & poenis ęternis tradet:electis hominibus tranſlatis ad gloriam angelorū poſt reſurrectionem ſecundam.

DIximꝰ pauloante in ꝑncipio regni ſancti fore:ut a deo ꝑn- ceps dęmonioꝝ uīciať.Sed idē cū mille anni regni: hoc eſt ſeptem millia coeperint terminari:ſoluetur denuo:& e cuſtodia

miſſus exibit: atq; oẽs gentes q̃ tũc erũt ſb ditione iuſtorũ cõcitabit: ut inferãt bellũ ſãctę ciuitati. Et colliget̃ ex oĩ orbe terrę ĩnumerabil' populus nationũ: & obſidebit & circũdabit ciuitatem: tũc ueniet nouiſſima ira dei ſup gentes: & debellabit eas uſq; ad unũ. Ac p̃mũ cõcutiet terrã q̃ ualidiſſime: & a motu ei⁹ ſcĩdẽtur mõtes ſyrię: & ſbſidẽt colles ĩ abruptũ: & muri omniũ ciuitatũ cõcidẽt. Et ſtatuet de⁹ ſolẽ triduo ne occidat: & ĩflãmabit eã: & deſcẽdet ęſtus nimi⁹: & aduſtio magna ſupra pduelles & ĩpios populos: & ĩbres ſulphuris & grãdines lapidũ & guttę ignis: & liqueſcẽt ſpũs eoꝝ ĩ calore & corpora cõterẽt̃ ĩ grãdine: & ĩpi ſe ĩuicẽ gladio feriẽt. Replebũt̃ mõtes cadaueri b⁹: & campi opient̃ oſſib⁹. Popul⁹ aũt dei trib⁹ illis dieb⁹ ſb cõcauis terrę occultat⁹ erit: donec ira dei aduerſus gentes & extremũ iudiciũ terminet̃. Tũc exibũt iuſti de latebris ſuis: & ĩueniẽt oĩa cadaueri b⁹ atq; oſſib⁹ tecta. Sʒ & gen⁹ oẽ ĩpioꝝ radicit⁹ ĩteribit: nec erit ĩ h̃ mũdo ulla natio ãpli⁹ p̃ter ſolã gẽtẽ dei. Tũ p ãnos ſeptẽ ppetes ĩtactę erũt ſyluę: nec excidet̃ de mõtib⁹ lignũ: ſʒ arma gẽtiũ cõburẽt̃: & iã nõ erit bellũ: ſʒ pax & reqes ſẽpiterna. Cũ uero cõpleti fuerunt mille ãni: renouabit̃ mũd⁹ a deo: & cęlũ cõplicabit̃: & terra mutabit̃. Et trãſformabit de⁹ hoĩes ĩ ſimilitudĩe ãgeloꝝ: & erũt candidi ſicut nix: et uerſabũt̃ ſemp ĩ cõſpectu oĩpotẽtis: et dño ſuo ſacrificabũt & ſeruiẽt ĩęternũ. Eodẽ tp̃e fiet ſecũda illa & publica omniũ reſurrectõ: etiã ĩ qua excitabũt̃ ĩpii ad cruciatus ſempiternos. Hi ſũt q manufacta coluerũt: q dñm mũdi ac parentem uel neſcierũt uel abnegauerũt: ſed & dominus illoꝝ cũ miniſtris ſuis cõprehẽdet̃: ad poenãq; dãnabit̃: cũ quo parit̃ oĩs turba ĩpiorũ p ſuis facinorib⁹ ĩ cõſpectu angeloꝝ atq; iuſtoꝝ ppetuo igni cremabit̃ ĩęternũ. Hęc eſt doctrina ſanctoꝝ pphetaꝝ: quã chriſtiani ſeqmur. Hęc ſapiẽtia nr̃a: quã iſti q uel fragilia colũt: ul' inanẽ philoſophiã tuet̃: tãq̃ ſtulticiã uanitatẽq; deridẽt: q2 nos defendẽ hanc publice atq; aſſerere nõ ſolemus: deo iubẽti ut qeti ac ſilẽtes arcanũ eius in abſcõdito: atq; intra nr̃am cõſcientiam teneamus. Nec aduerſus iſtos uere prophanos: qui non diſcendi: ſed arguẽdi atq; illudendi gratia inclęmenter deum ac religionem eius impugnãt: pertinaci cõtẽtione certem⁹. Abſcõdi enĩ tegiq; myſteriũ q̃ fideliſſime oportet: maxĩe a nobis q nomẽ fidei gerim⁹. Veꝝ illi hãc taciturnitatẽ nr̃am ueluti cõſciam malã criminant̃. Vnde

etiã quaſdã execrabiles opiniones de pudicis & ĩnocẽtib⁹ fingũt & libent̃ his q̃ finxerĩt credũt.

Ca.xxvii. Exhortatio ut oẽs ꝑperẽt ad ſuſcipiẽdã cũ religiõe ſapiẽtiã: ꝑ quas ad beatiſſimaꝫ ꝑuenit̃ ęternę uitę beatitudinem.

QVoniã decurſus ꝓpoſiti operis ſeptẽ ſpatíjs: ad metam ꝓuecti ſumus: ſupereſt ut exhortemur oẽs ad ſuſcipiendam cum uera religione ſapientiam: cuius uis & officium in eo uertitur: ut cõtẽptis terreſtrib⁹ & abiectis errorib⁹: q̃bus antea tenebamur: fragilibus ſeruiẽtes & fragilia cõcupiſcentes: ad ęterna cęleſtis theſauri pręmia dirigamur: q̃ ut capere poſſimus: quãp̃muꝫ omittendę ſunt huius pręſentis uitę illicibiles uoluptates: q̃ animas hominũ pernicioſiſſima ſuauitate deliniũt. Quanta foelicitas exiſtimãda ẽ ſſbtractis his labib⁹ terrę: ꝓficiſci ad illũ ęq̃ſſimũ iudicẽ parẽtẽq; ĩdulgẽtiſſimũ: q ꝓ laborib⁹ req̃ẽ ꝓ morte uitã: ꝓ tenebris claritatẽ: ꝓ terrenis ac breuib⁹ bonis ęterna & cęleſtia largiat̃: q̃ cũ mercede acerbitates ac miſerię: quas perpetimur in hoc mundo: facientes opa iuſticię cõferri & coęquari nullo mõ poſſunt. Proinde ſi ſapientes: ſi beati eẽ uolumus: cogitanda ac ꝓponẽda nobis ſũt: nõ tãtũ terẽtiana illa molẽdũ eẽ uſq; in piſtrinuꝫ uapulandũ: habẽdę cõpedes: ſed his multo atrociora: carcer: catenę: tormẽta patiẽda: ſuſtinẽdi dolores: mors deniq; ipſa & ſuſcipiẽda ẽ & ferẽda: cũ liqueat cõſciẽtię noſtrę: nec fragilem iſtã uoluptatẽ ſine poena: nec uirtutẽ ſiñ diuino p̃mio fore. Vniuerſos igit̃ oportet operã dare: ut uel ſe: q̃p̃mũ ad rectã uiã dirigant: ul' ſuſcęptis operatiſq; uirtutib⁹: hui⁹ uitę laboribus patienter exactis: cõſolatorẽ deũ habere mereant̃. Pater enĩ noſter ac domin⁹: qui cõdidit firmauitq; cęlũ: q ſolẽ cũ cęteris ſiderib⁹ illuxit: qui libratã magnitudine ſua terrã uallauit mõtib⁹: mare circũdedit: amnibuſq; diſtinxit. Et quicq̃d eſt in h᷑ opere mũdi conflauit ac ꝑfecit e nihilo: ꝓſpectis erroribus hominũ ducẽ miſit: qui nobis iuſticię uiã pãderet. Hunc ſequamur oẽs: hũc audiamus: huic deuotiſſime pareamus: quoniam ſolus (ut ait Lucertius) Veridicis hominũ purgauit pectora dictis. Et finẽ ſtatuit torpedinis atq; timoris. Expoſuitq; bonũ ſũmũ quo tendim⁹ oẽs: Quid foret atq; uiã mõſtrauit limite paruo: Qua poſſem⁹ ad id recto cõtendere curſu. Nec mõſtrauit tãtũ: ſꝫ etiã p̃ceſſit: ne quis difficultatis grã iter uirtutis horreret. Deſeratur ſi fieri poteſt uia perditiõis

& fraudis: in qua mors uoluptatis illecebris ad operta cęlatur. Et quãto qſq; ãnis ad ſenectutem uergẽtib⁹ appropĩquare cernit illũ diẽ: quo ſit ei ex hac uita migrãdũ: cogitet q̃ purus abſcedat: q̃ ĩnocẽs ad iudiciũ ueniat: nõ ut faciũt qdã cęcis mẽtib⁹ nixi: q iã deficiẽtib⁹ corporis uirib⁹ in hoc admonẽt̃ ĩſtãtis ultimę neceſſitatis: ut cupidius & ardẽtius hauriẽdis libidinib⁹ ĩtẽdãt. Qua ex uoragine liberet ſe qſq; dũ licet: dũ facultas adeſt: ſeq; ad deũ tota mente conuertat: ut illũ diẽ ſecurus expectet: quo preſes dominuſq; mũdi deus de ſingulorum̃ factis cogitationibuſq; iudicabit. Quęcũq; hic expetũtur nõ tãtũ negligat ſed effugiat: potioremq; aĩam ſuã iudicet q̃ bona iſta fallacia: quorum̃ ĩcerta & caduca poſſeſſio ẽ. Migrant enĩ quotidie & multo uelociꝰ exeũt: q̃ ĩtrauerant: & tñ ſi nobis uſq; ad ultimũ liceat iſtis frui: aliis certe relinquẽda ſunt. Nihil nobiſcũ ferre poſſumus: niſi uitã bñ atq; innocẽter actã. Ille ad deum copioſus: ille opulẽtus adueniet: cui aſtabũt cõtinentia: miſericordia: patientia: charitas fides. Hęc eſt hereditas noſtra: quę nec eripi cuiq̃ põt: nec trãſferri ad aliũ. Et qs ẽ q hęc bona parare ac acqrere ſibi uelit? Veniãt q eſuriunt: ut cęleſti cibo ſaturati ſempiternã famẽ ponant. Veniant q ſitiunt: ut aquã ſalutarẽ de perenni cęleſtiq; fõte pleniſſimis faucib⁹ trahant. Hoc cibatu atq; potu dei: & cęci uidebũt: & ſurdi audiẽt: & muti loquẽt̃: & claudi ambulabũt: & mortui reuiuiſcẽt: & ſtulti ſapient: & ęgroti ualebunt. Quiſqs enim corruptelas terrę uirtute calcauerit: hũc arbit̃ ille ſummus & uerax ad lucẽ uitãq; ppetuã ſuſcitabit. Nemo diuitiis: nemo faſcibus: nemo etiã regia ptãte cõfiſus ſit: ĩmortalẽ iſta nõ faciũt. Nã qcũq; rõem hõis abiecerit ac pſentia ſecut⁹: ĩ humũ ſe ipẽ pſtrauerit tãq̃ deſertor domini et & ĩpatoris & patris ſui punieẗ. Intẽdam⁹ igit̃ iuſticię: quę nos inſepabilis comes ad deũ ſola pducet. Et dum ſpirit⁹ hos reget artus: ĩfatigabilẽ militiã deo militem⁹: ſtationes uigiliaſq; celebremus. Cõgrediamur cũ hoſte quẽ nouimus fortiter ut uictores: ac deuicto aduerſario triũphantes: pręmiũ uirtutis quod ipſe pmiſit a deo conſequamur.

L. Coelii Lactãtii firmiani ad donatũ de ira dei liber ſeptimus.

ANimaduerti ſępe Donate plurimos id exiſti
mare:qđ etiā nonnulli philoſophorū putaue
rūt nō iraſci deum:quoniā uel benefica ſit tātū
mō nā diuina:nec cuiq̄ nocere p̄ſtātiſſimę atq;
optimę cōgruat poteſtati:ul̄ certę nil curet om
nino:ut neq; ex beneficētia eius quicq̄ boni per
ueniat ad nos:neq; ex maleficentia quicq̄ mali. Quoꝝ error quia
maximus eſt:& ad euertendū uitę humanę ſtatū ſpectat:coargu
endus eſt a nobis:ne & ipſe fallaris īpulſus auctoritate hominū:
qui ſe putāt eſſe ſapientes. Nec tamen nos arrogantes ſumus: ut
comprehenſam noſtro ingenio ueritatem gloriemur:ſed doctri
nam dei ſequimur:qui ſcire ſolus poteſt & reuelare ſecreta. Cu
ius doctrinę philoſophi expertes exiſtimauerunt: naturā rerum
omniū cōiectura poſſe deprehendi. Quod nequaq̄ fieri pōt: qa
mens hominis tenebroſo corporis domicilio circūſepta : lōge a
ueri perfectione ſūmota ē. Et hoc differt ab humanitate diuini
tas:quod hūanitatis eſt ignoratio:diuinitatis ſcientia. Vnde no
bis aliquo lumine opus eſt ad depellēdas tenebras:quibus offuſa
eſt hominis cogitatō:quoniā ī carne mortali agētes:noſtris ſēſi
bus diuinare nō poſſumus. Lumen aūt mentis humanę deus eſt:
quem quis cognouerit:& in pectus admiſerit:illuminato corde
myſteriū ueritatis agnoſcet. Remoto aūt deo:cęleſtiq; doctrina
omnia erroribꝰ plena ſūt. Recteq; Socrates cum eſſet omnium
philoſophoꝝ doctiſſimus:tamē ut cęterorū argueret inſcitiam
qui ſe aliquid tenere arbitrabantur: ait ſe nihil ſcire niſi unū : qđ
nihil ſciret. Intellexit.n.doctrinā illā nihil habere ī ſe certi: nihil
ueri:nec(ut putabant quidam)ſimulauit ipſam doctrinā ut alios
refelleret:ſed uidit ex parte aliqua ueritatem:teſtatuſq; eſt etiam
in iudicio:ſicut traditur a Platone:ꝙ nulla eſſet humana ſapien
tia. Adeo doctrinam qua tum philoſophi gloriabantur cōtem-
pſit:deriſit:abięcit : ut id ipſum pro ſumma doctrina profiteret̄
ꝙ nihil ſcire didiciſſet. Si ergo nulla ē ſapiētia hūana:ut Socrates
docuit:ut Plato tradidit:apparet eē diuinam:nec ulli alii :quam
deo ueritatis noticiā ſubiacere. Deus igit̄ noſcendus ē:ī quo ſolo
ueritas eſt. Ille mundi parens & conditor rerum: qui oculis non

uidetur:mente uix cernitur:cuius religio multis modis ĩpugnari ſolet:ab his qui nec ueram ſapientiam tenere potuerunt:neq; magni: & cęleſtis arcani conprehendere rationem.

Ca.ii. De gradib⁹ p quos ad ueritatẽ aſcẽdit: & q de ipis gradibus deiiciant.

Nam cum ſint gradus multi:p quos ad domiciliũ ueritatis aſcẽdit:nõ eſt facile cuilibet euehi ad ſummũ. Caligãtibus enĩ ueritatis fulgore luminib⁹:qui ſtabilem greſſum tenere non poſſunt:reuoluuntur in planum. Primus autem gradus eſt intelligere falſas religiones:& abiicere impios cultus humana manu fabricatos. Secundus uero perſpicere animo:q unus ſit deus ſũmus:cuius poteſtas ac prouidentia effecerit a principio mundu; & gubernet in poſterum. Tertius cognoſcere miniſterium eius ac nuncium:quẽ legauit in terrã: quo docente liberati ab errore: quo implicati tenebamur:formatiq; ad ueri dei cultũ de iuſticia diſſeremus. E quibus omnibus gradib⁹ (ut dixi) pronus eſt lapſus & facilis ad ruinam:niſi pedes incõcuſſa ſtabilitate figantur. De primo gradu eos excuti uidemus:qui cum falſa intelligant tñ uerum nõ inueniunt:cõtẽptiſq; terręnis fragilibuſq; ſimulachris non ad colendum ſe deum conferunt:quem ignorant:ſed mundi elementa mirantes:cęlum:terram:mare:ſolem:luna;: cęteraq; aſtra uenerantur. Sed imperitiam horum iam coarguimus in ſecundo diuinarum inſtitutionum libro. De ſecundo uero gradu eos dicimus cadere:qui cũ ſentiunt unum eſſe ſummũ deũ: iidẽ tũ a phis irrhetiti: & falſis argumẽtationibus capti:alit de unica illa maieſtate ſentiũt:q̃ ueritas habet: q aut figurã negant habere ullã deũ:aut ullo affectu cõmoueri putant: q ſit omnis affectus imbecillitatis:quę in deo nulla eſt. De tertio uero hi pręcipitant: qui cum ſciant legatum dei:eundemque diuini & ĩmortalis templi cõditorem:tamen aut non accipiunt eum:aut aliter accipiunt q̃ fides poſcit:quos ex parte iam refutauimus in quarto ſupradicti operis libro: & refutabimus poſtea diligentius:cum reſpondere ad oẽs ſectas coeperimus:quę ueritatem dũ diſputãt pdiderũt. Nũc uero cõtra eos diſſeremus:qui de ſecũdo gradu lapſi: praua de ſũmo deo ſẽtiũt. Aiũt.n.qdã:nec gratificari eũ qcq̃ nec iraſci:ſed ſecurum & qetum immortalitatis ſuę bonis perfrui.

Alii uero irã tollũt:grãm relinquũt deo:naturã enĩ ſũma uirtute prẽſtantẽ:& nõ maleficã eẽ debẽ. Ita oẽs pħi de ira conſentiunt: de grã diſcrepãt. Sꝫ ut ad ꝓpoſitã mãm ꝑ ordinẽ deſcẽdat oratõ huiuſmodi faciẽda nobis & exequãda partitio ẽ: cũ diuerſa & repugnãtia ſint ira & grã. Aut ira tribuẽda ẽ deo:& grã detrahẽda:aut utrũqꝫ pariť detrahendũ. Aut ira demẽda ẽ:& grã tribuẽda:aut neutrum detrahendum. Aliud amplı⁹ prẽter hẽc nihil poteſt capere natura:ut neceſſe ſit in uno iſtorum aliquo ueꝝ:quod quẽritur inueniri. Conſideremus ſingula:nos ut ad latebras ueritatis:& ratio & ordo deducat.

Capitulum.iii. Quod nullus aſſeruit deum iraſci & gratia non moueri.

PRimum illud nemo de deo dixit:unq̃ iraſci eũ tãtũmodo & gratia non moueri. Eſt enĩ diſcõueniẽs deo:ut eiuſmodi poteſtate ſit prẽditus:qua noceat & obſit:prodeſſe uero ac benefacere nequeat. Quẽ igiť ratio:quẽ ſpes ſalutis hominibus propoſita eſt:ſi malorum tantũmodo auctor eſt deus? Quod ſi ſit iam maieſtas illa uenerabilis non ad iudicis poteſtatem: cui licet ſeruare ac liberare: ſed ad tortoris & carnificis officiũ deduceť. Cum aũt uideamus non modo mala eſſe in rebus humanis: ſed etiam bona:utiqꝫ ſi deus non eſt:auctorem eſſe alterum neceſſe ẽ qui cõtraria deo faciat:& det nobis bona. Si eſt: quo nomine appellandus ẽ? Cur nobis q malefacit notior eſt:q̃ ille q bene? Si aũt nihil poteſt eſſe prẽter deum:abſurdum eſt:& uanũ putare diuinam ptãtẽ:qua nihil ẽ mai⁹:nihil meli⁹ nocẽ:ꝓdeſſe nõ poſſe? & ideo nemo extitit:qui auderet id dicere:qꝛ nec rationẽ habet: nec ullo mõ põt credi. Quod ſi conuenit: tranſeamus & ueritatem alibi requiramus.

Capitulum.iiii. Contra Epicurum diſputat: qui negat deuꝫ iraſci:gratificari:& omnia prẽuideri.

QVod ſequitur de ſchola Epicuri ẽ: ſicut irã in deo nõ eſſe ita nec gratiã qdem. Nã cum putaret Epicurus alienum eẽ a deo malum facere:quod ex affectu iracundiẽ plerũqꝫ naſciť:ademit ei etiã beneficentiã:quoniam uidebat conſequens eſſe:ut ſi habeat irã deus:habeat & gratiã. Itaqꝫ ne illi uicium concederet:

etiam uirtutis fecit expertem. Ex hoc īquit beatus & incorrupt⁹ eſt: q̄ꝛ nihil curat: neq; habet ipſe negociū: neq; alteri exhibet. Deus igiť nō eſt: ſi nec moueť: qđ ē ꝓpū uiuētis: nec facit aliqd īpoſſibile hōi: qđ ē ꝓpū dei: ſi omnino nullā habet uolūtatē: nullum actū: nullā deniq; adminiſtratiōem: q̄ deo digna ſit. Et q̄ maior: & q̄ dignior adminiſtratio deo aſſignari pōt: q̄ mūdi gubernatio: q̄ cura uiuētiū: maximeq; generis hūani: cui oīa terrena ſubiecta ſunt? Que igiť in deo pōt eſſe beatitudo: ſi ſemꝑ quietus & īmobilis torpet? Si ꝑcantibus ſurdus? Si colentibus cecus? Quid tam dignum: tam proprium deo: q̄ prouidentia? Sed ſi nihil prouidet: amiſit omnem diuinitatem. Qui ergo totam uim: totam deo ſubſtantiā tollit: quid aliud dicit niſi deū omnino non eſſe? Deniq; Marcus Tullius a Poſſidonio dictum refert id Epicurū ſenſiſſe nullos deos eē: ſed ea que de dijs locutus ſit: depellende inuidie cauſa dixiſſe. Itaq; uerbis illū deos relinquere: re aūt ipſa tollere: quibus nullum motum: nullum tribuit officium. Quod ſi ita ē: quid deo fallaci⁹? Quod a ſapiente & graui uiro debet eē alienum. Hic uero ſi aliud ſentit: & aliud locutus eſt: quid aliud appellandus eſt q̄ deceptor: bilinguis: malus: et propterea ſtult⁹? Sed non erat tam uerſutus Epicurus: ut fallendi ſtudio loqueretur: cum etiam ſcriptis ad eternam memoriam conſignaret: ſed ignorantia ueritatis errauit. Inductus enim a principio ueri ſimilitudine unius ſententie: neceſſario in ea que ſequebantur incurrit. Prima enim ſententia fuit: iram in deum non cōuenire. Qđ cum illi uerum & inexpugnabile uideretur: non poterat conſequentia recuſari: quia uno affectu amputatio: etiā ceteros affect⁹ adimere deo neceſſitas ipſa cogebat. Ita qui non iraſcitur utique nec gratia commouetur: quod eſt ire contrarium. Iam ſic nō ira in eo nec gratia eſt: utiq; nec metus: nec leticia: nec meror: nec miſericordia. Vna eſt enim ratio cunctis affectibus: una cōmotio: que in deum cadere non pōt. Quod ſi nullus affectus in deo eſt: q̄ꝛ quicquid afficitur imbecillum eſt: ergo nec cura ullius rei nec prouidentia eſt in eo. Hucuſq; peruenit ſapientis hominis diſputatio: cetera que ſequuntur obticuit: ſcilicet quia nec cura ſit in eo nec prouidentia: ergo nec cogitationem aliquam: nec ſenſum in eo eſſe ullum: quo efficitur: ut nō ſit omnino. Itaq; cū gradatim deſcēdiſſet: in extremo gradu cōſtitit: quia etiā ꝑcipitiū uidebat

Sed qd ꝓdeſt reticuiſſe:ac periculū diſſimulaſſe? Neceſſitas illuꝫ uel īuitū cadere coegit. Dixit.n.qđ noluit: q̃ argumētū ſic ordi nauit:ut ad illud qđ euitabat neceſſario deueniret. Vides igitur quo ꝑueniat ira ſſblata: & deo adēpta. Deniq̄ aūt null⁹ id credit: aut admodū pauci: & qdē ſcelerati ac mali:q ſperāt peccatis ſuis īpunitatē. Qđ ſi & hͦ falſū īuenit̃:nec irā deo eē nec gratiam. Ve niamus ad illud quod tercio loco poſitum eſt.

Capitulum.v. Contra ſtoicos dicentes in deo fore gratiam ſed non iram.

EXiſtimantur ſtoici: & alii nonnulli aliquanto melius de di uinitate ſenſiſſe:qui aiunt gratiam in deo eſſe:iram non eē Fauorabilis ac popularis oratio: non cadere in deum hāc animi puſillitatem:ut ab ullo ſe lęſum putet:qui lędi non poteſt:ut qui eta illa & ſancta maieſtas concitetur:perturbetur:inſaniat:quod eſt terrenę fragilitatis. Iram enī commotionē mentis eſſe ac per turbationem:quę ſit a deo aliena. Quod ſi hominem quoque q modo ſit ſapiens & grauis:ira non deceat:ſiquidem cum in ani mum cuiuſq̄ incidit:uelut ſęua tēpeſtas tantos excitet fluctus:ut ſtatum mentis immutet:ardeſcant oculi: os tremat: lingua titu bet:dentes concrepent:alterius uultum maculet:nūc ſuffuſus ru bor:nunc pallor albeſcens: quanto magis deum non deceat tam foeda mutatio? Et ſi homo qui habeat imperium ac poteſtatē la te noceat:ꝑ iram ſanguinem fūdit:urbes ſubuertat:populos dele at:prouintias ad ſolitudinē redigat:quanto magis deū q habeat totius generis humani & ipſius mundi poteſtatem perditurū fu iſſe uniuerſa credibile ſit ſi iraſceret̃? Abeſſe igit̃ ab eo:tā magnū tam ꝑnicioſum malū oportere. Et ſi abſit ab eo ira & concitatio q̄ & deformis & noxia ē:nec cuiq̄ male facit:nihil aliud ſupereſt niſi ut ſit lenis:tranquillus:propicius:beneficus conſeruator. Ita enim demum & cōis omnium pater & optim⁹: & uere maxim⁹ dici poterit:qđ expetit diuina cęleſtiſq̄ natura. Nā ſi inter hoīes laudabile uidet̃ prodeſſe potius q̄ nocere:uiuificare q̄ occidere: ſaluare q̄ perdere:nec immerito innocentia inter uirtutes numera tur: & qui hęc fecerit:diligit̃:pręfertur:ornatur: benedictis om nibus uotiſque cęlebratur. Deniq̄ ob merita & beneficia deo ſi millimus iudicatur:quantomagis ipſum deum patrem diuinis

perfectiſq; uirtutibus pręcellentem:atq; ab omni terręna labe ſũ motum:diuinis & cęleſtibus beneficiis omne genus hominum ꝓmereri. Specioſe iſta populariterq; dicũtur:& multos illiciunt ad credendum. Sed qui hęc ſentiunt:ad ueritatem quidem ꝓpiꝰ accedunt:ſed in parte labuntur:naturam rei parum cõſiderãtes. Nam ſi deus nõ iraſcit̃ impiis & iniuſtis:nec pios utiq; iuſtoſq; diligit. Ergo conſtantior eſt error illorum:qui & iram ſimul & gr̃am tollunt. In rebus enĩ diuerſis:aut in utrãq; partem moueri neceſſe eſt:aut in neutram. Itaq; qui bonos diligit & malos non odit:nec bonos diligit:quia & diligere bonos:ex odio maloru; uenit:& malos odiſſe ex bonorum charitate deſcendit. Nemo ẽ qui amet uitam ſine odio mortis:qui appetit lucem:niſi qui tenebras fugit. Adeo natura iſta cõnexa ſunt: ut alteꝝ ſine altero fieri nequeat. Si quis dominus habens in familia ſeruos:bonũ ac malũ:non utiq; aut ambos odit:aut ambos beneficiis & bonore ꝓſequitur:quod ſi faciat:& iniquus & ſtultus eſt:ſed bonum & alloquit̃ amice:& ornat:et domui ac familię:ſuiſq; omnibus rebꝰ pręficit:malum uero maledictis:uerberibus:nuditate:fame:ſiti:compedibus punit:ut & hic exemplo cęteris ſit ad non peccãdũ & ille ad promerendum:ut alios metus coherceat:alios bonor ꝓuocet. Qui ergo diligit & odit:qui odit & diligit. Sũt enĩ q diligi debeãt:ſunt q odio haberi. Et ſicut is q diligit confert bona & eos quos diligit:ita q odit irrogat mala his quos odio habet. Qđ argumẽtũ q̃ ueꝝ ẽ:diſſolui nullo pacto põt. Vana ergo & falſa ẽ ſnĩa eoꝝ:qui cũ alteꝝ deo tribuant:alteꝝ detrahunt:nõ minus q̃ illorum qui utrũq; detrahũt. Sed illi(ut oſtendimꝰ)ex parte non errant:ſed id quod melius eſt ex duobus retinẽt. Hi uero quos ratio & ueritas argumenti huius ĩducit:falſa omnino ſnĩa ſuſcępta in maximum errorem cadunt. Non enim ſic oportebat eos argumentari:quia deus non iraſcitur:ergo nec gr̃a commouetur:ſed ita quia deus gratia mouetur:ergo & iraſcitur. Si enim certum & indubitatum fuiſſet non iraſci deũ:tũc ad illud alterũ ueniri eſſet neceſſe. Cũ aũt magis ſit ambiguũ de ira pene manifeſtum:de gr̃a abſurdum eſt:ex incerto certũ uelle ſubuertere:cũ ſit promptius de certis incerta firmare.

Capitulum.vi. Quod deus iraſcitur.

HAe ſunt de deo philoſophoꝝ ſnīę : aliud p̄terea nihil qſq̄
dixit. Qd' ſi hęc q̄ dicta ſūt: falſa eē dephendimus: unum
illud extremū ſupeſt: ī quo ſolo poſſit ueritas inueniri: qd' a phi
loſophis nec ſuſceptū ē unq̄: nec aliq̄n defēſū: cōſequēs eē iraſcit
de⁹: quoniā gr̄a cōmouet. Hęc tuēda nobis & aſſerēda ſnīa ē : in
eo enī ſūma oīs & cardo religiōis pietatiſq; uerſat. Neq; bonos
ullus deberi pōt deo: ſi nihil p̄ſtat colenti: nec ullus met⁹ : ſi non
iraſcitur non colenti.

Cap. vii. Quod phi errant. Et q boīes ab aliis animātibus
maxime differunt religione: quę hominis eſt propria.

CVm ſępe phi per ignorantiam ueritatis a ratione deſciue-
runt: atq; in errores inciderunt inextricabiles: id enim ſolꝫ
bis euenire: quod uiatori uiam neſcienti: & non fatenti ſe ignora
re: ut uagetur: dum percunctari obuios erubeſcit. Illud tamē nul
lus philoſophus aſſeruit unq̄: non nihil inter homines ac pecu-
des intereſſe: nec omnino quiſq̄ modo ſapiens: qui uel leuiter ra
tionale animal cum mutis & irrationabilibus coęquauit: qd' faci
unt quidam imperiti: atq; ipſis pecudibus ſimiles: qui cuꝫ uentri
ac uoluptati ſe uelint tradere: aiunt eadem ratione ſe natos: q̄ uni
uerſa quę ſpirāt: quod dici ab homine nefas eſt. Quis enim tam
indoctus ut neſciat? Quis tam imprudens: ut non ſentiat ineſſe
aliquid in homine diuini? Nondum uenio ad uirtutes animi &
ingenii: quib⁹ homini manifeſta cognitō ē. Nōne ipſi⁹ corporis
ſtatus & oris figura declarat: non eē cū mutis pecudib⁹ ęquales?
Illarum natura in humuꝫ pabulumq; proſtrata eſt: nec habet qcq̄
commune cum cęlo quod non intuetur. Homo autem recto ſta
tu: ore ſublimi ad contemplationem mundi excitatus confert cū
deo uultum: & rationem ratio cognoſcit: propterea nullum eſt
animal (ut ait Cicero) pręter hominem: quod habeat aliquam no
ticiam dei: ſolus enim ſapiētia īſtruct⁹ ē: ut religionē ſolus ītelli
git: & hęc ē hominis atq; mutorū uel pręcipua uel ſola diſtātia.
Nā cętera quę uident homini eſſe propria: & ſi non ſunt talia in
mutis: tamen ſimilia uideri poſſūt. Propri⁹ hōi ſermo ē: tn̄ & ī
illis q̄dā ſimilitudo ſermonis. Nā & dinoſcūt īuicē ſe uocib⁹: et
cū iraſcūt edunt ſonū iurgio ſileꝫ: & cū ſe ex ītuallo uidēt gratu
lādi officiū uoce declarāt. Nobis qdē uoces eoꝝ uidēt īcognite

ſicut illis fortaſſe noſtrę:ſed ipſis q ſe ītelligūt:ꝟba ſunt.Deniqꝫ ī oī affectu:certas uoces notas exp̄mūt:qb⁹ habitū mētis oſtēdāt. Riſus quoqꝫ ē hōi ꝓp̄us:& tñ uidem⁹ ī aliis aīalib⁹ q̄dā ſigna leticię:cū ad luſū geſtiūt:aures demulcēt:rictū cōtrahūt:frōtē ſerenāt:oculos ī laſciuiā reſoluūt.Quid tā ꝓp̄ū hōi:q̄ rō & ꝓuidentia futuri? Atq ſūt aīalia:q̄ latibul' ſuis diuerſos & plures exitus pādāt:ut ſi qd' piculū īciderit:fuga pateat obſeſſis:qd' nō facerēt: niſi īeſſet illis ītelligētia & cogitatio.Alia ꝓuidēt ī futuꝝ:ut īgentem formicę farris aceruū cōportāt:hyemis memores tectoqꝫ reponūt:ut apes q̄ patrię ſolū:et certos nouere penates:uentureqꝫ hyemis memores ęſtate laborē experiūť:& in mediū q̄ſita repo nunt:lōgū ē ſi exeq uelim:q̄ a ſingulis generib⁹ aīaliū fieri ſoleāt hūanę ſolertię ſimillima.Qd' ſi hoꝝ omniū q̄ aſcribi hōi ſolēt: in mltis quoqꝫ dep̄hēdiť ſimilitudo:apparet ſolā eſſe religionē: cui⁹ in mutis uel brutis nec ueſtigiū aliqd':nec ulla ſuſpitio īueniri pōt.Religionis enī eſt ꝓp̄a iuſticia:q̄ nullum aliud animal attīgit.Homo enī ſolus īperat:cętera ſibi cōciliata ſūt. Iuſticię autē dei cultus aſcribitur:quē qui non ſuſcipit: hic a natura hominis alienus:uita pecudum ſub humana ſpecie uiuit.Cum uero a cęteris animalibus hoc pene ſolo differamus:ꝙ ſoli omniū diuinaꝫ uim ptātemqꝫ ſentimus:in illis autem nullus ſit intellectus dei certe illud fieri nō pōt:ut in hoc uel muta plus ſapiant:uel humana natura deſipiat:cū homini ob ſapiētiā: & cuncta quę ſpirant & omnis rerū natura ſbiecta ſint.Quare ſi ratio:ſi uis hominis hoc pręcellit & ſuperat cęteras animantes:ꝙ ſolus noticiā dei capit:apparet religionem nullo modo poſſe diſſolui.

Capitulum.ꝟiii. Contra Epicurum religionem ſubuertentē Et ꝙ religio ſit habenda.

DIſſoluiť aūt religio:ſi credamus Epicuro illa dicenti.Omnis enim per ſe diuina natura neceſſe ē immortali ęuo ſumma cum pace fruatur:ſemota a noſtris oculis ſeiunctaqꝫ longe.Iā priuata dolore omni:priuata periculis.Ipſa ſuis pollēs opibus: nil indigna noſtri.Nec bene pro meritis capitur:nec tāgitur ira. Quę cum dicit utꝝ aliquem cultum deo putat eſſe tribuendum: an euertit omnē religionē? Si enim deus nihil cuiq̄ boni tribuit:

ſi colentis obſequio nullam grã; refert: qd tã uanũ tã ſtultum q̃ templa ędificare: ſacrificia facẽ: dona cõferre: rẽ familiarẽ minuẽ: ut nihil aſſequamur? At enĩ naturã excellẽtem honorari oportet. Quis honos deberi põt nihil curãti & ĩgrato? An aliqua rõe obſtricti eſſe poſſum⁹ ei: q nihil habeat cõmune nobiſcũ? Deus ĩqt Cicero ſi talis eſt: ut nulla gratia: nulla hominũ charitate teneat̃ ualeat. Quid enĩ ꝓpri⁹ põt inueniri: quid cõtẽptius dici potuit in deũ? Valeat inquit: ideſt abeat ac recedat: quãdo prodeſſe nulli poteſt. Quod ſi negociu; deus nec habet nec exhibet: cur ergo non delinquamus: quotiens hominum conſcientiam fallere licebit: ac leges publicas circũſcribere? Vbicunq; nobis latendi occaſio arriſerit: auferamus aliena: uel ſine cruore uel etiam ſanguine: ſi pręter leges nihil eſt amplius quo colendum ſit. Hęc dum ſentit Epicurus: religionem funditus delet: qua ſublata: confuſio ac perturbatio uitę ſequetur. Quod ſi religio tolli non poteſt: ut et ſapientiam retineamus: qua communis uita ſit tutior: quomodo religio ipſa ſine metu teneri aut cuſtodiri poteſt? Quod enĩ non metuitur: cõtẽnitur: quod contẽnitur: utiq; non colitur. Ita fit: ut religio & maieſtas: & honor & metus cõſtent. Metus autem nõ eſt: ubi nullus iraſcitur. Siue igitur gratia; deo ſiue irã ſiue utꝝq; detraxeris: religionem tolli neceſſe eſt: ſine qua uita hominum ſtulticia: ſcelere: immanitate completur. Multum enim refrenat hoĩes cõſcientia: ſi credamus nos in conſpectu dei uiuere: ſi non tantum quę gerimus uideri deſuper: ſed etiam quę cogitamus: aut loquimur: audiri a deo putemus. At enim prodeſt id credere ut quidam putãt: nõ ueritatis gratia: ſed utilitate: quoniam leges cõſcientiã punire nõ poſſũt: niſi aliqs deſuꝑ terror ĩpediat ad cohibẽda peccata. Falſa ẽ igit̃ oĩs religio: & diuinitas nulla ẽ: ſed a uiris prudẽtib⁹ uniuerſa cõfecta ſũt: quo recti⁹ ĩnocẽtiuſq; uiuatur. Magna hęc & a mã quã ꝓpoſuim⁹ aliena q̃ſtio ẽ: ſ; ꝗ neceſſario incidit: debet quãuis breuit̃ attigi.

Cap.ix. Varias opiniones de mũdi opificio & gubernatõe enumerat.

QVm ſententię philoſophoꝝ p̄oris tẽporis de ꝓuidẽtia cõſenſiſſent: nec ulla eſſet dubitatio: quin mundus a deo & rõne eſſet ĩſtructus: & rõe regeretur. Prim⁹ omniũ Pythagoras

extitit temporibus Socratis qui ſibi diceret nõ liquere: utꝝ eſſet
aliqua diuinitas nec ne. Quę diſputatio eius adeo impia: & coñ
ueritatem & religionem iudicata eſt: ut & ipſum athenienſes ex-
pulerint ſuis finibꝰ: & libros eius in concione: qbus hęc contine-
bantur exuſſerint. De cuius ſententia non eſt opus diſputare: qa
nihil certi pronunciauit. Poſt hęc Socrates & auditor eiꝰ Plato:
& q de ſchola Platonis tanq̃ riuuli diuerſas in partes ꝓfluxerũt
ſtoici et peripathetici: in eadem fuere ſententia qua ꝑores. Poſtea
uero Epicurus deum quidem eſſe dixit: quia neceſſe ſit eſſe ali-
quid in mundo pręſtans: & eximium & beatum: prouidẽtiã tñ
nullam. Itaq; mundũ ipſum nec rõne ulla: nec arte: nec fabrica in
ſtructũ: ſed naturã reꝝ quibuſdã minutis ſeminibus et inſecabi
libus conglobatam. Quo qd repugnantiꝰ dici poſſit nõ uideo.
Etenim ſi eſt deus: utiq; ꝓuidens eſt ut deus: nec aliter ei põt diui
nitas attribui: niſi & pręterita teneat: & pręſentia ſciat: & futura
ꝓſpiciat. Cum igit᷑ ꝓuidentiam ſuſtulit: etiã deum negauit eſſe.
Cum aũt deũ eẽ ꝓfeſſus eſt: & ꝓuidentiã ſimul eſſe conceſſit. Al
terum enim ſine altero: nec eſſe prorſus nec intelligi poteſt. Ve
rum his poſtea temporibus quibus iam phĩa defloruerat: extitit
Athenis quidam Diagoras: qui nullũ eẽ omnino deũ diceret: ob
eamq; ſnĩam nominatus eſt Atheus. Item Cyręneus Theodorus
ambo qui nihil noui poterant reperire: omnibus iam dictis & ĩ
uentis maluerũt cõtra ueritatẽ id negare: in quo priores uniuerſi
ſine ambiguitate conſenſerant: hi ſunt qui tot ſęculis: tot ĩgeniis
aſſertam atq; defenſam ꝓuidentiam calumniati ſũt. Quid ergo?
Vtrum ne iſtos minutos & inertes philoſophos ratiõe: an uero
ueritate pręſtantium uirorum refellemus: an potius utroq;? Sed
ro perandũ eſt: ne longius a materia deuagetur oratio.

Cap. x. Qđ mũdꝰ dei ꝓuidẽtia factꝰ ſit & gubernetur.

QVi uolũt diuina ꝓuidentia factũ eſſe mundum: aut princi
piis inter ſe temere coeuntibus dicũt eſſe concretum: aut re
pente natura extitiſſe. Naturam uero (ut Straton ait) habere in ſe
uim gignendi & uiuendi: ſed eam nec ſenſum habere ullum: nec
figuram: ut intelligamus omnia quaſi ſua ſponte eſſe generata:
nullo artifice nec auctore. Vtrũq; uanũ & impoſſibile: ſed hoc
euenit ignorantibus ueritatem: ut quid uis potius excogitent q̃

id ſentire quod rõ depoſcit.Primũ minuta illa ſemina quorũ cõcurſu totũ coiſſe mũdũ loquũť:ubi aut uñ ſint.q̃ro?Quis illa uidit unq̃?Quis ſẽtit?Quis audiuit?An ſol⁹ Leucippus oculos habuit?ſol⁹ mẽtẽ?Qui ꝑfecto ſol⁹ omniũ cęc⁹ & excors fuit:q ea loq̄reť:q̄ nec ęger qſq̃ delirare:nec dormiẽs poſſet ſomniare. Quatuor elemẽtis cõſtare:oĩa pħi ueteres diſſerebãt. Ille noluit ne alienis ueſtigiis uidereť ĩſiſtẽ:ſed ipſoꝝ elemẽtoꝝ alia uoluit eẽ ꝓmordia:q̄ nec uideri poſſint nec tãgi:nec ulla corporis parte ſentiri.Tã minuta ſũt ĩqt:ut nulla ſit acies ferri tã ſ̄btil'qua ſecari ac diuidi poſſint:unde illis nomen impoſuit atomorum. Sed occurrebat ei ꝙ ſi una eſſet omnibus eademq; natura:non poſſet res efficere diuerſas:tanta ueritate quãtam uideamus ineſſe mundo.Dixit ergo leuia eſſe & aſpera & rotunda & angulata & hamata.Quãto meli⁹ fuerat tacẽ:q̃ ĩ uſus tã miſerabiles:tã ĩanes habere lĩguã?Et qdẽ uereor ne nõ min⁹ delirare uideať:q hęc putet refellenda. Reſpondeamus tamen uelut aliqua dicenti. Si leuia ſunt & rotunda:utiq; non poſſunt inuicem ſe apprehendere:ut aliquod corpus efficiant:ut ſi quis milium uelit in unam coaugmentationem conſtringere:leuitudo ipſa granorum in maſſaꝫ coire non ſinat. Aſpera inquit & angulata ſunt & hamata:ut poſſint cohęrere.Diuidua ergo & ſecabilia ſunt.Hamos enĩ neceſſe eſt & angulos eminere:ut poſſint amputari:ita ꝙ amputari ac diuelli poteſt:& uideri poterit & teneri.Hęc ĩqt ꝑ ĩane irrequietis motibus uolitãt:& huc atq; illuc ferũtur:ſicut pulueris minutias uidemus in ſole:cum per feneſtram radios ac lumen immiſerit. Ex his arbores & herbę:& fruges omnes oriuntur:ex his animalia & aqua & ignis & uniuerſa gignunť:& rurſus in eadem reſoluuntur.Ferri hoc põt q̃diu de reb⁹ paruis agiť:ex his etiã mũd⁹ concretus eſt.Impleuit numerum perceptę inſanię:nihil ulterius adiici poſſe:ſed inuenit tamen ille quid adderet. Quoniam oẽ ĩquit infinitũ ẽ:nec põt qcq̃ uacare:neceſſe eſt ergo innumerabiles eſſe mundos. Quę tanta uis fuerat atomoruꝫ:ut moles tam inęſtimabiles ex tam minutis conglobareť?Ac primum requiro q̃ ſit iſtorum ſeminum uel ratio ul'origo?Si enim ex illis ſunt omnia:ipſa igitur unde eſſe dicemus? Quę natura tantam copiam ad efficiendos ĩnumerabiles mundos ſubminiſtrauit.Sed concedemus:ut impune de mundis delirauerit:de h̄ loquamur in quo

ſum⁹: & quē uidem⁹. Ait oīa ex indiuiduis corpuſculis fieri. Si hͦ ita eēt: nulla res unq̄ ſui generis ſemīe īdigeret: ſine ouis alites naſcerēt: aut oua ſine partu. Itē cętera uiuētia ſine coitu: arbores & q̄ gignūt e terra ꝓpa ſemīa nō haberēt: q̄ nos quotidie tractam⁹ & ſerim⁹. Cur ex frumēto ſeges naſcit: & rurſus ex ſegete frumētū? Deniq; ſi atomoꝝ coitio & cōglobatō efficēt oīa: et ī aere uniuerſa cōcreſcerēt? Si quidē p īane atomi uolitāt: cur ſiñ terra: ſine radicib⁹: ſine hūore: ſine ſemīe: nō herba: nō arbor: nō fruges oriri aut generari poſſunt? Vnde apparet nihil ex atomis fieri: qñ q dem unaquęq; res habet propriam certamq; naturam: ſuū ſemē: ſuam legem ab exordio datam. Deniq; Lucretius quaſi oblitus atomoꝝ quos aſſerebat: ut redargueret eos: qui dicunt ex nihilo fieri omnia: his argumētis uſus eſt: q contra iþm ualerent. Sic enī dixit. Nā ſi de nihilo fierent: ex oīb⁹ reb⁹ omne genus naſci poſſet: nil ſemine egeret. Itē poſtea. Nil igit fieri de niclo poſſe fatēdū eſt Semine qñ opus eſt rebus: quo quęq; creatę Aeris in teneras poſſet proferrier auras. Quis hunc putet habuiſſe cerebrum cum hęc diceret: nec uideret ſibi eſſe contraria? Nihil enim p atomos fieri exinde apparet: ꝙ ſemīe cuiuſq; rei certum eſt: niſi forte ignis & aquę naturam ex atomis eſſe credemus. Quid ꝙ duriſſimi rigoris materię: ſi ictu uehementiore collidantur ignis excutitur? Nū in ferro aut ſilice atomi latent? Quis incluſit? Aut cur ſua ſponte non emicant? Aut quomodo ſemina ignis in materia frigidiſſima permanere potuerunt? Omitto ſilicem ac ferꝝ: orbem uitreū plenū aquę: ſi tenueris in ſole: de lumine quod ab aqua refulget ignis accenditur: etiam ī duriſſimo frigore. Num etiam in aqua ignem eſſe credendum eſt? Atqui de ſole ignis ne ęſtate qdem accendi pōt: ſi certę inhalaueris: uel ſi uapor leuis aliquid attigerit: aut cruſtam marmoris: aut laminam paulatim per minutiſſimos rores aqua concreſcit? Item de alitu terrę aut maris nebula exiſtit: quę aut diſperſa humefacit quicquid texerit: aut collecta in arduos montes in ſublime uento rapta ſtipatur in nubem: atq; imbres maximos deijcit. Vbi ergo dicimus liquores natos eſſe? Nū in uapore? Nū in alitu? Nū in uento? Atq nihil poteſt conſiſtere: in eo quod nec tangit nec uidetur. Quid ergo de aīalibus loquor: in quorum corporibus nihil ſine ratione ſiñ ordine: ſine utilitate: ſine ſpecie figuratum uidemus? Adeo ut

ſolertiſſima & diligentiſſima omniū partiū mēbrorūq; deſcri ptio: caſum ac fortunā depellat. Sed putemus artus & oſſa & ner uos: & ſanguinē de atomis poſſe cōcreſcē? Quid ſenſus: cogita- tio: memoria: īgeniū: qb⁹ ſeminib⁹ coaugmentari poſſūt? Minu tiſſimis īqt. Sūt ĝ alia maiora. Qūo igiť īſecabilia? Deniq; ſi ex ī uiſibilib⁹ ſint q̄ uidēť: cur igiť nemo uidet? Sed ſiue īuiſibilia q̄ ſūt ī hoīe cōſideret: ſiue tactabilia q̄ ueniūt ſb aſpectu: rōe utraq; cōſtare qs nō uidet? Qūo ergo ſine rōne coeuntia poſſūt aliqd efficere rōnale? Videm⁹ enī nihil eē ī oī mundo: quod non habe at in ſe maximā mirabilemq; rationem. Que q: ſupra hominis ſenſum & ingenium eſt: cui rectius q̄ diuinę ꝓuidentię tribuen- da eſt? An ſi ſimulachrū hōis & ſtatuā ratio & ars fingit: ipſum hominē de fruſtis temere concurrentibus fieri putabimus? Et qd ſimile ueritatis in fictū: cū ſummū & excellens artificium: nihil aliud niſi umbram & extrema corporis liniamenta poſſit imita ri? Nū potuit humana ſolertia dare operi ſuū: aut motū aliquē: aut ſenſum? Omitto uſum uidēdi: audiēdi: odorādi: cęterorūq; mēbrorum: uel apparentium uel latentium mirabiles utilitates. Quis artifex potuit aut cor hominis aut uocē: aut ipſam fabrica re ſapientiā. Quis q̄ ne igiť ſanus exiſtimat: qđ homo rōe & con ſilio facere non poſſit: id cōcurſu atomoꝝ paſſim cohęrentium perfici potuiſſe. Vides in q̄ deliramenta inciderunt: cum uolunt effectionem curamq; rerum deo dare. Concedam⁹ tamen his: ut ex atomis fiant: quę terrena ſunt: nū etiā cęleſtia? Deos aiunt in- corruptos ęternos beatos eſſe: ſoliſq; dant immunitatem: ne con curſu atomorum concreti eſſe uideantur. Si enim deos quoq; ex illis cōſtituiſſent: diſſipabiles fierent: ſeminibus aliquando reſo- lutis: atq; in naturam ſuā reuertentibus. Ergo ſi eſt aliquid q; ato mi non effecerint: cur nō cętera eodem modo intelligamus? Sed quęro anteq̄ mundum primordia iſta generarent: cur ſibi dij ha- bitaculum non ędificauerūt? uidelicet niſi atomi coiſſent: cęlū q; feciſſent: adhuc dij per mediū in aere penderent. Quo igitur con ſilio: qua ratione de confuſo aceruo ſe atomi congregauerunt: ut ex aliis inferius terrę conglobarentur: cęlū deſup tenderetur: tan ta ſiderū uarietate diſtīctū: ut nihil unq̄ excogitari poſſit ornati us? Tāta ergo q uideat & talia pōt exiſtimare nullo effecta eē cō ſilio: nulla ꝓuidētia: nulla rōne diuina: ſed ex atomis ſubtilibus

exiguis concreta eē tāta miracula. Nōne ꝓdigio ſimile ē: aut natū eē hoīem: q hęc diceret: aut extitiſſe: q crederent ut Democritū: q auditor ei⁹ fuit: uel Epicuꝝ ī quē uanitas oīs de Leucippi fonte ꝓ fluxit! At enī ſicut alii dicūt: nā mūdus effect⁹ eſt: q̄ ſēſu & figu ra caret. Hoc uero mlto ē abſurdi⁹: ſi nā mūdum fecit: cōſilio & rōe fecerit neceſſe ē. Is enī facit aliqd: q aut uolūtatē faciēdi habet aut ſcientiam. Si caret ſenſu ac figura: qūo poteſt ab ea fieri qd & ſenſum habeat & figuram! niſi forte quis arbitretur. Naturaꝫ animalium fabricatam tam ſubtilē a nō ſentienti formari anima riqꝫ potuiſſe: aut iſtam cęli ſpeciem tam ꝓuidenter ad utilitates uiuentium temperatā: neſcio quo caſu: ſine conditore: ſine artifi ce ſubito extitiſſe. Si qd inqt ē Cryſippus qd efficiat: ea quę ho mo licet rōne ſit prędicus facere non poſſit: id profecto ē maius & fortius & ſapientius hoīe: homo aūt non pōt facere cęleſtia: ergo illud quod hoc efficiat uel effecerit ſuperat hominēꝫ arte cō ſilio: prudentia: poteſtate. Quis igiť poteſt eſſe niſi de⁹! Natura uero quam ueluti matrem eſſe rerum putant: ſi mentem non ha bet: nihil efficiat unq̄ nihil molietur. Vbi enim non eſt cogitatio nec motus eſt ullus nec efficatia. Si autem conſilio utitur ad inci piendū aliquid: rōe ad diſponendum: arte ad efficiendum: uirtu te ad cōſūmādum: poteſtate ad regendum & continendum: cur natura potius q̄ deus nomineť! Aut ſi concurſus atomorum: uel carens mēte natura: ea quę uidemus effecit: quęro cur facere cęluꝫ potuerit: et urbem aut domū non potuerit! Cur montes marmo ris fecerit: colūnas & ſimulachra non fecerit! Atqui non potue rant atomi etiam ad hęc efficienda concurrere! Si quidē nullā po ſitionem relinquūt: quā nō experiāť. Nā de natura q̄ mentē non habeat: non eſt mirandum: ꝙ hęc facere oblita ſit. Quid ergo eſt utiqꝫ deus cū incohoaret hoc opus mūdi: quo nihil poteſt eſſe: nec diſpoſitius ad ordinē: nec aptius ad utilitatem: nec ornatius ad pulchritudinē: nec maius ad molē: q̄ fieri ab homine nō poterāt fecit ipſe: in qb⁹ etiā hominē ipſum cui particulā de ſua ſapiētia dedit: & inſtruxit eū rōne: quātum fragilitas terręna capiebat: ut ipſe ſibi efficeret: quę in uſus ſuos eſſent neceſſaria. Si uero in hu ius mundi (ut ita dixerim) republica nulla prouidentia eſt: quę regat: nullus deus qui adminiſtret: nec omnino ſenſus ullus ī hac rerum natura pollet. Vnde igitur mens humana tam ſolers: tam

intelligens orta eſſe credet? Si enĩ corpus hõis ex humo fictũ eſt: uñ hõ nomẽ accepit? Anim⁹ ergo q ſapit: rector eſt corporis: cui mẽbra obſequũt: tãq̃ regi & ĩpatori: q nec aſpici: nec cõphẽdi po teſt: nõ potuit ad hoĩe; niſi a ſapiẽte nã puenire: ſ; ſicut oẽ corp⁹ mens & anim⁹ gubernat: ita & mũdũ de⁹. Nec. n. uęriſimile eſt: ut minora & hũilia regimẽ habeãt: maiora & ſũma nõ habeant. Deniq;. M. Cicero ĩ tuſculanis & ĩ cõſolatõe aĩorũ ĩqt. Nulla in terris origo inueniri poteſt: nihil eſt inquit in animis mixtũ atq; cõcretũ: aut quod ex terra natum atq; factum eſſe uideatur: nihil ue humidum: quod aut flabile aut igneum. His enĩ naturis nihil ineſt quod uim memorię: mentis: cogitationis habeat: quo & p̃terita teneat: & futura prouideat: & complecti poſſit pręſentia: quę ſola diuina ſunt: nec enim inueniuntur unquam unde ad hominẽ uenire poſſint niſi a deo. Exceptis igit̃ duobus tribuſue ca lũniatorib⁹ uanis: cũ cõſtat diuina ꝓuidẽtia mũdũ regi: ſicut & factus eſt: nec ſit quiſq̃ qui Diagorę Theodoriq; ſententiam uel Leucippi inane cõmẽtũ: uel Democriti Epicuriq; leuitatem pręferre audeat auctoritati: uel illorũ ſeptem prioꝝ: qui ſunt appella ti ſapientes: uel Pythagorę: uel Socratis: uel Platonis: cęterorũq; philoſophorum: qui eſſe prouidentiam iudicauerunt. Falſa igit̃ eſt & illa ſententia: qua putant terroris ac metus gratia religionẽ a ſapientibus inſtitutam: quo ſe homines imperiti a peccatis abſtinerent. Quod ſi uerum ſit: ergo deriſi ab antiquis ſapientib⁹ ſumus. Q; ſi fallendi noſtri: atq; adeo totius generis humani cã cõmentati ſunt religionem: ſapientes igit̃ non fuerunt: quia in ſa piente non cadit mendaciũ. Sed ſi fuerĩt ſapientes: quę tanta foelicitas menciendi: ut nõ tãtũmodo indoctos: ſed Platonẽ quoq; ac Socratẽ fallerent: et Pythagora;: Zenonẽ: Ariſtotelẽ maxĩaꝝ ſectarũ ꝑncipes tam facile deluderent? Eſt igitur diuina ꝓuiden tia (ut ſenſerũt hi homines quos noĩaui) cuius ui ac poteſtate oĩa quę uidemus & facta ſunt & reguntur. Nec enĩ tanta reꝝ magni tudo: tãta diſpoſitio: tãta in ſeruãdis ordinibus tẽporibuſq; cõ ſtantia: aut olĩ potuit ſine ꝓuido artifice oriri: aut conſtare tot ſe culis ſine incola potẽti: aut ĩperpetuũ gubernari ſine perito ac ſi ne rectore: quod ratio ipſa declarat. Quicq̃d eſt enĩ qđ habet rõ nem: rõne ſit ortum neceſſe eſt. Ratio aũt ſentientis ſapiẽtiſq; na tura: nihil aliud poteſt eſſe q̃ de⁹. Mũdus aũt quoniã eã ratione;

babet qua & regitur & conſtat: ergo a deo factus eſt. Qd' ſi eſt conditor rectorq; mundi deus: recte igiẽ ac uere religio conſtituta eſt. Auctori enĩ reꝝ parentiq; cõi bonos ueneratioq; debetur.

Cap. xi. Vtrũ uni⁹ dei an pluriũ deoꝝ ꝓuidẽtia mundus regatur & conſtet.

QVoniã cõſtitit de ꝓuidẽtia: ſeqẽ ut doceam⁹ utꝝ ne mlto rũ eẽ credẽda ſit: an poti⁹ uni⁹. Satis (ut opinor) docuimus uel oſtẽdim⁹ ĩ nr̃is ĩſtitutionib⁹: deos mltos eẽ nõ poſſe: ꝙ diuina uis ac ptãs ſi diſtribuatẽ ĩ plures: diminuiẽ utiq; & mortal' eſt. Si uero mortalis nõ ẽ: nec minui nec diuidi põt: de⁹ igiẽ unus ẽ: in quo uis & ptãs cõſũmata: nec minui põt nec augeri. Si aũt ſũt multi: dũ babẽt ſinguli ptãtis aliqd ac numinis: ſũma ipa decreſcit: nec poterũt ſinguli babẽ totũ: qđ' ẽ cõe cũ pluribus: unicuiq; tãtũ deerit: qͣtũ ceteri poſſidebũt. Nõ poſſũt igiẽ ĩ b᷒ mũdo multi eſſe rectores: nec in una domo mlti dñi: nec in naui una multi gubernatores: nec in armento aut grege duces mlti: nec in uno regimine multi reges. Sed nec in cęlum quidem multi ſoles eſſe potuerũt: ſicut nec animę plures in uno corpore: adeo in unitate natura uniuerſa conſentit. Quod ſi mũdũ ſpũs ĩtus alit: totamq; ĩfuſa per artus Mens agitat molẽ: & magno ſe corpore miſcet: apparet teſtimonio poetę unum eſſe mũdi babitatorẽ deum. Siquidem corpus omne: niſi ab una mẽte incoli regiq; nõ põt: oẽm igiẽ diuinã poteſtatẽ neceſſe eſt in una eẽ: cui⁹ nutu & imperio regantur oĩa: & ideo tantus eſt: ut ab bomine nõ poſſit aut uerbis enarrari: aut ſenſibus extimari. Vnde igitur ad bomines opinio multoꝝ deoꝝ perſuaſione peruebitur? Nimirum bi omnes qui coluntur ut dii: bomines fuerũt: & iidẽ primi: ac maximi reges: ſed eos aut ob uirtutem: quia profuerant bominũ generi diuinis bonoribus affectos eſſe poſt mortem: aut ob beneficia & inuenta: quib⁹ bumanam uitã excoluerãt: immortalẽ memoriã cõſecutos: quis ignorat? Nec tantũ mares: ſed & foeminas. Quod cum uetuſtiſſimi gręcię ſcriptores: quos illi tbeologos nũcupãt: tum etiã romani gręcos ſecuti et imitati docẽt: quoꝝ ꝑcipue Eubemerus ac noſter Ennius: q eoꝝ omniũ natales: cõiugia: ꝓgenies: ĩperia res geſtas: obit⁹: ſimulacbra demõſtãt. Et ſecut⁹ eos Tullius tertio de natura deoꝝ libro diſſoluit publicas religiones: ſed ta-

mē uerā quā ignorabat:nec ipſe nec alius quiſq̃ potuit inducere.
Adeo & ipſe teſtatus eſt:falſū quidem apparere:ueritatem tamē
latere. Vtinā inquit tam facile uera inuenire poſſem:q̃ falſa con/
uincere. Quod quidē non diſſimulanter ut academicus : ſed ue/
re atq; ex animi ſnīa proclamauit:ꝙ ueritas hūanis ſenſibus erui
non pōt:quod aſſequi uoluit hūana prouidentia:id aſſecutus ē:
ut falſa detegeret. Quicquid enim fictum & comenticium: quia
nulla ratione ſubnixum eſt:facile diſſoluitur. Vnus eſt igiṙ prin
ceps & origo reꝝ deus:ſicut Plato in thimęo et ſenſit & docuit:
cuius maieſtatem tantā eē declarat:ut nec mente cōprehendi: nec
lingua exprimi poſſit. Idem teſtaṫ Hermes:quē Cicero ait in nu
mero deoꝝ apud ęgyptios haberi : eum ſcilicet qui ob uirtutem
multarumq; artium ſcientiam Triſmęgyſtus nominatus:et erat
non modo Platone:uerum Pythagora:ſeptemq; illis ſapientib⁹
longe antiquior. Apud Xenophontē Socrates diſputans: ait for
mam dei non oportere cōquiri. Et Plato in legum libris. Quid
omnino ſit deus:non eſſe quęrendum :quia nec inueniri poſſit :
nec enarrari. Pythagoras quoq; unum deum confitetur dicens: ī
corporalē eē mētem:q̄ ꝑ oēm reꝝ nām diffuſa & ītenta :uitalem
ſenſū cūctis aīantib⁹ tribuat. Antiſthenes autem in phyſico unū
eſſe naturalem deum dixit:quāuis gentes: & urbes ſuos habeant
populares. Eadem fere Ariſtoteles cū ſuis peripatheticis. Et Ze
no cum ſuis ſtoicis. Lōgum eſt enim ſingulorum ſententias exe
qui:licet diuerſis nominibus ſint abuſi: ad unam tamen poteſta
tem: quę mundum regeret concurrerunt. Sed tamen ſummum
deum cū & philoſophi & poetę: & ipſi deniq; qui deos colunt
ſępe fateanṫ: de cultu tamen & honoribus eius nemo unq̃ requiſi
uit:nemo diſſeruit:ea ſcilicet perſuaſione: qua ſemper beneficū
incorruptum credentes:nec iraſci eū cuiq̃:nec ullo cultu indigere
arbitrantur:adeo religio eſſe non pōt:ubi metus nullus eſt.

Cap. xii. Quod religio ſit & hominis ſit.

NVnc quoniā reſpondimus impię quorūdam deteſtabiliq;
prudentię uel poti⁹ amētię:redeamus ad ꝓpoſitum. Dixi/
mus religione ſublata:nec ſapientiam teneri poſſe nec iuſticiam:
dū diuinitatis ītellect⁹ : quo differim⁹ a bęluis in hoīe ſolo repi
at iuſticiam : qua niſi cupiditates nr̄as deus qui falli non poteſt :

cohercuerit: ſcelerate ipieq; uiuerem⁹. Spectari ergo act⁹ noſtros adeo nō mō quo ad utilitatē cōis uitę attinet: ſ; etiā ad ueritatē: q religione iuſticiaq; detracta: uel ad ſtulticiā pecudū amiſſa rōne deuoluimur: uł ad beſtiaꝝ imanitatē imo uero āpli⁹: ſiqdem beſtię ſui generis aīalib⁹ parcūt. Quid erit hoīe truculēti⁹? Quid imitius: ſi dempto metu ſupiore: uim legū aut fallē potuerit: aut cōtēnere? Timor igiť dei ſol⁹: q cuſtodit hominū iť ſe ſocietatē: p quē uita ipſa ſuſtineť: muniť: gubernať. Is aūt timor auferť: ſi fuerit homini perſuaſum: q irę ſit expers deus: quē moueri & indignari nō modo cū iniuſta fuerit cōis utilitas: ſed etiam rō ipſa & ueritas pſuadet. Rurſus nobis ad ſupiora redeundum eſt: ut quia docuimus a deo factū eſſe mūdū: doceam⁹ quare ſit effect⁹

Cap. xiiii. Q. oīa tā bona q̄ mala hōis gratia facta ſunt.

SI conſideret aliquis uniuerſam mundi adminiſtrationem intelliget profecto: q̄ uera ſit ſententia ſtoicorum: q aiunt noſtra cauſa mundum eſſe conſtructū: oīa enim quibus conſtat queq; generat ex ſe mundus: ad utilitatem hominis accōmodata ſūt. Hō igni utiť ad uſum calefaciendi: & luminis & coquēdorū ciborū: ferriq; fabricandi: utiť fontibus ad potu;: & ad lauachra fluminibus: ad agros irrigandos: terminandaſq; regiones. Vtiť terra ad percipiendam frugū ubertatem: collibus ad conſerenda uineta: montibus ad uſum arborū atq; lignorum. Vtitur mari nō ſolū ad cōmertia et copias ex longinquis regionib⁹ ferendas: uerum etiam ad ubertatē oīs generis piſcium. Qď ſi his elementis utitur: quib⁹ eſt pximus: nō eſt dubiū quin & cęlo: quoniam & cęleſtium rerum officia ad fertilitatem terrę: ex qua uiuimus temperata ſunt. Sol irrequietis curſibus & ſpaciis inęqualib⁹ orbes annuos cōficit: & aut oriēs diē pmit ad laborem: aut occidēs noctē ſupīducit ad reqē: & cū abceſſu lōgi⁹ ad meridiē: tū acceſſu ppius ad ſeptētrionem. Hyemis & ęſtatis uiciſſitudines facit: ut & hibernis hūoribus ac pruinis in ubertatē terra pingueſcat: & ęſtiuis caloribus: ut uel herbidę fruges maturitate durentur: uel q̄ ſunt in hūidis incocta & ferueſacta miteſcāt. Luna quoque nocturni temporis gubernatrix: & amiſſi ac recępti luminis uicibus mēſtrua ſpacia moderať: & cęcas tenebris horrētibus noctes

fulgore ſuę claritatis illuſtrat:ut ęſtiua itinera & expeditiões &
opera ſine labore ac moleſtia cõfici poſſint. Siqdem nocte leues
meliꝰ ſtipulę:nocte arida prata tõdẽtur. Aſtra etiã cętera ul' ortu
uel occaſu ſuo:certis ſtationibꝰ oportunitatis tẽpoꝝ ſũminiſtrãt
S; & nauigiis ꝗ minꝰ errabũdo curſu ꝑ ĩmẽſũ uagẽtur regimen
ꝓbẽt:cũ ea rite gubernator obſeruãs ad portũ deſtinati littoris ꝑ
uebať. Vẽtoꝝ ſpiritu attrahũť nubes:ut ſata ĩbribꝰ irrigẽť:ut ui
tes foetibꝰ :arbuſta pomis exuberẽt. Et hęc ꝑ orbẽ uicibꝰ exhibẽ
tur:ne deſit aliqñ:quo uita hominũ ſuſtineať. Vt enĩ cęteras ani
mantes eadẽ terra nutrit:& eiuſdẽ foetu etiam muta paſcuntur.
Nũ etiã mutoꝝ cauſa deus laborauit? Minime: quia ſunt ratõnis
expertia. Sed intelligimus & ipſa & eodem modo in uſum ho
minis a deo facta:partim ad ueſtitũ:partim ad operis auxilia:ut
clarũ ſit diuinã ꝓuidẽtiã reꝝ & copiaꝝ abũdãtia hominũ uitam
ĩſtruere atq; ornare uoluiſſe:ob eãq; cauſã & aerẽ uolucribus: &
mare piſcibus: & terrã quadrupedibꝰ impleuit. Sed academici
contra ſtoicos diſſerentes ſolent quęrere:cur ſi deus omnia ho-
minum cauſa fecerit:etiã multa contraria & inimica & peſtifera
nobis reperiantur:tam in mari ꝙ̃ in terra. Quod ſtoici ueritatem
non reſpicientes ineptiſſime repulerũt. Aiũt enĩ multa in gignen
tibus:& in numero aĩalium quoꝝ lateat utilitas: ſed etiã ꝓceſſu
tempoꝝ inueniri:ſicut iam plura prioribus ſecus incognita ne-
ceſſitas & uſus inuenerit. Quę tandem utilitas poteſt in muribꝰ
in blatis in ſerpentibus reperiri:quę homini moleſta & pernitio
ſa ſunt? An medicina in his aliqua latet? Quę ſi eſt:inueniet aliqñ
nẽpe aduerſus mala:cum id illi querantur eſſe omnino malum.
Viperã ferunt exuſtã in cinerẽq; dilapſam:mederi eiuſdẽ beſtię
morſui. Quãto melius fuerat eam prorſus nõ eſſe:ꝙ̃ remedium
coñ ſe ab ea ipſa deſiderari. Breuius igitur ac uerius reſpondere
potuerunt in hũc modũ? Deꝰ cũ formaſſet hominẽ:ueluti ſimu-
lachrũ ſuũ:qđ erat opificiĳ ſũmũ:ĩſpirauit ei ſapiẽtiã ſoli:ut oĩa
ĩperio ac ditioni ſuę ſubiugaret:oĩbuſq; mundi commodis ute
retur:propoſuit tamẽ ei & bona & mala:quia ſapientiam dedit:
cuiꝰ oĩs rõ in diſcernendis malis ac bonis poſita eſt. Non poteſt
enim quiſꝙ̃ eligere meliora & ſcire qd bonũ ſit: niſi ſciat ſimul
reiicere ac uitare:quę mala ſunt ĩuicẽ ſibi alterutrũ cõnexa ſunt:
ut ſublato alterutro: utrunq; ſit tolli neceſſe. Propoſitis igitur

bonis maliſq;:tum demũ opus ſuũ pagit ſapiẽtia:equidẽ bonu;
appetit ad utilitatẽ:malũ reicit ad ſalutẽ. Ergo ſicut bona ĩnume
rabilia data ſũt hõi qb⁹ frui poſſet:ſic & mala q̃ caueret. Nam ſi
malũ nullũ ſit piculũ:nihil deniq; qđ lędere hoĩem poſſit:tollit̃
oĩs mã ſapiẽtię:nec erit hõi neceſſaria. Poſitis enĩ tãtũmõ in con
ſpectu bonis:qd opus ẽ cogitatõe:ĩtellectu:ſcĩa:rõe? Quocunq;
porrexerit manum : id naturę aptũ & cõmodũ ſit:ut ſi qs uelit
apparatiſſimam coenam infantibus:q nõdum ſapiãt apponere:
utiq; id appetent ſinguli:quo unũquenq; aut impetus :aut fames
aut etiam caſus attraxerit:& quicquid ſũpſerint:id illis erit utile
ac ſalubre. Quid igitur nocebit eos ſicuti ſũt permanere:& ſem
per infantes:ac neſcios eſſe rerum? Si autem admiſceas uel amara
uel inutilia:uel etiam uenenata:decipiuntur utiq; per ignorantia;
boni ac mali:niſi accedat his ſapientia:per quam habeãt malorũ
reiectionem bonorumque delectum. Vides ergo magis propt̃
mala opus bonis eſſe ſapientia:quę niſi fuiſſent propoſita:ratio
nale animal nõ eſſemus. Quod ſi hęc ratio uera eſt: quam ſtoyci
poſuerunt:diſſoluitur etiam argumentum illud Epicuri. Deus
inquit aut uult tollere mala & non poteſt:aut poteſt et non uult:
aut neq; uult neq; poteſt:aut & uult & poteſt. Si uult & nõ põt:
imbecillil eſt:quod in deum non cadit. Si poteſt & non uult in-
uidus:quod ęque alienum eſt a deo. Si neq; uult neque poteſt:&
ĩnuidus & imbecillis eſt:ideoque neq; deus. Si & uult & põt:qđ
ſolum deo cõuenit. Vnde ergo ſunt mala? Aut cur illa nõ tollit?
Scio pleroſq; philoſophoꝝ:qui ꝓuidentiam defendunt:hoc ar
gumento perturbari ſolere:& inuitos pene adigi:ut deum nihil
curare fateant̃:quod maxime quęrit Epicurus:ſed nos ratione ꝑ
ſpecta:formidoloſum hoc argumentum facile diſſoluimus. De
us enim poteſt quicquid uult: & imbecillitas uel inuidia in deo
nulla eſt. Poteſt igitur mala tollere:ſed non uult:nec ideo tamen
inuidus. Iccirco enim non tollit:quia & ſapientiam ſicut & do-
cui ſimul tribuit:& plus boni ac iocũditatis ĩ ſapiẽtia ẽ:q̃ ĩ malis
moleſtię. Sapiẽtia etiã fecit:ut etiã deũ cognoſcamus:& ꝑ eã co-
gnitionẽ ĩmortalitatẽ aſſequamur:quod ẽ ſũmum bonũ. Itaq;
niſi prius malũ cognouerim⁹:nec bonũ poterim⁹ agnoſcere. S;
hoc non uidit Epicurus:nec ali⁹ quiſq̃:ſi tollãtur mala:tolli pa-
riter ſapientiam:nec ulla in homine uirtutis remanẽ ueſtigia:cui⁹

rõ ĩ ſuſtinẽda:et ſupãda maloꝝ acerbitate ꝯſiſtit. Ita ꝑpt̃ exiguũ cõpẽdiũ ſblatoꝝ maloꝝ:maxĩo et uero & ꝓpo nobis bono carerem⁹. Cõſtat igit̃ oĩa ꝑpt̃ hoĩem ꝓpoſita :tã mala q̃ etiam bona.

Cap.xiiii. Cur deus fecerit hominem.

SEquitur(ut oſtendam)cur fecerit hominem ipſuꝫ de⁹:ſicut mundũ ꝓpter hominẽ machinatus eſt :ita ipſum ꝓpter ſe tanq̃ diuini templi antiſtitem:ſpectatorẽ operũ rerũq; cęleſtiuꝫ. Solus eſt enim:q ſentiẽs capaxq; rõnis intelligere poſſit deum:q opera eius admirari uirtutem:poteſtatẽq; perſpicere. Iccirco enĩ conſilio:mente:prudentia inſtructus eſt. Ideo ſolus pręter cęteras animantes rectus corpore:ac ſtatu factus eſt:ut ad contemplationem parentis ſui excitatus eſſe uideatur. Ideo ſermonem ſol⁹ accępit:ac linguam cogitationis interpretem:ut enarrare maieſtatem domini ſui poſſit. Poſtremo iccirco ei cuncta ſubięcta ſũt: ut factori atq; artifici deo eſſet ipſe ſubięctus. Si ergo deus hominẽ ſuum uoluit eſſe cultorẽ:ideoq; illi tãtũ honoris attribuit: ut reꝝ omniũ dominaretur:utiq; iuſtiſſimũ eſſe deum : uidelicꝫ eũ:q tãta p̃ſtiterit amare & hominẽ:q ſit nobiſcum diuini iuris ſocietate cõiunctus. Nec enĩ fas eſt cultorem dei:a dei cultore uiolari. Vnde intelligit̃ religionis ac iuſticię cauſa eſſe hominem figuratum:cuius rei teſtis eſt Mar. Tu. ĩ libris de legib⁹ ita dicẽs. Sed omniũ q̃ ĩ doctoꝝ hominũ diſputatõne uerſantur:nihil eſt profecto p̃ſtabilius:q̃ plane intelligi nos ad iuſticiam eſſe natos. Quod ſi eſt ueriſſimum:de⁹ ergo uult oẽs homines eſſe iuſtos: ideſt deũ & hominẽ charos habere:deum ſcilicet honorare tanq̃ patrem:hominẽ diligere uelut fratrem. In his enim duobus tota iuſticia conſiſtit. Qui ergo aut deum non agnoſcit: aut homini nocet:iniuſte & contra naturam ſuam uiuit:& hoc modo abrũpit inſtitutum legemq; diuinam.

Cap.xv. Vnde ad hominẽ peccata perueniant.

HIc fortaſſe q̃rat aliquis:unde ad hominẽ peccata peruenerĩt aut quę prauitas diuini inſtituti regulam ad peiora detorſerit:ut cuꝫ ſit ad iuſticiam genitus:opa tñ efficiat iniuſta. Iã ſupius explanaui ſimul deũ ꝓpoſuiſſe bonũ ac malũ:& bonũ qdem diligẽ:& malũ qđ huic repugnat odiſſe:ſꝫ iõ malum permiſiſſe

ut & bonū emicaret: qđ alteꝝ ſine altero (ſicut ſępe docui) intelligim⁹ cōſtare nō poſſe. Deniq; ipm mūdū ex duob⁹ elemētis repugnātib⁹: & īuicē copulatis eē cōcretū: igneo & hūido: nec potuiſſe lucē fieri: niſi & tenebrę fuiſſēt: q: nec ſupeꝝ pōt eē ſine īfero: nec oriēs ſine occidēte: nec calidū ſine frigido: nec molle ſine duro. Sic & nos ex duob⁹ ęque repugnātib⁹ cōpacti ſumus: aīa & corpore: quoꝝ alteꝝ cęlo aſcribit: q: tenue ē & ītractabile: alterū terrę: q: cōphēſibile ē. Alteꝝ ſolidū & ęternū eſt: alteꝝ fragile atq; mortale. Ergo alteri bonū adhęret: alteri malū. Alteri lux. uita: iuſticia: alteri tenebrę: mors: īiuſticia. Hic extitit ī hōibus naturę ſuę deprauatio: ut eēt neceſſe conſtitui legē: qua poſſent & uicia ꝓhiberi: et uirtutis officia īperari. Cū igit ſint ī reb⁹ hūanis bona & mala: quoꝝ rōem declaraui: neceſſe eſt ad utrāq; partem moueri deū: & ad grām: cum iuſta fieri uidet: & ad irā cū cernit iniuſta. Sed occurrit nobis Epicurus ac dicit. Si eſt in deo lęticię affectus ad grām: & odii ad iram: neceſſe ē habeat & timore; & libidinē & cupiditatē: cęteroſq; affectus q ſunt ībecillitatis hūanę! Non eſt neceſſe ut timeat qui iraſcit: aut męreat qui gaudet. Deniq; iracūdi minus timidi ſunt: & natura lęti minus męrent. Quid opus eſt de humanis affectib⁹ dicere: quib⁹ fragilitas nr̄a ſuccunbit! Conſiderem⁹ diuinā neceſſitatē: nolo enī naturā dicē: q: deus nunq̄ creditur natus. Timoris affectus habet in homine materiam: in deo nō habet. Homo qa multis caſibus periculiſq; ſubięctus eſt: metuit ne qua uis maior exiſtat: quę illum uerberet ſpoliet: laceret: affligat: interimat. Deus aūt in quē nec egeſtas: nec iniuria: nec dolor nec mors cadit: timere nullo pacto poteſt: quia nihil eſt quod ei uim poſſit inferre. Item libidinis rō in homine manifeſta eſt. Nam quia fragilis & mortalis eſt affectus: neceſſe fuit alterum ſexum: diuerſumq; cōſtitui: cui⁹ ꝑmixtione ſoboles effici poſſet: ad cōtinēdā generiſ ꝑpetuitatem. Hęc aūt libido in deo locum nō habet: q: & fragilitas: & interitus ab eo alienus ē: nec ulla eſt apud eū foemīa: cui⁹ poſſit copulatione gaudere: nec ſucceſſione indiget: qui ſemper futurus eſt. Eadem de inuidia & cupiditate dici poſſunt: q̄ certis manifeſtiſq; de cauſis ī homine; cadunt: in deū nullo mō. At uero & grā: & ira & miſeratio habent in deo materiam: recteq; illis utitur ſumma illa & ſingularis poteſtas ad rerum conſeruationem.

Cap.xvi. Quę materia ſit in deo miſerationis:grę uel irę.

QVęrit quiſpiã quę ſit iſta materia. Primum accidentibus malis afflicti hoĩes ad deum plerũq; confugiũt: mitigant: obſecrant :credentes eũ poſſe ab his iniuriis propulſare. Habet igitur cãm miſerandi:nec enĩ tã ĩmitis ẽ hominũq; cõtẽptor : ut auxiliũ laborantib⁹ deneget. Itẽ plurimi qb⁹ perſuaſum eſt deo placere iuſticiã:eũq; q ſit dñs ac parens omnium uenerantur cũ pcibus aſſiduis ac frequẽtibus uotis : dona & ſacrificia offerunt nomen eius laudibus pſequũt :iuſtis ac bonis opibus demereri eũ laborãtes. Ergo eſt ppt qd' de⁹ & poſſit & debeat gratificari. Nam ſi nihil eſt tam cõueniẽs deo:q̃ beneficentia:nihil autẽ tam alienum:q̃ ut ſit ingratus:neceſſe ẽ ut officiis optimoꝝ ſanctorq; uiuẽtiũ pręſtet aliquid:ac uicem reddat:ne ſubeat ĩgrati culpam q̃ ẽ etiã homini criminoſa. Contra aũt ſunt alii facinoroſi & nefarij:qui libidinib⁹ oĩa polluãt:cędib⁹ uexẽt:fraudẽt:rapiãt:piurent:nec cõſanguineis:nec parentib⁹ parcãt:leges & ipſum etiam deum negligãt:habet igit ira in deo materiã. Nõ eſt enim fas eũ cũ talia fieri uideat nõ moueri: & inſurgere ad ultionem ſceleratoꝝ: & peſtiferos nocẽteſq; delere:ut bonis oĩbus cõſulat. Adeo & in ipſo ira eſt & gratificatio. Inania ergo & falſa reperiuntur argumenta: ul' eoꝝ qui cũ iraſci deũ uolũt: gratificari uolunt:qa ne hoc quidẽ fieri ſine ira põt:uel eorũ q nullũ animũ motũ eſſe in deo putant. Et q; ſunt aliq affect⁹:qui non cadunt in deum:ut libido:timor:auaritia:męror:inuidia:omniprorſ⁹ affectu eum uacare dixerũt. His enĩ uacat:quia uicioꝝ affectus ſunt. Eos autẽ qui ſunt uirtutis:ideſt ira in malos:charitas in bonos:miſeratio in afflictos:quoniã diuina poteſtate ſunt digna:proprios & iuſtos & ueros habet. Quę pfecto niſi habeat hũana uita turbabit atq; ad tantã cõfuſionẽ deueniet ſtatus rerũ:ut contemptis ſuperatiſq; legibus ſola regnet audacia:ut nemo deniq; tutus eſſe poſſit:niſi qui uiribus pręualeat. Itaq; quaſi cõmuni latrocinio terra omnis depopulabitur. Nunc uero quoniam & mali poenam: & boni grãm: & afflicti opem ſperant: & uirtutibus locus: & ſcelera rariora ſunt. At enĩ plerũq; & ſcelerati foeliciores ſũt: & boni miſeriores: & iuſti ab iniuſtis impune uexant. Cõſiderabim⁹ poſtea cur iſta fiant. Interim de ira explicem⁹:an ſit aliqua ĩ deo: utrum nihil curet omnino :nec moueatur ad ea quę impie gerũt

Capitulum.xvii. Quod deus adminiſtrat mundū: & regit
hominū actꝰ:et ꝑ cōſequēs iraſcit̃.

DEus inquit Epicurus nihil curat:nulla; igitur habet ptātē;.
Curare enī neceſſe eſt eū qui habet poteſtatem:uel ſi habet
& nō utit̃:q̄ tāta ē negligendi cauſa:ut ei non dicam noſtꝝ genꝰ:
ſed etiā mundus ipſe ſit uilis.Ideo inq̄t incorruptꝰ ē ac beatus:q꞉
ſemper quietus.Cur ergo adminiſtratio tātarum rerum ceſſit:ſi
hęc a deo negligātur:quę uidemus rōne ſumma gubernari? Aut
quietus eſſe qūo poteſt:qui uiuit & ſentit? Nam quies aut ſom
ni res eſt:aut mortis:ſed nec ſomnus habet quietem. Nam cum
ſoporati ſumus:corpus quidem q̄eſcit:animus autē irrequietus
agitatur:imagines ſibi quas cernit effingit:ut naturalē ſuum mo
tum exerceat uarietate uiſorum: auocatq; ſe a falſis:dum mēbra
ſaturētur:ac uigorē capiāt de quiete:q̄es igitur ſempiterna ſoliꝰ
mortis eſt.Si aūt mors deū non attingit:deus igit̃ nunq̄ quietus
eſt.Dei uero actio quę poteſt eſſe niſi mundi adminiſtratio?Si
uero mūdi curam gerit:curat igit̃ hominū uitā deꝰ:ac ſingulorū
actꝰ aīaduertit:eoſq; ſapientes ac bonos eē deſiderat:hęc eſt uolū
tas dei:hęc diuina lex:quā qui ſeq̄tur:qui obſeruat deo carus eſt.
Neceſſe eſt igitur ut ira moueatur aduerſus eum:qui hanc ęternā
diuinamq; legem aut uiolauerit:aut ſpreuerit.Si nocet alicui deꝰ
iam bonus non eſt. Non exiguo falluntur errore: qui cenſuram
ſiue humanam ſiue diuinam acerbitatis nomine infamant: putā
tes nocentem dici oportere:qui nocentes afficit poena. Quod ſi
eſt:nocentes igitur leges habemus:quę peccantibus ſupplicia ſan
xerunt:nocētes iudices q̄ ſcelere cōuictos poena capitis afficiūt.
Quod ſi et lex iuſta eſt:quę & nocenti tribuit quod meretur:&
iudex integer ac bonus dicitur:cū malefacta uindicat.Bonorum
enim ſalutem cuſtodit:qui malos punit:ergo & deus cum malis
obeſt nocens non eſt.Ipſe eſt aūt nocens:qui aut īnocenti nocet:
aut nocenti parcit ut pluribus noceat.Libet quęrere ab his qui de
um faciunt immobilem.Si quis habeat rem: domum familiam
ſeruiq; eius contemnentes patientiam dn̄i omnia eius inuaſerint
ipſi bonis eius fruātur:ipſos familia eius honoret:dominus aūt
contemnatur:ab omnibus derideat̃:relinquat̃:utrum ne ſapiens
eſſe poſſit:qui contumelias nō uindicet:ſuiſq; rebus eos perfrui
patiatur:in quos habeat poteſtatem? Quę tanta in quoq̄ poteſt

patiẽtia reperiri:ſi tñ patientia noĩanda eſt:& nõ ſtupor quidẽ
inſenſibilis: ſ; facile eſt ferre cõtẽptũ.Quid ſi fiãt illa quę a Ci‐
cerone dicunt̃?Etenĩ quęro ſi qs paťfamilias liberis ſuis a ſeruo
interfectis:uxore occiſa:& incẽſa domo:ſuppliciũ de ſeruo nũ
q̃ acerrimũ ſumpſerit:utrũ is clemẽs:an miſericors an inhuma
nus:& crudeliſſim⁹ eẽ uideat̃?Qđ ſi eiuſmõi facinorib⁹ igno‐
ſcere crudelitatis eſt poti⁹ q̃ pietatis:nõ eſt ergo uirtutis in deo
ad ea quę iniuſte fiũt nõ cõmoueri.Nã mũdus tanq̃ dei domus
eſt:& hoĩes tanq̃ ſerui:qbus ſi ludubrio ſit nomẽ ei⁹ qualis aut
quãta patiẽtia eſt:ut honorib⁹ ſuis cedat:praua & iniqua fieri ui
deat & nõ indignet̃:qđ ꝓpũ & naturale eſt:ei cui peccata nõ pla‐
cẽt:iraſci ergo rõis eſt:auferunt̃ enĩ delicta:& refrenat̃ licẽtia:qđ
utiqꝫ iuſte ſapiẽterqꝫ fit.Sed ſtoici nõ uiderũt eſſe diſcrimẽ re‐
cti:& praui eſſe iram iuſtam & iniuſtã:& qꝛ medelã rei nõ inue
niebant:uoluerũt eam penitus excidere.Peripathetici uero nõ ex
cidẽdã:ſ; temperãdã eſſe dixerũt:qbus in ſexto libro inſtitutio
nũ ſatis reſpondim⁹.Neſciſſe aũt philoſophos q̃ ratio eſſ; irę:
apparet ex diffinitionib⁹ eorũ quas Seneca enumerauit in libris
quos de ira cõpoſuit.Ira ẽ inqt cupiditas ulciſcẽdę iniurię. Alij
(ut ait Poſſidoni⁹)cupiditas puniẽdi ei⁹a quo te inique putes lę
ſum.Quidã ita diffinierũt.Ira eſt incitatio animi ad nocẽdũ ei
qui aut nocuit:aut nocere uoluit.Ariſtotelis diffinitio a noſtra
nõ multũ abeſt.Ait enĩ irã eſſe cupiditatẽ doloris reſpõdendi
Hęc eſt ira de qua ſuperi⁹ dixim⁹:quę etia; mutis ineſt.In hoĩe
uero cohibẽda eſt:ne aliqd maximũ ꝓſiliat ꝑ furorẽ:hęc in deo
eſſe non põt:qꝛ illęſibilis eſt:in homĩe aũt qꝛ fragilis eſt inuenit̃.
Inurit enĩ lęſio dolorẽ:& dolor facit ultionis cupiditate;. Vbi
eſt ergo ira aduerſus delĩquẽtes: quę utiqꝫ nõ eſt cupiditas ul‐
tionis:qꝛ nõ ꝓcedit iniuria.Nõ dico de his q aduerſus leges pec
cãt:qbus & ſi iudex ſine crimĩe iraſci põt: fingam⁹ tñ eũ ſedato
animo eſſe debere:cũ ſubijcit poenę nocẽtẽ qꝛ legu; ſit miniſter
nõ animi aut poteſtatis ſuę.Sic enĩ uolũt q iram conant̃ euellere
Sed de his potiſſimũ dico:q ſunt noſtrę poteſtatis:ut ſerui libe
ri:& cõiuges:& diſcipuli:quos cũ delĩqre uidem⁹:incitamur
ad cohercẽdu;.Neceſſe eſt enĩ omni bono ac iuſto diſplicere q̃
praua ſunt:& cui malũ diſplicet:mouet̃ cũ id fieri uideat.Ergo
ſurgim⁹ ad uindinctã nõ qꝛ lęſi ſumus:ſed ut diſciplina ſeruet̃:

mores corrigãt: licẽtia cõprimat. Hęc eſt ira iuſta: quę ſicut ĩ ho mĩe neceſſaria eſt ad prauitatis correctõeꝫ: ſic utiq; in deo a quo ad hominẽ ꝑuenit exẽplũ. Nã ſicuti nos poteſtati noſtrę ſubiectos cohercere debem⁹: ita etiã peccata uniuerſoꝝ de⁹ cohercere debet: qđ ut faciat iraſcat neceſſe eſt: ꝗ naturale eſt bono ad alterius peccata moueri & incitari. Ergo diffinire debuerũt. Ira eſt mot⁹ animi ad cohercẽda peccata inſurgẽtis. Nã diffinitio Ciceronis. Ira eſt libido ulciſcẽdi: nõ multũ a ſuꝑioribus diſtat. Irã aũt quã poſſum⁹: uel furorẽ uel iracũdiã noĩare: hęc non in hoĩe qdem debet eſſe quę tota uicioſa eſt. Ira uero q̃ ad correctõeꝫ uicioꝝ ꝑtinet: nec hõi adimi debet nec deo põt: ꝗ & utilis eſt reb⁹ humanis & neceſſaria.

Capitulũ. xviij. Quod ſine ira peccata non corrigunt.

QVid opus eſt inqunt ira: cũ ſine hoc affectu peccata corrigi poſſunt? Atq nullus eſt q peccantẽ poſſit uidere trãqlle. Poſſit fortaſſe q legib⁹ pręſidet: ꝗ facin⁹ nõ ſub oculis eius admittit: moueri aduerſus euꝫ q põt innocens inueniri. Cunq; detectũ facinus in lucẽ uenerit: iam non ſua ſed legum ſentẽtia utit põt cõcedi ut ſine ira faciat: habet enim qđ ſequat. Nos certi cũ domi peccat a noſtris ſiue id cernim⁹ ſiue ſentimus: indignari neceſſe eſt. Ipſe enim peccati aſpectus indignus eſt. Nã q nõ mouet omnino: aut probat delicta: quod eſt turpius & iniuſti⁹: aut moleſtiã caſtigãdi fugit: quã ſedat⁹ anim⁹ & qeta mens aſpernatur ac renuit niſi ſtimulauerit. Qui aũt cõmouet: tamen intempeſtiua leuitate uel ſępi⁹ q̃ neceſſe eſt: uel etiã ſemper ignoſcit: is plane & illorũ uitã perdit: quorũ audaciã nutrit ad facinora maiora: & ſibiipſi ęternã moleſtiaꝝ materiam ſũminiſtrat. Vicioſa eſt ergo in peccatis irę ſuę cohibitio. Laudatur Archita tarentinus: qui cũ in agro corrupta eſſe oĩa comperiſſet: uillici ſui culpam redarguẽs. Miſerũ te inquit: quẽ iam uerberib⁹ necaſſem: niſi iratus eſſem. Vnicũ hoc exemplum tẽperantię putant: ſed auctoritate ducti non uident q̃ inepta & locutus fuerit & fecerit. Nã ſicut ait Plato nemo prudens punit ꝗ peccatũ eſt: ſed ne peccet. Apparet q̃ malum uir ſapiẽs ꝓpoſuerit exemplum: ſi enĩ ſenſerint ſerui dominum ſęuire cũ non iraſcit ſuum: tum peccare cum iraſcitur: nõ peccabũt utiq; leuiter ne uerberent. Sed q̃tuꝫ

potuerunt grauiſſime ut ſtomachū cū his incitent: atq; impune diſcedant. Ego uero laudarem ſi cū fuiſſet irat⁹: dediſſet irę ſuę ſpaciū: ut reſidente p interuallū tpis animi timore: haberet modū caſtigatio. Nō ergo ꝓpter irę magnitudinē donāda erat poena: ſed differēda ne aut peccati maiorē iuſto dolorē inureret: aut caſtiganti furorē. Nunc uero quę tandem ęquitas: aut quę ſapientia eſt: ut aliquis ob exiguū dolorem puniatur: aut maximum nō puniat̃? Quod ſi naturam rerū cauſaſq; didiciſſet: nunq̃ tam importunā continentiā profiteret̃: ut nunq̃ ſeruus iratū ſibi fuiſſe dominū gratularet̃. Nam ſicut corpus humanū deus multis & uariis ſenſibus ad uſum uitę neceſſariis inſtruxit: ſic & aīo uarios attribuit affect⁹: qbus uitę ratio cōſtaret: ut libidinē ꝓdēdę grā ſobolis dedit: ſic irā cohibendoꝝ cā delictoꝝ. Verū hi q neſciūt fines bonoꝝ ac maloꝝ: ſicut libidine utunt̃ ad corruptelas & ad uoluptatē: ſic iram & affectū ad nocēdū: dū his quos odio habēt iraſcunt̃ & paribus aut etiā ſuperiorib⁹. Hinc quotidie ad maxima facinora proſilit̃: hinc tragoedię ſępe naſcunt̃. Eſt igit̃ laudādus Architas: ſi cū alicui ciui & pari facienti ſibi iniuriā fuiſſet iratus: coepiſſet ſe tn̄ & patiētia furoris impetū mitigaſſet. Hęc ſui cohibitio glorioſa eſt: q̃ cōpeſcit̃ aliqd̃ imminens magnū malū ſeruoꝝ aut filioꝝ: q; peccata nō cohercere peccatū eſt. Euadēt enī ad maius malū p impunitatem: hic non cohibenda ira: ſ; etiā ſi iacet excitanda eſt. Quod aūt de hoīe dicim⁹ id etiā de deo q hoīem ſimilē ſui fecit: omitto de figura dei dicere: q; ſtoici negant habere ullā formā deū. Et ingens alia materia naſcit̃ ſi eos coarguere uelim⁹. De aīo tm̄ loquor: ſi ſubiacet cogitare: ſapere: intelligere: ꝓuidere: pręſtare: ex oībus aūt aīalibus hō ſolus hoc habet. Ergo ad dei ſimilitudinē factus eſt. S; ideo ꝓcedit in uiciū: q; de terręna fragilitate ꝑmixtus: non id quod a deo ſumpſit incorruptū purūq; ſeruare: niſi ab eode; deo iuſticię pręceptis imbuatur.

Capitulum. xix. Q̄ homo ex corpore uicia: & ex aīa uirtutes habeat: & q; cū uelit de⁹ hoīes bonos: eoꝝ uiciis iraſcit̃.

SEd quoniam compactus eſt (ut diximus) e duobus aīo & corpore: in altero uirtutes: in altero uicia continent̃: & impugnant ſe inuicem. Animi enim bona quę ſunt in continendis

libidinib⁹ contraria ſunt corpori: & corporis bona quę ſunt in omni genere uoluptatū inimica ſunt aīo. Sꝫ ſi uirt⁹ animi repugnauerit uoluptatib⁹: eaſq; cōpreſſerit: erit uere deo ſimilis. Vnde apparet aīaꝫ hoīs quę uirtutē diuinā capit nō eē mortalem. Sꝫ diſcrimē illud eſt: qđ cū uirtus habeat amaritudinē: & ſit dulcis illecebra uoluptatis: uincunť plurimi & abſtrabunť ad ſuauitatē. Hi uero qꝛ ſe corpori rebuſq; terrenis addixerūt premunť in terrā: nec aſſeq̄ poſſunt diuini numinis gratiā: qꝛ ſe uicioꝝ labibus ingnauerūt. Qui aūt deū ſecuti: eiq; parentes corporis deſideria cōtēpſerint: & uirtutē prefer ētes uoluptatib⁹ īnocētiā iuſticiāq; ſeruauerint: hos de⁹ ut ſimiles recognoſcit. Cū igiť ſanctiſſimā legē poſuerit: uelitq; uniuerſos innocētes ac benificos eſſe: poteſt ne nō iraſci: cū uidet cōtēni legē ſuā: abijci uirtutē: appeti uoluptatē? Quod ſi eſt mūdi adminiſtrator ſicut eſſe debet: nō utiq; cōtēnit id qđ eſt in omni mūdo uel maximū. Si eſt ꝓuidus ut oportet: deū cōſulit utiq; generi humano: quo ſit uita noſtra & copioſior melior & tutior. Si eſt pater ac de⁹ uniuerſoꝝ: certe & uirtutib⁹ hominū delectať & uicijs cōmoueť: ergo & iuſtos diligit & impios odit. Odio inq̄t opus nō eſt: ſemel enī ſtatuit bonis pręmiū & malis poenā. Quod ſi aliq̄s iuſte innocenťq; uiuat: & idē nec colat nec curet oīo (ut Ariſtoteles cęteriq; philoſophoꝝ) cedet ne huic īpune? Qđ cū legi obtēperauerit: ipm tñ ſpreuerit: ē igiť aliq̄d ꝓpter qđ de⁹ poſſit iraſci tanq̄ fiducia integritatis aduerſus eū rebellanti: ſi huic pōt iraſci ꝓpť ſupbiā: cur nō magis peccatori q̄ legē cū ipo pariť latore cōtēpſerit? Iudex peccatis ueniā dare ñ pōt: qꝛ uolūtati ſeruit aliene. De⁹ aūt pōt: qꝛ eſt legis ſuę ipſe diſceptator & iudex: quā cū poneret nō ademit ſibi oēꝫ ꝑtātē: ſed habet ignoſcendi licētiam.

Capitulum. xx. Quod maloruꝫ foelicitas irę dei non contradicat. Et ſit deus patientiſſimus.

SI poteſt igiť iraſci: cur ergo inquiet aliq̄s & qui peccant ſępe foelices ſunt: & q̄ pie uiuūt ſępe miſeri? Quia fugitiui & abdicati libere uiuūt: & qui ſub diſciplina patris aut domini ſunt ſtrictius & frugalius. Virtus enim per mala & probať & conſtat: uicia per uoluptatem: nec tamen ille qui peccat ſperare debet perpetuam impunitatem: qꝛ nulla eſt perpetua foelicitas:

ſed ſcilicet ultima ſemp̄. Expectãda dies homini eſt: diciq; beatus Ante obitũ nemo: ſupremaq; funera debet: ut ait poeta: non inſuauis exit⁹ eſt q̄ arguit foelicitatẽ: & nemo iudiciũ dei poteſt nec uiuus effugere nec mortu⁹. Habet enim poteſtatem & uiuos pręcipitare de ſummo: & mortuos ęternis afficere cruciatibus. Immo inq̄t ſi iraſcit̃ de⁹: ſtatim debuit uindicare: & pro merito quẽq; punire. At enĩ ſi id faceret nemo ſupeſſet. Nullus eſt eni; q̄ nihil peccet: & multa ſunt quę ad peccãdũ irritent: ętas: uiolentia: egeſtas: occaſio: prę miũ. Adeo ſubięcta eſt peccato fragilitas carnis qua induti ſumus: ut niſi huic neceſſitati deus parceret: nimium fortaſſe pauci uiuerẽt: p̄pter hãc cauſam patiẽſſimus eſt: & iram ſuã cõtinet. Nam q̄ perfecta eſt in eo uirtus: neceſſe eſt patientiã quoq; eius eſſe perfectã: quę & ipſa uirtus eſt. Quam multi ex peccatoribus iuſti poſterius effecti ſunt ex malis boni: ex improbis cõtinentes. Quam multi in prima ętate turpes: & omniũ iudicio damnati: poſtmodũ tñ laudabiles extiterũt: q̄d utiq; nõ fier;: ſi omne peccatũ poena ſequeret̃. Leges publice manifeſtos reos dãnant: ſed plurimi ſunt quoꝝ peccata occultant̃: plurimi q̄ delatorẽ cõprimũt: aut p̄cibus aut prę mio: plurimi q̄ iudicia eludũt per gratiã uel potentiã. Q; ſi eos omnes q̄ humanam poenã effugiunt: cenſura diuina damnaret: eſſet homo aut rarus aut nullus in terra. Deniq; uel una illa cauſa delendi generis humani iuſta eſſe potuiſſet: q̄ homines contẽpto deo uiuo: terrẽnis fragilibuſq; figmẽtis honorem diuinum tanq̃ cęleſtib⁹ deferũt: adorantes opera humanis digitis laborata. Cũq; illos de⁹ artifex ore ſublimi ſtatu recto figuratos: ad cõtemplatõem cęli & noticiã dei excitauerit: curuare ſe ad terrã maluerũt pecudu; modo. Humilis eni; & curuus & pronus eſt: q̄ ab aſpectu cęli deiq; patris aduerſus terrã quã calcare debuerat ideſt de terra ficta & formata uenerant̃. In tanta igit̃ impietate hominũ tãtiſq; peccatis id aſſeq̄tur patientia dei: ut ſe ipſi hoĩes dãnantes: uitę prioris erroribus corrigant. Deniq; & boni ſunt iuſtiq; multi: & abięctis terrẽnis cultibus maieſtatẽ dei ſingularis cognoſcũt. Sed cũ maxima: & utiliſſima ſit dei patientia: tñ q̃uis ſero noxios punit: nec patitur longius procedere cum eos inemendabiles eſſe peruiderit.

Capi. xxi. Si deus iraſcitur: cur hominem iraſci prohibuit?

SUpeſt una & extrema queſtio. Nã dixerit fortaſſe qſpiã; adeo nõ iraſci deum: ut etiã in preceptis hoĩe; iraſci uetet. Poſſem dicere q ira homĩs refrenanda fuerit: q iniuſte ſepe iraſcitur: & preſentem habet motum: q temporalis eſt. Itaq; ne fierẽt ea que faciũt per iram: & humiles & mediocres & magni reges temperari debuerit: furor eius & cõprimi: ne mẽtis impoſſibile aliquod inexpiabile facinꝰ admitteret. Deꝰ aũt & nõ ad preſens iraſcit: & q eternus eſt: perfecteq; uirtutis & nunq̃ niſi merito iraſcit. Sed tamen non ita res ſe habet. Nam ſi omnino prohibetur iraſci: ipſe quodãmodo reprehenſor opificij ſui fuiſſet: q in principio irã iecori hominis indidiſſet: ſiquidẽ credit cauſam huius cõmotionis in humore fellis cõtineri. Non igitur in totum prohibet iraſci: qꝛ is affectus neceſſario datus eſt: ſed prohibet in iram permanere. Ira enim mortalium debet eſſe mortalis: na; ſi maneat: confirmant inimicitie ad pniciem ſempiternã Deniq; rurſus eum iraſci quidem: ſed tamen non peccare precepit: non utiq; euellit irã radicitus: ſed temperauit: ut in omni caſtigatione modũ ac iuſticiã teneremus. Qui ergo iraſci non iubet: ipſe utiq; iraſcit: q placari celerius precepit: eſt utiq; ipſe placabilis. Ea enim precepit: que ſunt iuſta & rebus utilia cõmunibus. Sed q dixeram non eſſe iram dei tẽperalem: ſicut hominis qui preſentanea commotione ferueſcit: nec facile regere ſe poteſt propter fragilitatem intelligere debemus: q ſit eternus deus: irã quoq; eius inẽternũ manere: ſed rurſũ q uirtute ſit maxima preditus: in poteſtate habere iram ſuam: nec ab ea regi: ſed ipſum illam queadmodũ uelit moderari: quod utiq; nõ repugnat ſuperiori. Nam ſi prorſus immortalis fuiſſet ira eius: non eſſe ſatiſfactioni: aut gratie poſt delictum locus: cum ipſe homines ante ſolis occaſum reconciliari iubeat: ſed ira diuina inẽternum manet aduerſus eos qui peccant inẽternum. Itaq; deus nõ thure: nõ hoſtia: nõ precioſis muneribus: que omnia ſunt corruptibilia: ſ; morũ emendatiõe placat: & qui peccare deſinit: irã dei mortalem facit. Iccirco enim non ad preſens noxium queq; punit: ut habeat homo reſipiſcendi ſui facultatem.

Capitulum. xxij. Epilogus & inductio auctoritatum Sibylle erithree ad iram dei probandum.

Haec habui quę de ira dei dicerē. Donate chariſſie: ut ſcires queadmodū refelleres eos q deū faciūt immobilē. Reſtat ut more Ciceronis utamur epilogo: ad porādū ſicut ille ī tuſcu lanis de morte diſſerēs fecit. Ita nos in hoc ope teſtimonia diui na: qb⁹ credi poſſit adhiberi debem⁹: ut illoꝝ pſuaſiōe; reuinca mus: q ſine ira deū eē credētes diſſoluūt oē; religionē: ſine q̄ (ut oſtēdim⁹) aut īmanitate beluis: aut ſtulticia pecudib⁹ adęq̄mur: In ſola enī religiōe. i. in ſummi notione ſapientia eſt. Prophetę uniuerſi diuino ſpū repleti: nihil aliud q̄ de gr̄a dei erga iuſtos: & de ira ei⁹ aduerſus īpios loquūt: quoꝝ teſtimōia nobis qdem ſatis ſūt: ueꝝ his qm̄ nō credūt: iſti q ſapientiā capillis & habitu iactāt: rōe quoq; & argumētis fuerāt a nobis refellēdi. Sic enim prępoſtere agit: ut hūana diuinis tribuāt auctoritatē: cū potius humāis diuina debuerit. Quę nūc ſane omittam⁹: ne nihil apud in iſtos agam⁹: & īfinitū materia ꝓcedet. Ea igit q̄ram⁹ teſtimo nia: qb⁹ illi poſſint aut credere: aut certe non repugnare. Sibyllas plurimi & maximi auctores tradiderūt gręcoꝝ: Ariſtome⁹: & Apollodor⁹ Erithrę⁹: noſtroꝝ Varro & Fęneſtella. Hi oēs prę cipuā & nobilē pret cęteras Erithręā fuiſſe cōmemorāt. Apollo dorus qdē ut de ciui & populari ſua gloriat. Fęneſtella uero eti am legatos erithręos a ſenatu eē miſſos refert: ut hui⁹ Sibyllę car mina romā deportarēt: & ea cōſules Curio & Octauius in capi tolio qd tūc erat curāte Quinto Catulo reſtitutū ponenda cura rēt. Apud hāc de ſūmo cōditore rerū deo huiuſmōi uerſus repe riunt. ἄφθαρτος κτίϛης αἰδιος αἰθέρα ναίων τοῖς ἀκακο ις ἀκακον πρόφερων μείζονα μισθόν τοῖς δὲ κακοῖς ἀικοι ϛεχόλον καί θυμόν ἐγείρων. i. incorruptibilis & conditor ęternus in aere habitās bonis bonū ꝓferēs: iuſtis multo maiore; mercedem. Iniuſtis aūt & malis iram & furorem excitās. Rur ſus alio loco enumerās: qbus maxime facinorib⁹ incitet de⁹ hęc retulit. φεῦγε δ'ἐλατρείας. ἀνόμους θεῷ ζῶντι λάτρευε. μοιχείας τε φύλασσε. καί ἄρσενοι δίαν κοίτην εῖναι. γενε ἀν παίδων τρεφε. μὴ δὲ φόνευε καί γάρ ἀθάνατος κεχο λώσεται ὅς κὲν ἀμάρτῃ. i. fuge ſceleratas r̄ligiōes: & uiuo deo ſerui: ab adulterio te abſtine: & maſculi ꝑmixtiōe praua: ꝓpriā generatōe; crea: & ne occidas. His enim deus immortalis iraſcit q hęc agunt. Indignat ergo aduerſus peccatores.

Capitulũ.xxiij. Auctoritatibus aliarum Sibyllaruꝫ iram dei probat.

Verũ ꝙ plures (ut oſtendi) Sibyllę a doctiſſimis auctoribꝰ fuiſſe tradunť: uniꝰ teſtimoniũ ſatis nõ ſit ad cõfirmandã (ſicut intẽdimꝰ) ueritatẽ. Cumq̨ꝫ q̃dẽ uolumina q̃bus romanoꝝ facta cõſcripta ſunt in arcanis habenť. Ceteraꝝ tñ fere omniũ libelli: quo minꝰ in uſu ſunt oĩbus nõ uetanť. Ex quibus alia denũciãs uniuerſis gẽtibꝰ iram dei ob ĩpietatẽ hominũ hoc mõ exorſa eſt. ἐρχομένης ὀργῆς μεγάλης ἐπικόσμον ἀπαθῆ ἐσχατο εἰς αἰῶνα θεοῦ. μηνύματα φέρω πᾶσι προφητεύσασα καὶ πόλιν ἀνθρώποισι. i. Veniẽt irę magnę ſup mũdũ dei pñũciationes enarrãs omnibꝰ hominibꝰ in urbibus pphetãs Alia quoq; p indignatõem dei aduerſus iniuſtos: catbacliſmum priore ſeculo factum eſſe dixit: ut malitia generis humani extingueret. ἐξοῦ μηνίσαντος ἐπουρανίοιο θεῖο καὶ αὐταῖσι πόλεσί καὶ ἀνθρώποισιν ἅπασι τὴν καλύψε θάλασσα κατακλισμοῖο ραγέντος. Ex quo iraſcẽte cęleſti deo: ipſas ciuitates cũ homĩbꝰ cũctis: & terraꝫ mare cooperuit diluuio rupto. Simili modo deflagratione poſtea futura uaticinata eſt: qua rurſus impietas hominũ deleať. καί ποτέ τὴν ὀργὴν θεόν οὐχέτι παύνοντα: ἀλλά ἐξεμβρίθοντα γενεὰν ἀνθρώπων. ἀλλὰ μα πᾶσαν ὑπὲμπρησμοῦ πέρθοντα. Vnde apud Naſonẽ de Ioue ita diciť. Eſſe quoq; in fatis reminiſciť affore tẽpꝰ Quo mare quo tellꝰ corruptaq; regia cęli Adeat: & mũdi moles operoſa laboret. Qꝫ tũc fiat neceſſe ẽ: cũ honor & cultꝰ dei ſummi apud homines interierit. Eadẽ tñ placari eũ poenitẽtia factorũ & ſui emẽdatõe cõteſtãs hęc addidit. ἀλλ᾽ ἐλεεῖ μετάθεσθε βροτοί δή μηδὲ πρὸς ὀργὴν παντοίην ἀγάγητε θεὸν μέγαν. Oẽs ergo hoĩs trãſferte uos: neq; ad irã ducite deuꝫ magnuꝫ Item paulopoſt. οὐ κολέσει παύσει δὲ πάλιν χόλον ἐπάρ ραπάντες εὐσεβέειν τόν θυμόν ἐνί φρεσί ἀσκήσητε. Neq; perdet: irę aũt parcet cũ oẽs pietatẽ ex mente percipietis. Deinde alia Sibylla: cęleſtiũ terrẹnorũq; genitorem diligi oportere denunciat: ne ad perdendos hoĩes: indignatio eiꝰ inſurgat. μήποτε θυμωθείς θεός ἄφθιτος ἐξαπολέσει πᾶν γένος ἀνθρώπων βίοτον καί φῦλον ἀναίδ᾽ ὦν δεῖ γάρ ἐρᾶν γενητῆρα θεόν σοφόν αἰὲν ἐόντα. ideſt Ne forte iratus incorrup-

tibilis deus omne genus humanũ perdat:uitã tribuat ĩprobam. Oportet enĩ genitorẽ deũ amari:q plen⁹ eſt & ſapiẽs. Ex his apparet uanas eſſe rões oĩu; philoſophoꝝ:q deũ putant ſine ira & inter cęteras laudes ei⁹ id ponũt:qđ eſt cõtra ipam maieſtatẽ. Regnũ hoc imperiũq; terrẽnũ niſi met⁹ cuſtodiat ſoluit. Aufer irã regi nõ mõ nemo parebit:ſ; etiã de faſtigio pręcipitabit: immo uero cuilibet humili eripe hũc affectũ. Quis enim nõ ſpoliabit? Quis nõ deridebit? Quis nõ afficiet iniuria? Ita nec indumenta nec ſedẽ:nec uictũ poterit habere:aliĳs qcqd habuerit deripiẽtibus:ne dũ putem⁹ cęleſtis ĩperĳ maieſtatẽ ſine ira & metu poſſe cõſiſtere. Apollo Mileſius de iudęoꝝ religiõe cõſult⁹ reſponſo hoc indidit. ἡ δὲ θεὸν βασιλῆα καί γενητῆρα πρὸ πάντων ὃν τρέμεται καί γεῖα καί οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα ταρτάριοί τε μυχοί καὶ δαίμονες ἀποφρίττουσι. Regẽ aũt & genitorẽ omniũ ante oĩa quẽ terra cõtremiſcit:cęlũq; & mare & latebre tartareę & demones abhorreſcũt. Si tã lenis eſt q̃ philoſophi uolũt:qũo ad nutũ eius nõ mõ dęmones & miniſtri tande; poteſtatis:ſ; etiã cęlũ & terra:& reꝝ natura oĩs contremiſcit. Si enĩ null⁹ alteri ſeruit niſi coact⁹:om̃e igit̃ ĩperiũ metu cõſtat:metus aũt p irã. Na; ſi nõ moueat̃ qs aduerſus parere nolentẽ:nec cogi poterit ad obſequm. Cõſulat unuſqſq; affectus ſuos:iã intelliget neminẽ eſſe ſine ira:& caſtigatõe imperio ſbiugari. Vbi ergo ira nõ fuerit imperiũ quoq; non erit. Deus aũt habet imperium ergo & iram qua conſtat:impęrium habeat neceſſe eſt.

Cap. xxiiĳ. Cõcludit deũ amãdũ:uerẽdũ:honorificãdũ:metuendum.

QVapropter nemo uaniloquẽtia philoſophoꝝ inductus:ad contemptum ſe dei erudiat:quod eſt maximum nefas Debemus hũc omnes & amare ꝙ pater eſt:& uereri ꝙ domin⁹:& honorificare ꝙ benefic⁹:& metuere ꝙ ſeuer⁹: utraq; perſona in eo uenerabilis. Quis ſalua pietate non diligat animę ſuę parẽtem? Aut qs impune contemnat eum:q rerũ dominator habeat in omnes ueram & ęterna; poteſtatem? Si patrẽ cõſideres:ortũ nobis ad lucẽ qua fruimur ſũminiſtrat:p illũ uiuimus:p illum in hoſpitium huius mundi intrauim⁹. Si deum cogites: ille nos innumerabilib⁹ copĳs alit:ille ſuſtẽtat:in hui⁹ domo habitam⁹

huius familia ſumus: & ſi minus obſequens q̃ decebat: minuſq; officioſa q̃ dñi: & parẽtis immortalia merita poſcebãt: tñ pluri mum proficit ad ueniã cõſequẽdã: ſi cultũ eius notionẽq; tenea mus: ſi abiectis humilib⁹ terrenisq; tam rebus q̃ bonis celeſtia: & diuina ſempiterna meditemur. Quod ut facere poſſum⁹ de⁹ nobis ſequẽd⁹ eſt: deus adorãdus: qm̃ in eo eſt materia rerũ: & ratio uirtutũ: & fons bonoꝝ. Quid enĩ deo aut potẽtia mai⁹ ẽ: aut rõe pfecti⁹: aut claritate luculẽtius? Quod qm̃ nos ad ſapien tiã genuit: ad iuſticiã ꝓcreauit: nõ eſt fas hominẽ relicto deo: ſẽ ſus ac uite datore terrenis fragilibuſq; famulari: aut querẽdis tẽ poralib⁹ bonis inherẽtẽ: ab innocẽtia & pietate diſcedere. Non faciũt beatũ uicioſe ac mortifere uoluptates: nõ opulẽtia libidi nũ incitatrix: nõ inanis ambitio: nõ caduci honores: quib⁹ illaq̃ atus anim⁹ human⁹: & corpori mãcipat⁹ eterna morte dãnatur ſed ſola innocẽtia: ſola iuſticia: cui⁹ legitima & digna merces eſt immortalitas: quã ſtatuit a principio deus ſanctis & ĩcorruptis mẽtib⁹: que ſe a uicijs & ab omni labe terrena integras inuiola taſq; cõſeruãt. Hui⁹ premij celeſtis ac ſempiterni pticeps eſſe nõ poſſunt: q fraudibus: rapinis: circũſcriptionib⁹ cõſcientiã ſuam polluerũt: quiq; iniurijs hominũ nefarijs cõmiſſis ineluibiles ſi bi maculas immiſerũt. Proinde uniuerſos oportet q ſapiẽtes: q homĩes merito dici uolũt: fragilia contẽnere: terrena calcare: hu milia deſpicere: ut poſſint cũ deo beatiſſima neceſſitudine copu lari. Auferat̃ impietas diſcordie diſſenſioneſq; turbulẽte ac pe ſtifere ſopiant̃: quibus humane ſocietates & publici foederis di uina cõiunctio irrũpit̃: dirimit̃: diſſipat̃. Quantũ poſſum⁹ bo ni ac benefici eſſe meditemur: ſi qd nobis opũ: ſi qd ſuppetit co piaꝝ: nõ uoluptati uni⁹: ſ; multoru; ſaluti impartiat̃. Voluptas enĩ tam mortalis eſt q̃ corpus cui exhibet miniſteriũ. Iuſticia ue ro & beneficentia tam immortales q̃ mens & aĩa: que bonis ope ribus ſimilitudinẽ dei aſſeq̃t̃. Sit nobis de⁹ nõ in templis: ſed in corde nr̃o conſecrat⁹. Deſtructibilia ſũt oĩa que manu fiũt: mũ dem⁹ hoc templũ quod nõ fumo: nõ puluere: ſed malis cogitati onibus ſordidat̃: quod nõ cereis ardentib⁹: ſed claritate ac luce ſapiẽtie illuminat̃. In quo ſi deu; ſemp crediderim⁹ eẽ preſentẽ eius diuinitatis potẽtia ita uiuem⁹: ut & ꝓpiciũ ſemp habeam⁹ & nunq̃ uereamur iratum.

L. Coelij. Lactantij firmiani ad demetrianuꝫ de opificio dei ſeu formatione hominis.

Prohemiale Ca. ad Demetrianũ in quo narrat cur hoc opus aſſumpſit:

QVam minime ſim qetus & in ſummis neceſſitatibus ex hoc libello poteris exiſtimare: quē ad te rudib⁹ pene uerbis ꝓut ingenij mediocritas tulit Demetriane pſcripſi: ut & quotidianũ ſtudium meũ noſces & nõ deeſſeꝫ tibi prȩceptor etiã nũc: ſed honeſtioris rei: meliorisq́ꝫ doctrinȩ. Nam ſi te in litteris nihil aliud q̃ linguam inſtruentib⁹ auditorem ſatis ſtrẽnuum prȩbuiſti: q̃to magis in his ueris & ad uitam ptinẽtib⁹ docilior eſſe debebis: apud quē nũc profiteor nulla me neceſſitate uel rei uel tpis impediri: quo minus aliqd excudã: quo philoſophi noſtrȩ ſectȩ quã tuemur inſtructiores doctioresq́ꝫ in poſterũ fiẽt: q̃uis nũc me audiãt caſtigentq́ꝫ uulgo: ꝙ aliter q̃ ſapiẽtib⁹ cõuenit uiuãt & uicia ſub obtẽtu noĩs celẽt: qbus aut mederi oportuit: aut ea prorſus effugere: ut beatũ atq́ꝫ incorruptũ ſapientiȩ nomẽ: uita ipſa cũ prȩceptis cõgruẽte prȩſtarent. Ego tñ ut nos ipſos ſiľ & cȩteros inſtruã: nullũ laborẽ recuſo: neqꝫ enĩ poſſuꝫ obliuiſci mei: tũ prȩſertim cũ maxime opus ſit meminiſſe: ſic ne tu qdeꝫ tui ut ſpero & opto. Nã licet te publicȩ rei neceſſitas a ueris & iuſtis operibus auertat: tñ fieri nõ poteſt: quin ſubinde in cȩlum aſpiciat mens ſibi cõſcia recti. Ego qdem lȩtor: omnia tibi quȩ ꝓ bonis habenť proſpere fluere: ſꝫ ita ſi nihil de ſtatu mẽtis immutẽt. Vereor enim ne paulatim cõſuetudo & iocũditas earuꝫ rerũ (ſicut fieri ſolet) in animũ tuũ repat. Ideoq́ꝫ te moneo: & repetẽs iterũ iterũq́ꝫ monebo: ne oblectamẽta iſta terrȩ ꝓ magnis ac ueris bonis habere te credas: q̃ ſunt nõ tm̃ fallacia ꝙ dubia: uerũ etiã inſidioſa: ꝙ dulcia. Nam & ille colluctator & aduerſarius noſter ſcis q̃ ſit aſtut⁹: & idẽ ipſe uiolẽtus ſicuti nũc uidem⁹ Is hȩc omnia quȩ illicere poſſunt pro laqueis habet: & quidem tam ſubtilib⁹: ut oculos mentis effugiant: ne poſſint hominis ꝓuiſione uitari. Sũma ergo prudentia eſt pedetentim ire: quoniã ntrobiq́ꝫ ſaltus inſidet: & offenſacula pedib⁹ latenter opponit. Itaq́ꝫ res tuas ꝓprias in qbus nũc agis ſuadeo: ut pro tua uirtute

aut contēnas ſi potes:aut non magnopere mireris. Memento & ueri parentis tui:& in quā ciuitate nomen dederis:& cuius ordinis fueris. Intelligis ꝓfecto qd loquar. Nec enī te ſuꝑbię arguo: cuius in te ne ſuſpicio qd ulla eſt:ſed ea quę dico ad mentē referenda ſunt nō ad corpus:cuius oīs ratio ideo compata eſt:ut animo tanq̄ dn̄o ſeruiat & regat̃ nutu eius. Vas eſt enī quodāmō fictile quo animus:ideſt homo ipſe uerus cōtinet̃: & quidē non a Prometheo fictū(ut poetę loquunt̃) ſed a ſummo illo rerum conditore ac artifice deo:cuius diuinam prouidentiā perfectiſſimamq; uirtutē nec ſenſu cōprehēdere:nec uerbo enarrare poſſibile eſt. Tētabo tn̄ quoniā corporis & animi facta mentio eſt: utriuſq; rationem q̄tum puſillitas intelligentię meę peruidet explicare:qd̓ officium hac de cauſa maxime ſuſcipiendū puto: qd̓ Marcus Tullius uir ingenij ſingularis in quarto de republica libro cū id facere tētaſſet:nihil prorſus effecit:materiā late patentem anguſtis finibus terminauit:leuiter ſumma quęq; decerpēs. Ac ne ulla eſſet excuſatio:cur eum locum nō fuerit executus ipſe teſtatus eſt:nec uoluntatē ſibi defuiſſe nec curam. In libro enim de legibus primo:cū hęc idem ſummatim ſtringeret ſic ait. Hūc locū ſatis (ut mihi uidet̃) in his libris quos legiſtis expreſſi Scipio. Poſtea tamen in libro de natura deorū ſecundo: hoc idem latius exequi conatus. Sed quoniā nec ibi quidem ſatis expreſſit aggrediar hoc munus & ſumā mihi audacter explicandū: ꝙ homo diſertiſſimus pene omiſit intactum. Forſitan reprehendas ꝙ in rebus obſcuris coner aliquid diſputare:cum uideas tanta temeritate hoīes extitiſſe:qui uulgo philoſophi nominantur: ut ea quę obſcura prorſus atq; abdita deus eſſe uoluit ſcrutarentur:ac naturam rerū cęleſtium terręnarūq; cōquirerēt:quę a nobis longe remotę neq; oculis contrectari:neq; tangi manu : neq; ꝑcipi ſenſibus poſſunt. Et tamen de illarū omniū ratione ſic diſputant:ut ea quę afferūt ꝓbata & cognita uidere uelint. Quid eſt tandem cur nobis inuidioſum qſq̄ putet: ſi rationem corporis noſtri inſpicere & contemplari uelimus? Quę plane obſcura nō eſt:ꝙ ex ipſis mēbroꝝ officijs & uſibus partiū ſingularum quanta ui prouidentię qſq; factus ſit intelligere nobis licet.

Capitulū.ij.quę deꝰ homini:& quę cęteris animalibꝰ dedit.

DEdit enī homini artifex ille noſter ac parēs deꝰ ſenſuꝫ atqꝫ
rōeꝫ: ut ex eo appareret nos ab eo eſſe generatos: ꝗ ipſe in
telligentia: ipſe ſenſus ac ratio eſt. Cęteris animantibus quoni
am rationalem iſtam uitam non attribuit: quemadmodū tamē
uita eorum tutior eſſet ante prouidit. Omnes enī ſuis ex ſe pelli
bus texit: quo facilius poſſent uim pruinarū ac frigora ſuſtinere
Singulis autem generibus ad propulſandos impetus externos
ſua ꝑpria munimēta cōſtituit: ut aut naturalibus telis repugnēt
fortioribus: aut quę ſunt imbecilliora ſubtrahāt ſe periculis per
nicitate fugiendi: aut quę ſimul & uiribus & celeritate indigēt:
aſtu ſe protegāt: aut latibulis ſepiant. Itaqꝫ alia eoꝝ uel plumis le
uibus in ſublime ſuſpenſa ſunt: uel ſuffulta ungulis: uel īſtructa
cornibus: qbuſdaꝫ in ore arma ſunt dentes: aut in pedibus adun
ci ungues: nulliqꝫ munimentū ad tutelā ſui deeſt. Si qua uero in
prędaꝫ maioribus cedunt͛: ne tñ ſtirps eorū funditus interiret:
aut in ea ſunt relegata regione ubi maiora eſſe nō poſſunt: aut ac
cęperūt uberē generādi facultatē: ut & beſtijs quę ſangnine alūt͛
uictus ſuppeteret ex illis: & illatam tamen cladem ad conſeruati
oneꝫ generis multitudo ipſa ſuperaret. Hominē autem ratione
conceſſa & uirtute ſentiendi: atqꝫ eloquendi data: eorū quę cęte-
ris animalibus attributa ſunt: fecit expertem: quia ſapientia red-
dere poterat quę illi naturę conditio denegaſſet: ſtatuit nudum
& inermē: quia & ingenio poterat armari: & ratione ueſtiri. Ea
uero ipſa quę mutis data & homini denegata ſunt: q̃ mirabilit͛
homini ad pulchritudinem faciāt exprimi non pōt. Nam ſi ho
mini ferinos dentes aut cornua: aut ungues: aut ungulas: aut cau
dam: aut uarij coloris pilos addidiſſet: qs non ſentiat q̃ turpe
animal eſſet futuruꝫ: ſicut muta ſi nuda & inermia fingerentur?
Quibus ſi detrahas uel naturalē ſui corporis ueſtē: uel ea qbꝰ ex
ſe armant͛: nec ſpecioſa poterūt eſſe nec tuta: ut mirabiliter ſi uti
litatem cogites: inſtructa: ſi ſpecieꝫ: ornata uideant͛. Adeo miro
modo cōſentit utilitas cum decore: hominem uero queꝫ ęternuꝫ
animal atqꝫ immortale fingebat: nō forinſecus ut cętera: ſed inte
rius armauit: nec munimentū eius in corpore: ſed in aīo poſuit:
quoniam ſuꝑuacuū fuit cū illi quod erat maximū tribuiſſꝫ: cor
poralibus eū tegere munimētis: cū pręſertim pulchritudinē hu-
mani corporis impedirent.

Capi.iiij.Cõtra Epicuros diſputat qui opera naturę dãnabãt: & pręcipue ꝙ hõ cęteris animãtibus imbecillior oriatur.

VNde ego philoſophoꝝ:q Epicurũ ſequunť:amẽtiã ſoleo mirari q naturę opa reprehẽderẽt:ut oſtẽdãt nulla ꝓuidẽtia inſtructũ eſſe ac regi mũdũ:ſꝫ originẽ rerũ inſecabilib⁹ac ſolidis corporib⁹aſſignãt:quoꝝ fortuitis concurſiõib⁹: uniuerſa naſcanť & nata ſint.Pręterea quę ad ipſum mũdũ uicio dãt: in quo ridicule iſaniũt:id ſumo qđ ad rẽ de qua nũc agim⁹ptinet. Querunť hoiem nimis imbecillũ & fragilẽ naſci: q̃ cętera aialia naſcũť:quę ut ſunt edita ex utero:ꝓtinus in pedes ſuos erigi: & geſtire diſcurſib⁹:ſtatimq; aerẽ tolerãdo idonea eſſe:q̃ in lucẽ naturalib⁹ indumẽtis munita ꝓceſſerint.Hominẽ ecõtra nuduꝫ & inermẽ tanq̃ ex naufragio in hui⁹ uitę miſerias proijci & expelli:q neq; mouere ſe loco:ubi effuſus eſt poſſit ne alimẽtum lactis appetere:nec iniuriã tpis ferre .Itaq; naturã nõ matrẽ eſſe humani generis:ſꝫ nouercã:quę cũ mutis tam liberaliť geſſerit: hominẽ uero ſic effuderit:ut inops & infirm⁹:& omni auxilio indigẽs:nihil aliud poſſit q̃ fragilitatis ſuę conditõem ploratu ac fletib⁹ ominari:ſcilicet cui tantũ in uita reſtet tranſire maloruꝫ. Quę cũ dicũt:uehementer ſapere credunť: ꝓpterea ꝙ unuſqſq; incõſiderate ſuę conditionis ingratus eſt.Ego uero illos nunq̃ magis deſipere contendo:q̃ cum hoc loquunť.Cõſiderãs enim conditionem rerum:intelligo nihil fieri aliter debuiſſe: ut non dicam potuiſſe:quia deus poteſt oĩa:ſed neceſſe eſt:ꝙ illa prouidentiſſima maieſtas id effecerit:quod erat melius & rectius.Libet igiť interrogare iſtos diuinorũ operũ reprehẽſores: quid in homĩe deeſſet ꝙ imbecillior naſciť credant. Num iccirco min⁹ educenť hoĩes:num minus ad ſummũ robur ętatis proueobanť: num imbecillitas:aut incrementũ impediat ad ſalutẽ: quoniam quę deſunt ratio depẽdit! At hoĩs inquiũt educatio maximis laboribus conſtat:pecudum ſcilicet conditio melior: ꝙ hę omnes cũ foetum ediderint:non niſi paſtus ſui curaꝫ gerũt: ex quo efficitur ut uberibus ſua ſponte diſtentis alimentum lactis foetibus miniſtreť:& id cogente natura ſine ſolicitudine appetant. Quid aues:quarum ratio diuerſa eſt!nõne maximos ſuſcipiũt in educando labores:ut interdum aliquid humanę intelligentię

habere uideantꝰ Nidos enim aut luto ędificant: aut uirgultis & frōdib⁹ cōſtruūt: & ciboꝝ expertes incubāt ouis: & qm̄ foetus de ſuis corporib⁹ alere nō datū eſt: cibos cōuehūt: & totos dies in huiuſmodi diſcurſatōe cōſumūt: noctib⁹ uero defendūt: fo-uent: ꝓtegunt. Quid ampli⁹ facere hoīes poſſunt: niſi hoc ſolū fortaſſe: ꝙ nō expellūt adultos: ſed ꝑpetua neceſſitudine ac uin-culo charitatis adiūctos habentꝰ Quid ꝙ auium foet⁹ multo fra gilior eſt q̄ hoīsꝰ Quia nō materno corpore ipſum aīal edūt: ſed id qđ materni corporis foetu & calore tepefactū aīal efficiat: qđ tn̄ cū ſpiritu fuerit animatū: id uero implume ac teneꝝ non mō uolandi: ſed ambulandi quoq; uſu caret. Non ergo modo inep tiſſimus ſit: ſi qs putet male cum uolucribus egiſſe naturā: ꝑmū ꝙ bis naſcuntꝰ: deinde ꝙ tam infirme: ut ſint quęſitis ꝑ laborem cibis a parentibus nutriēdę. Sed illi fortiora eligūt imbecilliora pręteriūt. Quęro igitꝰ ab his qui conditionē pecudum ſuę pręfe runt: quid eligant ſi deus his deferat optionē: utrum malint hu-manā ſapientiam cum imbecillitate: an pecudum firmitatem cu; illarum naturaꝰ Scilicet non tam pecudes ſunt ut non malint uel fragiliorem multo: q̄ nunc eſt: dummodo humanā: q̄ illam irra-tionabilē firmitatem. Sed uidelicet prudentes uiri: neq; hoīs rationem uolunt cum fragilitate: neq; mutorum firmitate; ſine ratione. Quod nihil eſt tam repugnās tāq; cōtrariū q̄ unūqđq; animal: aut ratio inſtruat neceſſe eſt: aut cōditio naturę. Si natu ralibus munimentis inſtruatur: ſuperuacua ratio eſtꝰ Quid eni; excogitabit: quid faciet: quid molieturꝰ Aut in quo lumen illud ingenij oſtendet: cū ea quę poſſunt eſſe rationis: ultro natura cō cedatꝰ Si autem ratione ſit pręditum: quid opus erit ſepimentis corporis: cū ſemel cōceſſa ratio naturę munus poſſit implereꝰ Quę quidem tantum ualet ad ornādum tuendumq; hominem ut nihil potuerit maius ac melius a deo dari. Deniq; cum & cor poris non magni homo: & exiguarum uiriū: & ualitudinis ſic infirmę: tamen qm̄ id quod eſt maius accępit: & inſtructior eſt cęteris animalibus & ornatior. Nam cum fragilis imbecilluſq; naſcatur: tamē & a mutis omnibus tut⁹ eſt: & ea omnia quę fir-miora naſcuntur: etiam ſi uim cęli fortiter patiuntꝰ: ab homine tn̄ tuta eſſe nō poſſunt. Ita fit ut plus homini cōferat ratio: q̄ na tura mutis: quonia; in illis neq; magnitudo uiriū: neq; firmitas

corporis efficere pōt:quo minꝰ aut opprimant̃ a nobis: aut nr̃ę ſbięcta ſint ptāti.Pōt ne igit̃ aliqs cum uideat etiā boues: uaccas aut equos cū immaniſſimis corporibꝰ ac uiribꝰ ſeruire homini: quęri de opifice reꝝ deo:ꝙ modicas uires ꝙ paruū corpꝰ accępe rit:nec bñficia ī ſe diuina ꝑ merito ęſtimat: qđ ē īgrati:aut ueriꝰ loquar īſani? Meliꝰ igit̃ Plato ut hos credo ingtos refelleret natu rę grãs egit:ꝙ hō natꝰ eēt.Qđ & ipm q̃le ſit nō ē hꝰ materię pō derare.Quāto meliꝰ & ſaniꝰ q ſenſit cōditōeꝫ hoīs eē meliorē:q̃ iſti q ſe pecudes natos eē maluerūt.Quos ſi deꝰ in ea forte cōuer terit aīalia:quoꝝ ſortē pręferūt ſuę:iā ꝑfecto cupiant remigrare magniſqꝫ clamoribus conditionem priſtinam flagitent: ꝙ non eſt tanti robur ac firmitas corporis: ut officio linguę careas:aut auiū ꝑ aerē libera diſcurſatio ut manibꝰ indigeas.Plus enī manꝰ ꝑſtāt: q̃ leuitas pēnaꝝ:plꝰ lingua q̃ totiꝰ corpis fortitudo. Quę igitur amentia eſt ea preferre:quę ſi data ſint:accipere detrectes?

Capi.iiij.Cōtra epicuros cōquęrētes hoīes morbis & imma turę morti ſubięctos.

IDē querunt̃ hoīeꝫ morbis & īmaturę morti eē ſubięctuꝫ. Indignant̃ uidelicet nō deos ſe eē natos.Minime inqūt:ſꝫ ex hoc oſtēdimꝰ hoīeꝫ nulla ꝓuidētia eſſe factū:qđ aliter fieri de buit.Quid ſi oſtēdero id ipm magna rōe ꝓuiſū eſſe:ut a mor bis uexari poſſet:& uita ſua ī medio curſus ſui ſpacio rūperet̃? Cū enī deꝰ aīal qđ fecerat ſua ſpōte ad mortē trāſire cognouiſſꝫ: ut mortē ipaꝫ quę eſt diſſolutio naturę capere poſſꝫ: dedit ei fra gilitatē:quę morti aditū ad diſſoluendū aīal inueniret.Nā ſi eiꝰ roboris fieret:ut ad eū morbus & ęgritudo adire nō poſſet: ne mors quidem poſſet qm̃ mors ſequela morborū eſt. Immatura uero mors quomodo abeſſet ab eo: cui eſſet conſtituta natura? Nempe nullum hominem mori uolunt niſi cū centeſimū ętatis compleuerit annum.Quomodo illis in tanta repugnantia rerū ratio poterit conſtare? Vt enim ante annos centum mori quiſqꝫ non poſſit:aliquid illi roboris:quod ſit immortale tribuenduꝫ eſt.Quo cōceſſo:neceſſe eſt conditionē mortis excludi. Id aūt ipſum cuiuſmodi poteſt eſſe:quod hominem cōtra morbos & ictus extraneos: ſolidum atqꝫ inexpugnabilē faciat? Cum enim conſtet ex oſſibus & neruis: & uiſceribus & ſanguine:qđ horū

poteſt eſſe tam firmũ: ut fragilitatẽ repellat ac mortẽ? Vt igiť ho mo indiſſolubilis ſit ante illud tempus: quod illi putãt oportuiſ ſe cõſtitui: ex qua ei materia corpus attribuãt? Fragilia ſũt omnia quę uideri ac tangi poſſũt. Supeſt: ut aliquid ex cęlo petant: quo niam in terra nihil eſt: quod nõ ſit infirmuꝫ. Cum ergo ſic homo formandus eſſet a deo: ut mortalis eſſet: aliquãdo & ꝑ ſeipſum mobilis ſemꝑ res ipã exigebat: ut terreno & fragili corpore finge reť. Neceſſe eſt igitur: ut mortẽ recipiat quãdolibet: quoniã cor/ poralis. Corpus enĩ quodlibet ſolubile atqꝫ mortale eſt. Stultiſſi mi ergo ſunt qui de morte ĩmatura queruntť: quoniã naturę cõdi/ tio locũ illi facit: Ita cõſequẽs erit ut morbis quoqꝫ ſubiectus ſit. Neqꝫ enĩ patiť natura: ut abeſſe poſſit infirmitas ab eo corꝑe: qđ icirco nõ ſolidũ firmũqꝫ natũ eſt: ut aliquãdo ſoluẽdũ ſit. Sed putemus fieri poſſe queẽadmodũ uolũt ut homo non ea cõditiõe naſcať: qua morbo mortiue ſubiectus ſit: niſi peracto ętatis ſuę ſpacio ad ultimã proceſſerit ſenectutẽ. Nõ igiť uidẽt ſi ita ſit cõ/ ſtitutũ quid ſequať: homini utiqꝫ certo tempore mori nullo mõ poſſe ſed ſi prohiberi ab altero uictu poteſt: mori poterit. Res igitur exigit: ut homini: qui ante certũ diẽ mori nõ poteſt: ciboꝝ alimentis qa ſubtrahi poſſũt opus non ſit: ſi opus cibo nõ erit: iã non homo ille: ſed deus fiet. Ergo ut ſuperius dixi: qui de fragili tate hominis querũť: quod id potiſſimũ querũť ꝙ nõ immorta les ſempiterniqꝫ ſint nati. Nemo enĩ niſi ſenex mori debet. Nẽpe ideo mori debet: quia deus non eſt. Atqui mortalitas non poteſt cum immortalitate coniungi. Si enĩ mortalis eſt in ſenectute im/ mortalis eſſe in adoleſcẽtia nõ poteſt. Nec eſt ab eo cõditio mor tis aliena: qui quãdoqꝫ moriturus eſt: nec ulla ĩmortalitas eſt cui ſit terminus cõſtitutus. Ita fit: ut & ĩmortalitas excluſa imperpe/ tum: & ad tẽpus recepta mortalitas: hominẽ cõſtituat in ea condi tione: ut ſit in qualibet ętate mortalis. Quadrat igiť neceſſitas un diqꝫ: nec debuiſſe aliter nec fas fuiſſe: ſed iſti rationẽ ſequẽtiũ nõ uidẽt: qa ſemel errauerũt in ipſa ſumma. Excluſa enĩ de rebus hu manis diuina ꝓuidentia: neceſſario ſequebať: ut omnia ſua ſpõte ſint nata. Hinc inuenerũt illas minutorũ ſeminũ plagas: & cõcur/ ſiones fortuitas: quia rerũ originem nõ uidebant. In quas ſe angu ſtias cũ cõieciſſent: iam cogebat eos neceſſitas exiſtimare animas cũ corporibus naſci: & item cũ corporibus extingui. Aſſũpſerãt

enī nihil fieri mente diuina:quod ipſū nō aliter ꝓbare poterant: q̄ ſi oſtenderent eſſe aliq̄ in qbus uideret̄ ꝓuidētię ratio claudicare. Reprehenderūt igit̄ ea:in quibus uel maxime diuinitatē ſuā:ꝓuidentia mirabiliter expreſſit:ut illa quę retuli de morbis & īmatura morte cū debuerint cogitare: his aſſūptis quę neceſſario ſequerent̄. Sequūt̄ autē illa:quę dixi.ſi morbū nō reciperēt:neq; tectis: neq; ueſtibus indigerēt. Quid enī nentos: aut hymbres: aut frigora metueret:quorū uis in eo eſt:ut morbos afferāt? Iccirco enī accepit ſapientiā:ut aduerſus nocētia fragilitatē ſuā muniat. Sequitur neceſſe eſt:ut quoniā retinēdę rationis cauſa morbos capit: etiam mortē ſemꝑ accipiat:qa his ad quem mors nō uenit:firmus ſit neceſſe eſt. Infirmitas autē habet in ſe mortis cōditionem. Firmitas uero ubi fuerit : nec ſenectus locū poteſt habere : nec mors q̄ ſeqt̄ ſenectutē. Preterea ſi mors certę cōſtituta eſſet ętati : fieret homo inſolētiſſimus:& humanitate omni carēt. Nā fere iura omnia humanitatis:qbus inter nos cohęrem⁹ ex metu & cōſciētia fragilitatis oriunt̄. Deniq; imbecilliora & timidiora quęq; animalia congregant̄:ut quoniā uirib⁹ tueri ſe nequeūt:multitudine tueantur. Fortiora ꝟo ſolitudīes appetūt quoniā robore uiribuſq; cōfidūt Homo quoq; ſi eodē mō habēt ad ꝓpulſanda ꝑicula ſuppetēs robur:nec ullius alterius auxilio indigeret:q̄ ſocietas eſſet:q̄ reuerentia int̄ ſe?quis ordo?queue ratio?q̄ humanitas? Aut quid eſſet deteri⁹ homine?qd efferacius?qd īmani⁹?Sed quoniā imbecillis eſt nec ꝑ ſe pōt ſine hoīe uiuē:ſocietatem appetit: ut uita cōmunis & ornatior fiat & tutior. Vides igit̄ oēm hoīs rationē in eo maxīe ſtare:ꝗ nud⁹ fragiliſq; naſcit̄:ꝗ morbis afficit̄:ꝗ īmatura morte mulctat̄. Quę ſi homini detrahāt̄: rationē quoq; ac ſapientiā detrahi neceſſe eſt. Sed nimis diu de rebus apertis diſputo:cū ſit liqdum:nihil ſine prouidētia nec factum eſſe unq̄:nec fieri potuiſſe. De cui⁹ oꝑibus uniuerſis ſi nūc libeat diſputare ꝑ ordinē infinita materia eſt. Sed ego de uno corꝑe hoīs tātū inſtitui dicere ut ī eo diuinę ꝓuidētię poteſtatē quāta fuerit:oſtendā:his dūtaxat in rebus:quę ſūt cōprehenſibiles & apertę. Nā illa quę ſūt animi: nec ſubiici oculis nec cōprehendi queūt. Nunc de ipſo uaſe hominis loquimur quod uidemus.

Capitulum.v. De differentia creationis animaliū brutorum & hominis ſm corpus.

IN principio cum deus fingeret animalia: noluit ea in rotun dam formę ſpeciē conglobare atq₃ colligere: ut & moueri ad ambulandū: & flectere ſe in quālibet partē facile poſſent: ſed ex ipſa corporis ſūma produxit caput. Itē produxit mēbra q̄da₃ longius: que uocant̄ pedes: ut alternis motibus ſolo fixa ꝑduce rent animal quo mens tuliſſet: aut quo petendi cibi neceſſitas ꝓuo caſſet. Ex ipſo autē uaſculo corporis quatuor fecit extantia bina poſterius: quę ſūt ī omnibus pedes. Item bina capiti & collo ꝓ xima: quę uarios animātibus uſus p̄bēt. In pecudibus enī ac feris ſunt poſterioribus pedes ſimiles. In homine autē manus: quę nō ad ambulandū: ſed ad faciendū temperādūq₃ ſūt natę. Eſt & ter tium genus: in quo priora illa neq₃ pedes: neq₃ manus ſūt: ſed alę: in quibus pennę per ordinē fixę uolādi exibēt uſū. Ita una fictio diuerſas ſpecies & uſus habet. Atq₃ ut ipſam corporis craſſitudi nem firmiter cōprehenderet: maioribus & breuibus oſſibus inui cem colligatis: quaſi carinā compegit: quā nos dicimus ſpinam. Eamq₃ noluit ex uno perpetuoq₃ oſſe formare: ne gradiendi: fle ctendiq₃ ſe facultatē animal nō habēt. Ex eius parte quaſi media: coſtas id eſt tranſuerſa & plana oſſa porrexit in diuerſū: quibus clementer curuatis: & in ſe uelut in circulū pene cōductis: interna uiſcera conteganť: ut ea quę mollia & minus ualida fieri opꝰ erat: illius ſolidę ętatis amplexu poſſent eſſe munita. In ſūma ꝟo con ſtructiōis eius quā ſimilē nauis carinę diximus: caput collocauit: in quo eſſet regimen totius animantis. Datumq₃ illi hoc nomē eſt Vt quidē Varro ad Ciceronē ſcribit: ꝙ hinc capiant initium ſen ſus ac nerui. Ea uero quę diximus de corpore uel ambulandi: uel faciendi: uel uolādi cauſa eſſe producta: neq₃ nimiū longius pro pter celerem mobilitatē neq₃ nimiū breuibus ꝓpter firmitatē: ſed & paucis & magnis oſſibus conſtare uoluit. Aut enī bina ſūt ut ī homine aut qua terna: ut in quadrupede: quę tamē nō fecit ſolida ne in gradiendo pigritia & grauitas retardaret: ſed cauata & ad uigorē corporis conſeruandū medullis intrinſecus plena eaq₃ rur ſus nō ęqualiter porrecta finiuit: ſed ſūmas eorū partes craſſiori bus nodis cōglobauit: ut & ſubſtringi neruis faciliꝰ & uerti tutiꝰ poſſent unde ſūt uertibula noīata. Eos nodos firmiť ſolidatos le ui quodā operculo texit: quod diciť cartilago ſcilicȝ ut ſine atritu & ſine ſenſu doloris aliquo flecterenť: eoſdem tamē nō in unum

modū informauit. Alios enī fecit ſimplices & in orbē rotondos in his duntaxat articulis: in qbus moueri mēbra in omnes partes oportebat ut in ſcapulis: quoniā manus utrūlibet agitari & cōtorqueri neceſſariū eſt. Alios autē latos & ęquales & in unā ptē rotūdos: & ī his utiq; locis ubi tm̄modo curuari mēbra ī omnes ptes oportebat: ut in genibus: & in cubitis: & in manibus ipſis. Nam ſicut manus ex eo loco unde oriūť a corpore ubiq; uerſus moueri ſpecioſū ſimul & utile fuit: ſic ꝑfecto ſi hͦ idē etiā cubitis accideret: & ſupuacuus eſſet eiuſmodi motus & turpis. Iam enī manus amiſſa dignitate quā nūc habet: mobilitate nimia ꝓmuſcidis ſimilis mirabiliter uidereť: eſſetq; homo plane anguiman⁹. Quod genus in illa īmaniſſima belua mirabiliter effectū eſt. Deus enī q ꝓuidentiā & poteſtatē ſuā multaꝝ rerū mirabili uarietate uoluit oſtendere: quoniā caput ei⁹ animalis nō tā lōge porrexerat: ut ťrā poſſet ore contingē: quod erat futurū horribile atq; tetrū: & quia os ipſū profuſis dentibus ſic armauerat: ut etiam ſi cōtingeret paſcendi tamē facultatē dentes adimerent. Produxit inter eos a ſumma frōte molle ac flexibile membrū: quo prendere: quo tenē qđlibet poſſet: ut rationem uictus capiendi uel dentium prominens magnitudo: uel ceruicis breuitas non impediret.

Capitulum. vi. Contra Epicurū: qui ex athomis fortuito coucurrentibus compactū fabricatūq; hominē diſputauit.

Non poſſum hoc loco teneri: quo minus Epicuri ſtulticiam coarguā. Illius enī ſūt omnia: quę delirat Lucretius. Qui ut oſtenderet animalia non artificio aliquo diuinę mentis: ſed ut ſolet fortuito eſſe nata: dixit in principio mūdi alias quaſdā īnumerabiles animātes miranda ſpecie & magnitudine fuiſſe natas: ſed eas permanere nō potuiſſe ꝙ illas aut ſumendi cibi facultas: aut coeundi generandiq; ratio defeciſſet. Videlicet ut & athomis ſuis locū faceret p infinitū & mane uolitātib⁹ diuinā ꝓuidētiā uoluit excludere. Sed cū uideret in omnibus: quę ſpirant: mirabilē ꝓuidentię ineſſe rationē: quod malū uanitatis erat dicē fuiſſe animalia prodigioſa in quibus ratio ceſſaſſet. Quoniā igiť omnia quę uidemus cum ratione nata ſunt: id enim ipſum naſci efficere niſi ratio non poteſt: manifeſtum eſt nihil omnino rationis expers

potuiſſe generari. Ante enĩ prouiſũ eſt in ſingulis qbuſq; fingen dis quatenus & miniſterio mẽbrorũ ad neceſſaria uitę uterer̃: & quatenus adiugatis corpibus elata ſoboles: uniuerſas generatim cõſeruaret animãtes. Nã ſi peritus architectus cũ magnũ aliquod ędificiũ facere cõſtituit: primo omniũ cogitat quę ſũma pfecti ędificij futura ſit: & ante emetiatur quẽ locũ leue põdus expectet ubi magni operis ſtatura ſit moles: quę colũnarũ interualla: q aut ubi aquarũ cadẽtiũ decurſus & exitus & receptacula. Hoc inquã prius pręuidet: ut quęcunq; ſunt perfecto operi iam neceſſaria: cũ ipſis fundamentis pariter ordinat̃. Cum deum quiſq̃ putet in ma chinandis animab⁹ nõ ante prouidiſſe: quę ad uiuendũ neceſſaria eſſent: q̃ ipſam uitã daret. Quę utiq; cõſtare nõ poſſent: niſi pri⁹ effecta eſſent qbus conſtat. Videbat igit̃ Epicurus in corporib⁹ animaliũ diuinę rationis ſolertiã: ſed ut efficeret quod ante ĩpru denter aſſumpſerat: adiecit aliud delieramẽtũ ſuperiori congruẽs Dixit enĩ neq; oculos ad uidendũ eſſe natos: neq; aures ad audien dum: neq; pedes ad ambulãdũ: quoniã mẽbra hęc prius nata ſũt: q̃ eſſet uſus uidendi: & audiẽdi: & ambulãdi: ſed horũ omniũ officia ex natis extitiſſe. Vereor ne huiuſmodi portẽta & ridicu la refutare: nõ minus ineptũ eſſe uideat̃. Sed libet ineptire: quoniã cum inepto agimus: ne ſic ille nimis argutum putet. Quid ais Epi cure? Non ſũt ad uidendũ oculi nati? Cur igitur uidẽt? Poſtea in quit uſus eorũ apparuit. Videndi ergo cauſa nati ſunt: ſiquidem nihil poſſunt aliud q̃ uidere. Itẽ mẽbra cętera: cuius rei cauſa nata ſunt ipſe uſus oſtendit. Qui utiq; nullo modo poſſet exiſtere: ni ſi eſſent membra omnia: tam ordinata tam prouidẽter effecta ut uſum poſſent habere. Quid ſi enĩ dicas aues non ad uolandũ eſſe natas: neq; feras ad ſęuiendum: neq; piſces ad natandum neq; ho mines ad ſapiendum: cum appareat ei naturę officioq; ſeruire ani mantes: ad quod eſt quęq; generata: Sed uidelicet qui ſũmã ipſa; ueritatis amiſit: ſemper erret neceſſe eſt. Si enĩ non prouidẽtia ſed fortuitis athomorum concurſionibus naſcuntur omnia: cur nũq̃ fortuito accidit ſic coire illa principia: ut efficerent animal eiuſ modi: quod naribus potius audiret: aut odoraret oculis: auribus cerneret. Si enim primordia nullum genus poſitionis in expertu; relinquunt? oportuit eiuſmodi quotidie monſtra generari in qui bus & mẽbroꝝ ordo prępoſterus: & uſus longe diuerſus exiſtẽt

Cum uero uniuerſa genera & uniuerſa quoqꝫ mēbra: leges ſuas & ordines & uſus ſibi attributos tueāť: manifeſtū eſt nihil fortuito eſſe factū: quoniā diuinę rationis diſpoſitio ꝑpetua ſeruať. Verꝫ alias refellem⁹ Epicurū nūc de ꝓuidētia ut coepimus diſſeram⁹.

Capitulum.vii.De dei prouidentia circa uniuerſalē homi nis fabricam.

Deus igiť ſolidamēta corporis: quę oſſa dicunť: nodata & adiuncta inuicem neruis alligauit atqꝫ conſtrinxit. Quibus mens ſi excurrere aut reſiſtere uelit: tanq̄ retinaculis utereť & qdē nullo labore nulloqꝫ conatu: ſed minimo nutu toti⁹ coporis molem temperaret ac flecteret. Hęc autē uiſcerib⁹ operuit: ut quēcūqꝫ locū decebat: ut quę ſolida oſſa concluſa regerenť. Itē uiſceribus ipſis uenas admiſcuit: quaſi riuos ꝑ corp⁹ omne diuiſos ꝑ quas diſcurrens humor & ſanguis: uniuerſa mēbra ſuccis uitalibus irrigaret: & ea uiſcera formata in eū modū: q unicuiqꝫ generi ac loco apt⁹ fuerit: ſupiecta pelle cōtexit. Quā uel ſola pulchritudine decorauit: uel ſetis adoperuit uel ſquamis muniuit: uel plumis inſignibus adornauit. Illud uero cōmentū dei mirabile: quod una diſpoſitio & unus habitus innumerabiles animantiū perferat uarietates. Nam in omnibus fere quę ſpirant: eadem ſeries & ordo mēbrorum eſt. Primū enī caput & huic annexa ceruix. Item collo pectus adiūctū: & ex eo prominentes armi: adhęrens pectori uenť. Item uētri ſubnexa genitalia. Vltimo loco femora pedeſqꝫ. Nec ſolum membra ſuū tenorē: ac ſitum in omnibus ſeruāt: ſed etiam partes mēbrorum. Nam in uno capite ipſo certā ſedem poſſidēt aures: certam oculi: nares item: os quoqꝫ & in ore dentes & lingua Quę omnia cum ſint eadem in omnibus animantibus: tamen infinita & multiplex diuerſitas figuratorum eſt: ꝙ ea quę dixi: aut productiora: aut contractiora liniamentis uarię differentibus cōprehenſa ſunt. Quid illud: nonne diuinum quod in tanta uiuentium multitudine: unumquodqꝫ animal in ſuo genere & ſpecie pulcherrimum eſt? Vt ſi quid uiciſſim de altero in alterum tranſferatur: nihil impeditius ad utilitatem: nihil deformius ad aſpectum uideri neceſſe ſit. Vt ſi eliphāto ceruiceꝫ prolixam tribuas aut camelo breuem: uel ſi ſerpentibus pedes: aut pilos addas in qbus porrecti ęqualiter: corporis longitudo nihil aliud exhibeat

niſi ut maculis terga diſtincti & ſquamarū leuitate ſuffulti in lu
bricos tractus ſinuoſis flexibus laberent̃. In quadrupedibus autē
idem opifex contextum ſpinę: aut ſūmo capite deductū: longiꝰ
extra corpus eduxit: & accuminauit in caudā: ut obſcoenę corpis
partes: uel ꝓpter foeditatē tegerent̃: uel ꝓptet teneritudinē muni-
rent̃ nt animalia quędam minuta: & nocentia: motus eius arcerēt̃
a corpore. Quod membrū ſi detrahas impfectū fit animal ac de
bile. Vbi autē ratio & manus eſt: tamē nō eſt id neceſſarium q̃ in
dumentū pilorū. Adeo in ſuo quoqꝫ genere aptiſſime cōgruunt
ut neqꝫ nudo quadrupede: neqꝫ homine tecto excogitari quicq̃
turpius poſſit. Cum tamen ipſa nuditas hominū mire ad pulchri
tudinē ualeat nō tamē etiā capiti cōgruebat. Texit ergo illud pilo
Et quia in ſummo futurū erat: quaſi ſūmū ędificij culmē ornauit
Qui ornatus non eſt in orbem coactus: aut in figuram pilei tereſ
factus: ne quibuſdam partibus nudis eſſet informis: ſed alibi in
fuſus: alibi retractus: pro cuiuſlibet loci decentia. Frons ergo ual
lata per circuitum: & a timporibus effuſi ante aures capilli & eaꝝ
ſummę partes in coronę modum cinctę: & occipitium omne cō
tectum: ſpeciem miri decoris oſtentat. Iam barbe ratio incredibi
le eſt: quantum conferat ad dignoſcendam corporum maturitatē
uel ad differentiam ſexus: uel ad decorem uirilitatis ac roboris:
ut uideatur omnino non conſtatura fuiſſe totius operis ratio: ſi
quicq̃ aliter eſſet effectum.

Capitulū. viij. De forma hominis & omniū membrorū
habitudine: ſed ſpecialiter de auribus & oculis.

NVnc rationem totius hominis oſtendam: ſingulorūqꝫ mē
brorum: quę in corpore aperta: aut operta ſunt: utilitates &
habitus explicabo. Cum igit̃ ſtatuiſſet deus ex omnibus animali
bus ſolum hominē facere cęleſteꝫ & cętera uniuerſa terręna. Hūc
ad cęli contemplationem rigidum erexit: bipedemqꝫ conſtituit
ſcilicet ut eadem ſpectaret unde illi origo eſt. Illa uero depreſſit
ad terram: ut quia nulla his immortalitatis expectatio eſt: toto
corpore in humum proięcta: neutri pabuloqꝫ ſeruirent. Hominis
itaqꝫ ſolius recta ratio: & ſublimis ſtatus: & uultus deo patri cō-
munis ac proximus: orgineꝫ ſuam fictoremqꝫ teſtat̃. Eius prope

diuina mens: quia nõ tm̃ animãtiũ quę ſunt in terra ſed etiam ſui corporis eſt ſortita dominatũ : ĩ ſummo capite collocata tanq̃ in arce ſublimis ſpeculatur omnia: & contueť. Hanc eius aulam de⁹ non obductam porrectamq; formauit: ut in mutis animalibus: ſʒ orbi & globo ſimilem : ꝙ orbis rotunditas perfectę rationis eſt ac figurę. Eo igitur mens : & ignis ille diuinus tanq̃ cęlo tegitur. Cuius cum ſummũ faſtigiũ naturali ueſte texiſſet priorem ꝑtem quę dicitur facies neceſſariĳs membroruʒ miniſteriĳs: & inſtruxit pariter & ornauit. Ac primũ oculorum orbes concauis foramini bus concluſit: a quo foratu frontem nominatam Varro exiſtima uit : & eos neq; minus neq; amplius q̃ duos eſſe uoluit: ꝙ ad ſpe ciem nullus eſt ꝑfectior numerus q̃ duorum : ſicut & aures duas quarum duplicitas incredibile eſt quãtam pulcbritudinẽ pręferat ꝙ tum pars utraq; ſimilitudine ornata eſt: tum ut uenientes altrin ſecus uoces facilius colliganť. Nam & forma ipſa mirandum im modum ficta: ꝙ earum foramina uoluit eſſe nuda & inobſepta: quod & minus decoru & minus utile fuiſſet: quoniã ſimpliciuʒ cauernarum anguſtias pręteruolare uox poſſet & ſpergi: niſi per ceptam per cauos ſinus: & repercuſſu retentam foramina ipſa con ueberent: illis ſimilia uaſculis: q̄bus impoſitis ſolent anguſtiora uaſa compleri. Eas igitur aures quibus eſt inductum nomen a uo cibus bauriendis. Vnde Virgilius. Vocemq; bis auribus bauſi quia uocem ipſam greci ακοην uocant ab auditu per immutatio nem litterę: aures uelut audes ſũt nominatę. Noluit deus artifex mollibus pelliculis informare quę pulcbritudinẽ demerẽt: pendu las atq; flectentes: neq; duris ac ſolidis oſſibus: ne ad uſum inba biles eſſent: ĩmobiles ac rigentes: ſed ꝙ eſſet borũ mediũ excogi tauit: ut eas cartilago mollior alligaret: & babẽt aptã ſimul & fle xibilem firmitatẽ. In bis audiendi tm̃ officiũ conſtitutũ eſt: ſicut in oculis uidendi. Quorũ pręcipue inexplicabilis eſt: ac mira ſub tilitas: quia eorum orbes geminarum ſimilitudinẽ pręferentes ab ea parte qua uidendũ fuit: membranis perlucentibus texit : ut ima gines rerum contrapoſitarũ tanq̃ in ſpeculo refulgentes: ad ſenſũ intimum penetrarent. Per eas igitur membranas ſenſus ille qui di citur mens ea: quę ſunt foris tranſpicit: ne forte exiſtimes: aut ima ginum incurſione nos cernere: ut pbiloſopbi dixerunt : quoniam uidendi officium in eo debet eſſe quod uidet non in eo quod

uidetur:aut intentõe aeris cũ acie: aut effuſione radiorũ quonia;
ſi ita eſſet:radiũ quẽ oculis aduertim⁹ uiderem⁹ donec intentus
aer cũ acie.aut effuſi radij ad id qđ uidendũ eſſet puenirẽt.Cum
autẽ uideam⁹ eodẽ momento tẽporis plerũq; uero aliud agẽtes:
nihilomin⁹ tamẽ uniuerſa quę cõtra ſunt poſita intueamur. Verius & manifeſti⁹ eſt mentẽ eſſe: quę p oculos ea quę ſunt oppoſita trãſpiciat:q̃ p feneſtras lucente uitro:aut ſpeculari lapide obductas.Et idcirco mẽs & uoluntas ex oculis ſępe dinoſcit̃. Qđ qdem ut refelleret Lucretius:ineptiſſimo uſus eſt argumento.Si enim mens inquit p oculos uidet:erutis & effoſſis oculis magis uideret quoniã euulſę cũ poſtib⁹ fores:plus inferũt luminis:q̃ ſi fuerint obductę.Nimi; ipſi uel poti⁹ Epicuro qui eũ docuit:effoſſi oculi erãt ne uiderẽt effuſos orbes:& ruptas oculo; fibras: & fluentẽ p uenas ſanguinẽ & creſcentes & uulneribus carnes:& obductas ad ultimũ.Cicatrices nihil poſſe lucis admittere: niſi forte oculos narib⁹ ſimiles naſci uolebat:ut non tam oculis q̃ foraminib⁹ cernerem⁹:quo nihil ad ſpeciem fedius:ad uiſu; inutilius fieri poteſt.Quãtulũ enim uidere poſſemus:ſi mens ab intimis penetrabilib⁹capitis p exiguas cauernarũ rimulas attẽderet: ut ſi quis uellet tranſpicere p cicutã:non plus profecto cernat q̃ cicutę ipſius capacitas cõprehendat.Itaq; ad uidẽdũ mẽbris potius in orbem cõglobatis opus fuit ut uiſus in latum ſpargeret̃:& quę in primiori facie adhęrerẽt:ut libere poſſint omnia cõtueri. Ergo ineffabilis diuinę prouidẽtię uirtus fecit duos ſimillimos orbes:eoſq; ita deuinxit:ut non totũ cõuerti: ſed moueri tamen ac flecti cũ modo poſſent.Orbes aute; ipos humoris puri ac liqdi plenos eſſe uoluit: ĩ quo; media pte ſcintillę luminũ cõcluſę tenerentur:quas pupillas nuncupamus:in qbus puris ac ſubtilib⁹ cernendi ſenſus ac ratio continetur. Per eos igitur orbes ſeipſam mens intendit ut uideat:miraq; ratione in unum miſcetur: & cõiungitur amborũ luminum uiſus.

Capi.ix.Contra eos qui ſenſus falſos eſſe contendunt.

LIbet hoc loco illorũ reprehẽdere uanitate;: qui dum uolũt oſtẽdere ſenſus falſos eſſe:multa colligũt in quibus oculi fallant̃ inter quę illud etia; qđ furioſis & ebrijs:omnia duplicia

uideāť. Quaſi uero ei⁹ erroris obſcura ſit cā. Ideo enī fit ꝙ duo ſūt oculi. Sꝫ qūo id fiat accipe. Viſus oculoꝝ intētōne animi cō ſtat. Itaqꝫ qm̄ mens (ut ſupra dictū eſt) oculis tanq̄ feneſtris utiť: nō tantū hoc ebrijs aut inſanis accidit: ſꝫ etiā ſanis & ſobrijs. Nā ſi aliqd nimis ꝓpius admoueas duplex uidebiť. Certū eſt enī interuallū ac ſpaciū: quo acies oculoꝝ coit. Itē ſi retrorſum auoces animū: q̄ſi ad cogitādū: & intētionē mētis relaxes: cū acies oculi utriuſqꝫ deduciť: tūc ſinguli uidere incipiūt ſepatim. Si autem rurſus ītēderis: aciēqꝫ direxeris: coiti unū qcqd duplex uidebať Quid ergo miꝝ ſi mēs ueneno ac potētia uini diſſoluta dirigere ſe nō pōt ad uidēdū: ſicut nec pedes qdē ad ambulādū neruis ſtupeſcētibus debiles: aut ſi uis furoris in cerebrū ſꝑuiēs cōcordiam diſiūgit oculoꝝ! Quod adeo uerū eſt: ut luſcis hominibus: ſi aut inſani aut ebrij fiant: nullo mō poſſit accidere ut aliqd duplex uideāt. Quare ſi ratio apparet cur oculi falluntť: manifeſtum eſt nō eſſe falſos ſenſus: q aut nō falluntť: ſi ſint puri & ītegri: aut ſi falluntť: mēs tamē nō fallitť quę illorum nouit errorem.

Capi. x. Ad oculoꝝ fabricā redit & oīuꝫ mēbroꝝ habitudinē ſꝫ ſpēaliter quę uſqꝫ ad uentrē ꝑ cutē apparēt.

SEd nos ad dei opa reuertamur. Vt igitur oculi munitiores eſſent ab iniuria: eos cilioꝝ tegmīb⁹ oculuit: unde oculos dictos eē Varroni placet. Nā & ipſę palpebrę qb⁹ mobilitas in eſt: palpitatio uocabulū tribuit: pilis ī ordīe ſtātib⁹ uallatę ſeptū oculis decētiſſimū ꝓbent. Quaꝝ mot⁹ aſſiduus incōprehēſibili celeritate cōcurrēs: & uidēdi tenorē nō īpedit: & reficit obtutum Acies enī ideſt mēbrana illa ꝑlucēs: quā ſiccari & obareſcere non oportet: niſi humore aſſiduo terſa pure niteat obſoleſcit. Quid ipa ſupciliorū faſtigia pilis breuib⁹ adornata! Nonne q̄ſi aggeribus: & munimētū oculis ne qd ſupne incidat: & ſpeciē ſimlť prę ſtant! Ex quoꝝ cōfinio naſus exoriēs: & ueluti ęquali porrectus iugo: utrāqꝫ aciē ſimul & diſcernit & munit. Inferi⁹ quoqꝫ genarū nō indecēs tumor: in ſimilitudinē colliū leniter exurgens: ab omni ꝑte oculos efficit tutiores: ꝓuiſumqꝫ eſt ab artifice ſūmo: ut ſi qs forte uehemētior ictus extiterit: eminētib⁹ repellať. Naſi uero ꝑs ſuperior uſqꝫ ad mediū ſolida formata eſt. Inferior autē

cartaligine adhęret mollita: ut ad uſuꝫ digitoꝝ poſſit eſſe tractabilis. In hoc autē quāuis ſimplici mēbro tria ſunt officia cōſtituta. Vnū ducēdi ſpirit⁹. Alterū capiēdi odoris. Terciū ut ꝑ eius cauernas purgamēta cerebri defluāt. Quas ipſe de⁹: q̃ mirabili: q̃ diuina ratione molit⁹ eſt: ut tamē hiat⁹ ipſe naſi oris ſpeciē non deformaret: quod erat plane futuꝝ ſi ſimplex foramē pateret. At id uelut pariete ꝑ mediū ducto īterſepſit atqꝫ diuiſit: fecitqꝫ ipſa duplicitate pulcherrimū. Ex quo intelligim⁹ quātum dualis numer⁹ una & ſimplici cōpage ſolidat⁹ ad rerum ualeat ꝑfectionē. Nam cum ſit corpus unum: tamen totum ex ſimplicib⁹ mēbris cōſtare nō poterat niſi ut eſſent ꝑtes uel dextrę: uel ſiniſtrę. Itaqꝫ ut pedes duo: & itē manus: nō tantū ad utilitatē aliquā: uſumqꝫ uel gradiēdi uel faciēdi ualent: ſed & habitū decorēqꝫ admirabilem cōferūt: ſic in capite quod toti⁹ diuini operis q̃ſi culmē eſt: & auditus in duas aures: & uiſus in duas acies: & odoratio ī duas nares a ſummo artifice diuiſa eſt: quia cerebrū in quo ſentiēdi ratio eſt q̃uis ſit unū: tamē in duas ꝑtes mēbrana interueniēte diſcretum eſt: ſed & cor quod ſapientię domicilium videtur: licet ſit unum: duos tamen intrinſecus ſinus habet: quibus fontes viui ſanguinis continētur: ſepto intercedente diuiſi: ut ſicut in ipō mundo ſumma rerum uel de ſimplici duplex: uľ de duplici ſimplex: & gubernat & continet totum: ita in corpore de duob⁹ uniuerſa cōpacta indiſſociabilem prętenderent unitatē. Oris quoqꝫ ſpecies & rict⁹ ex tranſuerſo patefactus: q̃ utilis: q̃ decēs ſit enarrari non poteſt: cuius uſus in duobus conſtat officijs ſumendi uictus & eloquendi. Lingua intus incluſa: quę uocem motibus ſuis in uerba diſcernit: & eſt interpres animi. Nec tamē ſola poteſt per ſe eloquendi munus implere: niſi acumen ſuum palato illiſerit: niſi adiuta uel offenſione dentium: uel compreſſione labioꝝ dentes tamen plus conferunt ad loquendum. Naꝫ & infantes nō ante incipiunt fari: q̃ dentes habuerint: & ſenes amiſſis dentibus ita balbutiūt: ut ad infantiā reuoluti denuo eſſe audiantur. Sed hęc ad hominem ſolum pertinent: aut ad aues in quibus acuminata & uibrata certis motibus lingua innumerabiles cantuū flexiones & ſonorum uarios modos exprimit. Habet prętera & aliud officium: quo in omnibus: ſed tamen ſoluꝫ in mutis utitur: qꝫ cōtritos & cōmolitos dētib⁹ cibos colligit: & cōglobatos ui ſua

deprimit & trāſmittit ad uentrē. Itaq; Varro a ligando cibo pu tat linguę nomen impoſitū. Beſtias etiā potu adiuuat: protenta enim cauataq; bauriūt aquā: eāq; cōprebēſa; linguę ſinu: ne tardi tate ac mora effluat: ad palatu; celeri mobilitate complodūt. Hęc itaq; palati cōcauo tāq̄ teſtudine tegit᷑: eāq; dentiū ordine ſeptis de⁹ q̄ſi muro circūuallauit: dentes autē ipſos ne nudi ac reſtricti magis borrori q̄ ornamēto eſſent gingiuis mollib⁹: quę a gignē dis dētib⁹ nominant᷑: ac deinde labioꝝ tegminibus boneſtauit. Quoꝝ duricies ſicut in molari lapide maior eſt & aſperior q̄ in cęteris oſſibus: ut ad cōterēdos cibos pabulūq; ſufficerēt. Labra ipſa quę q̄ſi antea cobęrebāt q̄ decēter intercidit: quorū ſuperius ſb̄ ipa medietate nariū lacuna q̄da; leui q̄ſi ualle ſignauit: inferi⁹ boneſtatis gratia foras molliter explicauit. Nam qd̓ attinet ad ſa porē capiendū fallit᷑ qſquis būc ſenſum palato ineſſe arbitratur. Lingua eſt enim qua ſapores ſentiunt᷑: nec tamē tota. Nam partes eius quę ſunt ab utroq; latere teneriores: ſaporē ſubtiliſſimis ſen ſibus trabūt. Et cū neq; ex cibo quicq̄: neq; ex potione minuatur tamē inenarrabili modo penetrat ad ſenſum ſapor eade; ratione: qua nibil de quacunque materia odoris decepit: cętera q̄ decora uix exprimi poteſt. Deductum clęmenter a genis mentum & ita inferius concluſum: ut acumen eius extremum ſignare uideatur leniter impreſſa diuiſio. Rigidum ac teres collum ſcapulę uelut mollibus iugis a ceruice dimiſſę: ualida & ſubſtricta neruis ad fortitudinem brachia inſignis toris extintum: lacertorum ingēs robur utilis ac decens flexura cubitorum. Quid dicam de mani bus rationis ac ſapientię miniſtris! Quas ſolertiſſim⁹ artifex pla no ac modice cōcauo ſinu fictas: ut ſiquid tenēdum ſit apte poſ ſit incidere in digitos terminauit: in qbus difficile eſt expedire utrū ne ſpecies an utilitas maior ſit. Na; & numerus pfectus ac plenus: & ordo: ac gradus decentiſſimus: & articuloru; parium curuatura flexibilis: & forma unguiū rotunda concauis tegmini bus digitorū: faſtigia cōprebendēs atq; firmās ne mollitudo car nis intenēdo cederet: magnū prębet ornatū. Illud uero ad uſum miris modis babile: ꝙ unus a cęteris ſeparat⁹ cū ipſa manu orit᷑: & in diuerſu; maturius finditur: q ſe uelut obuiū cęteris prębēs oēm tenendi faciēdiq; rōem: uel ſolus uel pręcipue poſſidet tanq̄ rector ōniū atq; moderator. Vnde etiā pollicis nomē accepit: ꝙ

ui & poteſtate int̃ cęteros polleat. Duos quidẽ articulos extantes habet nõ ut alij trinos: ſed unus ad manus carnẽ nectit̃ pulchritu-dinis gratia. Si enĩ fuiſſet trib⁹ articulis & ipſe diſcretus foeda & indecora ſpecies ademiſſet manib⁹ honeſtatẽ. Nã pectoris latitudo ſublimis: & expoſita oculis mirabilẽ prę ſe fert habitus ſui dignitatẽ. Cui⁹ hęc cauſa eſt ꝙ uidet̃ hominẽ ſolũ deus: ueluti ſupinũ formaſſe. Nã fere nullũ animal iacere intergũ põt: mutas autẽ animãtes q̃ſi alt̃no lateri iacentes finxiſſe atꝗ ad terrã cõpreſſiſſe Iccirco illis anguſtũ pectus & ab aſpectu remotũ: & ad terrã uerſus abiectũ: hoĩs autẽ patẽs & rectũ quia plenũ rationis a cęlo datũ humile aut indecens eſſe nõ debuit. Papillę quoꝗ leuiter eminentes: & fuſioribus: ac paruis orbib⁹ coronatę: non nihil addũt uenuſtatis foeminis ad alendos foetus datę marib⁹ ad ſolũ dec⁹: ne informe pectus & quaſi inutile uideret̃. Huic ſubdita eſt planicies uentris: quã mediã fere umblicus nõ indecenti nota ſignat ad hoc factus: ut eũ foetus dũ ẽ in utero nutriat̃.

Cap. xi. De uiſceribus & inteſtinis uſꝗ ad mẽbra genitalia.

SEquitur neceſſario ut de internis quoꝗ uiſceribus dicẽ incipiã: q̃bus nõ pulchritudo q̃a ſunt abdita: ſed utilitas incredibilis attributa ẽ: quoniã op⁹ fuerat ut terrenũ hoc corp⁹ ſucco aliq̃ de cibis ac potib⁹ aleret̃ ſicut terra ipſa imbribus ac pruinis. Prouidẽtiſſim⁹ artifex in medio ei⁹ receptaculũ cibis fecit: q̃bus cõcoctis & liq̃factis: uitales ſucc⁹ mẽbris oĩb⁹ diſꝑtiret. Sed cum hõ cõſtet ex corꝑe atꝗ aĩa: illud qđ ſupra dixi receptaculum ſoli corpi ꝑſtet alimẽtũ: aĩę ꝩo aliã ſedẽ dedit. Fecit enĩ gen⁹ quoddã uiſcerũ molle atꝗ rarũ: qđ pulmonẽ uocam⁹ in qđ ſpũs reciproca uiciſſitudine cõmearet: eũꝗ nõ in uteri modũ finxit ne effũderet̃ ſimul ſpũs aut inflaret inſimul. Ideoꝗ plenũ q̃dẽ uiſcus effecit ſed inflabile atꝗ aeris capax ut paulatĩ ſpiritum reciperet: dũ uitalis uentus per illam ſpargitur raritatẽ: & eundẽ rurſus paulatĩ reddẽt: dũ ſe ex illo explicat. Ipa enĩ uiciſſitudo flãdi & ſpirãdi reſpirandiꝗ tractus uitam ſuſtentat in corpore. Quoniam ergo duo ſunt in homine receptacula: unum aeris: quod alit animam: alterum ciborum: quod alit corpus: flecti ceruix ac moueri facile poſſit duas eſſe per collum fiſtulas neceſſe eſt: cibalem ac

ſpiritalem: quarū ſuperior ab ore ad uentrem ferat: inferior a naribus ad pulmonē: quarum ratio & natura diuerſa eſt. Ille enī qui ē ab ore tranſitus mollis effectus eſt: & qui ſemp clauſus cohęreat ſibi ſicut os ipſū: quoniā potus & cibus dimota & patefacta gula: quia corporales ſunt ſpaciū ſibi traſmeandi faciūt. Spiritus cōtra qui eſt incorporalis ac tenuis qa ſpaciū ſibi facere non poterat accepit uiam patentē: quę uocatur gurgulio. Is conſtat ex oſſibus flexuoſis ac mollibus quaſi ex anulis in acute modū inuicē cōpactis & cohęrentibus: patetq; ſemp hic tranſitus. Nullaꝫ enī requiē meādi habere ſpiritus poteſt: quia his qui ſemp cōmeat: demiſſa utiliter de cerebro mēbri portione cui uua nomen eſt: uelut occurſu quodā refrenat̃: ne aut teneritudinem domiciliȷ̃ cum impetu ueniens attracta peſtilenti aura corrumpat: aut tota nocendi uioletia internis receptaculis perferat. Ideoq; etiā nares breuiter ſūt apertę: quę iccirco ſic nomināt̃: quia per eas uel odor uel ſpiritus nare nō deſinit. Tamen hęc fiſtula ſpiritales non tm̃ ad nares: uerū quoq; ad os iter patet in extremis palati regionibus: ubi ſe colles fauciū ſpectantes uuā tollere incipiūt in tumorē: cuius rei cauſa & ratio non obſcura ē. Loquendi enī facultatē non haberemꝰ: ſed ſicut gulę iter ad os tm̄: ita gurgulio ad nares tm̄ pateret. Aperuit igit̃ uiā uoci diuina ſolertia ex illa fiſtula ſpiritali: ut poſſet lĩgua miniſterio ſuo fungi: & uocis ipſius inoffenſum tenorem: pulſibus ſuis in uerba concidere. Qui meatus ſi aliquo modo interceptus ſit: mutum faciat neceſſe eſt. Errat enī profecto quiſqs aliam cauſam putat: cur homines muti ſint. Non enī uulgo ut creditur uictam gerunt linguam: ſed hi uocalem illum ſpiritū per nares quaſi mugientes ꝓfundūt: q; uoci tranſitus ad os: aut nullus omnino ē: aut non ſic patens: ut plenam uocem poſſit emittere. Quod plerūq; natura fit: aliquādo etiā caſu fit: uel accidit: ut morbo aliquo hic aditus obſeptus uocem non tranſmittat ad linguam: faciatq; de loquētibus mutos. Quod cum acciderit auditum quoq; obſtrui neceſſe eſt: ut quia uocem emittere non poteſt: ne admittere quidem poſſit. Loquendi ergo cauſa patefactus eſt hic meatus. Illud quoq; pręſtat: ut in lauacris celebrandis: quia nares calorem ferre non poſſunt: aer feruens ore ducatur. Item ſi forte ſpiramenta narium frigoris pituita pręcluſerit: per os auram trahere poſſumus: ne obſtructa meandi facultate ſpiritus ſtranguletur.

Cibi uero in aluũ recepti: & cum humore potius permixti: cũ iaꝫ
calore percocti fuerint: eorum ſuccus inenarrabili modo ꝑ mẽbra
diffuſus irrigat uniuerſum corpus & uegetat. Inteſtinorũ quoqꝫ
multiplices ſpirę: ac longitudo in ſe cõuoluta: & uno tamen ſub
ſtricta uinculo q̃ mirificũ dei opus eſt. Nam ubi maceratos ex ſe
cibos aluus emiſerit: paulatĩ per illos internorũ anfractus extru
duntur: ut quicqd ipſis ineſt ſucci quo corpus alit̃ mẽbris oĩbus
diuidat̃. Et tamẽ ne ubi forte oberrent ac reſiſtant quod fieri pote
rat propter ipſoꝝ uoluminũ flexiones in ſe ſępe redeũtes & fieri
ſine pernice nõ poterat. Oppleuit ea intrinſecus craſſiore ſucco: ut
purgamenta illa uentris ad exitus ſuos facilius ꝑ lubricũ niterent̃.
Illa quoqꝫ ratio ſubtiliſſima eſt ꝙ ueſica cuius uſuꝫ uolucres non
habẽt cũ ſit ab inteſtinis ſeꝑata nec ullam habeat fiſtulã: q̃ ex illis
urinã trahat: cõplet̃ tamẽ & humore diſtendit̃. Id quomõ fiat nõ
eſt difficile peruidere. Inteſtinorũ enĩ partes quę ab aluo cibũ po
tũqꝫ ſuſcipiũt patẽtiores ſunt: q̃ cęterę ſpirę & multo tenuiores.
Hę ueſicã circũplectũt̃ & continẽt. Ad quas partes cũ potꝰ & ci
bus mixta peruenerint: fimũ quidem craſſius fit: & tranſmeat: hu
mor autẽ omnis per illã teneritudinẽ percolatur: eũqꝫ ueſica cuius
equę tenuis ſubtiliſqꝫ membrana eſt: abſorbet & colligit ut foras
qua natura exitum patefecit: emittat.

Capitulũ. xii. De membris conceptionis & ipſius conceptꝰ phyſica ratione.

DE utero quoqꝫ & cõceptione quoniam de internis loqmur
dic neceſſe eſt: ne quid preteriſſe uideamur. Quę q̃q̃ ĩ opto
latent: ſenſus tamen atqꝫ intelligentiam latere non poſſunt. Vena
in maribus quę ſeminũ rationẽ cõtinet duplex ẽ paulo interior q̃
illud humoris obſcoeni receptaculũ. Sicut enĩ renes duo ſũt: itẽqꝫ
teſtes: ita & uenę ſeminales duę in una tm̃ compage cohęrentes
quod uidemus in corporibus animalũ: cum interfecta patefiunt.
Sed illa dexterior maſculinũ continet ſemen: ſiniſterior foemini
nũ. Et ideo ĩ toto corpore pars dextera maſculina eſt: ſiniſtra ꝟo
foeminina. Ipſum ſemen quidem aiunt ex omni corpe ad uenam
genitalem confluere ibiqꝫ concreſcere. Sed hoc humana mẽs quo
modo fiat nõ poteſt cõprehẽdẽ. Item in foeminis uterus in duas
ſe diuidit partes: quę in diuerſum diffuſę ac reflexę: circũplicant̃

ſicut arietis cornua. Quę pars in dextrã retorquet: maſculina eſt: quę in ſiniſtrã foeminina. Cõceptũ igit̃ Varro & Ariſtoteles ſic fieri arbitrant̃. Aiunt nõ tm̃ marib⁹ ineſſe ſemẽ uerũ etiã foemĩs: & inde plerũq; matrib⁹ ſimiles ꝓcreari: ſed earũ ſemẽ ſanguine eſſe purgatũ. Quod ſi recte cũ uirili mixtũ ſit: utraq; concreata: & ſimul coagulata informari. Et primũ qdẽ cor hominis confingi qꝛ in eo ſit & uita hominis & ſapientia. Deniq; totũ opus quadrageſimo die cõſummari. Ex abortiõibus hęc fortaſſe collecta ſunt. In auiũ tamẽ foetibus: primũ oculos fingi dubiũ nõ eſt: qđ in ouis ſępe dephendim⁹. Vnde fieri nõ poſſe arbitror qn fictio a capite ſumat exordiũ. Similitudines autẽ in corporib⁹ filioru; ſic fieri putant. Cũ ſemĩa inter ſe ꝑmixta coaleſcũt: ſi uirile ſupauerit: patri ſimilẽ: prouehi ſiue marẽ ſeu foeminã: ſi muliebre ꝑualuerit ꝓgeniẽ cuiuſq; ſexus ad imaginẽ reſpondere maternam. Id autẽ pręualet e duobus quod fuerit uberius. Alteꝝ enĩ quodãmõ amplectit̃ ac cludit. Hinc plerũq; fieri ſolet: ut unius tm̃ liniamẽta prętendat. Si uero ęqua fuerit ex pari ſemine permixtio: figuraſ quoq; miſceri: ut ſoboles illa cõmunis: aut neutrũ referre uideat̃: quia totũ ex altero nõ habet: aut utrũq;: qa partem de ſingulis mutuata eſt. Nam in corporibus animaliũ uidem⁹ aut confundi parentum colores: ac fieri tertiũ neutri generãtiũ ſimile: aut utriuſq; ſic exprimi: ut diſcoloribus mẽbris per omne corpus concors mixtura uarietur. Diſpares quoq; naturę hoc modo fieri putant̃: cu; forte in leuam uteri partem maſculinę ſtirpis ſemen inciderit: marem qdem gigni opinatio eſt: ſed qa ſit in foeminina parte conceptus: aliquid in ſe haberet foemineũ: ſupra quã dec⁹ uirile patiat̃: uel formã inſignẽ: uel nimiũ candorem: uel corporis lenitatẽ: uel artus delicatos: uel ſtaturam breuem: ul' uocẽ gracilem: uel animũ imbecillum: uel ex his plura. Item ſi partem in dextram ſemẽ foeminini ſexus influxerit fominã quidem procreari: ſed quoniam in maſculina parte concepta ſit: habere in ſe aliquid utilitatis: ult̃ q̃ ſexus ratio permittat: aut ualida membra: aut immoderatã longitudinem: aut fuſcum colorem: aut hyſpidam faciem: aut uultũ indecorem: aut uocem robuſtam: aut animũ audacem: aut ex his plura. Si uero maſculinum in dextram: foemininũ in ſiniſtram ꝑuenerit: utroſq; foetus recte prouenire: ut & foeminis per omnia naturę ſuę decus conſtet: & maribus tam mente q̃ corpore robur

uirile ſeruet. Illud uero ipſũ q̃ mirabile conſtitutũ dei: quod ad conſeruationẽ generũ ſingulorũ duos ſexus: maris: ac foemĩę machinatus eſt: qbus inter ſe ꝑ uoluptates illecebras copulatis ſucceſſiua ſoboles pareret: ne omne genus uiuentiũ conditio mortalitatis extinguet. Sed plus roboris maribus attributũ eſt quo facilius ad patientiã iugi maritalis foeminę cogerent. Vir itaq; noĩat⁹ eſt ꝙ maior in eo uis eſt q̃ in foemina: & hinc uirtus nomen accepit. Itẽ mulier ut Varro interpretat a mollicie ẽ dicta ĩmutata & detracta littera uelut molier. Cui ſuſcepto foetu cũ partus appropinquare iã coepit: turgeſcẽtes iã mãmę dulcib⁹ ſuccis diſtẽdunt: & ad nutrimẽta naſcẽtis: fontibus lacteis foecũdũ pectus exuberat. Nec enĩ dicebat aliud q̃ ut ſapiẽs animal a corde alimoniã ducẽt. Idq; ipſũ ſolertiſſime cõparatũ eſt: ut candẽs ac pinguis humor teneritudinẽ noui corporis irrigaret: donec ad capiẽdos fortiores cibos: & dentib⁹ inſtruat & uirib⁹ roboret. Sed redeam⁹ ad ꝓpoſitum: ut cętera quę ſupſunt breuiter explicem⁹.

Capitulum. xiii. Contra illos qui ꝑ uoluptatẽ mẽbris genitalibus abutunt: & ſubditorũ membrorũ forma.

POterã nũc ego ipſoꝝ quoq; genitaliũ mẽbrorũ mirificam rationẽ tibi exponẽ: niſi me pudor ab huiuſmodi ſermone reuocaret. Itaq; a nobis indumẽto uerecũdię: quę ſũt pudenda uelentur. Quod ad hãc rẽ attinet queri: ſatis eſt homines impios ac prophanos ſũmũ nefas admittere: qui diuinũ & admirabile dei opus ad ꝓpagandũ ſucceſſionẽ inexcogitabili ratiõe prouiſũ: & ad effect⁹: uel ad turpiſſimos quęſtus: u el ad obſcoenę libidinis pudenda opera cõuertũt: ut iã nihil aliud re ſanctiſſima petant: q̃ inanẽ & ſterilẽ uoluptatẽ. Quid reliquę corpis partes nõ carẽt ratione ac pulchritudine. Conglobata in nates caro q̃ ſedẽdi officio apta: & eadẽ firmior q̃ ĩ cęteris mẽbris ne premẽte corporis mole oſſibus cedẽt. Itẽ foeminũ deducta & latioribus thoris: ualida lõgitudo quo facilius onus corpis ſuſtinẽt: quã paulatim deficiẽtem in Auguſtũ genua determinãt: quorũ decẽtes nodi flexurã ĩ pedibus ad gradiendum: ſedendumq; aptiſſimam prębẽt. Item crura non ęquali modo ducta: ne indecẽs habitudo deformaret pedes: ſed teretibus ſuris clęmenter extantibus ſenſimq; tenuatis

& firmata ſunt & ornata. In plantis uero eadē qdē: ſed tamē lōge diſpar q̃ in manibus ratio ē. Quę quoniā totius opis q̃ſi fūdamēta ſūt: mirificus eas artifex non rotunda ſpecie ne homo ſtare non poſſet: aut aliis ad ſtādū pedibus indigēt ſicut quadrupedes: ſed porrectiores: longioreſq; formauit ut ſtabile corpus efficerēt planicie ſua: unde illis inditū nomē ē: digiti ęque totidē quod ī manibus: ſpeciē magiſq; uſū maiorem preferentes: ideoq; & iuncti & breues & gradatī cōpoſiti. Quorū q eſt maxim⁹ quoniā illu; ſicut in manu diſcerni a ceteris opus nō erat: ita in ordinē redact⁹ ē ut tamē ab aliis magnitudine ac modico intuallo diſtare uideaṫ. Hęc eorū ſpecioſa germanitas nō leui adiumēto nixū pedum firmat. Concitari enī ad curſū nō poſſum⁹ niſi digitis in humū pſſis: ſolo nitētibus impetū ſaltūq; capiam⁹. Explicaſſe uideor oīa quorū ratio intelligi pōt. Nūc ad ea uenio q̃ uel dubia uel obſcura ſunt.

Cap. xiiii. Q₂ de multis quę ſūt in corpore ratio ſciri nequit.

MVlta eſſe cōſtat in corpe quorū uim rationēq; pſpicere nemo niſi q fecit pōt. An aliqs enarrare ſe putat poſſe: qd utilitatis qd effect⁹ habeat: tenuis mēbrana illa plucēs q̃ circūnectiṫ aluus ac tegiṫ. Quid renū gemina ſimilitudo? Quos ait Varro ita dictos: quaſi riui ab his obſcoeni humoris orianṫ qd' eſt lōge ſecus: qa ſpinę altrīſecus ſupini coherēt: & ſūt ab inteſtinis ſepati. Quid ſplen? Quid iecur? Quę uiſcera q̃ſi ex cōturbato ſanguīe uidenṫ eſſe cōcreta. Quid fellis amariſſim⁹ liquor? Quid glob⁹ cordis qui unus ſanguinis fons eſt? Niſi forte illis credendū putabimus q effectū iracūdię in felle cōſtitutū putāt: pauoris ī corde lęticię in ſplene. Ipſius autē iecoris officium uolūt eſſe ut cibos ī aluo cōcoquat: amplexu & calefactu ſuo: qnidā libidines rerū uenerearū in iecore cōtineri arbitrantur. Primū iſta pſpicere acumē humani ſenſus non pōt: qa horū officia in operto latent: nec uſus ſuus patefacta demōſtrāt. Nā ſi ita eēt fortaſſe placidiora queq; animalia uel nihil fellis omnino ul' minus haberēt q̃ ferę: timidiora plus cordis: ſolatiora plus iecoris laſciuiora plus ſplenis habuiſſent. Sicuti igitur nos ſentimus: audire auribus: oculis cernere: naribus odorare: ita profecto ſentiremus nos felle iraſci: iecore cupere: ſplene gaudere. Cum autem unde affectus iſti ueniant

minime ſentiam⁹ fieri poteſt: ut aliunde ueniant: & aliud uiſcera illa q̄ ſuſpicamur efficiāt. Nec tamē cōuincē poſſum⁹ falſa illos qui hęc diſputāt dicere. Sed oīa quę ad mot⁹ animi animęq; per tineant: tā obſcurę altęq; rationis eſſe arbitror ut ſupra hominem ſit ea liq̄do peruidere. Id tamē certū & indubitatū eſſe debet: res tot: tanta uiſcerū genera: unū & idē habē officiū: ut animā conti neant in corpore. Sed quid ꝓprie ſingulis neruis ſit iniūctū: quis ſcire niſi artifex poteſt: cui ſoli opus ſuū notum eſt.

Capitulum. xv. De obſcura uocis ratione.

DE uoce autē quā rationē reddere poſſumus? Grāmatici q̄dē ac philoſophi uocē eſſe diffiniūt: aerem ſpiritu uerberatuȝ. Vnde uerba ſūt nūcupata: quod perſpicue falſū eſt. Nō enī uox extra os gignit̄ ſed intra. Et ideo uериſimilior eſt illa ſententia: ſti patū ſpiritū cū obſtantia faucium fuerit illiſus: ſonū uocis expri mere: ueluti cū in patentē cicutā labroq; ſubiectā dimittim⁹ ſpiri tū: & is cicutę concauo repercuſſus: ac reuolutus a fundo: dū de ſcendentē occurſu ſuo reddit: ad exitū nitens ſonū gignit: & in uocalem ſpiritū reſiliēs per ſe uentus animat̄. Quod quidem an uerū ſit deus artifex uiderit. Videt̄ enī non ab ore ſed ab intimo pectore uox oriri. Deniq; & ore clauſo ex naribus emittit̄ ſonus qualis poteſt. Pręterea ex maximo ſpiritu quo anhelam⁹ uox nō efficit̄: & leui & nō coartato ſpiritu quotiēs uolum⁹ efficit̄. Nō eſt igit̄ cōprehenſū quomō fiat: aut q̄d ſit omnino. Nec me nūc in Achademię ſententiā delabi putes: q̄a nō omnia ſunt incōpre- henſibilia. Vt enī fatendū eſt multa neſciri: quę uoluit deus intel ligentiā hominis excedē: ſic tamē multa eſſe quę poſſint: & ſenſi bus percipi: & ratione comp̄hendi. Sed erit nobis cōtra philoſo- phos diſputatio: Cōficiam⁹ igit̄ ſpaciū quo nūc decurrimus.

Cap. xvi. Vbi ſit mentis ſedes: & qua ratiōe corpi cōiungat̄.

MEntis quoq; rationē incomp̄henſibilē eſſe quis neſciat: niſi qui omnino illam non habet: cum ipſa mens quo loco ſit aut cuiuſmodi neſciatur. Varia ergo a philoſophis de natura ei⁹ ac loco diſputata ſunt. Ac ego non diſſimulabo: q̄d ipſe ſentiā

non quia ſic eſſe affirmem: quod eſt inſipientis in re dubia facere: ſed ut expoſita rei difficultate intelligas quanta ſit diuinorũ operum magnitudo. Quidã ſedem mẽtis in pectore eſſe uoluerunt. Quod ſi ita eſt: quãto tandẽ miraculo dignũ eſſe rẽ in obſcuro: ac tenebroſo habitaculo ſitã: ui tanta rationis atq; intelligentię luce uerſari: tũ ꝙ ad eã ſenſus ex omni corporis parte conueniũt: ut in qualibet regiõe mẽbrorũ pręſens eſſe uideať. Alij ſedẽ eius ĩ cerebro eſſe dixerũt. Et ſane argumentis probabilibus uſi ſũt: oportuiſſe ſcilicet ꝙ totius corpis regimẽ habẽt potius in ſũmo tanq̃ in arce corporis habitare: nec quicq̃ eſſe ſublimius: q̃ id quod uniuerſũ ratione modereť: ſicut ipſe mũdi domin⁹ & rector ĩ ſũmo eſt. Deinde ꝙ ſenſus omnis: id eſt audiendi & uidẽdi: & odorãdi miniſtra mẽbra in capite ſunt locata: quorũ omniũ uię non ad pectus: ſed ad cerebrũ ferãt: alioq̃n neceſſe nos eſſet tardius ſentire: donec ſentiendi facultas longo itinere ꝑ colluȝ ad pectus uſq; deſcendẽt. Hi uero: aut nõ multũ: aut fortaſſe nõ errant. Videtur enĩ mens: quę dominatũ corpis tenet in ſũmo capite conſtituta: tanq̃ in cęlo deus: ſed cum in aliqua ſit cogitatione cõmeare ad pectus & quaſi ad ſecretum aliquod penetrale ſecedere: ut conſiliũ tanq̃ ex theſauro recondito eliciat ac proferat. Ideoq; cum intẽti ad cogitandũ ſumus: & cũ mens occupata in altũ ſe abdiderit: neq; audire quę circũſonãt: neq; uidere quę obſtant ſolemus. Id uero ſiue ita eſt: admirãdũ ꝓfecto eſt quomodo id fiat: cum ad pectus ex cerebro nullũ iter pateat: ſin autẽ nõ: nec tamẽ nihilominus admirandũ eſt: ꝙ diuina neſcio qua ratione fiat: ut ita eſſe uideatur. An poteſt aliqs non admirari ꝙ ſenſus ille uiuus atq; cęleſtis qui mens uel animus nũcupať tantę mobilitatis eſt: ut ne tum quidẽ cũ ſopitus eſt conquieſcat: tantę celeritatis ut uno temporis pũcto cęlũ omne colluſtret ſi uelit: maria ꝑuolet: terras & urbes ꝑagret. Omnia deniq; quę libuerit q̃uis lõge lateq; ſubmota ſint in conſpectu ſibi ipſe conſtituat. Et miratur aliqs ſi diuina mens dei per uniuerſas mundi partes intenta diſcurrit: & omnia regit omnia moderatur: ubiq; pręſens: ubiq; diffuſa: cum tanta ſit uis ac poteſtas mentis humanę inter mortale corpus incluſę: ut ne ſeptis quidem grauis huius ac pigri corporis cui illigata eſt coerceri nullo pacto poſſit: quo minus ſibi liberam uagandi facultateȝ quietis impatiens largiatur. Siue igitur in capite mens habitat

ſiue in pectore: poteſt ne aliquis comprehēdere: quę uis rationis efficiat: ut ſenſus ille cōprehenſibilis: aut in medulla cerebri hęreat aut in nullo ſanguine bipartito qui incluſus eſt in corde ac non ex eo ipſo colligat quāta ſit dei poteſtas: ꝙ anim⁹ ſeipſum nō uideat: aut qualis: aut ubi ſit: nec ſi uideat tamē pſpicere poſſit quo pacto rei corpali: res incorpalis adiuncta ſit. Siue etiā mētis loc⁹ nullus eſt: ſed p totū corp⁹ ſparſa diſcurrit: & quod etiā fieri pōt & a Xenocrate Platonis diſcipulo diſputatū ē. Siqdem ſenſus ī qlibet parte corpis pſto eſt: nec qd ſit mens nec qualis ītelligi pōt cū ſit natura eius tā ſubtilis ac tenuis: ut ſolidis uiſcerib⁹ infuſa: uiuo & qſi ardenti ſenſu mēbris oībus miſceat. Illud autē caue: ne unq̄ ſimile ueri putaueris: quod Ariſtoxen⁹ dixit: mentē oīno nullā eſſe: ſed qſi armoniā in fidibus: ex conſtructione corpis & cōpagibus uiſcerū: uim ſentiendi exiſtere. Muſici enī intentioneꝫ cōcentūq; neruoꝝ in integros modos: ſine ulla offenſiōe cōſonātiū armoniā uocāt. Volūt igiť animū ſimili rōne conſtare in homine: q̄ cōcors modulatio cōſtat in fidibus: ſcilicet ut ſingularū corpis partiū firma cōiunctio mēbrorūq; omniū conſentiens in unū: uigor motū illū ſenſibilē faciat animūq; cōcinnet: ſicut ſūt nerui bene intenti ad conſpirantem ſonū. Et ſicuti in fidibus cuꝫ aliquid aut interceptū: aut relaxatum eſt: omnis canendi ratio turbatur & ſoluitur. ita in corpe cum pars aliqua mēbrorū duxerit uiciū: deſtrui uniuerſa: corruptiſq; omnibus atq; turbatis: occidē ſenſum: eamq; mortē uocari. Verū ille ſi quicq̄ mentis habuiſſet non armoniā de fidibus ad hominē tranſtuliſſet. Non enī canere ſua fides ſponte poſſunt: ut ſit ulla in his comparatio ac ſimilitudo uiuentis. animus autē ſua ſpōte & cogitat & moueť. Quod ſi quid in nobis eſſet armonię ſimile ictu moureť externo: ſicut nerui manib⁹: qui ſine tractu artificis pulſuq; digitorū: muti atq; inertes iacent. Sed nimirū pulſandus ille manu fuit: ut aliquando ſentiret: quia mens eius ex membris male compacta torpebat.

Cap. xvii. Qꝫ anima ſit eterna: & quid ſit ſm philoſophorum uarias opiniones.

SVpereſt de anima dicere: q̄q̄ percipi ratio eius & natura nō poſſit. Nec ideo tamē īmortalē eſſe animā nō intelligim⁹:

quoniā quicquid uiget moueturq̧ p̄ ſe ſemper:nec uideri aut tan gi poteſt:ęternū ſit neceſſe eſt. Quid autē ſit anima:nondū inter philoſophos conuenit:nec unq̄ fortaſſe cōueniet. Et alij ſanguinē eſſe dixerūt:alij ignem:alij uentū unde anima uel animus nomen accepit: quod grece uentus. ανεμοσ. dicit̃: nec illorū tamen q̄ſq̄ dixiſſe aliq̄d uidet̃. Non enī ſi anima ſanguine:aut p̄ uulnus effu ſo:aut febriū calore conſumpto uidet̃ extingui: continuo in ma teria ſanguinis animę ratio ponenda eſt ueluti ſi ueniant in q̄ſtio nem:lumen quo utimur quid ſit. & reſpondeat̃:oleum eſſe: quo niam conſūpto illo:lumen extinguit̃:cum ſint utiq̧ diuerſa: ſed alteꝝ ſit alterius alimētū. Videt̃ ergo anima ſimilis eſſe lumini: quę non ipſa ſit ſanguis: ſed humore ſanguinis alitur: ut lumen oleo. Qui autē ignē putauerūt:hoc uſi ſūt argumēto:ꝙ pręſente anima corpus caleat:recedēte frigeſcat. Sed ignis & ſenſu indiget & ui & tactu comburit. Anima uero & ſenſu aucta eſt: & uideri nō poteſt:& nō adurit. Vnde apparet animā neſcio q̄d eſſe deo ſimilē. At illi qui uentū putant:hoc fallunt̃:ꝙ ex aere ſpirituꝫ du centes uiuere uidemur. Varro itaq̧ diffinit. Anima eſt aer conce ptus ore deferuefactus in pulmone: temperatus in corde:diffuſus in corp⁹. Hęc apertiſſime falſa ſūt. neq̧ enī tā obſcurā nobis hui⁹ modi rerū dico eſſe rationē:ut ne hoc quidem intelligmus:quid ueruꝫ eſſe non poſſit. An ſi mihi quis dixerit ęneum eſſe cęlum aut uitreū(ut Empedocles ait aerem) glaciatū:ſtatim ne aſſentiar quia celum ex qua materia ſit ignorem? Sicut enim hoc neſcio:ita illud ſcio. Anima ergo non eſt aer ore conceptus:quia multo ꝓus gignitur anima:q̄ concipi aer non poſſit. Non enim poſt partum inſinuatur in corpus:ut quibuſdaꝫ philoſophis uidetur:ſed poſt cōceptum protinus cum foetum in utero neceſſitas diuina forma uit:q̄a adeo uiuit intra uiſcera genitricis:ut & incremēto augeat̃: & crebris pulſibus geſtiat emicare. Deniq̧ abortum fieri neceſſe eſt : ſi fuerit animal intus extinctum. Cęterę diffinitiōis partes eo ſpectant : ut illis nouē menſibus quibus in utero fuimus:mortui fuiſſe uideamur. Nulla ergo ex his tribus uera ſententia eſt. Nec tamen in tantū falſos eſſe dicendum eſt:qui hęc ſenſerūt:ut oīno nihil dixerint. Nam & ſanguine ſimul & calore & ſpiritu uiui mus. Sed cum conſtet anima in corpore his oībus adunatis nō ex preſſerūt ꝓprie quid eſſet:quia tam non poteſt exprimi q̄ uideri.

Capitulum.xviii. Utrum animus & anima ſint idem.

SEquitur alia & ipſa inextricabilis queſtio: idẽ ne ſit anima & animus. an uero aliud ſit illud quo uiuimus: aliud autẽ quo ſentimus & ſapimus. Nõ deſũt argumenta in utrãq; partem Qui enĩ unũ eſſe dicũt hãc rationẽ ſequũt: ꝙ neq; uiui ſine ſenſu poſſit: nec ſentiri ſine uita. ideoq; eſſe nõ poſſe diuerſũ id quod nõ poteſt ſeparari: ſed quicqd eſt: illud & uidendi officiũ & ſentiendi habẽ rationẽ: iccirco animũ & animã indifferent appellãt duõ Epicurei poetę. Qui autẽ dicũt eſſe diuerſa: ſic argumẽtant ex eo poſſe intelligi aliud eſſe mentẽ aliud eſſe animã: qa incolumi anima mens poſſit extingui: quod accidere ſoleat inſanis. Itẽ ꝙ anima morte ſopiat: animus ſomno & quidẽ ſic: ut nõ tantum qd fiat: aut ubi ſit ignoret: ſed etiã rerũ falſarũ contemplatione fallat. Quod quomõ ipſũ fiat: non põt peruideri: cur fiat: poteſt. Nam requieſcere nullo pacto poſſumus: niſi mẽs uiſionũ imaginibus occupata teneat. Latet autẽ mẽs oppreſſa ſomno: tãq̃ ignis obducto cinẽ ſopitus: quẽ ſi paululũ cõmoueris: rurſus ardeſcit: & q̃ſi euigilat. Auocat ergo ſimulachris: donec mẽbra ſopore irrigata uegetent. Corp⁹ enĩ uigilãte ſenſu licet iaceat ĩmobile: tam̃ non eſt quietũ: qa flagrat in eo ſenſus & uibrat ut flãma: & artus omnes ad ſe aſtrictos tenet. Sed poſtq̃ mens ad contẽplãdas imagines: ab intentione traducta eſt: tunc demum corpus omne reſoluitur in quietem. Traducitur autem mens cogitatione cęca: cum cogentibus tenebris ſecũ tm̃modo eſſe coeperit: dum intenta eſt in ea de quibus cogitat: repente ſomnus obrepit: & in ſpecies proximas ſenſum ipſa cogitatio declinat. Sic ea quę ſibi ante oculos poſuerat: uidere quoq; incipit: deinde ꝓcedit ulterius: & ſibi auocamenta inuenit: ne ſaluberrimam quietem corporis interrumpat. Nam aut mens ꝑ diẽ ueris uiſionib⁹ auocatur: ne obdormiat ita falſis: ne excitet. Nam ſi nullas imagines cernat: aut uigilare illa; neceſſe ẽ: aut ꝑpetua morte ſopiri. Dormiendi ergo cauſa tributa eſt a deo ratio ſomniandi: & quide; in cõmune uniuerſis animãtibus: ſed illud homini precipue: ꝙ cũ ea ratione deus qetis cauſa daret: facultatẽ ſibi reliquit docendi hominem futura ꝑ ſomniũ. Nam & hiſtorię ſępe teſtantur extitiſſe ſomnia quoru; pręſens & admirabilis fuerit euentus & reſponſa uatũ noſtrorũ ex parte

ſomniȷ conſtiterunt. Quare neqꝫ ſemꝑ uera ſunt neqꝫ ſemꝑ falſa:
Virgilio teſte: qui duas partes uoluit eſſe ſomniorum. Sed quę
falſa ſunt dormiendi cauſa uidentur: quę uero immittunť a deo
ut imminens bonū: aut malū: hac reuelatione diſcamus.

Capitulum.xix.De origine animę & an ſit.

ILlud quoqꝫ in quęſtionē uenire poteſt: utrū ne anima ex pa
tre: an potius ex matre: an uero ex utroqꝫ generetur. Sed ego
id meo iure ab ancipiti uindico. Nihil ení ex his tribus uerū eſt:
qa neqꝫ ex utroqꝫ: neqꝫ ex alterutro ferunť animę. Corpus enim ex
corporibus naſci poteſt: quoniā cōferť aliqd ex utroqꝫ: de animis
anima nō poteſt: qa ex re tenui & incōprehēſibili: nihil poteſt de
cidere. Itaqꝫ ſerendarum animarū ratio: uni ac ſoli deo ſubiacet.
Deniqꝫ cęleſti ſumus omnes ſemine oriundi: omnibꝰ idē ille pať
eſt ut ait Lucretius. Nam de mortalibus non poteſt qcq̃: niſi mor
tale generari. Nec putari pater debet qui trāſfudiſſe: aut inſpiraſſe
animā de ſuo nullo modo ſentit. nec ſi ſentiat: quādo tamen: aut
quomodo id fiat: habeat animo cōprehenſū. Ex quo apparet nō
a parentibus dari animas: ſed ab uno eodēqꝫ omniū deo patre: q
legem rationēqꝫ naſcendi tenet ſolus: ſiqdem ſolus efficit. Nam
terręni parentis nihil eſt: niſi ut humorē corporis: in quo ē maťia
naſcendi cū ſenſu uoluptatis emittat uel recipiat: & circa hoc etiā
opus humoris iſtius homo reſiſtit: nec amplius qcq̃ poteſt. Ideo
naſci ſibi filios optant: quia non ipſi faciunt. Cętera iam dei ſunt
omnia: ſcilicet conceptus ipſe & corporis informatio: & inſpira
tio animę: & partus incolumis: & quęcūqꝫ deinceps ad hominē
conſeruandum ualent. Illius munus eſt: ꝙ ſpiramus: ꝙ uiuimus:
ꝙ uigemus. Nam pręterq̃ ꝙ ipſius beneficio incolumes ſumꝰ cor
pore: & ꝙ uictum nobis ex uariȷs rebus ſubminiſtrat: ſapientiam
quoqꝫ homini tribuit: quā terręnꝰ pater nullo modo dare poteſt
Ideoqꝫ & de ſapientibus ſtulti: & de ſtultis ſapiētes ſępe naſcūť:
quod quidā fato ac ſideribus aſſignant. Sed nō eſt nūc locus de
fato diſſerendi. Hoc dicere ſatis eſt: ꝙ etiam ſi aſtra efficientiā re
rum continēt: nihilominus omnia a deo fieri: qui aſtra ipſa & fe
cit & ordinauit. Inepti ergo: qui hanc poteſtatem deo detrahunt
& operi eius attribuūt. Hoc igiť dei munere cęleſti atqꝫ pręclaro

an utamur: an nõ utamur: in noſtra uoluit eſſe poteſtate. Hoc enĩ conceſſo: ipſum hominẽ uirtutis ſacramentis religauit: quo uitaꝫ poſſet adipiſci: dedit ei & conſtituit aduerſarium nequiſſimum & fallaciſſimũ ſpiritũ: cum quo in hac terreſtri uita: ſine ulla ſecuritatis requie dimicaret. Cur autem deus hũc uexatorem generi hominũ conſtituerit: breuiter exponam.

Capitulum. xx. Cur deus dedit ſpiritum tentatorem.

ANte omnia diuerſitatem uoluit eſſe: ideoq; uulgo nõ aperuit ueritatẽ: ſꝫ eaꝫ pauciſſimis reuelauit: q̃ diuerſitas omne arcanũ mũdi cõtinet. Hęc eſt enĩ: quę facit eſſe uirtutẽ: que ſcilicꝫ non mõ eſſe: ſed ne apparere quideꝫ: qa uirtus eſſe nõ poterit: niſi fuerit cõpar aliqs in quo ſuperãdo uim ſuã: uel excerceat uel oſtẽdat. Nam ut uictoria conſtare ſine certamine nõ poteſt: ſic nec uirtus qdẽ ipa ſine hoſte. Itaq; quoniã uirtutẽ dedit homini: ſtatuit illi e cõtrario inimicũ: ne uirtus ocio torpens: naturã ſuã perderet cuius omnis ratio in ea eſt ut concuſſa & labefacta firmetᷣ: nec aliťᷣ ad ſũmũ faſtigiũ poſſit ꝑuenire niſi prudẽti manu ſemꝑ agitata: ſe ad ſalutẽ ſuã tenore dimicandi fundauerit. Noluit enĩ deus hominẽ ad ĩmortalẽ illã beatitudinẽ delicato itinere peruenire. Daturus ergo uirtutẽ: dedit hoſtẽ prius: qui animis hominũ cupiditates & uicia ĩmitteret: q eſſet auctor errorũ: malorũq; oĩuꝫ machinator: ut quoniã deus hominẽ ad uitã uocat: ille cõtra: ut rapiat. & traducat ad mortẽ. Hic eſt: qui aut inducit aut decipit eos: qui ueritati ſtudent aut ſi dolo & ſtudijs nõ quieuerit: uirilem gerit animã qua ſublimiũ uigorẽ labefactare conetᷣ: ĩfanda dictu & execrabilia moliẽs: uexat: & interficit. Et tamen ut ꝓſternit multos: ſic a multis uictus proſtratuſq; diſcedit. Magna eſt enĩ uis hominis: magna ratio: magnũ ſacramentũ. A quo ſi quis nõ defecerit: nec fidẽ ſuã deuotionẽq; ꝑdiderit: hic beat⁹: hic deniq; ut breuiťᷣ finiã: ſimilis deo ſit neceſſe eſt. Errat enĩ qſqs hominẽ carne metitur. Nam hoc corpuſculũ quo induti ſum⁹ hominis receptaculũ eſt. Nam ipſe homo neq; tangi: neq; aſpici: neq; cõprehendi põt: qa latet intra hoc quod uidetᷣ. Qui ſi delicatus ac tener in hac uita fuerit: q̃ ratio eius expoſcit: ſi uirtute contempta deſiderijs ſe carnis addixerit: cadet & ꝓmetᷣ in terrã. Si autẽ ut debet ſtatũ ſuum:

quę rectũ recte ſortit⁹ ẽ: & ꝓmpte cõſtanterq̧ defenderit: ſi terrę quã calcare ac uincẽ debet nõ ſeruierit: uitã merebiẽ ſempiternã.

Cap.xxi. Operis concluſio: & ueritatẽ ſupari nõ poſſe.

HAec ad te Demetriane ĩterim paucis & obſcurius fortaſſe q̃ decuit: pro rerum ac tẽporis neceſſitate poraui: quib⁹ contẽtus eſſe debeas. Plura & meliora laturus: ſi nobis indulgẽtia cęlitus uenerit: tũc & ego te ad uerę philoſophię doctrinã & plani⁹ & uerius cohortabor. Statui enĩ q̃ multa potero litteris tradere: q̃ ad uitę beatę ſtatũ ſpectent: & quidẽ cõtra philoſophos: quoniã ſunt ad perturbandã ueritatẽ pernicioſi & graues. Incredibilis eſt enĩ uis eloquentię: & argumentandi diſſerendiq̧ ſubtilitas: q̃uis facile deceperat: quos partim noſtris armis: partim uero ex ipſoꝝ inter ſe concertatione ſũptis reuincemus: ut appareat eos ĩduxiſſe potius errorẽ q̃ ſuſtuliſſe. Fortaſſe mireris ꝙ tantũ facinus audeã Patiemur ne igiẽ extingui? Aut opprimi ueritatẽ? Ego ꝟo libẽti⁹ uel ſub hoc onere defecerim. Nã ſi Marc⁹ Tulli⁹ eloquẽtię ipſi⁹ unicũ exemplar ab indoctis & ineloquẽtib⁹: qa tamẽ ꝓ uero nitebanẽ: ſępe ſupatus eſt. Cur deſperem⁹ ueritatẽ ipſam cõtra fallacẽ captioſamq̧ facũdiã: ſua ꝓpria ui & claritate ualiturã? Illi quideꝫ ſeſe patronos ueritatis profiteri ſolẽt. Sed qs poteſt eã rem defendere: quã nõ didicit? Aut illuſtrare apud alios: quę ipſe nõ nouit? Magnũ uideor polliceri: ſed cęleſti opus eſt munere: ut nobis facultas & temp⁹ ad ꝓpoſita proſequẽda tribuaẽ. Quod ſi uita eſt optanda ſapienti: profecto nullã aliam ob cauſam uiuẽ optauerĩ: q̃ ut aliqd efficiã: quod uita dignũ ſit: & quod utilitatẽ legẽtib⁹ & ſi nõ ad eloquentiã: qa tenuis in nobis facundię riuus eſt: ad uiuendũ tamẽ afferat: quod eſt maxime neceſſariũ. Quo pſpecto: ſatis me uixiſſe arbitror: & officium hominis impleſſe: ſi labor meus aliquos homines ab erroribus liberatos: ad iter cęleſte direxerit. Domino Ieſu gratias.

ESt locus in primo foelix oriente remotus
Qua patet ęterni maxima porta poli.
Nec tantũ ęſtiuos hiemiſq̧ propinquus ad ortus:
In quo ſol uerno fundit ab axe diem.
Illic planicies tractus diffundit apertos.

Nec tumulus creſcit:nec caua uallis hiat.
Sed noſtros montes:quorum iuga celſa putantur:
Per bis ſex ulnas eminet ille locus.
Hic ſolis nemus eſt:& conſitus arbore multa
Lucus:perpetuę frondis honore uirens:
Cum phoetonteis flagraſſet ab ignibus axis:
Ille locus flammis inuiolatus erat.
Et cum diluuium merſiſſet fluctibus orbem.
Deucalioneas exuperauit aquas.
Non hunc exangues morbi:non ęgra ſenectus.
Nec mors crudelis:nec metus aſper adit.
Nec ſcelus infandum:nec opum ueſana cupido.
Aut metus:aut ardens cedit amore furor.
Luctus acerbus abeſt:& egeſtas obſita pannis.
Et curę inſomnes:& uiolenta fames.
Non ibi tempeſtas:nec uis furit horrida uenti.
Nec gelida terram rore pruina tegit.
Nulla ſuper campos tendit ſua uellera nubes.
Nec cadit ex alto turbidus humor aquę.
Sed fons in medio eſt:quem uiuum nomine dicunt
Perſpicuus lucens:dulcibus uber aquis.
Qui ſemel erumpens:per ſingula tempora menſum
Duodecies undis irrigat omne nemus.
Hic genus arboreum procero ſtipite ſurgens:
Non lapſura ſolo mitia poma gerit.
Hoc nemus:hos lucos:auis incolit unica phoenix
Vnica ſic uiuit:morte refecta ſua.
Paret:& obſequitur phoebi memoranda ſatellas.
Hoc natura parens munus habere dedit.
Lutea cum primum:ſurgens aurora rubeſcit.
Cum primum roſea ſidera luce fugat:
Ter quater illa pias immergit corpus in undas.
Ter quater e uiuo gurgite libat aquam.
Tollitur:ac ſummo conſedit in arboris altę
Vertice:quę totum deſpicit una nemus.
Et conuerſa nouos phoebi naſcentis ad ortus:
Expectat radios:& iubar exoriens.
Aſt ubi ſol pepulit fulgentis lumina portę:

Et primum emicuit luminis aura leuis:
Incipit illa ſacri modulamina fundere cantus:
Et mira lucem uoce ciere nouam.
Quam nec iulęę uoces:nec tibea poſſit
Muſica:cirrhęis aſſimilare modis:
Sed neq; holor moriens imitari poſſe putatur.
Nec cillenęę fila canora lirę.
Poſtq̄ phoebus ęquos in aperta refudit olympi:
Atq; orbem totum pertulit atq; means:
Illa ter alarum repetito uerbere plaudit:
Non errabilibus nocte dieq; ſonis.
Atq; eadem celeres etiam diſcriminat horas:
Igniferumq; caput ter uenerata:ſilet.
Antiſtes nemorum:luce ueneranda ſacerdos:
Et ſola arcanis conſcia phoebe tuis.
Quę poſtq̄ uitę iam mille peregerit annos:
Ac ſe reddiderint tempora longa grauem:
Vt reparet laſſum ſpatus urgentibus ęuum.
Aſſueti nemoris dulce cubile fugit.
Cũq; renaſcendi ſtudio:loca ſancta reliquit:
Tunc petit hunc orbem:mors ubi regna tenet.
Dirigit in ſyriam celeres longęua uolatus.
Phoenicis nomen cui dedit ipſa uetus.
Secretoſq; petit:deſerta per auia lucos:
Hic ubi per ſaltus ſilua remota latet.
Tum legit aereo ſublimem uertice palmam:
Quę gratum phoenix ex aue nomen habet.
Quam nec dente nocens animal perrumpere poſſit.
Lubricus aut ſerpens:aut auis ulla rapax.
Tum uentos claudit pendentibus ęolus antris.
Ne uiolent flabris aera purpureum.
Neu concreta noto nubes per inania cęli:
Submoueat radios ſolis:& obſit aui.
Conſtruit inde ſibi:ſeu nidum:ſiue ſepulchrum:
Nam perit:ut uiuat:ſe tamen ipſa creat.
Colligit hinc ſuccos:& odores:diuite ſilua.
Quos legit aſſyrius:quos opulentus arabs.
Quos aut pigmęę gentes:aut india carpit.

Aut molli generat terra ſabęa ſinu.
Cinnama de hinc: aurāq; procul ſpirantis amomi.
Congerit: & mixta balſama cum folio:
Non caſię mitis: nec olentis uimen achanti:
Nec thuris lachrymę: guttaq; pinguis: abeſt.
His addit teneras nardi pubentis ariſtas.
Et ſociat myrrhę paſcua grata nimis.
Protinus inſtrato corpus mutabile nido.
Vitaliq; thoro membra quieta locat.
Oreq; dehinc ſuccos membris: ſupraq; circūq;:
Inijcit: exequijs immoritura ſuis.
Tunc inter uarios animam cōmendat odores:
Depoſiti tanti nec timet illa fidem.
Interea corpus genitali morte peremptum
Aeſtuat: flammas protulit ipſe calor.
Aereoq; procul de lumine concipit ignem.
Flagrat: & ambuſtum ſoluitur in cinerem.
Hos uelut in maſſam cineres: in morte coactos.
Conflat: & effectum ſeminis inſtar habet.
Hinc animal primū ſine membris fertur oriri.
Sed fertur uermis lacteus eſſe color.
Creuerit immenſum ſubito: cum tempore certo.
Seq; oui teretis colligit in ſpeciem.
Inde reformatur qualis fuit ante figura.
Et phoenix ruptis pullulat exuuijs.
Ac uelut agreſtes cum filo ad ſaxa tenentur
Mutari pennę papilione ſolent.
Non illi cibus eſt noſtro conceſſus in orbe
Nec cuiq̄ impulmem paſcere cura ſubeſt
Ambroſios libat cęleſti nectare: rores.
Stelliferi teneri qui cecidere polo.
Hos legit: his alitur medijs in odoribus ales.
Donec maturam proferat effigiem.
Aſt ubi primęua coepit florere iuuenta:
Euolat: ad patrias iam reditura domos.
Ante tamen proprio quicquid de corpore reſtat:
Oſſaq; uel cineres: exuuiaſq; ſuas:
Vnguine balſameo myrrhaq; & thure ſoluto

Condit & in formam conglobat ore pio:
Quam pedibus geſtans contendit ſolis ad ortus.
Inq; ara reſidens promit in ęde ſacra.
Mirandam ſeſe pręſtat: prębetq; uehenti.
Tantus ibi decor eſt: tantus abundat honor.
Principio color eſt: qualis ſub ſidere cęli
Mitia quē croceo punica grana legunt.
Qualis ineſt foliis: que fert agreſte papauer
Cum pendens ueſtit ſole rubente polus.
Hoc humeri pectuſq; decens: uelamine fulgent.
Hoc caput: hoc ceruix: ſummaq; terga nitent.
Caudaq; porrigitur fuluo diſtincta metallo.
In cuius maculis purpura mixta rubet.
Clarum inter pennas inſigne deſuper: iris
Pingere ceu nubem deſuper alta ſolet.
Albicat inſignis mixto uiridante ſmaragdo:
Et puro cornu gemmea cuſpis hiat.
Ingentes oculos credas geminoſq; hiacynthos:
Quorum de medio lucida flamma micat:
Aequata toto capiti radiata corona
Phoebei referens uerticis alta decus.
Crura tegunt ſquamę flauo diſtincta metallo.
Aſt ungues roſeus pingit honore color.
Effigies inter pauonis mixta figuram
Cernitur & mixtam phaſidis inter auem.
Magniciem: terris arabum quę gignitur: ales
Vix ęquare poteſt: ſeu uera: ſeu ſit auis.
Non tamen eſt tarda: ut uolucres: quę corpore magno
Inceſſus pigros per graue pondus habent.
Sed leuis: & uelox regali plena decore.
Talis in aſpectu ſe prębet uſq; hominum.
Conuenit ęgyptus tanti ad miracula uiſus.
Et raram uolucrem turba ſalutat ouans.
Protinus inſculpunt ſacrato in marmore formam.
Et ſignant titulo: remq; diemq; nouo.
Contrahit in coetum ſeſe genus omne uolātum.
Nec prędę memor eſt ulla: nec ulla metus.
Alitium ſtipata choro uolat illa per altum.

Turbaqꝫ perſequitur munere lęta pio.
Sed poſtq̄ puri peruenit ad ętheris auras.
Mox redit iſta:ſuis conditor illa locis.
Hęc fortunatę ſortis:natiſqꝫ uolucris:
Cui de ſe naſci pręſtitit ipſe deus:
Foemina ſit:uel maſculus hęc:ſeu forteqꝫ neutrum.
Foelix quę ueneris foedera nulla colit.
Mors illi uenus eſt.ſola eſt in morte uoluptas.
Vt poſſit naſci:hęc appetit ante mori.
Ipſa ſibi proles:ſuus eſt pater:& ſuus hęres.
Nutrix ipſa ſui:ſemper alumna ſibi.
Ipſa quidem:ſed non eadem quia eſt ipſa:nec ipſa eſt.
Aeternam uitam mortis adepta bono.

Ouidius methamorphoſeos.

NEc tamen ex aliȷs generis primordia ducit.
Vna eſt:quę reparet:ſeqꝫ ipſa reſeminet ales
Aſſyriȷ phoenica uocant:non fruge:nec herbis;
Sed lachrymis thuris:& ſucco uiuit amomi.
Hęc ubi qnqꝫ ſuę compleuit ſecula uitę:
Illicis in ramis:tremulęqꝫ cacumine palmę:
Vnguibus ac puro nidum ſibi conſtruit ore.
Quo ſimulac caſias:& nardi leuis ariſtas:
Quaſſaqꝫ cum fulua ſubſtrauit cynama myrrha
Se ſuper imponit:finitqꝫ in odoribus ęuum.
Inde ferunt totidem:quę uiuere debeat annos
Corpore de primo uolucrem phoenica renaſci.

Dantes.

COſſi per ligran ſaui ſe confeſſa.
Chella phoenice muore.e poi renaſce
Che al cinqꝫ centeno āno ſe apreſſa.
Herbę.ne biado in ſua uita non paſce.
Ma ſol de incenſo:lachrymę:& amomo.
E nardo.e myrrha.ſon le ultime phaſce.
SAlue feſta dies toto uenerabilis ęuo.
Qua deus infernum uicit:& aſtra tenet.
Tempora florigero rutilant diſtincta ſereno:
Et maiore poli lumine porta patet.
Altius ignifomum ſolem cęli orbita ducit.

Qui uagus oceanas exit: & intrat aquas:
Armatus radijs elementa liquentia luſtrans
Hac in nocte breui tendit in orbe diem.
Splendida ſincero producunt ęthera uultu:
Lęticiamq; ſuam ſidera clara probant.
Terra ferax uario fundit munuſcula cultu.
Cum bene uernarit: reddit & annus opes.
Mollia purpureum pingunt uiolaria campum.
Prata uirent herbis: & micat herba comis.
Paulatim ſubeunt ſtellantia lumina florum.
Floribus arrident gramina cuncta ſuis.
Semine depoſito late ſeges exilit aruis:
Spondens agricolę uincere poſſe famem:
Caudice deſecto lachrymat ſua gaudia palmes:
Vnde merum tribuat: dat modo uitis aquam:
Cortice de matris tenera lanugine ſurgens
Pręparat ad partum turgida gemma ſinum.
Subq; hiemis tempus foliorum crine reſuſo:
Iam raparat uiridens frondea tecta nemus.
Mixta ſalix: abies: corylus: ſiler: ulmus: acer: nux.
Plaudit quęq; ſuis arbor amoenia comis.
Conſtructura fauos apis hinc aluearia linquens
Floribus inſtrepitans poplite mella rapit.
Ad cantus reuocatur auis: quę carmine clauſo:
Pigrior hiberno frigore muta fuit.
Hinc phylomena ſuis attemperat organa cannis.
Fitq; repercuſſo dulcior aura melo.
Ecce renaſcentis teſtatur gratia mundi:
Omnia cum domino dona rediſſe ſuo.
Nanq; triumphanti poſt triſtia tartara chriſto
Vndiq; fronde nemus: gramina flore fauent.
Legibus inferni oppreſſis: ſuper aſtra meantem
Laudant rite deum: lux: polus: arua: fretum.
Qui crucifixus erat: deus ecce per omnia regnat.
Dantq; creatori cuncta creata precem.
Mobilitas anni: menſum: lux alma dierum:
Horarum ſplendor: ſtridula cuncta fauent.

Hinc tibi ſilua comis:plaudit quoq; campus ariſtis.
Hinc grates tacito palmite uitis agit.
Hinc tibi nūc auium reſonant uirgulta ſuſurro
Has inter nimio paſſer amore canit.
Chriſte ſalus rerum:bone conditor:atq; redemptor:
Vnica progenies ex deitate patris:
Irrecitabiliter manans de corde parentis:
Verbum ſubſiſtens:& patris ore potens.
Aequalis:concors:ſocios cum patre coęuus:
Quo ſumpſit mundus principe:principium:
Aethera ſuſpendis:ſola cogeris:ęquora fundis:
Quęq; locis habitant:quę moderata uigent.
Qui genus humanū cernens merſiſſe profundo:
Vtq; hominem eriperes:es quoq; factus homo:
Nec noſtro tantum uoluiſti e corpore naſci.
Sed caro quę naſci pertulit atq; mori.
Funeris exequias pateris nouus auctor & orbis.
Intra mortis iter dando ſalutis opem.
Triſtia ceſſarunt infernę uincula legis.
Expauitq; chaos luminis ore pręmi.
Depereunt tenebrę chriſti fulgore fugatę.
Aeternę noctis pallia craſſa cadunt.
Sollicitam:ſed redde fidem:precor alma poteſtas.
Tertia lux rediīt:ſurge ſepulte meus.
Non decet ut uili tumulo tua membra tegantur.
Non precium mundi uilia ſaxa premant.
Indignum eſt cuius claudunt̄ cuncta pugillo:
Vt tegat incluſum rupe uetante lapis.
Lintea tolle precor:ſudaria linque ſepulchro.
Tu ſatis es nobis:& ſine te nihil eſt.
Solue cathenatas inferni carceris umbras.
Et reuoca ſurſum quicquid ad ima ruit.
Redde tuam faciem:uideant ut ſęcula lumen.
Redde diem:qui nos te moriente fugit.
Sed plane impleſti remeans pie uictor olimpi.
Tartara preſſa iacent:nec ſua iura tenent.
Inferus inſaturabiliter caua guttura pandens

Qui raperet ſemper:ſit tua pręda deus.
Eripis innumerum populum de carcere mortis:
Et ſequitur liber quo ſuus auctor abis.
Euomit abſorptam pauide fera belua plebem.
Et de fauce lupi ſubtrahit agnus oues.
Hinc tumulum repetens poſt tartara carne reſumpta:
Belliger ad cęlos ampla trophęa refers.
Quos habuit penale chaos:iam reddidit iſte:
Et quos mors peteret:hos noua uita tenet.
Rex ſacer ecce tui radiat pars magna trophęi:
Cum puras animas ſacra lauacra beant.
Candidus egreditur nitidis exercitus undis.
Atq; uetus uicium purgat in amne nouo.
Fulgentes animas ueſtis quoq; candida ſignat.
Et grege de niueo gaudia paſtor habet.
Additur hac foelix concors mercede ſacerdos:
Qui dare uult domino dupla talenta ſuo.
Ad meliora trahens gentili errore uagantes:
Beſtia ne raperet munit ouile dei
Quos prius eua nocens infecerat:hos modo reddit.
Eccleſię paſtor ubere lacte ſinu.

Impreſſum eſt hoc opus Venetijs impendio ꝓuidorū uirorū
Iohīs de Colonia : Iohīſq; Māthen de Gheretzem ſociorum
Anno ſalutis dominicę . M . CCCC . LXXVIII. xxvij.
Auguſti. Laus Deo.

Arguit hic hominū ſectas Lactantius omnes
Septeno falſas codice uera docens.
Siue deum tangat:turbato lumine cernens
Ira furor:gemino pernotat inde libro.
Et uolucrum uerſu phoenix comprehenditur una:
Quę noſtro nunq̄ paſcitur alma ſolo.
Hincq; redemptoris noſtri non carmina deſunt:
Quę poſitum e tumulo dulce canendo uocant.
Preſſerat hunc primo mundi caput inclyta Roma.
Poſt regina premit quippe colenda maris.

Regiſtrum cartarum huius libri ſecundū alphabeti ordinem.

A
Prima uacat
lactātũ firmi.
errorum &
uitę &
ꝙ oracula
chriſt⁹ geſſit
B
L.coelij.
ſublatamqꝫ
utiqꝫ facilli.
nec res
generata
C
Atqꝫ diuinuꝫ
fatebuntur
quę in uita
quam uictor
inopem
D
Effigiem po.
ubiqꝫ dn̄anti.
diſciplinaruꝫ
eſſe detectam
quę cum
E
Quicqd aūt
uerbis uſus
animātes in
mundus
ergo rationeꝫ
F
Quia mobil̃.
nuꝑ ꝓprium
aliquis q̄diu
eſt anime
etiā fratribus
G
Hoc diſputa.
ſunt nulla
diceret cauſas
inſectent̃ cur
ad illud ſine
H
Eodeꝫ duct⁹
quibus in
capi.xvij.
cernim⁹ quia
perſuaſerunt
I
Sunt enim
aliud ex
eſſe ſenſuꝫ
qui contraria
cogitāti mihi
K
Per quem
mittam ex
unum deum
exultationis
quęſiuit ſed
L
Non de ſe
nouo ſed
uolebat
excuſatio niſi
mediator
M
Deſpicit arca.
quo furebat
alieni nomīs
& ſimul
alijs hi
N
Et quideꝫ
nec ſi carnea.
poſſunt bōis
capitu.xviij.
O
Non ergo
accidit ex
ueſtigijs ſuis
quod dicim⁹
nunc ſaxis
P
Qui parenteꝫ
uirtutis eſt
inter ſe
quaſi actus
nec poteſt
Q
Impotentiaꝫ
eſt facere
ſed etiam
nos exhortati
quoqꝫ ludoꝝ
R
Et eſſe hic
operibus ante
igitur &
ideo quoniaꝫ
ita ipſum
S
Quoniam
non enim
non uidebat
capituluꝫ.xv.
T
Affirmātib⁹
reſtaurauerit
hęc ſunt
etiam quaſdā
V
Si colentis
id ſentire
ſolertiſſima
intelligens
X
Patientia
potuerunt
ſed ſcilicet
hęc habui
Y
Poteſt eſſe
in principio
potuiſſe
niſi ut
uidetur aut
Z
Siue ī pector̄
capitu.xviij.
an utamur
nec tumulus

finis laus deo

Nephytbomon Lactantij Firmiani incipit.

Am ſi iuſticia eſt ueri dei cultus: quid enim tam iuſtum ad ęquitatem: tam pium ad honorē: tam neceſſarium ad ſalutem: q̄ deum cognoſcere ut parentem: uenerari ut dominum: eiuſq; legi aut pręcęptis obtemperare? Neſcierunt ergo iuſticiā philoſophi: quia nec ipſum deum agnouerunt: & ideo refelli potuerunt a Carneade: cui⁹ hęc fuit diſputatio nullum eſſe ius naturale. Itaq; omnes animantes: ipſa ducente natura commoda ſua defendere: et ideo iuſticia ſi alienis utilitatibus cōſulet: ſuas negliget ſtulticiam eſſe dicendam. Q; ſi omnes populi penes quos ſit imperium: ipſique Romani: qui orbem totum poſſedere: iuſticiam ſequi uelint ac ſuum cuiq; reſtituere: quod ui & armis occupauerunt ad caſas & egeſtatem reuertentur. Q̄d ſi fecerint: iuſtos dicemus equidem: ſed tamē ſtultos iudicare neceſſe eſt: qui ut aliis proſint: ſibi nocere contendant. Deinde ſi reperiat aliquis hominem: qui aut aurum pro auricalco: aut argētū pro plumbo uendat per errorem: atq; id emere neceſſitas cogit: utrum diſſimulabit & emet paruo: an potius iudicabitur? iuſtus utiq; diceť: quia nō fefellit: ſed idē ſtultus: qui alteri fecerit lucru; ſibi dānum: ſed facile de damno eſt. Quid ſi uita eius in periculum ueniet: ut eū aliquando neceſſe ſit aut occidere: aut mori: q̄d faciet? Poteſt hoc euenire: ut naufragio facto inueniat aliquem imbecillem tabulę inhęrentem: aut uicto exercitu fugiēs reperiet aliquem uulneratum equo inſidentem: utrum ne aut illum tabula: aut hunc equo deturbabit: ut ipſe poſſit euadere? Si uolet iuſtus eſſe nō faciet: ſed idē ſtult⁹ iudicabiť: q dū alteri⁹ uitę parcit: ſua; perdet. Si faciet q̄dē: ſapiens uidebiť: quia ſibi cōſulet: ſed & idē malus: q; nocebit. Acuta iſta ſane: ſed reſpondere ad ea facile poſſumus. Imitatio enī nominū facit: ut ſic eē uideať. Nā & iuſticia imaginē habet ſtulticię: non tn̄ eſt ſtulticia. Et malicia imaginē ſapientię: non tamen ſapientia eſt. Sed ſicut malicia iſta in conſeruādis utilitatibus ſuis intelligens redargui uidetur: quia non ſapiētia: ſed calliditas & aſtutia eſt: ita & iuſticia non debet ſtulticia: ſed innocentia nominari: quia neceſſe eſt iuſtum eſſe ſapientem: & eum qui ſit ſtultus: iniuſtum. Nam neq; ratio: neq; natura ipſa

permittit:ut is qui iuſtus eſt:ſapiens nō ſit:quoniam iuſtus nihil
utiq₃ facit:niſi quod rectum & bonum eſt:prauum & malū ſem
per fugit. Quis autem diſcernere bonū & malum:prauum & re‑
ctum poterit:niſi qui ſapiens fuerit? Stult⁹ autem malefacit: quia
bonum & malum quid ſit ignorat:ideo peccat: quia non poteſt
praua & recta diſcernere. Igitur neque ſtulto iuſticiam: neque in
iuſto ſapientiam conuenire. Ergo ſtultus non eſt: qui nec tabula
naufragum:nec equo ſaucium deiecerit:quia ſe abſtinuit a nocen
do:quod eſt peccatum:peccatum autem uitare ſapientis eſt. Sed
ut ſtultus prima facie uideatur:illa res efficit qui extingui animaꝫ
cum corpore exiſtimant:iccirco omne commodum ad hanc uitā
referunt. Si enim poſt mortem nihil eſt:utiq₃ ſtulte facit:qui alte‑
rius animę parcit cū diſpendio ſuę:aut qui alterius lucro magis
q̄ ſuo conſuleret:ſi mors animam delet. Danda eſt opera: quo iu
ſtius cōmodiuſq₃ uiuamus. Si autem uita poſt mortem ſupereſt
ęterna & beata:hanc utiq₃ corporalem cum omnibus terrę bonis
iuſtus ac ſapiens contemnet: quia ſciet quale a deo ſit pręmium
recępturus. Teneamus igitur innocentiam: teneamus iuſticiam:
ſubeamus imaginem ſtulticię:ut ueram ſapientiam tenere poſſi‑
mus. Et ſi hominibus uidetur ineptum ac ſtultū torqueri: & mo
ri uellet:q̄ liberā diſcet abire ſine noxa. Nos tamen omni uirtute
omniq₃ patientia fidem deo exhibere nitamur. Nō mors terreat
nec dolor flagrat:quominus uigor animi:et conſtantia inconcuſ
ſa ſeruetur. Stultos notent:dummodo ipſi ſtultiſſimi ſint: & cę
ci: & hebetes: & pecudibus ęquales:qui non intelligunt eſſe mor
tiferum:relicto deo uiuo proſternere ſe:atq₃ adorare terręna:qui
neſciunt ex illis ęternam poenam manere:qui figmenta inſenſibi
lia fuerint uenerati: & eos qui nec tormenta:nec mortem pro cul
tu: & honore ueri dei recuſauerint:uitam perpetuam conſecutu‑
ros. Hęc eſt fideliſſima:hęc eſt uera ſapiētia:hęc perfecta iuſticia.
Nihil ad nos attinet:quid iudicent ſtulti: quid homunculi ſenti
ant. Nos iudiciū dei expectare debemus: ut quos poſtmodum:
qui de nobis iudicauerunt:iudicemus. Dixi de iuſticia:quid eēt.
Sequitur ut oſtendam quid ſit uerum ſacrificium dei:quis iuſtiſ
ſimus ritus colendi:ne quis arbitretur:aut uictimas: aut odores:
aut dona p̄ſentia deſiderari a deo:a quo ſi fames:ſi ſitis:ſi algor:
ſi omnium rerum terręnarum cupiditas abeſt: non ergo utit̄ his

omnibus:quę templis:aliiſq; fictilibus inferuntur: ſed ſicut cor-poralibus corporale:ſicutiq; incorporalibus incorporale ſacrificium neceſſarium eſt. Illis quę in uſum tribuit homini deus:ipſe non indiget. Eſt omnis terra ipſius ſb poteſtate:non indiget templo:cuius domicilium mundus eſt:non indiget ſimulachro:qui eſt & oculis & mente incomprehenſibilis:nõ indiget terrenis luminibus:qui ſolem cum cęteris aſtris in uſum hominibus potuit accendere. Quid igitur ab homine deſiderat deus:niſi cultũ mẽtis:qui eſt primus & ſanctus? Nam illa quę aut digitis fiunt:aut extra hominem ſunt:hoc ſacrificium uerum non eſt:nec quod ex arca:ſed quod ex corde ꝓfertur:non quod manu:ſed quod mente libatur. Hęc accęptabilis uictima eſt:quã de ſeipſo anim⁹ ĩmolat. Nam quid hoſtię?quid thura?quid ueſtes?quid aurum? quid argentum?quid precioſi lapides conferunt:ſi colentis pura mẽtis non eſt?Sola ergo iuſticia eſt:quam deus expetit. In hac ſacrificiũ in hac dei cultus eſt:de quo nunc mihi diſſerendũ eſt:docendũq; in quibus operibus iuſticia neceſſe ſit contineri.

Vas eſſe humanę uitę uias:nec philoſophis ignotum fuit: nec poetis:ſed eas utiq; diuerſo modo induxerunt philoſophi. Alteram induſtrię alteram inertię eſſe uoluere:ſed hoc min⁹ recte:quum eas ad ſolius uitę cõmoda rettulerunt meli⁹ poetę:q alteram iuſtorum:alteram impiorum eſſe dixerũt. Sed in eo peccant:qui eas non in hac uita:ſed apud inferos eſſe aiũt. Nos utiq; rectius:qui alteram uitę:alteram mortis:et hic tamẽ has uias eſſe diximus. Sed illa exterior:qua iuſti ſunt gradientes:non in elyſium ferre:ſed in cęlum. Immortales enim fiunt. Siniſterior ad tartarum:ęternis enim cruciatibus abducuntur iuſti. Veneranda eſt a nobis iuſticię uia:quę ducit ad uitam. Primum autem iuſticię officium eſt deum cognoſcere ut parentem: eumque metuere ut dominum:diligere ut patrem. Is eſt enim:qui nos genuit:qui uitali ſpiritu animauit:qui alit: qui ſaluos facit. Habet in nos non modo ut pater:uerũm etiam ut dominus licentiam uerberandi: & uitę ac necis poteſtatem:unde illi ab homine duplex honos .i. amor cum timore debetur. Secundum iuſticię officium eſt hominem agnoſcere:uelut fratrem. Si enim idem deus fecit: & uniuerſos ad iuſticiam: & ad uitam ęternam pari cõditione generauit. Fraterna utiq; neceſſitudine cohęremus:quam qui non agnoſcit

iniuſtus eſt. Sed origo huius mali: q ſocietas inter ſe homiuum: quo neceſſitudinis uinculum diſſoluitur: eſt q ab ignorantia ueri dei naſcatur. Qui enim fontem illum benignitatis ignorat: bonus eſſe nullo modo poteſt. Inde eſt q ex eo tempore: quo multi dii conſecrari ab hominibꝰ coliq coeperunt: fugata eſt (ſicut poetę aiunt) iuſticia: ſic direptum eſt omne foedus: direpta ſocietas iuris humani: cum ſibi quiſq conſulere: ius in iuribus computare: nocere inuicem: fraudibus aggredi: dolis circũſcribere: cõmoda aliorum incommodis adaugere: non cognatis: non liberis nec parentibus parcere: ad necem hominum pocula temperare: obſidere cum ferro uias: mari conſeſtare: libidini autem quo furore duxerit fręna laſſare: nihil deniq ſancti habere: quod cupiditas ĩfanda nõ uiolaret. Quum hęc fierent: tum leges ſibi homines cõdiderunt pro utilitate communi: ut ſe ĩterim tutos ab iniuriis facerent. Sed metus legum non ſcelera comprimebat: ſed licentiam ſubmouebat. Poterant enim leges delicta punire: conſcientiam munire non poterant. Itaq quę ante palam fiebant: clam fieri coeperunt. Circũſcribi etiam iura ſiquidem ipſi pręſides legum prę miĳs muneribuſq corrupti: uel in remuneratione malorum: uel ꝑnicie iuſtorum ſententias uendicabant. His accedebant diſſenſiones & bella: & mutuę deprędationes: & oppreſſis legibus ſęuiendi poteſtas licenter aſſumpta. In hoc ſtatu cu; eſſent humanę res: miſertus eſt noſtri deus. Reuelauit ſe nobis: & oſtẽdit: ut in ipſo religionem: fidem caſtitatem: miſericordiam diſceremus: legẽq diuinam: quę humana cum cęleſtibus copulat: tradente ipſo dño ſumeremus: qua lege uniuerſi: quibus irretiti ſumus: errores cum uanis & impiis ſuperſtitionibus tollerentur. Quid enim homini debeamus: eadem illa lex pręſcribit: quę docet: quicqd homini pręſtiteris: deo pręſtare. Sed radix iuſticię: & omne fundamẽtum ęquitatis ẽ illud. Vnde ut ne facias ulli: quod pati nolis: ſed alterius animum de tuo metieris: ſi acerbum eſt iniuriam ferre: et qui eam fecerit uidetur iniuſtus. Tranſfer in alterius perſonã qđ in te ſentis: & in tuam quod de altero iudicas: & intelligis tam te iniuſte facere: ſi alteri noceas: q̃ ſi alterum: ſi tibi. Hęc ſi mẽte uoluemus: innocentiam tenebimus: in qua iuſticia uelut in ꝑmo gradu conſiſtit. Primus eſt enim non nocere proximo: ſed officere: prodeſſe. Et ſicut in rudibus agris prius q̃ ſerere incipias: euulſis

ſentibus : & omnium ſtirpium radicibus amputatis arua purgã
da: ſic de noſtris animis prius uicia detrahenda: & tũc demu; uir
tutes inſerendę: de quib⁹ ſeminatę per uerbũ dei fruges ĩmortali
tatis oriãtur. Tres affect⁹ uel (ut ita dicã) tres furcę ſunt: q̃ in ani
mis hominũ tantas perturbationes ciunt: & ĩterdũ cogunt ita de
linquere: ut nec fame: nec periculi ſui reſpectu: tuta habere permit
tant: circa q̃ uindictam cupit: a natura: q̃ deſiderat opes: libido: q̃
appetit uoluptates. His uiciis reſiſtẽdum eſt: hę ſtirpes eruendę:
ut uirtutes ſeri poſſint. Hos affect⁹ ſtoici amputãdos: peripate
tici tẽperãdos putãt. Neutri eoꝝ recte: q꞉ neqꝫ detrahi poſſunt. Si
quidẽ natura inſiti: habẽt certam magnãqꝫ rationem: neqꝫ bonu;
quoniam ſi mala ſunt: carendum eſt: etiã tẽperãd' mediocribus:
ſi bona integris adutendũ eſt. Nos uero neqꝫ detrahendos: neqꝫ
minuendos eẽ dicimus. Nõ enĩ per ſe mala ſunt: q̃ deus homini
rationabiliter cõſeruat: ſed quum ſint utiqꝫ natura bona: quoniã
ad tuendam uitam ſunt attributa: male utendo fiant mala: ſicut ſi
fortiſſime pro patria dimices: bonum eſt: ſi cõtra patriã malũ. Sic
et affect⁹ ſi ad uſus bonos habeas: uirtutes erũt: ſi ad malos: uicia
dicentur. Ira igit̃ ad cohertionem peccatoꝝ .i. ad regendã ſubię
ctoꝝ diſciplinã data eſt a deo: ut metus licentiam comprimat: &
cõpeſcat audaciam. Et qui terminos eius ignorat: iraſcit̃ paribus
aut fortioribus. Inde ad ĩmania facinora proſilit̃: inde ad cędes:
inde ad bella cõſurgitur. Cupiditas ad deſideranda: & conquirẽ
da uitę neceſſaria tributa eſt. Sed qui neſciunt fines eius: inſatiabi
liter opes congerere nituntur. Hinc uenena: hinc circũſcriptõnes:
hinc falſa teſtimonia: hinc omniũ fraudum genera erũpẽt. Libi
dinis aũt affectus ad procreandos filios inſitus & natus eſt: ſed
q limites ei⁹ animo non tenent: utuntur eo ad ſolam uoluptatem
Inde illicitę iam opes: inde adulteria & ſtupra: inde omnes cor
ruptelę oriunt̃. Redigendi ergo ſunt iſti affect⁹ intra fines ſuos:
& in uiam rectã redigendi: in qua & ſi ſunt uehemẽtes: culpam
tamen habere non poſſunt.

Ohibenda eſt ira: quum patimur iniuriam: & ut malum cõ
primat̃: qd ex certamine ĩpẽdet: et duas maximas uirtutes:
ĩnocentiam: patientiam teneamus. A natura frangitur: quũ habe
mus quod ſatis eſt. Quis enim furor eſt in his congerendis labo
rare: quę aut latrocinio: aut furore: aut proſcriptione: aut morte

ad alios accerſit puenire. Libido externa legitimũ toꝝ nõ euagetᷣ: ſed creandis liberis ſeruiat. Appetentia enim nimia uoluptatis & periculum parit: et inſaniam generat. Et (quod eſt maxime cauendum) mortẽ accurrit ęternam. Nihil eſt enim tam inuiſum deo: q̃ mens inceſta & animus impurus. Nec hac ſola uoluptate abſtinendum ſibi putet: quę capitur ex foeminei corporis copulatiõe ſed & cęteris uoluptatibus ſenſuum reliquorum: quia et ipſę ſũt uicioſę: & eiuſdem uirtutis eſt eas contemnere. Oculorum uoluptas percipitᷣ ex rerum pulchritudine. Aurium de uocibus canoris: & ſuaſionibus. Narium de odore iocundo. Saporis de cibis dulcioribus: quibus his omnibus uirtus repugnare fortiter debet ne his illecebris irretitus animus a cęleſtib⁹ ad terręna: ab ęternis ad temporalia: a uita immortali ad perpetuam poenam deprimatur. In ſaporis & odoris uoluptate hoc periculum eſt: quod trahere ad luxuriam poterit. Qui enim fuerit his deditus: aut nõ habebit ullam rem familiarem: aut ſi habuerit: aſſumet: & aget poſt modum uitam deteſtabilem. Qui autem rapitur auditu: ut taceã de cantibus: qui ſenſus ita ſępe deliniunt: ut etiam ſtatus mentis furore perturbentur: compoſitis cęteris orationib⁹: numeroſiſq; carminibus: aut argutis diſputationibus ad impios cultus facile traduntur. Inde eſt ꝙ ſcriptis cęleſtibus: quia uidentur incompta non facile creduntur: quia aut ipſi ſunt diſerti: aut diſerta legere uolunt: non quęrunt uera: ſed dubia: immo illis hęc uidentur ueriſſima eſſe: quę auribus blandiuntur: ita reſpuunt ueritatem: dũ ſermonis uarietate capiuntur. Voluptas uero: quę ſpectat ad uiſum multiformis eſt. Nam quę percipitur ex rerum precioſaru; pulchritudine auariciam concitat: quę aliena eſſe debet a ſapiente atq; iuſto. Quę autem capitur de ſpecie mulierum: in alteram capit uoluptatem: de qua iam ſuperius locuti ſumus.

Vpereſt de ſpectaculis dicere: quę quoniam potentia ſunt ad corrumpendos animos: uitanda ſapientibus: & contenda ſunt taliter: ꝙ ad celebrandos deorum honores ĩuenta memorantur. Nam muneru; additiones Saturno factę ſunt. Scoena Liberi patris eſt. Ludi uero circenſes Neptuno dicati putantur: ut iam qui ſpectat: uel intereſt relicto dei cultu: ad ꝓfanos ritus trãſiſſe uideatur. Sed ego de re malo dicere: q̃ de origine. Quid tam horribile: tam tetrum: q̃ hominis trucidatio? Ideo ſęueriſſimis

legibus uita noſtra mulctatur. Ideo bella execrabilia ſunt ĩuenta: tamen conſuetudo quatenus homicidium ſine bello: ac ſine legibus faciant: & hoc ut ſcelus indicat. Q? ſi ĩtereſſe homicidio ſceleris conſcientia eſt: et eodem facinore ſpectator obſtrictus ē: cui & admiſſor: ergo & iis gladiatorꝝ ſcelerib9 non minus cruore pfunditur: qui ſpectat q̃ ille qui facit: nec poteſt eſſe immunis a ſãguine: qui uoluit effundi: aut uideri non interfeciſſe: q interfectori & fauet: & pręmium poſtulauit. Quid ſcoena! num ſanctior! in qua comoedia de ſtupris & amoribus. Tragoedia de inceſtis & parricidiis fabulatur. Iſtrionici etiã impudici geſtus: quibus infames foeminas imitantur libidines: quas ſaltando exprimunt docent: non minus corruptelarum diſciplinarum eſt: in quo fiũt per imaginem: quę nõ ſunt: ut fiant ſine pudore q̃ uera ſunt. Spectant hęc adoleſcẽtes: quorum lubrica ętas: quę fręnari ac regi debet: ad uicia & peccata his imaginibus eruditur. Circus non innocentior ęſtimatur: ſed maior hic furor eſt: ſiquidem mentes ſpectantium tanta feruntur inſania: ut non modo in conuicia: ſed etiam in rixas: necnon & in pręlia: & contentiones ſępe conſurgãt. Fugiẽda igitur omnia ſpectacula: ut tranquillum mentis ſtatum tenere poſſimus. Renunciandum noxiis uoluptatibus: ne deliniti ſuauitate peſtifera in mortis laqueos incidamus. Placet ſola uirtus: cuius merces ĩmortalis eſt: quum uicerit uoluptatem. Suppoſitis autem affectibus: & perdomitis uoluptatibus: facilis in cõpmendis cęteris labor eſt ei: qui ſit dei ueritatiſq; ſectaturus: non maledicit unq̃: qui ſpectabit a deo benedictionem. Hinc iurabit ne deum ludibrio habeat: ſed ne iurabit quidem: ne quando uel neceſſitate: uel conſuetudine in periurium cadat. Nihil ſubdole: nihil diſſimulãter loquatur: neq; abnegabit quod ſpoponderat: neq; ꝓmittet: quod facere non poſſet: non inuidebit cuiq̃ qui de ſuo contentus: nec detrahet: aut male alteri uolet: in quẽ fortitan beneficia dei proniora ſunt: non furabitur: nec omnino quicq̃ cõcupiſcet alienum: non dabit in uſura pecuniam. Hoc eſt enim de alienis malis lucra captare: nec tamen negabit: ſi quem neceſſitas cogit mutuari. Nõ erit aſper in filium: nec in ſeruum meminerit: ꝙ ipſe patrem habeat: ac dominum. Ita cum his aget: quẽadmodum ſecum agi uellet. Munera ſuperabundantia non recipiet a tenuioribus: nec enim iuſtum eſt augeri patrimonia locupletum p

damna miſerorum. Vetus pręceptum eſt non occidere: quod ſic accipi debet: non tanq̃ iubeamur ab homicidio tantum: qđ etiam legibus publicis uindicetur manus abſtinere: nec iuſſione ĩterpoſita: nec uerbo licebit periculum inferre: nec infantem necare: aut exponere: nec ſeipſum uoluntaria morte damnare. Item nõ adulterare: ſed hoc p̃cępto non ſolum corrumpere alienum matrimonium probibetur: quod etiam communi gentium iure damnať: uerum etiam proſtitutis corporibus abſtinere. Supra leges lex. n. dei eſt: ea quoq; quę pro licitis habentur uetat: ut iuſticiam conſumet. Eiuſdem legis eſt falſum teſtimonium non dicere: quod & ipſũ latius patet: ſi falſũ teſtimoniũ mendacio nocet ei: cõ quẽ diciť: & fallit eũ: apud quẽ dř. Nunq̃ igiť mẽtiendũ eſt: quia mẽdaciũ ſemp̱ aut fallit: aut nocet. Nõ eſt uir iuſtus: q̃ nõ ſine noxa uicioſo ſermone mentitur. Hĩc uero nec adulari licet: pernicioſa eſt enim ac deceptrix adulatio: ſed ubiq; cuſtodiat ueritatem: quę licet ad pręſens ſit inſuauis: tamen quum fructus eius atq; utilitas apparuerit: non odium pariet (ut ait poeta) ſed gratiam.

Ixi de his quę uetantur: dicam nunc breuiter quę iubentur.

Innocentia p̱xima eſt miſericordię. Illa enim malum non facit: et hęc bonum operatur. Illa incboat iuſticiam: hęc complet. Nam quum imbecillior ſit hominum natura: q̃ cęterarũ animantium: quas deus & inſtructas ad inferendam: & munitas ad uim repellendam figurat: affectu; nobis miſericordię dedit: ut omne pręſidium uitę noſtrę in mutuis auxiliis poneremus. Si enim facti ab uno deo: & orti ab uno homine conſanguinitatis iure ſociamur. Omnem igitur hominem diligere debemus. Itaq; non tantum inferre iniuriam non oportet: ſed ne illatam quidem uindicare: ut ſit in nobis perfecta innocentia. Ideo iubet nos deus etia; pro inimicis p̃cem facere ſemper. Ergo animal commune atq; cõſors eſſe debemus: ut nos inuicem pręſtandis recipiendiſq; auxiliis muniamus. In mľtis enim caſibus & incommodis fragilitas noſtra ſubięcta eſt. Speres tibi accidere: quod alteri accidit. Ita demum excitaberis ad opem ferendam: ſi ſumpſeris eius animum: qui opem tamen in malis conſtitutus implorat. Si quis uictu ĩdiget: impartiamur. Si quis a potentiori iniuriã ſuſtinet: eruamus. Pateat domicilium noſtrũ: uel peregrinis: uel indigentib⁹ tecto. Pupillis defenſio: uiduis tutela noſtra non deſit. Redimere ab

boſte captiuos magnū numine opus eſt. Aegros pauperes uiſitare: atqꝫ fouere inopes: aut pauperes (ſi obierīt) nō patiamur īſepultos iacere. Hęc ſint opera: hęc officia miſericordię: q̄ ſi qs pfecerit: ueꝝ et accęptū ſacrificiū deo īmolabit. Hęc lętabilior uictima ē apud deū: q nō pecudū ſāguine: ſꝫ hoīs pietate placat̄: quē deū (qꝛ iuſt⁹ ē) ſuā & ipm lege ſua & cōditiōe pſeqt̄: miſeret̄ ei: quem uiderit miſericordē. Inexorabilis ē ei: quē peccātib⁹ cernit īmitē. Ergo ut hęc oīa: q̄ deo placēt: facē poſſim⁹: cōtēnenda ē pecunia: & ad cęleſtes trāſferēda theſauros: ubi fur nō effodiat: nec rubigo cōſumet: nec tyrān⁹ eripiat. Sed nobis ad ęternā opulentiam deo cuſtode ſeruetur.

Ides quoqꝫ magna iuſticię pars ē: q̄ maxīe a nobis: q nomē fidei gerim⁹ cōſeruāda ē pcipue ī religiōnē: qꝛ de⁹ por ē & potētior q̄ hō. Et ſi eſt glorioſus ꝓ amicis: ꝓ parētibus: ꝓ liberis .i. ꝓ homine ſuſcipere mortē: & q h̄ fecerit: diuturnā memoriaꝫ laudēqꝫ cōſequit̄: q̄to magis ꝓ deo: q poteſt ęternā uitā pro temporali morte p̄ſtare! Itaqꝫ quū īciderit eiuſmodi neceſſitas: ut diſcedē a deo: atqꝫ ad rit⁹ gētiū trāſire cogamur: null⁹ nos met⁹: nullus terror īflectat: quomīn⁹ tradit amico: his fidē cuſtodiam⁹. Deus ſit añ oculos: ſit ī corde: cui⁹ īterno auxilio dolor uiſceꝝ: et adhibita corpori tormēta ſupent̄. Nihil tūc aliqd q̄ uitę īmortal' p̄mia cogitem⁹. Ita facile & diſſipādi: aut utēdi art⁹ fuerīt: tolerabim⁹ q̄ ī nos tyrānicę dn̄atiōis amētia moliet̄. Poſtremo ipſam mortē nō īuiti aut timidi: ſꝫ libēt̄ & interriti ſbire nitamur: ut ſciam⁹ q̄li apud deū gloria ſum⁹ futuri: triūphato ſęculo ad ꝓmiſſa uenietes. Quib⁹ bonis quāta beatitudine breuia hęc poenarum mala & hui⁹ uitę dāna pēſem⁹. Qꝫ ſi facultas hui⁹ glorię deerit: habebit fides etiā ī pace mercedē. Teneat̄ g̊ in oīb⁹ uitę officiis: teneat̄ ī matrimonio. Nō n. ſatis ē: ſi aut alieno toro: aut lupanari abſtineas. Qui hꝫ cōiugē: nihil q̄rat extrīſecus: ſꝫ cōtēt⁹ ea ſola caſtiget. Inuiolatꝫ cubilis ſacramēta cuſtodiat. Adult̄ enī deo & ꝓ īceſtus: q abięcto iugo uel in liberā: uel ſeruā peregrina uoluptate luxuriat. Sꝫ ſic̄ foemina caſtitate uīcul' obligata ē: & ne aliud cōcupiſcat: ita uir eadē lege teneat̄: quo de⁹ ex uiro uxorē uni⁹ corporis cōpage ſolidauit. Iō p̄cępit nō dimitti uxorē: niſi crimīe adulterii deuictā: et nūq̄ cōiugal' foederis uīculū: niſi ruperit reſoluat̄ Illd̄ q̊qꝫ ad ꝯſūmādā pudicitiā iūgit̄: ut ñ mō peccatū abſit: ueꝝ

etiam cogitatio. Pollui enim mẽtem: quãuis inani cupiditate manifeſtum eſt. Itaq; iuſtũ hominem: qui ſcit ſe nec facere oportere: nec uelle. Purganda eſt igitur conſcientia: quam deus peruidet: q falli non poteſt. Euacuetur omni labe pectus: ut templum dei eſſe poſſit: quod non auri: nec eboris nitor: ſed fidei & caſtitatis fulgor illuſtrat. Sed enim hęc omnia difficilia ſunt homini: nec patitur conditio fragilitatis naturę queq̃ ſiñ macula. Vltimũ ergo remediũ illud eſt: ut confugiamus ad poenitentiã: quę non minimum locum inter uirtutes habet: quia ſui correptio eſt: ut quum forte aut re aut uerbo lapſi fuerimus: ſtatim reſipiſcamus: ac nos deliquiſſe fateamur: oremuſq; a deo ueniam: quam pro ſua miſericordia non negabit: niſi perſeuerabimus in errore. Magnum ẽ poenitencię auxilium: magnum ſolatium. Illa eſt uulnerum peccatorumq; ſanatio: illa ſpes: illa portus ſalutis: quam qui tollit: uiam uitę ſibi amputat: quia nemo eſſe tam iuſtus poteſt: ut nunq̃ ſit ei poenitentia neceſſaria. Nos uero & ſi nullum ſit peccatum: confiteri non debemus: & pro debitis noſtris idẽtidem deprecari: gratias agere etiam in malis: hoc enim ſemper obſequium domino deferamus.

Vmilitas enĩ chara & amabilis deo ẽ: q cũ magis ſuſcipiat peccatorẽ cõfitẽtẽ: quẽ ĩ regnis cęleſtib⁹ faciet ꝓ humilitate ſblimari. Hęc ſũt: q̃ debet cultor dei exhibẽ. Hę ſunt uictimę: hẽ ſacrificiũ placabile. Hic uer⁹ ẽ cultus: quũ hõ mẽtis ſuę pignora ĩ arã dei cõfert: ſũma illa maieſtas hẽ cultorẽ lętat̃. Hunc ut filiũ ſuſcipit ſibi: q; domũ ĩmortalitatis ĩpartit̃: de q̃ nũc mihi differendũ ẽ: & arguẽda ẽ pſuaſio eoꝝ: q extĩgui animos cũ corporibus putauerunt: q q; nec dñ ſciebãt: nec arcanum mũdi perſpicere poterant: ne hominis qdem animę: q̃ rõnem cõprehenderint. Qũo enĩ poſſent ſapiẽtiã ꝓuidere: q ſcientiã nullo mõ habent? Negantes ergo nullam ꝓuidẽtiã utiq; deũ: q fons & caput eorum eſt: negauerunt: ſequebatur: ut ea quę ſunt: aut ſemꝑ fuiſſe dicerent: aut ſua ſpõte eẽ nata: aut minutorũ ſeminũ cõglobatõe cõcreta ſemꝑ fuiſſe dici põt: q; teſtes ui ſubiacent: quia ipm enĩ eſſe ſine aliquo initio nõ põt ſua ſponte: aut in his naſci põt: quia nulla ẽ ſine rõe natura. Semina enĩ ꝑncipalia qũo eſſe potuerũt: quum & ſemina exordiis oriant̃: & uiciſſim res ex ſeminib⁹? Nullũ igit̃ ſemen ẽ: quod originẽ nõ habet. Sic factũ ẽ: ut quũ putarẽt mundũ nulla

UPB

prouidētia factū:ne hominē q̄dē putarent aliqua rōne generari. Q̄ ſi nulla eēt in fingēdo homine rō uerſata:īmortalē igiť aīam eē poſſe. Alii uero ex aduerſo & deū eſſe unū:& ab eo mūdū factum:& hominē eū factū:& aīas eē īmortales exiſtimauere. Sed quum ea ſenſerūt huiuſmodi:nō tanti diuini operis atq; conſilii nec cauſas nec rōes nec exitus pſpexerūt:ut oē ueritatis arcanū cōſūmarēt:atq; ueluti fine cōcluderēt. Sed q̄ illi facere nō potuerūt q̄ ueritatē perpetuo nō tenebāt:nobis faciendum eſt: q eā cognouimus:deo annunciante. Cōſiderem⁹ igiť q̄ rō fuerit huius tanti tanq̄ īmenſi operis fabricādi. Fecit deus mundū:ſicut Plato exiſtimauit:ſed cur fecit nō oſtēdit:q̄ bon⁹ inqt:& īuidens nulli fecit q̄ bona ſūt. At quū uidem⁹ in reꝝ natura & bona eē & mala. Pōt ergo exiſtere pūerſus aliqs qualis fuerit Atheus ille & Theodorus:& Platoni reſpōdere:īmo q̄ malus ē:fecit quę mala ſunt. Qūo illū redarguet:ſi quę bona ſunt defecit? Vnde igiť in mala eruperūt:quę plerūq; etiā bonis p̄ualent:in materia inquit cōtinebanť. Si mala:igiť & mala ut aut nihil fecerit de⁹:aut ſi bona tātū fecit:ęterniora ſunt mala:q̄ facta nō ſūt:q̄ bona:q̄ habuerūt exordiū. Finē igiť habebūt quę aliq̄n coeperunt:& permanebūt quę ſemp fuerūt. Mala igiť potiora ſunt. Si aūt potiora eſſe non poſſunt:ne ęterniora q̄dē poſſunt. Ergo aut utraq; ſemp fuerūt:aut deus ocioſus:aut utraq; ex uno fōte fluxerūt. Eſt enī cōueniēs:ut deus oīa fecerit poti⁹: q nihil ergo ſecūdū ſnīam Platonis:ideo de⁹ & bonus ē:q̄ bona fecit:& malus:q̄ mala. Q̄ ſi fieri nō pōt apparet nō iō factū eſſe a deo mundū:quia mūdus bon⁹ eſt:quoniam enī cōplexus & bona & mala:nec fecit ꝑpter ſe quicquā:ſed ꝑpter aliud. Domus enī ędificať nō ad hoc ſolū:ut ſit domus:ſ; ut ſuſcipiat & tueať habitantē. Itē nauis fabricať non ad hoc ut nauis uideať:ſed ut in ea poſſint homines nauigare. Vaſa autem fiunt:nō ut uaſa ſint ſolū:ſed ut capiant q̄ ſunt uſui neceſſaria. Sic & mūdū deus ad uſū aliquem fecerit neceſſe eſt. Stoici aūt cauſa hominū factū eē:& recte. Homines enī feruntť his omnib⁹ bonis quę mūdus in ſe continet:ſed ipſi hoīes cur facti ſunt:aut q̄d in illis habeat illa fabricatrix ꝑuidentia nō explicat. Immortales eē aīas:idē Plato affirmat:ſed cur aut q̄n:aut quomodo:aut p quē īmortalitatem aſſequantur:aut quid nō tantū illud myſteriū cur ii:q ſūt īmortales futuri:p̄us mortales naſcanť. Deinde decurſo

temporis uitę ſpatio:atq; abięctis fragilium corporum exuuiis ad ęternam illam beatitudinem tranſferantur: non comprehēdit deniq; nec iudicium dei:nec diſcrimen iuſti & iniuſti explicauit: ſed animas q̄ ſe ſceleribus immerſerint:hactenus cōdemnare putauit:ut in pecudibus renaſcantur:& ita peccatorum ſuorum luē poenas:donec rurſus ad figuras hominū reuertātur.Et hoc fieri ſemper nec circa finem tranſmeandi ludum mihi neſcio quem inducit ſomnio ſimilem:cui nec ratio ulla:nec dei gubernatio: nec conſilium aliquod ineſſe uidetur.

Dicam nunc quę ſit illa ſententia:quam nec ii quidem:qui uera dixerunt:collatis in unum cauſis atq; factionibus connectere potuerunt.Factus a deo mundus:ut homines naſcerentur. Naſcuntur autem homines:ut deum parentem agnoſcant: ut colant in quo iuſticia eſt.Colunt ut mercedem immortalitatis accipiant.Accipiunt immortalitatem:ut īęternum deo ſeruiant.Vides ne quēadmodum ſibi connexa ſint:& prima cum mediis:& media cum extremis? Inſpiciantur ſingula:& uidemus utrum ne illis ratio quoque ſubſiſtat.Fecit ergo deus mūdum propter hominem.Hoc qui non uidet nō multum diſtat a pecude.Quis cęlum ſuſcipit:niſi homo?quis ſolem?quis aſtra?quis opera dei miratur niſi homo?quis colit terram?quis ex ea fructum capit?quis nauigat mare?quis piſces?quis uolatilia?quis quadrupedes habet in poteſtate niſi homo?Cuncta igitur propter hominem deus fecit:quia uſui hominum cuncta ceſſere.Recto ergo uiderunt philoſophi:ſed illud quod ſequitur non uiderunt: ꝙ ipſum hominem propter ſe fecerit. Erat enim conſequens & neceſſarium:& pium:& quum hominis circa tantam operam molitus ſit:quum tantum illi honoris:tantum illi poteſtatis:ut dominetur mūdo:& homo agnoſcereṫ:dn̄m tantorum bn̄ficiorum auctoreꝫ fecit: et mūdū propter ipſum:& ei cultū et honorem debitū redderet Hęc Plato aberrauit:hic perdidit q̃primum accipuerit ueritateꝫ: quum de cultu eius dei:quem conditorem reꝝ ac parētē fatebaṫ: obticuit:nec intellexit hominē deo poteſtatis uinculis eē religatū unde ipſa religio notaṫ.Et hoc eſt ſolū:ꝓpter qd' immortales aīę fiant.Senſit tamen ęternas eē:ſed nō ꝑ gradus ad eam ſententiam deſcendit. Amputatis enī mediis incidit totiꝰ ī ueritatē:quaſi ꝑ abruptum aliqd' pręcipitium:nec ulteriꝰ progreſſus ē:quoniam

caſu ad eam:non ratione puenerat. Colendus eſt igiẽ deus:ut p re ligionẽ quę eadẽ iuſticia eſt:accipiat homo a deo ĩmortalitatem: nec eſt ullũ aliud p̃mium pię mẽtis:q̃ ſi eſt inuiſibilis :nõ põt ab inuiſibili deo:niſi inuiſibili mercede donari. Plurimis uero ar/ gumentis colligi poteſt ęternas eſſe animas. Plato ait quod p ſe ipſum ſemper mouetur:neq; principium motus:neque finem nõ habere. Animum autem hominis per ſe ſemper moueri : quia ſit ad cogitandum mobilis:ad inueniendum ſolers:ad percipiendũ facilis:ad diſcendũ capax:& qui pręterita teneat: pręſentia com/ prehendat:futura proſpiciat:multarumq; rerum & artiũ ſciẽtiã cõplectaẽ. Immortalẽ eſſe ſiquidem nihil habeat in ſe de terręni ponderis labe concretum. Pręterea ex uirtute:aut uoluptate intel ligiẽ ęternitas animę:uoluptas oĩs cõis animalibus. Virtus ſoli⁹ eſt hominis. Illa uicioſa eſt:hęc honeſta. Illa ſecũdũ naturã: hęc aduerſa naturę. Niſi aĩa ĩmortalis eſt:uirtus enĩ p fide: pro iuſti cia:nec egeſtatẽ timet:nec exiliũ metuit:nec carcerẽ perhorreſcit: nec dolorẽ reformidat:nec mortẽ recuſat. Quę quia natura cõ̃ ria ſunt:aut ſtulticia eſt uirt⁹: ſi & cõmoda ĩpedit & uitę nocet. Aut ſi ſtulticia nõ ẽ:ergo aĩa ĩmortalis ẽ:& iõ p̃ſentia bona contẽ nit:alia:quia ſunt alia potiora: q̃ poſt diſſolutionẽ ſui corporis aſſequaẽ. Illud aũt maximũ argumẽtũ ĩmortalitatis: quo deum ſolus hõ agnoſcit. In mutis nulla ſuſpitio religionis:q terręna p ſpiciũt. Hõ iõ rectus cęlum aſpicit:ut deũ q̃rat. An põt ergo eſſe mortalis q ĩmortalẽ deſiderat? Nõ põt eſſe ſolubilis:q cũ deo & uultu & mente cõmunis eſt. Deiq; cęleſti elemento: qđ eſt ignis : hõ ſolus utitur. Si enĩ lux per ignẽ:uita per lucem: apparet eum q uſum ignis habet:non eſſe mortalẽ:quoniam id illi proximum: id familiare eſt:ſine quo nõ põt nec lux:nec uita conſtare. Sed qd argumẽtis colligim⁹ ęternas eſſe aĩas:quum habemus teſtimonia diuina? Id enim ſacrę litterę:ac uoces prophetarum docent. Qđ ſi cui parũ uideaẽ:legat carmina ſybillarũ. Apollinis quoq; Mi/ leſii reſpõſa cõſideret:ut ĩtelligat deliraſſe Democritũ et Epicuꝝ et Dicearcũ:q ſoli omniũ mortaliũ:qđ eſt euidẽs negauerũt. Cõ firmata ĩmortalitate ſupereſt dicere a quo ei tribuatur:quum cęte ra et cõſtituta diuinit⁹ tempora cõpleri coeperint:ĩteritũ & cõſũ mationẽ reꝝ fieri neceſſe eſt:ut innouetur a deo mũdus. Id uero tẽpore in proximo eſt:quãtũ de numero ãnoꝝ: deq; ſignis :q̃ p̃

dicta ſũt a philoſophis colligi põt. Sꝫ quum ſint ĩnumerabilia q̃ de fine ſeculi & cõſũmatiõe tempoꝝ dicta ſũt: ea ĩpa q̃ dicuntur nuda ponẽda ſunt: qm̃ (ut teſtimoniis utamur) ĩmenſuꝫ eſt: ſi qs illa deſiderat: aut nobis minus credit: adeat ad ſacrariũ cęleſtiũ litteraꝝ: quaꝝ fide inſtructior erraſſe philoſophos ſentiat: q aut ęternũ eſſe hunc mundũ: aut infinita eẽ annoꝝ millia putauerũt. ex quo fuerit inſtructus. Nondum enĩ ſex millia cõpleta ſũt: quo numero cõſũmato: tũ demũ malũ omne tolleť: ut regnet ſola iuſticia: quod quatenus euenturum ſit: paucis explicabo.

Aec aũt ꝓbatis ſed a uatib⁹ futura dicunť: quũ cęperit mũdo finis ultim⁹ ꝓpĩquãte malicia ĩualeſcet: oĩa uiciorum & fraudũ genera crebreſcẽt. Iuſticia ĩteribit: fides: pax: mĩa: pudor: ueritas nõ erit. Vis & audacia p̃ualebit. Nemo qcq̃ hꝫ: niſi male partũ: manuqꝫ defẽſuꝫ. Si q erũt boni: p̃dę ac dilubrio habebunť. Nemo pietatẽ parentibus exhibebit. Nemo infantis aut ſenis miſerebiť: auaritia: libido: uniuerſa corrũpent. Erũt cędes & ſãguinis effuſiones. Erũt bella nõ mõ externa & finitima: ueꝝ etiã inteſtina. Ciuitates ĩter ſe belligerabũt. Oĩs ſexus & oĩs ętas arma tractabũt. Nõ ĩperii dignitas cõſeruabiť. Nõ milicię diſciplina: ſed more latrocinii dep̃datio & uaſtatio fiet. Regnũ multiplicabiť & decem uiri occupabũt orbẽ: & patiẽť: & uorabũt: & exiſtet lõge potẽtior ac neqor. Qui trib⁹ deletis Aſiã poſſidebit: cęteris ĩ ptãte ſua redactis: et aſciſcis: uorabit oẽm terrã: leges nouas ſtatuet: ueteres abrogabit. Rempubli. ſuã faciet: nomẽ ĩperii ſedemqꝫ mutabit. Tũc erit tp̃us ĩfandũ & execrabile: q̃ nemini libeat uiuẽ. Deniqꝫ in eũ ſtatũ res cadet: ut oẽs uiuos lamẽtatio: mortuos gratulatio ſequať. Ciuitates & oppida ĩteribũt mõ ferro et igni: mõ terręmotib⁹ crebris: mõ aquaꝝ ĩundatiõe: mõ peſtilẽtia & fame. Terra nihil feret aut rigorib⁹ nimiis: aut caloribus ſterilis. Aqua oĩs partim mutabiť in cruorẽ. partim in amaritudine uiciabiť: ut nihil ſit nec ad cibos utile: nec ad potũ ſalubre. His malis accidẽt ꝓdigia hominib⁹ ad timorẽ. Cometę crebro apparebũt. Sol perpetuo ſqualore fuſcabiť. Lunã color ſãguĩs obũbrabit: nec amiſſę lucis dãna reparabit. Stellę oẽs decidẽt: nec tẽporib⁹ ſua rõ cõſtabit: hyeme ac ęſtate cõfuſis. Tũc & ãnus & menſis & dies breuiabiť: & hãc eẽ mũdi ſenectutẽ & defectionẽ Triſmegyſtus elocutus eſt: quę quum uenerit adeſſe tempus ſciẽdũ ẽ: quo deus ad

commutandum ſeculum reuertatur. Inter autem hęc mala ſurget rex impius non modo generi hominum: ſed etiam deo inimic⁹. Hic reliquias illius prioris tyranni conteret: cruciabit: uexabit: interimet. Tunc etiam lachrymę: luges: & gemitus prępotes: & ad eum caſſę preces: nulla requies ad formidinem: & ſomnus ad qetem. Dies cladem: nox metus augebit ſemper. Sic orbis terrarum pene ad ſolitudinem hominum redigetur. Tunc impius iuſtos homines: ac diuites deo duobus & quadraginta menſibus perſequetur: & ſe coli iubebit ut deus. Se enim dicet eſſe deum: quū ſit antichriſtus: qui ut erit aduerſarius: & ut ei poſſit accipiet poteſtatē mirabilia faciendi: ut ignis deſcendat de cęlo: ut ſol reſiſtat a curſu: ut imago quam poſuerit loquatur. Quibus prodigiis alliciet multos: ut adorent eum: ſignumq; eius in manu aut fronte ſuſcipiant. Et qui nō adorauerit ſignumq; ſuſcęperit: exquiſitis cruciatibus morietur. Ita fere duas partes exterminabit. Tertia in deſertas ſolitudines fugiet. Sed ille uetere uia implicabili furens adducet exercitum: & obſidebit montem: quo iuſti cōfugerint. Qui quum ſe uiderint circūfoſſos: implorabunt auxilium dei uoce magna: & exaudiet eos deus: & mittet eis liberatorem. Tūc cęlum in tempeſta nocte patefiet: & deſcendet Chriſtus in uirtute magna: & antecedet eum claritas ignea: & uirtus inęſtimabilis angelorum: & extinguetur omnis illa multitudo impiorum: & torrentes ſanguinis current: & ipſe ductor effugiet: atq; exercitu ſępe reparato quartum prelium faciet: quo captus cum cęteris tyrannis tradetur exuſtioni. Sed & ipſe dęmonum ꝑnceps auctor & machinator malorum cathenis igneis alligatus cuſtodię dabitur: ut pacem mundus accipiat: ut uexata ſęculis terra requieſcat. Pace igiť parta: cōpreſſoq; oī malo: rex ille iuſt⁹ et uictor iudiciū magnū de uiuis & mortuis faciet ſup terrā: & uiuentibus qdem iuſtis tradet in ſeruitutē gētes uniuerſas. Mortuos aūt ad ęternā uitam ſuſcitabit: & ī terra cū his ipſe regnabit: & cōdet ſanctā ciuitatē. Et erit regnū iuſtoꝝ mille ānis. Per idē tp̄s ſtellę candidiores erūt: & claritas ſolis augebiť: & luna nō patieť diminutiōem. Tūc deſcēdet a deo pluuia bn̄dictionis matutina & ueſpertina: & oēm frugē t͛ra ſiñ labore hominū ꝓcreabit. Stillabūt mella de rupib⁹: lactis et uini fōtes exuberabūt. Beſtię depoſita feritate māſueſcēt. Lupus īter pecudes errabit īnoxi⁹. Vitul⁹ cū leone paſceť

Columba cum accipitre congregabiť. Serpens uirus non habebit
Nullum animal uiuet ex ſanguine. Omnibus enī deus copioſuꝫ
atq̃ innocentem uictum dabit. Peractis uero mille annis: ac reſo
luto dęmonũ ꝑncipe: rebellabit gentes aduerſus iuſtos: & ueniet
innumerabilis multitudo ad expugnãdã delẽdamq̃ ſanctorum
gentẽ. Cõcutiet enī a fũdamẽtis ſuis terrã: & corruẽt ciuitates: &
pluet ſuꝑ ĩpios ignẽ cũ ſulfure & grãdine: & ardebũt: & ſe ĩuicẽ
trucidabũt. Iuſti uero pauliſper ſb terra latebũt: donec perditio
fiat gẽtiũ: & exibũt poſt diẽ tertiũ: & uidebũt campos cadaueri
bus opertos. Tũc fiẽt terręmot⁹: & ſcidẽt ſe mõtes: & ſbſidẽt in
altitudine uallis ꝓfundę: & cõgerenť in ea corpora mortuoꝝ: &
uocabiť nomẽ ei⁹ polyandꝝ. Poſt hęc renouabit mundũ: & trãſ
formabit iuſtos in figurã angeloꝝ: ut ĩmortalitatis ueſte donati
ſeruiãt deo in ſempiternũ. Tũc enī ĩpii reſurgẽt nõ ad uitã: ſꝫ ad
poenã: eiſq̃ ſecũda reſurrectio facta deũ excitabit: ut ad ꝑpetua
tormẽta damnet: ęternis ignibus traditi merita ꝓ ſceleribus ſuis
ſoluãt. Hęc oĩa uera: omniũ cõſona adminiſtratõe ꝑdicta: quom
eadẽ Triſmegyſtus: eadẽ Idaſpes: eadẽ Sibyllę cõcinerũt: dubita
ri nõ põt. Curę ſpes oẽs uitę: ac ſalutis in ſola religiõe dei ſit poſi
ta. Itaq̃ niſi hõ ſuſcęperit: quẽ deus ad liberationẽ miſit: q miſ
ſus ẽ: niſi ſũmũ deũ ꝑ eũ cognouerit mãdata ei⁹: legẽq̃ ſeruaue
rit: in eas ĩcidet poenas: de qb⁹ locuti ſum⁹. Proinde fragilia con
temnenda ſunt: ut ſolida cõſequamur. Spernẽda terręna: ut cęle
ſtib⁹ honoremur. Tẽporalia fugiẽda: ut ad ęterna ueniam⁹. Eru
diat ſe quiſq̃ ad iuſticiã: firmet ad cõtinẽtiã: pręparet ad agonẽ:
inſtruat ad uirtutẽ: ut ſi forte aduerſarius indixerit bellum: nul
la ui: nullo terrore: nullis cruciatibus a recto & bono diuellatur.
Non ſe ſubſternat inſenſibilibus figmentis: ſed uerum & ſolum
deum rectus cognoſcat. Abiiciat uoluptates: quarum illecebris
anima ſublimis deprimitur ad terram. Teneat innocentiam. Pro
ſit quamplurimis. Incorruptibiles ſibi theſauros bonis operib⁹
acquirat: ut poſſit deo iudice pro uirtutis ſuę meritis uel coronã
fidei uel pręmium immortalitatis adipiſci. τετωσ

Lactantii Firmiani in Ephythomon tractatus finit.

450.00
VIII

THE SOCIETY OF WRITERS TO THE SIGNET

LACTANTII
OPERA